JURGIS ŽILINSKAS

1885–1957

Atsiminimai

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS
Vilnius

UDK 888.2-94
Ži43

Spaudai parengė

Lietuvos nacionalinio muziejaus
Leidybos skyrius

Redaktorė

Dalia Rastenienė

Dailininkas

Arūnas Prelgauskas

Maketavo

Edita Gužaitė

ISSN 1648-2859
ISBN 9955-415-46-0

Jurgio Žilinsko gyvenimo datos

1885 m. balandžio 23 d.	*Gimė Januškonių kaime, Baisogalos valsčiuje, Šiaulių apskrityje (to laiko administracinis suskirstymas).*
1906 m.	*Baigė Arensburgo (Kuresarės) gimnaziją Ezelio (Saremos) saloje, Estijoje.*
1906–1912 m.	*Studijavo Dorpato (Tartu) universitete Medicinos fakultete, kur 1912 m. gavo medicinos gydytojo diplomą. Baigęs mokslus buvo paliktas dirbti Dorpato universiteto Chirurgijos klinikos asistentu.*
1913 m.	*Pradėjo gydytojo praktiką Lietuvoje, dirbo Duokiškyje, Svėdasuose, Vabalninke.*
1914–1917 m.	*Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo Rusijos Raudonojo Kryžiaus organizacijose, buvo Vilniaus–Šiaulių ruožo sanitarinio traukinio chirurgas ir viršininkas.*
1915 m.	*Vedė Ksaverą Frankaitę.*
1917–1918 m.	*Dorpato universiteto Chirurgijos klinikos vyr. asistentas ir gydytojas.*
1918 m.	*Grįžo į Lietuvą. Dirbo gydytoju Šiauliuose.*
1919 m.	*Persikėlė gyventi ir dirbti į Kauną.*
1919–1922 m.	*Pulkininkas leitenantas, karo ligoninės chirurgas.*
1920–1922 m.	*Aukštųjų kursų chirurgijos lektorius.*
1922–1940 m.	*Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dėstytojas, medicinos daktaras, profesorius, Anatomijos katedros ir instituto vedėjas.*
1940–1943 m.	*Su pertraukomis dirbo Vilniaus universiteto Anatomijos instituto vedėju.*
1944 m.	*Pasitraukė į Vokietiją. Iki 1945 m. dirbo Dresdeno apylinkių fabrikų darbininkų gydytoju, taip pat Bavarijos lietuvių pabėgėlių gydytoju.*
1946 m.	*Atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas.*
1957 m. kovo 15 d.	*Mirė Vaterburyje (Waterbury), Konektikuto valstijoje, JAV. Palaidotas Vaterburio miesto kapinėse.*

Tobulinimosi ir organizaciniais reikalais 1925–1940 m. ne kartą lankėsi Vakarų Europoje – Berlyne, Jenoje, Halėje, Karaliaučiuje, Miunchene, Tiubingene, Vienoje, Prahoje, Romoje. Taip pat lankėsi Pietų Amerikos San Paulo ir Rio de Žaneiro universitetuose.
Yra parašęs 28 mokslinius darbus. Jo vadovaujami asistentai yra parengę per 287 darbus.

Muziejaus archyvas

Vaikystė.
Gimnazijoje – Liepoja, Arensburgas

Mano tėvai – ūkininkai, ūkis – 27 ha dirbamos žemės ir 7 ha miško bei pievų. Gimiau kaime – Januškoniuose, Baisogalos valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Pagal vėlesnius administracinius suskirstymus, šis kaimas priklausė Kėdainių apskričiai. Gimiau per Jurgines, todėl ir buvau pakrikštytas atsineštiniu vardu, Jurgiu.

Motina Agota Kuprytė kilusi iš Kubiliūnų kaimo, Grinkiškio parapijos. Tėvas, vardu Adomas, be ūkininkavimo, dirbo nedidelio miško eiguliu, todėl jo ūkis buvo stipresnis, pažangesnis nei kiti kaimo ūkiai. Kaimui priklausė 10 valakų žemės, po 27 ha, bet du ūkiai buvo perpus mažesni. Tėvas – buvęs bažnytinis baudžiauninkas, motina – iš karališkųjų baudžiauninkų. Pastarųjų, matyt, buvo lengvesnės gyvenimo sąlygos, nes iš jos kaimo 18 ūkininkų, o tai beveik pusė, išleido į mokslus savo vaikus: vieni po vieną, kiti po du ir net po tris (Lingviai, Jucai, Kuprevičiai).

Augome trys broliai ir trys seserys. Aš gimiau penktas iš eilės ir buvau jauniausias iš brolių. Tėvo netekome, kai man buvo 6–7 metai. Jo beveik neprisimenu. Atsimenu tiktai, kaip, nenorėdamas eiti ganyti gyvulių, buvau „peržegnotas“ pančiu, kad atsiminčiau tėvą ir klausyčiau vyresniųjų, ypač motinos.

Sunkus buvo gyvenimas motinai netekus vyro. Ji norėjo vyresnįjį brolį išleisti į mokslus, jis jau buvo pradėjęs mokytis, bet mokslas jam nesisekė. Kadangi namuose reikėjo darbininko, brolį teko mokyti ūkininkauti. Ir man liepė ganyti karves, kiaules, žąsis. Bet šias pareigas atlikau nelabai gerai – tekdavo paragauti skerdžiaus botago. Motina, tai matydama, nusprendė mane mokyti: nuvežė į pradžios mokyklą ir apgyvendino „ant kvarteros“ pas vieną davatkėlę. Lankiau mokyklą, pradėjau suprasti rusų kalbą, iš davatkėlės išmokau poterių. Motina, matydama mano pažangą ir norėdama greičiau parengti gimnazijai, mane nuvežė į Prasčiūnų dvarą Sidabravo parapijoje pas

dvarininką lenką Piskorskį, kuris savo du sūnus pradėjo rengti į pirmą aukštesniosios mokyklos klasę. Mokytoju buvo pasamdytas daraktorius Eidrigevičius. Jis manęs pirmai klasei tinkamai neparengė, bet išmokė lenkiškai, primiršau net lietuviškai. Išmokau ir lenkiškų manierų. Grįžęs Kalėdoms atostogų namie atsakinėjau lenkiškai: motina į arbatą įdėjo cukraus gabaliuką ir liepė gerti, o aš sakau: „Nie sladko". Tada ji įdėjo dar cukraus, o aš vis: „Nie sladko". Motiną išvedžiau iš kantrybės, tada gavau gerokai diržo ir nuo lenkiškumo išsigydžiau.

Nuvežtas į Panevėžio realinę mokyklą, egzaminų neišlaikiau. Namiškiai nenusiminė, – paliko mane mokiniu bendrabutyje, pasamdė vyresnių klasių mokinius parengti mane į pirmą klasę. Praėjo metai. Prasidėjus mokslo metams kanceliarijos darbuotojai peržiūrėjo metrikus ir pranešė, kad negaliu būti priimtas į pirmą klasę, nes esu vieneriais metais vyresnis, egzaminus galiu laikyti tik į antrą klasę. Grįžau į kaimą. Motina nuvyko pas kleboną Bitę pasitarti. Jis patarė kreiptis į kitas mokyklas – gal į Liepojos gimnaziją ar į kurią nors kitą mokyklą. Siūlė paskubėti, nes egzaminų terminai baigėsi.

Nieko nelaukdama motina man suruošė maišą su rūbais ir maistu. Traukiniu – jau vienas – nuvykau į Liepoją. Ten visą dieną ieškojau gimnazijos lietuvių mokinių bendrabučio. Visą dieną išvaikštinėjęs galop nugirdau lietuviškai šnekant praeivį, užkalbinau jį ir viską papasakojau. O jis man nurodė namą, kuriame buvo įsikūręs bendrabutis. Atėjęs prie to namo išgirdau berniukus ir paauglius lietuviškai šnekant. Ilgai nedrįsau užkalbinti, paklausti, bet vėlyvas laikas privertė tai padaryti. Jie pakvietė užeiti pas šeimininkę. Bendrabučio vedėja p. Pacevičiūtė mane priėmė, davė nakvynę, o aš jai atidaviau maistą ir turėtus pinigus. Draugai patarė laikyti egzaminus į antrą klasę. Neišlaikiau tik vieno dalyko – rusų kalbos. Bet gimnazijos direktorius pasakė, kad galiu būti priimtas į pirmą klasę. Padėkojau jam ir paprašiau mane įrašyti kandidatu. Taip buvau priimtas į pirmą klasę ir turėjau atvažiuoti rugpjūčio 15-ąją.

Po egzaminų apžiūrėjau krautuves, ypač domėjausi gimnazistų uniformomis bei jų kainomis. Grįžęs namo šeimininkei ir draugams pranešiau, kad egzaminus laikiau į antrą klasę, bet priėmė į pirmą. Pasiteiravau, ar galėsiu bent gimnazisto kepurę dėvėti. Paprašiau pinigų iš savo „bankelio" kelionei ir kepurei. Nusipirkęs kepurę tą pačią dieną išvykau namo į Baisogalą.

Naktį atvykęs į Baisogalą, stotyje neradau nei savų, nei pažįstamų. Iš stoties eiti geležinkeliu – 3 kilometrai, be to, mišku, o per miesčiuką vieškeliu, pro kapus – 4 kilometrai. Nutariau eiti pastaruoju keliu. Priėjęs kapus pamačiau stovintį ir į mane žiūrintį didelį gelsvos spalvos šunį. Palengvėle artėjau jo link. Nenorėdamas eiti iš paskos peršokau griovelį – per pievą tikėjausi jį aplenkti. Tai padaręs atsigręžiau – jis sekė iš paskos. Paspartinau žingsnį ir

pradėjau bėgti, o jis irgi pasileido paskui mane. Aš dar smarkiau – ir jis taip pat. Bėgau iki pat namų, o kai uždusęs pribėgau prie durų, šuo dingo. Brolis, išgirdęs bildesį, šoko prie durų. Atsargiai jas atidaręs, pamatė mane gulintį ir įnešė į namą. Žinoma, namiškiai džiaugėsi išvydę gimnazisto kepurę, bet aš buvau nekalbus. Tik vėliau, praėjus dviem ar trims dienoms, pradėjau pasakoti, kaip ieškojau lietuvių mokinių bendrabučio, kaip klajojau dideliame mieste su maišu, kaip atsirėmęs į namo sieną ar atsisėdęs ant palangės graužiau iš maišo išsitraukęs sausą duoną ir sūrį, o vėliau ir apie tai, kaip suradau bendrabutį, būsimus draugus, simpatišką šeimininkę ir kaip grįžtantį namo lydėjo šuo.

Vasarą padėdavau broliams dirbti, nes bernų nesamdydavo – norėdavo sutaupyti rublių naujiems pirktiniams rūbams, uniformai, knygoms, už mokslą sumokėti. Dirbau pusbernio darbus, reikėjo akėti, grėbti, gyvulius prižiūrėti – pašerti, pagirdyti, net naktigonėn išjoti. Vieną kartą vakarop išjojau į kaimo pakraštyje buvusią vandeningą vietą. Nubridau prie pakraščio, atsisėdau ant iškilesnės sausos vietos ir žiūrėjau į arklius – kaip jie godžiai skabė ilgą balos žolę. Vienas arklys, pakėlęs galvą, suprunkštė. Išvydau baltus kiauliokus, apie dvidešimt, išsirikiavusius tiesia linija. Jie bėgo per kalnelį vienas paskui kitą, iš vienos vietos į kitą. Ir kiti arkliai pradėjo pūkšti iš balos, susispietė į krūvą pakraštyje, lyg laukdami manęs. Pribėgęs užsėdau ant mažesnio žemaituko ir, laikydamasis už karčių, paršuoliavau namo. Rytą nesikėliau, nes turėjau karščio. Iš Baisogalos parvežė daktarą Linkutį. Šis prirašė vaistų, bet jie nepadėjo, tad moterys prie kojų patarė dėti bijūnų lapus. Nuo jų pasidarė lengviau ir pagijau. Sirgau apie dvi savaites, nežinau, kokia tai buvo liga, gal rožė. Kaimo moterys sakydavo, kad šia liga susergama po išgąsčio. Tiesa, aš išsigandau tų baltų bėgančių kiaulaičių.

Tą pačią vasarą vėl susirgau, tik tą kartą išgulėjau jau šešias savaites. Tačiau kodėl rožė apėmė abi kojas, juk neturėjau nei žaizdų, nei įbrėžimų? Išgijau nuo bijūnų lapų. Po ligos į tą balos pusę nebeidavau. Tik vėliau, pradėjęs lankyti universitetą ir medžioti, nebebijodavau, bet vis prisimindavau baltas kiaulaites ir ligą.

Tą pačią vasarą siautė kraujo ligos epidemija, susirgo vienas ūkininkas, vežė ir daktarą, ir kunigą. Po kiek laiko susirgo kiti, tarp jų – ir aš. Iškankino ta liga, ant kojų atsistojau tik po šešių savaičių, o atostogos jau baigėsi. Motina abejojo, ar leisti mane toliau mokytis, mat daug pinigų jau buvo išleidusi. Ji klausė manęs: „Jurgeli, ar nori mokytis?“ „Noriu ir važiuosiu“, – atsakiau. Nors ir buvo nusiminusi, bet, išgirdusi drąsų atsakymą, pralinksmėjo ir pradėjo rūpintis pinigais, rūbais, maistu.

Prieš rugpjūčio 15-ąją išvežė mane motina ir dvejais metais vyresnis brolis ne į Baisogalos (4 km), bet į Radviliškio stotį (23 km), mat norėjo sutaupyti

25 kapeikas. Sunešė į vagoną mano daiktus – maišą su maistu ir maišelį su rūbais. Pirmasis maišas buvo sunkus, nes jame – mėsa, sviestas, kumpis, dešros. Davė pinigų už mokslą užmokėti ir bendrabučio vedėjai už butą bei maisto gaminimą. Vienas vykau su maišais ir galvojau, kaip iš Liepojos stoties juos nusinešiu iki bendrabučio. Akylai juos saugojau, kad kas nors nenučiuptų, todėl ir akių per visą naktį nesumerkiau. Anksti rytą traukinys sustojo Liepojos stotyje. Keleiviai iš viršutinių ir apatinių gultų pradėjo rinktis savo daiktus, mane mažą nustūmė nuo daiktų, pradėjau verkti. Likusi su manimi viena moterėlė paguodė ir padėjo išnešti maišelį su rūbais. Ašarodamas pabučiavau jai ranką. Pagailėjusi moterėlė dar palydėjo mane per stotį, nes nelabai žinojau, kaip ją pereiti. „Dabar jau prasidės mano sunki kelionė", – galvojau stovėdamas prie daiktų ir dairydamasis. Panešdavau sunkesnį maišą kiek tik galėdamas, padėdavau prie sienos ar stulpo, grįždavau atgal, paimdavau kitą maišą. Pirmąjį imdavau ant pečių, o antrąjį, lengvesnį, – ištiesta ranka. Vėl imdavau pirmąjį maišą, panešdavau, bet tik tiek, kad atsigręžęs matyčiau paliktąjį maišą. Taigi visą dienelę sugaišau, kol pasiekiau mokinių bendrabutį. Bendrabučio šeimininkė mane pažino, bet nepriėmė, tik nurodė kitą bendrabutį, kurį prižiūrėjo jos giminaitė, ir paprašė vyresniųjų nugabenti ten mano daiktus. Tame bendrabutyje buvo tik maži pirmos ir antros klasių mokiniai, visi nepažįstami, iš kitų sričių bei parapijų.

Nurodytą dieną nuėję į gimnaziją radome ant lentos pagal klases surašytas visų mokinių pavardes. Aš atsidūriau I b klasėje. Suradau tą klasę, įėjęs atsisėdau neužimtoje vietoje, gale. Atėjo mokytojas, patikrino pagal sąrašą mokinius, pranešė, kokias knygas, sąsiuvinius įsigyti. Pagal pavardes, buvo nemažai ir lietuvių. Prisimenu Praną Sližį, bendrapavardį Žilinską, Juoką, Vabalą, Gudauskus, Vilutį.

Mokydavomės, namuose paišdykaudavome, po miestą pasižvalgydavome. Praėjus metų ketvirčiui, gavau atestaciją. Lape – ne visai geri pažymiai, iš rusų kalbos – vos trejetas, bet yra ir penketų – iš piešimo, tikybos. Elgesys – dvejetas, dėmesys – trejetas. Buvau ir nubaustas – pasilikti klasėje vieną arba dvi valandas, o tai reiškė likti be pietų. Antrasis mokslo metų ketvirtis buvo šiek tiek geresnis, bet rusų kalbos įvertinimas liko tas pats, o elgesys – blogas, buvau pasodintas net į karcerį – tamsų kambarį, į kurį uždarydavo vieną. Kartą uždarytas į karcerį apsižiūrėjau, kad jame – lentynos, o ant jų pristatyta stiklinių indų su aviečių uogiene. Žinoma, neiškenčiau neparagavęs. Pasirodo, tai buvo direktoriaus sandėliukas, o kadangi ragavau uogienę, gavau dvigubą bausmę.

Kalėdų atostogų sugrįžau į namus. „Kaip tau, sūneli?" – paklausė motutė. „Gerai", – atsakiau. Bet ji man pakišo kažkokį popierių ir liepė perskaityti. Pasirodo, tai buvo bendrabučio šeimininkės laiškas apie mano elgesį.

Namiškiai nubaudė ne karceriu, bet diržu, be to, jį turėjau pabučiuoti ir prisiekti, kad būsiu geras, klausysiu vyresniųjų ir gerai mokysiuosi.

Visą vasarą drauge su broliais dirbau fizinį darbą. Kiekvieną sekmadienį važiuodavau į bažnyčią, kur patarnaudavau kunigui laikant mišias. Taip ir praėjo pirmosios mano, į antrą klasę perėjusio gimnazisto, atostogos. O motulė per visą vasarėlę ruošė, ko man reikės rudeniui ir žiemai, ateinantiems mokslo metams.

Kaip ir praeitą kartą, mane nuvežė į geležinkelio stotį, tik šį kartą į Baisogalos. Važiuojant nuo Baisogalos į Liepoją prisirinko ir pažįstamų mokinių, net iš tos pačios klasės ir to paties bendrabučio. Šį kartą nereikėjo rūpintis, kaip nunešti maišus. Juos sudėję į vežiko karietą ir pasodinę vieną mokinį kaip palydovą, ėjome pėsti artimiausiu keliu į bendrabutį.

Antroje klasėje mokytis sekėsi geriau. Ypač patiko geografija – piešti ir braižyti žemėlapius, istorija, lotynų kalba, pusėtinai – aritmetika, piešimas. Bet rusų kalbos neįveikiau daugiau kaip vidutiniškai. Pagerėjo pažymiai už elgesį, dėmesį. Antrą ketvirtį iš visų dalykų gavau „gerai“ ir „labai gerai“, sekėsi piešimas ir geografija, bet rusų kalbos pažymys liko tas pats – trejetas. Tie patys pažymiai buvo ir trečią bei ketvirtą ketvirčius, tik elgesys pasitaisė – iš trejeto į ketvertą.

Antroje klasėje būdamas bendrabutyje iškrėčiau ne vieną išdaigą. Viename kambaryje gyveno visų mūsų nemėgstamas draugas iš Radviliškio. Į tą kambarį paleisdavome balioną su jo karikatūra. Nupiešdavau karikatūrą, kitas užrašydavo, kas ten pakartas, trečias nunešdavo balioną, dar kiti rašydavo adresą, savo epitetus. Radviliškietis nervinosi, skundėsi šeimininkei, o mes kalti neprisipažindavome. Jis tapo dar blogesnis. Visi norėjome, kad išeitų. Kad tai įvyktų greičiau, parašiau jo tėvui laišką neva sūnus serga, tiksliau, vienas rašė adresą, kitas pasirašė, dar kiti įmetė į pašto dėžutę. Atvyko tėvas ir rado sūnų sveiką. Gimnazijos vadovybė mus visus pasodino po pamokų į karcerį, po vieną valandą. Man teko sėdėti dvi valandas.

Sugrįžus į namus vasaros atostogų, teko daug ir sunkiai dirbti. Mat vyriausiąjį brolį paėmė į kariuomenę ir nusiuntė į leibgvardijos pulką, o vyriausioji sesuo ištekėjo. Taigi su kitais broliais plušėjome, ypač buvo sunku pjauti pievas ir kirsti rugius.

Trečioje klasėje mokslas sekėsi nekaip, nors ir stengiausi. Gyvenau kitame bendrabutyje, kur disciplina buvo griežtesnė. Pas šeimininkę susirinkdavo rimti lietuviai veikėjai – Prekybos mokyklos direktorius Čepinskas, vėliau Nepriklausomos Lietuvos universiteto profesorius ir rektorius, vyresnieji bendrabučio mokiniai – Atkočiūnas, Vilutis, Gutauskai. Susipažinau su miestu, nueidavau į karališkąjį uostą prekybinių laivų apžiūrėti. Iš rusų kalbos gavau dvejetą. Sužinojau, kad rudenį reikės laikyti rusų kalbos egzaminą, nes kiti

dalykai buvo įvertinti „gerai" arba „labai gerai". Šį kartą netraukė važiuoti namo atostogų, bet kaip gyventi, iš kur gauti pinigų? Jų neturėjau nei namo parvažiuoti, nei pašto ženklui nusipirkti. Tačiau kaip gali rašyti, kai neperkeltas į kitą klasę? Nuėjau pas savo draugą Bačiauską iš Varnionų kaimo prie Radviliškio, kuris buvo išvis paliktas antriems metams. Pasirodė, ir jis neturėjo pinigų ir bijojo važiuoti namo. Abudu nutarėme eiti pėsčiomis.

Ėjome 4 dienas – pagal saulę, laikėmės netoli geležinkelio. Naktį pernakvodavome miškuose, užeidavome pas ūkininkus paprašyti duonos. Duodavo ir net sviesto užtepdavo, sūrio uždėdavo. Ketvirtą dieną pasiekėme Radviliškį. Mano draugas bijojo vienas eiti namo ir nenorėjo su šviesa grįžti. Nuo Radviliškio žinojau savo ir jo kelius. Nutarėme eiti į mišką ir ten palaukti, kol pritems. Perbridome per Beržės upę, pasiekėme mišką, radome sausą taką. Eidami juo radome kryžių, prie jo ir prisėdome. Nusiminę galvojome, kaip pasirodysime namuose, ką pasakysime. Taip ir užmigome. Miegodamas sapnavau – diena, smarkus vėjas ir lietus, bet tuojau dangus pragiedrėja ir atsiranda žmogystos, panašios į tas karikatūras, kurias piešdavau vaizduodamas velnius. Jos bėgioja aplink storą šakotą ąžuolą. Pasirodo, buvo ir dvi baltos gražios merginos. Ant jų kaklų velniai užmetė virvių kilpas ir traukė aukštyn, prie šakų. „Bačiauskai, bėkim", – tariau. Atsibudau – prapuolė ir žmogystos su virvėmis, ir gražios mergaitės, ir ąžuolas, liko tik kryžius. Buvo rytas, saulė pakilusi gana aukštai. Pasiūliau eiti keliu, vedančiu tiesiai į draugo kaimą Varnionius. Raginau, kad pasakytų teisybę. Namiškiai suprato, kodėl jis neparvažiavo anksčiau, bet džiaugėsi, kad sūnus sveikas. Nuprausė, pervilko švariais rūbais, pavaišino ir vis dėkojo, kad jį palydėjau. Norėjo sužinoti, kaip grįžome, tad viską papasakojome. Tėvai verkdami mus išklausė ir išbučiavo. Pavalgęs ir kiek pailsėjęs ryžausi eiti toliau, bet ne namo, o pas vyriausiąją seserį, kuri buvo ištekėjusi už Liegočių kaimo ūkininko, apie 10 km nuo Varnionių. Draugo broliai norėjo pavežti, bet atsisakiau ir išėjau pėsčias. Po poros valandų jau buvau pas seserį. Ten viską papasakojau ir išbuvau pas ją apie savaitę. Per tą laiką mano namiškiai viską sužinojo, praėjo jų pyktis. Kai sesuo su svainiu mane parvežė namo, jie jau buvo ramūs. Motina patarė laikyti rusų kalbos pataisą. Tačiau ūkio darbai atitraukdavo nuo mokymosi, visai nebeprisėsdavau prie mokslų. Vasarai baigiantis, prieš mokslo metų pradžią, mane nuvežė į tą pačią gimnaziją ir nuvedė pas direktorių. Šis buvo geras žmogus, patarė vėl stoti į trečią klasę. Motina sutiko ir išvažiavo, o aš pasilikau ir pradėjau lankyti tą pačią klasę. Bendravau jau su kitais vaikais, bet, kaip ir aš, buvo ir pasilikusių antriems metams. Pasikeitė ir kai kurie mokytojai. Apsistojau p. Juknevičienės pensionate, kur gyveno Damauskas, Lekliuckas ir kiti lietuviai. Gavau atskirą kambarį, daug mokiausi, beveik kasdien eidavau į bažnyčią. Mokslas sekėsi, gerus pažymius gaudavau

iš lotynų, prancūzų kalbų, aritmetikos, algebros, tikybos, istorijos, geografijos, elgesio, atidumo. Bet iš rusų kalbos – vis trejetas.

Į ketvirtą klasę buvau perkeltas. Vėl važiavau namo, vėl ūkio darbai, dar sunkesni. Brolis, dėdės kunigo padedamas, nusipirko dar pusę valako žemės.

Rudenį, po vasaros darbų, vėl į gimnaziją. Stengiausi kaip nors užbaigti keturias klases, nes tada buvo galima stoti į matininkų, farmacijos mokyklas, kunigų seminariją arba kur nors gauti valdininko vietą. Ėjau į bažnyčią, meldžiausi švenčiausiajai Panelei. Vis prašydavau padėti. O gegužę stengiausi nepraleisti nė vienos dienos. Bažnyčioje dar visados rasdavau klūpantį ir vyresnės klasės mokinį Jankevičių.

Turėjau silpnybę – piešti karikatūras, velnius, ožius ir gražius vaizdus. Nė vieno atvirlaiškio, nė vieno paprasto laiško į namus ar dėdėms neparašiau be savo piešto kūrinio. Bet draugai nučiupdavo iš manęs tas karikatūras ir paleisdavo į klasės palubes su piktu užrašu. Dažniausiai taip būdavo per matematikos ir vokiečių kalbos pamokas. Tada man kliūdavo, bet išsiteisindavau. Kita silpnybė buvo sportas, ypač viliojo prancūziškos imtynės, nugalėdavau stiprius vyrukus. Vyresnėse klasėse mokėsi Žilinskai – aukšti, raumeningi, bet ir juos paguldydavau. Buvau linkęs į akrobatiką – galėjau eiti rankomis, trikulį bėgti, ant dviejų taškų ilgai išsilaikyti horizontalioje padėtyje. Aukštasis Žilinskas nuėjo į sportininkus Petrapilin ir mane kalbino, bet buvau pasiryžęs baigti keturias gimnazijos klases.

Visi mokslai gerai sekėsi, bet su rusų kalba – nekaip. Nors ir gerai atsakydavau, bet vis tiek gaudavau trejetą. Sukau galvą, kodėl man taip nesiseka, ir sugalvojau. Mokydamasis antroje klasėje, gyvenau bendrabutyje. Mokinius, gyvenančius bendrabutyje, inspektorius ir klasės prižiūrėtojas lankė bet kuriuo laiku, ypač vakarais, kad patikrintų, ką veikia. Vieną vakarą rusų kalbos mokytojas pasibeldė į duris, aš tuo metu mokiausi ir, kad niekas nekliudytų, atsakiau: „Eik po velnių". Jis vis beldė. Netekęs kantrybės puoliau prie durų ir rusiškai surikau: „Svoloč, ubiraisia k čiortu". Ir trenkiau į duris. Tuo metu jos atsidarė ir išvydau savo rusų kalbos mokytoją. Žaibo greičiu puoliau prie jo atsiprašyti. Bet mokytojas nereagavo, pasižiūrėjo, ką mokausi, kokias knygas skaitau, ir atsisveikino. O blogiausias inspektoriaus vizitas. Jis patikrindavo visus ir viską, tikslas – ar neras pogrindžio spaudos. Atsimenu, nelegalios spaudos dažnai gaudavau iš vyresnių klasių mokinių Vabalo ir Prano Mažylio. Žiemą parsiveždavau vieną kitą tokią knygelę ir į namus. Motina su seserimis prieš miegą sugiedodavo „karunką", o iš ryto, kai krosnį kūrendavo ir pusryčius gamindavo, – „gadzinkas". Aš paimdavau knygutę ir visiems skaitydavau.

Ketvirtoje klasėje buvau trečias mokinys. Visi pažymiai buvo penketai, išskyrus tris dalykus, tarp jų iš rusų kalbos – trejetas.

Devyni mokslo draugai ruošėsi į Kauno kunigų seminariją. Ir aš nusprendžiau nepasilikti, nes vėl maniau užkliūsiąs iš rusų kalbos. Bet nežinojau, kur važiuoti. Artimiausia matininkų mokykla – Pskove. Prie universitetų buvo farmacijos skyriai, tačiau visi toli nuo namų, būtų blogai su maistu. Nutariau važiuoti drauge su kitais į Kauno kunigų seminariją. Nuvažiavome, sužinojome, kokius egzaminus reikės laikyti, apžiūrėjome rūmus, gyvenvietę, pasižvalgėme į seminarijos auklėtinius, auklėtojus. Pasikalbėjome tarpusavy – vieni buvo susižavėję, kiti – nusiminę. Bet nutarėme laikyti egzaminus. Vienas paprašė, kad laikyčiau už jį geografijos egzaminą. Kitas – istoriją. Egzaminus išlaikė ne visi. Mano draugas, už kurį atsakinėjau geografiją, išlaikė. Aš padariau dvi nuodėmes: laikiau geografiją už draugą, už mane kitas atsakinėjo rusų kalbos egzaminą, buvau priimtas. Abu nusidėjome tik įžengę į instanciją, kuri turi naikinti panašias neteisybes.

Važiavau namo ir galvojau, ką pasakysiu motinai. Jei teisybę – ji bus nepatenkina, nes nenori, kad, baigęs keturias klases, eičiau į seminariją. Juk baigęs seminariją būsiu tik komendorius, o vėliau gal gausiu ir filiją, bet kas iš to? Ji galvojo, kad, baigęs gimnaziją ir kunigų seminariją, būsiu klebonas ar netgi vyskupas. Motina išmanė kunigų reikalus, nes jos vyresnysis brolis kunigas ilgai buvo komendorius, vėliau Vidžiuose dirbo kunigų filijoje, ten ir mirė. Antras brolis kunigu tapo baigęs keturias gimnazijos klases ir, išėjęs kunigų seminarijos mokslus, buvo paskirtas komendoriumi Panemunės parapijoje. Todėl motina norėjo, kad baigčiau gimnaziją ir tada eičiau mokytis į seminariją.

Dirbdamas namuose vis galvojau, ar grįžti į gimnaziją, ar važiuoti į seminariją. Melagystė yra nuodėmė, jau peržengęs slenkstį į seminariją padariau dvi nuodėmes, kurias turėsiu kunigui pasakyti. Po vasaros atostogų motinai pasakiau, kad važiuoju į kunigų seminariją. Ten mokslas sekėsi, bet tvarka nepatiko. Aš buvau judrus, mėgau išdaigas, o reikėjo būti rimtam, ir tai vargino. Prisiminęs gimnazijos laikus pradėjau kvailioti – piešti savo mėgstamas karikatūras. Seminaristams jos labai patiko: tai ožys su kurio nors dėstytojo veidu, tai velniukas, panašus į inspektorių. Karikatūras įmesdavau į vyresniųjų kursų auklėtinių kambarį, o paskui turėdavome iš to daug juoko. Kartą pavasarį apsirikęs įmečiau kelias į kambarį, kur buvo ne mokiniai, o pats inspektorius – kunigas prelatas, sulenkėjęs latvis. Jis mane sučiupo, iškratė ir patį, ir bendrabučio kambarį. Radęs piešinių, pieštukų, dažų, išbarė lenkiškai, bet aš išsigandęs nieko nesupratau. Visą naktį nemiegojau, bijojau, kas su manimi bus. Prieš pamokas iškvietė mane į kanceliariją, vėl išbarė ir atidavė dokumentus. Reikėjo galvoti, ką daryti, kur dėtis, nes visose mokyklose mokslas jau buvo prasidėjęs. Svarbiausia, ką pasakys motina ir namiškiai. Bijojau grįžti į namus. Reikėjo maisto, pastogės. Ją gavau Ukmergės

plento gale, ant kalno. Pinigų likę nedaug. Bute nieko neturėjau ir išėjęs galėjau nebegrįžti. Eidavau į senamiestį, į turgų. Būdavo, ragauju mažutį burokėlį, su lapais suvalgau ir nesumoku. Einu pro daržoves, slapčia paimu morkytę ir sugraužiu. Pamatau duoną, paprašau mažutės riekutės ir čia pat suvalgau. Antrą dieną jau drąsiau ėjau į turgų, drąsiau ėmiau morką, buroką arba duonos kriaukšlę ir įsidėdavau į kišenę ateičiai. Trečią dieną vienas kitas mane jau pradėjo įtarti ir sekti. Tą pačią dieną buvau išmestas iš namų. Suradau kitą geradarį Lukšio gatvės pradžioje, prie Laisvės alėjos, apsigyvenau mažo viešbučio pastogėje.

Nusivylęs savo padėtimi, išvargęs klajojau po miestą. Eidavau prie Nemuno, prie geležinkelio, sustodavau ir nežinodavau, kaip numirti. Pagalvodavau apie motiną, kiek skausmo jai padaryčiau tokia mirtimi. Geriau gal pranešti, kad esu išvarytas iš seminarijos? Vėl negerai – visi kaimynai džiaugsis, išjuoks mūsų namus.

Grįžęs viešbučio šeimininko paprašiau popieriaus ir vokų, papasakojau, kokioje padėtyje atsidūriau. Parašiau tris prašymus į Rygos, Revelio (*dab. Talinas*) ir Arensburgo (*dab. Kuresarė*) gimnazijas. Nurodžiau savo adresą – Baisogalos valsčius, Januškonių kaimas. Parašiau motinai, paprašiau atsiųsti pinigų bei maisto. Širdyje pasidarė lengviau, galvoje – šviesiau. Vakare parėjau, atsiguliau ir užmigau.

Pagaliau sulaukiau motinos. Ji buvo nekalbi, susirūpinusi. Priėjome namą, kur gyvenau. Lipome aukštyn į trečią aukštą – palėpę su dviem langučiais. Greitai motina išėjo. Praėjo viena valanda, antra – jos nebuvo. Pradėjau nervintis, nes nenorėjau grįžti į seminariją, norėjau važiuoti pas dėdę inžinierių į Orlą. Motina parėjo nesmagi, nekalbi, susirūpinusi. Nežinojau, – klausti jos ko nors ar neklausti, taigi tylėjau, bijojau užrūstinti. Pailsėjusi ji išėjo, prisakiusi man niekur neiti. Pasirodo, nuėjo pas viešbučio šeimininką pasiteirauti traukinio išvykimo į Baisogalą laiko ir sužinoti apie mano gyvenimą. Sugrįžusi pranešė, kad traukinys iš Kauno į Baisogalą išvyksiąs vakare ir vėl išėjo į miestą, nežinia, kokiais reikalais. Jaučiau, kad ji stengėsi būti rami, kažką galvojo, o aš drebėjau iš baimės, kas su manimi bus. Gal išėjo į seminariją pasiklausti, ką nusprendė seminarijos mokytojai? Į seminariją nenorėjau, nesmagu prieš visus mokytojus, ypač prieš įžeistą prelatą. Namo grįžti taip pat negalėjau – kaimynai juoksis, pravardžiuos.

Parėjus motutei mes išėjome į stotį. Ten motutei pasakiau, kad noriu važiuoti į Orlą (Oriolą) pas dėdę, ten mokytis gimnazijoje, aiškinau, kad nepatogu grįžti namo. „Važiuokime be kalbų", – pasakė ji. Tokio griežto atsakymo niekados negirdėjau. Paprašiau pinigų bilietams. Ji nedavė, matyt, atspėjusi mano mintis. Juk būčiau paėmęs vieną bilietą į Baisogalą, o antrą – į Orlą. Motina atsistojo į eilę prie kasos ir paėmė mane už rankos. Su bilietais

išėjome į peroną, kur jau stovėjo traukinys. Įlipome, maišą padėjau po suolu, motina užsnūdo. O aš vieną bilietą paėmiau iš jos rankos ir perėjau į kitą vagoną. Sėdėdamas galvojau, kad toliau nei Baisogala nenuvažiuosiu, o anksčiau išlipti neapsimoka – kur dėtis, kas priims naktį, kur miegoti? Negi jaunas būdamas eisi ubagauti? Reikia važiuoti į Baisogalą, bet ne drauge – sukils visi, verks, o gal ir diržo gausiu.

Baisogaloje išlipau iš vagono į kitą pusę nuo stoties ir ėjau geležinkeliu namų link. Per dirvas ir pievą tiesiu keliu pasiekiau sodybą. Pamačiau troboje šviesą, bet bijojau eiti į vidų. Pasukau į klojimą, kur jau buvo iškultų javų. Užsikoriau ant šiaudų, pasidariau gilią duobę ir užmigau. Iš ryto išgirdau brolio balsą, jis šaukė mane, bet tylėjau – neva manęs nėra. Ir antrą naktį praleidau klojimo šiauduose. Anksti rytą atsibudęs nubėgau į sodą kiaulgrūšių pasirinkti ir parsinešti į guolį. Sugrįžęs graužiau kriaušytes. Išgirdau brolį, vėl šaukiantį ir šuniui liepiantį ieškoti. Šis bėgdamas keliu užuodė mano pėdas, tuojau užlipo ant šiaudų ir ėmė loti. Brolis suprato, kur aš esu. „Eik namo", – paliepė. „Negaliu, – atsakiau, – visi pamatys, kad aš jau nebe kunigas, juoksis ir džiaugsis". „Atnešiu moteriškų rūbų, persivilksi, ir niekas nesupras", – pasiūlė brolis. Taip ir padarė: nubėgo į namus, atnešė rūbų, persivilkau ir nuėjau sodo takeliu į gryčią. Čia manęs jau laukė paruošti pusryčiai. Atrodė, visi džiaugėsi, kad sugrįžau, ir nenorėjo parodyti savo susirūpinimo.

Išgėrusi arbatą ir kaip reikiant pavalgiusi, motina mane pasikvietė į seklyčią ir pasakė važiuosianti į Baisogalą pas kleboną pasitarti, ką daryti. Niekam nesirodžiau. Seklyčios kampe, spintoje, radau krūvas popiergalių. Tai buvo mano laiškai, atvirukai, darbeliai, piešiniai, mokslo ketvirčių pažymėjimai, sąsiuviniai, kelios knygutės, gautos iš knygnešių ar iš draugų mokinių. Labai nudžiugau, kad jie nesunaikinti. Supratau, kad didelę klaidą padariau išėjęs iš gimnazijos ir nuvykęs į kunigų seminariją. Sugrįžti nebegalėjau, o mokytis ir būti žmogumi norėjau. Tiek prisikankinau, tiek išvarginau savo brangią motiną ir tiek daug mano neapgalvoti žygiai kainavo šeimai bei ūkiui. Jeigu pasisektų į ką nors įsikabinti, prisiekiau Švč. Panelei būti geras, klausyti motinos ir visų namiškių. Nervai buvo išvarginti, žiūrėjau į seklyčioje pakabintus paveiksliukus, ypač į Švč. Panelės atvaizdą. Prašiau jos, kad gimnazijos, į kurias kreipiausi dar būdamas Kaune, atsakytų teigiamai. Man atrodė, kad Švč. Panelė šypsodamasi pritarė. Atslūgo mano jaudulys, įgavau jėgų, pasijutau sveikesnis.

Po kokių trijų valandų atvažiavo motina su klebonu. Šis, atsisėdęs prie pietums paruošto stalo, pasakė, kad gerai padariau išėjęs iš seminarijos, nes būti kunigu – sunkus ir atsakingas darbas. „Grįžk į gimnaziją, baigsi ją ir tada pasirinksi, kur tave traukia", – pasiūlė. Pasakiau negalįs grįžti į tą pačią gimnaziją, nes vieną kartą rusų kalbos mokytoją išvadinau „čiortu", „svolačiu"

ir jis man visą laiką keršys. „Taip, negerai padarei, negalima taip sakyti, bet vis tiek reikia važiuoti į tą pačią gimnaziją. Tu gerai mokysies, tobulinsi rusų kalbą, ir tau nieko blogo nepadarys net pats mokytojas. Apgalvok ir padaryk taip", – įkalbinėjo klebonas.

Tvirtai nusistačiau nebegrįžti į tą pačią mokyklą. Brolis išvežė kleboną ir greitai grįžo su trimis laiškais – iš Arensburgo, Rygos ir Revelio gimnazijų. Visos trys priėmė ir ragino greičiau atvykti. Apėmė džiaugsmas, po ilgos pertraukos vėl apsivilkau gimnazisto rūbus. Jau viešai pasirodžiau ir kieme, ir sode, mamutei išbučiavau rankas ir kojas. „Šiandien važiuoju į gimnaziją, štai trys laiškai – iš Rygos, Revelio ir Arensburgo", – parodžiau. „Važiuok į Rygą, ten daugiau lietuvių, bus paprasčiau maisto parsivežti", – patarė ji. Paskui pagamino man maisto kelioms dienoms, davė pinigų už mokslą ir knygoms. Motina ir brolis nuvežė į stotį, nupirko bilietą. Mažeikiuose persėdau į Rygos traukinį. 7–8 valandą ryto buvau Rygoje. Bagažinėje palikau daiktus ir išėjau ieškoti gimnazijos. Susiradau, bet ne tą. Pasiteiravau, kur yra Aleksandro Varo gimnazija. Radęs užėjau į kanceliariją, įteikiau man rašytą laišką ir dokumentus. Valdininkas pažiūrėjo ir liepė ateiti kitą dieną.

Ėjau pažiūrėti miesto, priėjau Dauguvos upę ir pasiteiravau, kurią valandą išplaukia laivai Petrapilio link ir sustoja Ezelio (*dab. Saremos*) salos uoste Arensburge. Vėl galvosūkis, kodėl gimnazijos valdininkas liepė ateiti rytoj, kodėl nepasakė, kad aš priimtas? Todėl nusprendžiau ne nakvoti, o plaukti laivu į Arensburgą. Sugrįžęs į stotį pasiėmiau savo bagažą ir nurodytą valandą atėjau į uostą. Sėdau į laivą, kuris plaukė Petrapilio link.

Po devynių valandų pasiekėme salos uostą. Kelias buvo blogas, iš šalių – akmeninės tvoros, už tvorų – raguočių bandos, žmonių nesimatė. Pasiekiau miestą. Namai – vieno arba dviejų aukštų, mūriniai, tvoros akmeninės. Pasiteiravau, kur gyvena gimnazijos mokiniai. Man davė adresą. Šeimininkė priėmė su džiaugsmu, davė didelį kambarį vienam. Tam kambary gyvenau trejus metus. Kituose kambariuose gyveno keli lenkai iš Lietuvos – vyresnių klasių mokiniai Ostrovskis, Vainovskis ir keli lenkai ne iš Lietuvos. Kitoje gatvės pusėje, kitame pensione, gyveno Atkočiūnas, taip pat persikėlęs iš Liepojos gimnazijos. Vėliau, kai jau buvau septintoje klasėje, atvyko A. Merkys, o aštuntoje klasėje – į žemesnes klases Jucys ir Kregždė.

Gimnazija nedidelė, dviejų aukštų, klasės mažos, namas – senovinės statybos. Tik man bebaigiant gimnaziją buvo pradėtas statyti naujas pastatas. Kanceliarijoje radau valdininką ir senyvo amžiaus direktorių. Valdininkui padaviau savo dokumentus – metrikus, Liepojos gimnazijos keturių klasių atestatą, Kauno kunigų seminarijos pažymėjimą apie išbūtą laiką ir gautą iš gimnazijos laišką. Valdininkas viską perdavė direktoriui. Šis pasakė „priimtas" ir užsirašė, kur apsigyvenau.

Prasidėjo mokslai. Klasėje – apie dvidešimt mokinių. Aš – lietuvis, vienas – raudonų plaukų. Žemaūgis aristokrato turtuolio sūnus, lenkas iš Lenkijos Pogorzelskis ir vienas vietinis vokietis Veinbergas. Kiti – vidutinio ūgio, plačiapečiai, daugiausia šviesiais pelenų spalvos plaukais ir pilkomis akių rainelėmis vietiniai estai. Jie, penktos klasės mokiniai, dar neištarė „z“ ir „d“, menkai mokėjo rusų kalbą. Kai neatsakydavo į mokytojo klausimus, šis tuojau manęs ar Pogorzelskio klausdavo. Jei mokytojas į klasę ateidavo susinervinęs, pradėdavo klausinėti pirmiausia Žilinską, paskui Pogorzelskį ir vieną kitą geresnį mokinį, kad nervai nurimtų. Su vietos mokiniais ir kitais žmonėmis greitai susidraugavau. Jie šalti, bet draugiški, pasiryžę padėti susipažinti su miestu, salos gamta, žmonėmis, todėl greitai pramokau juos suprasti, vėliau – ir susikalbėti estiškai.

Per Kalėdų ir Velykų atostogas namo nevažiuodavau, nes sala 10–20 km nuo rytinio kranto į Rygos pusę būdavo apkaustyta ledu, taigi laivai neplaukdavo. Vakarinis krantas iškilęs, bangos žiemą vasarą jį vienodai plaudavo. Kitame krante apsistojo rusų karo laivynas, todėl visi gyventojai iš ten buvo ištremti. Ten, ant vienos iškiliausių uolų, prie vakarinio kranto, pastatytas paminklas karalienei Edvigai ir užrašyta „Tegul plaka per amžius, kaip tu plakei mus“. Užrašas išdilęs ir sunkiai įskaitomas, bet vietiniai jį žinojo.

Iš estų geriausi mano draugai buvo Elendas, Sepas, Kingisepas, Pusepas ir kiti. Kultūringiausi iš jų – du broliai Elendai, stačiatikio kunigo sūnūs. Su Elendais eidavome pėsti arba važiuodavome mažais arkliukais (mažesniais nei mūsų žemaitukai) pas jų tėvus praleisti atostogų. Arkliukai bėgdavo tik risčia – neidavo ir nebėgdavo šuoliais. Iki bažnytkaimio – jų tėvų namų – važiuodavome daugiau kaip dvi valandas. Tėvai tarpusavyje kalbėjosi estiškai, bet su manim – rusiškai. Jie buvo labai malonūs, nuoširdūs, pasakodavo apie bažnyčią, parapiją. Savo jauniausiam sūnui patarė eiti į kunigų seminariją. Kūčias šventė kaip ir Lietuvoje. Prieš pačias Kūčias pakvietė į klebonijos pirtį. Ji panaši į mūsų gero ūkininko pirtį, telpa apie 15 žmonių. Man buvo labai nejauku, nes, be 8 vyrų, buvo ir 7 moterys, visos labai gražios, puikiausių figūrų blondinės. Štai tau ir siurprizas, pirmas mano gyvenime. Norėjau išeiti, bet draugai neleido, įrodinėjo, kad visoje saloje vyrai ir moterys maudosi drauge. Kiti juokavo ir mergaičių prašė apžiūrėti lietuvį. Aš vis viena ištrūkau, grįžau pas kunigą ir pasakiau, kodėl pabėgau iš pirties. Jis paaiškino, kad toks gyventojų paprotys, nieko blogo jis nematąs, taip yra visoje saloje. Lytinių santykių nebūna iki vestuvių. „Kartą, – pasakojo jisai, – netekėjusi mergina pagimdė vaiką. Tėvai nusprendė savo dukrą nubausti. Paėmė akmenį, maišą, jį užrišo ir nunešė į laivelį. Motina nuvedė dukrą, įsodino į laivelį ir išplaukė į jūrą. Čia pat padarė kilpą, uždėjo ant kaklo ir išmetė į jūrą. Taip pašalino gėdą. Estų moralė labai aukšta, galbūt nusižengimų pasitaikydavo miestuose, nes ten nemažai

atėjūnų, kurie užkrečia vietinius visokiomis blogybėmis. Saloje nėra ne tik lytinių išdykavimų, bet ir vagysčių. Per 50 mano gyvenimo čia metų buvo padaryta tik viena vagystė. Apyjaunis bernas pavogė karvę ir norėjo ją pervežti į Pernu. Bet buvo sugautas kitoje saloje, parvežtas į mūsų salą, ir čia ūkininkai, karvių augintojai, nusprendė jam nukirsti rankas. Ar tamstos namai užrakinti, kai išeini? Už tamstą atsakysiu, kad ne. Matai, kraštas nuo blogybių izoliuotas, man, kaip kunigui, tai gerai žinoma". Ir aš jam papasakojau, kad vieną kartą pamečiau piniginę su pinigais už mokslą. Ieškojau kišenėse, po suolais, koridoriuose, neradau. Nusiminęs ėjau gatve namų link ir pamačiau savo piniginę, padėtą ant vienų namų palangės. Per ketverius gyvenimo saloje metus įsitikinau, kad tas kunigas, mano draugų tėvas, sakė teisybę. Jo vaikai man tapo dar artimesni, su jais visiškai susidraugavau.

Dar vienas įrodymas, kad Estijoje, kur gyvena vien estai, nėra vagysčių – gyvenamieji namai ir kiti ūkiniai pastatai yra be užraktų. Kartą, būdamas aštuntoje klasėje, atvykęs po atostogų vienas apsigyvenau puošnioje viloje su puikiais įrenginiais ir baldais. Užraktų nebuvo, iš pradžių jaučiausi nejaukiai, bet apsipratau. Būdavo, palieku langus ar duris atviras, o sugrįžęs tokias ir randu.

Po atostogų iš kaimo sugrįžau labiau pramokęs estų kalbą, tad susiradau ir daugiau estų draugų, kurie mane įtraukė į sporto būrelius. Žiemą čiuoždavome čiuožykloje su pačiūžomis, jūroje ant ledo – su pačiūžomis, prisitvirtinę bures, taip pat su rogutėmis, tempiamomis arkliukų, pavasarį ir rudenį jūroje plaukiodavome laiveliais, fechtuodavomės. Labiausiai pamėgau sportą ant ledo, fechtavimąsi ir plaukiojimą laiveliu jūroje. Bet kai kurių sporto šakų reikėjo atsisakyti, nes jos buvo pavojingos gyvybei.

Vieną kartą su klasės draugu laiveliu plaukiau į iškyšulį, vadinamą Port Artūru, kuris nuo kranto buvo apie 4 km. Bangos laivelį pradėjo nešti į atvirą jūrą. Abu kovojome sušilę, visai nuvargome, bet laivą nešė tolyn. Puolėme melsti Dievą, kad išgelbėtų. Žegnojomės, jis lenkiškai, aš lietuviškai kalbėjome „Tėve mūsų", „Sveika, Marija"... Bet jėgų nebebuvo. Nelauktai laivelį užmetė ant povandeninės uolos. Ant kranto pamatėme žmogų ir pradėjome šaukti pagalbos. Žvejys plaukė mūsų link, o mes laikėmės, kad stipresnė banga laivelio nenustumtų nuo uolos. Be to, prisiekėme Dievui, kad daugiau nebeplaukiosime laiveliais. Žvejys priplaukė, perkėlė mus į savo laivą, mūsų laivelį pririšo prie savojo. Paaiškėjo, kad laivelio šonas įlaužtas. Į krantą grįžome sušlapę, nebėjome į gimnaziją, o tiesiai namo. Priesaiką ištesėjome, gimnazijoje būdami nebeplaukiojome.

Atsisakiau ir fechtavimosi. Atkočiūnas durdavo skaudžiai, o Pogorzelskį vis nugalėdavau. Vėliau pasirodė Merkys. Jis nuo manęs nukentėjo, paskutinėse kautynėse kaktos odą perkirtau. Gerokai vėliau, jau būdamas ministras, mano žmonai skundėsi ir rodė tą randą. O jis man dantį išmušė.

Mums teko nemažai mokytis namuose. Kai kurie mokytojai visą ketvirtį kviesdavo tik vieną ar kitą mokinį. Būdavo, iš pradžių pakviečia mane, paskui – Pogorzelskį, jei daugiau užduota – dar ir Pipą ar Livą Elendus. Tačiau per rašto darbus kitiems būdavo sunku, nes jų nekontroliuodavo.

Man labai sekėsi, net iš rusų kalbos gaudavau gerą pažymį. Gimnazijoje dirbo iš Rygos gimnazijos atkeltas senas mokytojas Kutepovas, labai kultūringas, man daug padėdavo. Man besimokant šeštoje klasėje, matematikos mokytoju paskyrė jauną lietuvį Žukauską, o septintoje klasėje iš Liepojos perkėlė man jau gerai pažįstamą matematiką Liucau. Jį net direktoriumi paskyrė.

Su mumis, atvykusiais iš „materiko" (žemyno), kaip vietiniai sakydavo, „iš Europos", mokytojai elgdavosi švelniau nei su vietiniais. Vietiniai mus, katalikus, laikydavo lenkais, o jeigu lenkas – tai baronas, grafas. Jeigu kilęs iš Latvijos ar Estijos, tai esi protestantas. Taigi mieste mus, lietuvius ir lenkus, dažniausiai laikydavo grafais. Atiduodavo ir didesnę pagarbą, ir pirmenybę, ypač moterys, kurių saloje gyveno nemažai. Be to, buvo palyginti daug neištekėjusių merginų. Apskritai saloje gyveno daugiau moterų nei vyrų, nes šie keliaudavo į Pernu ar į Revelį bei kitus Estijos miestus ieškoti darbo.

Gimnazijos direktorius Liucau kviesdavosi mane į savo butą ir patardavo leidžiamu laiku nueiti į klubą pažaisti biliardą, su žmonėmis pabendrauti. Liepojoje mokiniai jo labai vengė. Ten buvo didelis valdžios valymas, todėl Liucau turėjo pasišalinti.

Arensburgas – nedidelis miestas. Žiemą daugiau kaip pusė namų tušti, gyventojų nedaug, gal tiek, kiek Raseiniuose. Vietinių gyventojų namai – vieno arba dviejų aukštų, mūriniai, nedaug medinių. Arčiau jūros namai mediniai – tai vilos, kurios žiemą būdavo uždarytos. Vasarą privažiuodavo daug turistų, ligonių, sergančių reumatu, sąnarių, nervų ligomis, ir šiaip poilsio ištroškusių žmonių. Arensburgas – kurortas, vasarotojų atvažiuodavo ne tik iš Rygos, Revelio, Petrapilio, bet ir iš Rusijos gilumos. Prie pat miesto – platus ežeras, sujungtas su upe. Jo dugnas padengtas storu radioaktyviu dumblo sluoksniu. Tą dumblą naudodavo gydomosioms voniomis. Man besimokant ten buvo dvi privačios ligoninės su voniomis. Viena – gana didelė, mūrinė, dviejų aukštų, esanti prie įvažiavimo į kurortinę miesto dalį – ir parkas priklausė Petrapilio akademijos profesoriui Merzitevskiui. Sezono metu privažiuodavo daug gydytojų dirbti. Parkas didelis, nuo jūros jį skyrė gerai išsilaikiusi pilis su plačiu kiemu, iš visų pusių apsupta molu. Kieme buvo įrengtos patalpos pilies įgulai ir belaisviams. Viskas išlikę iki šių dienų. Dar buvo ir aikštelė, į kurią išeidavo krašto valdytojas, dažniausiai vyskupas, duoti įsakymų įgulai, o gal ir melstis. Molas iš lauko pusės išmūrytas tašytų akmenų siena, kurią plauna vanduo.

Saloje nemažai žmonių serga raupsais. Jie izoliuojami. Anot salos gyventojų, užsikrečiama nuo žuvų. Dauguma gyventojų verčiasi gyvulininkyste ir

žuvininkyste. Pavasarį savininkai paženklintus gyvulius paleidžia į laukus. Ten jie ieškosi maisto, auga, dauginasi. Rudenį juos parvaro į tvartus, atrenka, kuriuos parduoti, kuriuos palikti veislei. Pavasarį medžiojami ruoniai. Švedai iš Švedijos turėjo teisę žvejoti netoli Ezelio salos ir arčiau Rygos, Runo salos, kuri priklausė Švedijai, apylinkėse.

Estai savo išvaizda, odos, akių rainelės, plaukų spalva nė kiek nesiskiria nuo lietuvių. Žinoma, yra ugrofinų požymių. Istorikai estus priskiria prie mongolų grupės, o prie ugrofinų – matyt, pagal kalbą.

Baigus gimnaziją apie tą šalį ir jos gyventojus liko mielų prisiminimų – žmonės malonūs, nuoširdūs, teisingi, darbštūs. Tokia aplinka veikdavo, atsirasdavo noras dirbti, būti panašiam į juos, būti naudingam savo tautiečiams ir tautai. Jau atvykęs į salą, pavaikštinėjęs po miestą ir užmiestį, pasikalbėjęs su vietiniais mokiniais ir salos gyventojais supratau, kad čia kitaip nei kituose, „materiko", miestuose, kur jauną žmogų vilioja visokios nedorybės, pikti darbai. Čia, kad būtum žmogus, reikia dirbti, mokytis.

Penktos klasės ketvirčio lape iš vokiečių kalbos ir dar vieno dalyko gavau „patenkinamai", iš kitų – „gerai" arba „labai gerai". Vokiečių kalbos Liepojos gimnazijoje nesimokiau, teko gilintis į prancūzų kalbą. Antrą, trečią ir ketvirtą ketvirčius – tie patys pažymiai, vadinasi, perkeltas į šeštą klasę.

Grįžau namo geros nuotaikos. Kaip ir anksčiau, parėjau iš stoties pėsčias. Nors jau buvau visai užaugęs, nesiryžau eiti pro kapus, kad vėl nesutikčiau to šuns. Ėjau geležinkeliu ir pro mišką. Žinoma, sujudo visi, motina klausinėjo, kaip sekėsi. Ištraukiau iš ryšulio mokslo pažymėjimo lapą ir pradėjau skaityti. Aišku, pirmiausia išvardijau elgesio, paklusnumo, atidumo ir kitų dalykų pažymius – penketus arba ketvertus.

Vieną dieną pailsėjęs be paraginimo pradėjau dirbti namų ir lauko darbus. Be sporto, jokio fizinio darbo nedirbusiam buvo labai sunku visą dieną pjauti šieną. Žolę rėžiuose kiekvienas ūkininkas skuto iki pat žemės, reikėjo gerokai paspausti, kad nepaliktum „barzdelių" ir neatsiliktum nuo kitų. Mums buvo sunkiau dirbti nei kaimynams, nes mūsų rėžiai platesni už jų. Visą savaitę pjovėme, nes negalėjome mesti darbo – sau dirbome. Samdytas bernas, pjovęs vieną dieną, kitą gali pailsėti, kas jam rūpi. Savininkai turi kitaip dirbti.

Tik savaitgaliais pailsėdavome, bet gyvulius ir tada reikėjo prižiūrėti. Išeidavau į sodą pasivaikščioti, prie upelio pasėdėti. Pirmą šventadienį namuose suradau savo rašytus ir pieštus laiškus, juos sugrupavau. Radau ir knygeles, gautas iš knygnešių, paskaitęs padėjau į saugesnę vietą. Išsitraukiau ir vyriausiojo brolio, išėjusio į kariuomenę, bei dėdžių laiškus. Be to, radau brolio paslėptą šautuvą. Nudžiugau, apžiūrėjau – šautuvas nekoks, bet ten pat, maišelyje, buvo parako ir šratų bei keletas degiklių. Pasiėmęs viską išėjau į ganyklą, miško link. Buvo maždaug 12 valanda. Kaimo gale, ganykloje,

piemenys mušė ripką, tad sustojau pažiūrėti. Geras ir gražus sportas atvirame ore. Keiniai ir ripka – namų darbo, turbūt žiemą padaryti. Žaidėjų grupė, kuri buvo nusigręžusi nuo kaimo, staiga suriko ir pradėjo bėgti namo, ėmė bėgti ir antra, prieš pirmąją stovėjusi grupė. Aš negalėjau bėgti, nes buvau jau vyras, o dar su šautuvu, nors jis ir įtartinas. Pamačiau šokinėjančią žmogystą ilgomis plonomis kojomis, su batais smailiais, į viršų užriestais galiukais. Ant galvos – skrybėlaitė su žalia plunksna, per petį permestas platus ir ilgas raudonas šalikas. Nusitraukiau nuo pečių šautuvą, bet žmogysta nepasišalino, šokinėjo toliau – lyg sviediniu žaidė. Ėjau jos link, o žmogysta žaisdama traukėsi tolyn. Paspartinau žingsnį, ir žmogysta greičiau atsitraukė, priartėjo prie storo, aukšto, sauso su išpuvusia šerdimi ąžuolo. Priėjęs prie ąžuolo jos jau neberadau, turbūt įlindo pro skylę į medžio tuštumą. Toliau eiti buvo baugu, bijojau, kad ji mane seks ir net pasmaugs. Nutariau peržegnoti, kaip motina darydavo, piktąsias dvasias nuvyti. Peržegnojau, ir pasigirdo trenksmas, pradėjo kristi ąžuolo šakos. Persižegnojau ir pats. Paskui nuėjau toliau, vis atsigręždamas pažiūrėti, ar neseka toji žmogysta.

Eidamas miško taku eglės viršūnėje pamačiau tetervingą. Sustojau užtaisyti šautuvo, pripyliau parako, užkimšau pakulų kamščiu. Puoliau ieškoti šratų, bet neradau. Gal palikau namie, gal pamečiau, o gal piktoji dvasia pavogė. Įdėjau šovinį ir iššoviau į tetervingą. Šovinys perėjo per jo kūną, bet tetervinas nenukrito, su šoviniu nuskrido. Įsitikinęs, kad toji žmogysta ir tetervinas yra piktosios dvasios, nudrožiau tiesiu keliu namo.

Grįžo ir namiškiai iš bažnyčios. Pietų metu papasakojau jiems savo nuotykį. „Turbūt per mišias išėjai medžioti. Sekmadienį apie 12 valandą dažnai ateina vokiečiu apsimetęs velnias palošti su piemenimis ripką. Per sumą negalima dirbti, ypač medžioti“, – sakė namiškiai. Bet aš ir toliau eidavau medžioti, tik nebesutikdavau jokių įtartinų žmogystų.

Vieną kartą išėjau pavaikštinėti į eglyną ir pamačiau medyje, ant šakos, didelį katiną, žiūrintį į mane. Atsitraukiau eidamas atbulai. Nors šautuvas buvo sutvarkytas, nešoviau. Pamaniau, jei šausiu ir nepataikysiu, jis puls ant manęs ir sudraskys. Parėjęs namo viską papasakojau iš bažnyčios grįžusiam broliui. „Negerai padarei, – pasakė jis, – reikėjo šauti, jo kailis labai brangus“. Ir išėjo su kaimynais to katino ieškoti, bet nesurado.

Kitą sekmadienį vėl išėjau per mišias su šautuvu. Priėjęs miško aikštelę žiūriu – tetervinas skina kadugio vaisius. Tetervinas nuskrido, bet vietoj jo nušoviau lapę. Brolis barėsi, nes vasarą lapės oda negera, vis dėlto nulupo ir žydui pardavė, gavo kelias adatas, degtukų bei kitų smulkmenų. Vėliau sekmadieniais nebeidavau medžioti, tik kitomis dienomis. Prieš saulėlydį kiškiai išeidavo iš miško į avižas ar į kitus javus. Nušaudavau vieną arba du ir grįždavau. Daug jų esu nušovęs, bet nemažai ir sužalojau.

Vasara slinko į pabaigą, šienas – pastogėje, žemė parengta rugių ir kviečių sėjai. Paskui sudorojome žiemkenčius ir vasarojų. Beliko iškulti ir pasėti javus. Tai palikome vienam broliui, nes aš turėjau rengtis į kelionę. Išvažiavau noriai, namiškiai smagiai išleido. Nežinau, iš kur motina gavo pinigų, nes davė daugiau nei prašiau. Išvažiavau diena anksčiau – norėjau pasidairyti po Rygą, susipažinti su vietos lietuviais, ypač su Rygos politechnikumo studentais ir lenkų bendrabutyje gyvenančia viena gimnaziste.

Iš namų išvažiavau kaip ir visados – naktį. Į Rygą traukinys atvyko anksti ryte. Vaikštinėjau po miestą ir niekur negirdėjau lietuviškai kalbant. Užėjau į bažnyčią, pasirodo, ji buvo lietuvių. Paklausiau vieno vyro, matyt, darbininko, išeinančio iš bažnyčios, kur yra Lietuvių komitetas. Jis pasakė kur ir pridūrė, kad dabar uždarytas – galima užeiti tik šeštadienį ar sekmadienį. Dar paklausiau, kur gyvena Kanišauskas, kilęs iš mano kaimo ir mano giminaitis. Vyras atsakė, kad jis gyvena Aleksandro gatvėje, paminėjo ir numerį. Lietuvių komitetas uždarytas, o studentų draugijos adreso nežinojo. Nutariau, kad Kanišauską susirasiu vėliau. Išklausiau net dvejas mišias, turėdamas galvoje, kad devynis mėnesius nematysiu katalikų bažnyčios. Po pamaldų vėl nuėjau į miestą, suradęs gimnaziją apžiūrėjau iš lauko ir įėjau į vidų. Išėjęs suradau kitą mokyklą, apžiūrėjau iš lauko, įėjau į vidų, į kelias klases. Aplankiau parką, muziejų, užsukau ir į Politechnikumo kiemą bei vidų. Viduje tyla – net baisu eiti, girdėjau savo žingsnius. Gimnazijos ir realinės mokyklos irgi įsikūrusios dideliuose rūmuose, klasės erdvios, triukšmingos.

Užėjau į uostą pasiteirauti, kurią valandą išplauks laivas į Arensburgą. Sužinojęs, kad iš ryto, pradėjau ieškoti savo tolimo giminaičio Kanišausko. Jis gyveno labai toli, teko eiti net dvi valandas. „Gerus tėvus turi, – pasakė jis, – kad leidžia mokytis. Mokytas lengviau duoną užsidirbsi ir lengviau senatvę užbaigsi. Mums, darbininkams, tenka sunkūs darbai, maži atlyginimai – gyventi pakanka, bet sutaupyti negali“. Pasikalbėję apie namiškius ir kaimynus nuėjome gulti, nes reikėjo anksti keltis – jam į darbą, o man pėsčiomis į stotį, paimti bagažą, nugabenti į prieplauką, kur jau stovės laivas, išplauksiantis devintą valandą. Turėdamas dar valandą laiko, nubėgau į netoli esančias krautuves nusipirkti popieriaus. Pasigirdo laivo sirena, keliautojai suskubo. Vėl sirena, ir laivas atitrūko nuo krantinės. Po dar vieno signalo pradėjo tolti, o nuplaukęs į upės vagą vėl signalu pranešė, kad viskas gerai, ir judėjo pirmyn.

Laivas įplaukė į salos uostą. Krantinėje – daug nematytų veidų, vežimėlių su mažiukais arkliukais. Nuleido laiptus, mus išleido į krantinę ir įleido naujus keliautojus, ligonius ir turistus iš Revelio, Helsinkio, Petrapilio. Praėjo gal pusė valandos, kol žmones išleido ir įleido. Atsisveikinę su išplaukiančiaisiais ir laivui nutolus nuo krantinės, sėdome į estiškus vežimukus, kurie išvežiojo po namus.

Apsistojau pas tą patį šeimininką Kožemickiną. Jis vėl davė atskirą kambarį, bet jau antrame aukšte, neva ramesnį. Susitvarkiau daiktus, užvalgiau ir išėjau pailsėti, pakvėpuoti gaivinančiu oru. Parke vaikštinėjo daug svetimšalių linksmais veidais, bet buvo ir susirūpinusių, važiuojančių vežimėliuose. Griežė simfoninis orkestras, stengėsi pakelti ūpą ir sveikiems, ir ligoniams.

Kitą dieną nuėjau į gimnaziją. Pamačiau pristatytą, bet dar neužbaigtą mūrą. Mano klasėje mokinių nei padaugėjo, nei sumažėjo. Liko tie patys. Bet pasikeitė matematikos mokytojas – vietoj buvusiojo atvyko lietuvis, ką tik baigęs universitetą, mažai praktikos turėjęs. Mokinių psichologijos dar nesuprato, todėl jį apgaudavau.

Visą laiką svarsčiau, kurią svetimą kalbą mokytis. Saloje dažnai girdėdavau vokiečių kalbą, daug buvo ir mokytojų vokiečių. O prancūzų kalba kalbančiųjų nesigirdėjo, tai kam ją mokytis, nors ir lengviau įveikti? Nusipirkau du ar tris Šekspyro tomus, kuriuos per pirmą pamoką rekomendavo vokiečių kalbos mokytojas. Estai, kaip ir latviai, greičiau išmoksta vokiečių kalbą nei lietuviai, nes jie iš mažens ją girdi. Vokiečių Estijoje ir Latvijoje daugiau nei Lietuvoje lenkų, kurių kalbą lietuviai išmokdavo ir nesimokydami. Vokiečiai krašto gyventojams padarė didelę įtaką. Norėdami išlaikyti vokiškumą, vokiečių mokytojai turėjo būti to vokietėjimo priešaky. Iš pradžių mokytojas užduodavo perskaityti po penkis septynis puslapius. Perskaitydavau vieną, antrą sykį, o jis mano atsakymą įvertindavo trejetu. Bet kai pradėjo užduoti po dvidešimt puslapių, jau nebespėdavau. Numatydamas ateityje blogus rezultatus, apsisprendžiau mesti vokiečių kalbos pamokas ir toliau mokytis man artimesnę prancūzų kalbą. Kreipiausi į direktorių, savo globėją. Jis sutiko sudaryti komisiją, kad galėčiau laikyti penktos klasės kurso egzaminą. Sutikau ir tuojau pradėjau gilintis į prancūzų kalbą. Gavau knygų iš savo draugo Pogorzelskio. Mokslas sekėsi gerai, iš egzaminų gaudavau gerus ir labai gerus pažymius. Laisvalaikiu rengdavome ekskursijas į salos gilumą, tarp kalnų. Užsiimdavome archeologiniais kasinėjimais, rasdavome suakmenėjusių gyvūnų ir atiduodavome juos gimnazijos muziejui. Vienų Velykų atostogų metu surengėme ekskursiją į Pernu, kur radome pirminių Pabaltijo gyventojų urvų. Bet senovę liudijančių daiktų jau nebebuvo, nes jie archeologų anksčiau išvežti į Estijos muziejus.

Pirmą ketvirtį susirgau ir lovoje išgulėjau apie tris savaites. Nežinojau, kokia liga sergu, manau, tai galėjo būti apendicitas, bet irgi labai abejoju. Parėjęs iš mokyklos pajutau skausmą viduriuose, termometras rodė 41 laipsnį, savijauta bloga, išpūtė vidurius, išbrinko pilvo sienelės, kiekvienas jos taškas tapo labai skausmingas. Netekau sąmonės. Šeimininkas atvežė daktarą. Apžiūrėjęs jis nieko nepasakė, tik jodu ištepė visą pilvo odą iki pat stuburkaulio ir, kiek palūkėjęs, ant pilvo uždėjo sušlapintą medžiagos juostą.

Gulėjau savaitę, bet padėtis negerėjo. Daktaras vėl atėjo, pamatavo temperatūrą, patikrino pulsą, vėl patepė odą ir uždėjo šlapią skudurą. Ką kalbėjo su šeimininke, nesupratau. Šeimininkė, palydėjusi daktarą, sugrįžo pas mane. Atsisėdusi priešais pradėjo klausinėti, kur mano tėvas, motina ir panašiai. Nesupratau ir į klausimus neatsakinėjau, bet vis kartojau žodį „mamute". Tą pačią dieną, išėjus daktarui, atsidarė durys ir pasirodė aukštas vyras, apsivilkęs plačiu juodu švarku, ant galvos užsidėjęs šešiakampę kepurę. Visas dėmesys nukrypo į jį, ypač į baltą juostą pakaklėje. Supratau, kad jis nori sužinoti, kokio esu tikėjimo. Į klausimą, ar katalikas, atsakiau tik akimis ir vokais. Mačiau, kaip jis atidarė kažkokią dėžutę ir įkišo ten pirštą. Paskui paėmė mano ranką ir su ja peržegnojo, perbraukė per kaklą ir koją. Tą ceremoniją darydamas turbūt kalbėjo maldas. Kas ketvirtą dieną ateidavo daktaras, ištepdavo pilvo odą jodu, apdėdavo šlapiu skuduru. Tik trečią savaitę pradėjau sveikti ir valgyti. Buvo įsakyta valgyti tik arbūzų košę arba sriubą. Tokią dietą nustatė pusei metų. Po trijų savaičių vėl pradėjau lankyti pamokas. Iš pradžių reikėjo smarkiai padirbėti, kad pasivyčiau mokslo draugus.

Tais pačiais metais buvau įtrauktas į pogrindžio veiklą prieš carinę santvarką. Liepojoje gaudavau knygelių iš prūsų ar knygnešių. Jas perskaitydavau, parvežđavau į namus, duodavau broliams ir kitiems paskaityti. Knygelėse taip pat būdavo pasisakoma prieš carinį režimą, svarstoma, kodėl neprisidėjus prie kovos prieš jį ir kitus laisvių apribojimus. Mes, lietuviai, nei savo spaudos negalėjome turėti, nei maldaknygių spausdinti. Mielai sutikau prisidėti prie tos grupės – kuopelės, kuri žadėjo kovoti prieš esamą režimą, ir apie tai pranešiau vyresnės klasės draugui estui Kingisepui. Šis per vieną mokinį – Leviną atsiuntė man antivalstybinės literatūros ir pakvietė apsilankyti posėdyje, kuris turėjo įvykti saugioje vietoje pajūryje. Per tą laiką peržiūrėjau gautą literatūrą. Skaičiau Plechanovo veikalą apie darbininkų judėjimą ir teises, K. Markso „Kapitalą". Perskaitęs pirmuosius 5–10 puslapių nieko nesupratau, buvo sunku skaityti. Perskaičiau keletą puslapių iš knygos vidurio, bet vėl nesupratau – galvoje nieko neliko. O tas knygnešys įsakė net atmintinai išmokti visą knygą. Padėjau ją į šalį, paėmiau kitą ir per kurį laiką perskaičiau. Iš jos įgijau šiek tiek žinių ir kuopelėje jau galėjau diskutuoti. Paskirtoje vietoje pajūryje susirinko keturi mokiniai: Kingisepas, Levinas, Atkočiūnas ir aš. Mes su Atkočiūnu uždavinėjome klausimus, o jie atsakinėjo. Levinas daug kalbėjo, matyt, buvo nemažai skaitęs pogrindžio literatūros. Kingisepas tylėjo, bet užtat jis buvo gerai informuotas apie Rusijos darbininkų judėjimą, numatė greitai įvyksiančią revoliuciją Rusijoje. Mat karas su japonais jau ėjo į pabaigą. Matyt, Kingisepas palaikė ryšius su Rusijos darbininkų judėjimo vadais.

Susirinkdavome 3–4 kartus per savaitę. Kartą grįždami namo su Atkočiūnu pakalbėjome, kad mes esame ne savo šalyje ir negalime prisidėti prie

aktyvaus judėjimo, nes nukentėtume pirmieji. Taigi kuopelės susirinkimuose dalyvaudavome, kad gautume informacijos, bet aktyvumo nerodydavome.

Karas su japonais pasibaigė, prasidėjo Rusijos revoliucija. Saloje sukilimų nekilo, jų ir nereikėjo, nes ten nebuvo nei pramonės, nei samdomų darbininkų. Vis dėlto vieną pavakarę pamatėme plaukiančius ledlaužius, o paskui juos – kreiserius su jūreiviais. Mūsų kuopelės vadas įsakė slėptis. O kur slėptis, kad aplinkui – dar ledas ir sniegas? Nuėjau pas kunigą ir paprašiau nakvynės. Šis mane mielai priėmė, pas jį išbuvau dvi dienas. Paskui sužinojau, kad saloje sušaudyta 10 estų, o kreiseriai išplaukė.

Parėjęs namo radau motinos laišką, kad Lietuvoje atsirado daug cicilikų ir kad gautas laiškas iš vyresniojo brolio. Jis tuomet rusų kariuomenėje buvo felčeris. Karo metu buvo nusiųstas į Mandžiūriją, paskui pateko į nelaisvę ir atsidūrė Japonijoje. Pasirašius taikos sutartį, belaisvius grąžino. Jam teko keliauti per Formozą, Singapūrą, Ceiloną, Sueco kanalą, vėliau – per Bosforą, Juodąją jūrą į Odesą. Jam keliaujant prasidėjo revoliucinis bruzdėjimas. Odesos uoste sukilimo vadus, tarp kurių buvo ir mano brolis, areštavo ir nusiuntė į Petrapilį karo lauko teismui. Motina rašė, kad brolis pasodintas į kalėjimą, nes prisidėjęs prie revoliucijos, kad, kaip sanitarijos puskarininkis, gali netekti gyvybės ir kad ji važiuoja į Petrapilį. Teisme motina sužinojo, kad brolis išvežtas į karinę psichiatrijos ligoninę. Ji ir tenai nuėjo, per groteles pasimatė su broliu. Šis patikino, kad neserga, o tik apsimetinėja ligoniu, ir pradėjo „gaudyti museles". Tarnautojai jį stebėjo. Kitą dieną motina nuėjo pas ligoninės vyriausiąjį gydytoją, kuris paprašė brolio ligos istorijos lapo. Jį perskaitęs pranešė motinai, kad sūnus negali būti pasmerktas mirčiai – jį reikia paleisti. Po savaitės gavau laišką iš namų, kad brolis grįžo. Laikas, praleistas kuopelės posėdžiuose, kreiserių atvykimas į salą ir brolio areštas neatsiliepė mano mokslams, mokiausi gerai, ir toliau linksmai gyvenome. Iš kuopelės abu su Atkočiūnu išėjome.

Artėjo Velykos, prisiminiau atostogas tėvynėje. Kaip jų laukdavau, kaip ruošdavausi savaičių pasninkui! Čia to nebuvo, nes nebuvo nei katalikų bažnyčios, nei katalikų kunigo. Turėjau tik maldaknygę. Būdamas penktoje ir šeštoje klasėse, per Velykų atostogas nueidavau į liuteronų bažnyčią, atlikdavau bendrą visiems išpažintį. Vengiau stačiatikių bažnyčios – gal dėl to, kad mūsų kunigai sakydavo žmonėms, jog nuodėmė į ją įžengti.

Atėjus vasaros atostogoms vėl grįžau namo, vėl dirbau kaip visados. Bet šį kartą buvo linksmiau dirbti, nes jau buvome trys suaugę vyrai. Rudenį grįžau į gimnaziją. Septintoje ir aštuntoje klasėse mokslas sekėsi gerai.

Vasaros atostogų tarp septintos ir aštuntos klasių metu vis dėlto sugebėjau perskaityti uždraustą „Istorija sievero zapadnovo kraja", kurios autoriaus neatsimenu. Ją gavau iš savo dėdės kunigo Kuprio, kuris turėjo didelę archeologijos ir istorijos knygų biblioteką.

Septintoje klasėje, pasibaigus ketvirtam ketvirčiui, turėjome laikyti visų gimnazijoje eitų mokslų egzaminus. Į egzaminus atvyko ir apie 10 abiturientų švedų. Sužinoję, kad geriausiai moku matematiką, trys iš jų pripuolė prie manęs ir paprašė padėti, o už tai pažadėjo pinigų arba vaišių. Sutikau ir paskaičiavau, kad tai kainuos 10 butelių konjako, 10 butelių likerio ir 10 butelių vyno. Sutarėme, kad švedai juos atneš per atsisveikinimą su gimnazijos mokiniais. Pogorzelskiui pažadėjau, kad padėsiu išlaikyti istoriją, nes jis Rusijos istoriją laikė falsifikatu ir jos nemėgo. Neradau nė vieno draugo, kuris padėtų man išlaikyti rusų kalbos egzaminą. Šis ir buvo pirmasis. Tema – jaunystės reikšmė. Parašiau, perskaičiau, pasirodė, kad negerai. Išsitraukiau iš kišenės egzaminų temų knygą, perskaičiau ir parašiau pagal jos turinį. Padaviau juodraštį ir švarraštį. Kitą dieną vyko rusų kalbos egzaminas žodžiu. Reikėjo perskaityti Puškino „Borisas Godunovas". Tą padariau su jausmu ir ašaromis, bet likus trims eilutėms užsikirtau. Gerasis mokytojas Kutepovas, paklausė, kaip čia atsitiko su rašto darbu – juodraštis parašytas geriau, o švarraštyje mintys išdėstytos blogiau. „Aš jums sumažinsiu pažymį vienetu, egzaminą išlaikėte patenkinamai", – pasakė.

Matematikos egzamino metu skaičiavau naudodamas įvairias algebros, geometrijos, trigonometrijos formules. Pasidariau tris mažus „špekeriukus". Nešdamas atliktą užduotį mokytojui, keliems abiturientams jų padalijau.

Išlaikiau visus egzaminus, išskyrus paskutinį – istorijos. Per visus egzaminus pagal abėcėlę mane šaukė paskutinį. Pakvietė Pogorzelskį. Išbėgau į lauką prie palangės, jis man parodė egzaminų klausimus. Tuojau knygoje juos suradau ir priglaudžiau prie lango stiklo, kad jis galėtų skaityti ir kai ką užsirašyti. Ant nugaros pajutau sunkią ranką ir atsigręžęs pamačiau gimnazijos inspektorių, lotynų kalbos mokytoją. Mane nuvedė į gimnaziją ir įsakė koridoriuje stovėti. Už kokių penkių minučių pranešė, kad esu išmestas.

Nuėjau į parką, atsiguliau ant suolo. Išlaikiau visus egzaminus, o už pagalbą draugui žūstu. Ašaros riedėjo per veidą, nors lįsk į jūros gelmes. Šaukiausi Dievo, Švč. Panelės, niekaip negalėjau nurimti. Išgirdau šauksmą ir atsigręžęs pamačiau du savo draugus, bėgančius prie manęs. „Eik, – pasakė, – leis laikyti egzaminą". Bet negalėjau pajudinti kojų, jos buvo tarsi sustingusios. Draugai mane tempė, o kojos – kaip basliai. Pavargę sustojo, mėgino trinti rankas, bet parkritau. Nežinau, kiek laiko praėjo, kol pradėjau palengva judėti.

Už kelių žingsnių pasirodė gimnazijos direktorius, jis taip pat atėjo pranešti, kad ateičiau užbaigti egzaminų. Abu įėjome į salę, kur jau laukė mokytojų taryba. Įėjęs atsiprašiau direktoriaus, inspektoriaus ir visos tarybos. Jie liepė traukti bilietą.

Dievas padėjo, ištraukiau klausimą apie Lietuvos kūrimąsi ir kovas su lenkais bei kitais, apie Romos katalikų plėtimąsi. Tai klausimai, kuriuos vasarą

buvau gerai išstudijavęs iš kunigo Kuprio bibliotekos gautų knygų. Dauguma mokytojų buvo vokiečių kilmės, rusų kalbos mokytojas – pažangus rusas, o gimnazijos direktorius – surusėjęs kaukazietis. Atsakinėjau ne pagal Ilovaiskio vadovėlį, daugiausia iš draudžiamos literatūros. Ypač dažnai minėjau Skargos nuopelnus. Atsakinėjau piktai, jautriai, su ašaromis akyse. Mokytojai tarpusavyje pasitarė ir gimnazijos direktorius paskelbė, kad egzaminas išlaikytas. Padėkojau ir išskubėjau iš salės į koridorių, kur manęs laukė visi klasės draugai ir švedai, atvykę iš Rygos laikyti egzaminų. Koridoriuje kilo didelis triukšmas. Iš salės išėjo direktorius ir paskelbė, kad kitą dieną 12 valandą gausime atestatus. Priėjęs prie manęs pasveikino paėmęs už rankos. Po jo priėjo Kutepovas, taip pat pasveikino bučiuodamas į ausį ir pasakė, kad esu teisingas, geras lietuvis. Visi kiti praėjo pro mane šypsodamiesi, išskyrus lotynų kalbos mokytoją – inspektorių, kuris mane sugavo padedantį Pogorzelskiui.

Suėjome į salę. Nutarėme gavę atestatus susirinkti į geriausią klubą atsisveikinimo vakarienės, pakviesti visus mokytojus, išskyrus inspektorių. Finansavo rygiečiai, kuriems padėjome. Klube užsakėme, kad būtų tiek ir tiek butelių gėrimo bei užkandžių. Rygiečiai turėjo iš anksto užmokėti. Bendrai pavalgę išsiskirstėme.

Parėjau namo, susitvarkiau kambarį, rūbus, knygas. Jų jau turėjau gana daug, pusė – gautų iš pogrindžio. Susitvarkęs išėjau į miestą. Pirmiausia nuėjau pas savo pirmąją šeimininkę. Ji buvo nuoširdi, rūpestinga, mane kaip savo vaiką globojo, ypač sunkios ligos metu. Jos dukrai palikau visas knygas ir suvenyrus, surinktus šios salos kalvose.

Besimokydamas susipažinau su viena mergaite, ji mane kviesdavo pas save per Velykas ir Kalėdas, taip pat į vakarėlius. Ji turėjo seserį – jauną našlę. Gal kviesdavo, kad suviliotų? Ji man patiko, nes buvo graži ir maloni. Bet nusprendžiau nevesti, nes ji – ne lietuvaitė, ne katalikė, o aš – nebaigęs mokslų, be to, abu buvome vieno amžiaus. Kaip į tai žiūrėtų namiškiai? Nors ir nevedžiau jos, bet jaučiau pareigą atsisveikinti. Antroji buvo pašto viršininko duktė, nelabai graži, bet išauklėta. Ji buvo rusė, stačiatikė, taip pat negalėjau su ja į namus grįžti. Mokydamasis septintoje ir aštuntoje klasėje per Velykas ir Kalėdas nueidavau į cerkvę ir susipažinau su popu, popiene ir popaite. Popas pakvietė pas juos lankytis. Būdavo, nueinu į cerkvę pamaldų metu paklausyti choro, o popaitė, mane pamačiusi, rodo teigiamą ženklą – suprask, ateik. Užeidavau sekmadieniais pajuokauti. Graži buvo rusaitė, išauklėta, patraukli. Ir pas ją užėjau atsisveikinti. „Kur tu važiuoji toliau mokytis? Aš atvažiuosiu“, – sakė ji. „Į kunigų seminariją, taigi vesti negaliu“, – atsakiau. Išvargęs grįžau namo, atsiguliau į lovą su džiaugsmu ir liūdesiu. Juk rytoj išvykstu į savo kraštą, pas savus, taip išvargusius dėl manęs, motiną, brolius ir seseris. Atsikėlęs išėjau į parką ir pamačiau svetimus

veidus – tai buvo vasarotojai. Nuėjau į pajūrį. Ėjau tuo keliu, kuriuo atvykęs į salą pirmą kartą keliavau pas Elendą. Paskui grįžau į miestą, užėjau pas draugą Livą, kurio tėvai turėjo popieriaus krautuvę. Parašiau keletą laiškų, tarp jų – ir daktarui Karotenui, padėkojau už pagalbą ligos metu. Galop su Livu suredagavome kvietimus į mūsų atsisveikinimo vakarienę. Su juo nuėjome pasiimti atestatų ir kitų dokumentų.

Dvyliktą valandą visi susirinko į aktų salę, atėjo gimnazijos direktorius su visais mokytojais. Direktorius tarė atsisveikinimo žodį, patarė toliau tęsti mokslus aukštosiose mokyklose pagal savo pašaukimą ir išdalijo mums diplomus. Atvertęs savo diplomą pamačiau, kad laimėjau konkursą į Rygos politechnikumą, nes ten buvo reikalaujama labai gerų matematikos, fizikos ir dar vieno dalyko pažymių. Visų mokinių vardu padėkojau, atsiprašiau už visus nusižengimus ir, įteikęs mokytojams kvietimus, pakviečiau į išleistuves.

Pavakary drauge su mokytojais susirinkome į klubo salę. Viskas jau buvo paruošta. Labai gražiai padengtas stalas, buteliai gėrimų, valgiai, gėlės. Pirmą kartą gyvenime tai mačiau. Atvyko ir mergaitės gimnazistės be direktorės. Jų pareiga buvo numatyta iš anksto – šokdinti berniukus ir skambinti rojaliu.

Susėdome prie stalo, užvalgėme, išgėrėme, pasikalbėjome, paflirtavome su buvusiomis simpatijomis. Mokytojai kiekvieno teiravosi, kur ir ką žada studijuoti toliau. Aš pasakiau dar nenusprendęs, bet pridūriau, mėginsiąs patekti į Rygos politechnikumą arba Dorpato (*dab. Tartu*) universitetą studijuoti medicinos. Tuojau mane pavadino „daktaru“, ir man tas titulas patiko. Bet neilgai džiaugiausi, tik kelias valandas, nes „daktaras“ virto „kiaule“. Iki to laiko nebuvau ragavęs alkoholio, o ant stalo stovėjo įvairių gėrimų. Užkąsdavau, išgerdavau, pašokdavau, o suktis man nesveika, todėl ir pakirto kojas. Tai žinojau ir anksčiau, todėl vėliau niekada nešokdavau. Bet ne aš vienas toks buvau – visi mokiniai, net mergaitės ir keli mokytojai. Direktorius patarė baigti ir eiti namo išsimiegoti. Visi išlydėjo savo paneles, o aš vienas, kartais paslysdamas, ėjau namo.

Parėjęs radau duris atidarytas, nusirengiau ir atsiguliau nesukalbėjęs poterių. Užmigau, bet neilgai miegojau. Kažkas subraškėjo, atmerkiau akis ir pamačiau, kad durys atviros, o pro jas lenda juodi meškiukai. Surikau, bet jie nesureagavo. Atsikėliau užtrenkti durų, bet tų meškiukų nebemačiau. Atsiguliau, ir vėl atsidarė durys, bet įsižiūrėjęs išvydau ne meškiukus, o velniukus. Peržegnojau – jie nepasišalino, atsikėliau – pradėjo siūbuoti lova, sienos, lubos, grindys. Kažkas traukė antklodę, bet aš neleidau, vėl persižegnojau ir pakišau galvą po pagalve. Velniukai išvertė lovą, tada supykęs pagriebiau antklodę, pradariau duris ir pradėjau iš kambario pakraščių bei palovių juos varinėti. Uždaręs duris vėl atsiguliau ir užmigau. Atsibudau tik apie aštuntą valandą ryto ir pamačiau išdaužytus langų stiklus, lempą ant žemės, sulūžusias

žvakes, sudaužytą veidrodį, o mano daiktai buvo nejudinti. Parėjau naktį, atsiguliau į lovą neuždegęs lempos – kas galėjo tai padaryti? Atsivedžiau prižiūrėtoją, parodžiau, kokį kambarį sugrįžęs radau, bet apie velnius nieko nesakiau. Ji paruošė arbatos, o aš paprašiau surasti vežiką, kuris nuvežtų į stotį, nes laivas turėjo greitai išplaukti. Sumokėjau už patarnavimą, netgi dvigubai daugiau. Ji apsidžiaugė, nieko nesakė nei dėl langų, nei dėl veidrodžio ir išėjo ieškoti vežiko. Valandą prieš išplaukiant laivui jau buvau uosto krantinėje. Atvyko ir rygiečiai, o vėliau – ir vietiniai draugai. Klausinėjau atsisveikinimo vakarienės įspūdžių. Draugai pasakojo, kad su jais pasiliko tik simpatiškasis prancūzų kalbos mokytojas. Be to, jie iš lagamino ištraukė vieną likerio butelį ir padavė man.

Keliautojų buvo daug, kelionė nenuobodi – geriausia iš visų kelionių laivu. Neapsiėjome ir be nemalonumų – laivą smarkiai supo, žmonės susirgo jūros liga, bėgdavo iš kajučių į denį, bet nesuspėdavo pasiekti borto ir vemdavo ant grindų. Viena labai graži ponia, išėjusi ant denio, nusiėmė skrybėlę. Žiūrėdamas į ją supratau, kad jai bloga. Griebiau tą skrybėlę ir pakišau jai po burna. Paskui atnešiau šalto vandens, kad išsiskalautų burną ir atsigertų. Ji taip ir padarė, bet pareikalavo užmokėti už sugadintą skrybėlę. „Niekados neužmokėsi, – pasakė ji, – tad arba pabučiuok mane, arba aš tave pabučiuosiu“. Padėkojau ir pasitraukiau. Rygoje ta ponia vėl prisistatė prie manęs, siūlėsi būti palydove, bet aš atsisveikinau. Man rūpėjo pasiteirauti apie Politechnikumą, darbus ir sąlygas. Ir dar rūpėjo viena moteris – mano daktaro duktė, bet ji buvo išvykusi.

Grįžau namo ir vėl reikėjo dirbti – dar sunkiau nei anksčiau, nors buvau jau suaugęs ir į „prizavą“ (šauktinius) pašauktas. Gavau mėlyną bilietą – neva antrojo skyriaus „ratnikas“, ne pagal sveikatą ar šeimyninę padėtį, bet kaip įgijęs aukštesniosios mokyklos diplomą. Buvo sunku, nes ūkyje sumažėjo darbininkų. Viena sesuo išvažiavo į Vilnių mokytis siuvimo amato, vyresnysis brolis – atlikti medicinos praktikos į Veliuoną. Likome tik trys darbingi, motina šeimininkavo namuose, dar samdomas piemuo.

Brolis, matydamas, kad ūkio su tokia jėga neapeisime, ypač į vasaros pabaigą, išvyko ieškoti vyro, merginos ir piemens. Vakarop parsivežė vieną šeimą – tėvą, dukterį ir sūnų piemenį. Šeima buvo iš gretimo kaimo, „grytelninkai“, pas juos brolis dažnai užeidavo.

Pradėjome kirsti rugius. Sesuo ėjo paskui mane, paskui brolį – jo samdytinė, o senis – paskutinis su piemeniu. Brolis samdytinei padėjo ir mergino ją. Aš su seserimi juos pralenkiau, kirtau pradalgę be sustojimo ir galvojau, kad taip dirbdami rugių laiku nenupjausim. Parėjęs papasakojau motinai, kaip sekasi darbas. Ji patarė tylėti, kol nupjausime žiemkenčius, nes nėra darbininkų. Pagaliau rugiai ir kviečiai buvo nupjauti ir suvežti.

Rugius kirsti man buvo sunku, o brolis po vakarienės prapuldavo. Iš ryto aiškindavo naktį pas arklius miegojęs. Su motina jį išbarėme, pastebėjome, kad netiesą sakė. Kai rugiai jau buvo sukirsti ir suvežti, motina jį pasekė ir rado kamarėlėje drauge su mergina. Motina ją atleido, nes ši jau jautėsi 40 ha šeimininke. Mergina nenorėjo išeiti, bet turėjo paklausyti. Brolis apsivilko šventadienio rūbais ir atėjo pas motiną prašyti, kad ji sumokėtų merginai, darbininkui, piemeniui ir jam pačiam už darbą. Motina sumokėjo samdiniams, o broliui nemokėjo ir reikalavo dirbti. „Aš, – pasakė jisai, – važiuosiu į Ameriką". „Nevažiuosi, – atkirto motina, – eik dirbti". Jis nepaklausė ir drauge su atleistais darbininkais išvyko. Matyt, turėjo susitaupęs pinigų.

Pasilikau vienas su savo jaunesniąja seserimi dideliame ūkyje šeimininku, darbininku ir piemeniu. Kai atėjo laikas kirsti vasarojų, išvažiuodavau su briku į lauką, sustodavau prie vikių ar avižų, pripjaudavau, prikraudavau vežimą, paduodavau arkliams, o pats atsiguldavau ratuose ir miegodavau, kol saulė patekėdavo. Atsibudęs pradėdavau darbą ir pjaudavau iki pat sutemos, padarydamas trumpas pertraukas per pusryčius, pietus ir pusdienį. Sesuo per pusryčius atnešdavo maisto visai dienai ir pasilikdavo surišti ir pastatyti nupjautus javus. Vienas nupjoviau, su seserimi parvežiau, o brolio nebuvo ir nežinojome, kur jis dingo.

Man liko nedaug laiko. Pasiskubinau nurauti linus, nubraukti ir į kūdrą pamerkti. Šito darbo nemokėjau, nors mačiau, kaip brolis darydavo. Primėčau linų kūlių į kūdrą, pridėjau ant viršaus žabų, o ant jų – akmenų. Pats užšokau ant jų ir pasinėriau po linais. Sušlapęs, be kepurės parėjau namo ir motinai pasakiau, kad to darbo nepadarysiu, reikia pagalbos. Kaimo mažažemis nudirbo ir dar mane pamokė. Pažadėjau jam atsilyginti. Liko dar daug darbų – nukasti bulves, iškulti javus, paruošti žemę žiemkenčių sėjai, kitus laukus suarti. Supratau, kad visų negalėsiu atlikti. Bet žemę žiemkenčiams reikėjo sutvarkyti, o gal ir pasėti. Išėjau į pūdymus, o vėliau išsivedžiau ir seserį akėti laukų.

Brolio vis nebuvo. Rašiau vyriausiajam broliui, kad grįžtų į namus šeimininkauti, bet jis nesutiko. Aš negalėjau pasilikti, nes turėjau tęsti mokslą – privalėjau būti inžinierius arba daktaras. Susitvarkiau savo daiktus, knygas užnešiau į palėpę ir užpyliau storu spalių sluoksniu, kad niekas neįtartų ir nerastų. Savo meno darbus sutvarkiau ir taip pat paslėpiau, kad popieriaus nesunaudotų rūkoriai. Nuvažiavau į paštą, nes laukiau brolių, sesers ir dėdės kunigo laiškų. Nieko neradęs užėjau pas daktarą Linkutį atsisveikinti ir pasakyti, kad išvažiuoju į Dorpatą studijuoti medicinos arba į Rygą – inžinerijos mokslų. Tačiau man rūpėjo ir su jo dukterimi, kuri mokėsi Rygoje ir kurią norėdavau aplankyti, susitikti. Įsitikinau, kad aš netinkamas – nei kaip svečias, nei kaip šeimos narys, nes esu kaimietis ir lietuvis (nors daktaras – irgi lietuvis, bet jo žmona save laikė lenke ir palaikė ryšius su apylinkės bajorėliais.

Vėliau nuėjau į kleboniją, atsisveikinau su klebonu, padėkojau už rūpestį ir pagalbą mano motinai. Papasakojau, koks vargas pas mus namuose. Jis pritarė mano norui toliau studijuoti mediciną arba inžineriją. Sugrįžęs iš miesčiuko namie randu viską paruošta – sūrių, mėsos, sviesto ir kitokių gėrybių. Skalbiniai jau sudėti, pasiūti nauji viršutiniai rūbai. Davė pinigų kelionei ir mokslui. „Vaike, kur važiuosi, ką norėtum mokytis?" – paklausė motina. „Nežinau, galiu būti kunigas, inžinierius ar daktaras", – atsakiau. „Gal eik į inžinierius arba į kunigus, gal būsi vyskupu, mums būtų labai smagu", – atsakė ji ir davė daugiau pinigų. Nenorėjau sakyti teisybės, nes ji pasiliko viena su seserimi dideliame ūkyje. O darbai neužbaigti, rūpesčių daug, nutariau, kad geriau pasakysiu vėliau, gal jau bus sugrįžęs brolis.

Dorpato universitete

Sesuo nuvežė mane į stotį. Atvažiavo du traukiniai. Arkliai pasibaidė, ir liepiau seseriai būti prie jų. Daiktus susinešiau į vagoną. „Į kurią pusę važiuoji?" – paklausė sesuo. „Į Vilnių, į seminariją", – atsakiau. O iš tikrųjų nusipirkau bilietą į Rygą ir sėdau į traukinį, važiuojantį į Liepoją. Važiuodamas pro langą žiūrėjau į savo kaimo trobų žiburėlius, prisiminiau motiną, seseris, brolį, visus savo darbus – pasisekusius ir nepasisekusius, kiškelius, tetervinus, stirnas, kiaulaites, šokantį vokietuką. Prisiminiau, kaip bėgau žiemą per ledą, kaip nepaklausęs motinos susižeidžiau ir pasislėpiau malkinėje. Galop į galvą atėjo ir istorija su Kauno seminarija. Daug padaryta nuodėmių vis nepaklausius motinos, kuri man norėjo tik gero. Ir dabar jaučiau, kad pasielgiau negerai, nepaklausiau jos ir nenuvažiavau į seminariją. Bet ji manęs netraukė, joje nėra laisvės nei gyventi, nei veikti. Akyse kaupėsi ašaros, kreipiausi į Švč. Panelę, prašydamas užtarti prieš savo sūnų Kristų, man dovanoti, o brangiai motinai suteikti jėgų, padėti visuose darbuose. Pagaliau privažiavau Mažeikius ir išlipau, nes kelias valandas reikėjo laukti traukinio į Rygą. Laukdamas ir jau sėdėdamas vagone pradėjau svarstyti, ar gerai darau pasirinkęs inžineriją. Ryga triukšminga, gyvenimas brangus. O baigus institutą kur gyventi, kur rasti tarnybą? Lietuvoje tai neįmanoma, o iš savo tėvynės nesiruošiau išvykti. Liko vienas pasirinkimas – studijuoti mediciną ir vykti toliau – į Dorpatą.

Į Rygą traukinys atvyko apie aštuntą valandą ryto. Kadangi iki mokslų pradžios turėjau dar kelias laisvas dienas, nuėjau į Politechnikumo kanceliariją. Čia sutikau du lietuviškai kalbančius studentus, kurie vartė didelę knygą su brėžiniais. Juos užkalbinau ir paprašiau papasakoti apie Politechnikumo

mokslus. Jie tuoj išvardijo visus skyrius ir pasakė, kad baigusieji tampa inžinieriais. Studentai pasiteiravo, kokie mano pažymiai iš matematikos ir fizikos. Išgirdę atsakymą jie pasakė, kad mane priimtų. Paklausiau, ar negalėčiau kur nors pasikalbėti apie tų skyrių programas. Jie sutiko, bet paprašė palaukti apie valandą, nes turėjo eiti pas profesorių. Po valandos išėjome į sodą, atsisėdome ant suolo. Paklausiau, ar yra galimybių baigus mokslus pasilikti savo krašte. „Taip, – atsakė, – jeigu gausi vietą, o kaime nėra darbo, kad ir kokį skyrių baigsi, vis tiek reikės gyventi mieste. Latviai turi darbo čia ir kituose miestuose, bet pas mus sunkiau". Nieko gero nesužinojau, tad beliko važiuoti į Dorpatą, į mielą kraštą, studijuoti medicinos.

Pirmuoju traukiniu išvykau į Dorpatą. Atvažiavęs tuojau nuėjau į universitetą ir atidaviau dokumentus kanceliarijos viršininkui. Šis, pavartęs juos, pranešė, kad esu priimtas. Kambarį susiradau tą pačią dieną beveik miesto pakraštyje, arti alaus daryklos. Nesunku jį buvo surasti kalbant vietinių gyventojų estų kalba. Sutikau toje pačioje gatvėje ir Atkočiūną, kuris gimnaziją baigė vieneriais metais anksčiau ir jau studijavo mediciną. Iš jo sužinojau, kad lietuvių čia daug – Marma, Alekas, Žilinskas, Alseika, Skabeika, Būgai ir kiti. Veikė ir lietuvių draugija, bet jis joje nedalyvavo.

Kitą dieną nuėjau į universitetą ir pamačiau ant lentos iškabintus skelbimus, informaciją apie į Medicinos skyriaus pirmą kursą priimtus studentus. Išvydau ir savo pavardę. Perskaičiau ir kitą informaciją, kur, kada ir kokie dalykai klausomi pirmame kurse. Universiteto vestibiulyje, prie tų pačių informacijų, susitikau lietuvių, kurie teiravosi apie priėmimą, – Jalovecką, Palioką, Laskauską, Baukūną.

Pirmame kurse buvo dėstoma anatomija, neorganinė ir organinė chemija, zoologija ir botanika. Anatomijos institutas buvo įsikūręs senuose, iš lauko gražiuose rūmuose. Ten pat – Histologijos bei Embriologijos institutai, teismo medicinos bei topografinės anatomijos patalpos – visi mokslai, susiję su lavonais, išskyrus Patologijos institutą, kuris buvo įsikūręs atskiruose rūmuose. Pagrindinis pirmo kurso dalykas – anatomija. Ją dėstė profesorius Adoltis Rauberis, žymus pasaulyje tyrinėtojas, savo vietoje pasilikęs po universiteto rusifikacijos. Paskaitas skaitė vokiečių kalba, nors daug studentų buvo iš Rusijos gilumos, kiti – iš Rusijos pravoslavų seminarijų. Šie studentai vokiečių kalbos visai nemokėjo. Tačiau jie ėjo į paskaitas, auditorija visados būdavo pilna, visi suprasdavo, ką jis kalba, ypač kai demonstruodavo kūno dalis.

Po tam tikro laiko leido dirbti lavoninėje. Iš pradžių lavoninės oras užimdavo kvapą, o vyresni draugai juokdavosi. Supratau, kad turiu save nugalėti, ėjau užsikimšęs nosį, bet, pamatęs lavono kraujagyslių preparavimą, pabėgau. Mat vyresni studentai naujoką išbandydavo, paimdavo kokią nors kraujagyslę

ir patempdavo arba kišdavo į burną. Nusistačiau nepasiduoti. Draugai man patarė pradėti rūkyti, nors prie lavonų tai ir uždrausta. Bet kai personalas ir profesoriai Landau bei Rauberis išeidavo, užtraukdavau dūmą. Palengva pripratau ir vienas ateidavau atlikti užduotų darbų. Antrame kurse mečiau rūkyti. Kartą buvo taip. Atvyko kelios mergaitės lietuvės mokytis akušerijos ir paprašė A. Justiko parodyti, kur pjausto lavonus. Mes, keli draugai, sutikome parodyti ir sumanėme iškrėsti šunybę. Preparavau vieną moters lavoną, tarp riebalų ieškojau kraujagyslių, nervų, rūkiau vieną papirosą po kito. Atėjo merginos, papirosą pasidėjau ant stalo krašto. Kai jos sustojo prie manęs, paėmiau ir smagiai patraukiau, bet į burną įtraukiau ne dūmus, o taukus. Išspjoviau, bet burnoj pasiliko skonis ir kvapas, pradėjau vemti. Po to ilgai nerūkiau.

Kiek toliau nuo Anatomijos instituto buvo įsikūrusios Ginekologijos ir Akušerijos klinikos. Dar toliau – Vidaus ligų, už jų – Chirurgijos klinikos. Institutai ir išvardytos klinikos buvo Dombergo kalne, miesto centre. Kalno pakrašty, prie Chirurgijos klinikos, stovėjo didelės pilies liekanos, o priekinėje jos dalyje buvo įrengta universiteto biblioteka. Joje buvo nemažai knygų iš uždaryto Vilniaus universiteto. Kitos klinikos buvo mieste, psichiatrijos ligoninė – užmiestyje, Patologijos institutas – kitoje Dombergo kalno pusėje. Jame buvo įsikūrusios Patologijos, Higienos ir Bakteriologijos katedros. Botanikos paskaitos vyko Botanikos sode, miesto viduryje, prie upės, kuri jį skyrė į dvi dalis, zoologijos paskaitos – mūriniame Zoologijos muziejuje. Priešais Dombergo klinikas stovėjo juodo šlifuoto granito paminklas žymiam mokslininkui Karlui Baerui. Miestas buvo pilnas pradinių mokyklų, gimnazijų ir amatų mokyklų (valstybinių ir privačių) moksleivių, universiteto ir Veterinarijos instituto studentų. Vieni be uniformų, kiti uniformuoti įvairiausiomis uniformomis, vieni kasdienėmis, kiti – išeiginėmis. Atrodė, kad Dorpatas yra mokinių ir mokytojų miestas, Estijos švyturys.

Nutariau stoti į Lietuvių draugiją, susipažinti, pabendrauti su vyresniais studentais, kurie suteiktų informacijos apie gyvenimo, mokslo sąlygas ir kitką. Nuėjau pas tuos, su kuriais susipažinau prie informacijos lentos universitete, pas kitus vyresnius studentus ir tais pačiais metais priimtus. Vieni skaitydavo lietuviškas knygeles, kiti laikraščius, o dar kiti žaisdavo šachmatais, kitus žaidimus arba diskutuodavo politiniais klausimais. Gavęs daug informacijos įsirašiau į draugijos narius. Draugiją lankiau turėdamas laiko. Jie dar patarė įstoti į Studentų medikų draugiją, kad galėčiau naudotis bibliotekoje medicinos literatūra, vadovėliais, linksmai leisti laiką ir susipažinti su būsimais įvairiausių tautų gydytojais.Vėliau beveik kas dieną juos lankydavau. Įvairiausiais klausimais diskutuodavome, skaitydavome laikraščius, ypač Singarevo, Miliukovo, Buloto, Kerenskio, visų geriausių oratorių,

Dūmos atstovų ir kitų, pasisakiusių už laisvę, prieš carinę sistemą, straipsnius, taip pat vokiečių ir prancūzų parlamentarų kalbas.

Laikas ėjo. Nusipirkdavau vieną kitą knygą, bet ir už butą reikėjo mokėti, ir duonos nusipirkti, norėjosi ir pieno retkarčiais paragauti, o svarbiausia – už mokslą sumokėti. Iš draugų žinojau, kad kas negali sumokėti, bet gerai mokosi gali būti atleistas nuo mokesčio, tad pirmame kurse reikia stengtis. Anot jų, reikia mokytis iš pat pradžių, nes jei pradžioje seksis, tai ir toliau gal nereikės už mokslą mokėti. Gauti iš motinos pinigai tirpte tirpo. Rašyti jai nenorėjau, ir taip daug davė, bet ir išleidau nemažai. Parašiau savo dėdei kunigui, tuomet Panemunės parapijos jaunajam komendoriui, ir paprašiau atsiųsti pinigų mokslui. Jis atrašė, kad cicilikų mokyti nepasiruošęs, nes pagal kanoną neturįs teisės. Vėl jam rašiau ir įrodinėjau, kad nesu cicilikas, bet kovoti su esamu režimu reikia. Į tą laišką jis neatsakė. Turėjau kreiptis į motiną. Pirmiausia pranešiau, kad esu Dorpate, mokausi medicinos ir kad vienam mirusiam žmogui nuėmiau odą, kad gautus pinigus išleidau visokiems reikalams ir juos visus išvardijau. Maždaug po savaitės gavau pinigų ir laišką. Ji rašė, kad geriau būčiau ėjęs į kunigus, patarė saugotis cicilikų. Negalėjo ji turėti tiek daug pinigų, turbūt gavo iš savo brolio kunigo. Supratau iš žodžių „saugokis cicilikų". Matyt, jai buvo parašytas laiškas, kur ir paminėtas tas žodis. Mūsų namuose jis nebuvo vartojamas. Cicilikais vadino tik tuos, kurie dviračiais važinėjo. Laiške ji rašė, kad brolis sugrįžo iš Vilniaus, ten gydėsi akis ir dirbo ponios Bortkevičienės spaustuvėje.

Nors ir gavau pinigų, bet, sumokėjus už mokslą, nedaug beliko. Nusprendžiau mažiau valgyti ir daugiau pagulėti. Grįžęs namo atsiguldavau ir mokydavausi, kad sutaupyčiau energiją, gyvenau ramiai. Kasdien eidamas namo parsinešdavau pieno ir baltos duonos. Tos gėrybės kainavo 10 kapeikų. Taip vargau visus mokslo metus. Pirmame kurse buvo paskelbtas universiteto studentų protestas, mėginta demonstruoti, eiti į gatvę, bet žandarai visus išvaikė, net iš universiteto rūmų išvijo, nors studentai ir panaudojo ašarines bombas bei dujas. Mane traukė būti drauge su kolegomis. Ne aš vienas sumažinau maisto kiekį – daug lietuvių studentų gyveno pusbadžiu. Vienus pietus valgydavome dviese arba trise, kiti per savaitę valgydavo tris kartus pilnus pietus. Duonos duodavo daug, likučius susidėdavome į kišenes – vakarienei prie arbatos.

Per Kalėdas ir Velykas namo nevažiavau, nes kelionė kainavo daugiau nei mano išlaidos vietoje. Atostogų metu pakartojau visą kursą, paskaičiau mokslinės medicinos literatūros, jos gavau iš Medikų draugijos knygyno, o iš Lietuvių studentų draugijos gavau visų srovių žurnalų iš Vilniaus. Susiformavo gilus nusistatymas baigti mokslą ir grįžti į kaimą kovoti su carine santvarka. Bet neapleidau ir bažnyčios. Klebonas buvo lenkas, didelis patriotas, o jo

pamokslai – kurstantys raginimai sukilti prieš Lenkijos okupantus. Metų pabaigoje išlaikiau egzaminus.

Vasaros atostogų parvažiavau į kaimą. Visi sveiki, linksmi. Sesuo, jauniausias šeimos narys, išvyko mokytis kulinarijos į Kauną, mat norėjo pas savo dėdę kunigą dirbti virėja ir šeimininke, bet šitas planas nepavyko, ji nelabai rimta buvo, traukė ją įvairūs vakarėliai... Dėdė, gavęs kleboniją, priėmė vyresnę už mane seserį, kuri buvo mokiusis Vilniuje, pas Žižytę, net kunigams arnotas siūti.

Motina pasamdė mergaitę iš mažo to paties kaimo ūkio. Šieną, rugius, vasarojų pjauti padėdavau, bet arti nemokėjau, o kulti nenorėjau. Nuėjau į bažnytkaimį, aplankiau kleboniją, kartais joje pernakvodavau. Užėjau pas daktarą, tiksliau, pas jo dukterį, apie kurią galvodavau.

Motina paprašė nueiti į dvaro laukus šieno pjauti. Mat už jį reikėjo atidirbti. Už vežimą šieno reikėdavo nupjauti dešimtinę avižų. Vienas nupjaudavau tris dešimtines per tris dienas, o mergaitė surišdavo ir pastatydavo. Tokių darbų dirbti į Bučiūnų dvarą eidavau ir anksčiau, dar gimnazijos atostogų metu. Savo ūkyje pjaudavau šieną, o dvarininkui – avižas ar miežius. Sau pjaudavau prie pat žemės, o dvarininkui – daug aukščiau. Jam rūpėjo javai, o mums, ūkininkams, ir šiaudai, ir javai. Todėl pas jį nukirsdavau daug didesnį plotą.

Tarp darbų nuvažiavau į Kauną, aplankiau tas vietas, kur išėjęs iš seminarijos klajojau ir kur alkio numalšinti ėjau, kur nakvynę gavau ir neatsilyginau. Dar užėjau į turgų ir kepyklą Vilniaus gatvės pradžioje, kur be reikalo išleidau pinigų likučius. Užėjau į seminarijos kiemą ir į jos bažnyčią, kur dažnai klūpėdavau ir Dievo vardą minėdavau. Nuėjau prie Nemuno, kuriam išėjęs iš seminarijos norėjau savo gyvybę atiduoti... Priėjęs laivus, kurie buvo pasiruošę plaukti Jurbarko link, pamaniau: „Kodėl man nepamėginus plaukti, Seredžius netoli, dėdė kunigas ten vikarauja, o Veliuonoje mano brolis daktarauja". Sėdau į laivą ir pirmą kartą plaukiau Nemunu. Stebėdamas jo krantų grožį, žiūrėjau į tolstantį Kauną ir jo bažnyčių bokštus. Laivas sustojo Raudondvaryje. Vieni išlipo, kiti įlipo. Matėsi pilis, kadaise buvusi Radvilų rezidencija. Priplaukėme Vilkiją, kurios namų pamatus Nemuno vanduo beveik skalauja. Galop pasiekėme gražiausią Lietuvos upę, Dubysą. Pagaliau ir Seredžius, čia išlipau ir pasukau į kalną bažnyčios link. Sutikau savo dėdę kunigą bažnyčios šventoriuje brevijorių beskaitantį. Nusivedė jis mane į savo kambarį ir išėjo pranešti, kad pagamintų pietus ir svečiui studentui. Pradėjo mane klausinėti apie studijas, apie organizacijas, kuriose dalyvauju, apie studentų judėjimus. Išdėsčiau jam, kad darbo universitete – daug, laisvo laiko – mažai.

„Pas mane daug knygų, – pasiūlė jis, – galėsi pasiskaityti". Iš tikrųjų knygų daug. Jis mėgėjas rinkti knygas, ypač iš senos Lietuvos praeities. Ir ne

tik knygas, bet ir visokią archyvinę medžiagą apie tautodailę, apie rūbus, skalbinius, namų įrankius. Tada buvo tik du kunigai senovės dokumentų mėgėjai – tai kunigas Žiogas ir kunigas Kuprys. Pastarasis daug padėjo profesoriui Volteriui rinkti dokumentus ir įrengti Kauno rotušės muziejų. Jis daug atidavė knygų ir mano globai. Kunigas Žiogas, jausdamas, kad artinasi mirtis, pasikvietė kunigą Kuprį, kad šis paimtų jo surinktą Lietuvos žemės archeologinį ir istorinį rinkinį ir už tai sumokėtų 18 000 litų – palikimui bažnyčiai ir giminėms. Kunigas Kuprys, persikėlęs su visu turtu į Kretingą, išdėstė vienuolyne visus savo eksponatus, ir žmonės pradėjo lankytis jų apžiūrėti. Atėjo žinia iš Kauno. Jo eminencija Tonkūnas įsakė viską konfiskuoti ir pervežti į Kauno Vytauto muziejų. Atvyko šio muziejaus Archeologijos skyriaus vedėjas ir visą medžiagą – iškasenas, knygas, rūbus – supakavo ir užantspaudavo. Mano rūpesčiu tą areštą pasisekė nuimti. Kunigas Kuprys mirė antrą kartą okupavus Lietuvą. Jo šeimininkė, mano sesuo, tą visą turtą parvežė į brolio ūkį.

Pavalgę išėjome į laukus, pirmiausia – į Palemonkalnį, milžinkalnį Nemuno pakrantėje. Jis priminė skaitytas istorijas apie tris galiūnus, kurie įsikūrė Kaune, Seredžiuje ir Ukmergėje. Tada nuėjome toliau, į parką, kurio kampe stovėjo koplytėlė. Ten buvo laidojami savininkų šeimos nariai. Parko vidury – „palocius“ (rūmas), nukreiptas į Nemuno pusę. Nuo „palociaus“ į Nemuną leidosi platūs laiptai. Dėdė norėjo man parodyti knygyną ir kitus dalykus, bet pasakiau, kad man nepatinka po ponų parkus vaikštinėti, nenorėjau ir į jų namus eiti. Bet iš „palociaus“ išėjo pats šeimininkas ponas Burba ir paprašė užeiti į vidų. Kunigas paaiškino jam, kas esu. Aš vengiau kalbėti, nes buvau jau gerokai primiršęs lenkiškai, tik atsakiau į jo klausimus. „Tau duosiu štucerį medžioti“, – pasakė jis. Štuceris – šautuvas, kuriame telpa daug šovinių. O kunigas pasirinko knygų. Padėkojome ir išėjome – aš su šautuvu, o kunigas su knygomis. Eidami namo kalbėjomės apie tą poną, jo šeimą, bėdas. Paaiškėjo, kad jis serga iš Paryžiaus atsivežta liga ir gali mirti, įpėdinių neturėjo. Kūrėme planus, kaip tas knygas gauti, kur jas padėti. „Jei tamsta jį prižiūrėsi, tai jis gali jums palikti tą turtą, o tamsta atiduosi kokiai nors lietuvių organizacijai“, – patariau.

Kunigas jį globojo metus ar pusantrų, pono sveikata vis blogėjo ir vieną naktį iš dvaro atvežė kunigą. Šis rado jį mirštantį. Atlikęs savo darbą, kunigas iš žmonos sužinojo, kad turto paveldėjimo aktas nepasirašytas. Kunigas prie akto parašė priedą ir už mirusįjį pats pasirašė. Mirties protokole pažymėjo, kad mirtis įvyko dviem valandomis vėliau. Parašė du nuorašus ir pasiėmė su savimi.

Paveldėjimo aktu ponas Burba užrašė savo žmonai išmokėti 70 000 rublių ir kažkokį dvariuką, kunigui Kupriui buvo pavestas knygynas. Kunigas atsiuntė telegramą, kad dėdė atvyktų parsivežti Burbos knygyno. Suorganizavo

kaimiečius, jie ir išvežė į klebonijos daržines. Kreipėsi ir į kapitoną Gaslainį, bet tas atsisakė vežti. Teko arkliais gabenti į Kauną, iš kur buvo nusiųsta traukiniu Dr. Basanavičiaus mokslo draugijai Vilniuje (be kelių retų knygų). O ponia Burbienė, atsiminusi mano pirmąjį vizitą, padovanojo senovinius bronzos kandeliabrus ir lazdelę su malachito rankenėle.

Mano dėdė nelabai sugyveno su klebonu, o ir su šeimininke – ši raukėsi, kad svečias ilgai užsibuvo. Tai supratęs atsisveikinau su klebonu ir šeimininke, padėkojau ir išplaukiau jau su kunigu Kupriu, kaip palydovu, į Veliuoną pas brolį. Mums beplaukiant Kuprys pasakojo apie vietoves, istorinius įvykius. Netoli Veliuonos, kairėje Nemuno pusėje, ant aukšto kranto, išvydome dvarą ir bažnytkaimį, kur gyveno garsus, pasaulinio masto muzikas, tik vasarą grįždavęs į savo dvarą. Toliau, dešinėje pusėje, – Gedimino kalnas, kur, pagal padavimą, gali būti palaidotas kunigaikštis Gediminas. Dar toliau – karalienės Bonos pilies griuvėsiai, kur žadėjome nueiti, šalia tos pilies griuvėsių – Vytauto statyta bažnyčia. Po jos didžiuoju altoriumi – Krivių Krivaičio maldykla. Atplaukėmę nuėjome pas brolį. Jis buvo užimtas, tad, užsukę į kleboniją, patraukėme apžiūrėti istorinių vietų. Mane labiau domino Gedimino piliakalnis nei karalienės Bonos tvirtovės liekanos. Kunigas pasakojo man apie karalienę Boną, iš kur ji kilusi, kaip atsirado Lietuvoje, kokie jos nuopelnai Lietuvai, nes aš apie jos veiklą nebuvau skaitęs. Tik griuvėsiai išliko, pamatai, ir tie ne visi, matyti, kad akmenys išnešioti statyboms. Per gilų tarpeklį pasiekėme Gedimino piliakalnį ir užlipome į pačią viršūnę. Čia išklausiau pasakojimų apie Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino žygius, mirties vietą. Kunigas užbaigė tas istorijas mintimi: „Jeigu būtų Lietuva, reikėtų ant to kalno pastatyti paminklą, nusavinti dvaro žemės plotą parkui ir pastatyti vasarvietes, kad žmonės važiuotų poilsiauti ir prisimintų anuos laikus, kai protėviai kovojo už mūsų tėvynės laisvę". Nusileidę nuo kalno pasukome pro dvarą, namų link. Dvaras, seniau priklausęs kažkokiam Lietuvos didikui, dabar buvo kardinolo Zaleskio nuosavybė, jį tvarkė ir administravo rusas. Kardinolas buvo atvažiavęs jo parduoti. Kunigas norėjo pirkti ir sutiko su kardinolo užprašyta kaina. Bet atsirado kitas kandidatas, jo nuosavybės administratorius Vukselis, tačiau šis pasiūlė mažiau. Po kurio laiko istorinė Lietuvos vieta pateko į ruso rankas, nors kunigas siūlė daugiau.

Grįžę namo radome brolį ir klebono raštelį-prašymą ateiti į kleboniją pietauti. Nieko nelaukdami išėjome, nes kunigui reikėjo grįžti į Seredžių laivu, kuris po valandos ar dviejų turėjo išplaukti Kauno link. Klebonas buvo senas, ligotas, vaikščiojo lazdele pasiremdamas. Stalas – valgiais ir gėrimais nustatytas. Aš, jauniausias, laikiausi lenkiškos manieros – mažiau valgyti ir gerti, o daugiau domėtis. Alkoholio nemėgau, o po gimnazijos išleistuvių puotos visai nevartojau. Kunigas manęs klausinėjo apie universitetą,

mokslus, bet aš, pirmo kurso studentas, menkai išmanydamas mediciną ir visiškai neišmanydamas kitų fakultetų mokslų, vengiau dalyvauti pokalbyje. Dažnai žiūrėjau į laikrodį ir pagaliau pranešiau, kad dėdei jau reikia vykti į prieplauką. Atsisveikinome, su broliu palydėjome dėdę į laivą. Išplaukdamas jis liepė broliui paplaukti Nemunu toliau, Jurbarko link, ir parodyti man istorines vietas – Raudonę, Gedgaudų pilies liekanas.

Grįžome namo. Brolio butas buvo antrame aukšte, trijų kambarių: be virtuvės, laukiamasis, kabinetas ir miegamasis. Kabinetas apstatytas gerai, jame stovėjo spintos knygoms ir instrumentams, sofa, stalas. Knygų daug, įvairūs vadovėliai, parašyti Karo akademijos profesorių. Jis Petrapilyje buvo baigęs felčerių mokyklą, dirbęs karo ligoninėse. Namų savininkas – žydas, turėjo du sūnus, kurie studijavo Paryžiuje. Vienas – chemiją, kitas – mediciną. Jo bute taip pat buvo knygų, tarp jų pamačiau 42 ar 52 Talmudo knygas rusų kalba. Autorius – buvęs rabinas, persikrikštijęs į stačiatikių tikėjimą. Šeimininkas pasiūlė jas perskaityti. Pasakiau perskaitysiąs vėliau, kai kitą kartą atvyksiąs. Tuo metu Veliuonoje, taip pat ir kituose, išskyrus Jurbarką, Nemuno pakrantės miesteliuose nebuvo gydytojų. Todėl felčeriai turėjo darbo. Veliuonoje dirbo net du felčeriai. Ir abu turėjo darbo. Pamaniau, kad ir man, kai baigsiu universitetą, tiktų pradėti praktiką čionai, gražioje Lietuvos vietovėje.

Po kelių dienų atvyko kaimietis vežti brolio už Raudonės. Važiavau ir aš drauge su jais. Prie Raudonės išlipau ir pradėjau kopti į kalną, kad iš tolo pamatyčiau pilį, kurios šulinyje žuvo Lietuvos kunigaikštis. Iš toli apžiūrėjau ir išskaičiau užrašą, įmūrytą į sieną, virš paradinio įėjimo. Nedrįsau arti prieiti, nes žinojau, kad tas ponas ir jo tėvai kilę iš ponios de Kastro giminės ir buvo dideli caro pataikūnai. Pas jį dažnai viešėdavo caro šeimos nariai ir valdžios atstovai. Pamaniau, kad jeigu čia dirbčiau gydytoju, gal ir tektų iš arčiau pamatyti pastato viduje esantį gilų šulinį, kur galbūt buvo ir kunigaikščio kaulų, per tiek laiko suakmenėjusių.

Išėjęs iš parko ir paėjau kokius du kilometrus į tą pusę, iš kur turėjo grįžti brolis. Šis atvažiavo ir paliepė greitai sėsti į ratus, nes laivu turėjome plaukti į Jurbarką. Privažiavome prieplauką, įlipome į laivą ir nuplaukėme Jurbarko link. Dešiniajame Nemuno krante pro medžius išvydau pilies griuvėsius. Tai Gedgaudo, 1862 m. sukilimo vado, pilis. Praplaukėme Skirsnemunę, dešiniajame Nemuno krante – Gelgaudiškių Komaro dvarą ir atsidūrėme Jurbarke. Jame buvo į ką pažiūrėti. Norėjau pamatyti Vencikorco dvaro „palocius“ ir kitką, bet brolis mane nuvedė prie sienos. Susitiko vieną pažįstamą prekybininką, su juo pasikalbėjo. Po pusės valandos šis paprašė užeiti pas jį. Užėjome į smuklę, o užkandę – pas prekybininką.

Čia brolis įteikė iš Smalininkų kontrabanda atgabentą dviratį. Juo važiuoti nemokėjau. Laukiau, kada laivas grįš, norėjau iškart mokytis važiuoti.

Plaukdamas galvojau ne apie istorines vietas, bet apie dviratį. Kaip greičiau išmokti, kad galėčiau dviračiu grįžti į tėviškę? Nors jau buvo vakaras, sugrįžęs į Veliuoną išėjau pamėginti. Kelis kartus įkritau į griovį, bet įveikiau ir ant lygaus kelio jau važiavau gerai. Parėjęs namo pradėjau studijuoti žemėlapį. Išsirinkau maršrutą pro Seredžių, Čekiškį, Ariogalą, Krakes, Grinkiškį ir Baisogalą.

Atsikėliau anksti rytą ir pamėginau nusileisti nuo kalno į kelią Jurbarkas–Kaunas. Važiuodamas paslydau ir su dviračiu nuriedėjau į pakalnę. Susižalojau blauzdą. Kruvinas ir su suplėšytomis kelnėmis traukdamas dviratį grįžau namo. Brolis sutvarkė žaizdą, kelnes iškart nunešė pas siuvėją pataisyti. Po kurio laiko parnešė kaip naujas.

Kitą dieną prieš pusryčius išleido mane į kelionę. Nusibodo minti dviratį, pavargau, bet Seredžių pasiekiau. Kiek pabuvęs ir papusryčiavęs išvykau į šiaurę, nežinomais keliais, Čekiškio link ir toliau. Kelias buvo geresnis, bet man sunkesnis. Dubysos kalnai ir pašlaitės gražūs, bet sunku jais važiuoti. Pasiekiau Čekiškį, o Ariogalą – jau pavakary. Važiuoti toliau nebegalėjau. Sustojau prie dvaro. Norėjau užeiti, bet buvo nesmagu: dvarininkas – ponas o aš – darbininko sūnus. O dar su dviračiu važiuoju, vadinasi, anot jų, cicilikas, tikrai išvarys. Nežinojau, kur dėtis, juk nevyksiu iki Krakių. Dviratį palikau kelio griovyje ir sunkiu žingsniu nuėjau pono namų link. Sulojo šunys, tad sustojau, kad nurimtų. Bet žengiau žingsnį – kur kas smarkiau pradėjo loti. Atsidarė durys, pasirodė ponas ir nuramino šunis. Supratau, kad jis – ne lenkas, o lietuvis, ir sparčiai nuėjau prie verandos. „Ei, Jurgi, kaip tu čia atsiradai, ar pėsčias, o gal nelabasis tave atnešė?“ – nustebo jis. Pasirodo, tas ponas buvo mano kolega, veterinarijos mokslų studentas.

Nusivedė jis mane į namus vakarienės, o pasipainiojusiam piemeniui įsakė atvesti dviratį. Vakarienė buvo padėta ant stalo, prie kurio sėdėjo viena panelė. „Tai mano sesuo studentė, – paaiškino jis, – kažką studijuoja Šveicarijoje. Pavalgę nuvyksime į vieną dvariuką pas Venzingolskius. Jis – irgi studentas, turi dvi seseris, galėsi pasirinkti. O jeigu nori vyresnio amžiaus, nuvažiuosime pas Juškevičiūtes, rašytojo seseris“. Atsisakiau tų kvietimų ir prižadėjau ateityje atvykti ilgesniam laikui prie Dubysos krantų. Paprašiau parodyti man guolį. Lovutė jau buvo paruošta, kritau į ją ir užmigau. Tik paryčiui atmerkiau akis. Raumenys buvo sustingę, kiekvienas judesys kėlė skausmą, ypač nugaros. Bet ką daryti, namuose galėčiau dar gulėti, o svečiuose reikėjo keltis ir sėstis pusryčiauti. Ūkis, kurį administravo Jakimavičius, – buvęs grafo Tiškevičiaus palivarkas. Jį valdė pagal ilgą sutartį, o ar buvo nusipirkęs, nesupratau. Apžiūrėjęs sodą, namus, atsisveikinau ir sėdau ant dviračio tolesnei kelionei.

Kiek pavažiavęs vėl sustojau viename dvariukyje, kurio šeimininkai taip pat gerai kalbėjo lietuviškai. Jų vaikai irgi mokėsi, tik aš jų nepažinojau. Tai buvo Jakanskiai, su kuriais vėliau šiek tiek draugavau. Iš ten išvykęs myniau

jau be sustojimo arba vilkau su savimi savo draugą dviratį, ypač prieš kalnelius. Tik naktį grįžau. Įvilkęs dviratį į seklyčią kritau į lovą ir išgulėjau kokias penkias dienas. Kai kur šašais nuėjo, kai kur nuospaudų atsirado, negalėjau pajudinti sąnarių, tik liežuvis veikė. Papasakojau namiškiams apie savo kelionę, dėdę kunigą, brolį, gautas, bet paliktas grafo Burbos dovanas, dviračio iš Prūsų parvežimą ir kitką. Motina buvo nepatenkinta dviračiu, o brolis džiaugėsi. Paėmęs jį neva išvalyti, po kaimą važinėjo, norėdamas pasipuikuoti prieš kaimynus. Važiuoti jis mokėjo.

Atsikėlęs iš lovos apėjau visus laukus, apžiūrėjau, ar daug dar liko darbų iki mano išvykimo. Nudžiugau, kad darbai beveik nudirbti, liko tiktai rugių sėjai žemę paakėti, o tą darbą galėjo atlikti ir piemuo. Tuo metu maniau pailsėsiąs, aplankysiąs kleboną, daktarą, ištekėjusią seserį ir anksčiau išvyksiąs, kad iš anksto susitvarkyčiau butą. Motina supakavo sūrius, dešrą, sviesto puodynę, o aš – atsivežtas reikalingas knygas, skalbinius. Pinigų gavau nedaug, bet maniau, kad pakaks, nes, kaip geras studentas, tikėjausi būsiąs atleistas nuo mokesčio už mokslą. Ir išvykau.

Gavau kambarį Dombergo pakalnėje, netoli Universiteto, ramioje trumpoje gatvelėje, kultūringoje šeimoje. Pasibaigus registracijai, sekmadienį nuėjau į Lietuvių studentų draugiją pasiteirauti, ar daug naujų lietuvių atvyko. Susirinko daugiau nei buvo praėjusį semestrą, matyt, niekas iš buvusių studentų nenutraukė mokslų. Mano bendrapavardis kolega Žilinskas antrame kurse pasiliko trečius metus, bet per visus mokslo metus nepasirodė nei auditorijose, nei laboratorijose. Skabeika per ilgai studijavo agronomiją, niekaip negalėjo užbaigti. Marma studijavo teisę. Jie visi ten sėdėjo ir skaitė vasarą išleistus naujus žurnalus, kitą literatūrą. Nedalyvavo draugijoje, kaip socialdemokratas, Požėla. Medikas B. Atkočiūnas vengė draugijose dalyvauti, nes pirmame kurse buvo areštuotas. Po tardymų paleido, bet nuo to laiko jis vengė politinių ginčų. Nepasirodė ir Merkys, nes dirbo prie geležinkelių valdybos drauge su kitais Tomkevičiais, iš kurių vieną egzaminų metu išgabeno į Sibirą. Nedalyvavo ir dr. Gudavičius, vėliau atvykęs įgyti medicinos praktikos teisių. Jis įstojo į privačius profesoriaus Rostovcevo medicinos kursus. Nepatikimų ir cariniam režimui nepaklusnių žmonių valstybiniai universitetai nepriimdavo, jie turėjo bent vienerius metus studijuoti ir išlaikyti egzaminus. Jam egzaminų nereikėjo laikyti tik dėl to, kad karo pradžioje imperatoriaus įsakymu buvo pašauktas į „zauriad vrač“ gretas.

Draugijoje lankėme lietuvių kalbos kursus. Tiems, kurie baigė ne savo krašte, ne Mintaujos ir ne Liepojos gimnazijas, sekėsi sunkiau. Mokytojas buvo labai nuobodus, pedantas, bet geras lotynistas. Baigęs mediciną nedirbo pagal specialybę, nes nesisekė. Metė mediciną, perėjo į pedagogus ir tapo lotynų kalbos mokytoju. Studentų medikų draugijoje lankydavausi labai

dažnai, beveik kiekvieną dieną. Daug laiko praleisdavau bibliotekoje, o nuvargęs eidavau pailsėti, pažaisdavau šachmatais ar įsitraukdavau į diskusijas.

Mokiausi gerai. Antro kurso medikai turėjo studijuoti histologiją, embriologiją, lyginamąją anatomiją, fiziologiją su fiziologine chemija, farmaciją su farmakognozija ir analitinę chemiją, taip pat užbaigti darbus iš anatomijos. Taigi studijavau medikui būtinus dalykus. Pirmame kurse lavonus tyrinėjau paprasta akimi, o antrame jau mikroskopu tyriau kiekvienos kūno dalelės sandarą. Studijavau įvairių žmogaus organų ir audinių funkcijas, dariau eksperimentus su triušiais, šunimis ir kitais gyvūnais. Mokiausi fiziologinės chemijos, susipažinau su gydomosiomis chemijos savybėmis, kaip surasti, išskirti įvairiausius metalus, metaloidus, alkaloidus. Visus tuos kursus ir laboratorijas lankiau drausmingai, o parėjęs iš paskaitų mokydavausi iš užrašų ir vadovėlių. Atėjo laikas sumokėti už mokslą. Padaviau prašymą, kad atleistų nuo mokesčio. Terminui praėjus nuėjau į Universitetą pasiteirauti informacijos. Atleistųjų sąraše – ir mano pavardė. Taigi dar daugiau reikia sėdėti prie knygų, pakilo ūpas mokytis. Semestro pabaigoje išlaikiau anatomiją pas pasaulinį mokslininką profesorių A. Rauberį, gavau „labai gerai". Taigi atsirado daugiau šansų, kad ir kitą semestrą vėl būsiu atleistas nuo mokesčio.

Už likusius pinigus nusipirkau knygų. Vyresnių kursų kolegoms patarus, užsisakiau medicinos žurnalą su mėnesiniais priedais – knygomis. Taip pat nusipirkau viršutinius studentiškus kasdienius ir išeiginius – dryžuotus, mėlynai žalsvos spalvos – rūbus. Pastarieji man nebuvo labai reikalingi, bet juk smagiau eiti pas profesorių į egzaminą su švariu išeiginiu kostiumu ir jį tuo pagerbti. Maniau, gal kada nors teks į vakarėlį nueiti, pavyzdžiui, į lietuvių Užgavėnes ar į Ginekologijos kliniką, kur buvo nemažai lietuvaičių. Klinikoje vyriausiomis akušerėmis dirbo kelios lietuvaitės, kurios gyveno pas savo brolius (Bražinskaitė, Šileikaitė, Pranculytė) ir laukė, ar neprisivilios kurį nors studentą. O dar tikėjausi, grįžęs vasarą namo, apsilankyti pas daktarą, kurio duktė neišeidavo man iš galvos.

Su maistu – tas pat, kaip ir pirmame kurse. Kol užteko iš kaimo atsivežto maisto, buvo gerai, o kai pasibaigė, vėl reikėjo pereiti į dietą su 10 kapeikų per dieną. Neparašiau motinai, kad mane atleido nuo mokesčio, bet ir neprašiau atsiųsti pinigų. Dėdei parašiau trumpiausią savo laiškelį: „Dėde, prašau atsiųsti pinigų". Pinigų neatsiuntė, bet ir be jų apsiėjau. Vėliau jis man laišką parašė. „Maniau, Varnas – doras ir geras lietuvis, suteikiau jam galimybę mokytis Šveicarijoje, šelpiau, o jis man atsimokėjo – vedė prancūzę, masonę, civilinėje įstaigoje, vadinasi, cicilikas". Kunigas Kuprys nenorėjo manęs padaryti ciciliku.

Po mėnesio ar pusantro atvažiavo dėdė kunigas su sergančiu vyriausiuoju broliu į Vidaus ligų kliniką. Paliko jį man globoti, užmokėdamas iš anksto už vieną mėnesį. Po savaitės ligonis mirė. Dėdei pranešiau ir tuojau gavau

telegramą, kad pasirūpinčiau nupirkti sidabrinį karstą ir pats atvežčiau į tėviškę. Padarę skrodimą profesoriai nustatė, kad jis daktarų buvo neteisingai ir pavėluotai gydomas. Gavau 800 rublių, už karstą sumokėjau 500, likusius 200 – sargams už darbą prie lavono, nugabenimą į vagoną ir skubų pervežimą geležinkeliu. Išvykau į Baisogalą. Stotyje laukė apie dešimt kunigų ir visa giminė. Buvo žiema, šalta, teko važiuoti iki jo kaimo kapinių, o aš buvau apsivilkęs studentiškai. Palaidoję su giminėmis parvažiavome į brolio ūkį. Atidaviau sąskaitą – išleista 700 rublių, liko 100. Tą šimtelį man grąžino ir dar suruošė maisto iš brolio ūkio, nors marti ir raukėsi. O Baisogalos klebonas pavežė iki stoties ir aš pirmuoju traukiniu išvykau į Dorpatą.

Parvažiavęs padidinau maisto kiekį, pagerinau jo kokybę. Pradėjau valgykloje valgyti pusę pietų, galėjau išleisti 10 kapeikų pusryčiams, 10 – vakarienei, be to, parsinešdavau nuo pietų duonos likučių. Greitai įgavau daugiau jėgų, pasitaisė nuotaika, bet knygų nepamiršau. O prieš egzaminus mokiausi jau balsu, tiesiog kaldamas į galvą visokias formules, terminus ir kitką, net šeimininkei neduodavau miegoti. O kai nesustodavau, jos duktė pradėdavo skambinti pianinu. Bet muzika man nekliudydavo, dar garsiau pradėdavau kalti į galvą žinias. Per sieną savotiškai susipažinome ir flirtavome, o vėliau ir pasimatėme sutartoje vietoje. Ji skambindavo – pradėdavo signalizuoti klavišais, o aš – terminais arba fiziologijos, chemijos formulėmis. Šeimininkė po kiek laiko viską suprato ir atėjusi paprašė išsikraustyti iš buto, neardyti būsimos dukters šeimos ryšių, nes ji turėjo sužadėtinį. Pagalvojau, kad ir mokslai nukentės, todėl atsisveikinau ir su ja, ir su šeimininke. Persikrausčiau į kitą gatvės namą, gavau kambariuką šalia Atkočiūno. Ten gyvenau antrame ir trečiame kursuose. Šeimininkė – sena moteris, jos sūnus, medicinos daktaras, atliko praktiką Vladivostoke. Su šeimininke sugyvenau gerai, mokytis niekas nekliudė.

Per Kalėdų atostogas niekur nevažiavau. Dirbau Histologijos laboratorijoje, prieš pietus gamindavau preparatus kitiems darbams, o po pietų – Hospitalinės klinikos laboratorijoje. Lankiausi Lietuvių studentų draugijoje, su likusiais studentais padiskutuodavome, pažaisdavome šachmatais. Beveik kiekvieną dieną užeidavau į Studentų medikų draugiją, jos knygyną, žaidimo sales, bufetą, o parėjęs namo sėsdavau prie knygų. Prasidėjo antras kurso semestras. Mokiausi tų pačių dalykų. Paskaitas lankydavau, gerai atlikdavau pratimus ir kitus darbus. Vėl atleido nuo mokesčio už mokslą. Per Velykų atostogas dirbau tose pačiose laboratorijose kaip ir per Kalėdas. Pavasarį visus egzaminus išlaikiau neblogai.

Vasaros atostogas praleidau namie, bet dirbti taip sunkiai, kaip prieš metus, nereikėjo. Nuvažiavau į Aleksandriją, Janavičiaus dvarą, prie Šiaulių, kur buvo ruošiama lietuvių gegužinė. Ten suvažiavo visas lietuvių elitas,

„smetonėlė" – daktarai, teisininkai, inžinieriai, mokytojai, rašytojai, menininkai, politikai, visuomenininkai, artistai, studentai. Vykdavo grupių posėdžiai, pokalbiai, mezgėsi pažintys, visi buvo patriotiškai nusiteikę. Visiems iš toliau atvykusiems buvo paruošta nakvynė. Aš ją gavau Šiauliuose, kažkokioje salėje ant patiestų šiaudų, drauge su kitais. Atsiguliau ir užmigau, bet neilgai teko miegoti. Mano guolio kaimynas – labai malonios išvaizdos, labai kalbus, bet neramus, judėjo, krėtė išdaigas ir kaimynams nedavė miegoti. Išvertė mane iš guolio, įsakė neknarkti, duoti jam miegoti ir paklausė, ar moku žemaitiškai. Atsakiau, kad nemoku, tenorėjau ramybės. Bet jis vis tiek toliau klausinėjo, kur mokausi, kokią gimnaziją, kokį universitetą lankau, kur gimęs, augęs. Nebuvau nusiteikęs salėje tarp nepažįstamų viešai apie save pasakoti. Bet, matyt, jis apie mane žinojo, tik dėl savo linksmo būdo ir matydamas mano užsispyrimą neatsakinėti norėjo paerzinti. Sužinojęs mano vardą ir kokioje gimnazijoje mokiausi, paspaudė ranką ir juokdamasis pasakė: „Esu Ignas Končius, žemaitis, o tu esi Jurgis von Ezel, nors ir nesakai savo pavardės". Supykau ir atrėžęs „eik po velnių" nuėjau į kitą vietą. Iš ryto susitikome, aš jo atsiprašiau už nemandagumą. Nuo to laiko buvome geriausi draugai, o vėliau, dirbdami Lietuvos universitete, – geri kolegos.

Daug susirinko lietuvių studentų iš Dorpato, Petrapilio ir Maskvos. Vienas iš mūsų draugų labai krito į akis, nes buvo žemo ūgio, ilgais rudais plaukais, apsivilkęs rusiško tipo marškiniais „rubaška", apjuostais raudonos spalvos virve su kutais, ir labai judrus – bėgiojo nuo vienos grupės prie kitos. Maniau, kad jis priklauso kairiųjų grupei, bet nepriklausomos Lietuvos laikais buvo užėmęs gan aukštą vietą. Susipažinau su juo, Ogintu, Docku ir daugeliu kitų. Ten pirmą kartą sutikau ir girdėjau dainuojant gražų jauną tenorą Kiprą Petrauską, kurio repertuare buvo daug liaudies dainų. Tąsyk turbūt jis mokėsi dainavimo.

Jaunimas būrėsi į grupes, nes norėjo vykti į įvairias gražias krašto vietoves ir tenai ruošti gegužines – vakarėlius su dainomis, vaidinimais ir šokiais. Grupės tarėsi pėsčiomis eiti skersai ir išilgai lietuvių žemės. Aš jau buvau ėjęs pėsčias iš Liepojos į Baisogalą ir važiavęs dviračiu iš Veliuonos į Baisogalą. Nė vienai grupei nepasižadėjau dalyvauti ir išvykau namo.

Brolis pirko, dėdei kunigui padėjus, dar 12 dešimtinių žemės. Reikėjo įsigyti dar arklių, ir jis nusiuntė mane į Pasvalio turgų. Dviračiu ten numyniau, pasiteiravau, kada būna turgus ir pasakiau, kad noriu pirkti arklį. Man nurodė kaimelį, ūkininką Klungį. Išvykau į tą kaimelį. Ten mane sutiko panelės ir paprašė užeiti pasikalbėti su šeimininkais. Įėjau, stalas padengtas pietums, atėjo pietauti šeimininkai, susipažinau. Mėginau kalbėti apie savo tikslus, bet šeimininkas pertraukė sakydamas, kad reikia pietauti, paskui ilsėtis, geriau susipažinti ir išsimiegojus kalbėti apie reikalą. Supratau, kad čia

ne toks ūkininkas, kaip mūsų krašte, o ponas dvarininkas, bet tikro kraujo lietuvis, už mane geriau mokantis lietuviškai. Jo mergaitės mokėsi, sūnus – taip pat. Kambaryje ir lauke pilna gėlių. Ant stalo valgis nepaprastas, tarsi kleboniškas per atlaidus. Per pietus apklausinėjo mane, iš kur esu, kaip sužinojau, kad parduoda arklį, ką dirbu, kur mokausi ir kita. Valgiau, bet ne tiek, kiek galėjau ir norėjau. Pasiūlė taurę, bet negėriau. Viena mergina pakilo ir dingo, o sugrįžo jau su lietuvišku ąsočiu ir pripylė man stiklinę lietuviško naminio alaus. Išgėriau, bet nežinojau, kad Pasvalio alus labai stiprus. Po antros ir trečios stiklinių pajutau didelį nuovargį, tapau neaktyvus, nuobodus. Pavalgęs ir išgėręs padėkojau visiems ir paprašiau šeimininko parodyti arklį. Jis atsakė, kad reikia nuvykti į Krinčiną pažiūrėti sieros versmių, susipažinti su netoliese gyvenančiais studentais ir nesutiko rodyti. Pakinkęs porinį briką nuvežė visus į Krinčiną. Klebonijos sode buvo dvi siaurokos kūdros, kurių vanduo skleidė sieros kvapą. Tuomet dar nežinojau apie sieros vandens reikšmę, todėl ir nesusižavėjau. Grįžtant šeimininkas aprodė kaimus ir kiemus, kur vaikai ėjo į mokslus. Supratau, kad šis kraštas – daug turtingesnis nei mūsų, nes aš pirmas parapijoje studijavau universitete. Po manęs atsirado dar keli gimnazistai – Sasauskai, Gaidžiūnas. O Krinčino rajone jų buvo kur kas daugiau.

Grįžome namo, pavaikštinėjome po sodybą, dukros parodė arklį. Nusprendžiau pasilikti iki rytojaus ryto toje kultūringoje, šiltoje šeimoje. Gal man taip atrodė todėl, kad į akis krito dviejų vyresniųjų dukterų veidai. Jie dar ilgai neišbluko iš atminties.

Šeimininkė pakvietė vakarienės, nuėjome visi, nors visai nenorėjau valgyti – galvojau, kaip elgtis, kaip atsilyginti už kelionę, arklį. Arbatą išgėriau be užkandžių. Atsikėlus visiems nuo stalo paprašiau parodyti mano guolį. Palinkėjęs visiems ramios nakties, atsiguliau ir užmigau. Atsibudau saulei pakilus ir išėjau į sodą. Ten mane sutiko šeimininkas, nusivedė į arklidę ir parodė arklį. Kaina – 60 rublių, aš tiek ir turėjau, iškart užmokėjau. Nežinojau, kaip parjosiu, maniau ardysiąs dviratį, išardytą užsidėsiąs ant kupros ir parsinešiąs. Bet šeimininkas nesutiko, prižadėjo pakinkyti seną, jam nebereikalingą klebantį brikelį. Sutikau ir padėkojau. Dviratį įmečiau į vežimą. Grįžę radome visus sukilusius, rytinis užkandis jau buvo ant stalo. Užkandęs atsisveikinau su visais, padėkojau ir išėjau, manęs jau laukė pakinkytas arklys. Išbučiavau visus, sėdau ir patraukiau namo. Važiuodamas galvojau apie merginas, kokios jos gražios, draugiškos, nuoširdžios, motinos išauklėtos, mokėsi aukštesniosiose mokyklose. Viena iš jų man tiktų, bet buvau nusistatęs vesti tik baigęs mokslus. Todėl turėjau jas laikinai užmiršti, bet vis viena akyse rodėsi jų malonūs veidai, širdingas, atviras būdas. Jau buvau arti Šeduvos, važiavau per gražius barono Ropo laukus, palei Kirtenos upę, kuri prasideda mano tėviškės laukuose. Šios

upės pakraščiuose yra istorinių liekanų – piliakalnių, milžinų kapinynų. Netoli Linkuvos ji įteka į Lusą. Pamaniau, kad norėčiau čia būti, gyventi netoli šių kapinynų. „Jei turėsiu kada nors pinigų, nusipirksiu iš Ropo palivarką prie šio upelio, kur piemuo būdamas žvejojau žuvis – lydžius, raudes, vėgėles. O šioje vietoje yra ir vėžių", – svajojau. Namo grįžau po pietų. Brolis buvo patenkintas gavęs ne tik arklį, bet ir brikelį, kurį žadėjo sutvarkyti ir nudažyti.

Artėjo Šv. Jono atlaidai Pociūnėliuose. Jų metu turguje kasmet vyksta muštynės tarp rusų „poselencų" ir lietuvių. Kartais rusai nugali lietuvius, nes jie organizuotesni ir visi prie muštynių pripratę, daugelis jų – arkliavagiai. Nebuvo tikslo muštis, nieko nepasieksi, dar, ko gero, pateksi į „cypę" (kalėjimą). Bet iš kur ir kada Pociūnėlių apylinkėje atsirado tiek daug rusų? Rusai „poselencai" buvo atgabenti iš Rusijos gilumos į dalyvavusiųjų 1863 m. sukilime vietas. Sukilimo dalyvius rusų valdžia ištrėmė į įvairias Rusijos sritis, net į Sibiro taigą. Mano kaime vieną Žilinskų šeimą ištrėmė į Sibirą, o jos vietoje įkurdino „burlioką". Vieną tokį ištremto tėvo sūnų vėliau sutikau Caricine, prie Volgos. Tai buvo studentas lietuviška pavarde. Sužinojęs, kad esu lietuvis, pasakė, kad ir jis lietuvis, bet kalbėti lietuviškai jam buvo sunku. Papasakojo, kad jo tėvai 1863 m. buvo ištremti iš Lietuvos ir kad prie Volgos yra lietuvių kolonijų, kur vaikai dar kalba lietuviškai. Sutikau lietuvių ir Vitebsko gubernijoje. Vitebsko katalikų kunigas lietuvis papasakojo, kad Vitebsko apylinkėse yra kolonijų, sudarytų iš sukilimo dalyvių. Lietuvos nepriklausomybės metu tik vienas kitas grįžo į Lietuvą ir atgavo nuosavybę. Vienas iš ištremtųjų grįžęs vedė mano sesers dukterį. Dar neseniai mūsų tautietis nebuvo laikomas žmogumi, sunkiai dirbo. Ponas galėjo jį nušauti, bausti kalėjimu, keisti į gyvulį, kilnoti, dovanoti ir išsiųsti, kur jam reikia. Dabar caro valdžia pasikeitė, bet ne mūsų, lietuvių, naudai. Žmones išsiųsdavo į tolimas rusų stepes, o į jų sodybas atveždavo burliokus, jiems statydavo cerkves, atsiųsdavo popų. Didesnius ūkius ir dvarus konfiskuodavo ir išdalydavo caro pakalikams, net bažnyčias konfiskuodavo arba uždarydavo.

Nuvažiavome į atlaidus, žmonių pilna, bažnyčioje netelpa, šventorius taip pat pilnas. Buvo susirinkę daugiau bajorų, kurie kalbėjo lenkiškai. Jų pamaldumo nesijautė, atrodė tarsi atvažiavę į parodą. Paaugusios merginos išsirikiavusios į eilę aplink bažnyčią, vyresnės moterys ir mamos taip pat sustojusios į eilę už dukterų. Visos išsipuošusios, suknelių klodeliai – iki ausų, jos baltos, raudonos ir kitų spalvų, medvilninės, namų darbo. Bateliai dažniausiai be kulnų. Priešakyje moterų siauru takeliu buvo sustoję bajorėlių eilės. Jie pasipuošę aukštomis, iki ausų, kietomis, kartais kaučiukinėmis apykaklėmis, pakeltomis iki pusės blauzdų kelnėmis, pro kurias nusileisdavo apatinės pakulinės kelnės. Popierinės gėlės prisiūtos prie švarko atlapų. Nuėjau prieš laimingų motinų dukrelių eilę.

Šventoriuje matėsi ir šlėktos aristokratija, bet ji nesirikiavo į eiles – buvo sustoję grupėmis ir turbūt džiaugėsi šlėktos armijos didėjimu. Tarp tų grupių pamačiau ir vieną studentą, vėliau sužinojau ir pavardę – tai buvo Stencelis, stambesnio ir gerai tvarkomo ūkio savininko sūnus. Jo sesuo mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Pažįstamų nesutikau, ūpas pablogėjo. Nuo saulės kepinimo, mat galva nebuvo pridengta kepure, pasidarė silpna. Pasibaigus pamaldoms išėjau iš šventoriaus ir pasukau savo vežimo link, kur radau brolį ir seserį. Visi išvykome namo. Brolis pakeliui parodė dvariukus, paaiškino, kas juose gyvena, kaimus, kur vaikai pradėjo eiti mokslus gimnazijose. Dvariukai ir dvarai – daugiausia lenkų ir rusų. Baisogalos parapijos valsčiuje Komaro dvarai tęsėsi 6–7 kilometrus, panašus buvo ir Jagminų dvaras, kiti smulkesni, tokie kaip Palonų (Piskorskių). Visi jie valdomi lenkų arba sulenkėjusios Lietuvos bajorijos. Prie geresnio kelio, upių, geležinkelio stočių susispietę rusų generolų, valdininkų – Stolypino, Olsufijevo ir kitų dvarai. Buvo ir stambių magnatų lenkų, ir gryno vokiečių kraujo tituluotų ponų dvarininkų, tokių kaip baronai Ropai. Jie gyveno visuose lietuvių žemės kampuose, o mūsų žmonės sunkią naštą nešė. Ponai turėjo labai dideles teises. Privažiavo kariuomenės, valdininkų, žandarmerijos pulkai. Jų tikslas – surusinti mus, lietuvius, arba perkelti į Rusijos stepes. Surusinti lietuvių nepasisekė. Čia yra didelis dvasininkų nuopelnas. Tačiau mūsų, lietuvių, moksleiviai, baigę mokslus ir negavę darbo savo krašte, turėjo ieškoti vietos Rusijos gilumoje, kur dažniausiai vesdavo rusaites ir savo vaikus krikštydavo cerkvėse. Šeimos rusėjo, mokytų lietuvių mūsų kraštas neteko. Tik kunigai ir laisvos praktikos specialistai, tokie kaip gydytojai, advokatai, galėjo dirbti savo krašte. Buvau laimingas, kad pasirinkau tokią profesiją ir galėsiu būti laisvas darbuotojas. Aš laimingas, bet mūsų tauta nelaiminga, ją kamavo, naikino okupantai, jų gubernatoriai su žandarais, urėdais, valdininkais, taip pat rusų, lenkų ir vokiečių dvarininkai.

Grįžau namo be ūpo, susirūpinęs, kaip padėti savo tėviškei. Padariau išvadą, kad reikia dirbti pogrindyje prieš carinę santvarką, o tokių organizacijų yra ir Universitete – ir tarp studentų, ir tarp dėstytojų. Nesitikėjau, kad pogrindinis darbas tarp studentų nuvers carinę valdžią – patys žus, o likusieji bus ištremti į Sibirą. Nepadės ir darbininkų streikai ir sukilimai. Kas kita būtų, jeigu sukiltų kariuomenė, bet ji gali sukilti tik po nepasisekusio karo. Napoleonas krito po nesėkmingo žygio į Maskvą, sostą vos išsaugojo Nikalojus II nepavykus laimėti karo su japonais. Gal būtų ir laimėjusi kariuomenė, jeigu būtų gauta parama iš plačiųjų masių. Rusų ir japonų karas buvo trumpas ir krašto nenualino. Gyventojai buvo nepasiruošę, o gal ir nelinkę viešai kovoti. Jei kada nors kils karas ir pralaimės rusiškasis slibinas, o jo pakalikai bus nuversti, Lietuva gal gaus autonomiją, panašią į Suomijos.

Ten valdžia suomių, oficiali kalba, pinigai – irgi, vyriausybė demokratiška. Kada tai bus? Gal ilgai reikės laukti, o gal mano svajonės bergždžios? Todėl, mąsčiau, pirmiausia reikia baigti mokslus. O dabar reikėjo padėti broliui atlikti namų ir lauko darbus. Dirbau, kaip ir anksčiau, iki išvykimo dienos.

Gana dažnai nuvažiuodavau į Šeduvos turgų. Ten susipažinau su Dičkaus, Velutų šeimomis. Vienas iš Velutų mokėsi Dorpato universitete – taip pat studijavo mediciną, tik žemesniame kurse, be to, aktyviai dalyvavo Lietuvių draugijoje. Prisiminiau, kad jis dažniausiai lankydavosi knygyne. Nuvažiavau į Šv. Onos atlaidus Palonų filijoje. Aplankiau senus savo globėjus Piskorskius, nes jaunas būdamas ten pradėjau mokytis. Nuvažiavau į škaplierinius atlaidus Pašušvyje, kur gyveno mano vyresnioji sesuo ir motinos sesuo. Jos vaikai tada buvo mano amžiaus, bet į mokslus jų neleido, nors ir galėjo – turėjo ūkį, vandens malūną ant Šušvės upės ir kalvę. Ten prigaudydavau vėžių ir krepšiais parsiveždavau namo. Pakelyje sustodavau pas seserį, pernakvodavau, o anksti rytą su vėžiais grįždavau namo. Paskui dirbau iki pat išvažiavimo.

Su lagaminu maisto išvykau į Dorpatą. Nuvykęs apsigyvenau tame pačiame bute ir vėl su Atkočiūnu. Apsilankiau Lietuvių studentų draugijoje, kur radau tuos pačius ir naujus draugus. Tarp jų – ir vieną kandidatę į mediciną. Ji klausė manęs, kur stoti – į mediciną ar kitur. Patariau eiti į Rostovo medicinos kursus. Ji taip ir padarė, ją priėmė, studijavo ir baigė tuos kursus. Grįždamas namo užėjau į Universitetą ir informacijos lentoje nepamačiau naujai priimtųjų sąrašo, bet užtat nusirašiau trečio kurso dalykus. Trečiame kurse buvo studijuojami šie dalykai: farmakologija, topografinė anatomija su operacine chirurgija, bendroji patologija, patologinė anatomija su histologija, vidaus ligos, bendroji chirurgija, diagnostika, ausų ir gerklės, odos ir venerinės bei vaikų ligos.

Pirmoji buvo fakulteto dekano profesoriaus Afanasjevo paskaita – bendroji patologija ir patologinė anatomija, pagrindiniai medicinos dalykai. Po jų ėjo kiti dalykai, tokie kaip farmakologija – pagrindas praktikuojančiam gydytojui, topografinė anatomija ir operacinė chirurgija – chirurgų praktikos pagrindas. Bendroji chemija ir bendroji medicina – įvadai į vidaus ligų mokslus. Užėjau į Studentų medikų draugiją ir nusipirkau to kurso mokslo vadovus. Ir vėl užsiprenumeravau medicinos žurnalus su mėnesiniais priedais. Per metus perskaičiau Dūmos opozicijos atstovų Meliukovo, Simgariovo, Ceretelio, Bulotos kalbas. Jų ir kitų opozicijos veikėjų dėstomas mintis sekiau per visus studijų metus. Taip pat domėjausi Berlyno parlamento opozicijos vado Bebelio mintimis. Medikų draugija buvo apolitinė, bet iš pokalbių atrodė, kad tarp jų daugėjo „narodovolcų", socialistų ir socialdemokratų. Buvo ir daug nepartinių, ypač tarp svetimtaučių. Universitete mokėsi nemažai dešiniųjų, ypač tarp vokiečių, estų, lenkų. Jie buvo susibūrę į korporacijas.

Po pietų, kaip buvome susitarę Lietuvių draugijoje, išvykome laivu pasižvalgyti po Embacho upės apylinkes. Norėjau geriau susipažinti ir su jaunąja studente, pirmąja lietuvaite medike. Pasirodo, ji augusi gretimoje parapijoje, o aš net nežinojau, kad ji gyveno netoli manęs ir visai arti mano sesers gyvenvietės. Ji – našlaitė, gimnazijos mokslus padėjo baigti giminės, gyveno pas vyriausiąjį globėją nedideliame dvare, Pašušvio parapijoje. Mažai kalbėjo, buvo santūri, mandagi. Įsiprašiau atvažiuoti vasarą į svečius. Draugai pradėjo piršti. Apylinkėse, kaip ir Ezelio saloje, – baltų beržų miškeliai, o laukuose – šieno ar javų kūgiai. Nuplaukę apie 20 kilometrų pasukome atgal, nes saulė jau leidosi. Grįžome sutemus. Mano pareiga – palydėti kaimynę iki namų. Pasižadėjęs jai mokytis, grįžau ir pats. Kitą dieną turėjo prasidėti darbas, tad šalin iš galvos visas simpatijas. „Kol nebaigsiu mokslų, nevesiu", – nutariau. Ir nuėjau gulti.

Trečiame kurse su manimi studijavo Jasudas, kilęs iš žemaičių dvarininkų. Gyveno apie 10 kilometrų į šiaurės rytus nuo Kuršėnų geležinkelio stoties. Dvare kalbėjo lietuviškai ir lenkiškai, o Dorpate glaudėsi prie lietuvių. Vieną dieną jis susirgo. Tai sužinojęs nugabenau jį į Vidaus ligų kliniką. Ten per dvi dienas nenustatė diagnozės, o ligonis vis silpo. Telegrama pranešiau tėvams. Tada klinikos tarnautojai jį perkėlė į Chirurgijos kliniką. Tą pačią dieną atvyko sesuo, bet jis mirė. Tėvai norėjo parsivežti mirusįjį į namus. Lavoną nuvežė į Patologijos institutą atlikti skrodimo. Dalyvavau ir aš, nes norėjau sužinoti tikrąją mirties priežastį. Paprašiau darbininkų paruošti lavoną, padaryti skrynią karstui įdėti, o fakulteto dekano – parašyti raštą stoties administracijai, kad lavono gabenimas traukiniu nepavojingas. Gautą popierių pristačiau stoties administracijai. Mirusio studento mediko Jasudo kūną iš instituto iki stoties palydėjo Patologijos instituto profesorius dekanas, trečio kurso studentai ir Lietuvių studentų draugija. Ši jau buvo išrinkusi mane palydovu pareikšti užuojautos mirusiojo šeimai. Drauge su mirusiojo seserimi išvykau į Kuršėnus. Stotyje jau laukė vyresnysis brolis ir jo svainis, taip pat žemaičių bajorėlis Romanovskis. Tai buvo kovo 21 dieną, ankstyvą gražų pavasarį. Šalia kelio žaliavo pievos, berželiai išleidę lapelių pumpurus. Oras tyriausias, jautėsi žydinčių krūmelių kvapas – važiuodamas pailsėjau, praėjo nuovargis. Nereikės dirbti sunkaus juodo darbo. Privažiavome sodybą, žmonių jau buvo susirinkę daugybė. Beveik visi – skrybėliuoti, jaunikaičiai ir merginos daug gražiau apsirengę negu Pociūnėlių bajoraičiai ir bajoraitės, eidami į atlaidus. Neiškėlę karsto iš vežimo atidarėme skrynios viršų ir karsto dangtį, nes norėjo atsisveikinti motina, brolis, sesuo ir kiti. Lavonas buvo neišbrinkęs, nedėmėtas, be negero kvapo, mat padarytas skrodimas, bučiuoti uždrausta. Apvilktas studentiškais išeiginiais rūbais, karstas ąžuolinis, su sidabro lapais ir užrašais. Atsisveikinus uždengiau karstą ir mirusįjį palydėjome į paskutinę kelionę per tėviškės laukus į Šakyną, į jos kapines amžinam poilsiui. Lietuva neteko rimto mediko.

„Grįžome namo. Motina verkė, draskėsi, ėjo prie manęs, bučiavo kaip savo vaikelį, kaip jos sūnaus gelbėtoją ir prašė pasilikti kaip galima ilgiau, nes manyje matė savo sūnų, nuėjusį į amžiną pakalnę. Verkė ir kiti, ypač jaunos žemaičių bajoraitės, pas kurias jis atostogų metu praleisdavo laiką. Visos jos prašė manęs pasilikti ilgiau. Sutikau dvi dienas pabūti draugo šeimoje, kad motiną nuraminčiau. Papasakojau, kodėl jis mirė: sirgo ir vaikščiojo į paskaitas, niekam nieko nesakė. Bet kai atsigulė į lovą, liga jau buvo išplitusi po visą organizmą, operuoti buvo neįmanoma.

Per pietus jaunuomenė įvairiausiomis, net neleistinomis temomis kuo geriausiai šnekučiavosi, ir visa tai – taip liūdint šeimai. Tarp svečių atsirado užsiimančių spiritizmu, hipnoze, nuotykių ieškotojų, net mušeikų, panų ieškotojų, taip pat ir berniukų gaudytojų. Šeimininkai buvo nepajėgūs susitvarkyti. Motina verkė, nervinosi, aimanavo, dažnai prieidavo prie manęs paklausinėti apie savo sūnų. Ji nekreipė dėmesio į jaunuolių elgesį, o brolis sirgo ir beveik nedalyvavo laidotuvėse. Pačius didžiausius smarkuolius – hipnozės, spiritizmo, dvasių kvietimo mėgėjus – reikėjo nubausti – išvaryti. Sugalvojau pasiduoti hipnozės eksperimentui. Žiūrėjau į akis, pagal įsakymą viską dariau – užmigau, atsiguliau, kritau ant nugaros, gulėjau ir silpnai alsavau. Įsakė pabusti – neatsibudau, įsakė keltis – gulėjau, nepastebimai alsavau. Visos mergaitės pradėjo šaukti, kad aš numiriau. Neilgai jie džiaugėsi rezultatais, išsigandę pradėjo kelti, o mano kūnas sustingęs, sunkus vėl krenta žemėn. Vienas iš dalyvių pabėgo – sėdo ant arklio ir šuoliais išjojo. Spiritizmo mėgėjas bandė dvasią grąžinti į kūną, bet gavęs iš vyresnio amžiaus moters kumščiu per pakaušį, vežimėliu nudūmė namo. Atėjo verkdama motina su broliu, pamatė mano „lavoną“, puolė prie manęs ant kelių, o brolis paklausė, kas hipnotizavo. Mergaitės rėkdamos pasakė pavardes. Ligonis brolis liepė palikti jo namus. Bajorėliai išvažiavo labai išsigandę. Motina, klūpėdama ant kelių, glostė mano galvą, veidą, akis, kurias jau palengva pravėriau – neva pabudau ir nežinau, kur esu, kas buvo su manimi. Atsistojau, padėkojau motinai, kad mane iš mirusiųjų prikėlė. Negalėjau prisipažinti, kad apsimetinėjau, nes daug bajoraičių (šeimininkams gal artimų) buvo išvyta. Pamaniau, lai jie džiaugiasi savo sėkme ir toliau eksperimentuoja.

Vakarienės iš jaunuomenės pasiliko apie 20 žmonių. Jie nejuto nuovargio, buvo linksmai nusiteikę. Atrodė, tarsi būtų atvykę ne į laidotuves, o į vakarėlį. Motina ragino dukteris, brolį, artimesnius gimines ir kitus dalyvius eiti ilsėtis, o manęs paprašė pasilikti valandėlei. Pasilikau, nors buvau labai išvargęs kelionėje ir nemiegojęs naktį. Prasidėjo žaidimai ir popierėlių traukimas, kas ištekės, kas ves ir ką. Paskui pasigirdo dainos, o vienas jaunuolis užtraukė net „ješčio Polska nesginelo“. Atsiminiau, kad lietuviai, susirinkę į šermenis arba po jų į gedulingus pietus, kalbėdavo poterius, giedodavo giesmes, melsdavosi.

O čia jokios pagarbos, jokios užuojautos šeimai, atrodė tarsi laukinių žmonių puota su riksmais ir šokiais. Paraginau eiti gulti, duoti ramybę mirusiojo šeimai, bet jie neklausė. Išėjau drauge su vyresniąja mirusiojo seserimi į jos dvarelį, kur jos vyras jau laukė mūsų. Atsisakiau vaišių, tik prašiau parodyti nakvynės vietą ir padėti nusirengti. Nusirengęs kritau į pūkų guolį ir jame paskendęs užmigau tarsi amžinu miegu. Išmiegojau apie 10 valandų, tai yra iki to laiko, kada reikėjo vykti į stotį, kad spėčiau į traukinį, važiuojantį Dorpato link. Nuvykome su ponia Jasudyte-Ramanauskiene pas mirusiojo motiną, kad atsisveikinčiau su ja, seserimi ir broliu. Jie jau laukė manęs ir paruošė net maisto kelionėn, kaip kad darydavo išleisdami savo sūnų.

Į stotį vežė ta pati ponia. Kelionėje ji labai daug kalbėjo apie Jasudų šeimą, apie mirusį brolį – rimčiausią iš šeimos, apie vyriausiąjį brolį, sirgusį kažkokia liga, po kurios komplikacijų liko pusiau invalidas, apie save, kaip išėjusi už vyro liko nelaiminga, o toji nelaimė – jos nevaisingumas. Paprašė manęs patarimo ar gydymo. „Aš – dar ne gydytojas, praktikos neturėjau, nežinau priežasties, kas kaltas – vyras ar moteris", – atsakiau. Patariau eiti abiem pas gydytojus, kad ištirtų. „O jeigu vyras nenori, išsitirk pati. Jeigu tamstos organai sveiki, gali pasinaudoti ir kitų jaunuolių pagalba. Čia nebus nuodėmės, pagal gamtos dėsnius", – pridūriau. Ji norėjo, kad aš būčiau tas jaunuolis. Atsiprašiau, kad negaliu taip negerbti jų šeimos, ypač motinos ir brolio, mano draugo. Kitąmet gegužinėje Šiauliuose sutikau jos seseris, kurios pranešė, kad mano „receptas" buvo geras, džiaugėsi ir vyras, sulaukęs įpėdinio.

Paskaitų ir praktikos darbų neapleidau, pirmas ateidavau ir paskutinis išeidavau. Daugiausia dėmesio kreipiau į bendrąją patologinę anatomiją ir patologinę histologiją. Kursui baigiantis pradėjau dalyvauti skrodimuose ir ruošti patologinius histologinius preparatus. Daug dėmeso kreipiau ir į farmakologiją, gal dėl to, kad profesorius Lavrovas, neišlaikius egzamino, iš naujo leisdavo laikyti tik po metų. Visus kitus dalykus taip pat uoliai lankiau ir mokiausi. Metų gale neišlaikiau farmakologijos egzamino. Neatsakiau į vieną klausimą: kokia bus organizmo reakcija į kraują suleidus bismuto. Tai buvo pirmas Universitete neišlaikytas egzaminas.

Per Kalėdų ir Velykų atostogas dirbau Patologijos institute, Mikroskopinių preparatų gaminimo laboratorijoje, ir savarankiškai – Hospitalinėje ligoninėje. Visus metus maitinausi gerai – pusę pietų ir 10 kapeikų pusryčiams bei vakarienei, nes ir tais metais nereikėjo mokėti už mokslą. Nepraleisdavau Lietuvių draugijos posėdžių, šventadieniais ateidavau pailsėti, paskaityti, pasikalbėti. Kiekvieną dieną aplankydavau Medikų draugijos knygyną ir žaidimo sales. Prieš mokslo pabaigą gavau laišką iš daktaro Petro Avižonio, kuris kvietė vasarą pasipraktikuoti jo kabinete. Jis persikėlė iš Žagarės į Šiaulius, kur buvo

lengviau pasiekiamas ligoniams, todėl jų padvigubėjo, ir jis nebegalėjo vienas susidoroti. Labai džiaugiausi.

Išvažiavau vasaros atostogų. Aplankiau namiškius ir nuvykau į Šiaulius. Dirbau su daktaru Avižoniu. Apsistojau mažame kambaryje, kur tilpo tik lova ir mažiukas staliukas, galva beveik siekė lubas, o lango apatinis kraštas – beveik kelius. Valgiau punktualiai pas daktarą. Mano pareigos – stebėti, kaip daktaras priima ligonius, juos tiria, ištyręs nustato diagnozę, išrašo vaistus ir paaiškina, kaip juos vartoti, kaip išleidžia iš kabineto ir kaip elgiasi su sunkiai ar lengvai sergančiaisiais, nervų ligoniais ir simuliantais. Vėliau, jeigu prireikdavo, reikėdavo atlikti mikroskopinį tyrimą ir paprašyti daktaro, kad pažiūrėtų, be to, tekdavo asistuoti per operacijas. Ateidavo daug sergančiųjų akių ligomis, kuriems reikėjo nustatyti diagnozę, pamatuoti temperatūrą, nustatyti pagerėjimą ar pablogėjimą, ištirti šlapimą. Su daktaru važiuodavau pas ligonius į kaimą, žiūrėdavau, kaip jis elgiasi su kaimiečiais, kaip tiria ligonius esant blogoms sąlygoms, kaip elgiasi su gimdyvėmis, sužeistaisiais, nervų ir psichikos ligoniais. Gydytojas, einąs savo pareigas, ligoniams ir jų šeimoms turi daug širdies parodyti. Be tokio darbo, reikėjo tvarkyti antropologinę medžiagą. Daktaras ištyrė akis, jų spalvą ir viską aprašė, taigi reikėjo tuos duomenis sutraukti, pavaizduoti diagramomis. Aš jas turėjau padaryti, nes daktaras buvo pasižadėjęs savo tyrinėjimus apibendrinti ir parengti mokslinį pranešimą Lietuvos mokslo draugijos susirinkimui tą vasarą Vilniuje.

Į Vilnių jisai pasiėmė ir mane, supažindino su senosios kartos ir jaunaisiais lietuviais gydytojais bei kitais visuomenės ir politikos veikėjais. Man į akis krito Antanas Vileišis, Mykolas Biržiška, Janulaitis, Peteris, Antanas Smetona, kanauninkas Tumas, dailininkas Žmuidzinavičius, Felicija Bortkevičienė, kuri man ypač imponavo savo energija ir greita orientacija. Jaunimas organizavo ekskursijas į Gedimino, Trijų Kryžių kalnus, Verkius ir kitur. Dalyvavau ekskursijoje į Verkius. Plaukėme laivu pro aukštus Neries upės krantus, vietomis – pro žalias pievas ir pušynus, linksmai šnekučiuodamiesi, dainuodami lietuviškas dainas. Nepajutome, kaip nuplaukėme iki Verkių. Išlipome iš laivo ir įkopėme į kalną, kur būta didikų pilaitės, o apylinkės gražiausios. Prieš tą didingą istorinį palikimą, tarp pušyno, tyvuliavo gražus ežeras. Vilniečiai palydovai pasakojo kiekvienos įdomesnės vietos istoriją. Visur jautėsi jaunosios Lietuvos prisikėlimas. Buvo vadovų, visiškai „prinokusių", buvo ir „prieauglio" – padėjėjų, platus jaunuomenės užnugaris. Reikėjo ūpo, energijos, kad baigtum mokslus, kad būtų galima čia, Lietuvoje, jos širdyje – Vilniuje apsigyventi, suartėti su lietuvių vadovais. Čia Gedimino kalno griuvėsiai, kiekviena bažnyčia, kiekvienas senovinis namas, aukštos mūrinės sienos ir kiekvienas gatvės kampas turi savo istoriją, kuri rodo gražius, džiaugsmingus ir šiurpulingus Lietuvai laikus.

Grįžęs į Šiaulius vėl dirbau pas daktarą Avižonį, padėjau, o kai jis išvažiuodavo į Gruzdžių arba Meškučių apylinkes baigti savo mokslinių tyrinėjimų, tada savarankiškai priiminėdavau ligonius. Pastaruoju atveju man padėjo jo žmona, kuri daug metų buvo savo vyro asistente ir ligas išmanė. Šiauliuose susipažinau su daktaro Avižonio giminaičiais – astronomu Kedaičiu, ponia Puidiene, kurios artistų grupėje ir pats dalyvavau, bet prieš patį vaidinimą buvau išvarytas, su ponia Slabobus. Ji ištekėjo už Vaclovo Biržiškos, bet su juo neilgai gyveno. Susipažinau su daktaro Zunfto dukrele, kuri man rodė simpatijas, norą būti su manimi. O mane ji traukė savo aristokratišku išauklėjimu. Susipažinau su Pocielaite, Pūkelaite – tai panelės iš dvarų, prižadėjau joms pasimatyti kitais metais. Atėjus laikui grįžti į Dorpatą užsukau į namus, pasiėmiau, kas reikalinga. Nedaug man reikėjo pinigų, bet vis dėlto reikėjo. Motina davė pinigų sumokėti už mokslą. Padėkojau ir juos paėmiau butui bei maisto išlaidoms. Tą vasarą nebuvau nei pas dėdę kunigą, nei pas brolį felčerį, nei pas studentę Miniotaitę, savo artimiausią kaimynę.

Grįžau toliau mokytis medicinos. Ketvirtame kurse buvo dėstomi: akušerija, ginekologija, vidaus ligos, chirurgija, akių ligos, higiena ir bakteriologija, diferencialinė diagnostika, užkrečiamosios ligos. Nusistačiau daugiausia dėmesio kreipti į Akušerijos ir ginekologijos kliniką. Stengiausi lankyti profesorių paskaitas ir mokytis iš pagrindinių vadovėlių: Bumo – akušeriją, Kristnerio – ginekologiją. Šie du profesoriai dirbo Universitete iki jo surusinimo, tada grįžo į vokiečių universitetus. Antrame kurso semestre buvau pakviestas dirbti asistento padėjėju be atlyginimo. Akių ligų kursas mano buvo išmoktas pas dr. Avižonį per atostogas. Akių ligų gydytojas, klinikos vyriausiasis asistentas Ozolinas, dr. Avižonio draugas, tai pastebėjo ir leido man dalyvauti Akių ligų poliklinikoje apžiūrint ir gydant pacientus. Per Kalėdų ir Velykų atostogas ištisai dirbau tose dviejose klinikose. Akušerijos klinikoje gavau maisto ir nakvynę – vadinasi, budėjau dieną ir naktį. Per tuos mokslo metus turėjau geriausią progą išmokti teoriškai ir praktiškai akušeriją, ginekologiją bei akių ligas. Penktame kurse dar lankiau vieną semestrą – gilinausi į akių ligas ir gavau pažymėjimą, leidžiantį gauti tarnybą akių ligų ligoninėje, ordinatoriaus vietą Rygoje. Besimokydamas ketvirtame kurse išlaikiau visus reikiamus egzaminus iš trečiame kurse dėstytų dalykų. Maistas buvo geriausias, jis man suteikdavo energijos. Rasdavau laiko ir lietuvius aplankyti, ir pas medikus pabuvoti. Trūko tik lėšų naujai medicinos literatūrai įsigyti. Rašiau dėdei kunigui laišką, prašiau atsiųsti. Tą kartą jis patenkino mano prašymą ir atsiuntė daugiau nei reikėjo knygoms bei medicinos žurnalams, o likusius išleidau instrumentams.

Akušerijos klinikoje buvo nustatyta tokia tvarka, kad, norėdamas gauti įskaitas ir teisę laikyti egzaminus, studentas turėjo dalyvauti gimdymo metu,

nustatyti kūdikio galvutės padėtį ir veikimo planą. Vieną kartą, keliems lietuviams studentams atėjus į gimdymo salę, liepiau jiems pasiruošti, tai yra nusiplauti ir nusivalyti rankas su muilu, sublimatu ir alkoholiu, taip pat išvalyti ir gerai nuplauti išorinius gimdyvės organus, o vėliau tirti galvutės padėtį. Buvo trys gimdyvės ir šeši studentai, tai yra vienai gimdyvei du trys studentai. Gimdyvės buvo pridengtos drobulėmis, visos vaitojo nekantriai laukdamos savo kūdikių. Pakviečiau vieną grupę, vėliau kitą, visi teisingai nustatė padėtį, ir tai pažymėjau jų mokslo knygutėse. Trečioje grupėje buvo du lietuviai studentai. Vienas iš jų nenorėjo tirti, bet draugai išaiškino, kad negaus įskaitos, neprileis prie egzamino, negalės būti mediku. Pagalvojęs jis sutiko, bet paprašė įleisti paskutinį. Dvi grupės atliko darbą ir gavo pažymas, pakviečiau trečiąją. Pirmajam studentui pasakiau, kad gimdyvė jau nuplauta. Jis rado galvutę normalios būklės, viskas savo vietoje ir padarė išvadą, kad moteris pati pagimdys, neprireiks jokios gydytojo pagalbos. Pradėjo tirti antras studentas, palaikydamas uždangalą, o gimdyvė buvo nusigręžusi į kitą pusę. Nustatė veido padėtį. Paklausiau, ką rado. Atsakė radęs nosį, burną ir smakriuką. O toji „gimdyvė“ buvo vyras, to paties kurso studentas medikas. Jis šoko nuo lovos, kvatodamas užsimovė kelnes ir išbėgo. Tiems mano tautiečiams studentams teko rimčiau pažvelgti į gydytojo pareigas, rimtai pasimokyti teoriškai ir praktiškai, kol gavo įskaitas iš tos mokslo šakos. Kurso pabaigoje išlaikiau visus reikiamus egzaminus.

Vasaros atostogų grįžau namo. Palikau knygas, pasiėmiau šiek tiek instrumentų ir išvykau į Veliuoną pas brolį. Šis išvažiavo atostogų. Perėmiau jo kabinetą ir pradėjau praktiką, nors neturėjau tam teisės. Gydytojų mano pavarde buvo Kauno gubernijoje – tai Petras ir Ipolitas Žilinskai. Vaistinės pagal receptus išduodavo ir stiprius vaistus, kaip leidžiama tiktai gydytojams. Ateidavo ypač daug pacientų, sergančių akių ligomis: vieni – pasitikrinti akių (norėjo emigruoti į Ameriką), kiti – gydytis. Šioje srityje dirbti sekėsi, pacientų daugėjo. Teko daryti dvi mažas operacijas. Viena – prisiūti ausį. Pacientas ją atsivežė suvyniojęs į nosinę, banditai buvo nupjovę. Ausis prigijo, tik sumažėjo ir šiek tiek nusileido žemyn. Antroji operacija – prisiūti kojos pirštą, kuris laikėsi ant apatinės odos. Pirštą padėjau į reikiamą vietą, prisiuvau, aprišau ir užfiksavau. Po trijų savaičių prigijo. Vieną dieną buvau išvežtas toliau pas gimdyvę ir ten pasisekė jai padėti. Praktika didėjo, bet kartu ir baimė, nes neturėjau teisės gydyti. Vieną gražų rytą atvyko raitas pasiuntinys iš Raudonės, pono de Kastro dvaro, ir paprašė manęs nuvykti į dvarą pas susirgusią finansų ministerio ponią. Išsigandau. Jis nežinojo, kas atsitiko, kaip susirgo. Atrinkau vaistų širdžiai, pasiėmiau švirkštų, adatų ir laukiau atvykstant, nervinausi. Tikėjausi kito pasiuntinio, kuris praneštų, kad jau nereikalingas. Pagaliau atvyko karieta. Norėčiau sėsti priekyje, bet teko lipti į vidų.

Pirmą kartą sėdėjau karietoje, jų išvis nemėgau, kaip nemėgau ir tų ponų, kurie jomis važinėja. Arkliai smagiai bėgo, bet į kalną – jau lėčiau. Įkopę į kalną šuoliais privežė prie „palociaus", kur mane sutiko pats dvaro šeimininkas. Jis nuvedė pro kambarius, kur buvo pilna svečių – uniformuotų ir neuniformuotų, su ordinais, daug ponių su ilgiausiomis suknelių uodegomis. Įvedė į salę, kur buvo tik vienos ponios, ir pristatė ligonei – finansų ministerienei. Ji sėdėjo, rūkė, kalbėjosi su kitomis tituluotomis poniomis. Šeimininkui išėjus kreipiausi į ligonę jos netituluodamas. „Kokia priežastis privertė tamstą šauktis gydytoją?" – paklausiau. Ir pradėjo ji kalbėti apie savo ligos pradžią, eigą, gydytojus, gydymą ir patarimus. Visi gydytojai – garsūs mokslininkai ir Petrapilio klinikų darbuotojai. Taip pat išvardijo Maskvos profesorius ir klinikų gydytojus, Sočio (Krymo), Kijevo profesorius, pagaliau du Vilniaus gydytojus, kuriuos aplankė važiuodama čia, pas grafą de Kastro. Išklausęs jos ilgokos kalbos apie įvairių gydytojų gydymą ir patarimus, mintyse padariau santrauką, kurią ruošiausi panaudoti išklausęs širdį. Paprašiau jos leidimo tai padaryti. Ji sutiko, pridėjau prie krūtinės stetoskopą vienoje, antroje, trečioje, ketvirtoje širdies vietoje ir nieko ypatingo neišgirdau. Paėmęs ranką patikrinau pulsą – taip pat nieko ypatingo. Neturėjau aparato kraujo spaudimui matuoti. Gal kas nors ir buvo sutrikę širdyje arba kraujagyslėse, bet prie damų negalėjau susikaupti. Baigęs apžiūrą patariau nerūkyti arba mažiau rūkyti, nesinervinti, anksti eiti gulti, naktimis miegoti, keliauti, valgyti lengvą maistą. Pagaliau patariau gerti paprastus vaistus – tada, kai tik pasidaro neramu. Išrašiau valerijonų su *convalia majolis* ir validoliu. Šį mano receptą kurjeris nuvežė į Kauną. Ponia pasakė, kad tą rekomendavo ir Petrapilio profesorius. Paskui iš po sėdynės išsitraukė vokelį ir, ištiesusi ranką atsisveikinti, įkišo jį į mano ranką. Vokelį įsidėjęs į kišenę, atsisveikinau vienu linktelėjimu su visomis poniomis. Tarpduryje sutikau de Kastro, kuris mane palydėjo iki dviejų arklių fajetono. Lauke paprašiau leidimo apžiūrėti dvarą. Jis sutiko, nuvedė į arklidę, kiaulidę, karvidę, apvedė aplink „palocių", trumpai papasakojo pilies istoriją. Šulinio neteko apžiūrėti, nes buvo daug svečių. Atsisveikinau ir išvažiavau. Sugrįžęs namo vokelyje radau 10 auksinių rublių – daugiau nei tikėjausi gauti, nes už vieną varstą gydytojai imdavo po pusę rublio. Bet šis vizitas pas Rusijos caro ministerio žmoną man kainavo daug nervų. Geriau, kad tokių vizitų daugiau nebūtų, galvojau tada. Mat mažai turėta praktikos, reikėjo prisipažinti, kad daug dalykų aš dar nežinojau. Ta ponia, ko gero, daugiau žinojo apie savo ligą, jos gydymą, nes buvo aplankiusi visas Europos garsenybes.

Pailsėjęs pradėjau kasdienį darbą. Laisvu laiku eidavau į dvaro parką (dvaras – jau Vukselio) arba į kapinių pusę, už kurių slėnyje buvo istorinis kapinynas. Kartais skaitydavau medicinos profesorių, akademikų vadovėlius arba Talmudą rusų kalba. Praktikos rajonas plėtėsi į Suvalkijos pusę Šakių link ir

į šiaurę – Ariogalos link. Mano kolega Jakimavičius su apylinkės lietuvaitėmis pakvietė vieną šeštadienį į rengiamą gegužinę Dubysos pakrantėje, netoli Ariogalos. Nuvykau, susipažinau su Juškevičiūtėmis, Vendziagolskiais ir net su Damansku, kuris kadaise, man stojant į Dorpato universitetą, buvo studentas. Jaunimas ir senimas kalbėjo, dainavo lietuviškai, žaidė žaidimus, šoko klumpakojį, suktinį ir kitus šokius. Grįžęs namo radau raštelį – kvietimą atvykti pas Mlinarskius. Mlinarskis buvo Europoje garsus muzikas. Jo dvaras – tarp Seredžiaus ir Veliuonos, bet kitoje Nemuno pusėje – Suvalkijoje. Atsikėliau ankstų rytą. Viena moteris jau manęs laukė. Sužinojau, kad tai – Kriaučiūnaitė, kurios tėvas susirgo. Manęs laukė laivelis, o anoje Nemuno pusėje – brikas. „Ar paveši mane iki Mlinarskių?" – paklausiau. Gavęs teigiamą atsakymą pasiėmiau dėžę su medicinos įrankiais, nusileidome nuo kalno, sėdome į laivelį ir nuplaukėme ten, kur stovėjo brikas. Nuvažiavau, aplankiau Kriaučiūną, pasikalbėjome, po to apžiūrėjau ir vėl kalbėjomės apie knygnešius, raštus ir lietuvius veikėjus. Neatsimenu, ar daviau jam vaistų, ar tik patarimą. Jis būtų daugiau kalbėjęs, bet man reikėjo važiuoti pas Mlinarskius. Pasižadėjęs jį aplankyti, jeigu turėsiu laiko, išvykau pas Mlinarskius.

Padėkojęs vežikui nuėjau į dvarą. Išėjo ūkvedys pasiteirauti, kas esu. Sužinojęs, kad pakeičiau brolį, tuojau pranešė, kad ligoniai atvyktų į jo kanceliariją į apžiūrą. Atėjo penki, o pas du sunkius ligonius reikėjo eiti į kumetyną. Visi atėję ligoniai sirgo mažakraujyste, jiems grėsė džiova. Prirašiau vaistų kraujui sustiprinti, apetitui padidinti, liepiau vėdinti kambarius, vasarą daugiau lauke būti. Nuėjau į kumetyną, kur abu ligoniai buvo džiovininkai. Kambariai prirūkyti, nevėdinti, langai neatidarinėjami, visa šeima gyvena viename kambaryje. Įsakiau vasaros metu gulėti po atviru dangumi, žiemą kartais atidaryti langus ir duris, kad įeitų tyro oro, geriau maitintis. Išrašiau vaistų kraujui sustiprinti ir kitus preparatus su pienu gerti. Kitokių vaistų prieš tuberkuliozę tuomet nebuvo. Sugaišau nenumatytai ilgai, laivas plaukė iš Seredžiaus pusės, už pusvalandžio turėjo būti čia. O mane pakvietė užeiti ir kunigas klebonas, ir Mlinarskis. Užbėgau pas kunigą, pasisveikinau, truputį pasikalbėjome apie praktiką. Jis atsisveikindamas pridūrė, kad parapijos žmonės manimi pasitiki. Užėjau su ūkvedžiu trumpam pas ponus Mlinarskius. Jisai jau žinojo, kad po kelių minučių laivu plauksiu namo. Jau buvo paruošęs konjako stikliukus su užkandžiais. Išgėrėme vieną kitą. Jis buvo labai mandagus, bet kartu demokratiškas ir malonus. Padėkojau ir nuėjau į laivą. Honoraro už tos dienos darbą negavau. Už pirmąjį vizitą pas Kriaučiūną imti negalėjau, nes jis atsidavęs ir aukojo savo jėgas Lietuvai. O už antrąjį vizitą pas ponus Mlinarskius neturėjau teisės prašyti, nes mano brolis buvo sudaręs sutartį, pagal kurią Mlinarskis jam mokėjo 100 rublių per metus.

Per Petrinių atlaidus į Veliuoną suplaukė ne tik veliuoniškiai, bet ir gretimų, ir tolesnių parapijų žmonės. Jau iš vakaro privažiavo daug žmonių, ypač suvalkiečių. Visose karčiamose – triukšmas, dainos, moterų ir vyrų balsai. Man krito į akis laisvesnis moterų gyvenimas nei kaimiečių ar lenkų užguitų vilniečių. Atlaidų dieną visi keliai į miesčiuką buvo užbarikaduoti brikais ir arkliais. Tik pavakary žmonės pradėjo skirstytis. Vakare prasidėjo ir mano darbas – teikti skubią pagalbą, gydyti nukentėjusiuosius. Neišsipagiriojusieji pasiliko dar vienai nakčiai. Po Petrinių darbo padvigubėjo, mat žmonės sužinojo, kad atvykęs naujas jaunas gydytojas. Nepagydomus ligonius nukreipdavau į Kauno ligonines, kam reikalinga operacija – į Kauno chirurgijos skyrių, akių ligomis sergančius – pas dr. Avižonį arba į Dorpato akių kliniką. Jų negydžiau, nes provincijos gydytojai – ne specialistai, neturi sąlygų daryti operacijas, nėra padėjėjų ir specialistų, kurie prižiūrėtų, kaip ligonis sveiksta. Tuo parodydavau savo pacientams, kad ne pinigai man rūpi, bet nelaimingas, kenčiantis žmogus.

Po dviejų savaičių atvyko brolis. Perdaviau jam savo pacientus ir atidaviau sąsiuvinį, į kurį surašydavau nustatytas diagnozes, gydymus ir išrašytus vaistų receptus. Daviau jam patarimų medicinos klausimais. Abu nuvažiavome į Seredžių atsisveikinti su vaistininku Matulaičiu, kuris Lietuvos nepriklausomybes laikais buvo įsigijęs vaistinę Kaune, Vilniaus gatvės pradžioje. Visi trys vaikščiojome Dubysos pakrantėmis, vanduo buvo pakilęs iki pat krantų. Plaukė nedideli, metro ilgio rąstukai degtukams gaminti. Užsigeidžiau paplaukti atsigulęs ant kelių. Išrikiavau penkis rąstukus, atsiguliau ir nuplaukiau. Srovės pagauti rąstukai pradėjo judėti ir visi atsidūrė viršuje, o aš – vandenyje. Rąstukų dar daugiau priplaukė ir dar daugiau jų atsirado virš manęs. Šaukiausi pagalbos, bet vyrai nereagavo, juokėsi. Vandens srovė nešė rąstukus ir mane. Jie plaukė vandens paviršiumi, o aš – po vandeniu ir šiek tiek paviršiumi, tada kažkaip spėjau pagauti plaukiantį medį. Stengiausi priartėti prie krašto, bet srovė nešė tolyn, į upės vidurį. Jėgos išseko, kova susilpnėjo, pagalbos nesulaukiau. Galop visai nustojau vilties išlikti gyvas, pradėjau skęsti. Prašiau Jėzaus ir Marijos pagalbos. Vandens srovė priartino mane prie kranto. Jau po vandeniu pajutau kranto žemę. Nusitvėriau už žolės, vėliau – už krūmų šakų ir išsigelbėjau nuo mirties. Parėjęs į vaistinę, šeimininko neradau, tik šeimininkę. Paprašiau vaistų – piramidono arba aspirino – ir kur nors prigulti. Išgėriau aspirino, spiritu išsitryniau visą kūną ir atsiguliau salonėlyje ant sofutės, šeimininkė pridengė antklode ir užmigau. Sapnavau, kad esu namie, aukštas kryžius pastatytas žaliame darželyje priešais namų langus. Atsinešu kopėčias, lipu prie nukryžiuoto Dievo Sūnaus, bučiuoju jo kojas. Pakeliu galvą aukštyn, matau kitus laiptus, kurie dar ilgesni ir gražesni. Gale laiptų – gražiausia spindinti moteris, atmetusi savo

ranką taip, kaip gelbstinti motina savo kūdikį nori paimti į globą. Lipu aukštyn, atsiremiu kojomis į kryžiaus viršūnę, o rankomis laikausi jau naujų gražių laiptų pakopų, vedančių į begalinę erdvę. Kopiu vieną, kitą pakopą aukštyn prie meilingos moters, kuri mane šaukia prie savęs. Lipu tolyn, laipteliai leidžiasi palengva žemyn. Dar pažiūriu į ją ir matau, kad ji man pažįstama, atrodo panaši į tėviškės bažnyčios altoriaus paveikslą. Arba į Liepojos bažnyčios koplyčioje esančią Dievo Motinos statulą, prie kurios kojų prašydavau įvairiausių gėrybių: sveikatos, ištvermės, paklusnumo, sėkmės moksle ir namiškiams sveikatos. Laiptai leidžiasi žemyn, spindinti moteris kyla aukštyn, laiptai pasiekia žemę, gražioji moteris išnyksta. Pašokau ir atsidūriau ant grindų, tik ne tėviškėje, bet vaistininko namuose Seredžiuje, kur nėra nei darželio, nei kryžiaus. Rūbai šlapi, kūnas atšalęs. Vėl išsitryniau spiritu, apsivilkau naujus apatinius ir viršutinius rūbus ir išėjau į vaistinę. Ten jau dirbo šeimininkas, o mano brolis priiminėjo ligonius. Papasakojau jiems sapną, bet nė vienas nepatikėjo. Žinojau, kad šeimininkas mano dėdės kunigo buvo ekskomunikuotas, Dievo nepripažįsta, krikščionybės dogmų teisingumu netiki. Aš jam ir neįrodinėjau.

Jau vėlyvas laikas, laivai į Kauno pusę nebeplaukė. O taip nesinorėjo važiuoti naktį traukiniu ir eiti pėsčiomis namo, nes vežiau savo mėnesio darbo vaisius. Todėl nutariau pernakvoti vaistinėje. Per vakarienę išgėriau degtinės, kurios vaistinėje netrūko. Po to atsisveikinau su broliu, vėl išsitryniau spiritu visą kūną, išgėriau aspirino ir atsiguliau į minkštą lovą. Prieš akis stovėjo sapne matytas veidas, į jį žiūrėdamas, apie jį galvodamas, giliai užmigau. Atsibudau, kai vaistinėje suskambėjo varpelis. Šokau iš lovos, vėl išsitryniau prakaituotą kūną, apsirengiau, susitvarkiau daiktus kelionei. Šeimininkės paruoštas pusrytis jau buvo ant stalo. Atėjo ir šeimininkas, susėdome prie stalo. Šeimininkė klausinėjo, ar maudžiausi Dubysoje. Nemokėjau plaukti, bet esu plaukęs su sielininkais Nemunu. Surišti sieliai išlaiko daug žmonių. Pamaniau, kad galėsiu tuos trumpus sieliukus pats suvaldyti ir nesurištus. Bet apsirikau – sieliukai iš mano kontrolės išslydo, pradėjau nervintis ir skęsti, į pagalbą niekas neatėjo. Šeimininkas atsakė nežinojęs, kad nemoku plaukti, nes ilgai gyvenau prie jūros ir ežerų. Jis atsiprašė ir pakvietė kitais metais atvykti pasipraktikuoti. Prižadėjau, bet pats galvojau, kad ten gydytoju nedirbsiu, nors pinigų ir galima prikimšti pilnas kišenes. Šeimininkas palydėjo iki prieplaukos. Atsisveikinęs sėdau į laivą ir nuplaukiau namų link. Praplaukiau Seredžių, Vilkiją, Raudondvarį, pasiekiau Kauną. Norėjau susitikti su kolegomis Damanskiu, Vendzigolskiu, A. Žilinsku, Marma, bet jie kažkur buvo išvykę. Pripirkau įvairių daiktų motinai, broliui, seserims ir grįžau į tėviškę.

Nebedirbau laukuose, klajojau po laukus ir miškus, grybavau, uogavau ir kiškius šaudžiau. Dar vaikščiojau į bažnyčią, pas kleboną valgiau pietus,

užeidavau ir pas daktaro dukterį, kuri vaišindavo arbata, bet savo širdies nerodydavo. Kartą užėjau į Komaro dvarą, kur augo trys mergaitės gražuolės. Norėjau įsitikinti, ar tikrai jos gražios. Taip ir buvo – gražios, jaunos, bet mano širdis liko šalta. Aš – chamas, o jos – grafaitės (iš motinos pusės). Aplankiau Komaro virėją Verutę. Ji norėjo mane pavaišinti, bet atsisakiau, pasiūlė išgerti – tik padėkojau. Atnešė cigarų. Juos paėmiau, bet nerūkiau, norėjau parnešti namo broliui, kad parūkytų ponų rūkalų. Bet ji paprašė manęs parūkyti, mat kambarys prisipildo malonaus kvapo. Sutikau, bet rūkiau dūmo neįtraukdamas. Pasijutau tarsi girtas, galva apsisuko, pasidarė bloga, atsigavau jos kambaryje. Verutė susinervino, dėjo ledus prie galvos, nešė šaltą selterį. Po trijų valandų pagydė. Ketverius metus nerūkiau ir vėl prižadėjau nerūkyti.

Aplankiau apylinkėje gyvenančius savo gimines, Bagdono bajoraitę. Mokėjau suvilioti merginą, bet ji nenorėjo manęs suvilioti, taip ir liko dar ilgai netekėjusi. Nuvykau ir pas savo kolegę Miniotaitę, kuri mane supažindino su savo globėju. Šis jai padėjo mokytis ir užrašė savo dvariuką, o jeigu ištekėtų, duotų pasogos 50 000 rublių. Apie meilę ir vedybas nekalbėjome – gvildenome medicinos problemas kaip lygus su lygiu. Pasivaikštinėjome po sodą, Šušvės pakrante. Kalbėjome apie egzaminus, profesorius, asistentus, studentus ir panašiai. Vakare nenorėjau važiuoti namo, nes dar turėjau tetulę aplankyti, kuri gyveno už keturių kilometrų. Paklausiau, ar negalėčiau pernakvoti. Mielai sutiko, juk kuo daugiau žmonių, tuo smagiau. Globėjas tai sužinojęs labai nudžiugo ir parodė kambarį bei lovą. Šeimininkė paruošė vakarienę ir visi trys susėdę už stalo kalbėjomės apie ūkį, žemės ūkio įrankius, gyvulius, sėjas, darbininkus ir kitką. Po vakarienės nuėjome į savo lovas. Miegas buvo ramus, ramu ir visame name.

Miegojome ilgai, kol darbininkai pradėjo eiti dirbti lauko darbų. Jaučiausi pailsėjęs ir geros nuotaikos. Pavalgę pusryčius išėjome į laukus pas darbininkus, apžiūrėjome ganomus raguočius, apėjome nupjautus rugių ir kviečių laukus. Savo kolegei papasakojau apie praktiką Veliuonoje, įvairius nuotykius, apie honorarus, kad per du mėnesius uždirbau 600 rublių. Ji netikėjo. „Tu, širdele, neuždirbsi tiek ir baigusi mediciną – esi negriežta tirdama ligonį, negriežta būsi ir gydydama. Praktikos gydytojui reikia stiprios valios ir ištvermės, o tavo charakteris malonus ir širdingas. Vienu žodžiu, tu labai gailestinga ir per daug jautri, rami, turėsi nusivilti ir kentėti dėl savo profesijos pasirinkimo“, – pasakiau. Bet jai medicina prie širdies. „Prie tavo širdies, – pridūriau, – turi būti išauklėtas, aukštos dorovės, sąžiningas vyras. Bet dabar per vėlu keisti išsirinktą profesiją, nes jau toli nužengta“. Pasikalbėję atsisveikinome, pasižadėjau ją aplankyti Dorpate.

Nuvažiavau pas tetą ir savo pusbrolius, kurie gyveno prie Šušvės upės. Pabuvau visą dieną, prisigaudžiau vėžių ir pernakvojęs grįžau į savo gimtąjį

kaimą Januškonius. Dar buvau nuvažiavęs į Šeduvą, aplankiau Velbutų šeimą. Mat draugavau su vienu kursu jaunesniu Vytautu Velbutu. Jų šeima buvo sulenkėjusi, kalbėjo lenkiškai. Bet Vytukas save laikė lietuviu ir priklausė Lietuvių studentų draugijai. Buvo patriotas. Nepriklausomos Lietuvos nesulaukė, nes Pirmojo pasaulinio karo metu žuvo Rumunijos fronte. Susitariau važiuoti drauge. Namie sesuo sutvarkė skalbinius, motina priruošė maisto – džiovintų sūrių, dešrų ir riebalų, davė ir pinigų, bet aš padėkojau ir neėmiau, nes turėjau. Išsitraukiau iš kišenės ir parodžiau uždirbtus rublius.

Radviliškio stotyje įlipo Velbutas. Mažeikių stotyje reikėjo laukti traukinio į Rygą. Užkandome, išgėrėme, bet ne iš savo lagaminų, nes maisto ten buvo dideli gabalai, tvarkingai sudėti. Į Rygą atvykome anksti ryte. Traukinys į Dorpatą turėjo išvažiuoti penktą valandą po pietų. Turėjome laiko – stotyje išgėrėme kavos, lagaminus atidavę į bagažinę, išėjome į miestą. Gatvėje buvo judru, mat darbininkai ir tarnautojai skubėjo į savo tarnybas. Beveik visi nešėsi laikraščius. Juos skaitė ir seni, ir jauni, ir vyrai, ir moterys. Mūsų krašte knygomis ar laikraščiais niekas taip nesidomėjo, mat suvaržytos teisės, panaikinta spaudos laisvė. Latviai ir estai turėjo tas laisves, jos niekad nebuvo varžomos. Nuėjome į Politechnikumą, apžiūrėjome jo rūmus ir laboratorijas. Užsukome į parką, Etnografijos muziejų, Meno galeriją, pilaitę, statytą turbūt dar Teutonų ordino, į lietuvių bažnyčią, uosto keleivinių laivų krantinę, kur draugui parodžiau laivą, su kuriuo plaukdavau į Ezelio salą, nuėjome ant tilto, jungiančio Kurzoniją su Livonija. Jeigu pasileistume į jūros pusę, pamatytume puikias vilas vasarotojams. O jeigu pasiektume Ezelio salą, išvystume jūros pakraščio ir šiaurės ašigalio srities miražus (neatmenu, prieš lietų ar po lietaus), jūros laivų vartus, pro kuriuos į Rygos įlanką plaukė dideli laivai. Jeigu neturėtume traukinio bilietų į Dorpatą, plauktume laivu pro Ezelį, Dago Vornus į Pernu, iš ten netoli Dorpatas. Galėtume pasiekti ir Revelį, o iš ten – Dorpatą. Pamatytume Suomijos įlanką ir iš tolo – sostinę Helsinkį. Aš tą maršrutą žinojau – buvau plaukęs su Ezelio estų choru į jų tautinę šventę. Grįžę į miestą užėjome į stotį pasiteirauti, ar galėtume atgauti pinigus už kelionę maršrutu Ryga–Dorpatas, nes norime plaukti laivu į Revelį. „Plaukite, bet pinigų neatgausite", – pasakė mums. Pavalgėme stotyje ir, valandą pasėdėję, išvykome į Dorpatą.

Dorpato stotyje nesutikome nė vieno lietuvio. Nuvažiavome į studentų bendrabutį, kur mums davė dviejų lovų kambarį ir vakarienę. Nutarėme, kad ten negyvensime, nes mokytis trukdys triukšmas, išdaigos. Pernakvoję išėjome į miestą kambarių ieškoti. Aš miestą gerai pažinojau, nes, dirbdamas Akušerijos poliklinikoje, išvažinėjau visus kampus. Švarioje, tykioje gatvėje radau kambarį su gerais baldais. Šeimininkė plaus baltinius, tvarkys kambarį, paruoš karštą

vandenį arbatai, nupirks žibalo ir kitką. Nuoma dvigubai didesnė už tą, kurią mokėjau anksčiau. Bet sutikau, nes tais metais reikėjo daug dirbti, kad baigčiau medicinos mokslus. Užmokėjau iš anksto už mėnesį, kad neišnuomotų kitam, ir išėjau į bendrabutį daiktų parsivežti. Parsivežiau, susitvarkiau stalą, prie kurio sėdėsiu ir į galvą žinias dėsiu. Susitvarkęs nuėjau į Lietuvių studentų draugiją. Ten jau buvo susirinkę mano kurso kolegų. Tonkūnas, Laskauskas, berods, ir Bobelis buvo baigę universitetą, bet neišlaikę kelių egzaminų. Dr. Alseika ir dr. Alseikienė turbūt buvo atvykę laikyti valstybinių egzaminų, o gal specializuotis toliau Akių klinikoje. Radau Matjošaitienę, Velbutaitę, Akušerijos mokyklos mokines, Bugailos žmoną prie Akušerijos klinikos. Dalijomės atostogų nuotaikomis ir nuveiktais darbais. Pasakojau apie savo praktiką Veliuonos apylinkėje, nuotykius ir sėkmę. Galiausiai pridūriau, kad visus „subitinsiu", t. y. nukonkuruosiu praktikoje. Vienas atsiliepė, kad „zubrylos" moka kalti, bet dirbti niekam verti. Vėliau susitarėme po 2–3 savaičių susirinkti, išrinkti valdybą ir kad kas padarytų pranešimus apie per vasaros atostogas nuveiktus darbus bei įspūdžius iš tėviškės. Galop išsiskirstę nuėjome pietauti. Vieni į valgyklą, kur už pietus mokėjo 15 kapeikų (pusę pietų), kiti – kur kainavo 30 kapeikų, treti – už 35. Paaiškėjo, kad vyresnieji eina į brangesnes valgyklas, tik vienas teisės studentas Valiukas – į pigesnę. Aš visus metus valgiau brangiausioje valgykloje, bet ir dirbdavau labai daug, daugiau nei mano draugai. Po pietų aplankiau Studentų medikų draugiją, vėl užsisakiau medicinos žurnalų ir nusipirkau reikiamus penkto kurso vadovus.

Penktame kurse buvo studijuojami beveik visi tie patys dalykai – hospitalinė chirurgija, hospitalinės vidaus ligos, nauji – teismo medicina (Ignalovskis), akių ligos, higiena ir bakteriologija (Sapilevskis), psichiatrija ir nervų ligos (Čyžas). Penktame kurse daugiausia dėmesio skyriau apskritai chirurgijai, mažiau – hospitalinei chirurgijai. Tik tada lankydavau paskaitas Hospitalinėje klinikoje, kai jausdavau, kad prof. Rostovcevas gali pakviesti dalyvauti operuojant. Gavau darbą fakulteto chirurginėje klinikos ambulatorijoje. Dalyvaudavau darant smulkias operacijas kaip gydytojo chirurgo padėjėjas, susipažinau su aseptika, dezinfekcija, sterilizacija, anestezija. Atlikdavau visas operacinės personalo funkcijas. Kartais kviesdavo ir į sunkias operacijas. Antrame semestre perėjau į operacinę: iš pradžių apie du mėnesius duodavau narkozę, vėliau dirbau asistento padėjėju ir asistentu. Iš pradžių atlyginimo gaudavau penkis rublius. Tas pareigas Chirurgijos klinikoje ėjau antrus metus. Jaučiausi gerai išmanąs chirurgiją. Vedžiau ligonių ligos eigos užrašus iki ir po operacijos. Bendraudamas su žemesniu personalu išmokau sterilizuoti operacines medžiagas – siūlus, šilką, šilko ketgutą, operacinius įrankius (instrumentus, pirštines ir kt.). Viską užsirašinėjau į savo knygutę. Lankiau teismo medicinos paskaitas ir atlikau praktikos darbus (skrodimai, diagnozės

nustatymas). Lankiau higienos ir bakteriologijos paskaitas. Psichiatrija manęs neviliojo, bet į nervų ligų paskaitas (doc. Prucenko) mielai ėjau. Laiko turėjau pakankamai, todėl pirmąjį semestrą dirbau ir Akių ligoninėje – kaip asistento padėjėjas be atlyginimo.

Besimokant penktame kurse visos Rusijos universitetuose vyko studentų streikai su manifestacijomis filosofo ir rašytojo L. Tolstojaus mirties proga. Taip ir nesužinojau, kokie buvo studentijos lozungai ir reikalavimai. Vyko visų pažangių studentų organizacijų susirinkimai, turėję išrinkti po vieną atstovą streiko vykdomajai tarybai sudaryti. Lietuvių draugija išrinko mane. Susirinkusi streiko vykdymo taryba iš savo tarpo slaptu balsavimu išrinko tris asmenis. Rinkėjai nežinojo, kas jie, žinojo tik vienas studentas, atvykęs iš Petrapilio. Jis iš mūsų surinko balsavimo lapelius, peržiūrėjęs užsirašė, lapelius sudegino, ir visi išsiskirstėme. Tik dar priėjo su kiekvienu pasikalbėti, duoti instrukcijas, priėjo ir prie manęs. Sužinojau, kad esu išrinktas į vykdomąjį organą ir kad jisai suvesiąs mus tris pasikalbėti apie streiką. Man šiurpuliai per kūną nuėjo, pajutau, kad išbalau. Niekuomet neatėjo į galvą mintis, kad galiu būti išrinktas į tokias atsakingas ir konspiracines pareigas. Streiklaužių daug – visų tautybių korporacijos streike nedalyvavo. Tose korporacijose – tituluoti baronai, grafai arba turtuoliai dvarininkai, verslininkai, vadinasi, caro šalininkai. Prie jų prisišliejo ir rusai ultradešinieji – „juodašimčiai". Pamaniau, kad, norint juos nugalėti, reikia streikuoti, nors nežinojau nei streiko tikslo, nei priežasčių. Tas studentas mus visus tris supažindino ir dalyvavo planuojant streiką. Streiko instruktorius pasakė vienam iš mūsų vietą, kur gauti ašarinių ir dujinių medžiagų. Kitą dieną vienas iš trijų draugų atnešė tas medžiagas ir pasakė, kad mėgintuvą su medžiagomis aš turiu padėti kurioje nors medicinos fakulteto auditorijoje ir čia pat pademonstravo, kaip turiu tai padaryti. Nuėjau į patologinės anatomijos auditoriją, kur vyko fiziologijos ir higienos paskaitos. Mėgintuvą su dujomis prisirišęs virvute nuleidau į kelnes. Prie durų žandarai tikrino dokumentus. Parodžiau savo studento liudijimą ir nekalčiausiai įėjau į auditoriją. Atsisėdau nuošaliau, kur mažiau studentų, toliau nuo korporantų. Baigiantis paskaitai, kai visi ėjo iš auditorijos, pro kelnes virvute nuleidau žemyn atkimštą mėgintuvą, palikau ir išėjau su kitais į koridorių, o paskui – į Patologijos instituto laboratoriją, kur dirbo mano geras bičiulis Sirokogorovas. Jis atidarė spintą ir liepė slėptis. Po dešimties minučių pertraukos studentai susirinko į auditoriją. Atėjo ir Medicinos fakulteto dekanas profesorius Afanasjevas. Prieš pradėdamas paskaitą jis iškeikė visus streikuojančius ir išvadino juos „nachalais", kurie trukdo dirbti. Išgirdau – pradėjo čiaudyti studentai, o vėliau ir profesorius. Greitai nutraukė paskaitą ir visi studentai pasileido bėgti į koridorių. Priėjo Sirokogorovas, atidarė spintą ir

liepė bėgti drauge su kitais studentais. Prie durų tikrino tie patys žandarai, praėjau kaip nekalčiausias. Kitą dieną vėl atnešė mėgintuvą su ta pačia medžiaga. Jį panašiai prisitaisiau ir nuėjau į Akių klinikos auditoriją. Žmonių nebuvo, padėjau mėgintuvą auditorijoje, bet išeinantį mane pamatė sargas. Pamaniau, kad dabar tai tikrai pateksiu į žandarų rankas – nei grįžti paimti mėgintuvą, nei bėgti slėptis. Pradėjo rinktis studentai – streiko laužytojai, atėjo ir profesorius. Tačiau paskaita neįvyko, nes auditorija buvo dujomis užteršta. Kartu su visais studentais laimingai išėjau iš patalpų. Nuėjau į bažnyčią paprašyti Švč. Panelės man padėti ir prižadėjau daugiau taip nedaryti. Paskui reikėjo slėptis ir susirasti nakvynę. Ėjau pas lietuvius streiko laužytojus, maniau, bus mažiau įtarimo ir jie tikrai manęs neišduos. Nuėjau į butą, kur gyveno Šileika, Paliokas ir Laskauskas, deja, jie manęs nepriėmė. Paskui užsukau pas daktarą Bugailą, kuris ką tik buvo vedęs ir gyveno mažame kambarėlyje. „Lįsk po lova, – pasakė, – kitur nėra kur tavęs paslėpti“. Taip ir išgulėjau naktelę po jaunavedžių lova.

Iš ryto nuėjau į savo butą pro užpakalines duris, nes norėjau sužinoti, ar pas mane nieko nebuvo. „Buvo, – atsakė šeimininkė, – ir paliko raštelį“. Įėjęs į kambarį radau dr. Avižonio laišką. Jis rašė, kad klinikos profesorius Linkevičius, klinikos vyr. asistentas dr. Ozolinas ir sargas žino, kad aš padėjau tas dujas ir kad eičiau pas dr. Ozoliną atsiprašyti, kitaip gali pranešti saugumo organams. Nuėjau į jo butą, atsiprašiau ir prižadėjau daugiau taip nedaryti. Linkevičius liepė streikų metu nelankyti klinikos. Beje, jis niekuo netikėjo, nes mane laikė rimtu žmogumi – kandidatu į vyrus savo dukrelei (tris kartus esu vaišinęsis jo bute). Daktaras Avižonis tuo laiku buvo atvykęs į Akių kliniką pas vyriausiąjį oponentą, nes rengėsi ginti savo mokslo darbą (disertaciją) medicinos daktaro laipsniui gauti. Per daktarus Ozoliną ir Avižonį man padėjo Švč. Panelė. Atsigavęs nutariau mesti streiko reikalus, tai yra pildyti pažadus, duotus Švč. Panelei. Bet vėl pas mane atėjo svečias, jau kitas. Jis pranešė, kad esu likęs tik vienas iš trijų, nes kiti du areštuoti, išvežti, ir kad aukščiausiosios vadovybės esu paskirtas vykdomosios komisijos pirmininku vadovauti streikui. Be to, esu numatytas kandidatu į visos Rusijos studentų aukščiausiąją tarybą. Jo paklausiau, kas tai yra, iš kokių politinių grupių susidaro. Jis atsisakė pasakyti, nes tai – paslaptis. Po tokio pareiškimo nesutikau eiti tas pareigas, motyvuodamas, kad Lietuvių studentų draugija, išrinkusi mane į organizacinę tarybą, nori atšaukti streiką.

Streikas man pačiam praėjo laimingai, bet po jo dar kurį laiką siautė žandarmerija, ypač tarp socialistinių rusų organizacijų. Daug studentų, net keli mokomojo personalo nariai buvo išvežti. Medikų draugija irgi nukentėjo, nes joje daugiausia buvo rusai, „narodnikai“, simpatizuojantys socialistams revoliucionieriams.

Ir streiko metu neapleidau knygų, Chirurgijos klinikoje ėjau savo pareigas, dirbau kaip nekaltas avinėlis. Streikui praėjus pagyvėjo ir Lietuvių studentų draugijos veikla, būdavo dažniau kviečiami susirinkimai, gyviau vykdavo diskusijos politiniais klausimais. Iš diskusijų ryškėjo narių pažiūros. Susidarė trys grupės – neutraliųjų, dešiniųjų ir kairiųjų. Aš jokiai partijai nepriklausiau ir jų susirinkimuose nedalyvavau. Tačiau buvau už kairiuosius, nes esu darbininko – ūkininko sūnus. Ūkyje sunkiai dirbau aš pats, mano brolis – ūkio valdytojas, kaimynai ūkininkai. Jie plušo sunkiau ir daugiau nei samdiniai ir turėjo daug rūpesčių. Todėl turėjau ginti jų interesus ir kovoti su žmonių išnaudotojais, „činauninkais" ir apskritai su carine santvarka. Mūsų grupė buvo maža – aš, Jakimavičius, Šileika ir Valiukas. Dešiniųjų grupėje – A. Žilinskas, Marma ir kiti. Jie nugalėjo mus, pritraukę į savo grupę daugiau narių. Susirinkimuose daugėjo dalyvių, didėjo susidomėjimas lietuviška spauda, leidžiama Vilniuje.

Grįždamas iš klinikos aplankiau vieną kitą draugą, neaplenkiau ir kaimynės Miniotaitės. Būdas jos malonus, švelnus, ramus. Kursui baigiantis ji pasakė mane mylinti ir sutarėme baigę Universitetą susituokti. Pakviečiau ją į Lietuvių studentų draugiją, į Užgavėnių blynų balių. Pats nešokau, tad prašiau draugų ją pašokdinti. Po baliaus palydėjau namo. Ji džiaugėsi ir dėkojo man, aš irgi buvau patenkintas, kad suteikiau jai malonumą.

Po kiek laiko, jau po Velykų, Lietuvių studentų draugijos susirinkimo metu priėjo prie manęs vienas draugas ir pradėjo sakyti, kad mano sužadėtinės kojos storos. Eiti iškart žiūrėti buvo nepatogu, bet po savaitės ją aplankiau. Žiūrėti tiesiai nežiūrėjau, bet kreiva akimi stengiausi, jai nepastebint, žvilgterėti. Gal ir storos, jeigu kiti pastebėjo. Paprašiau jos dovanoti, kad lankysiuosi rečiau, motyvuodamas, kad turiu labai daug mokytis. Namo ėjau galvodamas, kaip iš bėdos išeiti. O gal netiesą sakė mano kolega, gal jis pats nori ją vesti? Šalin meilę, juk svarbiausia yra tikslas – išlaikyti egzaminus, baigti mokslus ir dirbti klinikose. Nustojau lankyti draugus ir drauges.

Teismo medicinos kursas baigėsi, bus galima laikyti egzaminus. Jau visi trys tomai perskaityti ir išmokti, skrodimai atlikti, egzaminų laikas profesoriaus paskelbtas. Ėjau pirmas, nes profesorius Ignatovskis buvo žiaurus egzaminų metu – nepatenkinamai atsakius antrą kartą leisdavo laikyti tik po kelių mėnesių. Mane pradėjo kamuoti vidurių skausmai. Pakvietė keturis studentus, tarp jų ir mane. Profesorius, pažvelgęs į mane, paklausė, ar nesergu. Atsakiau negaluojąs. Ištraukiau egzaminų bilietą, peržiūrėjau, apgalvojau kiekvieną klausimą ir atsakiau. Profesorius, nieko nesakydamas, įrašė į egzaminų lapą įvertinimą, padėkojo ir atsisveikino. Rytojaus dieną nuėjau į dekanatą sužinoti rezultatų. Fakulteto raštinės viršininkas parodė egzaminų pažymį – „labai gerai". Pakilo ūpas. Nuėjau į valgyklą, kurioje pirmuose kursuose valgydavau už

15 kapeikų. Valiuką ir kitus ten buvusius lietuvius pakviečiau išgerti „kleboniškos" ir papietauti drauge geriausioje valgykloje, kurioje valgydavau paskutinį semestrą. Pasakiau, kokia proga tai darau. Visi nuėjome. Užsisakėme pietus ir paprašėme „kleboniško gėrimo". „Vyrai, – sakiau jiems, – prašykite Dievo, kad man padėtų išlaikyti higienos ir psichiatrijos egzaminus, aš jus dvigubai geresniais pietumis pavaišinsiu ir dvigubai daugiau degtinės nupirksiu". Valiukas manęs paklausė, ar negalėtų gauti alaus. Paprašiau po stiklą visiems, išskyrus save. Jie išgėrė po du stiklus. Pavalgę išsiskirstėme. Nuėjau į kliniką vakariniam tvarstymui ir vizitacijai pasiruošti. Tai atlikęs pradėjau svarstyti, kurį egzaminą laikyti pirmą – higieną ir bakteriologiją ar nervų ligas ir psichiatriją. Psichiatrijos paskaitas retkarčiais lankydavau, bet tik tada, kai būdavo patikrinimai arba kai reikėdavo gauti profesoriaus parašą. Nutariau pirmiausia laikyti higieną. Atlikęs perrišimus ir vakarinę ligonių vizitaciją, užrašęs į ligos istorijos lapus pastabas, grįžau namo. Skaičiau higienos vadovus, atrodė, kad pasiseks iškalti. Bet perskaitęs daug puslapių, užmiršau, kas parašyta pirmajame. Higieną atidėjau į šalį, paėmiau psichiatrijos vadovą, pavarčiau, perskaičiau vieną kitą puslapį ir atidėjau į šalį. Galutinai nusprendžiau pirmiausia laikyti higieną, o paskutinį – psichiatrijos egzaminą.

Pradėjau rimčiau mokytis, o ką išmokdavau, užfiksuodavau trumpomis išvadomis. Perskaičiau vieno autoriaus higienos vadovą, paskui kito autoriaus knygą ir iš jos dariau užrašus. Pagal santrauką kartojau, bet reikėjo griebtis ir vieno, ir antro autoriaus vadovų, vėl mokytis. Atrodė, jau žinau, bet negalėjau motyvuotai paaiškinti kokio nors klausimo, nežiūrėdamas į knygas ir santraukų sąsiuvinį. Artėjo egzaminų diena, labai nervinausi. Sukalbėjau ir poterius, kaip motina išmokė, prie savo lovos klūpėdamas, vėl prašiau pagalbos. Mokiausi, bet į galvą niekas nelindo, galiausiai likau lyg kurčias ir neregys. Pradėjau abejoti, laikyti ar nelaikyti, nors ir norėjosi užbaigti mokslus.

Egzaminų išvakarėse nutariau nelaikyti, kad pailsėtų galva, maniau, po savaitės išlaikysiąs nesinervindamas. Ramiai užmigau, miegodamas sapnavau įvairias dešras, kumpius, mėsas, iškabintas krautuvėje. Mačiau ir raumeningus mėsos gabalus, kur užrašyta – arklių mėsa. Išvydau Arensburgo Kožemiakino skerdyklos krautuvės vaizdą. Pas Kožemiakinus gyvenau trejus metus. Atsibudus vaizdas išnyko. Čiupau knygą ir perskaičiau apie kastruotų ir nekastruotų gyvulių, paukščių, arklių mėsą, jų pardavimo taisykles. Dar skaičiau apie baltą ir juodą mėsą. Perskaitęs ypatybes jau žinojau, kaip laikyti ir pardavinėti mėsą. Nutariau eiti į egzaminą. Nuėjęs ištraukiau bilietą apie mėsas. Išlaikiau gerai.

Artimesniems draugams pranešiau, kad išlaikiau egzaminą ir kad jie rytoj apie antrą valandą susirinktų Rotušės aikštėje ir pasirinktų valgyklą, kur galima gerai pavalgyti bei išgerti. Pats nuėjau savo pareigų atlikti klinikoje,

paskui nuvažiavau namo, atsiguliau ir užmigau. Pailsėjęs dvi valandas vėl nuskubėjau į darbą, į vakarinę vizitaciją.

Grįžęs namo susiradau psichiatrijos ir nervų ligų vadovus. Padėjau ant stalo psichiatriją, o nervų ligų vadovą įsidėjau į portfelį – po darbų norėjau klinikose pastudijuoti. Išvargęs, išsinervinęs pajutau nuovargį, atsiguliau į lovą ir užmigau. Atsibudau – arbata ant stalo, vadinasi, jau reikės eiti į darbą. Ten mane pasveikino profesorius Ziganovas Manteitelis, asistentai ir kitas personalas. Profesorius priminė, kad baigus psichiatriją klinikoje man duos etatą. Padėkojau ir pažadėjau pasistengti. Baigę rytinį darbą išsiskirstėme.

Nuėjau į Rotušės aikštę, kur turėjo laukti lietuvių būrelis. Jie nuvedė mane į valgyklą, kur valgo valdininkai, Universiteto mokomasis personalas, studentai korporantai ir kiti pasiturintys klientai. Ten pietūs kainavo pusrublį. Būrelis gana gražus, mano geriausi draugai, tie patys, kurie valgė pietus, kai išlaikiau teismo medicinos egzaminą, ir Velbutas. Pavalgėme ir išgėrėme, kiek galėjome. Aš negėriau, bet pažadėjau išgerti išlaikęs paskutinį egzaminą – psichiatriją ir nervų ligas. Išsiskirstėme visi linksmi, juokavome, nuotykių įspūdžiais dalijomės, o aš susirūpinęs nuėjau namo. Parėjęs pasiėmiau psichiatrijos vadovą. Proto, arba sielos, dvasios ligos man neįkandamos. Kas yra protas, siela, dvasia? Jie nematomi mūsų akimis, net mikroskopu neapčiuopiamas dalykas. Galima patirti tik jos veiksmus. Proto ligos – matomo kūno padarytų nuodėmių pasekmės. Psichiatras turi būti gerai susipažinęs su siela (teologija) ir su gamtos gyvūnais (biologija). Todėl man atrodė, kad psichiatrijos neišmoksiu. Bet reikėjo mokytis. Mokiausi daugiau nei kitus dalykus, daugiau ir laiko skyriau.

Paskirtą dieną nuėjau į egzaminus. Davė vieną klausimą, atsakinėjau kaip iš knygos skaitydamas, baigiau ir laukiau sprendimo – parašo. Profesorius liepė ateiti po dviejų savaičių. Iš mano atsakymo suprato, kad skaičiau tik knygas, o jo paskaitų nelankiau. Tai buvo tiesa. Susijaudinęs išėjau vėl atlikti savo pareigų. Visi pastebėjo, kad neišlaikiau paskutinio egzamino. Norėjau nusiraminti, troškau užuojautos. Atlikęs darbą nutariau aplankyti savo sužadėtinę Miniotaitę, kurios nemačiau gana ilgai. Pakelėje sutikau lietuvius medikus – jaunesnių kursų studentus. Vienas iš jų pasakė matęs mano sužadėtinę ir pradėjo kritikuoti jos nosį. Man jo pastabos buvo ne prie širdies, dar daugiau susijaudinau. Padariau išvadą, kad kolega keršija man už tai, kad Lietuvių studentų draugijos posėdyje jį, kaip streiklaužį, reikalavau pašalinti iš draugijos.

Miniotaitę radau namie, ji apsidžiaugė. Stengiausi būti malonus, linksmas kaip visados, bet neišėjo. Ji tai pastebėjo ir pasiteiravo, kodėl mano prasta nuotaika. Pasisakiau, kad neišlaikiau egzamino. Ji norėjo mane nuraminti, bet tai tik erzino. Atkreipiau dėmesį į jos veidą, figūrą – nosį, kojas ir kitas

kūno dalis, viskas gerai. Ji jaunutė, švelnutė, kultūringa, gero būdo, vienu žodžiu, graži ir nesugadinta mergaitė. Mano ūpas pasitaisė. Apie vedybas nekalbėjome, nors ji man parodė kvietimus į mudviejų vestuves. Padėkojęs už priėmimą nuėjau į kliniką.

Atlikęs darbą užėjau į Medikų draugiją pasiteirauti, ar neturi kas iš medikų profesoriaus Čyžo psichiatrijos paskaitų užrašų. Sužinojau, kad bibliotekoje jų yra parašytų mašinėle ir kad kainuoja rublį. Paėmiau juos ir parėjęs namo skaičiau – ir užrašus, ir tą patį iš knygų.

Po dviejų savaičių nuėjau antrą kartą laikyti egzamino. Uždavė tą patį klausimą – atsakiau, uždavė antrą – atsakiau, uždavė trečią – taip pat atsakiau. Profesorius paėmė egzaminų lapelį ir užrašė „patenkinamai". Pirmą kartą gavau tokį menką įvertinimą. Bet tai man nesukliudė gauti diplomą su pažymėjimu „eximia cum magna lauda". Tą kartą jau nebekviečiau draugų pietauti – ėjau į savo valgyklą valgyti už 35 kapeikas. Pavalgęs sočiai, pasukau prie upės pasivaikščioti, į turgų, po tas gatves, kur niekad nebuvau. Nuėjau į kapines, ten takeliais eidamas skaičiau užrašus ant paminklų. Kiek ten palaidota garsenybių, mokslininkų, profesorių, išradėjų. Ko gero, visi jie atėjūnai, vokiečių kilmės. Šis kraštas turi būti jiems dėkingas, nes tai buvo pirmieji kultūros skleidėjai. Nors ir vokiečių kilmės, bet mokiniai daugiausia buvo vietiniai – estai, latviai. Kas iš lietuvių buvo pirmasis, neteko sužinoti. Uždarius Vilniaus universitetą lietuviai patraukė į Varšuvą, Maskvą, Petrapilį, Kijevą, paskui ir į Dorpatą. Bet turėjo būti finansiškai tvirti.

Grįžau namo mąstydamas apie ateities planus ir neatliktus darbus. Į galvą toptelėjo mintis aplankyti Dievo Motiną – Švč. Panelę, nes maniau, kad tai – pirmoji pareiga, ir pasukau bažnyčios link. Pamaldų nebebuvo, bet durys neužrakintos. Iš širdies gilumos sukalbėjau kasdienius poterius, kuriuos mokslo metu dažnai apleisdavau. Nuėjau prie Švč. Panelės altoriaus, jai susijaudinęs dėkojau už pagalbą mokantis, už suteiktą stiprybę ir ištvermę, už artimųjų, ypač motinos, sveikatą ir ištvermę. Prašiau globoti mane ir ateityje, einant gydytojo pareigas. Antroji pareiga buvo pranešti namiškiams. Rašiau, kad sėkmingai baigiau mokslus, ir dėkojau už jų vargus man mokantis toli nuo tėviškės. Rašiau, kad dabar dar negrįšiu, nes turiu čia darbo, žadėjau grįžti vasarą. Pasirašiau „gyd. J. Žilinskas". Parašiau ir dėdei Kupriui, kad baigiau ir esu gydytojas, bet negaliu pradėti praktikos tuščiomis rankomis – be instrumentų, be knygų. Pasirašiau „gyd. su „eximia cum magna lauda" J. Žilinskas". Parašiau ir broliui, pasirašiau „gydytojas J. Žilinskas". Taip pat parašiau kunigui Bitei, daktarui Lenkučiui.

Po dviejų trijų savaičių gavau laišką iš dėdės kunigo, kad išsiuntė 700 rublių medicinos įrankiams įsigyti ir pakvietė atvažiuoti praktikai į Duokiškį, kur jis klebonaująs. Gavęs pinigus pranešiau, kad turiu šiokią tokią tarnybą

Universitete, noriu pasipraktikuoti, kad galėčiau konkurenciją atlaikyti, ir pasižadėjau atvykti pavasarį. Jaučiau pareigą pasakyti ir Miniotaitei, bet pamaniau, kad ji prašys nustatyti vestuvių datą. O ką aš jai galėjau atsakyti – taip ar ne? Maniau, geriausia būtų vestuves kelti Lietuvoje, pavyzdžiui, pas dėdę kunigą. Negana to, kad reikėjo įsitvirtinti, dar buvo būtini ir praktikos pamatai, juk klebonija – ne pagrindas, tik laikina vietovė. Dėl to ir nenuėjau. Tą dieną neatlikau ir pareigų – nebuvau nei rytiniame, nei vakariniame klinikos darbe.

Visus laiškus rašiau savo kambaryje. Parašęs bandžiau sudaryti ateities darbo čia, Dorpate, planus. Nutariau lankyti Chirurgijos kliniką, paskaitas, operacijas, ambulatoriją, tai yra atlikti visas pareigas, kurias ėjau iki šiol. Be to, pasižadėjau lankyti, kad ir nereguliariai, Akušerijos ir ginekologijos, Akių ligų kliniką ir polikliniką, Patologinės histologijos laboratoriją, kur gaminami mikroskopiniai preparatai iš sergančiųjų organų, taip pat Hospitalinę vidaus ligų ligoninę, o kartais daryti skrodimus, nustatyti diagnozę ir mirties priežastį. Dar reikėjo pakartoti anatomiją, topografinę anatomiją ir chirurgiją.

Prieš kiekvieną operaciją iš knygų susidarydavau vaizdą, kurį kartais patikrindavau skrosdamas lavoną. Dirbau iki galutinio atsisveikinimo su Dorpato Alma Mater. Vyriausioji sesuo – akušerė Rudytė man pranešdavo apie įdomesnes ir sunkesnes operacijas, ateidavau jų pažiūrėti, o kartais ir padėdavau operuoti, nes personalas žinojo, kad aš dirbu Chirurgijos klinikoje ir operacijų metu asistuoju gydytojui. Padariau daug operacijų savarankiškai. Užsirašiau instrumentus, pritaikytus įvairioms ligoms ir organų operacijoms – nuo pjūklo, plaktuko iki adatos ir siūlų, įvairius tyrimų ir gydomuosius aparatus. Užsirašiau visas profesorių, asistentų, gailestingųjų sesučių, slaugių, dirbančių operacinėje ir sterilizacijos patalpoje, pastabas. Tą patį dariau Akušerijos ir ginekologijos, Akių klinikose, Hospitalinės ligoninės ir net Patologijos laboratorijose. Pastarojoje gavau knygutę, kaip paruošti tyrimo medžiagos gabaliukus mikrotominiu peiliu ir kaip dažyti mikroskopines plokšteles. Iš Akių klinikos profesoriaus gavau pažymėjimą, kad dirbau klinikoje ir akių ligoninėje galiu užimti ordinatoriaus vietą.

Po ar prieš Velykas įvyko Lietuvių studentų draugijos susirinkimas. Visi žinojo, kad baigiau mokslus ir greitai išvyksiu. Mane sveikino ir, pagal tradiciją, prašė alučio. Padaviau pinigų, kad jo atneštų – kiekvienam bent po du butelius, dar duonos, sūrio ir kietos dešros. Manęs klausė, kur apsistosiu, kur pradėsiu praktiką. Aš – chirurgas, beveik trejus metus dirbau Chirurgijos klinikoje asistento padėjėju. Esu ir okulistas, nes Akių klinikoje tas pačias pareigas ėjau tris semestrus. Dirbau Akušerijos klinikoje, vadinasi, galiu būti ordinatoriumi moterų ligoninėje. Turėjau tų trijų klinikų atestatus rekomendacijas. Žadėjau važiuoti į Petrapilį užsisakyti instrumentų ir aparatų.

Velbutas pasisiūlė važiuoti su manimi. Pasikalbėję nutarėme važiuoti ateinantį šeštadienį rytiniu traukiniu, kad Petrapilyje būtume po pietų. Per savaitę sudarėme užsakytinų daiktų, lankytinų vietų – muziejų, meno galerijų, bažnyčių, Dūmos ir kitų sąrašus. Vienas iš mūsų draugijos draugų davė vieno lietuvio, iš kurio būtų galima gauti visą informaciją, adresą.

Numatytą dieną pirmą kartą vykome į Rusijos sostinę. Vežikas mus nuvežė į viešbutį. Jis smirdėjo, mušė botagu arklį taip pat, kaip ir Vilniaus ar Rygos vežikai. Viešbutyje gavome kambarį, sumokėjome už tris paras. Nusiprausę ir persirengę išėjome užkąsti. Paskui sėdome į vežiko karietą ir nuvykome pas lietuvį, kuris turėjo suteikti informacijos apie lankytinas vietas. Atvažiavome, suradome jo butą ir jį patį. Žmogus patarė, jeigu mums įdomu, vykti į Dūmą ir ne tik apžiūrėti pastatą iš išorės, bet ir nueiti į posėdį, kuris tuojau turėjo prasidėti. „Šiandien Dūmoje kalbės Cerateli (socialdemokratas) ir Miliukovas (kadetas), o Bulota ir Yčas nekalbės", – informavo lietuvis.

Nuvykę į Dūmą ėjome tiesiai vidun, pakilome į viršų, į žiūrovų galeriją. Kalbėtojai kalbėjo gražiai ir, man atrodė, teisingai. Miliukovas taip pat kalbėjo labai rimtai ir taip pat teisingai. Priėjo mūsų informatorius ir paragino eiti toliau, nes visų kalbos nuobodžios. Gaila, kad neišgirdome nei mūsų Bulotos, nei Yčo. Pamatėme Dūmą iš vidaus – ministerių ložes, dešiniojo sparno atstovus monarchistus, oktiabristus, kur sėdėjo Yčas, kadetų atstovus, iš kur pakilo Miliukovas, socialistus revoliucionierius, kur sėdėjo Bulota, ir socialdemokratus, kur sėdėjo Gudavičius. Išėjome patenkinti, kad pamatėme Rusijos imperijos parlamentą. Palydovas nuvedė mus į *Vaudeville* teatrą, kur rodė operetę „Devuška s miškoi". Salė buvo pilna, daugiausia – vyresnio amžiaus žmonių. Vaidinimas gražus, mums labai patiko, nors antrą kartą žiūrėk.

Atėjo laikas vakarieniauti. Paprašėme palydovą prie mūsų prisijungti. Jis sutiko mus nuvesti į Zabalkanskoje gatvės valgyklą, kur galima sutikti daug lietuvių advokatų, inžinierių, studentų. Nuvykome, radome daug lietuvių, moterų ir vyrų, susipažinome ir sužinojome, kad kitą dieną Pavlovo salėje vyks lietuvių vaidinimas su užkandžiais ir šokiais. Pažadėjome dalyvauti. Mūsų palydovas patarė iš ryto nueiti į Ermitažą, Aleksandro II muziejų ir kitas meno galerijas. Davė planą ir atsisveikinęs išėjo. Mes dar pasilikome su vietiniais pasikalbėti ir pasidalyti įspūdžiais. Ypač kalbus buvo teisininkas Petruškevičius, Bugailienės brolis. Supratau, kad jis – tikras socialdemokratas. Susipažinome ir su kitais veikėjais, bet jų pavardės išgaravo man iš galvos.

Išmiegojome iki devintos valandos. Skubiai išėjome į Ermitažą, pakelėje suvalgėme Zacharovo pyragaičių su arbata. Prie kiekvienų Ermitažo salės durų lyg su generolų uniformomis stovėjo po du ponus – sargybinius. Nieko nesakę mus praleido. Vienoje salėje išvydome karalių ir karalienių trofėjus, didžiulius carienių briliantus. Kitoje salėje – Lietuvos kunigaikščio Vytauto

Didžiojo balnas, kažkurio Jogailos pulko vėliava, lenkų bažnyčios altorius. Dar kitoje salėje – garsių menininkų paveikslai. Žiūrėjau į kiekvieną ir pavargau. Lankytojų daug, nemažai ir dailininkų, jie kopijavo paveikslus. Palipome aukščiau, o ten tas pats. Žmonių daug, eksponatų – dar daugiau, visur ramu, tylu. Mums ir akyse pradėjo mirgėti. Nutarėme pereiti per visas sales, apgraibomis apžiūrėti eksponatus, kad turėtume tik bendrą vaizdą. Sugaišome apie tris valandas. Tada nutarėme neiti į Aleksandro II muziejų geriau ažiūrėti karalių, carų „palocių". Pakelėje pamatėme gražią cerkvutę, įėjome. Prie durų mus sutiko rusų djakonas ir pradėjo aiškinti, kokie imperatoriai guli po tais altoriais. Parodė jų karstus, meniškus, paauksuotus. „Šitame guli šventasis, dabartinio imperatoriaus Nikalojaus II prosenelis", – pasakė djakonas. Bet tai buvo netiesa, ir papasakojau savo kolegai istoriją apie šventąjį imperatorių – ten guli koks nors miręs chuliganas, o ne šventasis imperatorius. Tuo laiku, berods, turkų ir rusų karo Kryme metu, šventasis imperatorius buvo dar gyvas, ištremtas į Sibirą ir apgyvendintas vienuolyne. Nikalojus II dažnai lankydavo savo prosenelį – vienuolį. Turbūt į tą vienuolyną revoliucijos metu buvo išsiųstas ir pats imperatorius su visa šeima, kur visi žuvo nuo bolševikų kulkų. Šią istoriją skaičiau pogrindžio spaudoje, berods, knygoje „Krulevicy". Djakonas parodė po stiklu laikomą auksinį cerkvės modelį, mozaikos, malachito ir kitų brangiųjų akmenų vitražus bei visa kita, kas puošė cerkvę. Galop pakišo lėkštę, vadinasi, reikėjo kažką įmesti. Įmetėme po vieną rublį ir išėjome.

Užėjome užkąsti į Zabalkanskio valgyklą kur sutikau mūsų kaimyną iš Šeduvos parapijos Dočkų. Nudžiugome, nes tikėjomės, kad jis viską mums parodys, supažindins su sostinės lietuviais. Paaiškėjo, kad jis turi daug pažįstamų, todėl yra labai užimtas, bėgioja nuo vieno stalo prie kito. Matyt, jis kažką planavo ar organizavo. Patikslinę, kada bus lietuvių koncertas ar vaidinimas, išėjome. Eidami sugalvojome užsukti į caro Nikalojaus II vardo tautos teatrą (Narodny teatr), kur turėjo rodyti operą „Eugenijus Oneginas" su Kipru Petrausku. Nusipirkome bilietus į antrąjį galerijos aukštą. Gera vieta, kiekvienam žiūronai, patogios sėdynės ir staliukai, gali klausytis, žiūrėti arba miegoti. Scenoje pasirodė K. Petrauskas, pasigirdo didžiausi plojimai ir šauksmai „Petrovsky", net ausys plyšo. Tas ovacijas sukėlė studentai ir kita jaunuomenė, žinoma, užsikrėtė ir kiti ploti bei šaukti. O kai jis sudainavo Lenskio ariją, publika į sceną kvietė bent dešimt kartų. Pasibaigus operai pasirodė svarbiausi aktoriai, tik jau su frakais. Publika vėl ėmė ploti ir šaukti „Petrovsky", kitų neminėdama. Po šios operos turėjo vykti kita – „Samsonas ir Dalilė". Negalėjome pasilikti, nors labai norėjome. Reikėjo skubėti į Paulovo salę, kur turėjo vykti lietuvių susibūrimas.

Salėje mus pirmiausia sutiko medikai akademikai, tarp jų dr. Nagevičius, dr. Žemgalis, dr. Oželis ir kiti. Sveikino kaip jaunus gydytojus, atvykusius

net iš Dorpato, ir pasodino priekyje. Per pertrauką apie mus susidarė studentų būrys, nuėjome į užkandinę. Taurės jau buvo pripildytos, išgėrėme į mudviejų sveikatą. Vėl taurės pilnos – visi gėrė už jaunus gydytojus, paskui už jų praktiką, vėliau – už ponias ir taip toliau. Kai reikėjo apmokėti sąskaitą, jie dingo, taigi atsiskaityti teko man.

Pasibaigus koncertui iš akademikų ir universiteto lietuvių studentų susidarė būrelis, kuris pasišovė mums parodyti Petrapilio naktis. O mes norėjome daugiau pažinčių, ypač su merginomis, nes merginų inteligenčių Lietuvoje tuo laiku mažai buvo. Bet nauji pažįstami įkalbėjo eiti su jais. Nusileidome žemyn, perėjome per Maikos tiltą į Gorochovo gatvę. Gatvės pradžioje, kairėje pusėje, stovėjo didelis namas su puikiu įėjimu. Užlipome laiptais į pirmą, antrą aukštus. Scenoje išvydome šokėjas. Atsisėdome prie apvalaus stalo, tuoj prisistatė viena šokėja, po kiek laiko ji atnešė gėrimų ir pikantiškų užkandžių. Aš jiems pasakiau negersiąs ir pasiūliau vaišintis. Šalia manęs pasodino šokėją – padavėją. Ji ragino gerti ir užkąsti ikrų, žuvies, kitko. Šiek tiek nugėriau, suvalgiau vieną kitą kąsnį žuvies ir ikrų. Vėl prasidėjo šokiai, šokėjos – apnuogintos gražuolės. Kažkas iš mūsų nuėjo prie scenos ir vienai parodė ženklą, kad ateitų prie stalo. Pasibaigus šokiui ji taip ir padarė, atsisėdo tarp manęs ir mano draugo. „Duokite išgerti", – paprašė. Jai pripildė taurę, tačiau ji palaižė liežuvio galiuku ir nustūmė į šoną. Neva tokio gėrimo negerianti, duokite kitokio. Atnešė, ji išgėrė savo taurę ir ragino kitus gerti. Aš pamėginau, bet ne visą taurę, matyt, gėrimas buvo sumaišytas. Apsimečiau girtas ir pakilau eiti ten, kur vyrai atlieka gamtinius reikalus, kad galėčiau vienas susitvarkyti piniginę. Norėjau dalį pinigų paslėpti giliau arba įkišti į apatines kelnes. Su manimi nuėjo ir gražuolė, apnuoginta šokėja, norėjo mane paerzinti, bet nereagavau. Pinigų paslėpti nebegalėjau. Prie stalo atsirado ir daugiau gražuolių, o mūsų kolegų sumažėjo. Pareikalavau sąskaitos, o gražuolės dar užsisakė valgių ir gėrimų. Pamaniau, kad geruoju nepasiduosiu, ir nuėjau prie vyriausiojo pareikalauti sąskaitos. Jis, gražių merginų padedamas, surašė sąskaitą – 500 rublių. Tai buvo beveik visi dėdės kunigo atsiųsti pinigai. Pradėjau protestuoti, bet jis net nesileido į kalbas. Visus pilnus butelius pasiėmėme su savimi. Sumokėjau 500 rublių ir išsinešdinome. Atsisveikindamas su kolegomis bjaurėjausi visu aptarnavimu. Namo ėjome nelabai tvirtomis kojomis. O kur mūsų namai, kaip vadinasi viešbutis, kurioje jis gatvėje? Aš neprisiminiau, nežinojo ir kolega, o ten juk likę mūsų daiktai. Nutarėme ieškoti kito viešbučio, bet visi po pirmos valandos uždaromi ir užrakinami. Bandėme kai kur paskambinti, bet išėjęs sargas pasakydavo, kad nėra vietos, ir vėl užrakindavo.

Netekome vilties gauti nakvynę. Vežiką bijojome imti, nes jis galėjo nuvežti į užkampį ir paleisti nuogus. Stengėmės surasti savo viešbutį, bet niekaip

nesisekė prisiminti jo pavadinimo. Vėl priėjome Moikos tiltą, kur paklojome tiek daug pinigų. Pamatėme po tiltu šviesutes – ten stovėjo baržos. Palindome po brezentu, ant sukrautų burių, ir nenusirengę atsigulėme vienas prie kito, kad būtų šilčiau. Laiku atsibudome, nes pasirodė sargas. Belipant iš laivo denio lyg drugys mus abu pradėjo purtyti. Paėmėme vieną likerio butelį, išgėrėme gal po klebonišką stikliuką ir suskubome eiti, kad sušiltume. Atsirado noras nueiti į kavinę ar kitur, kur būtų galima patogiai išsitiesti, sušilti ir išgerti karštos arbatos.

Ėjome pro ministerijas ir svetimų valstybių ambasadas – tai puikūs, stilingi didžiuliai pastatai. Pasukome pro gražiausią bizantiško stiliaus cerkvę. Toliau pamatėme tiltą, kurio galuose buvo pastatyti granito arkliai. Praėjome pro karalienės motinos „palocių" – ilgą, senos statybos namą – ir pro kitus karališkus namus. Grįžome ieškoti medicinos įrankių krautuvės. Radome, bet iškart nėjome. Pasiūliau išgerti arbatos ir truputį pailsėti, nes 500 rublių šuniui ant uodegos nuėjo, o 100 išleidome kitiems reikalams. Beveik nieko nebeliko, o dar reikėjo sugrįžti į Dorpatą paimti knygas ir nusiųsti į numatytą praktikos vietą. Bus ir daugiau išlaidų: reikės už butą sumokėti, arbatpinigių įvairiems sanitarams duoti, gal bus ir skolų. Be to, dar norėjosi sustoti Rygoje, nueiti į Akių ligoninę, gal ten priimtų ordinatoriumi.

Užsakant instrumentus ir laboratorines medžiagas fabrikas reikalaus garantijos, o iš kur ją gauti? Reikėjo sumokėti bent 10 procentų pinigais, o tai būtų apie 100 rublių. Turėdamas tai galvoje pakviečiau kolegą kur nors užeiti išgerti arbatos ar kavos su pyragaičiais. Nutarėme vakare išvažiuoti. „Kodėl vakare?" – paklausė jis. „Jeigu atsimintum, kuriame viešbutyje apsistojome, būtų galima pernakvoti ir pasiimti savo lagaminus. Kitame viešbutyje nenoriu, nes reikės iš naujo mokėti. Čia galima ir kelnes prarasti, ir galvą palikti. Čia sostinė, paskui, viską praradęs, pėsčias namo eisi", – paaiškinau.

Nuėjome į kavinę, iš lėto gėrėme kavutę, įsipylę po tris šaukštelius likerio. Užsirašiau, ką pirmiausia nupirkti, o kas nebūtina – išbraukiau. Peržiūrėjęs savo knygutę daug išbraukiau, bet medicinos įrankių firmoje nemažai ir pridėjau. Nuėjome į firminę krautuvę, paėmiau katalogą, reikiamus daiktus pabraukiau ir susirašiau į savo knygutę. Peržiūrėjau ir išrinkau instrumentus poliklinikai – chirurginijos, akių ir vidaus ligų, akušerijos bei ginekologijos tyrimams ir kt. Užsisakiau mikroskopą ir visus reagentus laboratorijai. Iš viso už 800 rublių. Nurodžiau ne savo, o dėdės kunigo adresą, reikėjo sumokėti 700 rublių. „Na, brolyti, važiuojame šiandien, – pasiūliau. – Nebeturime pinigų, tu neturi net bilietui iki Dorpato, o man trūksta iki Rokiškio. Nueisime į stotį, nusipirksime vieną bilietą, o kai pajusime, kad ateina konduktorius, pakaitom lįsime po suolu".

Nusipirkome vieną bilietą, prasmukome į vagoną, kuriame mažai buvo keliautojų. Vagone – dvi lempos, viena viename gale, antra kitame. Atsisėdome vagono viduryje. Pamatėme ateinantį kontrolierių. Velbutas, žemo ūgio, smulkaus sudėjimo, lengvai palindo po suolu. Kontrolieriui parodžiau bilietą, šis paženklino ir nuėjo. Man palįsti sunkiau, nes buvau stambesnis. Per visą kelionę teko slėptis tris kartus. Sugrįžę į Dorpatą susitarėme niekam nieko nepasakoti apie savo nuotykius Petrapilyje, nes visi tik pasijuoks ir pasidžiaugs.

Kolegos finansai pasitaisė, mano padėtis liko tokia pati, bet už mėnesį tarnybos klinikoje tikėjausi gauti apie 20 rublių, be to, turėjau kelnėse paslėptų, užsiūtų pinigų. Vadinasi, turėsiu pragyvenimui. Knygos išsiųstos, beliko skalbiniai ir kasdieniai medicinos įrankiai – švirkštai, peiliai, žirklės, adatos, siūlai, pianai, pincetai, visokie kabliukai, steriliai supakuota perrišamoji medžiaga ir kitkas.

Nuėjau atsisveikinti su savo mokytojais ir globėjais į jų rezidencijas – pas prof. Manteitelį, prof. Burdenko, prof. Linkevičių, dr. Ozoliną, prof. Michnovą, akušerę Rudytę ir jos drauges, visą Chirurgijos klinikos personalą ir galiausiai pas prof. Čirokogorovą. Užėjau ir pas panelę Miniotaitę – ne pats maloniausias vizitas. Nežinojau, apie ką kalbėti. Ji paklausė, kaip man su Velbutu sekėsi Petrapilyje. „Nepatiko, – atsakiau, – daugiau kojos nekelsiu į tą prakeiktą miestą. Visus pinigus praleidau ir nieko nenusipirkau. Buvau Dūmoje, *Vaudeville* teatro operetėje, operoje Nikalojaus II teatre, lietuvių koncerte, teko nakvoti ant laivo denio ir namo grįžome beveik zuikiu. Rytoj išvažiuoju į Rokiškio apskritį, į mažą bažnytkaimį. Sustosiu Rygoje, nes noriu pamėginti dirbti Rygos miesto ligoninėje, Akių skyriuje“. Pasižadėjau ją aplankyti jos dvare ir susirašinėti. Atsiprašęs už visus trukdymus ir netaktą, pabučiavau abi rankutes ir išėjau namo. Miniotaitės akyse pasirodė ašaros, ir man jos pagailo.

Naktis buvo košmariška – ji stovėjo mano akyse, taip pat ir Dorpatas, ir profesoriai – mano globėjai, klinikos ir jų darbai, ligoniai ir kitkas. Atsibudęs išgėriau arbatos ir, atsisveikinęs su šeimininke, išėjau. Sėdau į vežiko karietą ir išvažiavau į stotį.

Nusipirkau bilietą į Rygą. Atsisėdęs vagone grožėjausi Estijos laukais, miesteliais – jie man artimi, devynerius metus čia išgyvenau, išmokau gerai kalbėti estiškai. Žmonės kaip savi – teisingi, atviri. Valkasese atsisveikinau su Estija, įvažiavau į Latvijos žemę, kur žmonės jau kitokie – nenuoširdūs ir išdidūs. Rygoje daiktus palikau stoties apsaugoje ir nuėjau į Akių ligoninę, kurios adresą davė Chirurgijos klinikos asistentas, mano „viršininkas“. Gatvėse labai judru, oras tvankus, nelabai švaru. Ant grindų primėtyta popieriukų, atrodė, tarsi niekas grindų neplauna, nešluoja. Susiradau vyriausiojo gydytojo kabinetą,

įėjęs padaviau savo profesoriaus ir dr. Ozolino rekomendacijas ir paklausiau, ar galiu būti priimtas į darbą. Jis atsakė teigiamai, tik reikia paduoti prašymą, kurį apsvarstys akių gydytojų taryba, o dar reikalingas jų valdžios sutikimas. Padėkojęs dar apėjau visus kampus – švaros, tvarkos, tylos nepastebėjau.

Nepadaviau prašymo, nes nutariau važiuoti dirbti į Duokiškį, vadinasi, bilietą reikia pirkti į Panemunėlį arba Rokiškį. Tačiau negalima aplenkti namiškių – motinos, brolio, seserų. Įsigijau bilietą į Šeduvą, nuo kurios iki tėviškės – 9 kilometrai.

Šeduvos stoties apsaugoje palikau daiktus. Prie stoties stovėjo vežimai, ir aš pasiteiravau, iš kur jie. Paaiškėjo, kad vienas vežimas – iš gretimo Vaidolonių kaimo, o jo savininkas – dar nesuaugęs berniokas Butkus, mano tolimas giminaitis. Taigi važiavome pro Vaidolonius tiesiu keliu. Vaidoloniuose sustojome, jo motina paprašė užeiti, bet aš negalėjau, nes ryte turėjau vykti toliau. Motina liepė pavežti mane iki kaimo. Privažiavus ribą tarp Vaidolonių ir Januškonių, paprašiau sustoti prie tos pačios vietos, kur būdamas gimnazistas šoviau į teterviną. Padėkojau jam ir nuėjau pėsčias pro tuos laukus, kur sunkiai dirbau, kad galėčiau ateityje tapti žmogumi. Namo grįžau ne iš tos pusės, iš kurios pareidavau anksčiau.

Motina mane išbučiavo, jos akyse matėsi didelis džiaugsmas, kad pasiekiau savo tikslą. Susijaudinau, akyse sužibo ašaros, negalėjau ištarti nė žodžio – juk jos stipri valia, pasiryžimas, ištvermė mane padarė žmogumi. Kelis kartus buvau benuslystąs, bet motina išgelbėjo. Ją išbučiavau, padėkojau, atsiprašiau už visus įžeidimus. Kai nervai nurimo ir nustojau ašaroti, pasakiau, kur ir kada važiuoju. „Tai tu, vaike, rytoj nebūsi, o juk tavo gimtadienis ir vardinės, važiuosime į Grinkiškio Šv. Jurgio atlaidus, užeisime pas bobutę, mano brolį, o paskui galėsi važiuoti“, – įkalbinėjo motina. „Negaliu, Šv. Jurgio dieną vežimas manęs lauks Panemunėlyje“, – atsakiau. Tuomet ji sutiko mane išleisti. Nuėjau į seklyčią, ten sutvarkiau knygas, kai kurias pasiėmiau. Palikau naują pogrindžio literatūrą – vėl užnešiau į pastogę ir paslėpiau po spaliais. Išėjau į kiemą, į rūtų darželį, kur stovėjo tas pats kryžius, prie kurio „lipau dangaus link“, Marijos šaukiamas. Tyliai širdimi padėkojau už globą, paprašiau Švč. Marijos globos, kai dirbsiu gydytoju. Paskui grįžau į seklyčią ir kritau lovon.

Miegojau ramiai, jaučiausi gerai. Iš ryto – valgis jau buvo ant stalo, riebus ir stiprus. Paėmiau ką tik iš krosnies ištrauktą varškės bandelę. Jas mėgau, prašydavau iškepti, valgydavau namie ir lauke dirbdamas. „Motute, ar įdėjai cukraus į arbatą? – paklausiau. Išgirdęs, kad ne, paprašiau įdėti, nes kai pats įsidedu – „nesladko“. Ji įdėjo ir tuomet jau buvo „sladko“. „Dovanok, motute, užmiršk mano praeities dalykus“, – pasakiau. Gėriau arbatą ir valgiau keptus varškėčius, net paprašiau jų įdėti.

Brolis vežė, reikėjo pervažiuoti visą kaimą. Žmonės, mane pamatę, suprato, kad baigiau mokslus. Kai kurios moterėlės išbėgo į gatvę ir paprašė užeiti pas ligonius. Atsisakiau, nes visai neturėjau laiko – traukinys turėjo išvykti už pusantros valandos, o mums dar reikėjo nuvažiuoti devynis kilometrus ir bagažą pasiimti. Jos pasiteiravo, kur būsiu. Atsakiau, kad toli už Panevėžio.

Vieškeliu per valandą pasiekėme Šeduvos stotį. Ten pasiėmiau savo daiktus ir įsėdau į vagoną. Oras buvo šaltas, lynojo, pradėjo net snigti. Panemunėlyje išlipau. Prie manęs priėjo aukštas vyras ir paklausė, ar važiuoju į Duokiškį. Atsakiau teigiamai. Jis paėmė mano daiktus ir nunešė į vežimą, aš sekiau paskui. Vežime – šieno ir šiaudų sėdynės. Važiuodami kalbėjomės. Aš buvau apsirengęs studentiškai, šaltai – ploną lietpaltėlį, tad nuo šalčio pradėjau drebėti. Nusileidau tarp abiejų sėdynių, susiriečiau, užsiklojau antklodėmis, net negirdėjau, ką vežikas kalbėjo.

Į galvą atėjo mintis, kad negalėsiu pradėti praktikos tol, kol neturėsiu instrumentų. O gal jau viskas gerai, gal instrumentus jau rasiu? Jeigu jų dar nebus, tai dėdė supyks. Jis man atsiuntė 800 rublių, o gavus instrumentus reikės sumokėti dar 700. Buvo neramu. Pakilo vėjas, krito sniegas, negalėjau net iškišti galvos ir pasižvalgyti po apylinkes. Drebėjau, bet nepasidaviau – tryniau rankas, kojas ir judėjau. Galop atvažiavome.

Duokiškyje

Sutiko dėdė kunigas ir mano sesuo Jadvyga, dėdės šeimininkė. Atrodė, kad jie patenkinti ir džiaugėsi mano atvykimu, tad pasidarė lengviau. Kunigas parodė antrame aukšte man užleidžiamus kambarius. Likau patenkintas, nes radau rašomąjį stalą, tyrimams – sofas, kėdes, laukiamąjį, o sau – miegamąjį. Vienas trūkumas – bažnytkaimyje nebuvo vaistinės, ligoniams vaistų reikėdavo vykti į Užpalius, Svėdasus, Kamajus ar Dusetas.

Šeimininkė pakvietė vakarienės, o pavalgęs iškart nuėjau miegoti. Bet negalėjau užmigti, rūpėjo, kaip reikės pradėti darbą, kai žmonės sužinos, kad mažame bažnytkaimyje atsirado daktaras.

Atsikėlęs prisiminiau, kad reikia išpakuoti knygas ir žurnalus. Be to, reikėjo sąsiuvinių kiekvieno paciento ligai ir gydymui registruoti. Pradėjau ardyti knygų dėžes, išpakuoti turimus instrumentus. Atėjęs kunigas padėjo tvarkyti knygyną, atsivežtas knygas išrikiuodamas lentynose. Mums bedirbant būsimame kabinete įėjusi šeimininkė pasakė, kad atėjo žmogus, kuris nori daktarą nuvežti pas ligonį į kaimą netoli Kamajų. Mane net supurtė tas jos pranešimas. Nenorėjau važiuoti, nes dar buvau nepasiruošęs. Nusileidau žemyn

ir paklausiau skurdžiai atrodančio žmogelio apie ligonį. Paaiškėjo, kad tai gimdyvė. Nenorėjau važiuoti be įrankių. Jis pasakė, kad jau tris dienas ten esanti akušerė, turinti visus įrankius, bet nieko negalinti padaryti. Žmogelis labai prašė, net akušerės vardu, nuvažiuoti. Nieko nepadarysi, reikėjo vykti. Pasiėmiau žirkles, peilį, kelis pianus, siūlų, adatą ir sterilios medžiagos.

Kol nuvykome, nusileido saulė. Gryčia apšviesta žibaline lempa, grindys – plūkto molio. Akušerė buvo iš Kamajų, apie 30 metų, vadinasi, šiek tiek patyrusi. Pasiteiravau apie įrankius. Ji man parodė tik reples, kitokių neturėjo, ir papasakojo apie kūdikio būklę. Paprašiau paruošti vandens, daviau vieną tabletę sublimato, kad ištirpintų. Ant sterilios medžiagos susidėjau įrankius, kad prireikus nereikėtų jų pakuoti. Patikrinau gimdyvės pulsą, kūdikio širdies plakimą. Kūdikis jau buvo uždusęs, tad reikėjo daryti operaciją. Nusiploviau rankas kaip klinikoje, ištyriau galvutės padėtį. Pasakiau akušerei, kad išvirintų gumines pirštines, žirkles, pianą ir kablius. Tai padariusi ji irgi nusiplovė rankas, o vyrui įsakiau atnešti iš kaimyno geresnę lempą.

Kai viskas buvo paruošta, persižegnojau, daviau vaikui Petro vardą, neva pakrikštijome. Su šeimininku perkėliau gimdyvę į patogesnę operacijai padėtį, nuploviau išorinius organus, užsidėjau pirštines, paėmiau pianą ir žirkles. Paskui perkirpau odą, išplėčiau operacijos vietą, kol pasiekiau kaulo kraštą, ir ištraukiau kūdikį. Virkštelė buvo tris kartus apsivyniojusi apie kaklą. Kartu su kūdikiu išėjo ir placenta.

Akušerės paprašiau atsargiai paplauti nors kartą per dieną, nes buvau įsitikinęs, kad kaulų kraštai galėjo sužaloti gimdymo takų sieneles. Padariau, kiek leido sąlygos, pagal savo mokytojų nurodymus. Prirašiau vaistų ir paprašiau akušerės moterį globoti, prižiūrėti ir pranešti man apie jos būklę. Išvažiuojant šeimininkas tarsi man nematant įkišo į kišenę pinigų. Išsitraukiau – 10 rublių, vadinasi, grąžos nenori, ir vėl įsidėjau. Važiuodami kalbėjomės apie apylinkės daktarus, kunigus, akušeres, nes žmogelis buvo kalbus ir apie viską pasakojo. Liepiau jam 1–2 mėnesius neiti prie žmonos. Jis prižadėjo rūpintis jos sveikata.

Namuose degė lemputė – kunigas nemiegojo. Išgirdęs, kad grįžau, pamažu atsikėlė ir tyliai nulipo į mano kabinetą. Rado mane instrumentus bedėstantį ir paklausė, ar kūdikis gyvas. Išgirdęs teisybę, sunkiai atsiduso. Užsirašiau pirmos savo legalios praktikos pacientės vardą, pavardę, ligą, gydomąsias priemones ir kt. Tai buvo Šv. Jurgio – mano vardinių ir gimtadienio – dieną. Visas rūpestis buvo, ar gerai atlikau darbą, ar akušerė neįnešė infekcijos per tas tris dienas, kai stengėsi viena savarankiškai padėti gimdyvei. Ir naktį atsibudęs matydavau tą gimdyvę bei visą aplinką.

Suskambo bažnyčios varpai. Šokau iš lovos ir nuėjau į bažnyčią prašyti Švč. Panelės, kad gimdyvė pasveiktų. Tačiau negalėjau susikaupti, nes

bažnyčios lankytojai per daug dėmesio kreipė į nepažįstamą svečią. Po mišių drauge su kunigu nuėjome į kleboniją pusryčiauti. Moterys norėjo sužinoti, kas yra tas svečias, kuris vakar vakare važiavo per kaimą. Kelios moterys užėjo į kleboniją paklausti šeimininkės, kas esu. Ši pasakė, kad aš – daktaras, čia dirbsiu ir kad esu kunigo giminaitis. Po pusryčių su kunigu nuėjome tvarkyti kabineto.

Po kiek laiko šeimininkė pranešė, kad virtuvėje yra trys ligoniai iš bažnytkaimio. „Lai palaukia, – pasakiau, – susitvarkysime, ir pakviesiu". Po kiek laiko nusileidęs žemyn išvydau ne tris, bet daug ligonių, atrodė, visai dienai darbo pakaks. Pakviečiau pirmąją atvykusią ir paprašiau laikytis eilės. Užrašiau jos vardą, pavardę, kur gyvena, išklausiau, kas privertė ateiti pas mane. Ištyriau, daviau patarimų, išrašiau receptą ir paaiškinau, kaip vartoti vaistus, viską vėl užsirašiau į savo knygą. Paėmiau užmokestį – 50 kapeikų. Paskui atėjo antroji pacientė. Ir ją užrašiau, išklausinėjau, išrašiau receptą, nurodžiau, kokios dietos laikytis, kaip vartoti vaistus. Paėmęs 50 kapeikų moterį išleidau. Ir su trečiąja taip pat. Visos pacientės buvo iš to paties bažnytkaimio. Pakviečiau ketvirtą, tas atvykęs nuo Kamajų, iš to paties kaimo, kur vakar suteikiau pagalbą gimdyvei. Iš jo sužinojau, kad mano pacientė sveiksta ir gerai jaučiasi. Priėmiau jį, išklausinėjau, apžiūrėjau ir, prirašęs vaistų, atsisveikinau. Penktasis žmogelis taip pat buvo iš Kamajų. Iki pietų priėmiau apie dešimt pacientų, po pietų – vėl tiek pat. Visi buvo iš šios parapijos ir Kamajų. Ar ligoniams padės mano patarimai ir vaistai, ar jie bus patenkinti manim? šito nežinojau, bet viską dariau, kaip mano žinios ir patirtis leido. Gydytojo etikai nenusižengiau, todėl po pirmosios praktikos dienos jaučiausi gerai. Tik nervai po įtempto darbo vis neatslūgo.

Po vakarienės su kunigu išėjome į klebonijos laukus apžiūrėti apylinkių. Lauko gale tyvuliavo didelis Vaineikių ežeras, o už jo gyveno pasiturintys ūkininkai Vaineikiai. Šalia Vaineikių ežero – antras didelis ežeras su medžiais apaugusiomis salomis, už jo – miškas, o šalia – ilgas kaimas. Grįžę kieme radome gražią briką, pakinkytą šauniais arkliais, o švariais rūbais apsivilkęs žmogus laukė manęs. Priėjęs paprašė važiuoti prie ligonio – jo žmona susirgo po gimdymo, ją kamuoja karštis. Nors neturėjau reikalingų įrankių, negalėjau atsisakyti. Važiavome pro gražias vietoves, ežerus, kalnus, miškus Dusetų link. Įėjau į seklyčią, kur gulėjo ligonė. Vyras papasakojo, kaip vyko gimdymas, o ko negalėjo paaiškinti, ligonė pridūrė. Termometras jau rodė 41 laipsnį. Pasiruošiau tyrimui. Šalinau placentos liekanas – infekuotas, aštraus kvapo. Kadangi arti nebuvo akušerės, pasižadėjau atvykti kelis kartus, žinoma, jeigu jie panorės. Antrą kartą turėjau atvykti po dviejų dienų. Išrašiau dezinfekuojamųjų vaistų ir medžiagų, taip pat liepiau gerti konjaką su pienu. Antrojo vizito metu termometras rodė 38 laipsnius, o

trečiojo – 37. Už tuos tris vizitus gavau vokelį su puse šimto rublių. Šią kultūringą šeimą aplankydavau ir vėliau, o ir jie manęs neužmiršo. 1919 metais, kai atsidūriau Lietuvos kariuomenėje, sužinoję mano gyvenamąją vietą Kaune, atsiuntė apie 10 kilogramų medaus, kumpį ir šoninės.

Kitą dieną pacientų buvo dar daugiau, jų vis daugėjo, susidarė eilės. Dieną negalėjau nuvažiuoti pas ligonius, tad važiavau naktimis – ilguose brikuose, kur galėdavau išsitiesti ir kartais nusnūsti. Tik vieną išimtį padariau: palikęs pacientų eilę nuvykau pas mirštančią gimdyvę. Važiavau Užpalių link. Susirūpinęs skubiai įėjau į namų seklyčią. Ligonė neatrodė mirštanti, juokavo, kūdikis gulėjo lovoje. Ji pasakė negalinti užbaigti gimdyti. Padėjęs moteriai, tuo pačiu vežimu grįžau namo ir pasakiau, kad visų negalėsiu priimti. Pasiūliau arba grįžti, arba nakvoti. Pradėjau dirbti iš lėto, kad kur nors nenusižengčiau medicinos taisyklėms. Visų pacientų negalėjau apžiūrėti, tad dalis jų nakvojo, o kurie gyveno arčiau, išėjo namo.

Taip tęsėsi visą vasarą ir rudenį. Pacientai įgriso šeimininkui, nes užeidavo ir į virtuvę atsigerti vandens, kiti – pažiūrėti, kaip ponams gamina valgį. Įkišdavo nosį ir į kitus kambarius. Klebonas skundėsi, kad arkliai išlaužė tvoras, kieme padarė mėšlyną, nesuspėja su musėmis kovoti. Tad galiausiai uždarė vartus ir nurodė vietą laukuose, kur aptverė didelį plotą arkliams statyti ir žmonėms nakvynei. Pacientai miegojo klebonijoje ant šieno, vasarą – mokykloje arba pas kaimo ūkininkus. Gaila buvo žmonių, kuriems tekdavo vieną kitą naktį nakvoti. Bet kartu jaučiau pasitenkinimą, kad pas mane atvyksta žmonės iš Rokiškio, Zarasų ir kitų tolimų kraštų.

Rudenį, vieną šeštadienį, buvau pakviestas į Svėdasų kleboniją pas kleboną, kuris pats sunegalavo. Bet jis nenorėjo su manimi kalbėti apie savo ligą – užvedė kalbą apie mano sėkmingą praktiką ir pasiūlė persikelti į Svėdasus. Žadėjo mano žinion perleisti senąją kleboniją, duoti visus reikiamus baldus – stalus, kėdes, lovas ir kitką. O jei nenorėsiu pas jį valgyti, maistu pasirūpins vaistininkas Gargas iš Mažeikių ir už tai neims pinigų. Užėjau su juo susipažinti. Buvo tai storas, drūtas, aukštas žmogus, o jo žmona – jauna ir liekna, kitų šeimos narių nebuvo. Pažiūrėjau, kaip jis dirba, pagal kokių gydytojų receptus gamina vaistus. Žvilgtelėjau knygoje į receptų sąrašą – beveik visi mano rašyti. Jis man pasiūlė maistą už dyką, jeigu persikelsiu Svėdasų klebonijon. Įrodinėjo, kad pas mane nėra kur ligoniams apsistoti ir pernakvoti, mažas laukiamasis kambarys. O reikia dar ir padėjėjo, kuriam pas mane nebūtų vietos. Ir privažiuoti sunku, prasti keliai, ypač rudenį ir pavasarį. Viskas teisingai, jie gerai informuoti, turbūt tai sužinojo iš ligonių. Mano dėdė Kuprys – labai geras kunigas, archeologas, Lietuvos istorikas, tik apie tai nerašydavo. Bet ir labai nervingas, juokų nepripažįstantis, todėl nesugyveno būdamas klebonas nei su savo kunigais, nei su gretimų parapijų klebonais. Todėl pamaniau, kad

manęs nenorės išleisti. Jau galėjau daryti operacijas, nes gavau visus instrumentus. Pirmoji operacija buvo paskirta vienam senukui. Ji maža, gal ir vienas padarysiu, bet dėl visa ko reikia pagalbininko. O kas gali būti pagalbininkas, jei ne kunigas, žinoma, jeigu sutiks.

Važiuodamas namo pakely sustojau Mačiūno tėviškėje. Pasiteiravau, kur jis dirba. Paiškėjo, kad apsigyveno Linkuvoje – ne kaime, o miestelyje. Tad kodėl aš apsigyvenau mažame bažnytkaimyje, kur blogi keliai, nėra net su kuo pasikalbėti. Nieko nežinojau apie pasaulį, lietuvių veiklą. Nutariau išvažiuoti iš Duokiškio.

Sugrįžau vėlai vakare. Iš ryto, kol kunigas parėjo iš bažnyčios, priiminėjau ligonius. Pavalgęs paprašiau padėti man padaryti operaciją – išpjauti lūpos vėžį. Kunigas sutiko padėti. Išvirinau instrumentus, parinkau sterilią medžiagą. Atėjo pacientas, parengiau operacijos vietą, suleidau ten novakaino. Išpjoviau beveik visą lūpą, iš skruosto odos padariau plastiką, kraujo indus sugavau pianais ir surišau, sutraukiau venas ir iš antros pusės susiuvau. Pati burna šiek tiek susiaurėjo. Dar neužčiuopiau audinių laukų ir prie jų nelindau. Ko gero, reikės antrą kartą daryti operaciją pažandėje, jeigu atsiras kietų gumbelių ir padidės limfinės liaukos. Paprašiau ateiti po 6–7 dienų. Po šešių dienų jis atėjo su žmona. Išėmiau siūlus. Žmona, pamačiusi jaunesnį ir gražesnį savo vyrą, pradėjo jį bučiuoti. Ir man, ir kunigui rankas bučiavo. Atsisveikinęs paprašiau ateiti dar sykį patikrinti pažandės ir pasmakrės limfinių liaukų.

Paskui pradėjau priiminėti ligonius iš eilės ir dirbau iki sutemos. Vakare išvažiavau visai nakčiai pas keturis ligonius į kelis kaimus. Grįžau švintant, ligoniai, kurie čia nakvojo, jau rinkosi į kleboniją. Jų nepriėmiau – atsigulіau pailsėti. Užmigau ir išmiegojau iki pusryčių. Šeimininkė per pusryčius vėl skundėsi negalinti miegoti, dirbti virtuvėje. Kunigas svarstė, kaip palaikyti tvarką, švarą ir nekliudyti šeimininkei. Jaučiau, kad klebonas nenorėtų atsisakyti pacientų, nes jie jam laukus patręšia, kol prieina prie manęs, o gal padeda dirbti, o gal gauna jis ir pinigų už mišių laikymą. Pasisiūliau išvažiuoti į kitą miesčiuką. Šeimininkei nušvito akys, klebonas, matyt, svyravo, bet pasidavė jai. Pasakiau, kad važiuosiu į Svėdasus, ir išėjau apžiūrėti ligonių.

Pirmas pacientas buvo sunkus ligonis. Nustačiau vidurių šiltinę, prirašiau vaistų, paskyriau dietą ir susilaikymą, pasakiau, kad liga užkrečiama, o ligonis dar turi sirgti, kad pagerėjimą pajustų ir kiti tai matytų. Vežikui daviau kortelę nuvežti vaistininkui, kad šis praneštų klebonui, jog po septynių dienų atvažiuosiu į Svėdasus. Taip padariau todėl, kad pacientai žinotų, jog išvyksiu, ir kad klebonija greičiau susitvarkytų. Prie savo durų iškabinau plakatą, kuriame parašiau, kada išvažiuoju į Svėdasus, kad ligonius priiminėsiu iki savaitės pabaigos ir tik tokius, kurie sunkiai serga ir kuriems paskirtas

antras vizitas. Kunigo paprašiau supakuoti knygas. Jis tai padarė su malonumu – tvarkingai supakavo ir surišo.

Sekmadienį iš ryto dar priiminėjau ligonius, kai pasirodė vežikas iš Svėdasų klebonijos. Jis su klebonu nešė supakuotus mano daiktus. Klebonas įdėjo savo naujus veltinius ir kailinius kelionei. Padėkojau, grąžinau skolą už instrumentus ir atsisveikinau su visais klebonijos darbuotojais.

Svėdasuose

Važiuojant Svėdasų vežikas, matyt, zakristijonas, pasakojo apie kaimus, gyventojus, kunigus, daktarus, vaistininkus ir valdininkus, kilusius iš tų kaimų. Iš jo kalbos padariau išvadą, kad Svėdasuose bus daugiau šviesuolių nei Duokiškyje.

Duokiškio parapijoje sutikau vieną šeimą – Dapkų. Susipažinau su jais kaip gydytojas, pakviestas prie seno, švaraus senelio, kuris papasakojo apie savo vaikus, išėjusius aukštuosius mokslus – tris sūnus ir vieną dukterį: sūnūs užima aukštas vietas Rusijoje, o duktė profesoriauja Maskvos universitete. Bet kas man iš to, vis tiek jų nepažinojau. Kita panaši šeima gyveno Vaineikių kaime. Tai paprasti ūkininkai, išleidę vieną sūnų į aukštuosius mokslus. Kultūringas ir apsišvietęs buvo ūkininkas Pajėda, pažangesni – Kamajėlio Šutas, Gebučių Butkai.

Svėdasuose, ko gero, tokių bus daugiau. Ten ir gražiau, ir sveikiau, nes miesčiukas stovi aukščiau, tarsi ant kalno, tarp dviejų ežerų. Kiek toliau yra pušynas. Įvažiavome į miestą. Jame daug krautuvių, visos žydų. Turguje pilna žmonių. Vidury turgaus – senas namas, vadinasi, ir miestas senas, gal turėjo ir privilegijas. Pamaniau, kad čia „nesukaimėsiu". Prie klebonijos vartų manęs jau laukė klebonas su vaistininku. Vyrai, greitai iškrovę vežimą, daiktus sunešė į kleboniją. Su vaistininku nuėjome pietauti pas kleboną. Pietūs – tikri kleboniški, neapsiėjome ir be kleboniško gėrimo. Klebonas judrus, daug kalbėjo ir pats patarnavo. O vikarai daugiausia tylėjo. Vaistininkas tik stiklus pildė ir ragino visus gerti už mano sveikatą. Džiaugėsi, kad turės dar daugiau darbo. Bet nesupratau, kodėl klebonas taip šokinėja ir aiškiai rodo man savo simpatijas. Šeimininkė buvo gerai, skoningai apsivilkusi, patarnavo. Kaip gerame restorane, į mūsų kalbas nesikišo. Ji galėjo būti mano amžiaus, iš veido gana graži, bet truputį stamboka. Klebonas išklausinėjo mano „curriculum vitae" ir pranešė netikėtą žinią: per pamokslą pasakęs, kad šiandien atvažiuoja garsus gydytojas iš Duokiškio, kuris apsigyvens senojoje klebonijoje. Nusivyliau, nes norėjau savaitę pailsėti po daugelio nemiegotų naktų ir sunkaus darbo. Maniau pasitenkinsiąs senaisiais

pacientais, kurie mane lankė Duokiškyje. Susirūpinęs padėkojau visiems už suteiktą pagalbą ir geriausias darbo sąlygas. Paskui atsisveikinęs išėjau.

Mane palydėjo pats klebonas su vienu vikaru ir vaistininku. Naujuose namuose pasakojau, kaip susitvarkysiu: buvęs salonas bus laukiamasis, už jo salonėlis – miegamasis, buvęs valgomasis – darbo kabinetas, buvę vikarų kambariai – patalpos sunkiems ligoniams arba pacientų nakvynei, jeigu jų bus daug, buvęs šeimininkės kambarys – mano padėjėjui.

„O kas bus padėjėjas?“ – pasiteiravo klebonas. Atsakiau, kad turėsiu padėjėją, jeigu bus tiek pacientų, kiek Duokiškyje. Toks padėjėjas galėtų būti jaunas felčeris arba paprasta, jauna, graži, judri ir maloni mergina. „Ar galėtų tai būti mano giminaitė, dabar klebonijos šeimininkė?“ – pasiteiravo klebonas. „Galėtų, bet patariu tamstai jos neleisti į tokį sunkų darbą. Ir už mažiausią klaidą gali gauti karčių pipirų, ir dar prie žmonių. Tarp mūsų kiltų nesusipratimų, o to aš vengiu“, – paaiškinau. Paprašiau vaistininko ir vikaro padėti susitvarkyti, pirmiausia kabinetą ir laukiamąjį. Parodžiau, kur statyti rašomąjį stalą, dvi sofas tyrimams, žmogaus ilgio stalą – operacijoms daryti, spintą instrumentams bei knygoms. Priminiau, kad knygos sunumeruotos, todėl reikia tvarkyti pagal numeraciją. Buvo dvi lentynos: viena rišamajai, antra – laboratorinei medžiagai. Klebonui išėjus vaistininkas su vikaru sutvarkė kabinetą. Jis puikus, erdvus, šviesus, ir viskas po ranka. Laukiamąjį ir miegamąjį taip pat greitai sutvarkė, o kitas patalpas atidėjome artimiausioms dienoms.

Baigus darbą vaistininkas pakvietė pas jį pavakarieniauti. Valgyti nenorėjau, bet reikėjo eiti. Atsirado ir klebonas, taip, matyt, jų buvo sutarta. Vaistinėje radome svečių – uniformuotą pašto viršininką ir kažkokį Žemės ūkio ministerijos valdininką, taip pat uniformuotą rusą, priskirtą Ukmergės apskričiai. Stalas jau buvo paruoštas, šeimininkė pakvietė valgyti. Tie du valdininkai buvo išalkę, valgė ir šeimininkas. Nors jis stambus vyras, jam nereikėtų tiek valgyti, be to, dar ir išgerdavo daugiau už rusus. Aš sočiai nevalgiau ir negėriau svaigalų, nes mąsčiau, kaip seksis darbas naujoje vietoje.

Pavalgius klebonas pasiūlė lošti kortomis vintą. To žaidimo nemokėjau, tad atsisakiau, bet sutikau su jais pabūti ir pasimokyti. Supratau, kad vintas šiek tiek panašus į preferansą. Geriausias mokytojas buvo pats klebonas. Kai lošikai įsitraukė į žaidimą, išsprukau namo. Lydimas šeimininko ponios, nuėjau į, matyt, šeimininkės gražiai paruoštą savo miegamąjį, kur net kryželis buvo pakabintas virš lovos. Atsiguliau ir, prašydamas Aukščiausiojo pagalbos savo darbe, užmigau. Iš miego prikėlė bažnyčios varpas, šaukęs tikinčiuosius į bažnyčią. Apsirengęs nuėjau ir aš. Kunigas laikė mišias. Žmonių susirinko daug, palyginti su Duokiškio bažnyčia. Prašiau Švč. Panelės pagalbos darbe. Grįžęs radau keturis ligonius. Nuėjęs į kabinetą viską susitvarkiau taip, kad

darbo metu nereikėtų nieko ieškoti. Laukiamajame jau buvo daugiau pacientų – apie 15, tad pamaniau, kad užteks visai dienai.

Pirmasis pacientas – iš Duokiškio, kiti trys – taip pat iš ano krašto. Kiti buvo iš toliau – Užpalių, Debeikių, Salų, Kamajų, Vyžuonų. Antrosios praktikos vietoje dirbau taip pat kaip ir Duokiškyje – panaudojau visas savo profesorių man suteiktas žinias, laikiausi priesaikos metu duotų pažadų.

Pirmą dieną atėjo nebejauna moteriškė, lydima vyro. Patikrinau – jai įsisenėjusi trachoma. Vokų gleivinė išbrinkusi, pilna trachominių folikulų, priekinė permatoma akies dalis ragena aptraukta jungiamuoju audiniu, vokų kraštas su blakstienomis brūžina priekinę akies dalį. Kad pašalinčiau folikulus, suleidau vaistų, daviau nurodymus, kaip vartoti vaistus, kada ateiti antrą kartą ir pasakiau, kad reikės daryti operaciją. Ji ateidavo dažnai, akims lengviau pasidarius, padariau operaciją. Suploninau vokų kremzlės sustorėjimą, o išorinį vokų kraštą, kuris liečia rageną, pakėliau, pjūvį susiuvau. Ligonei po kiek laiko pagerėjo. Dėl šitos akių operacijos sulaukiau dar didesnio pasisekimo. Apie penkiasdešimt procentų, o gal ir daugiau, pacientų sirgo akių ligomis. Iš jų išsirinkau ir sau padėjėją. Tai buvo mergina, baigusi keturias klases, jauna, graži, vikri, mandagi. Ji greitai visko išmoko ir daug padėjo, tai yra paspartino mano darbą ir pasisekimą. Merginai mokėjau 60 rublių per mėnesį, ji pas mane išbuvo beveik metus.

Vieną gražią dieną, kai jau buvau priėmęs apie dešimt pacientų, kažkas pasibeldė į kabineto duris. Pasiteiravau, kas ir kokiu reikalu. Tai buvo daktaras Šumakeris iš Anykščių. Apžiūrėjęs ligonį paprašiau užeiti. „Kolega, kas tamsta esi, – paklausė jis, – kad tiek daug – apie šimtą ligonių – apžiūri, ar visados tiek daug?“ „Taip, – atsakiau, – bet pusė ar daugiau serga akių ligomis, su jais trumpai sugaištu. Jau priėmiau dešimt, kiti, kurie pakartotinai ateina, taip pat atima mažai laiko, naujų ne taip daug, gal irgi dešimt. Visą dieną užimtas, o naktimis važiuoju į kaimus pas sunkius ligonius. Iš vieno ligonio važiuoju pas kitą, iš ten – pas trečią, o jei yra ketvirtas, peršoku ir į ketvirtą briką, o ratą padaręs grįžtu namo. Pas ligonį dažnai susirenka ir kitų ligonių, tad ir juos apžiūriu. O kai nuvažiuoju į miestelius – Užpalius, Salus, Vyžuonas, Debeikius ar Duokiškį, ten susirenka daug pacientų. Dalį jų nusiunčiu į Svėdasus, dalį – į Šiaulius pas dr. Avižonį. Mažas operacijas darau pats, o didelei operacijai siunčiu į Kauną pas Hagentorną. Grįžęs, jeigu yra laiko, pailsiu, jeigu nėra, einu dirbti“. Svečias pasiteiravo, kiek imu honoraro. „50 kapeikų – už pirmą ištyrimą, už antrą – mažiau. Akių ligoniai moka kitaip, nes atima mažai laiko. Už išvažiavimą imu pagal valandas – po rublį ir už apžiūrėjimą rublį. Tai dr. Avižonio normos“, – paaiškinau. Daktaras pasakė, kad apylinkės gydytojų praktika sumažėjo, bet, jo nuomone, mano pasisekimas laikinas. „Kad to nebūtų, kolega, imk daugiau, būsi geresnis

gydytojas, o jeigu nieko neimsi, būsi nieko vertas", – patarė. Tada atsisveikino, o aš jį išlydėjau per perpildytą laukiamąjį. Jis teisybę pasakė, bet norėjo dar kažką pridurti, tik to nepadarė. Įtariau, kad tai galėjo būti valdžios agentas ir turėjo užduotį patikrinti jauną daktarą. Aš privalėjau pirmas aplankyti jį, kaip senesnį daktarą.

Žiemos pabaigoje apylinkėje išplito vidurių šiltinė. Šia liga susirgo ir klebonijos šeimininkė Salomija. Ją gydžiau – ateidavau iš ryto ir vakare, o kartais ir per pietus. Dariau viską, kad tik prikelčiau ją, o liga ilga, sutrumpinti negalėjau. Numatytu laiku ji pradėjo jaustis gerai ir pagijo, bet dar turėjo kelias dienas pagulėti. Klebonas džiaugėsi, labai dėkojo už jo giminaitės Salomijos globą, pradėjo rodyti jos turtus slaptuose stalų ir stalelių stalčiuose. Suskaičiavo, kad yra apie 30 tūkstančių rublių. „Gera suma", – pasakiau. O jis atsakė, kad Salomija geresnė už tą sumą. Supratau jo mintį, bet nieko neatsakęs išėjau į darbą.

Susirgo ir vieno restorano savininko duktė Ferberaitė, jauna, 12–15 metų mergaitė. Mano globojama, ji pagijo. Tėvas sumokėjo honorarą pinigais ir dar pridėjo 12 butelių stipraus gėrimo. Vadinasi, buvo labai patenkintas. Tarp ligonių ilgą laiką buvo ir mokytoja, kuri sirgo chronišku vokų uždegimu. Ji norėjo pas mane dirbti, bet supratau, kad savo kultūringumu ir išsimokslinimu gali mane pavergti. Moteris kilusi iš Panemunėlio, labai simpatiška. Vėliau ištekėjo už mano kolegos daktaro. Kaune vėliau susitikau su jos dukterimis.

Balandžio 23-ąją – savo gimimo ir vardinių dieną bei praktikos vienerių metų proga norėjau nuvažiuoti į Duokiškį pas dėdę kleboną, kad ten palikčiau per metus uždirbtus pinigus ir pasitarčiau, kaip juos panaudoti. Sužinojęs šiuos planus Svėdasų klebonas manęs neišleido, nes rengė priėmimą mano vardinių proga. Turėjau pasilikti – juk pas jį gyvenau, bet apsirikau sutikęs. Balandžio 23 dieną dirbau kaip visados, bet apie antrą valandą laukiamajame išgirdau klebono balsą. Jis ragino pacientus išeiti – neva daktaras pavargo, duokite pailsėti, ateikite rytoj. Pasibeldęs ir įėjęs priminė, kad šiandien mano vardinės, ta proga susirinkę svečių ir pakvietė pietų. Paprašiau duoti laiko apžiūrėti esamus ligonius. Klebonas nesutiko ir laukiamajame dar paragino visus išeiti. Išėjau ir aš, žmonių pilna, jiems pasakiau, kad akių ligų ar ne pirmą kartą atėję pacientai gali eiti namo, o sunkiai sergančius priimsiu. Priėmiau tris ligonius, bet vėl atėjo klebonas ir nutraukė mano darbą – visi ponai ir ponios laukia manęs. Paprašiau asistentės viską sutvarkyti ir nuėjau paskui kleboną visas piktas. Jis neleido priimti net sunkių ligonių, aš nusikaltau prieš mokslą, išdaviau gydytojo pareigas.

Salone visi pakilo su šampano taurėmis, padavė ir man. Pasveikino, ištuštino taures, aš dėl akių paragavau ir padėjau. Susėdome prie gausiai ir skoningai paruošto stalo. Apetitas mano buvo nekoks, nors ir skanūs valgiai.

Negalėjau valgyti ir gerti tiek, kiek kiti. Mačiau, kad klebonas nervinasi. Įsako šeimininkei sėstis prie manęs ir prižiūrėti, kad gerčiau, valgyčiau ir pildyčiau jos įsakymus taip, kaip ji sirgdama pildė mano. „Panele Salomija, – pasakiau, – šie vaistai man netinka, todėl negaliu pildyti nurodymų, bet jais pasinaudosiu kaip ligonis, kuris paragauja ir daugiau negeria, bet eina pas kitą gydytoją". Galėčiau ir daugiau valgyti ar išgerti, bet galiu ir pasigerti, o tada kas iš manęs bus, klebonas gal pasieks savo tikslą? O jo tikslas – apvesdinti mane su šeimininke. Aš to nenorėjau, todėl visiškai atsisakiau gerti.

Atmosfera buvo įtempta. Pietų pabaigoje klebonas atsistojęs pasakė kalbą, kad šeimininkė Salomija daktaro garbei surengė šį pobūvį, šias iškilmingas vaišes už tai, kad jis pakėlė ją iš lovos, rūpestingai gydė. Ji daktarą myli, o jis atsisako jos meilės, jos širdies – tai kiaulystė, kurią tik chuliganas, „prachvostas" gali padaryti. Išklausęs visą kalbą su įžeidimais, padėkojau šeimininkei už pagerbimą ir vaišes, atsiprašiau svečių ir išėjau namo.

Su manimi pakilo ir svečiai, susirinko pas mane. Nusiunčiau pas patį šeimininką žydelį savo asistentę paprašyti, kad tuojau ateitų. Po kiek laiko atėjo ir vienas komandorius – mano bičiulis nuo Linkuvos, su kuriuo susitikdavau prie ligonių. Iš jo ir sužinojau klebono tikslus.

Žydeliui įsakiau tuojau atnešti gėrimų ir pikantiškų užkandžių. Pasiruošėme lošti vintą, vieną stalą išnešėme į darželį, antrą pastatėme laukiamajame, langai buvo atdari. Žydelis atnešė viską, kas buvo įsakyta. Asistentė patarnavo, o mes lošėme – visi drąsūs, ūpas pakilęs, garsai skambėjo iki naujosios klebonijos. Pasirodė ir klebonas, bet niekas jo neužkalbino, tad grįžo per šventorių namo. Klebonijoje neramu – verksmas. Stalą iš darželio perkėlėme į laukiamąjį. Mane sujaudino jo įžeidimas, negalėjau užmiršti. Išgėriau ir užkandau, bet lošti nesisekė. Visus palikau ir nuėjau gulti. Užmigti negalėjau, galvojau, kad reikia pasitarti su savo dėde Duokiškyje – ar palikti Svėdasus, ar traukti teisman, ar pranešti šį skandalingą įvykį vyskupui. Visą savaitę man iš galvos neišėjo tas viešas įžeidimas. Kitą savaitę teko važiuoti pas ligonį į Vaineikius, netoli Duokiškio. Pasiėmiau su savimi ir visus pinigus. Aplankęs ligonį nuvykau į Duokiškį pas kleboną pasitarti, kaip man reaguoti į tą įžeidimą. Jis atsakė, kad reikia spjauti ir nekreipti dėmesio. Vyskupija jau žino ir didesnius jo netaktus bei nuodėmes. Pakalbėjome, ką daryti su pinigais. Pasakiau jam, kad norėčiau Panevėžyje pirkti namą, kur galėčiau dirbti, nes Svėdasuose po to konflikto nebenorėjau pasilikti. Klebonas mane įkalbėjo pirkti vidaus paskolos lakštus. Palikau jam 16 000 rublių, pačiam liko 3 tūkstančiai. Tai padariau todėl, kad buvau nutaręs važiuoti į Vilnių, ten užsisakyti rūbų, o paskui pavažinėti, sueiti su jaunimu, draugais... Palikau jam ir pilną dėžę dovanų, gautų iš pacientų, – daugiausia rankų darbo skalbinių, staltiesių, rankšluosčių, antklodžių ir senovinių daiktų.

Grįžau atgal į savo darbo vietą, dirbau kaip ir anksčiau. Pacientų ne mažėjo, o tik daugėjo. Per tą laiką sužinojau, kada Vilniuje vyks Mokslo draugijos susirinkimas, koks nors pobūvis ar koncertas. Turėjau ten važiuoti, nes reikėjo ir naujų rūbų įsigyti. Susirašiau su broliu, kad atvyktų pas mane ir prižiūrėtų mano kabinetą, o gal ir padirbėtų. Jis atvyko kelios dienos prieš man išvykstant. Kelias dienas pabuvo prie manęs kabinete. Akių ligonius atleidau visai, kad jam sumažėtų darbo arba kad nesugadintų gydymo, nes šioje srityje buvo nepatyręs. Brolis – viena galva aukštesnis už mane, buvęs gvardijos felčeris, švariau nei aš apsirengęs. Nuėjau su juo į vaistinę, supažindinau su vaistininku, paskui į mokyklą ir į klebonija pas šeimininkę atsisveikinti bei supažindinti. Pasakiau, kad išvažiuoju, grįšiu gal po mėnesio ar dar vėliau. Pirmąjį šventadienį klebonas pamokslo metu pasakė, kad atvyko dar didesnis daktaras nei tas, pas kurį ėjote, gyrėte. Maniau, kad tikriausiai negrįšiu nuolatinei praktikai, tik uždaryti kabinetą.

Vilniuje ir Palangoje

Atvažiavęs į Vilnių užėjau pas advokatą Janulaitį gauti informacijos. Ten radau Janulaitį ir jauną našlę Biliūnienę – linksmą, judrią, daug kalbančią apie Mokslo draugijos susirinkimą, vaidinimą, apie siuvėjus ir medžiagas. Pasisiūlė padėti nusipirkti rūbų. Išėjome pirkti, pakelėje užsukome į Dailės draugiją. Ten susipažinau su Žmuidzinavičiumi, kuris pakvietė dalyvauti loterijoje ir pasiūlė bilietą. Paėmiau jį. Dar pakvietė stoti į Dailės draugiją arba duoti 100 rublių ir būti amžinu garbės nariu. Daviau pinigų ir pasiteiravau apie siuvėją. Jis nurodė siuvėją, kuris ponams siūdavo, bet ir brangiai imdavo. Išėjome pirkti medžiagų. Nusipirkęs jas nunešiau pas Žmuidzinavičiaus nurodytą siuvėją. Du lietpalčius – vieną vasarinį, antrą rudeninį – siuvėjas sutiko pasiūti per 4–5 dienas. Susitarėme, kada ir kur susitikti. Eidamas Jurgio prospektu pamačiau dr. A. Vileišio iškabą ir užėjau pasikalbėti. Senas gydytojas, panašus į kitus savo brolius, pasiteiravo apie mano praktiką. Viską jam papasakojau. Galiausiai jis padarė išvadą, kad gerai suprantu žmonių psichologiją. „Aš – kaimietis, – pasakiau, – pats su kaimiečiais dirbau iki gavau gydytojo teises. Mes, lietuviai gydytojai, visi iš kaimo".

Sužinojęs dr. Damoševičiaus adresą, užėjęs susipažinau ir su juo. Jis buvo gyvas, judrus žmogus, teiravosi, kokią literatūrą skaitau. Atsakiau, kad viską, kas papuola po ranka. „O ką skaitei būdamas studentas?" – pasiteiravo. „Viską, kas ateidavo į studentų draugiją, net visuomeninę literatūrą". Jis dar paklausė apie mano pakraipą. Jokiai politinei grupei nepriklausiau, bet buvau

nusistatęs prieš tuometinę carinę santvarką. Pasakojau, kad buvau darbininkas ir dabar toks esu, todėl gerai žinau jų vargus, bet neturiu supratimo, kaip pagerinti jų gyvenimą. „Tu – menkas darbininkas", – pasakė jis. „Ne, aš stiprus ir moku dirbti", – atsakiau. „Tamsta turbūt ūkininko sūnus. Jeigu ūkininko, tai tėvai jūsų nepriverte dirbti". Prasidėjo ginčas, jis – senas kovotojas, aš – jaunas žmogus, mane nugalėjo, bet išsiskyrėme gražiai. Išėjęs padariau išvadą, kad dr. Damoševičius – geras kalbėtojas ir aktyvus veikėjas, per sukilimą bus geras agitatorius.

Ėjau Jurgio (Gedimino) prospektu Katedros link, einant pro „Džordžo" (Vilniaus) viešbutį dingtelėjo mintis užeiti išgerti kavos. Valgykloje pamačiau prie atskirų staliukų lietuvius daktarus, teisininkus iš įvairių Lietuvos sričių – Zarasų, Kretingos ir kitų. Tai buvo Petkevičius, Ruseckas, Jablonskaitė ir daug kitų. Pasiklausiau, apie ką jie kalbasi. Nutariau pasilikti viešbutyje nakvynei ir paskui nueiti pas Janulaitį, kaip ir buvo sutarta. Išvargęs kelionėje iš Svėdasų nutariau pailsėti, tai yra eiti į savo kambarį miegoti. Gulėdamas sugalvojau rytdienos planą – nueiti pas Janulaičius sužinoti informacijos, aplankyti visas Vilniaus bažnyčias ir istorines Didžiosios Lietuvos liekanas.

Atsibudęs ir gerai jausdamasis užėjau į Štralio kavinę, kur sutikau Zigmą Žemaitį, labai judrų vyrą. Susipažinus jis pasisiūlė būti palydovu. Pirmiausias mano noras – nusifotografuoti. Jis nurodė lietuvį fotografą Jarušaitį, kuris Vilniuje geriausias, ir pridūrė, kad ten yra dvi jaunos gražios panelės – Jarušaičio dukros. Užėjome, jis padarė nuotraukas. Mano palydovas pasiteiravo, ar šeima namuose. Atsakymas buvo teigiamas. Motina su dukrelėmis užkandžiavo. Dukros – kaip lėlytės, abi tiko mūsų amžiui. Vyresniosios kasos storos, iki kelių, pati aukšta, blondinė. Antroji taip pat blondinė, tik apvalesnė. Išsikalbėjus paaiškėjo, kad vyresnioji važiuoja į Palangą. Aš nudžiugau ir pasakiau, kad irgi važiuoju po posėdžio ir vaidinimo. Pasirodo, važiavo ir Janulaitis, Petkevičius, Nemikšaitė, Ruseckas, kiti, kurių pavardes užmiršau. Einant Katedros link draugas man pasakė, kad vyriausioji duktė ilgomis kasomis simpatizuoja Janulaičiui ir patarė neliįsti, neardyti jų meilės. Ji turi didelį pasisekimą, bet daugiau linksta prie Janulaičio. Užėjome į Katedrą. Jis papasakojo visą bažnyčios istoriją, parodė Vytauto paveikslą, šv. Kazimiero karstą, rūbus, kuriuos dėvėjo dvasininkai įvairiais amžiais, nuvedė į rūsį, į bokštą, iš ten rodė istorinius namus ir vis aiškino. Užėjome į Gedimino kalną, papasakojo visą istoriją – girdėtą ir negirdėtą. Paskui įlipome į Trijų Kryžių kalną – ir ten mintimis nuklydome į senovės Lietuvos laikus. Nusileidę žemyn paupiu nuėjome per parką. Palydovas pasakojo požeminių takų legendas. Užsukome į Šv. Onos bažnyčią, perskaitėme marmurinėse lentose bažnyčios fundatorių ir ten palaidotų Lietuvos didikų pavardes. Aplankėme kitas bažnyčias, kurios rusų okupacijos metu patyrė daug karčių valandų.

Parodė ir namą – „palocių“, kur gyveno didysis skęstančios Lietuvos patriotas Radvila.

Daug žinių jis man suteikė, daug pamokė ir pakėlė ūpą dirbti Lietuvos labui. Vilnius turi būti Lietuvos sostinė, todėl reikia kovoti prieš carinį režimą. Pasiūliau savo palydovui pailsėti ir drauge papietauti „Džordžo“ restorane. Sutiko, ir pasukome į mažas gatveles. Jis vėl pradėjo aiškinti apie senovės statybą, vingiuotų gatvių reikšmę, strategiją miesto užpuolimo metu, kiekvieno kampo strategiją ir kitką. Pasiteiravau, iš kur jis gavo tiek žinių. Atsakė, kad yra vilnietis, gerai pažįsta miestą, daug skaitęs lietuviškai ir lenkiškai apie Vilniaus istoriją. Daug galima pasimokyti iš istorinių paminklų, užrašų prie namų ir bažnyčių.

Viešbučio užkandinėje sutikome svečių iš visų Lietuvos sričių. Susipažinau su advokatu Šleževičiumi, daktaru Griniumi ir ponia, inžinieriumi Kaviu ir ponia, gydytojais ir kitais. Sutikau savo kolegas iš Dorpato, kurie mane pristatė kaip merginų viliotoją. Netrukus prisistatė grupė jaunuolių susipažinti ir su prašymu, kad suviliočiau panelę – ilgakasę blondinę ir taip sutrukdyčiau vestuves. Neva vyras, už kurio ji žada tekėti, yra senas, o jaunuoliai ją mylintys. „Ar jūs visi ją mylite?“ – paklausiau. Išgirdęs teigiamą atsakymą pasakiau, kad jie nerimti, dar jauni. O ta panelė ilgakasė rimta, graži, ir vyras rimtas, nesenas, tinka jai. Priėjusi Jablonskaitė paklausė, ar norėčiau dalyvauti ekskursijoje iš Vilniaus į Palangą. Grupė jau suorganizuota, visi eis pėsti per Kairius, vyks gegužinės, jau sudarytas maršrutas, numatytas labai vingiuotas kelias. Labai norėjau, bet kartu troškau ir poilsio, todėl nesutikau. Po pietų ir pokalbių su savo palydovu nuėjome į universiteto rajoną, eidami gatvėmis ir kiemais apžiūrėjome jį iš lauko. Šv. Jonų bažnyčioje skaitėme įvairius užrašus. Šalia – Dominikonų bažnyčia, vėl skaitėme užrašus, nusileidome į rūsį pažiūrėti didikų karstų. Į vieną nukrypo mūsų akys ir gidas paaiškino, kad ten Radvilų šeimos nariai, viename karste guli griaučiai, padengti puošniais rūbais, tai Radvilienės karstas.

Nuėjome Aušros Vartų link, užsukome į bažnyčią, bet ji buvo uždaryta. Ant šone esančios marmuro lentos užrašyta rusiškai. Kolega paaiškino šios bažnyčios tragedijas. Priešais ją – aukšta tvora, už kurios – irgi bažnyčia, tik su rusiškais kryžiais. Ji buvo išplėšta iš katalikų, ten įsikūrė rusų vienuolynas. Beveik šalia jo – vėl bažnyčia ir Aušros vartai, kurių – koplytėlė su Dievo Motinos paveikslu, įrėmintu sidabru ir auksu, kurį dovanojo žmonės, sulaukę malonės iš Švč. Motinos. Kolega paaiškino ir apie mūro sieną, kuri supo seną istorinį miestą. Galvojau, kiek čia yra medžiagos Lietuvos istorijai pažinti. Čia turėtų būti mokslo židinys – universitetas ir krikščionybės centras. Nuvargo kojos, tad kolegai pasiūliau išgerti kavos. Pailsėję ir išgėrę kavos susitarėme rytoj susitikti toje pačioje kavinėje.

Nuėjau pas Janulaitį, tiksliau, pas ponią Biliūnienę, kur radau panelių būrelį. Jos mane barė, kad pažadėtu laiku neatėjau. Teko tik aiškintis ir pasakoti, su kuo praleidau laiką, kur buvau, ką mačiau, kas man krito į akis ir ką numatęs rytoj arba vėliau aplankyti. „Jeigu rytoj bus posėdis, – pasakiau, – tai pasimatysime tenai. O jeigu nebus fotografijų ir rūbų, pasiliksiu ir toliau. Nuvyksiu į Antakalnio bažnyčią, sako, graži, gražiausia Lietuvoje, o gal ir pasaulyje. Norėčiau ir Trakų pilį aplankyti". Paaiškėjo, kad visas būrys norėtų vykti į Trakų pilį. Pageidautina, kad ir berniukų būtų daugiau, nes aš Trakuose nebuvęs ir nežinau, kaip juos pasiekti. Būrelis nutarė po susirinkimo ir koncerto iš ryto susirinkti stotyje prieš išvykstant traukiniui.

Iš ryto kavinėje susitikau savo kolegą ir bičiulį, papasakojau, kad yra grupė jaunučių mergaičių, berniukų, kurie norėtų pamatyti Trakus ir įkvėpti daugiau meilės lietuvybei. Pageidautų aplankyti Kęstučio pilį, aš taip pat, ir prašome vykti kartu ryte. Jis sutiko.Po pusryčių nuėjome į susirinkimą išklausyti medikų sekcijos pranešimo. Pranešėjas – Zarasų apylinkės gydytojas. Paskaitą jis pradėjo pasakojimu apie lietuvių antropologiją Zarasų rajone ir liaudies mediciną kaime. Apie antropologiją klausiausi būdamas studentas pas docentą Landau ir šiek tiek ją supratau. O apie gydymą kaimo sąlygomis žinojau tik iš savo vienerių metų praktikos. Jo antropologinės išvados neteisingos, o pagalba kaimo sąlygomis galima, tik reikia gydytojų iniciatyvos. Tokią trumpą išvadą padariau iš jo pranešimo. Buvo ir daugiau pranešėjų, bet jie man nesuteikė naujų medicinos žinių. Ten susipažinau su savo vyresniaisiais kolegomis Vodopalu, Stonku, dr. Alekna, gydytojais iš Jonavos ir Užpalių. Jie visi dirbo lietuviams, visos Lietuvos naudai, palaikė lietuvybę. Tai buvo pionieriai kovotojai už Lietuvos laisvę. Po posėdžio dalis žmonių išvyko, dalis susirinko pas Vileišį, dalis pas Damoševičių. Aš pasilikau, nes užsakyti rūbai buvo nebaigti siūti ir neparuoštos fotografijos. Vėl nuėjome į Štralio kavinę, kur sutikau daug pažįstamų. Ponios ir ponai atėjo prie stalo susipažinti ir pasikalbėti, po koncerto kvietė pašokti. Padėkojau ir prižadėjau jų norą išpildyti.

Koncertavo čia pat, berods, geležinkelininkų klube. Koncertas puikus, žmonių – pilna salė, jaunimas ir veteranai – kovotojai susimaišę. Veteranams ir aktyvesniems – sėdynės pirmosiose eilėse. Jie visi atrodė vieningi, drauge kovojo prieš nelaisvę ir priespaudą. Koncertui pasibaigus pasilikau. Nemėgau šokti, bet buvau pažadėjęs. Ne aš vedžiau merginas, o jos mane. „Šoksiu, – sakiau, – jeigu jūs dovanosite, kai kojų pirštus numinsiu". Apsukęs vieną, antrą, trečią ratą nuvedžiau merginą pailsėti. Priėjo kita, ir jai tą patį pasakiau. Šokau gal geriau, pirštų neužgavau. Išvedė trečia, vėl pašokau ir taip toliau. Galiausiai išdrįsau ir išvedžiau nusižiūrėtą šokių mokytoją, paskui antrą, trečią. Visos trys man patiko, dabar šokau tik su jomis, kiekvienai sakiau komplimentus.

Paskyriau pasimatymus rytoj stotyje, nes turėjau važiuoti į Trakus. Dvi sutiko važiuoti, o trečioji ne, nes ji – vilniškė, daug kartų buvusi Trakuose.

Ankstų rytą atsikėlęs susidėjau daiktus, išgėriau kavos su skaniais pyragaičiais ir išėjau pasivaikščioti po Vilnios krantinę, kur buvo Lietuvos didikų rezidencijos, ir aplink karališkuosius rūmus. Vėliau nuėjau pas siuvėją pasiimti rūbų. Jie gerai pasiūti, apsivilkau vieną, kitą – viskas gerai. Pamačiau siuvykloje gražų kostiumą – mėlyną švarką ir baltas kelnes. Paklausęs, kiek kainuoja, jį nusipirkau. Mokėdamas pinigus pagalvojau, kad dabar turėsiu rūbų, visur galėsiu važiuoti, ne tik pas tokius ponus kaip de Kastro, bet ir pas kunigaikščius. Supakuotus parsinešiau namo.

Stotyje susirinko apie 20 žmonių – panelių ir vaikinų. Kiek pavažiavus kolega Žemaitis liepė išlipti. Trakų dar nesimato, reikėjo eiti per pylimus, smėlėtus kalnus, siauru neprižiūrimu keliu. Priėjome nuskurdusį kaimelį, iš kurio matyti Trakų ežeras ir pilis. Galop pasiekėme ežerą ir senąją Trakų vietovę. Vietiniai gyventojai mus perkėlė į pilies salą. Žemaitis aiškino apie pylimus aplink pilį, apie pilies rūmus, salių paskirtį – kur vyko posėdžiai, kur įrengti miegamieji, kaip jie buvo apšildomi, kaip iš pilies buvo susisiekiama su miestu ir kitką. Dalis ekskursantų išplaukė paplaukioti laivais, dalis išlipo ant kranto pasivaikščioti po apylinkę, kiti užėjo užkąsti tautinių karaimų valgių. Nupirkau apie dvidešimt karaimiškų bandelių tiems, kas pasiliko pilyje ir kurie išvyko laiveliais paplaukioti tarp ežero salų. Visi dalijomės įspūdžiais, kaip galėjo tokius rūmus saloje pastatyti senosios Lietuvos lietuviai, mūsų protėviai. Aptašytus akmenis juk reikėjo į statybos vietą suvežti ir pastatyti. Protu nesuvokiama, nepaisant mūsų palydovo aiškinimų ir prielaidų. Visi atvirai džiaugėsi pamatę mūsų kunigaikščių gyvenvietę, taip pat džiaugėsi pasivaikščioję takais, kuriais vaikščiojo mūsų numylėti vadai.

Pagaliau susirinko visi, nes buvo laikas grįžti, traukinys į stotį turėjo atvykti po valandos. Padalijome susirinkusiems bandeles. Laukuose retkarčiais pamatydavome šiek tiek rugių, avižų rėžių, o daugiausia buvo matyti grikių laukai, taip pat skurdūs pušų miškeliai. O senovėje, mūsų kunigaikščių laikais, ten buvo neaprėpiami miškai, kuriuose veisėsi lokiai, bebrai, elniai, briedžiai, stumbrai ir kiti laukiniai žvėrys. Juose medžiojo mūsų valdovai, į medžiokles suvažiuodavo svečių iš Europos valstybių ir net valstybių galvos – karaliai. Dabar laukai pliki, gyvūnai išnykę. Skurdžiame kaimelyje sustojome išgerti vandens. Pasiteiravome, ar neturi pieno. Jo atnešė, sumokėjome dvigubai daugiau nei Vilniuje, kad būtų patenkinti „litvinais", nors aplinkui buvo ir tikrų lietuvių. To kaimelio žmonės atrodė dar prasčiau nei mūsų krašto nusigyvenusio bajoro kumečiai.

Į stotį atvykome laiku. Susėdome į vagoną. Visų mūsų galvose – Trakai, Kęstučio rezidencija. Uždavinėjome klausimus palydovui apie Trakus, Vytautą,

kariuomenę, įgulą ir daug kitų. Vargšas palydovas – visas žinias turėjo laužti iš savo galvos. Daug sužinojome, bet visi norėjo kada nors grįžti ir išsamiau susipažinti. O susipažinti ir pastudijuoti mūsų protėvių istoriją tikrai reikėjo.

Atvažiavę į Vilnių kiekvienas palydėjome paneles. Aš apsiėmiau lydėti tas dvi paneles, su kuriomis kelis kartus mielai pašokau. Lydėdamas negalėjau parodyti savo jausmų, ėjome juokaudami. Pirmajai panelei palinkėjau gero miego. Einant toliau antrajai jau atviriau pasakiau, kad norėčiau susirašinėti, pasimatyti, su sava širdimi supažindinti ir taip toliau. Prie namų durų atsisveikinau, palinkėjau ramaus miego. Ji sutrikusi pasislėpė už durų.

Grįžęs atsiguliau ir užmigau ramiu miegu. Iš ryto išgėriau kavos, nuėjau į Katedrą prie Šv. Kazimiero kapo ir Švč. Panelės, paprašiau globoti mane, kaip globojo iki tol. Išėjęs iš bažnyčios nuskubėjau pas fotografą Jarušaitį. Gavęs fotografijas užėjau atsisveikinti su jaunomis jo dukromis. Pasiteiravau, kada šviesiaplaukė ilgakasė važiuoja į Palangą. Paaiškėjo, kad ji nežino. Pasiteiravau apie antros dukters sveikatą, bet ji nepatikėjo, kad esu daktaras. Tačiau nereikėjo ir metų, kai ją gydžiau sunkiai sergančią, o dar vėliau jau Kaune antrą kartą gydžiau ir buvau šeimos patarėjas medicinos klausimais. Atsisveikinau dar su Janulaičiu, žadėjome pasimatyti Palangoje.

Išvažiavau vienas į Palangą, traukiniu pro Liepoją. Važiuodamas pro langą žiūrėjau į apylinkes, bet galvoje buvo Vilniaus vaizdai – Gedimino pilis, karalių rūmai, Radvilų rezidencijos, bažnyčios, Aušros Vartai su Dievo Motina, universiteto rūmai, Muravjovo paminklas. Prisiminiau jo žygius Lietuvoje, Kražių bylą, caro Aleksiejaus žygius ir smurtą Lietuvoje, sukilimus, kunigą Mackevičių, Masalskį ir kitus, savo kaimo ūkininkus, tarp jų ir tėvą, kurie dalyvavo sukilime. Mano tėvą išpirko kaimynas už kelis rugių pūrus, kiti atsidūrė Tolimuosiuose Rytuose ir žuvo. Mąsčiau, kad dabar jau turime vadų, padėjėjų, patarėjų – mačiau jų Lietuvių mokslo draugijos konferencijoje. Pravažiavau Baisogalą, žiūrėjau į laukus, po kuriuos vaikščiojau, kur medžiojau, prisiminiau išgyventus nuotykius. Bet jau buvo tamsu, tik gryčių žiburėliai matėsi.

Traukinys atriedėjo iki Radviliškio. Laukiau kito atvykstant iš Kalkūnų pusės. Norėjau nueiti į bufetą užkąsti, bet bijojau palikti savo naujus rūbus. Nutariau užkąsti Šiauliuose. Pagaliau atvyko traukinys iš Kalkūnų, keli keleiviai atėjo į mūsų vagoną. Šiauliuose vėl pabijojau išeiti. Tą miestą gerai pažinojau, jame ten atlikau pirmąją praktiką pas dr. Avižonį ir dr. Zumftą. Prisiminiau ir savo buvusias simpatijas, nuotykius bei gegužinių vaizdus. Į Šiaulius norėčiau grįžti praktikai. Trys miestai mane viliojo: Vilnius, Šiauliai ir Panevėžys. Bet pastarasis šiek tiek atbaidė, nes jame buvo stiprus konkurentas dr. Mejeris. Šiauliuose taip pat dirbo gerų gydytojų, pavyzdžiui, daktarai Laucevičiai. Su dr. Avižoniu sugyvenčiau, pasidalytume darbu, o Laucevičių nebijojau, nes jie – jau seni gydytojai ir nejudrūs.

Traukiniui riedant pro Kuršėnus prisiminiau savo draugą, gulintį Šakynos kapinėse, jo motiną ir seseris, nuotykį su spiritizmu ir hipnoze. O važiuodamas pro Papilę prisiminiau lietuvių ir lenkų gimnazistų muštynes, kurios įvyko grįžtant atostogauti. Lietuviai susirinko į vieną vagono pusę, lenkai – į kitą. Lietuviai kalbėjo lietuviškai, o vyresniųjų klasių lenkai reikalavo nutilti. Mes dar garsiau pradėjome kalbėti, tad jie puolė muštis, mes priešinomės, bet jie nugalėjo ir netgi kai kuriuos mūsiškius sužeidė. Tik konduktorius, tikrinęs bilietus, sustabdė muštynes ir lenkus išvarė į kitą vagoną. Pravažiavęs Papilę pradėjau snausti ir užmigau. Atsibudau, kai konduktorius pranešė, kad kita stotis – Liepojos. Jau buvo rytas. Pro langus pamačiau seniai regėtus laukus, o artėjant prie Liepojos – ir vietoves, kur rengdavome ekskursijas. Išvydau ir tvirtoves, ir karinį uostą, kur daug kartų esu buvęs. Traukiniui sustojus išėjau pasiteirauti, kaip pasiekti Palangą. Nors dar Vilniuje man buvo paaiškinta, bet norėjau pasitikslinti. Gavęs tikslesnę informaciją nuėjau ieškoti vežimo. Suradau kelis, viename jau sėdėjo keli keleiviai. Išgirdęs, kad jie vyksta į Palangą, stovinčio ūkininko paklausiau lietuviškai, ar nuvežtų ir mane. Žemaitis liepė sėstis ir dar laukė dviejų žmonių su dviem vaikais. Susidėjau savo daiktus ir laukiau, kada išvyksime. Pagaliau atėjo toji šeima su dviem paaugusiais vaikais. Atrodė kultūringi, turtingi lenkai, bet jaučiau, kad jie užsieniečiai. Žemaitis viską sutvarkė, užtraukė drobę virš galvų ir išvažiavome. Drobė apsaugojo mus nuo dulkių ir saulės spindulių. Kelionė buvo nuobodi ir varginanti. Sustojus išlipau ant smėlio, kad galėčiau išsitiesti ir pakvėpuoti grynu oru. Pagaliau atvažiavome, pasiteiravau, kur ponios Stonkienės vila (Vilniuje draugai man patarė apsistoti pas ją). Nuėjau į tą vilą ir paprašiau priimti kaip vasarotoją. Deja, visi kambariai buvo užimti, bet manęs pasiteiravo, kas esu. Išgirdusi ji mane priėmė į kitą savo vilą, arčiau jūros. Nors ir ten buvo pilna žmonių, bet kieme stovėjo namas, kur buvo vienas laisvas kambarys. Mergaitė tarnautoja atnešė mano ryšulius. Kambarys geras, tik valgyti reikės kitame name. Šeimininkė ir tarnaitė, paruošusi lovą, išėjo. Atsiguliau ir išmiegojau iki pusryčių.

Atėjau pusryčiauti į didelę salę, kurioje tilpo trys ilgi stalai, apdėti valgiais. Žmonių pilna, visi nepažįstami, kalba lenkiškai, tarp jų pamačiau ir tą šeimą su dviem vaikais, su kuriais atvykau iš Liepojos. Šeimininkė pranešė naujai atvykusiųjų pavardes ir titulus. Atsisėdau į nurodytą laisvą vietą. Pusryčiams – kava, arbata, duona, sviestas, lietuviškas sūris ir medus, galėjai valgyti, kiek nori. Pavalgę visi padėkojo, aš taip pat pasakiau „dzenkuje panove“ ir išėjau.

Nuo kito stalo pakilo du vasarotojai vyrai ir, priėję prie manęs, prisistatė. Tai teisininkas Brazaitis iš Suvalkijos ir vyresnio amžiaus ponas, kuris tarnavo Suvalkų banke (pavardės neatsimenu). Teisininką Brazaitį dažnai sutikdavau Kaune, teismuose, jis tylus, mažakalbis ir teisingas, kaip patyriau vėliau.

Kalbėdami ėjome pro kopas į pajūrį. Jie informavo mane apie maudykles, lietuvius ir kitus vasarotojus. Paaiškėjo, kad į Palangą daugiausia suvažiuoja lenkai iš Lenkijos, ne tik iš rusiškos, bet ir iš austriškos, vokiškos sričių. Vėliau sužinojau, kad tas ponas su dviem vaikais yra Krokuvos universiteto profesorius. Vėliau susipažinau ir su jauna panele Žilinska iš Poznanės srities. Iš ten buvo daug atvykėlių. Vaikštinėdami pajūriu sutikome ir kitų lietuvių, tarp jų ir panelę, baigusią gimnaziją. Ji buvo vieno Suvalkijos teisėjo duktė, man labai patiko, kaip ir lenkaitė iš Poznanės. Sutikau ir keletą kunigų, tarp jų ir pažįstamą savo pacientą – Salų kleboną, nuotykių ir anekdotų žinovą.

Pirmą dieną nėjau į vandenį, pasitenkinau tik gintaro rinkimu ir jūros bangų mūša į krantą. Nuėjęs į tilto galą žiūrėjau į toli plūduriuojančius žvejų laivelius ir Liepojos bei Karaliaučiaus kryptimis plaukiančius didelius laivus. Tiltas pastatytas ant polių, bangos muša ir net užlieja viršų. Darėsi baugu vienam stovėti, tad grįžau ir nieko negalvodamas nuėjau į šiaurę nuo tilto. Išgirdau riksmą, bet nekreipdamas dėmesio žingsniavau toliau. Pakėlęs galvą pamačiau moterį be maudymosi kostiumo. Nesuvokiau, į kurią pusę reikia eiti. Moteris lenkiškai rodė kelią, aš jos paklausiau ir pasukau tilto link. Paaiškėjo, kad Palangoje yra trys maudyklės – moterims ir vyrams atskirai be kostiumų ir viena bendra su kostiumais. Taigi atsidūriau moterų maudyklėje.

Nuėjau į bendras maudykles, kur jaunimas, moterys ir vyrai su kostiumais, visų figūros gražios, jie bėgiojo, žaidė vandenyje, visi linksmi, veiduose ir judesiuose nesimatė rūpesčių. Ir kopose buvo daug žmonių. Tarp kopų, duobėje, pamačiau atskirai ant pilvo gulintį suaugusį vyrą su inserio ilgio uodega. Išvydęs praeivį jis apsivertė, kad nepamatyčiau. Pasakiau, kad čia negalima nuogam gulėti. Tas variantas man buvo žinomas iš biologijos mokslų, tad džiaugiausi jį pamatęs, vien dėl to buvo verta atvažiuoti į Palangą. Bet žmogus nelaimingas. Vėliau paskaitų metu kalbėdamas apie stuburo slankstelius, papasakodavau auditorijai apie tą uodegą.

Dažniausiai maudydavausi vyrų skyriuje, retkarčiais užeidavau į bendras maudykles. Po savaitės jau susidarė didokas lietuvių būrys – tai Janulaitis su žmona ar sužadėtine, Ruseckas, Petkevičius, Nemekšaitė, Končius, Jablonskaitė – visi aktyvūs, judrūs, vėliau tapo lietuvių grupių vadovais. Buvo ir daugiau aktyvių, bet jų neprisimenu. Iš pasyviųjų išsiskyrė Brazaitis su savo draugu iš Suvalkijos, Matulaičių, Kudirkų šeimos, trys Kentros dukterys ir Vaineikių šeima – pastarosios dvi šeimos nelabai domėjosi Palangos apylinkėmis ir užsienio lietuviais, buvo judrios tik tarp jaunųjų ir nedalyvaudavo mūsų ekskursijose po apylinkes.

Įdegiau, pailsėjau, užmiršau Svėdasų klebono įžeidimus, nurimo nervai. Pensione susidraugavau su keliomis lenkų šeimomis, ypač su Krokuvos profesoriumi, kuris buvo gerai informuotas apie Lietuvą, atrodė, tarsi joje gyveno.

Ryte pasisveikindavome, aš sakydavau „dzendobry panove polacy“, o jis atsakydavo „dzendobry pan litvin“. Buvo ir lietuviams nepalankių lenkų. Kai užeidavo kalba apie Palangą ar apskritai apie Lietuvą, jie atrėždavo, kad Lietuvos nėra ir nebus. „Kur Lietuva, pasakyk, daktare“, – klausdavo jie. „O kur jūs atvažiavote?“ – atrėždavau. Vienas lenkas pareiškė atvažiavęs į Lenkiją, nes Palanga yra Lenkijoje, Vilnius taip pat jų. Su nemokšomis nenorėjau ginčytis, nes jie nežinojo net savo tėvynės istorijos. Po tokių susikirtimų valgomajame sakydavau „dzendobry pane profesože“, o jis atsakydavo „pan doktože“. Mane suimdavo pyktis, priekaištaudavau ir šeimininkei, kad į vilą priima mūsų priešus. Pasakiau Janulaičiui, kaip lenkai atsiliepė apie Lietuvą. Jis paaiškino, kad lietuviai nevažiuoja į Palangą dėl finansų trūkumo ar dėl nežinojimo, koks naudingas pajūrio oras bei jūros vanduo. Jeigu lietuviai Palangoje užimtų visus kambarius, lenkai nebevažiuotų pas mus. Palangos gyventojai juk turi gyventi, lenkai suveža nemažai kapitalo. Ar Stonkienei ir panašioms to reikia? Kapitalo jie palieka, bet kiek Lietuvoje pasėja piktos sėklos.

Nuėjau pas Končių, kuris buvo apsigyvenęs pas ponus Kentras. Kentra tada buvo, berods, notaras ar teisėjas. Ir jam papasakojau, ką lenkai sakė viešai, pietų metu. Jis man patarė nesinervinti, o dabar nueiti į Nemersetą. Priminiau, kad leidimą reikia turėti, bet jis sakė dėl to nesirūpinti. Išėjome su dviem Kentraitėmis ir dar dviem vyrukais – lietuviais studentais. Prie sienos iš rusų pusės mus patikrino muitininkas, iš vokiečių pusės niekas netikrino, tik vienas sargybinis vaikštinėjo palei sieną, bet nieko nesakė. Užėjome į restoraną su stiklinėmis sienomis, už kurių vijokliniai krūmai dengė sieną ir lubas. Išgėrėme vokiškos kavos su saldžiais pyragaičiais ir po stiklą alaus. Susimokėję pasukome į kažkokią silpnai apšviestą patalpą aukštomis lubomis. Mano kolega ir Kentraitės kažkur dingo. Po kiek laiko atėjo nešdamiesi įvairiausios medžiagos, visokių spalvų batų, išmargintų ir baltų, aukštais ir žemais kulnais. Batus kolega pradėjo kišti man už kelnių juostos, į kišenes ir aukščiau kelnių, už marškinių. Švarkas sunkiai susisegė. Jis pats apsivyniojo pilvą ir krūtinę baltiniais, paklodėmis. Merginas taip pat apvyniojo, tik švelniais šilkais, o kitus du studentus – staltiesėmis. Einant per sieną muitininkas mus stebėjo iš tolo. Priartėjus prie muitinės paprašė paaukoti Raudonajam Kryžiui po pusę rublio. Taip ir padarėme. Muitininkas paklausė, kas man atsitiko, kad pastorėjau. Atsakiau, kad prakeiktas tas vokiečių alus, išpūtė pilvą. Jis paprašė vieno rublio ir dar vieno rublio užstato, nes kažką nešu. Praleidęs mus pro muitinę nuėjo drauge. Man buvo nepatogu eiti, batų kulnai spaudė kūną, patys batai išsijudino iš vietos, atrodė, tuoj kris po muitininko kojomis. Mėginau pasitaisyti, bet negalėjau. Einant pro mišką atsiprašiau panelių ir paėjau tolėliau. Miške susitvarkiau, vieną porą paėmiau į rankas. Išėjęs iš miško paprašiau jų sustoti ir parodžiau baltus batelius aukštais kulnais.

Muitininkas pasišalino, o mes nuėjome pas ponus Kentras. Ištraukiau savo batus, o kūno paviršiuje – duobės, diržo vietoje – gilus griovys. Eidamas į Nemersetą asistavau antrajai sesutei, pasikalbėjau, pasakiau komplimentų, man ji patiko, tik atrodė lengvabūdiška. Gal su manimi pasitaisys, mąsčiau. Norėjau su ja pasikalbėti vienas arba paprašyti Končiaus, kad ją pripirštų. Bet kaip ir kada tai padaryti? Tik ne šiandien, nes dar reikėjo pagalvoti, apie ką kalbėtis. Nutariau palaukti progos ir iš tolo ją pasekti. Sekti neteko, nes kitos dienos pavakary pamačiau ją belakstančią teniso aikštėje su grafais Tiškevičiukais ir kitais bajoriukais. Pasisveikinau iš tolo, bet ji prie manęs nepriėjo. Supykęs nuėjau. Nors ir jaučiau jai simpatiją, bet nepatiko, kad su bajoriukais bėgioja ir išdykauja.

Eidamas namų link užsukau į „Aldonos" vasarvietę, kur apsistojo universiteto draugas dr. Šileika su seserimi. Jie ruošėsi eiti pasivaikščioti po Palangą, ir aš pasisiūliau palydėti. Nuėjome į Tiškevičiaus parką, aprodžiau visus kampus ir Birutės kalną, Lurdo Švč. Panelę, „palocius", medžius, kuriuos atvykęs radau žydinčius. Nuėjome iki sienos ir per parką pro Vitos vilą – į pajūrį. Džiaugiausi, kad turiu dar vieną draugę.

Ėjau namo vėl pro „Aldonos" viešbutį ir vilą, kur gyveno lenkė Žilinska. Prie vartelių ją ir pamačiau. „Ar manęs lauki?" – paklausiau. Ji papurtė galvą – ne. Vadinasi, „gavau arbūzą" ir su ja nutraukiau pažintį. Prie savo vilos pamačiau Kazytę. Ji – rimta mergina, tad pakviečiau pasivaikščioti. Nuėjome į pajūrį, kalbėjomės apie rimtus dalykus. Ir ji mane sužavėjo, bet nerodžiau džiaugsmo. Lydėdamas namo pasiteiravau apie jos rytojau planus. Sužinojau, kad iki pietų ji bus maudyklėse, o po pietų vaikštinės po Tiškevičiaus parką ar pajūriu. Bet kitą dieną mūsų planus suardė nenumatytas įvykis – paskelbtas Austrijos ir Vokietijos ultimatumas, Rusija paskelbė mobilizaciją. Susirinkome lietuviai pasitarti, ką daryti mums, vasarotojams. Apsisprendėme pasilikti, nebėgti, juk savo krašte gyvename ir į nuolatines gyvenvietes galime pėsčiomis sugrįžti. Tik nutiko bėda vienam iš mūsų – aktyviajam draugui Ruseckui, jis mobilizuojamas, bet pareiškė niekur neisiąs. Dviračiu nuvažiavo už sienos, pas vokiečius, pasiteirauti ir parsinešti kokį nors laikraštį. Po valandos grįžęs pranešė, kad karas paskelbtas, o pasienio karinė sargyba iš rusų pusės pasirengusi atremti vokiečių puolimą.

Visos vilos gavo Palangos įgulos viršininko įsakymą siųsti pas jį žmones, kurie galėtų palaikyti Palangoje tvarką ir apsaugoti nuo chuliganų bei plėšikų. Vasarotojai nusiuntė mane. Nuėjęs nurodytu laiku radau bendrapavardį Žilinskį (nesužinojau, ar jis lietuvis, ar lenkas). Jis surašinėjo vilų atstovus, kiekvienam išduodavo naganą (revolverį) ir baltą juostelę su raudonu kryžiumi – ant rankovės. Taip pat davė instrukcijas – kiekvienas naktį turi budėti gatvėse. Gatvėję, kur aš gyvenau, paskyrė mane, gr. Tiškevičių ir dar kažkokį

ponaičiuką, kuriuos taip pat turėjau prižiūrėti, kad gerai eitų savo pareigas. Kitus taip pat suskirstė.

Palangoje išnyko smulkūs pinigai, sumažėjo maisto. Įgulos viršininko įsakymu turėjo būti sunaikintos degtinės ir spirito atsargos. Tarp vasarotojų kilo nepasitenkinimas. Užsieniečiams duotas nurodymas per dvi dienas išsikraustyti per sieną. Jie susipakavo daiktus ir išvyko, kartu su jais – ir mano kaimynė Žilinska. Pakavosi ir kiti, bet negavo arklių išvykti iš Palangos: sumažėjo vežimų, o jei ir gaudavo, tai kainos buvo 2–4 kartus aukštesnės nei anksčiau. Visose vilose kilo panika. Vieni, susidėję daiktus, turbūt brangiausius, išėjo su lagaminais. Toji panika dar labiau padidėjo, kai po pietų jūros horizonte pasirodė kariniai laivai. Po kelių valandų pasigirdo sprogimai ir lyg žemės drebėjimas Liepojos pusėje. Daug vasarotojų pasitraukė iš Palangos, maudyklės ištuštėjo. Per pusryčius, pietus ar vakarienę sakydavau „dzendobry pane profesože", o visi svečiai atsakydavo „dzendobry pane doktože". Kai pradėjau kalbinti profesorių, įsitraukė ir kiti, net tie, kurie Palangą, Vilnių ir net visą Lietuvą laikė lenkų. Profesoriui aiškinau, kaip galima pasiekti geležinkelį, kaip ir kur apsigyventi, jeigu vokiečiai žengtų pirmyn per mūsų žemę. Ir aš galėčiau priimti pas save. Visi klausėsi, kiekvienas norėjo su manimi pasikalbėti, gauti žinių apie išvykimo galimybes. „O kam jums reikia bėgti iš lenkų Palangos, juk bėgti iš tėvynės yra išdavystė", – pareiškiau dviem drąsuoliams, kurie Vilnių ir Palangą priskyrė Lenkijai.

Mūsų, lietuvių, grupė sumažėjo, jaunieji savo kojomis pasiekė reikiamas stotis, kiti pasuko į Kretingos pusę ir ten, gavę vežimų, išvyko į Mažeikius. Liepojos vengė, nes ten buvo karinis uostas, miestą supo fortų linijos. Naktimis eidavome savo pareigas. Pirmą vakarą susirinkome Kurhauze, pasiskirstėme ir išėjome į gatves, bet aš tas pareigas ėjau neilgai – tik tris naktis. Kitą vakarą vėl susirinkome, pasiskirstėme. Prieš išeinant prie manęs priėjo keli berniukai iš mano ir kitų grupių ir paprašė nupirkti bufete konjako. Mat įgulos viršininko įsakymu buvo uždrausta jaunuoliams pardavinėti svaigiuosius gėrimus. Jie pasižadėjo užmokėti. Nupirkau tą butelį. Susidarė šešių žmonių grupė, aš išgėriau dvi taureles, o jie ištuštino visą butelį, nepamačiau, kaip pasislėpė. Išieškojau visus Kurhauzo kampus – neradau. Ėjau vienas nuo Kurhauzo iki gatvės galo, tai yra iki savo vilos – jų nemačiau. Žingsniavau atgal kita gatves puse, pasiekiau Kurhauzą ir Tilžės gatvę – jų irgi neradau. Sušvilpiau – atsiliepė švilpukai iš kitų grupių, o mano padėjėjai tylėjo. Palengva grįžau atgal ir galvojau, ką daryčiau, jei mane užpultų banditai ar plėšikai. Priėjau prie savo vilos vartelių, atsistojau atsirėmęs į stulpą, žvilgsnį nukreipiau į upelio pusę, nes galvojau, kad tik iš ten galėtų pasirodyti plėšikai. Nuvargo kojos, akių vokai apsitraukė, bet vis tiek įtemptai stebėjau net mažiausią judėjimą, girdėjau net mažiausią šlamesį. Paėmiau į vieną ranką revolverį, į kitą švilpuką ir atsisėdau prie pačių vartelių.

Pamačiau pro upelio švendres lendančias žmogystas su peiliais. Per vartus ir tiesiai per tvoras, per langus jos įsiveržė į vilos vidų. Ką daryti? Tų žmogystų daug, o aš vienas, todėl tylėjau. Mačiau pro langą krentančias vazas, puodus ir net sulaužytas kėdes, girdėjau pagalbos šauksmą. Viena žmogysta su daiktais ant pečių bėgo atgal, iš paskos dar keli skubėjo prie vartelių, pamatė mane, ir tuo metu iššoviau. Greitai atsikėlęs jų nebemačiau. Tik supratau, kad viloje neramu: žmonės atidarinėjo ir uždarinėjo langus, degė ir gesino žvakes, girdėjosi moterų ir vaikų klyksmai. Iš visų pusių pasigirdo švilpukai, švilpiau ir aš. Galop mane apsupo visas apsaugos būrys su viršininku. Jie dar sykį sušvilpė – aš atsakiau. Būrio vadas priėjo prie manęs, paėmė revolverį, nuplėšė nuo rankovės baltą juostą, atėmė švilpuką – taip ir baigiau pirmąją karinę tarnybą.

Atsikėlęs anksti rytą nuėjau į valgyklą, tikėdamasis pirmas pavalgyti ir nesusitikti su vilos gyventojais, bet atidaręs duris pamačiau visus jau pusryčiaujančius. Pasisveikinau, bet niekas neatsakė, tad atsisėdau į savo vietą, pavalgiau ir padėkojęs išėjau. Užsukau pas ponią Kudirkienę pasiteirauti, ką ji galvoja daryti – ar rengiasi pasilikti Palangoje, ar nori važiuoti. Paaiškėjo, kad ji per teisininką Brazaitį stengėsi išvažiuoti, tik nesisekė. Kadangi ir man jau buvo laikas išvykti, pasisiūliau sugalvoti, kaip išvažiuoti, ir nuėjau pas Rusecką pasiteirauti, kas darosi fronte, į kurią pusę jis slenka. Jis viską sužinodavo iš vokiečių, be to, gaudavo šiokių tokių žinių ir iš Palangos pasienio įgulos. Su Rusecku nuėjome pas Janulaitį, pakeliui sutikome kelis lietuvius, išklausinėjome apie karo eigą, bet jie mažai žinojo. Ruseckas turėjo žiūronus, tad patariau nueiti į bažnyčios bokštą pažiūrėti, gal ką nors įdomaus pamatysime. Ruseckas sutiko, bet reikėjo pasikviesti Janulaitį, nes jis turėjo geresnius žiūronus. Jis mane pamatęs pasakė, kad įvariau baimės lenkams. „Kam šaudei šiąnakt, turbūt buvai išgėręs?" – nusijuokė. Paaiškėjo, kad buvau užmigęs, o atsibudau tuomet, kai mano padėjėjai užmynė ant kojos, iššoviau vieną du kartus manydamas, kad jie plėšia vasarotojus. Paskui dar išklausėme žinių iš karo lauko.

Į bažnyčios bokštą užlipome kaip galima aukščiau. Žiūrėjome į vokiečių pusę, matėme šviesesnius ir tamsesnius laukus (šviesesni – dirbama žemė, tamsesni – miškai). Pamatęs lenkiukus surikau „idze niemcy kolona za kolonami" ir šaukdamas nubėgau namų link. Nuskuodė ir jie rėkdami, kad vokiečių kolonos žygiuoja į mūsų pusę. Per pietus atėjęs į valgomąjį nepasisveikinau kaip paprastai. Pavalgius ponia Stonkienė paprašė atsilyginti. Gavęs sąskaitą ištraukiau tūkstantinę, bet ji nepriėmė, nes neturėjo smulkių. Nors ji ir siūlė pinigus atiduoti vėliau, be grąžos nesutikau išeiti. Užėjęs pas ponią Kudirkienę pranešiau, kad po trijų dienų išvažiuosime, kad pasiruoštų ir praneštų Brazaičiui bei jo draugui, jeigu jie norės drauge su mumis važiuoti. Pagailo man tų dviejų ramių lietuvių, įsipareigojau juos globoti.

Vakarienės metu prie stalo svečių sumažėjo, šeimininkė šį kartą prie manęs nepriėjo. Pavalgęs išėjau, nes vaikštinėti buvo galima tik iki 10 valandos vakaro. Nuėjau atsisveikinti su Končiumi ir Kentraitėmis. Končius papasakojo apie Kentraites ir patarė jas užmiršti. Vyresnioji – jo sužadėtinė, o antrajai, kuriai simpatizavau, patinka grafukai Tiškevičiai. „Jei nori, pirškis jauniausiajai, bet nepatariu, nes jai tik apie 16 metų", – pridūrė. Bet vis tiek jaučiau pareigą atsisveikinti. Atsisveikinęs pasižiūrėjau į laikrodį – jau buvo laikas, laikrodis rodė dvyliktą valandą nakties. Išsigandau, nes buvo uždrausta vaikščioti naktimis, tad paprašiau nakvynės. Pas jas vietos nebuvo, nežinojau, kur dėtis, vis dėlto karas, patruliai gali sužeisti ir net nušauti. Bet reikėjo eiti.

Ėjau gatvele, šalia upelio, pro Kurhauzą. Maniau, kad įgula mane pažįsta. Užsirišau ant rankovės baltą nosinaitę ir žingsniavau atsargiai, iš lėto. Išgirdau balsus, sustojęs paklausiau – kalbėjo rusiškai, nugirdau tik atskirus žodžius „koli, rubi" (durk, kirsk). Maniau, sugavo šnipą, bet priėjęs arčiau išvydau kareivius su šautuvais bei kirviais. Dar prisiartinęs pamačiau girtus kareivius, kurie kirto korpuso sieną, kur sukrauti gėrimai. Norėjau bėgti atgal, bet pamaniau, kad gali nušauti, palaikę šnipu. Tad pasiryžau eiti kelio viduriu per purvą, kad jiems nekliudyčiau. Praeinant vienas iš jų suriko – „koli, rubi". Šokau bėgti, nuo galvos nukrito skrybėlė, iki juosmens susipurvinau. Bėgdamas vėl girdėjau tuos pačius žodžius. Nuo „Aldonos" viešbučio mane vijosi ir didelis šuo. Pribėgęs prie vilos vartelių juos trenkiau taip, kad vyriai sulūžo, o aš nukritau ant laiptų, net namas subarškėjo. Vėl kilo neramumai. Atsikėlęs nuėjau į savo kambarį, nusivilkęs apžiūrėjau rūbus – iš baltų pasidarė juodi, švarkas šlapias, aptaškytas purvu, apatiniai rūbai irgi šlapi. Atsikėlęs iš ryto prausykloje juos ploviau, nuo švarko nukrapščiau purvą, baltinius kambaryje pakabinau džiūti.

Persirengęs švariai nuėjau į užmiestį. Užsukau pas vieną ūkininką, išsikalbėjome. Jam pasakiau, kad reikia žmogaus, kuris penkių asmenų šeimą nuvežtų į Liepojos ar į kurią nors kitą stotį. Jis nurodė ūkininką, kuris veža vasarotojus. Užėjau tenai. Jis sutiko nuvežti, bet pareikalavo 50 rublių už vieną žmogų. Susitarėme, kad rytoj atvyks anksčiau, kad 8 valandą galėtume išvažiuoti.

Grįžęs į Palangą pripirkau gintaro papuošalų sesutėms ir savo padėjėjai Svėdasuose. Užėjęs pas Kudirkus pranešiau, kad išvažiuosime rytoj 8 valandą. Grįžęs savo rūbus radau išplautus, išvalytus ir išlygintus. Sužinojęs, kad tai padarė patarnautoja, daviau 10 rublių, tuo ją labai nudžiugindamas. Po pietų atėjusi šeimininkė vėl paprašė išvažiuoti. Pasakiau, kad išvažiuoju rytoj 8 valandą. Paprašiau sąskaitos ir įteikiau popierinį 500 rublių banknotą. Šį kartą ji jau turėjo smulkesnių pinigų, kurie man buvo labai reikalingi. Pranešiau Brazaičiui ir jo draugui, kad rytoj 8 valandą ryto išvažiuoju su ponia

Kudirkiene ir jos dukterimi. „Jeigu norite, važiuokite drauge, o jei nevažiuosite, paimsiu kokius du lenkus“, – pasakiau. Jie pasiteiravo, kiek reikės už tai mokėti, sužinoję nustebo, bet sutiko. Paprašiau jų 8 valandą su daiktais atvykti pas ponią Kudirkienę. Nuėjau pas Rusecką – jis dingęs, pas Janulaitį – išvažiavęs, šeimininkė nežinojo, kokiu būdu. Nors maudymosi sezonas dar nesibaigė, pajūris ištuštėjo. Parėjęs namo susidėjau daiktus ir pavakarieniavęs nuėjau į savo kambarį paskutinei nakvynei.

Iš ryto nuskubėjau į valgyklą papusryčiauti ir atsisveikinti su ponia Stonkiene. Lygiai 8 valandą atriedėjo vežimas paimti pirmojo kliento. Nuvažiavau pas Kudirkos žmoną ir dukterį, ten jau laukė Brazaitis su draugu. Penkiese palikome Palangą, kur gavome energijos, išgyvenome džiaugsmingas ir šiurpulingas valandas. Palikome Birutės kalną, grafo parką, pajūrį, tiltą, kopas ir maudykles su permatomu vandeniu, išmargintu gintaro gabaliukais ir akmenukais. Važiuodami pajūriu jutome gaivinantį Palangos orą. Dalijomės įspūdžiais, Palangos nuotykiais, bet ir rūpesčiai visus kamavo. Ponia Kudirkienė susirūpinusi savo vyro likimu, nes jis gyveno arti Prūsų sienos. Brazaitis irgi gyveno Suvalkijoje, jo draugas Suvalkų mieste dirbo valdininku. Jie visi suvalkiečiai, o į Suvalkus veržėsi, ar jau įsiveržė, vokiečiai. Negalvojau, kaip man pasiekti savo praktikos vietą ar tėviškę, bet jaudino klausimas, ar nebuvau mobilizuotas, ar negresia dezertyro įstatymai. Visi surimtėjome ir laukėme atvykimo valandos į savo gyvenvietes, pas savuosius. Valandos ilgos, kelionė išvargino, pradėjome visi nervintis, stengiausi pakelti ūpą, bet nesisekė.

Pasiekus Liepojos priemiestį visų nuotaika pakilo, veidai pasikeitė, akys prašvito. Pradėjau pasakoti apie miestą, pajūrį, kuris daug blogesnis nei Palangos, ten nėra nei kopų, nei gintaro. Paplūdimyje susirinkdavo visas miestas, vasarotojai jausdavosi kaip silkės statinėje. Liepojos maudyklės labai geros tik vaikams. Sakiau, kad Liepoją gerai pažįstu, nes penkerius metus joje mokiausi gimnazijoje. Papasakojau apie pajūrio parką, kur, besimokant antroje klasėje, su duona ir druska buvo priimtas caras Nikalojus II, apie žaibo greičio arkliukus, kuriais važinėjo caras, atvykęs į savo vardo cerkvės pašventinimą, apie karo uostą, Liepojos srities fortus.

Atvažiavę į stotį nuėjome pirkti bilietų. Kasininkė atsakė, kad traukinių nėra, visi perpildyti, patarė ateiti kitą dieną aštuntą valandą. Ir vėl nauji rūpesčiai, kur nakvoti. Daiktus palikti bagažinėje pavojinga, nes žmonių daugybė. Susitarėme, kad daiktus paims ir su poniomis į viešbutį važiuos vienas vyras. Brazaitis norėjo važiuoti, bet ponios pasirinko mane, aš sutikau. Brazaičio draugas sutiko pasilikti su sąlyga, kad ir aš pasilikčiau. Ponia Kudirkienė jį atkalbėjo, nes, anot jos, „daktaras Žilinskas pažįsta miestą, gaus greičiau nakvynę“.

Brazaitis pasiliko ir stojo eilėn prie kasos, o aš, palikęs pinigus bilietui, su poniomis ir daiktais išvykau ieškoti nakvynės. Naujojoje Liepojos dalyje

negavome kambario, tad nuvykome į senąją, prie liuteronų bažnyčios, į geriausią viešbutį. Ten gavome vieną kambarį su viena lova. Sunešiau daiktus ir visi trys pernakvojome – jos abi vienoje lovoje, o aš išsitiesęs ant grindų.

Iš ryto pasiteiravau, į kokią stotį jos važiuoja. Paaiškėjo, kad, kaip ir Brazaitis, – į Vilkaviškį, o jo draugas – į Suvalkus. Ponios paprašė manęs kartu važiuoti. Pagalvojęs, kad duktė jaučia man simpatiją, sutikau jas lydėti, taigi ir aš važiuoju į Vilkaviškį. Užkandę su daiktais nusileidome žemyn ir sėdome į vežimą. Pasiekę stotį draugus radome toje pačioje eilės vietoje. Bilietų kasa veikė, bet juos išstūmė iš eilės. Priėjau prie žandaro, parodžiau dokumentus, kad esu daktaras ir turiu stoti į kariuomenę. Paklausęs, kur važiuoju, mane nuvedė prie langelio, kur gavau bilietus į Vilkaviškį ir Suvalkus. Susirinkę į krūvą džiaugėmės, kad jau išvyksime ir grįšime namo. Daiktus išnešėme į peroną, sustatėme pirmoje eilėje. Traukinys turėjo atvykti iš depo, vadinasi, bus tuščias, greitai viską susinešime ir galėsime ilsėtis. Traukinys atvažiavo iš depo pusės, bet buvo pilnas žmonių, vos įlipome. Daiktus susidėjome koridoriuje ir į juos atsirėmėme. Nematėme, nei kokias stotis pravažiuojame, nei savo gimtųjų laukų. Stotyse niekas neišlipdavo, tik dar daugiau įlipdavo.

Pagaliau pasiekėme Kaišiadoris. Į kiekvieną vagoną įlipęs žandaras pranešė, kad visi, važiuojantys Kauno link ir toliau, turi tučtuojau išlipti. Išlipame – blogi popieriai. Pradėjome svarstyti, kaip pasiekti tas vietas, į kurias norėjome grįžti. Brazaičio draugas patarė važiuoti per Suvalkus aplinkiniais keliais. Įsėdome į traukinį, važiuojantį į Vilnių, Lentvaryje išlipome. Persėdome į traukinį, kuris važiavo į pietvakarius, Varšuvos link. Ir čia mus išsodino iš vagono. Patariau Brazaičio draugui parodyti dokumentus, kad jis yra valdininkas ir turi grįžti į tarnybą Suvalkuose. Žandaras, pažiūrėjęs į dokumentus, liepė lipti į vagoną. Draugas džiaugėsi ir dėkojo, atsisveikinau su juo ir daugiau niekada nesutikau. Jis tuo metu buvo laimingas, o mes turėjome klajoti.

Nebuvo kur važiuoti, tik vienas kelias – vykti pas mane, negi paliksi ponias vienas tokiu neramiu laiku. Nuėjome ieškoti nakvynės, nes iš ryto turėjo būti traukinių Kauno ir mano tėviškės pusėn. Nakvynę radome, miegojome ant grindų, pasidėję savo skudurus po galva, apsidengę lietpalčiais ir, vienas prie kito prisiglaudę, kūrėme planus, kaip pasiekti savo tikslą. Toliau nuo mūsų nakvojo ir daugiau keleivių.

Iš ryto nuėjome į stotį. Ten kažkoks valdininkas pasiūlė važiuoti į Kaišiadoris, o iš ten Kauno įgulos ar tvirtovės vadui pasiųsti telegramą su prašymu praleisti pro Kauną traukinį į Vilkaviškį. Kaišiadoryse taip ir padarėme ir laukėme atsakymo. Traukiniai važiavo vienas paskui kitą su kareiviais, arkliais. Vaikštinėju po peroną žiūrėdamas, ar nepamatysiu kokio pažįstamo ar gimnaičio. Viename traukinyje pamačiau pažįstamą veidą, tik negalėjau atsiminti,

kur jį mačiau. O tas žmogus kreipėsi į mane: „Ar tu – dezertyras, kad čia vaikščioji?" Paaiškėjo, kad jis buvo Vidaus ligų klinikos profesoriaus Dekio asistentas, gerai man pažįstamas vokietis dr. Zimermanas. Pasakiau, kad dar nepašauktas, palinkėjau jam ištvermės, sveikatos ir grįžti į fakulteto kliniką, kur vėl pasimatysime. Traukinys išvyko Kauno link.

Praleidęs kelis traukinių ešalonus tarp karininkų pamačiau jau geriausią draugą dr. B. Atkočiūną. Pasikalbėjome truputį, jis buvo nustebęs, kad aš nemobilizuotas. Bet iš tiesų aš to nežinojau, gal ir mobilizuotas, juk buvau išvažiavęs į Palangą vasaroti. Jis man patarė geriau pasiteirauti, kad nebūtų nemalonumų, ir atsisveikinome. Dar labiau pradėjau jaudintis. Kur važiuoti į šaukimo punktą: ar į Šiaulius – pagal gimimo vietą, ar į Ukmergę – pagal medicinos praktikos vietą? Apsisprendžiau važiuoti pirmuoju traukiniu Šiaulių link. Pirmuoju traukiniu išvykau į Šiaulius, kur nuėjau į mobilizacijos punktą. Ten valdininkai pasakė, kad į mobilizuojamų gydytojų lapą mano pavardė neįrašyta. Paprašiau jų susisiekti su Ukmergės mobilizacijos punktu. Ir ten nebuvau įtrauktas į mobilizuojamųjų sąrašą. Pirmučiausia aplankiau dr. Avižonį, kuris gyveno šalia grafo Zubovo „palociaus". Pasikalbėjome, jis džiaugėsi, kad man praktika sekasi. Dar aplankiau buvusias simpatijas ir išvažiavau. Grįžęs namo radau visus sveikus, tik brolis jautėsi blogai – atėmė du jo arklius. Patariau džiaugtis, kad tie arkliai buvo geresni nei kitų. „Nusipirk kuinus – niekas nepaims, o šiaip džiaukis, kad tavęs nemobilizavo. Štai tau 100 rublių ir nusipirk", – paguodžiau. Motina labiausiai džiaugėsi, nes dėdė kunigas rašė, kad „Jurgis jau nežino, kur pinigus dėti". „Duok ir man", – paprašė. „O kam tamstai pinigai reikalingi?" – paklausiau. „Ogi nusipirkti skarelę, palaidinę". Daviau vieną popierėlį – 100 rublių. Motina mane pabučiavo kaip mažą vaikutį. Seserims atidaviau Palangoje pirktus gintarinius papuošalus.

Per laukus nuėjau iki geležinkelio sargo būdelės. Pasikalbėjome su juo apie karą, stebėjome traukinius su kareiviais, arkliais, armotomis ir visai uždarus vagonus. Retkarčiais praūždavo prašmatnūs nematyti traukiniai, kartais pasirodydavo traukinys iš trijų gražių vagonų. Nusprendėme, kad tokiais važinėja generolai, o gal ir karaliai, carai. Tiek daug važiavo kariuomenės tuo ir Vilniaus keliu, o gal ir kitais. Nusprendėme, kad rusai nugalės, vokiečių karalius pasiduos, ir sukilimo nebus. Norėjau pasikalbėti su žmogumi, kuris daugiau žino ir labiau orientuojasi nei mes, bet tokių apylinkėje nebuvo. Eičiau į Baisogalą, bet ką ten rasiu – kleboną, Komarą, ką jie gali žinoti, vokiškų laikraščių neskaito. Vis dėlto nutariau juos aplankyti. Važiavau dviračiu. Užėjau į kleboniją, klebonas teiravosi, kaip man sekasi praktika, turbūt žinojo apie mano sėkmę, gal susirašinėjo su Duokiškio klebonu, mano dėde. Papasakojau jam apie Palangą, visus nuotykius karui prasidėjus. Jis buvo

patenkintas – rusai bus nugalėti. O pas Komarą jautėsi didelis susirūpinimas, visi pakavo paveikslus, palikdami tik rėmus. Į klausimą, kam tai daro, jis atsakė: „Kas žino, gali sudeginti, susprogdinti visus namus, geriau juos išsiųsti toliau, į Rusijos gilumą". Apie karo eigą jis nieko nežinojo. Aplankiau ir dr. Linkutį – jis buvo visai nesusirūpinęs ir nesidomėjo karu.

Nuvykau į stotį, tikėdamasis sutikti pažįstamų, trumpai pasikalbėti. Iš traukinio išlipo ponia Kudirkienė su dukra ir Brazaitis, vadinasi, jie važiavo pas mane. Štai ir pasakys visas naujienas. Paklausęs, ar Brazaitis moka važiuoti dviračiu, ir išgirdęs teigiamą atsakymą, iš pažįstamo ūkininko paėmiau vežimą ir išvažiavome mano kaimo link. Brazaitis sekė dviračiu. Mano šeima džiaugėsi svečiais, manė, kad ponios dukra yra mano sužadėtinė. Ir aš to tikėjausi, tik dar rūpėjo, kaip atsikratyti Brazaičiu. Mano brolis džiaugėsi ir net su juo susidraugavo. Jiedu išvažiavo į laukus žirnių vežti į klojimą. Aš nedirbau lauko darbų, o broliui trūko darbininkų, tad jis norėjo, kad Brazaitis pasiliktų. Tuo metu man teko užimti panelę Kudirkaitę. Išėjome į laukus riešutauti, grybauti, gražesnėse vietose atsisėdę pasikalbėjome apie viską, tik ne apie meilę. Ypač daug kalbėjomės apie išvykimą į mano nuolatinę praktikos vietą.

Prieš nustatytą laiką parašiau laišką dėdei kunigui, kad nusiųstų arklius į Panemunę – aš atvažiuoju su sužadėtine ir jos motina. Tuo laiku atvyko sesuo – klebono šeimininkė pervežti brolio daiktų iš Veliuonos į tėviškę. Pasiūliau važiuoti ir Brazaičiui, nes, persikėlęs per Nemuną, iš ten galės ir pėsčias pasiekti Vilkaviškį. Jis sutiko, o ponia Kudirkienė net nesisiūlė drauge su juo važiuoti. Padariau išvadą, kad jos abi nenori su manimi skirtis. Paskui išėjau su Kudirkaite grybauti. Atsisėdę ant kelmelio pradėjome kalbėti ir pasakiau: „Norėčiau amžinai su tavimi gyventi ir tave vesti". „Aš tave myliu, bet šiuo metu pasilikime tik draugais", – atsakė ji. Tai buvo pirmas smūgis mano gyvenime, net negalėjau toliau kalbėti. Bėgčiau nuo jos, mąsčiau, bet pasakė mane mylinti, sutiko važiuoti drauge į Svėdasus, tad gal man pasiseks tikslą pasiekti.

Išvažiavome artėjant Panemunėliui pasiėmiau savo daiktus nuo lentynų. Norėjau paimti ir ponių daiktus, bet motina pasakė: „Daktare, neimk mūsų daiktų, mes važiuojame į Černigovą, prašau jūsų paskolinti pinigų". Tai buvo antras smūgis, bet tik paklausiau, kiek pinigų. Joms reikėjo 50 rublių, tiek ir daviau auksiniais, dar tiek pat – popieriniais, parašiau joms adresą ir šaltai atsisveikinome. Stotyje radau zakristijoną ir Duokiškio klebono arklius. Sunešiau daiktus į vežimą, skirtą svečiams, o pats važiavau dviračiu. Iš klebonijos išėjęs klebonas pasiteiravo, kur mano antroji pusė. Atsakiau, kad pabėgo. Įėjome į vidų, ten apstatyta gėlėmis, ant stalo – pagerintas maistas keturiems, ant staliukų – gėlės ir saldumynai. Valgiau nenoromis, nes nervino tos

lėkštės šalia manęs – dvi vienoje vietoje. O aš vienas, tik priešais mane klebonas. Paėmiau jas, padėjau už nugaros, kad nematyčiau. Bet pagalvojau, kad nemandagu taip. Atėjus tarnaitei paprašiau jas išnešti. Kunigas, stebėjęs mano elgesį, patarė eiti pailsėti, atsigulti buvusiame savo kambaryje. Užlipau į savo buvusį kabinetą ir miegamąjį, o ten – trys lovos išpuoštos, vadinasi, joms ir man. Atsiguliau, bet užmigti negalėjau – ir gailėjausi, kad tą šeimą sutikau, ir džiaugiausi gerą darbą padaręs – juk jos būtų žuvusios be manęs.

Dvi dienas išbuvau savo kambaryje, pasirodžiau tik trečią dieną. Su klebonu nuvažiavome į Sebučius pas Butkus aplankyti buvusios pacientės. Ji vėl įdėjo medaus, lovos užvalkalus, specialiai man pagamintus. Parvyko ir mano sesuo iš tėviškės, kuri arkliais išvežė poną Brazaitį į Veliuoną. Papasakojo, kaip jį pergabeno per Nemuną. Jis bijojo laiveliu keltis, ir sesuo turėjo su juo plaukti. „Geras žmogus, bet bailus", – pridūrė. Kitą dieną su seserimi išvažiavome į Svėdasus. Brolį radau priiminėjantį ligonius, pacientų buvo daug, mano asistentė taip pat darbavosi. Pietų metu visi keturi nuėjome pas Farberį į jo restoraną, pavalgėme pietus ir išleidome sesutę į Duokiškį, o patys grįžome toliau dirbti.

Kabinete ištraukiau gintarinius auskarus, apyrankę bei žiedelį ir padaviau savo asistentei. Žinoma, ji buvo labai patenkinta, tikriausiai viena parapijoje tokius turės, bet paaiškėjo, kad gintarų turi ir panelė Meginaitė. Aš jos Svėdasuose nemačiau, bet žinojau, kad tokia panelė – tai kunigo kanauninko Tumo giminaitė, kilusi iš Balaišių ar Kunigiškių kaimo. Ten esu buvęs pas ligonius, bet jos nesutikau. Atsiminęs tuos kaimus pagalvojau ir apie vieną ligonį, pas kurį buvau atvežtas drauge su kunigu. Kieme buvo pilna žmonių, kunigas ėjo pirmas, aš paskui jį, žmonės laukė suklaupę. Bet viena moteriškė, pakilusi iš būrio, pribėgo prie kunigo ir pasakė: „Neikite, kunigėli ir daktare, į vidų, ligonis atvažiavęs iš Petrapilio. Jis – rusų valdininkas, o valdininkai – palaidūnai, serga užkrečiama liga". Kunigas atsigręžė į mane, bet aš pasakiau, kad galima eiti, tik nereikia nieko liesti. Kunigas, atlikęs savo pareigą, nuėjo į kitą namo galą. Ligonis – kaip ir kiti ligoniai, tik liga nepagydoma – jis paralyžiuotas, nevaldo nei kojų, nei rankų, guli, viduriai neveikia, kalba neaiški, sunku suprasti žodžius. Pervežti į ligoninę neįmanoma. Giminėms pasakiau, kad liga nepavojinga, neužsikrės, bet, kaip ir su kitais ligoniais, reikia būti atsargiems. Grįždami su kunigu kalbėjome apie jo ligą. Paaiškinau, kad jos priežastis – arba kraujo išsiliejimas, arba auglys smegenyse, arba girtuokliavimas, arba sifilis. Diagnozės negalėjau nustatyti, nes nebuvo įmanoma suprasti jo kalbos, o giminės nieko nežinojo, tik buvo aišku, kad jis gyveno palaidą gyvenimo būdą, tad galėjo turėti „prancūzų" ligą.

Tos pačios dienos pavakary gavau kvietimą atvažiuoti į Vizbarų kaimą pas Vizbarą – į vestuves ir kartu apžiūrėti sergantį jo kaimyną. Tas Vizbaras mokėsi

Liepojoje ir buvo gimnazijos kapeliono giminaitis. Tikėjausi su juo pasikalbėti ir sužinoti apie karo eigą. Baigęs darbą brolio pasiteiravau apie jo praktiką Svėdasuose. Jis ištraukė iš kišenės piniginę, parodė šimtines – suskaičiavo iki 15, o paskui ir smulkesnius. Patariau jam pabūti pas mane: „Ką uždirbsi, bus tavo pinigai, o ką aš uždirbsiu – mano". Norėjau jam pavesti lankyti ligonius miesčiuke ir kaime, kad man antrą kartą nereikėtų važiuoti, taip pat savarankiškai galėtų nuvažiuoti pas ligonį, apie kurio ligą atvažiavęs man papasakotų. Aš broliui nurodyčiau, į ką kreipti dėmesį, o vaistus pats išrašyčiau.

Kitą rytą priėmiau kelis pacientus. Vėliau iš Vizbarų kaimo atvyko ūkininkas vežti pas ligonį. Daviau nurodymus broliui dėl kitų laukiančių pacientų, o pats išvažiavau. Apžiūrėjęs ligonį nuėjau į vestuves. Mane sutiko draugas Vizbaras ir taip pat geras pažįstamas Bugailiškis. Maniau, kad ten gausiu informacijos, bet paaiškėjo, kad jie žino tiek, kiek ir aš, tik buvo tvirtai įsitikinę, kad vokiečiai laimės. „Tai jokio sukilimo, jokios revoliucijos nebus? Tai ir Lietuvos nebus, nes jie mus suvokietins, kaip suvokietino Rytprūsius", – pasakiau jiems. „Mes, lietuviai, sulietuvinsime visus prūsus, ne tik Tilžės apylinkes, bet ir iki Vyslos", – atsakė jie. Pagalvojau, kad jie nerimtai mąsto, turbūt išgėrę, ir nutilau.

Išvažiavo jaunoji pora, lydima tėvų, brolių, piršlių, pabrolių, pamergių ir kaimynų. Aš važiavau su savo draugais. Stebėjau visą vestuvių eigą, papročius, pradedant nuo namų ir baigiant rytojaus rytu. Pamaniau, kad tokių vestuvių nekelsiu, jeigu kada nors vesiu. Man ypač nepatiko, kad jaunavedžių porą palydi iki svirno pirmąją naktį drauge praleisti ir juos ten ryte sutinka su muzika. Užkandęs ir išgėręs padėkojau ir atsisveikinęs išvažiavau, nes vežikui reikėjo važiuoti vaistų parvežti, o man – dirbti savo darbą.

Sugrįžęs gavau iš Ukmergės pasą ir Kauno gubernatoriaus kanceliarijos Medicinos skyriaus (Kauno gubernatoriaus kanceliarija persikėlė į Panevėžį) paskyrimą tuojau vykti į Vabalninko punktą ir eiti jame gydytojo pareigas. Netrukus gavau atviruką, kuriuo ponia Kudirkienė pranešė išsiuntusi 100 rublių, tik nenurodė savo adreso. Mane tas sunervino, nes nerašė, nei kur apsistojusios, nei apie dukterį. Galvojau, kad gal Dievas nubaudė mane už mano nusikaltimą, kad išsiskyriau su Miniotaite ir kitomis, kurias žadėjau vesti. Sėdau rašyti ilgo laiško ne motinai, bet dukrai. Po kiek laiko gavau atviruką, kuriame motina prašė užmiršti jos dukterį, nes ji pasižadėjusi kitam ir išvažiuoja į Petrapilį. Pasiutau ir tą dieną ligonių nepriiminėjau. Nuėjau per parką Juodviršio ežero link. Ant liepto pamaniau, kad čia mano gyvenimo galas, norėjau šokti į vandenį. Bet ten išvydau bjaurią žmogystą – veidas iškreiptas, plaukai susivėlę, aš pasipurčiau, ir ji pasipurtė, spjoviau, ir ji tą patį padarė. Tai čia aš durnas, pagalvojau. Tad susitvarkiau, grįžau namo ir vėl pradėjau dirbti.

Vabalninke

Gavęs įsakymą turėjau vykti į paskyrimo vietą, Vabalninką. Vabalninko, Biržų, Naujamiesčio gydytojas dr. Atkočiūnas mobilizuotas, tad man pavesta eiti jo pareigas. Pagal įsakymą turėjau bent kartą per mėnesį patikrinti felčerių darbą tuose rajonuose, taip pat Pumpėnų felčerių punktą, tai yra šiaurinę visos Panevėžio apskrities dalį, į šiaurę nuo geležinkelio Radviliškis–Kalkūnai, taip pat Naujamiesčio rajoną. Per dvi dienas pasiruošiau ir išvažiavau su visa reikalinga manta jau kaip valdininkas. Nelabai reikalingus daiktus palikau broliui. Pastotėse persėdau į kitus vežimus. Galop atvažiavau į Vabalninką, ligoninė buvo Biržų gatvės gale. Ten radau senyvo amžiaus felčerį. Tučtuojau pasirodė trys irgi senyvo amžiaus žydai, vienas jų – su ilga barzda ir ilgu švarku. Supratau, kad tai rabinas. Jis turėjo kepalą duonos. Padavė tą duonos kepalą, druskos ir pasakė: „Džiaugiamės, kad atvykote į miestą, nes žinome, kad esate daugiau nei gydytojas. Tegu jums Dievas padeda, kaip padėjo Svėdasuose. Jūs apsigyvensite Kupiškio gatvėje". Felčeris paprašė pastoties vyrų sekti paskui mus. Einant Kupiškio gatve namų link pastebėjau, kad rudenį bus sunku pasiekti miesčiuko centrą. Rabinas pažadėjo greitai išgrįsti gatvės pakraštį. Vienas iš atėjusių tuojau manęs paklausė, ar negalėčiau vėliau jį priimti. „Gerai, – atsakiau, – daiktus iškrausiu, susitvarkysiu, ir galėsite ateiti". Butas geras – laukiamasis, kabinetas, miegamasis, valgomasis ir virtuvėlė, namas naujas, kambariai švarūs. Pastoties vyrai sunešė daiktus, o mes su felčeriu sutvarkėme kabinetą. Miegamasis jau buvo sutvarkytas – naujos lovos, naujas čiužinys, nauji užtiesalai. Stovėjo reikalingi stalai ir kėdės. Felčeris užsiminė, kad baldai savininkės – „amerikonkos", baltinių sunešė žydai. Maistą gamins savininkė, taip pat prižiūrės kambarius. Už kambarį ir patarnavimą ji norėtų gauti 15 rublių per mėnesį, o už maistą reikės susitarti. Pasiteiravau, kokios bus mano pareigos ligoninėje. Felčeris paaiškino, kad ligoninėje gydytojai dirba iki 12-os valandos, o po 15-os – savo kabinete. Paaiškėjo, kad ligonių tuo metu buvo tik du, o lovų iš viso 15. Paklausęs, kada pradėti darbą ligoninėje, padėkojau ir atsisveikinau.

Šeimininkė – jauna moterėlė su dviem vaikais, „amerikonė", atvykusi į Lietuvą nusipirko naujus namus iš dviejų butų, iš kurių vieną perleido man. Ji atnešė man užkąsti. Tuo metu pasirodė ir jau pažįstamas žydas su užkandžiais, buteliais vyno ir konjako. Ir vėl pareiškęs džiaugsmą, kad aš atvykau, išėjo. Jis buvo stiprių gėrimų urmininkas ir restorano savininkas.

Po ilgos kelionės ir naujų rūpesčių nuvargęs atsiguliau pailsėti. Dievo prašiau man padėti naujoje vietoje, pasižadėjau sąžiningai eiti gydytojo pareigas, niekur nenusidėti. Pirmąjį pažadą ištesėjau, o antrojo – ne.

Išsimiegojęs nuėjau į ligoninę, kur jau buvo daug ligonių. Kartu atėjo ir felčeris Baltuška. Pradėjau darbą – tyriau pacientus, išrašinėjau vaistus. Jeigu ligoninės vaistinėje reikiamų vaistų nebūdavo, žmogus eidavo į privačią vaistinę. Ligoninės vaistinė maža, trūko daug vaistų, daugiausia bromidų, salicilo preparatų, laisvinamųjų, keliančių apetitą, žuvies taukų, nuo gripo ir peršalimo bei kitų panašių preparatų. Akušerijos instrumentai – keli peiliai, kelios surūdijusios žirklės.

Įspūdis buvo blogas, maniau, kad čia nesiseks, bet kadangi buvau paskirtas, turėjau pasilikti. Ir ligoninė nepatiko: vienas felčeris, ir tas senukas, viena panelė, kuri rūpinosi ligoninės ligoniais, ir ta netikusi. Taigi darbas neįmanomas, nenaudingas nei man, nei ligoniams. Bet visus pacientus turėjau apžiūrėti iki 12-os valandos. Darbui pasibaigus Baltuška uždarė duris ir išėjome namo. Išsiskyriau su juo susijaudinęs, kad patekau į pinkles – algos gausiu 120 rublių per mėnesį už sunkų, kad ir 3–4 valandų darbą. Ar ne geriau būtų pasisiūlyti į kariuomenės gydytojus? Nuotaika sugedo.

Sugrįžęs namo laukiamąjį radau pilną žmonių. Užvalgęs pailsėjau ir pradėjau dirbti. Dirbau iš lėto, kaip Duokiškyje ir Svėdasuose. Pats dariau ir tyrimus, nes neturėjau laboranto. Iki sutemos apžiūrėjau visus pacientus. Pastebėjau, kad čia ūkininkai turtingesni, turbūt ir žemė derlingesnė. Tokią išvadą padariau, nes vienas pacientas vietoj pusrublio padėjo ant stalo rublį ir grąžos neėmė. Žinoma, ūpas pagerėjo, jis ir vėliau kasdien taisėsi, nes susipažinau su ligoninės darbu, taip pat su šviesesne apylinkės visuomene – mokytojais, kunigais. Darbas sekėsi – mėnesio pabaigoje rezultatas buvo geresnis nei Duokiškyje ir Svėdasuose. Labai susidraugavau su kunigu Janausku, gražios, elegantiškos išvaizdos ir kultūringu vyru. Rengdavome susirinkimus, kalbėdavomės apie karo eigą ir pasekmes, taip pat linksmindavomės. Su kunigu Janausku aplankydavau ir tolimų sričių mokyklų mokytojus, ten organizuodavome susirinkimus. Į juos ateidavo gražiausių merginų, su kuriomis praleisdavome šventadienių vakarus.

Vieną šventadienį po pamaldų atvažiavo sergantis kunigas klebonas Lelys iš miestelio prie geležinkelio. Ligonis buvo kaklą apsirišęs vilnoniu šaliku. Nieko nesakydamas parodė pirštu į burną. Pražiodęs pamačiau tamsias, pritvinkusias, su geltonomis viršūnėlėmis pūsles. Patepiau su vaistais pūsles – kai kurios sprogo, pasipylė pūliai. Ligoniui pasidarė lengviau, jis pradėjo kalbėti ir gausiai atsilygino. Patariau atvykti, kai pūslės visiškai atslūgs, ir pasakiau, kad jas reikės išimti. Burną ir skrandį dezinfekavęs konjaku, kunigas išvyko į kleboniją. O aš toliau priiminėjau ligonius. Baigęs darbą laukiamajame radau būrį žmonių su ryšuliais, tarp jų buvo kunigai Lelys, Jankauskas ir dvi gražuolės mokytojos bei mokytojai. Jie kreipėsi į mane prašydami priimti kaip ligonius. Supratau ir paprašiau į kabinetą. Ir prasidėjo lošimas kortomis.

Lošėme, užkandžiavome, išgėrėme ir vėl lošėme. Išlošiau 350 rublių, pralošė abu kunigai, kiti išlošė mažesnes sumas. Paskui sukritome ant lovos ir grindų miegoti. Prieš aušrą pajutau, kad kažkas mane traukia už kojų. Išgirdau prašymą keltis ir eiti į miestą pas ligonį. Pamaniau, kad tai – sapnas, tad pasipurčiau ir nusisukau į kitą pusę. Bet mane kažkoks žmogelis vėl traukė, maldavo keltis, gelbėti. Paaiškėjo, kad jo žmona negali pagimdyti. Rimtas reikalas, o aš susvyravau. Paprašiau jo eiti namo, nes turėjau persirengti ir susitvarkyti instrumentus. Eidamas jutau, kad dar esu neišsiblaivęs, todėl pasukau ligoninės link. Pasiekiau Jansonų tvartelį, nuėjau Biržų keliu iki pirmo kaimo. Grįžau tuo pačiu keliu jau išsiblaivęs. Nuėjau pas ligonę, išsterilizavau instrumentus, pasirengiau pats. Ištyriau padėtį ir pasakiau, kad reikės panaudoti žiaurius instrumentus. Kūdikį mintyse pakrikštijau. Padariau kraniotomiją ir išėmiau vaisių. Paskui paaiškinau, kaip elgtis, kokius vaistus vartoti, ir paprašiau vis pranešti apie moters būklę.

Parėjęs radau netvarką, svečiai jau buvo išsiskirstę. Sutvarkiau laukiamąjį ir savo kabinetą. Priėmęs kelis ligonius, gavau telegramą iš Biržų, iš ponios Bugailienės, dr. Bugailos žmonos, kad atvykčiau pas ją pagelbėti dviem dukroms, nes Bugaila mobilizuotas. Nuėjęs į ligoninę pranešiau Baltuškai, kad turiu važiuoti tarnybos reikalais į man pavestus globoti sanitarinius punktus ir kad jis mane pavaduotų ligoninėje. Grįždamas namo pastotėje užsakiau arklius į Biržus ir šeimininkei pranešiau, kad išvykstu trims dienoms.

Pabiržės pastotėje pakeičiau vežimą ir nuvažiavau toliau. Biržuose suradau daktaro Bugailos butą, kur pamačiau dvi mirštančias dukras. Skarlatinos komplikacija, kaklo limfinės liaukos išbrinkusios, suspaustas alsuojamasis traktas, alsavimas sunkus, jos dūsta. Reikėtų daryti tracheotomiją, bet neatsivežiau tam skirto vamzdelio. O gal limfines liaukas reikėtų išimti, bet operacija būtų sunki ir pavojinga. Ir vienam to daryti negalima. Motina atsisakė padėti, nors ir asistuodavo savo vyrui mažesnių operacijų metu. Atsiminiau, kad Pandėlyje gyvena dr. Zaborskas, irgi chirurgas, taigi turėtų turėti reikalingų įrankių. Bet jis toli ir kažin ar važiuos. Motina irgi nujautė, kad jokios pagalbos nėra, jos mirs. Rovėsi nuo galvos plaukus, kad nesikreipė laiku į daktarą ir pasitikėjo savimi.

Matydamas, kad pagalbos negaliu suteikti, nuėjau į Biržų ligoninę, kur dirbo felčeris. Patikrinau ligonių, atsiskaitomybės knygą, pasirašiau ir, apžiūrėjęs likusius ligonius, išėjau. Apžiūrėjau Radvilų pilį, mintimis nusikėliau į Lietuvos praeities didybę. Vėliau pastotėje užsisakiau arklius į Pasvalį. Prieš išvykdamas dar užėjau pas sergančias savo draugo dukreles. Viena jau buvo mirusi. Negalėjau žiūrėti, akyse pasirodė ašaros, širdį kažkas suspaudė. Tėvo nėra, jis nežino ir negali nei pagelbėti, nei atsisveikinti, nei palydėti, nei padėti motinai skausmą pakelti. Išėjau susijaudinęs ir ašarodamas pastotės link.

Važiuodamas į Pasvalį galvojau, kiek tokių vargų ir nelaimių yra mūsų krašte, kiek vyrų išplėšta iš šeimų, kiek jų žus. Ar grįžę namo jie ras savo tėvus, žmonas, vaikus? Ar laimėjus karą bus geriau gyventi, ar pajus mūsų žmonės laisvę? Ne, kariaujama ne dėl vargstančių žmonių laimės, bet dėl didesnės priespaudos ir vergijos. Ir dingtelėjo man mintis eiti į karo lauką teikti pagalbą nesavanaudžiams kovotojams. Atvykęs į Pasvalį aplankiau sanitarinį punktą, pasirašiau knygose, patvirtinau parašu užsakymus, užėjau į vaistinę pernakvoti ir išvykau į Pumpėnus.

Pumpėnuose gydytojo nebuvo ir prieš karą – jo pareigas ėjo vikrus felčeris. Jis pasirašinėjo receptus, vaistinės pagal tuos receptus išdavinėjo vaistus, tai yra naudojosi visomis gydytojo teisėmis, nors jų neturėjo. Jam praktika sekėsi, žmonės nesiskundė. Knygos buvo vedamos gerai, jas pasirašiau ir išvažiavau. Patraukiau ne į Naujamiestį, kaip buvo numatyta ir kur reikėjo pagal įsakymą patikrinti sanitarinį punktą, bet į Vabalninką. Ten manęs laukė žmonės, ten buvau reikalingas. Važiuojant per miškus – Žaliosios girią vežikas perspėjo, kad mus gali užpulti plėšikai. Abu bijojome, nors ir turėjau revolverį. Nervai buvo įtempti ir tik pravažiavę girią nurimome. Parvažiavau diena anksčiau nei žadėjau. Pasiteiravęs apie ligonius sužinojau, kad jų buvo daug, be to, buvo atvažiavę du vežimai nuvežti į kaimus, vienas atvyks vakare, antras – kitą rytą.

Nuėjau į kleboniją pas kunigus. Klebonijos sienoje pritvirtinta lenta, kurioje užrašyta, kad tuose namuose rusų ir švedų karo metu buvo apsistojęs švedų karalius Karolis. Klebonijoje kunigavo trys kunigai – senas klebonas Mežinis, Kriščiūnas ir mano bičiulis Janauskas. Jiems papasakojau apie savo kelionę, daktaro Bugailos šeimos tragediją. Iš jos padariau išvadą, kad karo metu yra tūkstančiai tokių nelaimingų šeimų. Kam tas karas naudingas? Jeigu būtų žmonių, tautų apsisprendimo laisvė, karų nekiltų, nebūtų ir tragedijų. Nutariau po Kalėdų važiuoti į Vilnių ir stoti savanoriu į kariuomenę. Be to, norėjau į kariuomenę ir dėl to, kad čia buvo mažai darbo pagal mano, chirurgo, specialybę. Chirurgijos tokiame kaime kaip Vabalninkas neįmanoma gerai praktikuoti. Reikia turėti gerą ligoninę, personalą ir kitus priedus, be to, nėra tinkamų kelių. Kunigai tik padarė pastabą, kad gausiu mažiau algos negu čia uždirbu. „Man pakaks, – pasakiau, – pinigai yra piktas daiktas, o pareiga turi būti pirmiausia“. Tik kunigas Janauskas man pritarė. Jis pakvietė užeiti. Pas jį kambaryje – gražiausi paveikslai, stalai, staliukai, spintos, taip pat paveikslai, dovanoti dvarų ponų. Pasikalbėjome apie viską – girtuokliavimą, lošimą kortomis pas mane, apie panas, nuotykius. Pavaišino geriausiais gėrimais, saldumynais – tų dalykų parsiveždavo iš Kauno arba Vilniaus. Ir mes labai susidraugavome, pasižadėjome stoti į kariuomenę: vienas – kapelionu, kitas – gydytoju chirurgu.

Pasitarimą ir vaišes nutraukė atvykęs vežimas vežti į kaimą pas ligonį. Kaimas buvo netoli. Namas geras, švarus, kaip mieste, sodelis prižiūrėtas. Atlikau mediko pareigą, o rašydamas receptą sužinojau, pas ką atvažiavęs. Ligonis – tai tas pats tėvas – ūkininkas Šakenis, kuris sūnų leido į aukštuosius mokslus, o jo viena dukra Vilniuje lankė gimnaziją. Pažangus ūkininkas, kad tokių daugiau būtų Lietuvoje. Grįžęs nuėjau gulti. Nuo tos dienos darbas ėjo normaliai ir ligoninėje, ir namuose. Naktimis lankiau ligonius apylinkės kaimuose. Sergančiųjų akių ligomis buvo mažiau, tik retkarčiais žmonės skųsdavosi trachoma, nes šis kraštas – ne tik turtingesnis, bet ir šviesesnis, kultūringesnis. Bet nemažai ir sunykusių ūkių.

Pas vieną tokį ūkininką teko būti. Žmona negalėjo pagimdyti, kankinosi, bobutės nebepadėjo. Atvyko pas mane jos kaimynas ūkininkas ir nuvažiavome. Žiūriu – gryčia nešvari, ligonė guli ant nešvarių skudurų. Liepiau skudurus išplauti, išdžiovinti karštu lygintuvu, išvirinti instrumentus ir kitką. Padėjau jai gimdyti, o gimusį kūdikį paguldžiau ant paruoštų skudurų. Suaugusiųjų nebuvo, vyro irgi, tik du maži vaikučiai. Gimdyvė norėjo atsilyginti ir paprašė paimti iš spintelės jos pinigus. Pradaręs spintelę pamačiau kelis rublius. Man pakaktų, bet, pamąsčiau, vyras išvažiavęs, vaikai maži, motina iškamuota serga, todėl atsisakiau pinigų. Pataręs, ką toliau daryti, susiradau ūkininką, kuris parvežė mane namo.

Tą pačią dieną atėjo restorano savininkas su ryšuliu. „Vabalninko žydų bendruomenės vardu prašau priimti“, – pasakė. „Kokia proga?“ – iškart paklausiau. „Tamsta esi geras gydytojas, specialistas, išgelbėjai mūsų tautybės moteris nuo mirties“. Norėjau jam tą dovaną grąžinti, bet nepriėmė ir išėjo. Po to padariau išvadą, kad tarp žydų, matyt, plinta ta jo pasakyta mintis. Žydų pacientų nemažėja, atvažiuoja ir iš kitų miestelių. Netrukus po restorano savininko vizito susirgo turtingo manufaktūrininko žmona. Skubiai pakvietė mane. Vyras susijaudinęs paaiškino, kad žmonai į dešiniąją pilvo pusę kažkas įlindo ir duria. Pasiėmiau nuskausminamųjų, švirkštą ir nuėjau. Ištyriau – ogi akmenukai eina iš tulžies pūslės. Ligonė šaukė. Suleidau morfijaus, užklojau šilta pūsle skaudamą vietą, nurodžiau, kaip gydytis, ir pasakiau, kad reikės vykti pas dr. Hagentorną į Kauną operacijai, jeigu kartosis skausmai. Tie skausmai sumažėjo ir išnyko, bet po dviejų dienų vėl pasikartojo. Vėl nuvykau, vėl uždėjau šiltą pūslę, suleidau morfijaus. Dar priminiau apie Kauno ligoninę. Skausmas ir trečią dieną pasikartojo. Teko važiuoti. Po trijų savaičių moteris grįžo sveika ir dėkojo už patarimą.

Per Kalėdas gavau raštą iš gubernatūros Sveikatos skyriaus – kvietimą atvykti į Panevėžį iki sausio 6 dienos. Kalėdų atostogų metu ligonių sumažinau, palikau tik sunkiai sergančius. Kaip ir kitomis, taip ir šiomis atostogomis pasinaudojau. Su kunigu Janausku apvažiavome plačias apylinkes,

aplankėme mokytojas, dvarų paneles, suorganizavome susirinkimų, vakarėlių, pasikalbėjome apie lietuvių reikalus, karo eigą.

Panevėžyje, eidamas į gubernatūrą, sutikau savo bičiulį Valiuką iš studijų laikų – dorą, teisingą lietuvį, socialdemokratų linijos sekėją. Panevėžyje jis ėjo advokato pareigas. Mane supažindino su teismo tardytoju Aukštuoliu. Abu skubėjo į teismą, tik pasakė, kad vakare Montvilo salėje vyks vakarėlis-vaidinimas, kur susitikę ir pasikalbėsime. Atsisveikinome iki vakaro.

Užėjęs į Sveikatos skyrių pranešiau apie Pumpėnų ir Biržų punktų darbą. Naujamiestyje nebuvau, nes kiekvieną dieną mano apylinkėje sunkūs ligoniai neleido pasitraukti iš Vabalninko. Raportą priėmė ir gavau algą už tris mėnesius – 360 rublių.

Paskui vaikštinėjau po tas vietas, kur gyvenau jaunystėje ir kur rimtai pradėjau mokytis, kad patekčiau į pirmą mokyklos klasę. Nuėjau prie Nevėžio upės ir liepto, per kurį mus vesdavo į bažnyčią. Vaikštinėdamas gatvėmis sutikau Elisoną, su kuriuo tada gyvenau viename bendrabutyje. Ir jis pakvietė į vakarą, po kurio bus šokiai. Pasižadėjau atvykti. Vėliau aplankiau realinę mokyklą, mokytojų seminariją ir užėjau pas Valiuką. Su jais kalbėjome apie karą. Jis įsitikinęs, kad laimės vokiečiai. Rusai prieš japonus – mažą tautelę – pralaimėjo, aišku, pralaimės ir vokiečiams. „Jeigu pralaimės rusai,– aiškinau, – vokiečiai niekada neduos autonomijos. Ar yra Vokietijos ribose nors viena autonominė šalis? Nėra. Jie mus suvirškins, kaip virškina dabar prūsus, mozūrus, Lotaringiją. Reikia sukilimo norint gauti nors autonomiją, bet vokiečiai juos nuslopina. Tu juk žinai vokiečių Bebelį, socialistai eina išvien su kaizeriu", – dėstė Valiukas savo nuomonę. Jis negalėjo įrodyti, kaip Lietuva gali gauti nors autonomiją, ir, paplojęs delnu man per pečius, paragino eiti į vakarą.

Salė buvo pilna, daugiausia – gražaus jaunimo. Atsisėdome į pirmąsias vietas. Scenoje pasirodė vaidintojai. Man į akis krito viena vaidintoja, geriausia, gražiausia bei švelniausia iš visų, ne tik artisčių, bet ir iš visų buvusių mano simpatijų. Tai angeliukas, gal tik jaunutis. Pertraukos metu norėjau užeiti už uždangos, iš arčiau ją pamatyti ir susipažinti. Valiukas manęs neleidžia. Pasiteiravau apie ją, paprašiau pasakyti bent vardą, pavardę. Jis vardą pasakė – Ksavera, o pavardę, anot jo, pati pasakys. Nudžiugau – vadinasi, su ja susitiksiu, pasikalbėsiu ir pasakysiu, kad ją myliu. „Ar greitai baigsis vaidinimas?" – paklausiau kolegos. „Koks gi tu vyras, tik ką prasidėjo vaidinimas, o jau lauki pabaigos. Nurimk, ji nepabėgs, po vaidinimo bus šokiai", – atsakė. „Šokių man nereikia, nelabai moku šokti. Ji šoks su kitais, jau geriau iškart eisiu pas ją", – mąsčiau. Bet jau suskambo skambutis ir tęsėsi vaidinimas. Ir vėl žavėjausi jos balsu, vaidyba, tik ją sekiau, kitų vaidintojų nematydamas. Laukiau pabaigos. „Gal ji mane pastebėjo?" – galvojau sau vienas. Mačiau ją ir verkiančią, o kaip norėjosi nuraminti, padėti skausmą iškęsti.

Kolega mane ramino, kad greitai baigsis ir prasidės šokiai. „Tu šok su ja, – paprašiau, – neduok šokti su kitais. Ji turi tik su tavimi ir manimi šokti“.

Pasibaigė vaidinimas, nusileido užuolaida. Kolega mane sulaikė – juk jos turi susitvarkyti – ir pasiūlė pasivaikščioti. Paprašiau, kad išvestų ją šokti pirmas, o paskui ir mane supažindintų. Jis prižadėjo. Labai nudžiugau ir laukiau, kada prasidės šokiai ir mes pirmieji šoksime. Pirmasis šokis buvo suktinis ar klumpakojis, Valiukas vis šoko, kankino savo šokėją. Man jos pagailo ir pradėjau abejoti, ar tik Valiukas nevilioja jos prie savęs, nes ją pažįsta. Širdyje pasidarė neramu, pradėjau pavydėti ir juo nepasitikėti. Galop šokdami priartėjo prie manęs, nurimo nervai. Priėjęs pasisveikinau, susipažinau. Buvau sužavėtas – laimė atskrido į mano rankas, ji bus mano. Šiek tiek pašokau, pasikalbėjau ir pasakiau, kad tas šokis man nepatinka, norėčiau šokti valsą ar panašius šokius, ir vėl ją perdaviau Valiukui. Paskui ir Aukštuoliui teko su ja šokti. Vėl pradėjau nervintis, įtarinėti, nes abu su Aukštuoliu atrodė elegantiškai. Nutariau, kad jis pavojingesnis nei Valiukas. Šokio pabaigoje visi trys atėjo prie manęs. Susirinko ir vietiniai jos draugai, turbūt gimnazijos mokiniai, o gal ir baigę gimnaziją. Paprašė kitą šokį šokti su jais. Buvo nepatogu sulaikyti nuo šokių su draugais, o kartu ir mažiau jaudinsiuos. Jei mokėčiau šokti, niekam jos neduočiau, bet ar aš kaltas, kad nemoku?

Taip ir praėjo laikas. Sužinojau jos vardą, pavardę, kur dirba. Paaiškėjo, kad Smilgiuose mokytojauja. Tai visai netoli mano tėviškės, ten yra sanitarinis punktas. Kitą kartą, galvojau, darydamas reviziją aplankysiu ir tą punktą, o drauge – ir šią žavingą, švelnią, kultūringą mokytoją, gal ji sutiks su manimi sukurti šeimos židinį. Paklausęs, ar galiu ją aplankyti, ir gavęs sutikimą atsisveikinau. Pernakvojau Brazdžiūnų šeimoje. Nakvynę ten nurodė Valiukas, kuris jau buvo susižiedavęs su Brazdžiūnaite. Pernakvojęs grįžau į Vabalninką. Važiuodamas galvojau apie sutiktą jauną merguželę, jos skaidrų balselį vaidinimo metu, tarsi Veneros veidą ir kūno sudėjimą, gražiai išlenktą nosytę, malonų būdą. Nors nesitrauk nuo jos, bučiuok ir bučiuok. „Nepaleisiu, ji turi būti prie manęs ir su manimi iki mirties“, – nutariau.

Grįžęs pietų metu pradėjau darbą. Ramiai dirbau apie dvi tris savaites, niekas nekliudė, tik retkarčiais ateidavo mano bičiulis kunigas. Vieną kartą atvažiavo kunigas Lelys ir surengė pas mane kortų lošimą. Bet aš negėriau, kad nenutiktų taip, kaip aną kartą, kai reikėjo eiti pas gimdyvę apsvaigusiam. Vėl išlošiau stambią pinigų sumą, kuri viršijo dienos pajamas.

Maždaug po trijų savaičių pas mane atvyko valdininkas iš gubernatūros, gydytojas. Pavaišinau, jis paprašė prie valgio degtinės, o aš daviau konjako. Pats gėriau tik dėl akių, o jis maukė stikliuką po stikliuko. Pradėjo kalbėti, kaip mes uždirbsime: rytoj skelbiama mobilizacija, ir abu dalyvausime komisijoje. Anot jo, Biržuose yra daug turtingų žydų. Paprieštaravau, kad kaip tik nedaug, o ir

tie neturtingi. „Tu – jaunas gydytojas, nežinai, suvažiuos iš Maskvos, Petrapilio rekrutai, pamatysi. Jie bijo eiti į karą, armijai nenaudingi, tad mokės pinigus mums, kad nepripažintume jų tinkamais į kariuomenę. Pagalvok, jeigu duoda 5000–10 000, kaipgi nepriimti. Eik su manim, drauge, gausi 1/3 pinigų ir turėsi 30 000–40 000", – kalbino jis. „Kolega, – pertraukiau, – nevažiuosiu, nes negavau įsakymo iš mobilizacijos skyriaus". Jis vėl pertraukė: „Mačiau, kad tu paskirtas, ir šiandien gausi paskyrimą. Jeigu aš pasakysiu „netinka", tu pažiūrėjęs irgi sakyk tą patį. Tada abu turėsime pinigų. Juk kokios mūsų algos, nepakanka net degtinei". Mums bekalbant paštininkas atnešė telegramą. „Štai, matai, drauge važiuosime į Biržus, Pasvalį ir ten surinksime daug pinigų. Aš jus pamokysiu, kaip reikia papildyti savo biudžetą, kad metams užtektų. Mėgstu aš tas mobilizacijas", – džiaugėsi gydytojas.

Telegramą perskaičiau garsiai, kad jis girdėtų ir žinotų apsirikęs. Telegramoje buvo parašyta: „Įsakau jums 8 valandą būti Kupiškyje ir dalyvauti mobilizacijos komisijoje drauge su daktaru Vodopalu, jūs skiriamas priiminėti naujokus Ukmergės apskrityje – Vyžuonose, Ukmergėje ir dar dviejuose punktuose". Svečias paraudonavęs pašoko nuo kėdės šaukdamas, kad netiesa parašyta, neva tiek priplepėjau, visas paslaptis išpasakojau jums, nepažįstamam gydytojui. Išbėgo ir jau nebegrįžo į paruoštą lovą mano bute. Negrįžo turbūt dėl to, kad atskleidė jaunam gydytojui rusų valdininkų gydytojų veiklos paslaptis ir kad jo tikslas – pralobti gali sužlugti. Kadangi mobilizacijos mėgėjas negrįžo nakvynės, pranešiau Baltuškai, kad išvykstu ilgesniam laikui – dalyvauti mobilizacijos komisijose Ukmergės apskrityje – ir kad jis eitų mano pareigas. Taip pat užsakiau pastotėje arklius, kad nuvežtų į Kupiškį.

Anksti rytą išvažiavau. Kupiškyje žmonių daug. Nuėjau į valsčių, kur jau dirbo valdininkai. Pasiteiravau, kur apsistoti ir kada pradės darbą komisija. Policininkas nuvedė mane į namus ir parodė kambarį. Sužinojau, kad antras gydytojas iš Utenos atvyko vakar ir apsistojo tolėliau. Policininkas parodė jo namą, prie kurio išvydau būrelį žmonių, tarp jų – ir kelis „stražnikus" (sargybinius).

Turėdamas laiko nuėjau į bažnyčią, pavaikštinėjau po miestelį, sužinojau, kad miestelio gydytoja yra Galkytė (vėliau Bylienė). Užėjau pas ją susipažinti – jauna, graži panelė. Trumpai pasikalbėjome, ji paprašė ateiti plačiau aptarti rimtus medicinos klausimus. Pasižadėjęs išėjau į darbą.

Žmonių mieste daug, ypač prie valsčiaus, daug ir „stražnikų". Mobilizacijos komisija jau susirinkusi, atėjęs ir mano kolega dr. Vodopalas. Darbas prasidėjo. Vyrai išsirengė, visi gražaus kūno sudėjimo, iš pirmo žvilgsnio kariuomenei tinka. Pagailo mūsų vyrus lietuvius atiduoti rusų karo garbę ginti. Mano kolega lietuvis, gal ir jis taip galvojo? Stengiuosi kiek galima daugiau atleisti nuo tarnybos arba atidėti šaukimą kitam terminui, ypač

naujokų, kurie dar mokosi gimnazijose ar universitetuose. Ir kolega man pritarė. Bet tą kartą Kupiškyje tarp gydytojų ir valdžios atstovų kilo kivirčų, jie mumis nelabai pasitikėjo. Su kolega išėjome papietauti pas gydytoją Galkytę. Ji mus išbarė, kad neatleidome nuo tarnybos moksleivio. Aiškinome, kad mes nekalti, o kaltas tas, kuris mums tiriant nepasakė, kad jis – aštuntos klasės gimnazistas, o mes juk negalėjome spręsti iš nuogo kūno, visų organai vienodi. „Nevienodi", – atsakė ji. „Pavojinga jūs, panele, esate", – užbaigėme kalbą ir pavalgę vėl išėjome darbą.

Po pietų dirbome taip pat, kaip ir prieš pietus. Baigę darbą abu nuėjome pasivaikščioti po miestelį. Mus iš tolo sekė „stražnikai". Prie mano namų jie irgi vaikštinėjo, o prie Vodopalo buto – dar daugiau. Vėliau sužinojome, kad prie mano namo jų buvo septyni, o prie Vodopalo – septyniolika.

Parėjęs namo atsiguliau, bet ilgai neužmigau. Girdėjau kalbas, bet negalėjau suprasti, nugirdau tik žodį „daktaras". Toliau prasidėjo riksmai, kvatojimas ir butelių daužymas. Klausydamas tų riksmų užmigau. Miegodamas jutau, kad kažkas yra mano kambaryje, bet negalėjau atsibusti – apsiverčiau į kitą pusę ir toliau miegojau. Tingėjau atsikelti, net degtukų neturėjau. Atsikėlęs pirmiausia pažiūrėjau į savo piniginę po pagalve. Ji buvo, o šalia – 500 rublių. Iš kur jie atsirado? Raščiuko neradau. Turbūt naktį būta naujokų, bet ką man daryti su pinigais? Nutariau atiduoti komisijos pirmininkui, kad mano vardu paaukotų Raudonajam Kryžiui. Vėliau paaiškėjo, kad mūsų žmonės nugirdė „stražnikus", tad galėjo užeiti į mano kambarį. Komisijos darbo metu paaiškėjo, kad naujokų priėmimu naudojasi ne tiek komisijos gydytojai, kiek felčeriai ir privatūs gydytojai. Jie darydavo parafino injekcijas, laikinas žaizdas, žinojo atleidimo nuo tarnybos paragrafus, visokius tarpininkavimus ir panašiai.

Kupiškyje dirbome tris dienas, ketvirtą dieną išvažiavome Utenos link. Kažkokiam miestuke, berods, Vidžiuose vėl dirbome tris dienas. Paskui vykome į Uteną – į dr. Vodopalo rezidenciją. Ten gavau geresnį kambarį nei Kupiškyje. Kambarys viešbutyje, švarus ir šviesus, bet irgi nerakinamas – nesupratau, kodėl. Išėjau į miestą pasižvalgyti, o grįžęs radau dr. Vodopalo raštelį, kuriame jis kvietė vakarienės.

Jo namuose radau gyvą, judrią, gražią, aristokratiškų manierų šeimininkę ir visus komisijos narius. Šeimininkė pakvietė prie stalo. Jis dekoruotas gėlėmis, nors ir žiema buvo, valgiai ir gėrimai – kaip dvaruose arba klebonijose per atlaidus. Nors šeimininkė ir vaišinga, išskyrus raštininkus, laikėmės etiketo. O jie rijo, gėrė ir galiausiai pasigėrė. Visas tris dienas čia taip maitinomės.

Pagerėjo mūsų, gydytojų, santykiai su komisijos valdininkais, jie jau pasitikėjo mūsų išvadomis, todėl galėjome ir daugiau vyrų atleisti nuo karinės prievolės.

Vieną rytą išvykau namų link. Sustojau Užpaliuose, aplankiau gerą patriotą Užpalių kleboną, vaistinę, Vaitonių šeimą ir kitus pažįstamus, buvusius ligonius. Ten pernakvojęs atvykau į Svėdasus pas brolį. Jis dirbo gerai, nors ligonių buvo šiek tiek mažiau. Pasakiau, kad išvykstu į Vilnių. Aplankiau ir kleboną, vienas kito atsiprašėme, taip pat vaistininką, Farberį ir kitus. Parašiau laiškutį savo dėdei ir išvažiavau į Kupiškį. Ten užėjau pas daktarę Galkytę pasikalbėti apie mūsų darbą. Ji norėjo su manimi kalbėtis ir toliau, pageidavo, kad pernakvočiau pas ją, bet, turėdamas galvoje sutiktą Smilgių ir Sidabravo mokytoją, nesileidau į saldžias kalbas.

Į Vabalninką atvažiavau naktį visai išvargęs. Šeimininkė padėjo susitvarkyti, papasakojo apie pacientus, ožį ir kitką. Nesiklausiau, nes rūpėjo greičiau atsigulti. Tik užsnūdus pradėjo skambinti į duris. Atsikėlęs vis tiek jutau nuovargį, buvo sunku nugarą sulenkti ir ištiesti, kojos taip pat neklausė mano įsakymų, svyrinėjau, lyg būčiau išgėręs svaigalų. Bet palengva nuovargis praėjo. Paklausiau šeimininkės, apie kokį ožį vakar kalbėjo. Pasirodo, gavau iš vieno naujoko dovanų – „ožį" (stirną) už tai, kad jo moksleivį sūnų atleidau nuo kariuomenės. Nuėjęs į sandėliuką pamačiau nuluptą gyvulį. „Tegu būna, jei jau atvežė" – pagalvojau. Laukiamajame jau buvo pacientų. Juos galėjau priimti, nes į ligoninę neprivalėjau eiti. Iki 11 valandos visus priėmiau. Nuėjau ir į ligoninę, kur ligonių buvo daug, bet pamatę mane visi išsiskirstė. Štai ką reiškia valdiška tarnyba – išvažiavęs gali prarasti praktiką, o iš algos nepragyvensi. Ūpas pablogėjo, bet iki 12 valandos išbuvau.

„Reikia mesti valdišką tarnybą, gerai, kad ne praktikos vietoje buvau ėmimo komisijoje, nes praktika būtų pražuvusi," – galvojau grįždamas namo. Parėjęs radau laukiamąjį pilną žmonių. Pasirodo, visi pacientai, pamatę mane ligoninėje, perėjo į mano privatų kabinetą. Ūpas pasitaisė, pradėjau vėl rimtai dirbti. Apžiūrėjau daug, o miestelio ligonius paprašiau ateiti anksti iš ryto. Paskui nuėjau pas Janauską pasitarti, ką daryti su „ožiu". Kalbėjomės apie mobilizacijos įspūdžius ir įvykius, apie gydytoją, kuris dirbo komisijoje, ir apie„ ožį", kurį gavau iš vieno naujoko. „Ožys" – geras dalykas, neišmesk, padarysim susirinkimą, sudorosime. Tu duosi „ožį", o mes – gėrimus, pašvęsime", – pasiūlė jis.

Dirbau ir nesirūpinau susirinkimu. Bet vakarais ateidavo mano bičiulis ir informuodavo apie sueigą, „ožio" likimą, kad jis jau ruošiamas kepsniams, gėrimai supirkti. Pasakiau, kad darbo dienomis negaliu dalyvauti, paprašiau be manęs apsieiti ir už mano sveikatą išgerti.

Kitą sekmadienį atėjo mokytojų ir mergaičių delegacija ir paprašė atvykti apie 7 valandą į vietos mokyklos mokytojos butą. Nors tos mokytojos manęs neviliojo, nes buvau tvirtai nusistatęs laikytis vienos panevėžietės, nuėjau. Stalas buvo nustatytas įvairių gėrimų buteliais, tortais, senoviškais porceliano

indais – turbūt iš kokio nors dvaro pasiskolintais. Būrelį sudarė mokytojai – tiek moterys, tiek vyrai. Visi užkandžiavome, vyrai gėrė stipresnius gėrimus, moterys – silpnesnius. Šnekučiavomės apie viską, kas į galvą atėjo, o pabaigoje prasidėjo oficialios kalbos. Kunigas Janauskas kalbėjo apie mane, apie mano būtus ir nebūtus laimėjimus, jutau, kad jis perdaug išgėręs. Kalbėjo ir kiti vyrai, irgi išgėrę perdaug. Atėjo ir mano eilė kalbėti. Atsistojęs pasakiau, kad ši vakarienė paskutinė, kurią jie suruošė man pagerbti ir išleisti su gerais atsiminimais. Padėkojau visiems, ypač kunigui Janauskui ir maloniai poniai šeimininkei. Pasakiau, kad kitą sekmadienį jau sėsiu į vežimą. Visi tarsi išsiblaivė, surimtėjo. Pradėjo klausinėti, kur ir kada važiuoju. Pasakiau laiką, o kur – dar ir pats nežinojau. Kunigas Janauskas patvirtino mano žodžius. Visi nutilo. „Išgerkite, būkite linksmi, neaimanuokite“, – paraginau. Ir vėl pradėjo gerti, užkandžiauti. Tyliai išsmukęs parėjau namo ir atsiguliau.

Kaip visados atsikėlęs priiminėjau ligonius, pavalgęs nuėjau į ligoninę, kur dirbau, kiek galėjau. Kiekvieną vakarą, nors nuvargęs, važiuodavau į kaimą arba eidavau į miestelį lankyti gulinčių ligonių. Protarpiais, turėdamas kiek laiko, tvarkiau savo „kraitį“ – pakavau daiktus. Juos pakavo ir mano bičiulis kunigas. Nurodytu laiku nesuspėjau išvykti, nes buvau iškviestas į kaimą arti Pabiržės, kur turėjau suteikti pagalbą dviejuose kaimuose. Išvykau kitą dieną. Taip atsisveikinau su Vabalninku, kur kiek galėdamas dirbau ir stengiausi panaudoti visas savo žinias. Man nepatiko būti rusų valdininku ir vykdyti rusų valdžios įsakymus, pasibjaurėjau tuo gydytoju, kuris įkalbinėjo imti kyšius ir dalytis su kitais komisijos gydytojais. Užtat pabėgau iš tarnybos niekam nepasakęs, nepranešęs gubernatūros Sveikatos skyriui ir nepaėmęs algos. Jie negalės manęs nubausti, nes savo noru stosiu į kariuomenę.

Pasiekiau stotį, sulaukiau traukinio, vykstančio į Kalkūnus. Paėmiau bilietą į Vilnių. Kalkūnuose, girdžiu, žmonės kalba lietuviškai. Sulaukęs traukinio į Vilnių įsėdau ir išvažiavau.

Vilnius. Raudonojo Kryžiaus tarnyboje

Stoties salėje pasidėjau savo mantą į apsaugą. O ką dabar daryti, kur važiuoti, kur eiti? Nežinojau, kur ta įstaiga, priimanti į kariuomenę savanorius. Sėdėjau stotyje, užkandžiavau ir gailėjausi, kad Vabalninke nesusirašinėjau su įstaigomis. Nutariau eiti į Raudonojo Kryžiaus centrą.

Galvodamas, kaip jį surasti, pamačiau vieną pažįstamą žmogų, kuris atrodė kaip mano mokytojas chirurgas profesorius N. N. Burdenko. Nuėjau jo užkalbinti. Atsisukęs į mane jis nustebęs sušuko: „Jurij Adamovič, tu čia?“ „Taip, –

atsakiau, – dabar tik atvykau į Vilnių, nusibodo būti gydytoju valdininku". „Nori dirbti su manim?" – paklausė jisai. „žinoma, koks dar klausimas", – atsakiau. „Taigi esi Raudonojo Kryžiaus gydytojas, tave priimu nuo šios dienos. Dirbsi čia, stotyje, antrame ir trečiame perone. Ten pritaikytos patalpos suteikti pirmąją pagalbą kariams, vežamiems iš fronto į užnugario ligonines".

Abu užkandome, aš atsilyginau. „Matyti, kad sekasi praktika", – pastebėjo jis. „O taip, daugiau uždirbu negu universiteto profesoriai – vidutiniškai pusantro tūkstančio rublių per mėnesį", – atsakiau. Dar papasakojau, kokia tvarka miestelių ligoninėse, kokie gydytojai gubernatūros Sanitarijos skyriuje ir kitką. „Jie – ne gydytojai, bet batsiuviai, o tokie gubernatoriui tinka. Patys gubernatoriai ragina savo padėjėjus imti kyšius, o ir paskui visi dalijasi. Jiems rūpi, kad žmonės būtų klusnūs ir neturtingi. Turtingi žmonės leidžia savo vaikus į mokyklas, kelia revoliucijas ir nori nuversti carą", – pasakojau. Savo pašnekovą gerai pažinojau, kietas buvo ukrainietis. Visada atjautė kitataučius – ir būdamas studentas, ir asistentas, ir docentas, o vėliau ir profesorius.

Nuėjome į pirmosios pagalbos patalpas, kur radau savo tautietę dr. Alseikienę iš Vilniaus, žydų kilmės gydytoją, su kuria drauge baigiau universitetą. Profesorius Burdenko pristatė mane kaip nuo šios dienos punkto vyriausiąjį gydytoją. Be to, pageidavo, kad apsigyvenčiau arčiau stoties. „Jeigu nerasi kambario arčiau stoties, parūpinsiu jį pačioje stotyje", – pridūrė. Aš jam pasakiau, kad šiandien noriu paieškoti, nes rytoj jau pradėsiu dirbti.

Stotyje – triukšmas, po darbo negalėsiu pailsėti. Norėjau nueiti pas Janulaitį ir ten pasiteirauti apie kambarį, o profesorius norėjo aplankyti sunkiai sergančius karius ligoninėje, kuri buvo įsikūrusi generalgubernatoriaus rūmuose priešais Vilniaus universitetą. Abu užėjome į kliniką, jis atliko vizitaciją ir papasakojo apie kiekvieną ligonį. Paskui parodė lovą, kurioje nakvojo Napoleonas ir kurioje jis pats kartais pernakvoja. Atsisveikindamas dar pridūrė, kad čia turėsiu dirbti kaip asistentas, kai punkte nebus darbo. Padėkojęs nuėjau pas Janulaitį.

Jį radau namuose ir informavau, kokiu tikslu atėjau. Jis iškart paėmęs telefoną pradėjo skambinti ir lietuviškai kalbėti. Svajojau gauti kambarėlį lietuvių šeimoje, būti arčiau savų, pasikalbėti, pasitarti tokiu sunkiu mūsų tėvynei metu. Baigęs kalbėti Janulaitis pranešė, kad kambarėlį galiu gauti pas M. Biržišką. Tai netoli stoties esantys banko namai, ten gyvena ir A. Smetona, kunigas Tumas, inžinierius Čiurlys ir Biržiška. Nieko nelaukęs nuėjau pas poną Biržišką. Ponia Biržiškienė parodė man kambarį, susitarėme, ir apsigyvenau. Parsivežiau iš stoties savo daiktus. Anksti rytą nuėjau į darbą, susipažinau su visu personalu, apžiūrėjau gydomąsias, perrišamąsias ir sterilizacijos medžiagas, aparatūrą, fiksavimo priemones – šviną, gipsą.

Susipažinau su punkto medicinos bei ūkio dalimis, su stoties komendantu, nes jis tvarkė visą stoties eismą.

Pirmą mano darbo dieną iš fronto su sužeistais kariais atvyko tik trys transporto priemonės. Sunkesnius ligonius, suteikę pagalbą, grąžinome į transportą, kad nuvežtų į užnugarį. Lengviau sužeistus nusiuntėme į artimesnes užnugario ligonines, o kuriems reikėjo greitos ir rimtos pagalbos – į Vilniaus karo ir Raudonojo Kryžiaus ligonines. Sužeistus į galvą ir stuburą nukreipiau į ligoninę, kur dirbo prof. Burdenko. Jis davė man instrukciją – kad visus su pažeista nervų sistema siųstų tik į jo ligoninę. Tarp sužeistų karių buvo ir lietuvis karininkas Adamkevičius, mano mokslo draugas iš Liepojos. Jam sužeista galva, bet ne smegenys, o veidas. Jį nusiunčiau į tolimą užnugarį. Vėliau nepriklausomoje Lietuvoje Adamkevičius buvo pulko vadas.

Taip ir dirbau diena iš dienos. Nors transporto ešalonų daugėjo, bet darbas sekėsi. Mano padėjėjos pasiskundė, kad dirbti sunku, reikia daugiau gydytojų ir pagalbininkų. Supratau ir pažadėjau surasti ne tik gydytojų, bet ir seselių bei sanitarų. Reikėjo ir aparatūros, instrumentų, perrišamosios medžiagos. Tučtuojau liepiau operacinės sesutei sudaryti reikalingo operacinės inventoriaus, instrumentų, rišamosios medžiagos, lovų, baltinių ir kitko sąrašą. Po kelių dienų visko gavome.

Atėjo sunkesni laikai, jau nesuspėdavome atlikti darbų. Visų nervai pradėjo irti. Vieną dieną, kai ešalonai pradėjo eiti vienas po kito ir reikėjo daryti didesnes operacijas, pasijuto didelė įtampa tarp manęs ir padėjėjų. Su gydytoju ir seselėmis operavau vieną sužeistą karį. Staiga dr. Alseikienė sušuko, atsigręžęs pamačiau, kad kraujas kaip fontanas muša pro jų galvas. Palikęs savo ligonį pribėgau ir išvydau padarytą pjūvį pažasties srityje. Man išsprūdo žodis „bjaurybės“. Įsakiau sulaikyti kraują, suspausti kraujagyslę, bet jos nemokėjo. Pašaukiau vyr. seserį, kuri man padėjo toliau operuoti. Neparengusios operacijos lauko jos per plaukus padarė pjūvį, manydamos, kad tai – flegmona, o iš tikrųjų šoviniu, kurio niekas nepastebėjo, buvo sužalotos kraujagyslės. Liepiau joms be mano sutikimo nedaryti operacijų. „To nebus, mes vyresnės ir neklausysime, o dar paduosime tave į teismą už įžeidimą“, – šaukė jos. „Labai prašau, aš to ir noriu, – atsakiau, – o dabar prašau dirbti“. Lyg užmiršę dirbome toliau. Grįžau prie savo ligonio, užbaigiau operaciją. Paskui visi susinervinę išėjome namo.

Stotyje sutikau profesorių Burdenko. Paprašiau jo skirti dar gydytojų, kurie šiek tiek išmanytų chirurgiją. „Ligonių dvigubai, trigubai padaugėjo, esamomis gydytojomis pasitikėti negalima, nes jos neišmano lauko chirurgijos. Reikia seselių, kurios galėtų nors žaizdas aprišti arba gerai išmanytų aseptiką. Jų vietoje galėtų būti studentai medikai, reikėtų ir sanitarų“, – dėsčiau savo pageidavimus. Pasakiau ir apie kivirčą su asistentais. „Viską

padarysime, tik nesinervink", – pažadėjo jis. Abu apėjome operacinę, barakus, kur gulėjo apie dešimt ligonių. Prie išėjimo jis sustojo ir liepė čia pastatyti žmogų, kad prižiūrėtų švarą, vėdintų, nes generolai ir princas Oldenburgas, sanitarijos viršininkas, labai baudžia už netvarką. Atsisveikindamas paprašė užeiti pas jį rytoj apie vienuoliktą ar dvyliktą valandą ryto.

Parėjus namo norėjosi kur nors išeiti, nervus nuraminti, pailsėti. Ponų Biržiškų bute tyla, ramu, ir ta tyla mane kankino. Nutariau eiti viršun pas Meginaitę ar pas inžinierių Čiurlį. Užėjau pas Meginaitę, o ji knygomis apsikrovusi. Domėjosi ne manimi, bet naujais leidiniais. Paėmė vieną ką tik išėjusį iš spaustuvės žurnalą ir įkišo man sakydama: „Jei imsi ir užmokėsi šimtą rublių, būsiu tavo žmona". „Už vieną sąsiuvinį šimtas rublių daug – neimsiu, o už tave, dukrele, mokėsiu šimtą, o gal ir daugiau", – atrėžiau. Ji supyko, kad ją įvertinau šimtu rublių. Galiausiai paėmiau sąsiuvinį ir padėjau penkis rublius. Meginaitė paėmė ir pridūrė, kad po koncerto, kuris bus prašmatnioje salėje, vieną kartą pašoks su manim. Sužinojęs, kada ir kur bus tas koncertas, atsisveikinęs grįžau į savo kambarį. Vėliau ją lankydavau dažnokai, bet apie meilę neprisimindavau, nors mergina rimta, veikli ir labai maloni, būtų gera ir ištikima žmona.

Iš ryto vėl nuėjau į tarnybą. Ta diena pasitaikė sunki, juo toliau, vis daugiau darbo. Gavau pastiprinimą – du gydytojus, operacinę salę ir moksleivių būrelį iš Vilniaus, Suvalkijos ir Kauno sričių dirbti sanitarais. Jie šiek tiek jau buvo dirbę Vilniaus ligoninėse. Dvyliktą valandą paprašiau naujai atvykusį vyresnį gydytoją eiti mano pareigas, o pats nuskubėjau į ligoninę padėti profesoriui Burdenko – asistuoti operuojant ligonį. Ligonis prieš dvi dienas buvo atsiųstas į jo kliniką su peršautu stuburu ir pažeistomis stuburo smegenimis. Ligonis sunkus, tad patariau jį išoperuoti ir išvežti kitur. Profesorius sutiko operuoti, nors buvo tik vienas procentas, kad ligonis po operacijos pagis. Bet nebuvo ką daryti. Nuvežėme jį į operacinę, parengėme operacijai. Stuburkaulio kaulo dalis sužalojo dalį nugaros smegenų ir nervų šaknis. Profesorius jas susiuvo. Paskui ligonį išgabenome į palatą, po kelių dienų jis mirė.

Profesorius daug buvo padaręs ir sėkmingų stuburo operacijų, bet daug pacientų ir mirė. Mirė daugiau negu pagijo. Bet dėl tų gyvų lavonų operacijų jis tapo vieninteliu Rusijoje smegenų chirurgu, pralenkė ir Estijos mokslininką profesorių Jepą, kuris buvo pagarsėjęs Europoje. Po operacijos profesorius Burdenko dar pranešė, kad mano pagalbininkės padavė skundą gydytojų teismui ir pridūrė, kad jos tikrai tam darbui netinkančios.

Toliau visi dirbome sklandžiai. Mano padėjėjoms teko lengvesni ligoniai, jos juos perrišinėjo. Galvojau, kad tokiam darbui apskritai geriau tinkami vyrai gydytojai: apžiūrime atneštus ligonius, sesutės subintuoja, jeigu reikalinga maža pagalba, arba mes atitaisome fronte padarytas klaidas. Jei

reikalinga operacija, žinoma, lengva – padarome vietoje, jeigu reikia sunkios – tuojau siunčiame į vietos ligonines. Vakare sumažėjo darbo, tuo metu traukiniai atvykdavo dienomis, tad naktimis galėdavome pailsėti. Vis dėlto padirbęs du mėnesius labai sulysau, nors valgiau gerai, stoties komendanto valgykloje ir namie.

Nors ir išvargęs, ir beveik be energijos, rengiausi į lietuvių koncertą, apie kurį kalbėjo panelė Meginaitė. Apsivilkau naujus rūbus su žvaigždėmis ant pečių. Įėjęs į salę pamačiau būrį merginų gražuolių, tarp jų ir tą, kuri man „davė arbūzą", p. K. Tokių gražių merginų nesitikėjau sutikti. Su visomis susipažinau, sumokėjau už jų bilietus, nupirkau gėlių. Ir p. K. pradėjo kalbėti lyg būčiau geras pažįstamas ar draugas. Bendravau, bet šaltai, nes neužmiršau to smūgio, kurį išgyvenau. Žiūrėjau į jos veido bruožus, kurie mane viliojo. Jos draugės traukė dar labiau, bet vis tiek neužmiršau panevėžiškės Ksaveros Frankaitės. Koncertas buvo gražus, su malonumu išklausiau. Prasidėjo šokiai. Pašokau kartą su Meginaite, o su p. K. atsisakiau šokti paaiškinęs, kad nemoku. Bet antrą kartą pakviestas šokau, tik buvau šaltas ir turbūt kojas jai numindžiau, nes trečią kartą jau nebekvietė. Pasiteiravęs apie ją sužinojau, kad jos sužadėtinis pašauktas į kariuomenę ir ji negauna laiškų.

Į vakarą susirinko visa Vilniaus „smetonėlė", daug ir Suvalkijos, ir Žemaitijos veikėjų. Pasikalbėjau tik su Janulaičiu apie karo eigą, fronto liniją. Jis papasakojo, kad blogi popieriai, nežinia, ar bėgti, ar pasilikti. Parėjęs namo apie koncertą nebegalvojau ir tų gražių merginų nebeatsiminiau.

Kitą dieną dirbome tuo pačiu tempu. Bet vieną dieną mano darbą nutraukė – pašaukė į Raudonojo Kryžiaus centrą, į teismą kaip atsakovą. Dalyvavo teisėjas profesorius Z. Maiteitelis – vyriausiasis Šiaurės fronto chirurgas, jo padėjėjas profesorius Burdenko ir prokuroras generolas, Raudonojo Kryžiaus vedėjas.

Prokuroras siūlė atsiimti skundą, bet padėjėjos jokiu būdu nesutiko. Sprendimas: daktaras Žilinskas yra punkto viršininkas, atsakingas už viską, ne tik už mediciną, bet ir už visą ūkį. Taigi jis galėjo padėjėjoms tai pasakyti, nes jos pradėjo kareivį operuoti ir negalėjo užbaigti. Daktaras išgelbėjo jam gyvybę. Taigi toliau turėjau eiti pareigas. Grįžau į darbą, nes ten liko tik du gydytojai vietoj penkių, darbo buvo daug. Po kiek laiko atėjo ir padėjėjos, dirbome jau greičiau, todėl vakare buvome laisvi.

Grįžęs namo radau motinos laišką. Rašė, kad mano brolis ūkininkas buvo mobilizuotas, o dabar guli Vilniuje, karo ligoninėje. Iš galvos neišėjo, kaip galėjo paimti paskutinį vyrą iš ūkio, tai – nesusipratimas. Kitą dieną suradau progą nuvažiuoti į ligoninę. Ligoninės viršininkas – mano geras bičiulis iš universiteto laikų Kalnius. Nuėjęs pas jį paprašiau brolį persiųsti į užnugarį, ir jis sutiko. Dar paprašiau prieš išsiuntimą dviem dienoms išleisti pas motiną – irgi sutiko. Padėkojęs išėjau.

Rytojaus dieną brolis susirado mane darbo vietoje. Papasakojo, kaip pabėgo iš Osovuco tvirtovės bombardavimo metu. Patariau jam, grįžus iš motinos į ligoninę, pirma užeiti pas mane. Brolis grįžo laiku. Pasakiau, kad gydytojas prižadėjo jį išsiųsti ne į frontą, bet į užnugario ligonines. Brolis ramiai grįžo į ligoninę ir ten patarnaudavo virtuvėje.

Vieną kartą nuėjęs pas inžinierių Čiurlį radau jį labai susinervinusį. Pasirodo, jis gavo šaukimą į naujokų ėmimo komisiją. „Ar duosi kokių nors vaistų?" – paklausė. „Kam vaistai? Išgersi stiprios kavos, širdis pradės mušti ir tave atleis arba atidės keleriems mėnesiams šaukimą". Jis paprašė kofeino. Išrašiau išgerti dvejus miltelius namie ir vieną – komisijoje, prieš apžiūrą. Iš ryto jis taip ir padarė, dar raštvedžiui pakišo pusę rublio. Šis nežiūrėdamas įsidėjo į kišenę ir, išbraukęs iš tos dienos sąrašo, įrašė į paskutinės dienos sąrašą. Jį priėmė – pripažino sveiku.

Pajudėjo šiaurinis fronto sparnas, vokiečiai persikėlė per Nemuną jo žemupyje. Štabe buvo neramu. Atbėgo susijaudinęs profesorius Burdenko: „Jurij Adamovič, organizuok punktus visose stotyse iki Šiaulių. Toliau vakarams taip pat reikia punktų, bet juos pavesiu kitam chirurgui, gal Šiauliuose rasiu tokį". Sutikau, tik man reikėjo sanitarinio traukinio, kur galėčiau ligoniams suteikti pirmąją pagalbą ir pavalgydinti. Ligonius reikės maitinti, kol juos paims sanitariniai traukiniai, skirti išvežti į užmiesčio ligonines. Profesorius man pritarė.

Po savaitės gavau traukinį. Vienas pirmos klasės vagonas buvo su dviem kabinomis: viena – viršininkui, antra – vagono ūkio vedėjui, taip pat buvo salės štabo karininkų posėdžiams ir valgymui. Antras vagonas skirtas gydytojams, trečias – seserims, ketvirtas – sanitarams, penktas – valgykla kareiviams, šeštas – operacinė. Taip pat buvo vagonai rišamosioms medžiagoms, vaistinei, maistu, iūkiui – iš viso penkiolika. Ant vagonų – Raudonojo Kryžiaus ženklai, šonuose užrašyta „Peredovoj poezd 10 armii" (priešakinis dešimtosios armijos traukinys) ir smulkesnėmis raidėmis – „Peredovoj pereviazočnyj i pitatelnyj punkt Krasnovo Kresta pri 10 armii" (dešimtosios armijos Raudonojo Kryžiaus perrišimo ir maitinimo punktas). Visą savaitę dirbau dar daugiau. Ligonių padaugėjo, matyt, frontas pajudėjo. Sudariau personalo sąrašą, paprašiau profesoriaus Burdenko pagalbos – norėjau, kad jis man perleistų iš Vilniaus punkto kai kurias seseles, sanitarus savanorius ir sanitarus kareivius, taip pat keturis gydytojus, iš kurių paimsiu vieną, o kiti galbūt bus reikalingi, kai reikės steigti kelis naujus punktus.

Profesorius Burdenko sutiko su mano pasiūlymais ir pažadėjo komandiruoti į mano punktą visus pageidautus asmenis, o į kitus punktus pasiųsti vėliau. Su visais atsisveikinęs išvykau į Kėdainius. Ten jau radau atgabentus sužeistuosius. Pagalbą teikiau ne vagone, bet prekių ir siuntinių sandėlyje, nes į jį ir iš jo geriau įnešti bei išnešti sužeistuosius. Užėmėme valdiškus namus medicinos

punkto reikalams – ligoniams guldyti iki jų evakuacijos. Sužeistieji buvo atvežti nuo pietinių Dubysos krantų.

Po dviejų savaičių gavau Kėdainių komendanto A. Merkio įsakymą vykti į Baisogalą, nes ten strateginiais tikslais nukreiptas sužeistųjų transportas. Padalijęs medžiagas ir dalį instrumentų, palikęs Kėdainiuose vieną gydytoją, dvi seseles ir keturis sanitarus, išvykau į Baisogalą. Ten stotis maža, pastačiau palapines priešais ją, ligoniams paruošiau guolius. Netikėtai vokiečių kavalerija, buvusi už Kėdainių, rytuose, atsidūrė Žeimių stotyje. Vadinasi, nebebuvo kaip ištrūkti iš apsupties. Nuėjęs pas komendantą Merkį pasakiau, kad mesiu traukinį ir mėginsiu eiti pėsčias į Kauną. Jis atsakė neturįs žinių, ar paimtas Kaunas, todėl patarė palaukti. Gavome pranešimą iš štabo – vokiečiai tuo pačiu keliu atsitraukė, tad išėjau į darbą laukti transporto. Ilgai laukti nereikėjo – kai visi jau buvome pasiruošę, pradėjo artintis sanitariniai vežimėliai, paskui ūkininkai su savo vežimais.

Ligonius priiminėjome vagone, visus reikėjo apžiūrėti, nes vieni šiek tiek apraišioti, kitų žaizdos atviros, matyti, kad darbas atliktas pačiame fronte. Pasirodo, buvo daug sužeidimų šoviniais, nes tokios žaizdos būna išdraskytos, daug ir gangrenų. Todėl teko daryti daug amputacijų – ir kojų, ir rankų. Kiekvieną dieną sužeistųjų daugėjo, visos palatos buvo pilnos. Skambinau telefonu komendantui Merkiui, prašiau kuo greičiau atsiųsti sanitarinį traukinį, nes ligonių – apie keturi šimtai, netelpa palapinėse. Komaro dvaras – du kilometrai nuo stoties, gal reikia sekvestruoti visus rūmus? Jis atsakė pasistengsiąs, kad ligoniai iš Baisogalos būtų evakuoti.

Iš tikrųjų po pietų atvažiavo sanitarinis traukinys ir paėmė visus ligonius. Kol jie susitvarkė, dar atvyko apie penkiasdešimt žmonių. Juos apžiūrėjome ir sunešėme į tą patį traukinį. Visi rūpesčiai atkrito.

Išleidęs traukinį sanitariniu vežimėliu nuvykau į Baisogalą, užėjau pas Komarą ir viską papasakojau. Jis, nieko nesakęs, pasikvietė žmoną ir jai išdėstė mano pageidavimus. „Išrūpinkite iš carienės man ordiną, tai užleisiu savo „palocių“ jūsų ligoniams, ligoninei duosiu maisto“, – pareiškė ji. „Pirma reikia užleisti namus ligoniams, o paskui jau rūpintis jums ordiną gauti. O jeigu negausite ordino, ką darysite? Atmink, ponia, vyksta karas, sužeistas žmogus turi būti priglaustas, o aš turiu teisę be perspėjimo rūmus paimti savo žinion, nes ligoniai negali gulėti po atviru dangum dieną ir naktį. Žiūrėk, tamsta, ponia Jagminienė kasdien siunčia pieno ir nereikalauja atlyginimo. Tamstos namai bus sekvestruoti“, – tvirtai pasakiau. Jie buvo sekvestruoti ligoniams Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metu, daktaras Jaloveckas ten įrengė perrišamąjį punktą.

Užėjęs į kleboniją radau kleboną ir jo brolio sūnų, baigusį gimnaziją. Jį pakviečiau pas save dirbti – kol kas sanitaru drauge su savanoriais sanitarais,

juk tada nebus šaukiamas į kariuomenę. Kunigas sutiko, man dėkojo. Vaikiną paskyriau sanitaru, einančiu ir sekretoriaus pareigas. Iš sanitarų, vežančių sužeistuosius iš fronto į Baisogalos punktą, sužinojau, kad pakelėje į frontą ir fronto linijose yra daug sužeistųjų. Mes nepajėgsime jų paimti. Pasikviečiau gydytojus ir aptarėme, kad reikia ne siųsti pagalbą sanitariniam fronto personalui, bet užmegzti ryšius su divizijos gydytojais. Mano kolegos atsisakė vykti, nes nežinojo situacijos, nepažinojo apylinkių. Paprašė važiuoti mane. Sutikau ir pasikviečiau ūkvedį, kad paruoštų vežimėlį. Arklį turėjome savo – paėmėme iš sužeisto kareivio, kuris juo atjojo į punktą, kai dirbau Kėdainiuose. Brikelį ir pakinktus gavome iš ūkininko. Sanitarai pakinkė arklį, bet jis šoko piestu. Kolegos jį mokė visą dieną.

Ankstų sekmadienio rytą su ūkvedžiu išvažiavome į fronto liniją, prie Dubysos krantų. Iš Baisogalos nuvykome į Grinkiškį, paskui į Šaukotą. Ten jau buvo sužeistųjų, kurie sėdėjo ar gulėjo klebonijos sode ir šventoriuje. Užėjau pas kleboną, bet paaiškėjo, kad jis nesikiša į kariuomenės reikalus. Ieškojau viršaičio, bet neradau. Mėginau kalbėti su ūkininkais, jie skundėsi, kad arklių trūksta ir laiko nėra – pats darbymetis, todėl nesutiko ligonių pervežti į Baisogalą. Iš šaukoto išvažiavome Tytuvėnų link. Ten judėjimas didelis, juo arčiau Dubysos – vis didėja. Privažiavome prie linijos, kur mus sustabdė ir patikrino dokumentus. Norėjau pamatyti karininką ir jam pasakyti apie savo tikslus. Pro mus pravedė būrį vokiečių belaisvių. Atėjusiam karininkui pasakėme, kas tokie esame, kokiu tikslu atvykome ir kad mūsų noras – padėti išvežti sužeistuosius iš fronto linijos, be to, norime pasikalbėti su divizijos gydytojais. Jis mums pasiūlė vykti į štabą Tytuvėnuose, bet gydytojai būna mūšio lauke, jų ten nerasime.

Jau temo, pradėjo šaudyti. Kareiviai nesijaudino, o mus ėmė šiurpas. Šaudė vis dažniau, šovinių sprogimai nušviesdavo laukus ir miškus. Ūkvedys patarė grįžti, bet kaip grįžti nepasiekus tikslo? Ir arklys, ir mes išvargome, visiems reikia pailsėti. Bet čia ne vieta – miškas, šaudymai, sprogimai. Ūkvedys po kiekvieno sprogimo žegnojosi.

Atgal važiavome per mišką. Judėjome palengva, arklys vos paėjo. Privažiavome kryžkelę – trys keliai, nežinojome, kuriuo važiuoti. O fronte prasidėjo šūvių kanonada, nušvietusi visą mišką. Pasirodė vokiečiai. Šokome prie arklio, pasukome į mišką ir stebėjome juos. Jie artėjo, kepurės net blizgėjo. Štai ir patekome į vokiečių rankas. Labai nusiminėme, nežinojome, ką daryti. Kritome ant žemės ir žegnojomės – jis rusiškai, aš lietuviškai. Jiems visiškai priartėjus pamatėme, kad tai vokiečių belaisviai, varomi rusų kareivių. Lengviau atsidusome. Tik nežinojome, kur juos varo – jeigu eitų šaukoto link, sektume iš paskos. Tačiau nutarėme pasilikti, arkliui daviau avižų. O patys atsisėdome, nukreipdami žvilgsnius į fronto pusę, iš kur šūviai lėkė

vienas po kito mūsų link. Vėl pasirodė kažkokie sutvėrimai, slenkantys į mūsų pusę. Kas gi tai galėtų būti? Akis ištempę žiūrėjome, o jiems priėjus arčiau išvydome velnius ilgais ragais. Tyliai žegnojome save ir juos. Ivanas Ivanovičius kalbėjo poterius, o aš prašiau Švč. Panelės pasigailėjimo ir užtarimo. Vėl žegnojomės. Staiga išgirdome žmogaus balsą „stupai, idi skorei" (ženk, eik greičiau). Tai buvo belaisviai, o ragai – tokios jų kepurės. Pamatėme jaučiais pakinkytą vežimą, kuriame sėdėjo kareivis su ilgu botagu. Abu iššokome, pribėgome prie vežimo ir paklausėme, kur jie važiuoja. Jis atsakė, kad į Šaukotą, o kuris kelias veda tenai – nežinąs. Niekad šaukote nebuvęs, bet pamaniau, kad turbūt buvo, kitaip sustotų prie kryžkelių. Greitai Ivanas Ivanovičius išvažiavo iš miško ir nusekėme paskui tą vežimą. Važiuojant prieš kalnelį arba per smėlį mūsų vežimas atsilikdavo. Tada išlipdavome, o važiuojant į pakalnę – vėl susėsdavome ir jį pamatydavome. Prieš Šaukotą pradėjo švisti, išvydome pažįstamas vietas ir davėme arkliukui laisvę – eiti taip, kaip jis nori. Pasiekę Šaukotą ir šiek tiek pailsėję išvykome į Grinkiškį. Kiek pavažiavus mus pralenkė keturi sanitariniai vežimai su ligoniais ir ūkininkai, važiuojantys į bažnyčią. Grinkiškyje radome daug žmonių. Pasirodo, ten atlaidų būta. Suradau ir pažįstamų iš Baisogalos. Paprašiau juo pavežti iki Baisogalos stoties ir pasižadėjau užmokėti, o mano vežimėliu parvažiuotų jų šeima. Mano kaimynui ūkininkui patiko sąlygos, tik dar norėjo pasitarti su šeima. Netrukus jie grįžo ir paprašė parodyti brikelį.

Kaimynas atrišo savo arklius, išvažiavo į kelią, o mano arklį pastatė jų vietoje. Kelionėje klausinėjo apie karą, bet aš susilaikiau nuo atsakymų, nes šalia sėdėjo ūkvedys. Po valandos jau buvome stotyje. Ten visus žmones radau geros nuotaikos. Atvežta apie dvidešimt sužeistųjų. Mano padėjėjas pranešė, kad traukiniu buvo atvykusi carienė motina Marija Aleksandrova su štabu, tarp jų buvo ir profesorius Burdenko. Į jo klausimą, kur aš išvykau, padėjėjas atsakė, kad į frontą pagelbėti gydytojams ir, pasitelkus ūkininkus, pervežti sužeistuosius. Prof. Burdenko apie tai pranešė carienei. Apžiūrėję ir išklausinėję ligonius jie pasitarė, o paskui pasišaukė pavaduotoją ir pasakė, kad daktarą J. Žilinską carienė apdovanoja šv. Stanislovo IV laipsnio ordinu ir jo nuožiūrai perduoda du vagonus: vieną – gydymo priemonių, o antrą – karininkų maisto. Apžiūrėjau dovanas. Viename vagone tik gėrimai – šampanai, konjakai, likeriai, vynai. Antrame pikantiški valgiai – lašiša, džiovintas erškėtas, juodieji, raudonieji ikrai, vėžių kakleliai, sausainiai ir kiti nematyti ir neragauti užkandžiai. Matyt, profesorius Burdenko norėjo suteikti man malonumą.

Fronte tuo laiku, turbūt, kas nors pasikeitė – ar į gerą, ar į blogą pusę. Gavau įsakymą vykti į Gudžiūnus. Ligonius sunešėme į sanitarų vagonus, likusius – į valgyklos ir išvykome į Gudžiūnus. Ten tuojau ištiesėme palapines ant lygaus Krapovickio dvaro lauko, prieš pačią stotį ir sunešėme į jas

atvežtus ligonius. Ne visas palapines, bet tik tiek, kiek reikėjo esamiems ligoniams, nes jaučiau, kad neteks čia užsibūti. Oras pasidarė keistas, jaučiau jo virpėjimą, turbūt bus audra. Neilgai reikėjo laukti. Po pietų nuo Gudžiūnų bažnytkaimio pradėjo plaukti sanitariniai, motoriniai vežimėliai, ūkininkų vežimai. Tuojau įsakiau statyti palapines ligoniams ir operacinei. Pasakiau, kad tą darbą turi atlikti ūkvedys, o gydytojams ir sesutėms liepiau paruošti operacinius stalus, instrumentus, perrišamąją medžiagą. Darbas ėjo sparčiai. Pasiskirstėme ir mes, gydytojai, – į palapines nuėjo vienas stipresnis chirurgas, o aš su silpnesniu – į operacinį vagoną. Ten turėjo nešti sunkesnius ligonius, o į palapinę – lengvesnius. Juos atskirti pavedžiau sanitarui – studentui medikui. Per pietus atvyko dar gurguolių. Dirbome visą naktį, kol išaušo, ir dar nebaigėme. Kai kas nubėgo užkąsti, po to vėl stojo į darbą. Daug operacijų padarėme, daug galūnių suvaržėme, perrišome, buvo nemažai ir lengvų sužalojimų, nemažai ir savo noru įgijo ligas – užsikrėtė gonorėja. Daugiausia buvo ligonių su kaulų lūžiais, užsikrėtusių gazoflegmos bacilomis, su sužalotais vidaus organais. Po pietų vėl pradėjo plaukti gurguolės – sanitarinės ant dviejų ratų ir ūkininkų vežimai su sužeistaisiais. Panašiai tęsėsi tris ar keturias savaites, be pertraukos ir poilsio, – kol vokiečių armiją sunaikino Sibiro šaulių divizija, kuri buvo atgabenta į frontą man atvykus į Kėdainius, generolo Oranovskio kavalerijos bei kitos Šiaurės fronto divizijos.

Sanitariniai traukiniai atvykdavo kas trečią dieną išvežti ligonių. Apie trisdešimt sužeistųjų laikinai paguldėme priešais stotį. Paskui frontas nuo Dubysos iki Šušvės kažkodėl nutilo. Iš Vilniaus pusės atvyko atsarginis batalionas ir pareikalavo manęs nuvežti juos į Baisogalą. Nenorėjau ten važiuoti su Raudonojo Kryžiaus ženklais, tai neleistina. Bet ką padarysi, turėjau reikalą su pulkininku, reikėjo nusileisti. Kareiviai sulipo į tris vagonus, kiti uždaryti. Traukiniui įvažiavus į mišką, išgirdau artilerijos šūvius. Miško gale traukinys sustojo. Girdėjosi tankūs šūviai, vadinasi, šautuvų. Norėjau išeiti į aikštę, ar nepamatysiu savo kaimo. Pradėjau eiti, bet čia pat nuaidėjo šūvis, parkritau, tik nejaučiau jokio skausmo. Pradėjau slinkti atgal ir pamačiau užmaskuotą rusų kanolę. Atsikėlęs paržygiavau atgal, o pulkininkas geležinkeliu nuvedė savo batalioną ar kuopą į stotį. Jiems artinantis prie stoties įsitvirtinę vokiečiai pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių ir beveik visus išguldė. Likusieji nubėgo į mišką, bet, pamatę vokiečių kepures, grįžo atgal. Vokiečiai paleido ugnį, rusai sukrito ant žemės ir berdanomis (senoviškai) bandė atsiginti. Iššaudė visus šovinius ir, vokiečių apšaudomi, grįžo į mišką, kur stovėjo traukinys. Tuo pačiu metu Komaro laukuose, dviejų kilometrų ilgio linijoje, vyko kavalerijų mūšiai – kardais, šautuvais, revolveriais. Žiauru, kai žmogus prieš žmogų kovoja. Bet čia juos paslėpė plati dulkių debesų juosta. Generolo Oranovskio divizija nugalėjo vokiečius. Šie spruko atgal, bet sunkesni Oranovskio arkliai nepavijo, ir jie

pasislėpė. Lauke liko šeši užmušti žmonės, o sužeistų – apie penkiolika, jie buvo nugabenti į Gudžiūnus.

Grįžęs namo perdaviau ligonius savo asistentams. Pasiteiravau, ar daug buvo atvežta, ar suspėjo, ar aš šiandien reikalingas. Sužinojau, kad nors ir daug buvo darbo, jie jį atliko. Bet apsiėmė ir dar sužeistųjų apžiūrėti. Pas mane apsilankė stambūs dvarininkai Krapovickai. Jų „palocius" iš vidaus ir lauko labai gražus, parkas su alėjomis aptvertas mūro siena, aplink parką ir lauko keliai apsodinti liepomis. Dvarininkas labai malonus, pasiūlė savo „palocių" paversti ligonine. Beveik kasdien atsiųsdavo pieno ligoniams. Mums padėjo jis pats, jo žmona, taip pat brolis, iš Ariogalos atvykęs ar pabėgęs nuo vokiečių. Dirbo jie kartais dar geriau negu mano žemesnysis personalas. Buvau jiems dėkingas. Abu su žmona ateidavo pas mane, pavaišindavau, duodavau karališkų gėrimų ir užkandžių paragauti.

Pirmą naktį po dešimt parų nemigos užmigau, o atsibudęs kaip reikiant pavalgiau pusryčius. Paskui aplankiau visas palapines, išklausiau sužeistųjų skundų ir pageidavimų. Aplankęs visus pasakiau sesutėms, kad jų pageidavimus išpildytų. Nuėjau į operacinę, mano kolegos jau dirbo. Išgirdau, kad esu nereikalingas, susitvarkys patys. Tuomet nuėjau į stotį. Visa stotis sutilpo į vieną prekinį vagoną. Iš ten paskambinau Merkiui ir pasakiau, kad vakar buvau nuvežtas į Baisogalą ir ten iš miško stebėjau kavalerijos mūšį Komaro laukuose. „Man atrodo, čia neilgai dirbsiu – jaučiu, kad reikės bėgti", – prasitariau. „Tu nenorėk būti pabėgėliu, – atsakė jis, – nebus geriau Rusijoj svetimą duoną valgyti, ji nebus skani". „Teisybę sakai", – sutikau. Paskui jis padėjo ragelį, matyt, pašaukė viršininkai. Pasikalbėjus su lietuviu ūpas kiek pagerėjo. Eidamas pro palapinių eiles patikrinau kotus, virvių mazgus. Tikrinau todėl, kad prireikus galėčiau kuo greičiau jas paiimti. Sanitarų nuo šios dienos neleidau į kaimus – juk visi turi būti pasiruošę. Mano žinioje – garvežys ir vagonai. Mašinistui įsakiau būti pasirengusiam, nes kiekvieną valandą gali tekti palikti Gudžiūnus.

Bet ką darys poručikas, kurio žinioje – artilerijos parkas? Ten sukrauti artilerijos šoviniai, galbūt ir pačios kanolės. Patį parką sudarė dvylika vagonų, pastatytų toliau nuo stoties. „Ar, tamsta mašiniste, galėtum prireikus juos paimti?" – paklausiau. Mašinistas sutiko, bet norėjo sužinoti, kas tuose vagonuose yra, ar nėra pavojingų, greitai sprogstančių medžiagų. Parko poručikas mažai kuo domėjosi, nesiorientavo, pas mus neužeidavo, visą laiką praleisdavo vagono būdelėje. „Pone poručike, pasakykite, ką darytumėt, jeigu reikėtų skubiai pasitraukti?" – pasidomėjau. Jis nieko neatsakė, tik paklausė, ar reikės trauktis. „Niekas dabar nežino, bet jeigu reikės, ką darytumėt? Juk teks ir artilerijos parką išvežti". Mačiau, kad jis be iniciatyvos ir nieko negalvoja. Palikau jį, taip ir nesužinojęs, kas tuose vagonuose.

Grįžęs į palapines radau naujų sužeistųjų ir ligonių. Tarp jų buvo du lengvai sužeisti vokiečių karininkai, turbūt inžinieriai. Nežinojau, kur juos dėti, nes iš palapinių gali pabėgti. Apgyvendinau pas save traukinyje, gydytojų vagone, tarp gydytojų ir savanorių sanitarų. Pastarieji studijavo mediciną ir kitas mokslo šakas universitetuose ar buvo baigę gimnazijas – visi inteligentai. Vokiečiai valgė drauge su seselėmis ir gydytojais. Jie visiems patiko, nes su seselėmis buvo labai mandagūs. Stebėjau viso personalo santykius su šiais belaisviais ir mąsčiau, kur juos padėti. Važinėti su jais nepatogu, gali mane įtarti. Vardiniai sanitariniai traukiniai nepriima priešo kareivių, taip pat rusų, sergančių venerinėmis ligomis. Nutariau, progai pasitaikius, juos paleisti.

Oras tirštėjo, darbų daugėjo. Sanitariniai traukiniai išvežė sužeistuosius, paliko sergančius venerinėmis ligomis. Jų tiek prisirinko, kad neturėjau kur dėti naujai iš fronto atgabentų sužeistųjų. Prašiau komendanto Merkio, kad atsiųstų nors prekinį traukinį. Jis tai padarė dieną prieš mums išvykstant – atvažiavo vardinis sanitarinis traukinys ir paėmė visus sužeistuosius.

Matydamas, kad kariai, stengdamiesi pabėgti iš fronto, žalojasi, parašiau raportą komendanto štabui, kad kariai, norėdami išvengti fronto, apsikrečia venerine liga. Raporto pasekmės vėliau paaiškėjo – fronte venerinėmis ligomis apsikrėtęs karys buvo baudžiamas kaip dezertyras. Buvo išleistas potvarkis, kad sanitarinės tarnybos sektų tos ligos plitimą ir pateiktų kariuomenės štabui prostitučių sąrašus. Taip pat nurodyta ir naujai atvykusių dalinių vadovybei tuos duomenis pranešinėti ir net sekti. Nežinau, ar tas potvarkis buvo skirtas tik kažkuriai armijai, ar visam frontui. Kodėl iškėliau šitą klausimą? Mūsų kraštui grėsė didelis pavojus. Viename dideliame kaime netoli Gudžiūnų apsikrėtė beveik visos moterys, nes norėjo praturtėti, net lenktyniaudavo savo uždarbiu. Šimtus dėjosi į kišenes, o vyrai džiaugėsi savo žmonų ir dukterų uždarbiu. Lietuvoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą venerinių ligų kaimuose nebuvo, mažai jų buvo ir miestuose, ir tai – tik atvežtų iš Rusijos didmiesčių bei Baltijos uostų. Karas Lietuvos žemėje pasėjo baisią sėklą – iš pradžių ją sėjo rusai, o vėliau vokiečiai. Ta sėkla dar ilgai kankino lietuvių kūną.

Evakavus visus ligonius pajutau atsikratęs rūpesčių. Bet ką daryti su ligoniais, jeigu atsidurtume vokiečių nelaisvėje? Aš galėčiau persirengęs civiliu pabėgti, bet jeigu vokiečius vėliau nugalės, tai kas manęs lauktų? Sukviečiau gydytojus, ūkvedį, seseles ir kai kuriuos studentus į vagono salę pasikalbėti, pietus kaip reikiant pavalgyti ir išgerti, bet nepasigerti. Pietų metu kalbėjomės apie karo eigą. Vieni sakė, kad rusai nugalės vokiečius ir išvys, kiti abejojo. Nubraižiau žemėlapyje, kur esame ir kur gali būti silpna fronto linija, kad kavalerija galėtų laisvai jodinėti užnugaryje. Vienas studentas optimistiškai pareiškė, kad frontas turbūt stiprus, nes stotyse yra rezervų, štai ir mūsų stotyje yra. Kolega numojo ranka – suprask, vaikas. Penkiasdešimt

vyrų, ginkluotų Sevastopolio karo šautuvais, ir seni, vos paeinantys vadai neatlaikys fronto. Mintyse pritariau kolegai. Šnekučiuodamiesi ištuštinome kelis butelius. Dėl didelio ir sunkaus darbo visi buvome neišsimiegoję, vienodai išvargę, kaip reikiant nepavalgę, nes maitinomės tik duona ir riebalais. Visiems padėkojau už sunkų darbą ir paprašiau dovanoti už kartais parodytą šiurkštumą. Kolegos buvo labai patenkinti, norėjo ir ateityje dažniau bendrauti. „Ateityje taip ir bus, jei darbas ir pareigos leis“, – pažadėjau.

Paprašiau pasilikti gydytojus, ūkvedį ir vyresniąją sesutę. Perėjome į mano kabinetą, pritaikytą miegui ir darbui. Susirinkusiems pasakiau, kad bloga padėtis, vokiečiai už Šušvės, o tą sužinojau iš fronto sanitarų, reikia pasiruošti. Ūkvedžiui Ivanui Ivanovičiui ir Bitei iš Baisogalos pavedžiau išardyti palapines ir sudėjus atnešti į vagoną. O tas palapines, kuriose guli sužeistieji, ir kelias, kuriose tilptų dvidešimt ar trisdešimt lovų, palikti. „Tik nekelkite panikos, jeigu kas nors jūsų klausinėtų, sakykite, kad yra įsakymas važiuoti į Dotnuvą. Dirbkite iš lėto, bet iki vakaro darbas turi būti atliktas“, – nurodžiau. Operacinės seselei liepiau aplankyti ligonius, peržiūrėti užrišimus, tvarsčius ir, pasitelkus į pagalbą studentus, sunešti aparatūrą, instrumentus į traukinį. Pasiliko vyresnysis, su juo pasikalbėjau atviriau. Rytoj arba poryt turi būti puolimas. Po smarkių mūšių, po dviejų ar trijų dienų poilsio pasikartos dar smarkesnis puolimas. Ką daryti su belaisviais, nes nenoriu jų vežiotis, kils įtarimas. „Reikia paleisti“, – pasiūlė jis. Nudžiugau, kad sutapo mūsų mintys, bet kaip paleisti? „Visai paprastai, aš išeisiu nutaikęs progą į rugių lauko kelią, palydėsiu iki miško, o pats nepastebimai pareisiu geležinkeliu, bet reikia jiems duoti maisto dviem trim dienoms“, – sugalvojo jis.

Kolega išėjo, o aš nuėjau pas vokiečius ir pasakiau, kad daktaras nuves iki miško ir duos dviem trim dienoms maisto, tik liepiau nusiimti kepures, kad nekristų į akis. „Kaip mūsų draugai, aplankykite mano motiną ir globokite, kad jūsų broliai nekankintų“, – paprašiau. Jie užsirašė kaimo pavadinimą, o mano pavardę ir taip žinojo. Nutaikęs progą kolega išėjo su jais pro priešingas duris, perėjo geležinkelį ir rugių lauko keliu pasuko miško link. Po pusės valandos grįžęs pranešė, kad nieko nesutiko, niekas jų nematė. O dar vokiečiai pasakę, kad po vienos ar dviejų dienų vokiečių artilerijos ir pėstininkų pulkai plačiu ruožu nustums rusus.

Baigę darbą visi grįžo į savo vietas poilsio. Ūkvedžiui įsakiau paruošti pagerintą vakarienę. Sanitarams kareiviams – taip pat ir dar duoti keturis butelius degtinės. Be to, paprašyti į vakarienę Krapovicką su žmona, kurie padėjo sunkiu laiku, davė ligoniams maisto – šviežio pieno.

Visi susirinko rimti. Seselės ir studentai svarstė, kodėl viršininkas, tai yra aš, įsakė pasiruošti išvykti, gal gavo įsakymą iš štabo, o gal kitur reikalingi? Jos paklausė ūkvedžio, bet jis irgi nieko nežinojo. Čia iškilo apsaugos

klausimas. Padarėme išvadą, kad reikia naktimis budėti, o budėti galėtų kareiviai sanitarai, kurie gali naudoti ginklą. Budėjimo kontrolė pavedama ūkio vedėjui, budėti ne mažiau kaip po tris ar keturias valandas. Atvyko Krapovickai, pradėjome vakarieniauti – užkandžiauti ir gurkšnoti. Krapovickas pasiteiravo, kur ir kada išvykstame. Atsakėme, kad kol kas nežinome, bet aš pridūriau žodį lietuviškai – „jaučiu“, o į jo žvilgsnį sumirksėjau. Jis suprato ir susirūpino. Pavalgius ir išgėrus, gal daugiau nei reikia, mūsų svečias susinervinęs susiruošė namo. Paprašiau Bitės, kad su kuriuo nors sanitaru jį palydėtų, ir patariau pasiimti šautuvus. Atsisveikindamas pasakiau lietuviškai, kad laikas bėgti – vokiečiai arti.

Visiems išėjus paprašiau Ivano Ivanovičiaus tuojau sutvarkyti apsaugą ir išduoti sargybiniams ginklus. Mano vyresnieji padėjėjai buvo geri, draugiški – ir darbe, ir prie stikliuko, bet normos niekad neviršydavo, dirbdami į mano pastabas nereaguodavo piktai. Jaunesnysis – taip pat geras, kultūringas ir vikrus, prisitaikydavo prie mano reikalavimų. Ūkvedys Ivanas Ivanovičius ūkio srityje nieko nenusimanė, bet irgi klausė manęs, buvo mandagus. Norėjau jo atsikratyti, bet jis – Vilniaus generalgubernatoriaus sūnus, o dar rekomenduotas profesoriaus Burdenko. Ūkvedžio padėjėjas Bitė buvo sumanesnis, vikresnis, bet ir mėgėjas išgerti daugiau nei reikia. Operacinės sesutė Tatjana gerai išmanė aseptiką, gerai patarnavo operacijos metu, nervintis neteko. Jinai – pulkininko žmona, o vyras Rytų Prūsijoje paimtas į nelaisvę. Trys kitos sesutės jaunos: dvi blondinės, mongoliškų bruožų neturėjo, bet neturėjo ir rusiškų. Panašios į šviesiaplaukes lietuvaites, gražios, jaunos, baigusios gimnazijas, gimusios Volgos žemupio apylinkėse. Ketvirtoji seselė – kažkokio stambaus Vilniaus miesto valdininko duktė. Visos jos kultūringos, rimtos ir savo pareigas atlikdavo noriai. Penktoji sesutė – brunetė, plaukai ir akys juodi kaip smala. Ji – gera darbininkė, bet išdykusi, karšta, kiekvieną vyrą viliodavo ir prisiviliodavo. Daug vargo turėjau su ja. Kitos sesutės skundėsi, prašė ją atleisti. Bet negalėjau, ji vis žadėdavo pasitaisyti, gaila buvo mergaitės, nežmoniška būtų ją atleisti svetimame krašte, nes kilusi iš kažkokio Ukrainos patrioto šeimos. Ji vėliau man iškrėtė skandalingą išdaigą. Kitos seselės komandiruotos iš seserų rezervo, o suorganizavus sanitarinį traukinį buvo geros darbininkės. Studentai ir moksleiviai buvo geri gydytojų, seserų ir ūkvedžio pagalbininkai. Vieną iš jų pasirinkau sau asmeninio sekretoriaus pareigoms. Jis buvo kilęs iš Jurbarko, tėvai turėjo ūkį, tėvas – kažkoks valdininkas. Jis vėliau irgi iškrėtė išdaigą, ne man, bet nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje.

Grįžus Bitei ir sanitarijos puskarininkiams nuvalius stalus, o Ivanui Ivanovičiui pastačius sargybą, nuėjome gulti. Vos užsnūdus pas mane atbėgo Ivanas Ivanovičius ir pranešė, kad belaisviai pabėgo. „O kur buvo sargyba, kodėl jų nesulaikė, kada pabėgo? O ėjote iš vakarienės, ar jie buvo?“ – klausinėjau.

„Taip, – atsakė Ivanas Ivanovičius, – reikia sargybinius nubausti ir tuojau pranešti atsarginių pulkininkui ir prašyti, kad jų ieškotų". Apsirengę abudu nuėjome pažiūrėti – iš tikrųjų nėra. „Kas ėjo sargybą?" – paklausiau. „Du sanitarai vienu metu". Nusiunčiau Ivaną Ivanovičių pas pulkininką. Šį rado lovoje, bet jis nesikėlė – neva ne jo reikalas, neturįs įsakymo iš savo viršininkų medžioti belaisvius. Ivanas Ivanovičius parėjęs man tai pranešė. Ir dar pridūrė, kad gal iš ryto grįš, gal pasiklydo, toliau nuėję. Nutarėme eiti poilsio su mintimi, kad belaisviai atsiras.

Naktis buvo nerami, už vagonų sienų girdėjosi balsai – sanitarai ginčijosi tarpusavyje, tik nesupratau, dėl ko. Kalbėjosi rusiškai, tad pavojaus dar nebuvo. Užsitempiau antklodę ant galvos ir stengiausi užmigti. Vos užmigęs išgirdau riksmą, kad kuo greičiau patikrintų sargybas. Atbėgo pas mane vyresnioji sesuo su gydytojais. Ivanas Ivanovičius pranešė, kad sargybiniai ir keli sanitarai girti, o vienas iš jų netyčia iššovė. Įsakiau pakeisti sargybinius kitais. Ivanas Ivanovičius atsakė, kad visi sanitarai girti, reikia paskirti sanitarijos puskarininkius. Kur tie sanitarai galėjo pasigerti, iš kur jie gavo degtinės? Prikėliau ūkvedžio padėjėją Bitę, kuriam buvo pavesta globoti gėrimų vagoną, pas jį raktai. Įsakiau patikrinti gėrimo sandėlį. Viskas buvo gerai, ir mes išsiskirstėme su mintimi, kad rytoj viską sužinosime. Atsikėlėme saulei gerokai pakilus virš horizonto, ramiai pavalgėme pusryčius. Ūkvedys pranešė apie nakties aliarmą. Pasirodo, sanitarai vakarykštės vakarienės metu gavę keturis butelius degtinės, per vakarienę išgėrė vieną butelį, o sargybai paliko tris. Sargybą ėjo visi ir visi pasigėrė. Ivanas Ivanovičius juos rado miegančius sargybos vietoje, tad paėmė visus ginklus ir padėjo į vagoną. O vėliau ir juos prikėlė, svyruojančius suvarė į savo vagoną. Belaisviai negrįžo.

Gavę visą informaciją išėjome aplankyti sužeistųjų. Artilerijos kanonada vis smarkėjo. Pagal sprogimus nustatėme, kaip toli yra frontas ir po kiek laiko gali pasirodyti sužeistieji. Frontas turėtų būti už penkių ar dešimties kilometrų, o ligoniai galėtų atvykti per valandą, o gal ir vėliau. Su gydytojais ir vyresniąja sesele aplankėme Krapovicką, apžiūrėjome parką ir rūmus. Sesutė, pamačiusi prašmatnią vonią su patogumais, nustebo, norėjo nusimaudyti ir visas seseles išmaudyti. Krapovickai, puolę į paniką, pakavo daiktus ir pageidavo kuo greičiau išvykti. Gavę suvenyrų grįžome namo.

Oras buvo gražus, šilta, giedra, jokio vėjelio, saulė kepino. Oras tirštas, net nealsuojant pats smukdavo į mūsų plaučius, vos spėdavome išvaryti. Tvanku, prakaitavome, o fronte turbūt irgi labai karšta, nes kanonada baisi. Atvyko du vežimai su sužeistaisiais, ligoniams suteikėme pagalbą. Paklausiau vežiko, kur frontas, bet jis nežinojo. Pasitaręs su gydytojais, vyresniąja sesute ir ūkvedžiu nutariau prireikus susispausti. Man rūpėjo, kaip galėtume persigrupuoti taip, kad išvažiuotume paėmę visus esamus ir vėliau atvyksiančius

sužeistuosius. Seselės sutiko pereiti pas gydytojus, taip pat jos priėmė ir kelis vyresnio kurso medikus. Likę sanitarijos puskarininkiai ir sanitarai gyvens kitame vagone, taigi turėjome du laisvus vagonus ir vieną prekinį vagoną. Visuose trijuose vagonuose galėtų tilpti apie šimtą, o gal ir daugiau ligonių.

Vėl pasirodė sanitariniai vežimėliai, suteikėme pagalbą. Vienas sužeistasis jau buvo miręs, draugai jį čia pat palaidojo. Kodėl gi šiandien taip mažai sužeistųjų, juk artilerijos kanonada buvo smarki – klausiau savęs ir negalėjau atsakyti. Maniau, kad vokiečiai eina pirmyn ir surenka rusų sužeistus karius. Vėl pasirodė vežimėlis, atvežęs tik vieną šovinio skeveldros sudraskytą karį. Per pietus Ivanas Ivanovičius sušuko, kad kažkas toli eina. Prišokome visi prie langų, o ten keturios žmogystos, tik per žiūronus negalėjome suprasti, kas tokie. Ivanui Ivanovičiui liepiau sėsti ant arklio ir joti prie jų. Pakalbėjęs jis tuojau šuoliais grįžo ir pranešė, kad ten dirba fronto technikai, tveria spygliuotos vielos užtvaras, kad neleistų vokiečiams persikelti per Šušvės upę. Vokiečiai į juos šaudė.

Įsakiau tučtuojau nešti ligonius ir ardyti likusias palapines. Pasiėmiau su savimi revolverį ir kardą, patariau gydytojams bei ūkvedžiui taip pat padaryti ir prižiūrėti darbą. Pats nubėgau prie telefono pakviesti komendanto Merkio. Jam atsiliepus paklausiau, ką daryti, nes vokiečiai perėjo Šušvę ties Gudžiūnais. Jis atsakė lietuviškai: „Eik šikt". Ir padėjo ragelį. Nubėgęs pas kolegas tai ir pasakiau. Vis viena mes turime išvažiuoti, mąsčiau. Žmonės baigia atlikti darbus, visi skubame. Pakviečiau savo kolegą eiti kartu į Gudžiūnus ir ten sužinoti, kur frontas, patikrinti, ar teisybę sakė technikai. Pusę varsto nuėję pasukome atgal ir nubėgome prie savųjų, nes virš galvos pradėjo šaudyti.

Tuojau griebiau telefoną skambinti komendantui. Atsiliepė jis pats, jau rusiškai pasakiau, kad šaudo virš Gudžiūnų geležinkelio. Jis man negalėjo perduoti lazdelės važiuoti traukiniu, nes kitas traukinys galėjo užlėkti ant mūsų traukinio ir suardyti eismą. „Jeigu sakai tiesą ir prisiimi atsakomybę, nes grės mirties bausmė, tai nueik pas mašinistą, pasakyk, ką tau sakiau, ir būk drauge su juo. Dar paimk artilerijos parką ir stoties vagoną", – paliepė. Nuėjau pas mašinistą ir perdaviau komendanto žodžius. Perspėjau personalą, kad traukinys išvažiuoja ir kad būtų atsargūs. Traukinys pajudėjo, prikabinome parką, o vėliau – ir stoties vagoną. Bet jo nejudinome iš vietos, kad galėtume prireikus susisiekti su kitomis stotimis, o aš tikėjausi gauti iš štabo pranešimą.

Saulė nusileido, oras šiek tiek atvėso, dangus niaukėsi, atrodė, bus audra su perkūnija. Traukinys nukreiptas į Kaišiadorių pusę. Visi klausinėjo, kur manau važiuoti. Vieni norėjo važiuoti į Kaišiadoris, kiti – į Kalnūkus, tai yra į Radviliškio pusę. Aš norėjau važiuoti į Vilnių, į Kaišiadorių pusę. Bet kodėl per paskutines dvi dienas nepasirodė nei sanitarinis, nei karinis traukinys? O čia pagalbos reikėjo, galbūt dėl to, kad Kaišiadorys jau užimti. Ivanas Ivanovičius labai norėjo

į Vilnių pas tėvus, jis labai jaudinosi. Žiūrėdamas į tą pusę, iš kur gali pasirodyti vokiečiai, jis vėl pamatė toli kažkokius gyvus sutvėrimus. Jau temo, bet su žiūronais išvydome žmonių eilę, kuri ėjo keliu Dotnuva–Baisogala. Greitai kardu nukirtome vielas, kurios jungė stotį – vagoną su telefono linijomis, nuėjome su ūkvedžiu į garvežį ir pasukome Baisogalos link. Dar neįvažiavus į mišką traukinys buvo apšaudytas. Mašinistas paleido garą, ir įvažiavome į mišką. Jo gale sustojome apsidairyti, toli buvo matyti traukiniai, žmonių judėjimas. Kilo didžiausia panika – matėme tris ar keturis traukinius, į kuriuos žmonės krovė karinę mantą. Prasidėjo lietus su perkūnija. Lėktuvai uždegė sandėlius prie stoties. Su Bite užėjome į stotį pas viršininką paklausti, kodėl jaučiama panika. Sužinojome, kad gauta telegrama iš generalinio štabo su įsakymu tučtuojau evakuoti Dotnuvą, Gudžiūnus ir Baisogalą. Paprašiau ją parodyti.

Koks buvau laimingas išvengęs mirties bausmės. Ūkvedžio padėjėjui liepiau atnešti jam konjako butelį, o į mano kabinetą – irgi konjako kelis butelius ir užkandžių. Nuo širdies nukrito sunkumas, nebejutau jos plakimo, akyse tapo šviesiau, galvoje – aiškiau. Bitė atnešė butelį ir ikrų, nes Baisogaloje buvo maisto tiekimo centras. Duonos – kalnai, maisto pilni sandėliai, daug ūkio turto ir karinės amunicijos. Lėktuvai, nors ir naktis, audra, perkūnija, kilo ir skrido į Šeduvą. Viršininkas susiskambino su Radviliškiu ir mus išleido. Grįžęs pranešiau, kad gauta iš štabo telegrama tučtuojau evakuoti Gudžiūnus, Dotnuvą ir Baisogalą, paminėjau Baisogalos karių paniką. Atvykome į Radviliškį, bet neradome nei geležinkelio stoties viršininko, nei tarnautojų. Iešmininko irgi nebuvo. Kelią mums nušvietė šovinių sprogimai, o gal ir žaibas. Nuėję prie neilgo traukinio radome karo pionierių bataliono karius ir paprašėme mūsų traukinį išvesti į Kalkūnų liniją. Viršininkas atsakė, kad reikės palaukti penkias ar dešimt minučių, kol bus sutvarkytas kelias.

Laukti buvo labai sunku, trankėsi perkūnija, o lietus pylė kaip iš kibiro. Prie žaibų prisijungė ir vokiečiai su savo kanolėmis – šoviniai sproginėjo virš mūsų galvų. Po dešimt ar penkiolikos minučių atėjo pionieriai. Viršininkas – kapitono rango, įsakė išvesti mūsų traukinį į Kalkūnų liniją. Keli vyrai su mumis nuėjo į traukinį, įlipo į garvežį pas mašinistą, o mes – į savo. Bet aš dar grįžau atgal mašinistui pranešti, kad prieš Šeduvos stotį gali būti užtverta, nes ten yra tiltas per upeliuką, prie kelio Šeduva–Baisogala. Perspėjęs mašinistą grįžau į vagoną. Pionieriai išvedė į reikiamą liniją, ir nuvažiavome. Prieš Šeduvą sustojome pasiteirauti, ar kas nors nematė vokiečių. Niekas nematė. Patikrinome tiltą ir nuvažiavome į stotį, kur sužinojome, kad naktį atskrido rusų lėktuvai ir nusileido dvarininko Ropo laukuose. Stotyje buvo žmonių, kurie laukė traukinio, kad pabėgtų iš fronto. Aš jiems įrodinėjau, kad nieko baisaus nebus čia, savo žemėje, bus lengviau nei svetimoje, nemokant rusų kalbos. Paraginau grįžti namo.

Atvykę į Panevėžį pajutome paniką, nes vokiečių kariuomenė jau buvo apie dešimt kilometrų nuo miesto ir jį apšaudė. Sviediniai sprogінėjo jau už bažnyčios. Rusų kariuomenė apsikasusi nuo stoties į šiaurę. Matėme, kaip pamiškiais skubiai traukėsi Oranovskio kavalerijos divizija. Su keliais jaunuoliais užlipau ant vagono stogo stebėti. Virš stoties pasirodė du ar trys vokiečių lėktuvai, suko aplink ratu. Vienas kareivis, išlipęs iš apkasų, suriko „vot tebe prokliaty nemec žopa" (štai tau, prakeiktas vokieti, užpakalis). Tuo metu sprogo bomba, ir skeveldra jam sudraskė pasturgalį. Tai įvyko per dešimt metrų nuo mūsų traukinio. Sužeistasis šaukė „Gospodi pamilui" (Viešpatie, pasigailėk) ir prašė mūsų pagalbos. Vyrai bijojo eiti, buvo sugulę griovyje, tad nuėjo dvi seselės ir jį ant neštuvų atnešė į operacinę. Su jaunuoliais nulipome nuo stogo, nuėjau į operacinę. Išeinamoji vieta sudraskyta, susiūti neįmanoma. Aplink išvalę jodoformo tepalu, pridengėme jodoformuotos marlės sluoksniais ir subintavome. Paguldėme jį į savo traukinį. Lėktuvai pranyko, Oranovskio divizija pasitraukė, o pėstininkai dar budėjo apkasuose. Nuėjęs pas komendantą paprašiau duoti tris ar penkis tuščius vagonus sužeistiesiems ir priimti iš manęs artilerijos parko vagonus. Jis sutiko duoti vagonus, kurie buvo skirti valstybinio gubernatūros ir Panevėžio miesto turtui evakuoti. Artilerijos parko vagonų komendantas nesutiko priimti, nes neturėjo ryšių su artilerijos štabu. Stoties viršininkas komendanto įsaką išpildė, gavome penkis vagonus. Ilgai nereikėjo laukti, pėstininkai pakilo ir pasitraukė į rytus, o kur vėliau apsikasė – nebematėme, nes diena greitai praslinko. Mano traukinys gavo leidimą važiuoti. Komendantas įsakė važiuoti iš lėto ir visur, kur tik kelias iš šiaurės į pietus, tai yra kur kerta geležinkelį, sustoti ir paimti ligonius.

Pirmiausia sustojome Panevėžio priemiestyje. Kelias ėjo nuo Pasvalio ir Pumpėnų. Ten radome apie penkiolika sužeistų kareivių, prie miško – dar kelis. Subačiuje sužeistųjų nebuvo. Atvažiavę į Panemunėlį sustojome pailsėti. Tris naktis nemiegota, visų galvos nuvargusios, visi išnervinti, reikia sustoti išsimiegoti. Nors ir gražus rytas, visi kritome į savo guolius. Mūsų traukinį pastatė ant pirmosios linijos, prie aukštesnio mūrinio pastato. Neužmigau, nes rūpėjo aplankyti žinomas vietas ir pažįstamus. Nuėjau pas buvusią Svėdasų mokytoją, kurią gydžiau, pas Neniškius, bet radau tik ponią Neniškienę. Ten parašiau laišką dėdei kunigui, kad paimtų iš Vabalninko mano daiktus, mat buvau palikęs daug senovinių audinių, įrankių – molinių, varinių, žalvarinių puodų, kirvukų, brangių paveikslų, rūbų, taip pat iš Burbos gautus brangius kandeliabrus. Parašiau, kad viską jos vyras nuvežtų į Duokiškį kunigui, taip pat užsiminiau apie mūsų giminių likimą ir tuomet grįžau į Panemunėlį.

Iš ponios Neniškienės parsivežiau didelį puodą medaus. Stotyje radau įsakymą – pasilikti ir pasiruošti. Sukviečiau gydytojus, seseris ir sanitarijos

puskarininkius. Nutarėme pagalbą teikti stoties mūriniame pastate. Pavakary prasidėjo darbas. Neturėjau kur dėti ligonių, tad paprašiau atsiųsti sanitarinį traukinį jiems paimti. Ko gero, jo nesulauksime, nes pro Kalnūkus negali prasimušti. Palapinių nesinorėjo statyti, iš viršininko pareikalavęs gavau prekinių vagonų – dešimt naujų prikabino prie mūsų traukinio. Darbas užsitęsė iki vėlyvos nakties.

Iš ryto – vėl prasidėjo sunkus darbas. Atvežtas didelis būrys sužeistų belaisvių, visi pasibjaurėję kazokais, sužeisti ne šoviniais, bet kardais, tiesiais pjūviais. Vienas iš jų skepetaitėje atsinešė ausį, kitas – nosį, dar kiti – įvairias kitas kūno dalis. Jie pasibjaurėję kazokais ne dėl padarytų sužeidimų, bet dėl elgesio: viską atėmė – laikrodžius, žiedus, pinigines, rūbus, avalynę ir net nosinaites. Visi belaisviai buvo mokiniai, universitetų studentai ir dideli savo krašto patriotai – judrūs, atviri, kultūringi. Suteikus pirmąją pagalbą jie buvo paguldyti ir prižiūrėti – prieš stotį, kad personalas matytų. Atvyko nauji sanitariniai vežimai, šį kartą su rusų sužeistais kariais, jų pripildėme du vagonus. Antrą dieną – vėl du. Trečią dieną gavau iš komendanto A. Merkio laišką ir du šimtus rublių, kuriuos jis prašė nusiųsti į Bajorų kaimą tėvams. Štai tau ir „eik šikt“, pats atsidūrė toliau už mane, pamaniau. Laišką su pinigais nusiunčiau per savo buvusią simpatiją ir pacientę Šidlauskaitę (dr. Jankevičiaus žmoną).

Tą pačią dieną, mums darant aukščiau kelio amputaciją, pasigirdo triukšmas, ir debesis dulkių užgulė operacinę. Suspaudžiau kraujagyslę klubo srityje ir įsakiau tučtuojau išnešti laukan stalą su ligoniu. Viena ranka griebiau sterilizuojamąją medžiagą pjūviui pridengti. Stalą išnešė iš operacinio vagono, atnešė naujų sterilių medžiagų ir užbaigėme amputaciją. Sužeistasis buvo nuneštas į sunkių ligonių vagoną. Visi nubėgome pažiūrėti, kas atsitiko namui. Nieko ypatingo, numuštas mūro kampas ir pramušta plati skylė į kambarį, langai išbyrėję, o mūsų daiktai padengti tinku. Sanitarai viską išvalė. Atėjo į galvą mintis kambarį panaudoti ligoniams, jei vagonuose pritrūks vietos. Nors ši vieta man pradėjo nepatikti, nes buvome beveik po vandentiekio bokštu, o bokštas – artilerijos taikinys. Dabar jau pagalbą sužeistiesiems teikėme traukinyje, bet visi nuprendėme, kad jį reikėtų nustumti toliau. Kai kurie nervinosi, bet įsakymo trauktis neturėjome. Ūkvedžiai su žiūronais užlipo ant vandentiekio bokšto pažiūrėti, bet nieko nesimatė.

Pavakary nutilo artilerijos sviedinių sprogimai. Po vėlyvų pietų sužeistųjų nepasirodė. Nuėjęs prie telefono paskambinau į Kupiškį pasiteirauti, ar nėra karo komendanto. Jo nebuvo, bet žmonės bėgo nuo Vabalninko. Paprašiau pranešti man, jei pasirodys bent vienas sužeistas kareivis. Vieni šaukė, kad reikia bėgti, kiti – laukti stoties viršininko pranešimo. Pritariau pastariesiems, juk kiekvienu momentu galėjome paspuktі, mūsų traukinys

pastatytas ant pirmosios linijos, garvežys nukreiptas į Kupiškio pusę. Sutemo, bet atsakymo negavome, į mūsų pusę sužeistųjų daugiau neatvežė.

Nuėjau į stotį vėl paskambinti. Sužinojau, kad už Kupiškio vyksta mūšiai. Taip pranešė pabėgėliai, tačiau tiksliai nežinojau, nes su kariškiais nekalbėjau. Grįždamas galvojau ir negalėjau suprasti, kaip taip greitai jie galėjo atsidurti priešingoje pusėje, į šiaurę nuo mūsų. Ko gero, jie gali mums atkirsti kelią. Tas šovinys, kuris suardė mūsų sieną, rodė kelią, iš kur buvo paleistas – nuo Panevėžio pusės, iš arti. Vadinasi, priešas visai netoli. Galima apsuptis, reikia trauktis, nors ir naktis. Su ūkvedžiu nuėję į garvežį pasakėme, kad išvažiuojame, o vėliau – ir pas stoties viršininką, kad patikrintų kelią ir duotų leidimą išvykti į Kupiškį. Ūkvedys įsakė visų vagonų palydovams užgesinti šviesas.

Atvažiavome į Kupiškio stotį. Ten – panika, žmonių daug, girdisi tarsi duslus žemės drebėjimas, matosi dangaus pašvaistės, aidi sviedinių sprogimai, lyg ir ratų tranksėjimas – tai šaudė šautuvai. Stoties sodelyje pilna žmonių, nuėjau pas juos pasiteirauti, kur frontas. Ten radau sužeistųjų – vieni sėdėjo, kiti gulėjo. Grįžęs prie traukinio gydytojams ir seselėms liepiau eiti į darbą, nes yra sužeistų kareivių. Dar liepiau užleisti apsaugines langų užuolaidas. Ūkvedys suorganizavo sanitarus, ligonius sunešė į operacinę. Vėl nuėjau pas pabėgusius žmones. Jie norėtų taip pat bėgti tolyn. Kaip ir kitose stotyse, jiems įrodinėjau, kad neapsimoka bėgti: „Bėgate į nežinomą kraštą, jūs – lietuviai, todėl turite pasilikti Lietuvoje. Ten be kalbos žūsite, daugiau nebepamatysite savųjų. Į savo traukinį jūsų nepaimsiu".

Visą naktį praleidau be poilsio. Iš ryto nutilo šaudymas, bet sužeistųjų dar buvo. Atsiminiau, kad Kupiškyje yra keli gydytojai, kurie gali jiems suteikti pagalbą, taip pat prekinių traukinių, kurie gali juos nuvežti iki Dvinsko. O mums reikėjo vykti iš Kupiškio. Pasitariau su gydytojais ir vyresniąja sesute – jie man pritarė. Ūkvedžiui įsakiau paruošti traukinį maršrutui į Vilnių. Traukinys „gimė" Vilniuje, ten turi ir „mirti". Išvažiavome iš Kupiškio.

Rokiškio stotyje buvo tik viena laisva linija, kitos užimtos traukiniais. Trumpam sustoję pasiteiravome apie padėtį. Sužinojome, kad šiandien ar rytoj turėsime trauktis. Ir čia buvo žmonių, kurie norėjo bėgti. Atkalbinėjau, kad nedarytų neapgalvoto žygio. Vieni paklausė, kiti ne, bet ir jų nepriėmiau į traukinį. Išvažiavę iš Rokiškio ir Obelių atvykome į Kalkūnus, o iš ten pasukome į Dvinsko pusę. Dvinsko stotyje Raudonojo Kryžiaus punktui perdaviau ligonius, komendantui atidaviau vagonus su artilerijos šoviniais. Ūkvedys stengėsi, kad mus nukreiptų į Vilnių. Stoties viršininkas prižadėjo, o mūsų traukinį užkišo vagonais. Dvi dienas kamavomės ir negalėjome išvažiuoti, užkišti kitais traukiniais. Visai netekome kantrybės. Visi manęs prašė eiti pas komendantą. Nuėjau ir paprašiau praleisti mano traukinį į

Vilnių. Mačiau, kad jis svyruoja, tad paprašiau sujungti su Vilniaus Raudonojo Kryžiaus centro pirmininku, generalgubernatūra arba su armijos štabu. Prižadėjo išleisti.

Po valandos ar dviejų prasidėjo linijos valymas ir netrukus išvažiavome į Vilnių. Atvykę sustojome prie barakų galo, tai yra ten, iš kur šiuo traukiniu išvažiavau į frontą. Nuėjęs į barakų operacinę pamačiau profesorių Burdenko. Jis metė darbą, puolė mane bučiuoti, sveikinti ir džiaugtis, kad nepatekau į nelaisvę. Stebėjosi ir štabo darbuotojai. Dotnuvos punktas pateko vokiečiams, Baisogalos intendantas su karo amunicija pateko į nelaisvę, o aš, būdamas vidury, išsprukau, ir dar per Radviliškį. Profesorius paprašė jį pavaduoti. Atsiprašiau – norėjau pailsėti. Visas personalas išvargęs, visi susinervinę, tad paprašiau nors vienos dienos poilsio, kad personalas nusiprausty, susitvarkytų, pailsėtų. Jis sutiko ir vėl grįžo prie darbo. Traukinyje pasakiau, kad liekame čia. Liepiau susitvarkyti, pailsėti, o kitą dieną pradėti darbą. Ūkio vedėjo pavaduotojas su vienu sanitaru turi pasilikti prie traukinio. Ivanas Ivanovičius išėjo pas tėvus ir į darbą daugiau nebeatėjo.

Nuėjęs į miestą užsukau pas Janulaitį, viską papasakojau. Jo nuomone, čia rusai neilgai ponaus, iš Vilniaus trauksis. Privedęs prie žemėlapio parodė fronto liniją pagal štabų pranešimus laikraščiuose. „Brolyti, tu į Rusiją nevažiuok, čia bus laisva Lietuva“, – su viltimi kalbėjo. Užėjau ir pas kitus savo pažįstamus – Jurašaičius, Biržiškas, Biliūnienę, Meginaitę, Smetonas, Antaną Vileišį, o Čiurlio neradau. Grįždamas į traukinį užsukau į Aušros Vartų koplyčią, kur vyko pamaldos. Iš širdies gelmių dėkojau Švč. Panelei už globą mano darbo metu. Pamaldoms pasibaigus nuėjau į zakristiją, daviau dešimt rublių ir paprašiau padėkoti Švč. Panelei.

Grįžęs į stotį aplankiau barakus – man atrodė, kad patekau į chirurgijos kliniką. Visi dirbo gerai, chirurgai – keturi vyrai – geresni už mano padėjėjus. Dr. Alseikienės ir Imehitovos nebebuvo, jos išsiųstos į užfrontės ligonines. Dr. Alseikienė paskirta į akių ligų ligoninę, Imehitova – į vidaus ligų skyrių. Dr. Alseikienė labai patenkinta, nes gavo darbą pagal savo specialybę ir dirba su profesoriumi. Man buvo dėkinga, kad incidentas tuomet įvyko. Susipažinęs su personalu išėjau į savo traukinį pailsėti, nes darbas prasideda šeštą valandą ryto.

Iš ryto nuėjau į operacinę. Punktualiai rinkosi gydytojai, sesutės. Vizitavau ligonius lydimas gydytojų ir kelių seselių. Vienoje lovoje gulėjo labai silpnas, įtartinas ligonis. Patikrinau jo pulsą, temperatūrą, pasiteiravau apie šlapinimąsi ir tuštinimąsi. Paklausiau, kur jie siunčia užkrečiamų ligų ligonius. Sužinojęs paprašiau vieno gydytojo paskambinti į ligoninę, kad paruoštų vietą cholera sergančiam kareiviui. Tas pirmas nuo karo pradžios ligonis, sergantis cholera, ir praskynė kelią per Vilniaus stoties punktą. Su

visais rūbais, patalyne ir lova jis buvo išvežtas į miesto ligoninės barakus, specialiai parengtus sergantiems užkrečiamomis ligomis. Vėliau tokių ligonių daugėjo, o prieš mūsų pasitraukimą jų būdavo jau iki šimto per dieną. Juos atveždavo jau vagone mirusius, mirdavo ir perone, nes gulėdavo neštuvuose po atviru dangumi. Juos pradėjo vežti iš civilių gyventojų susidariusi „baltoji milicija" su mėlynu kryžiumi ant rankovės. Kad apsisaugočiau, pradėjau rūkyti, ilgus batus autis, visus rūbus ir batus tepti terpentinu ar žibalu. Sanitarai peroną kiekvieną vakarą valė karboliu, chloravo.

Po vizitacijos grįžome į operacinę, kur buvo susirinkęs visas Vilniaus punkto ir mūsų traukinio personalas. Vilniečiams gydytojams ir seselėms patariau persikelti į traukinį, kur jie gaus atskiras lovas kabinose, maitinsis valdišku maistu. Buvo septyni gydytojai ir apie trisdešimt sesučių, o dar mano sanitarijos puskarininkiai ir sanitarai. Apie septintą valandą atvyko sužeistųjų traukinys. Mirusius nuo žaizdų perdaviau sanitarams, o nuo choleros – civilinei milicijai, sužeistiesiems suteikėme pagalbą – darėme operacijas, fiksavome kaulų lūžius, kraujuojančias žaizdas perrišome. Išleidome traukinį į tolesnę kelionę. Atvyko antras, vėl patikrinome, sužeistiesiems ir ligoniams suteikėme reikalingą pagalbą, mirusius atidavėme milicijai palaidoti. Taip ir dirbome iki sutemos.

Trečią dieną gavome žinią, kad atvažiuos „gydytojų pabaisa", vyriausiasis sanitarijos viršininkas princas Oldenburgas. Budintis gydytojas turėtų jį sutikti ir atsakyti į visus klausimus. Bet tas gydytojas griežtai atsisakė, nes bijojo gauti smūgį arba patekti į kalėjimą. Kalbinau kitus gydytojus jį pavaduoti – visi atsisakė. Tada budinčiajam įsakiau nutraukti darbą ir su sanitarais gerai apžiūrėti visus kampus, ypač išvalyti išeinamąsias vietas. Seselėms liepiau budėti savo palatose, operacinės seselei – prižiūrėti švarą operacinėje. Savo darbo nenutraukėme.

Pastatytas prie durų sanitaras triukšmingai atidarė duris ir išvydome daug generolų bei kitų asmenų, tarp jų ir profesorių Burdenko. Gydytojai nemetė savo darbo. Atsistojau, užleidau savo vietą asistentui ir per visą salę nuėjau prie jų. Profesorius Burdenko mane pristatė kaip šio punkto viršininką ir pradėjo kalbėti apie mano veiklą Vilniaus, Kėdainių, Gudžiūnų, Panevėžio ir Kupiškio ruože. Visa svita sustojo operacinėje. Darbas vyko, sanitarai nešė sužeistuosius į operacinę, gydytojai ir seselės dirbo. Generolai pasuko į palatas, kur laukė sesutė – kažką dirba, nuėjo į išeinamąsias vietas – ten sanitaras valo. Nusibodo man įtemptai stovėti ir nervus įtempus laikyti. Paklausiau profesoriaus, ar galiu eiti į darbą. Princas leido ir, kariškai atsisveikinęs, nudrožiau į operacinę. Gydytojai juokais klausinėjo, ar manęs nesumušė, ar nepasodino į daboklę.

Jiems pasišalinus iš perono grįžo profesorius Burdenko, paprašė manęs išeiti pasikalbėti. „Žinai, aš noriu persikraustyti pas tave nakvoti, ar turi

vietos?" – paklausė. Nuėjome pažiūrėti. Mano kabinoje – keturios vietos, už sienos – sekretorius, už antros sienos – salė štabo darbuotojams ir karininkams, o kartu ir valgykla. Su gydytojais nepatogu. Nutariau jį apgyvendinti vienoje kabinoje su Nikolajumi Nylič. Pasikvietęs ūkvedį ir sekretorių išrašiau orderį vaistams, perrišamosioms medžiagoms ir dideliam kiekiui maisto skubos tvarka. Užėjau vėl į operacinę – mano žmonės dirba. Pasikalbėjau su keliais gydytojais. Ūpas nekoks, nors ir praėjo „pabaisa" – princas Oldenburgas, ir netgi patenkintas, bet vis tiek jaučiausi blogai.

Nudrožiau pas Janulaitį pasiteirauti apie fronto padėtį. Kaip man pasielgti – ar bėgti, ar pasilikti su visu transportu? Jis nupiešė liniją ir pasakė, kad jau pakliuvau į maišą. Pasiūlė maistą gabenti į prieglaudą. „Dabar aš gabenti negaliu, suprask, rytoj gaunu septyniolika vagonų maisto ir rišamosios medžiagos. O jeigu ir vokiečiai ateitų, taip pat negalėsiu, juk turtas valdiškas. Jeigu būsiu visai apsuptas, išeisiu kaip civilis", – nusprendžiau. Išėjęs čia pat sutikau senas pažįstamas – savo simpatijas Janulaitytę, Jurašaitytę, Meginaitę. Pasikalbėjau, bet ir jos manęs nenuramino. Užėjau pas ponus Smetoną ir Biržišką. Jie visi kalbėjo kaip Janulaitis – vežk maistą į lietuvių prieglaudą. Bet irgi neįtikino ir nenuramino.

Grįžau į stotį, darbas vyko, bet padėti negalėjau. Sėdėjau operacinėje ir žiūrėjau, kaip mano žmonės dirba kiaurą dieną ir nejaučia nuovargio, linksmai šnekučiuojasi. Vienos kitos sesutės paklausiau, kaip jaučiasi naujoje vietoje, kaip patinka valgis, ar gerai vagone gyventi. Atrodo, visos patenkintos ir valgiu, ir guoliu, ir darbu. Dirbo jos rimtai ir gerai, elgesys ne darbo metu man nežinomas, skundų dar nebuvo. Sesutės Tatjanos (pulkininko žmonos) paprašiau eiti su manim į traukinį – padėti sutvarkyti profesoriaus Burdenko guolį. Sutvarkėme ir net naktinius baltinius pakabinome. Pasiteiravau apie sesučių elgesį. Ji pasakė, kad yra išdykusių ir trukdančių naktimis jų poilsiui, net norėjusi skųstis. Sutarėme prie durų pastatyti sargybą. Vėliau taip ir padarėme, ir mums buvo žinoma, kokie vyrai kliudė seserų poilsiui. Juos perspėjus, vizitų naktimis laikinai nebuvo.

Bekalbant su vyresniąja sesute atėjo ir profesorius Burdenko. Supažindinau jį su sesute, kaip geriausia mano būryje. Burdenko skundėsi, kad rusų frontas neišlaiko vokiečių puolimo, dėl to sielojasi ir neturi gero ūpo. Ir mano nuotaika bloga, matyt, turėsime trauktis.

Atsigulėme ir užmigome sunkiu miegu. Anksti rytą skubėjau pirmas išeiti ir sutvarkyti operacinę prieš profesoriaus atėjimą. Bet ir jis skubėjo – girdėjau, už nugaros vijosi. Perone, prieš operacinę, sustojome. Tuo metu pasigirdo trenksmas, sukritome prie durų. Riksmas – mūsų traukinyje, o padangėje pamatėme priešo lėktuvą. Nubėgome į traukinį – vienas sanitaras užmuštas lovoje, viena sesutė sužeista. Ją paėmėme į operacinę – lūžęs

petikaulis, žaizda didelė. Operavo profesorius, pats ir perrišinėjo. Baigę operaciją nuėjome apžiūrėti traukinio. Mūsų vagono sienoje – kelios skylės, tokios pačios ir ties mūsų galvūgaliais. Pagalvės pūkai išbarstyti, mano trumpi kailinukai, kabėję virš pagalvės, – sudraskyti ir nukritę ant grindų. Sužeistos sesutės kabinoje – taip pat skylė, pagalvės, rūbai sudraskyti. Pasukau į sanitarų ir gydytojų vagoną – ten taip pat skylės ir apdraskyti rūbai. Užmušto sanitaro vagone – didelė skylė ir sulaužytas guolis. Tas sprogimas visus pamokė greitai apsivilkti ir bėgti į darbą.

Pradėjo važiuoti sužeistųjų ešalonai. O sprogimo vietą lankė visokie viršininkai. Atvyko Raudonojo Kryžiaus centro valdyba, mus tardė. Profesorius Burdenko su Raudonojo Kryžiaus viršininku surašė protokolą. Skubos tvarka nusiuntė telegramą į Raudonojo Kryžiaus centrą, į Stokholmą. Atvyko iš armijos štabo armijos vadas, taip pat tardė, apžiūrėjo traukinį iš lauko ir vidaus, aplankė sužeistą seselę. Vėliau jau vyko Raudonojo Kryžiaus tardymas – apie tai, ar buvo Raudonojo Kryžiaus ženklai ant vagonų stogų, sienų, ar nestovėjo kuris nors karinės amunicijos traukinys šalia mūsų traukinio, ar mūsų barakai taip pat turi ant stogų minėtus ženklus.

Tardymai ir smalsuoliai trukdė mūsų darbui. Paprašiau komendantą į stoties rajoną neįleisti pašalinių, nes tarp jų gali būti ir vagišių. Komendantas patenkino mano prašymą.

Kasdien darbo daugėjo, traukiniai važiavo vienas paskui kitą. Sužeistuosius apžiūrime, suteikiame visokeriopą pagalbą ir išleidžiame. Iš traukinio išnešami sergantys cholera ir mirusieji. Visko nespėdavome, kitus traukinius praleisdavome be patikrinimo, kad neužkimštume stoties bėgių. Dirbome visą dieną be pertraukos. Komendantas, matyt, buvo gavęs įsakymą iš sanitarinio rajono visus traukinius ir pavienius vagonus pašalinti. Prieš stotį liko tik mūsų traukinys ir vykstantys iš fronto su sužeistais kareiviais.

Nuo tos dienos prasidėjo kasdienės štabo ir armijos vado vizitacijos. Buvo surašomi mano traukinio vagonų numeriai, o tai labai nervino. Nejaugi jie mane nori išvežti iš Vilniaus, mano sostinės? Po kelių dienų išdrįsau pasiskųsti armijos vadui Radko-Radkevičiui, kuris su gausiu štabu (generolu, pulkininku) vizitavo mano punktą. Aš su kitu chirurgu operavau, seselės ir sanitarijos puskarininkiai perrišinėjo. Buvome užimti ir negalėjome pasisveikinti kariškai. Bet aš visų vardu pasakiau „zdravija želaem vaše visoko prevoschoditelstvo“ (sveikas tamsta, jūsų aukščiausioji prakilnybe). Ir paprašiau palikti mano punktą iki „poslednei vozmožnosti“ (iki paskutinės galimybės). Jis man atsakė: „Posledneja vozmožnost budet kogda my daidiom do Kenigsberga“ (paskutinė galimybė bus, kada mes prieisim Karaliaučių). Atsakiau jam „Błagodariu vaše visoko prevoschoditelstvo“ (dėkoju, jūsų aukščiausioji prakilnybe). Jie nuėjo toliau.

Po pietų, man dirbant operacinėje, vienas karininkas teiravosi daktaro Žilinsko. Atsiliepiau ir priėjau. Jis įteikė man laišką iš štabo, kad apdovanotas šv. Stanislovo ordinu. Padėkojau jam ir tiems, kurie įvertino mano darbą. O vėliau atėjo armijos sanitarijos viršininkas su palydovu ir vėl mane pakvietė. Sužinojau, kad iš fronto bus dar apie dešimt traukinių su sužeistaisiais ir kad juos visus reikės apžiūrėti. Jo palydovas atnešė visam mano personalui, buvusiam šiaurės fronto sparne (Kėdainiai–Kupiškis), pinigus – algas už keturis mėnesius. Nustebau, kodėl karo žinyba, o ne Raudonasis Kryžius išmoka algas. Jisai pasakė, kad taip sutarta, nes Raudonasis Kryžius pasitraukė į užfrontę. Pasikviečiau gydytojus ir pasakiau viską, ką girdėjęs, tai yra kad Raudonasis Kryžius pabėgo. „Kolegos, praleiskite tuos dešimt vagonų netikrinę, reikia likviduoti mūsų punktą, eikite į vagonus ir pakuokite daiktus“, – paliepiau.

Nieko nelaukdamas išėjau į miestą, niekur neužsukdamas nuėjau pas Janulaitį. Paaiškinau, kad Raudonasis Kryžius susidėjo daiktus ir išvyko, kad Radko Radkevičius pasakė, jog Baranovičius atims šiandien iš vokiečių, o po dviejų dienų atmuš nuo Vileikos. Nusprendėme, kad esame iš visų pusių apsupti, tik vienas kelias yra – per Lydą. Janulaitis liepė krautis daiktus. Pasakiau, kad yra kariuomenė, policija, personalas mano rusiškas, jie neleis. Nebent būtų galimybių, tada tai padaryčiau. Jau temo, bet dar užėjau į Aušros Vartus, paprašiau apšviesti mane ir globoti.

Stotyje tamsu, žiburių nėra. Manęs laukė keli uniformuoti valdininkai – paprašė juos priglausti traukinyje ir pasiūlė medicinos instrumentų bei operacinės įrenginių, kurie šiandien atvežti ir įpakuoti į gėles. Sutikau, mano sanitarai tą darbą greit atliko, gėles sesutės susinešė į savo vagoną ir posėdžių salę. Eidamas tamsoje į stotį tuneliu užkliuvau ir pargriuvau ant kažkokių dėžių. Greitai atsikėlęs nušlubavau į traukinį. Pasakiau gydytojams ir ūkio vedėjui, kad tunelyje pastatytos dėžės ir kad mums reikia trauktis iš čia. Jie nuėjo su sanitarais ir, pasišviesdami žvakutėmis, pažiūrėjo. Surado chirurgijos prietaisų ir instrumentų dėžes. Sanitarai jas paėmė į vagoną – praturtėjome.

Stotyje ramu, o mieste girdėdavome šūvius – tai vaikų žaidimas, galvojome. Reikėtų važiuoti į Lydą, bet man mieste būnant prapuolė garvežys. Nežinojau, ką daryti, nebuvo su kuo pasitarti. Gydytojai nepažinojo apylinkių, žemėlapio neturėjome, sesutės tuo labiau nesiorientavo. Persivilkau civiliais rūbais, atsisėdau ant lovos, bet nesiruošiau miegoti. Klausiausi šovinių sprogimų, bet mano mintis pertraukė du atvykę karininkai iš generalinio štabo. Paprašė juos priimti pas save. Nenorėjau, nes jeigu pateksime į vokiečių rankas, jie palaikys ir mane kariu, nebus jokių privilegijų. O Raudonojo Kryžiaus gydytojai jų šiek tiek turėjo. Bet jie – generalinio štabo karininkai, ir dar aukšto rango, negalėjau atsakyti. Jie susėdo ant vienos lovos, aš – priešais. Pasakė, kad vėliau atvyks ir daugiau. Paklausiau, kodėl

pavėlavo pasitraukti su visais štabo nariais. Pasirodo, jie buvo užsukę į Šumano restoraną ir ten pasiliko – apie septyniasdešimt karininkų, nuo generolų iki praporščikų. „Dauguma turi atvykti, su jumis mes iš replių išlįsime“, – pridūrė svečiai.

Nežinojau, kodėl čia sėdžiu, juk būtų geriau, kad būčiau mieste – kaip civilis tarp savųjų. Eiti į miestą dabar, nakties metu, baisu, girdėjau ten šūvius. Ar šaudė vokiečiai, ar miesto chuliganai – ir tie, ir kiti pavojingi gyvybei. Ko gero, ir rusų kareiviai gali pamanyti, kad esu šnipas. Nusprendžiau geriau palaukti čia. Daugiau karių neatėjo, jų draugai pagalvojo, kad jie pasigėrė ir pateks į vokiečių rankas. Bekalbėdami užsnūdome. Mus visus – gydytojus, seseles, sanitarus – pakėlė trenksmas. Smūgis buvo nepaprastas, vagonai pakilo ir krito, langai išbyrėjo. Visi buvome įsitempę, lyg paralyžiuoti stovėjome vieni prieš kitus. Atsipeikėjęs nubėgau pažiūrėti į kitus vagonus, ar nėra sužeistųjų. Vagono aikštelėse – pusnuogiai gydytojai ir seselės rėkė, keikėsi ir mane vadino išdaviku, šnipu. Supratęs jų nuotaikas išlipau iš vagono. Bet vėl pasigirdo trenksmas ir nuo laiptų nukritau ant žemės, po vagono laiptais. Atsikėlęs nežinojau, kur eiti, nesiorientavau. Stotyje – nė vieno traukinio. Susitepiau civilius rūbus, pamečiau kepurę. Žiūriu – mane šaukia rusų kariai, kviečia sėstis į garvežį. Pribėgęs įlipau, žiūriu – ogi mano traukinio mašinistas. Jis pasakė, kad vakar garvežį atkabino ir prikabino prie kitų vagonų. „O koks čia sprogimas buvo, kad mano traukinio langai beveik visi išbyrėjo?“ – paklausiau jų. Paaiškėjo, kad sprogdino tunelio sandėlį.

Pasukau į tą pusę, iš kurios atvažiuodavo traukiniai, tai yra į fronto pusę. Už nugaros liko horizonte kylanti saulė. Atsigręžęs mačiau ant tilto, permesto virš bėgių, kareivius, skubiai einančius į miestą. Gal ir man eiti į miestą, gal ten paguodą rasiu? Nebegrįšiu į traukinį, seselės mane išdaviku pavadino, buvo skaudu. Sustojau tarp bėgių – o, kad atvažiuotų traukinys ir užbaigtų mano gyvybę. Pagalvojau, kad reikia atsiprašyti Dievo Motinos, persižegnojau.

Garvežys prisikabino prie mūsų sandėlio. Karius pasikviečiau papusryčiauti. Pusryčių metu jie papasakojo personalui apie tunelio sprogdinimus. Visi nutilo, mano seselės, ištikimos man, vertė kitas atsiprašyti.

Papusryčiavę pajudėjome Lydos link. Iš Vilniaus išvažiavome saulei vos pakilus, o į Lydą atvykome vidurnaktį. Slinkome pamažu, atsargiai. Tiltus už mūsų sprogdino. Retkarčiais paimdavome sužeistuosius. Pavakary sutikome ant kelio fronto karius. Jie įsakė mums sustoti, uždengti visus langus, net ir garvežio priekines šviesas. Liepė mašinistui važiuoti tyliai ir pamažu, nes priešas – už dviejų varstų. Gydytojams įsakiau pasiimti revolverius ir eiti pas sanitarijos puskarininkius ir sanitarus – perspėti, kad nemėgintų rūkyti ar žiebti degtukų. Ūkvedžiui liepiau užgesinti šviesas visame traukinyje ir prižiūrėti užuolaidas ant langų. Pavojingą trijų kilometrų ruožą laimingai pravažiavome

ir atvykome į Lydą. Ten stovėjo pulko traukinys, nukreiptas į Baranovičius. Kelias buvo atidarytas, bet dar neprivažiavus tuoj pat ir uždarytas. Grįžome atgal į stotį, kur pranešė, kad dabar važiuosime Molodečno link. Bet kelias į Molodečną stotyje suardytas. Su mumis atvažiavę pionieriai per kiek laiko jį sutaisė ir mes, juos palikę, pajudėjome. Važiavome jau greičiau, su užuolaidomis ant langų. Pasiekėme pirmąją nuo Lydos stotį. Visus kankino baimė ir susirūpinimas. Kiek pastovėjęs traukinys pradėjo riedėti toliau, bet, pavažiavęs kelis varstus, sustojo pamiškėje. Vėl sukilo visas personalas ir teiravosi, kodėl stovime. Ūkvedžio pareiga buvo sužinoti ir mums pranešti. Išėjęs jis rado mūsų traukinį stovintį priešais kitą. Kitų žmonių nesimatė, turbūt visi miegojo. Paprašiau vieno gydytojo nueiti pasiteirauti, kodėl tas traukinys sustojo. „Gal garvežys sugedo, galėtume padėti“, – mąsčiau.

Pirmame traukinyje žmonių nesimatė. Nuėjome toliau – vėl traukinys, ten prie garvežio snaudžia mašinistas. Paklausėme, kodėl traukiniai stovi, ir jis atsakė laukiantis jau tris valandas. Į Molodečną visas kelias užkimštas, visi norėtų pabėgti. O priekyje stovi Vilniaus komendanto traukinys, ten daug karininkų, bet ir jie stovi. Nusiminę grįžome ir pranešėme visiems, kokia padėtis. Liepiau eiti ilsėtis, rytoj viską sužinosime. Negalėjau užmigti – kai tik užmerkiu akis, tuojau triukšmingas sapnas prikelia.

Atsikėlė visi anksti ir susirūpinę nuėjome į priekinį traukinį. Traukiniai vienas prie kito – ir prekiniai, ir keleiviniai – kariški. Į pirmą karišką traukinį įlipau. Ten pats Vilniaus komendantas manęs paklausė, kada išvykau ir kur mano traukinys stovi. Pasakiau, kad paskutinis, o iš Vilniaus išvažiavau saulei tekant. Jo nuomone, aš čia reikalingas, nes yra sužeistųjų ir ligonių. Ir dar pranešė, kad Vilnius vokiečių pilnas. Prieš tą traukinį stovėjo štabo traukinys, saugomas keturių kariškių. Netrukus atėjo komendantas ir paprašė apeiti visus ligonius, kurių buvo kiekviename traukinyje. Neturėjau vietos, kur juos guldyti, kad galėčiau sekti ligą. Traukiniuose neįmanoma, reikėtų surasti viename traukinyje vieną, du ar tris tuščius vagonus. Komendantas davė įsakymą traukinių palydovams tą mūsų susitarimą vykdyti.

Paaiškėjo, kad dauguma ligonių jau buvo mirę. Mūsų sanitarai juos paimdavo po penkis, dešimt ir laidodavo grupėmis prie kelio. Į tas vietas įsmeigdavo lenteles. Ligonių liko mažai, visi išsikamavę, jiems nebuvo suteikta medicinos pagalba. Visi likę dar gyvi Molodečno nepasiekė – pakelyje mirė, ir mums reikėjo juos palaidoti. Buvo surasti ir trys tušti vagonai, į kuriuos nutarėme pernešti neštuvais visus sužeistuosius ir ten suguldyti. Kitą naktį gerai pailsėjome. Visų ūpas pagerėjo, bet pamažu vėl daugėjo darbo. Pasirodė sužeistųjų, vadinasi, frontas priartėjo. Kareivius priėmiau į sanitarų ir kareivių valgyklą, o karininkus – į tuščias daktarų vagono kabinas. O vėliau priėmiau į savo vagono posėdžių salę, papuoštą Vilniaus gėlėmis.

Nekantraudami norėjome greičiau patekti į Molodečną, nors ir nežinojome, kas mūsų ten laukia. Nujaučiau, kad ten turėsime daugiau vargo ir darbo, nes pats armijos vadas Vilniuje yra pasakęs, kad po dviejų dienų atmuš vokiečius nuo Vileikos.

Mes, gydytojai, manėme, kad ten rasime paniką ir daugybę sužeistųjų be pirmosios pagalbos, ligonių be pastogės, nes keliai užkimšti traukiniais iš fronto ir į frontą. Trečią dieną buvo dar daugiau sužeistųjų ir užpildėme tuščias savo traukinio vietas.

Kiek vėliau atvyko nemažas būrys sužeistųjų, tarp jų ir karininkas. Tą dieną keturi nešikai atnešė vieną sunkiai sužeistą ligonį su peršautu pilvu. Atrodė, kad kulka sužeidusi iš kairės pusės storąsias žarnas. Sanitarai padavė vienos divizijos vado generolo raštą: „Priimk į savo traukinį didįjį kunigaikštį Tur-Taksį". „Jėzau Marija", – sušukau. Ligonis pažvelgė į mane ir, supratęs, kad esu katalikas, lengvai nusišypsojo. Kur jį dėti, daryti ar nedaryti operaciją? Gal šaukti chirurgą Zeigę Manteitelį, jis yra carienės gydytojas, bet kur jį rasti? Arba ieškoti profesoriaus Burdenko? Mes visi bijojome operuoti, nes jis galėjo mirti. Ir ant mūsų, ypač ant manęs, kris didžiausia atsakomybė. Nutarėme neoperuoti. Paguldžiau jį į savo kabiną ir paskyriau vieną iš seserų dieną ir naktį budėti. Kalbinau, jis neatsakė, iškart parodė žaizdą. Pradėjau kalbėti vokiškai, jis atsakė mimika ir pirštais. Supratau, kad gimęs Bavarijoje. Sesuo gerai mokėjo vokiškai ir jiedu kalbėdavosi.

Atvyko šeši karininkai – poručikai ir kapitonai – sužeisti į viršutines ir apatines kūno dalis (rankas ir kojas), bet šiek tiek galėjo paeiti. Kareivius nukreipiau į kitame traukinyje gautus tris vagonus. Niekad dar nebuvo tiek daug karininkų ligonių, palyginti su žemesnio rango kariais. Visi jie buvo karingai nusiteikę. Mano seselė, aptarnavusi kunigaikštį, užmiršusi užsidaryti kabinos duris, pradėjo kalbėti su juo vokiškai. Karininkai puolė į kabiną ir pradėjo grumtis. Pamatęs šį šiurpų vaizdą irgi puoliau į kabiną. Įsakiau kapitonui atsitraukti, jis metėsi su revolveriu prie manęs, norėjo nustumti, kad nušautų vokietį, važiuojantį pirmos klasės vagono kabinoje. Surikau ant visos patalpos, kad šautų į mane, bet neliestų mirštančio belaisvio. Pagal tarptautinius susitarimus, belaisvius draudžiama šaudyti, ypač sužeistus. Aš – Raudonojo Kryžiaus gydytojas, o Raudonasis Kryžius vienodai turi globoti visus sužeistuosius. „Be to, turiu divizijos generolo raštą, kuriuo prašoma priimti į traukinį šį kunigaikštį. Jeigu norite, skųskite mane ir divizijos vadą imperatorienei Marijai Aleksandrovai, kurios globoje yra šis traukinys. Eikite pas komendantą ir pasiteiraukite, ar aš teisėtai pasielgiau, jeigu neteisėtai – galėsite užimti jo vietą", – įpykęs aiškinau. Keli karininkai nuėjo pas komendantą, kurio traukinys – už keturių ar penkių traukinių nuo mūsų. Piktas ir įniršęs kapitonas pasiliko, nes jo koja sužeista per čiurną ir sugipsuota. Po valandos

pasirodė komendantas. Jam padaviau divizijos vado raštą. Nuėjęs į kabiną atidavė pagarbą. Išvydęs jauną, dvidešimt vienerių metų, švelnių bruožų kunigaikštį, atsisveikino vėl kaip su kunigaikščiu. Visi karininkai nusiminė. Komendantas išėjęs iš kabinos pasakė, kad ponai karininkai eitų su juo, rasiąs jiems vietos, o „velikomu kniaziu" reikia ramybės. Visi išėjo, bet du reikėjo nešti mano sanitarams ne mažiau kaip kilometrą.

Traukinys vėl pasistūmėjo, bet šį kartą daugiau negu dvigubai. Per visą dieną pajudėjo nuo vienos iki kitos stoties. Per dvi dienas tolesnėje kelionėje iki Molodečno prisirinko daug sužeistųjų, todėl personalui reikėjo susispausti. Nuo Lydos stoties Molodečną pasiekėme per šešias ar septynias dienas. Molodečne stengiausi pirmiausia rasti sanitarinį traukinį. Stoties komendanto paprašiau jį iškviesti. Komendantas atsakė, kad tarp Molodečno ir Minsko yra dešimt sanitarinių traukinių, bet linija užkimšta traukiniais iš fronto. Priminiau, kad traukinyje yra smarkiai sužeistas „velikij kniaz" ir paprašiau, kol atvyks traukinys, kad po penkiolikos ar dvidešimt minučių mano traukinį pastatytų šalia geležinkelio depo, kur gulėjo sužeistieji. Komendantas sutiko. Grįžęs į traukinį užėjau į savo kabinetą, kur gulėo belaisvis kunigaikštis. Liepiau jam nekalbėti iki Smolensko, jei vežtų į Maskvą, o jeigu į Peterburgą, tylėti iki Vitebsko, nes gali atvykti vardinis traukinys, kuris belaisvių nepriima.

Po pusės valandos traukinys atvažiavo. Jo gydytojai – seni, aukščiausio generolo laipsnio, juos vadino „vaše sijatelstvo" (jūsų šviesybe). Gailestingosios seserys – kunigaikštytės, kunigaikštienės, norėjo pasirodyti, būti apdovanotos ordinais. Senuko vyriausiojo gydytojo paprašiau, kad priimtų sunkiai sužeistą kunigaikštį ir Georgijaus kryžiaus kavalierius – karius bei karininkus. „Ką priimti?" – drebėdamas paklausė. Aš jam dar kartą pasakiau: „Velikovo kniazia". Jis pradėjo bėgioti po peroną, vis nervingiau kartodamas šiuos du žodžius. Gailestingąsias seseles pradėjo vadinti „kniagynia" (kunigaikštiene), pagal titulą – „vaše vysočestvo" (jūsų aukštybe) arba ir kitaip – „kniagynia", vardu ir tėvavardžiu. Keturi senukai ir būrys kunigaikštyčių, šalia manęs įėję į kabiną, atidavė pagarbą. Su savo padėjėju paėmėme kunigaikštį ir paguldėme ant neštuvų. Tada jie paprašė leisti išnešti jį į peroną. Keturi senukai nesusitarę, rankos ir kojos dreba, nuvargo – padėjo neštuvus ant perono ir paprašė sesučių – kunigaikštyčių pagalbos. Visi nešė, o senukai – tik rankas pridėję prie neštuvo kraštų, neva irgi padeda. O kai reikėjo pakelti ir įnešti į traukinį, ir sesutės nebegalėjo. Vėl su kolega paėmėme neštuvus ir įkėlėme. Kur jie nuvežė kunigaikštį, koks jo likimas, aprašysiu toliau. Vėliau ir kitus sužeistuosius atiduodavau jų globon, nors kai kurie neturėjo teisės naudotis vardiniu traukiniu.

Išleidęs sužeistuosius nuėjau į stotį, kur pamačiau armijos sanitarijos viršininką. Užėjau pas jį, nes buvome susipažinę dar Vilniuje. Viršininkas man

pavedė vieną depo pastatų, kur galėjo tilpti apie penki šimtai ligonių. Liepė kariams atidaryti maitinimo punktą ir leisti armijos štabui naudotis vagonu-salonu pasitarimams. Aišku, negalėjau nesutikti. Jis – viršininkas, o aš – Raudonojo Kryžiaus valdininkas, nešiojantis tik antpečius. Virtuvė mūsų veikė iki šiol, nes reikėjo maitinti personalą. Dabar ligonių padaugėjo iki penkių šimtų. Virtuvė įrengta vagone, ją gal reikėtų praplėsti. Kur pastatyti mano traukinį? Viršininkas nurodė priešais stotį.

Grįžęs į traukinį pasakiau, kur dirbsime, kur mūsų traukinys stovės. Kolegų paprašiau duoti nurodymus sanitarams, sanitarijos puskarininkiams operacijoms paruošti keturis ar penkis stalus ir visus reikalingus įrankius bei medžiagas. Stalų ir įrankių jau turėjome kur kas daugiau nei anksčiau. Paprašiau pastatyti visas turimas lovas, paruošti ligoniams guldyti ir ypač laikytis švaros. Skubaus darbo buvo daug, nes rytojaus rytą turėjome pradėti priiminėti ligonius. Ūkio vedėjui įsakiau ruošti rytdienai maistą didesniam žmonių skaičiui.

Davęs instrukcijas grįžau į traukinį, kur susirinko esamų ligoninių (karinių) vedėjai, armijos sanitarijos viršininkas ir aš, Raudonojo Kryžiaus atstovas, Vilniaus punkto vedėjas. Posėdyje nutarta visus sužeistuosius vežti į man pavestus depo rūmus, nes esamos ligoninės perpildytos. Aš sutikau, tik suabejojau, ar mano personalas suspės atlikti šį darbą. Mes – septyni gydytojai, aš dažnai užimtas kitais reikalais – ūkio, priežiūros ir panašiai. Prašiau atsiųsti dar bent tris gerus chirurgus, nes klinikoje reikės daryti operacijas, ligoniai ir sužeistieji čia ilgiau išsilaikys – mat trumpam sušlubavo viena laisva geležinkelio linija į Minsko pusę. Sanitarijos viršininkas prižadėjo kreiptis į Raudonojo Kryžiaus centrą Minske.

Mes, septyni gydytojai, pradėjome dirbti. Darbo labai daug, ligoniai atnešami vienas po kito, penki stalai užimti. Galinčius sėdėti ligonius perrišinėjo seselės ir sanitarijos puskarininkiai. Panaudojome beveik visą patalynę. Bet retkarčiais buvome priversti daryti pertraukas, nes pasirodydavo priešo lėktuvai ir pradėdavo bombarduoti stoties rajoną. Taip dirbome ir antrą dieną, ligoninėje pritrūko vietos, tad lauke pastatėme palapines, bet ir tos greitai buvo pilnos.

Trečią dieną atvyko sanitarinis traukinys paimti ligonių. Paprašiau priimti ir sužeistuosius, jie sutiko. Mano sanitarai sunešė ligonius. Ligoninėje ir barakuose palaisvėjo. Po trijų ar keturių dienų sanitariniu traukiniu atvyko trys chirurgai mums padėti. Vienas – kažkokio universiteto klinikos profesorius ir du chirurgijos klinikų docentai. Taigi mano punktas sustiprėjo – jau buvo dešimt gydytojų, trisdešimt seselių, dešimt sanitarijos puskarininkių ir trisdešimt sanitarų įvairiems darbams. Pastatėme palapinę operacijoms ir dar vieną – lengviau sužeistiems. Sunkiai sužeistus karius guldydavome rūmuose.

Darbo daugėjo, nes priešas pradėjo bombomis atakuoti stoties traukinius iš lėktuvų. Priešas žinojo, kad traukiniuose yra sprogstamųjų medžiagų, ir

perspėjo rusus, kad išvežtų jas iš fronto, nes gali nukentėti ligoninės. Persikėlėme į mišką, ten pastatėme palapines. Priešas sužinojo, kad miške stovi sprogmenų prikrauti du traukiniai. Pradėjo juos bombarduoti, vieną palapinę sudraskė skeveldros ir sužeidė sanitarijos puskarininkį. Nežinojome, kad arti mūsų – pavojingi traukiniai, o sužinoję persikėlėme toliau. Rusai perkėlė tuos traukinius į mažutę stotelę linijoje į Minską. Stotyje vėl bombarduojami traukiniai, vykstantys į frontą. Mūsų ligoninių stogai ir traukinio vagonai – su Raudonojo Kryžiaus ženklais. Sustojo karinis transportas, nutilo ir bombardavimas, grįžome į savo vagonus nakvynei.

Paplito kitas būdas, kaip karius išvesti iš rikiuotės – vokiečiai paleido dujas. Vėl prasidėjo darbas. Mūsų ligoninė nebuvo pritaikyta gydyti apsinuodijusius dujomis. Stengėmės juos kuo greičiau evakuoti į Minską, Smolenską ar Vitebską. Taip dirbome apie du mėnesius. Lapkritį darė reviziją armijos vadas su visu štabu. Visi apėjome operacinę, sustodami prie kiekvieno stalo, palatas. Visur švaru, lovos uždengtos švariais užtiesalais. Ligoniai ramūs, nekalbūs, tad greitai išėjome. Bet štai pamatė lengvai sužeistą ligonį, gulintį ant švarios lovos su batais. Kad suriks jis ant manęs: „Kodėl nežiūrite tvarkos?“ Norėjau paaiškinti, kad jis ką tik atėjo iš išeinamosios vietos, bet vadas neklausė. „Eik pasimokyti į karo ligoninę“, – paliepė susinervinęs iki pasiutimo. Nuėjome į karo ligoninę. O dar netyčia su durimis užgavau armijos vado ranką ir jis vėl pasiuto. „Kur viršininkas?“ – sušuko. Pribėgusiam viršininkui Radko Radkevičiui sudavė iš vienos, paskui iš kitos pusės. „Kodėl jūs norite uždusinti karius, kodėl kariai guli apsivilkę ir apsiavę, kodėl guli ant mėšlo? Eikite pažiūrėti tvarkos į Raudonojo Kryžiaus ligoninę. Jūs – ne gydytojai“, – šaukė jis.

Armijos vadas dar užėjo į operacinę. Ten švaru, žemė išbarstyta baltu smėliu, ant stalų operuojami ligoniai. Toliau nuėjo į palapines – ir ten žemė padengta smėlio sluoksniu. Ligoniai guli lovose, užtiestomis švariomis antklodėmis. Į kitas palatas nebeužsuko. Kažką pasitaręs su sanitarijos viršininku man tarė: „Jurij Adamovič, perimkite šią karo ligoninę“. Atsakiau, kad negalima bus sutvarkyti, nes nėra lovų, užtiesalų, skalbinių, šlepečių. Ir neaišku, iš kur visa tai gauti. „O kodėl jūs turite gauti, – pasakė jis, – aš viską gausiu iš Raudonojo Kryžiaus sandėlių Vitebske“. Paprašiau leisti vykti kartu. Jis pasiūlė važiuoti tuojau, tą pačią dieną ir parvežti penkis šimtus lovų bei visa kita, kas reikalinga. Paaiškinau, kad vis dėlto norėčiau vykti kitą dieną, tądien atvažiuos sanitarinis traukinys paimti ligonių. Norėčiau padėti savo personalui ir karo gydytojams juos apžiūrėti, taip pat paruošti evakuoti. „Geras sumanymas, – sutiko jis, – pritariu jums, Jurij Adamovič“. Ir su visa svita išėjo. Saviesiems pasakiau, kad mūsų ligoniai, lengvai sužeisti, būtų apžiūrėti visose palapinėse ir šiandien evakuoti drauge su kitais. Po pietų mūsų personalas labai greitai atliko šį darbą – per keturias valandas visus

paruošė evakuacijai. Nuėjau į karo ligoninę pas gydytojus. Ten – trys seni gydytojai, vienas, jauniausias, išleistas atostogų. Darbingų nėra. Jie sutiko kartu dirbti. Saviškiams vėl pasakiau, kad įsakyta peržiūrėti karo ligoninės ligonius, evakuoti savo ir juos, o ligoninės patalpas parengti kaip pridera ligoninei. Pranešiau, kad rytoj važiuoju į Vitebską neštuvų, rišamosios medžiagos, o gal ir maisto. Vėlai vakare atvyko traukinys ir išvežė visus ligonius iš mūsų ir karo ligoninės. Paskui nuėjau pas sanitarijos viršininką, kad išrašytų man komandiruotės bilietą į Vitebską ir atgal.

Parėjęs pasikviečiau gydytojus, medicinos vyresniąją seselę ir ūkvedį į pasitarimą. Ūkvedžiui liepiau atnešti butelį gėrimo ir užkandžių. Sudarėme sąrašą užsakymų, reikalingų norint užbaigti įrengti ligoninę: vaistų, perrišamosios medžiagos, lovų, čiužinių, baltinių ir kitokių daiktų. Ūkio dalies sąrašas: konservuotas maistas, ypač kondensuotas pienas. Gydytojų paprašiau prižiūrėti ūkvedį, nes jis be mano žinios ima spiritą, pats nusigeria ir kitus nugirdo.

Pernakvojęs išvykau į Vitebską pirmuoju sanitariniu traukiniu. Stotyje išlipęs pasiteiravau, kur yra Raudonojo Kryžiaus sandėliai ir jų įstaiga. Dar parašiau užsakymą – orderį medžiagoms gauti, uždėjau savo antspaudą ir patvirtinau parašu. Mieste išgirdau lietuviškai kalbant. Susistabdžiau tuos lietuvius ir pasiteiravau, ar jie vietiniai, ar pabėgėliai, ar daugiau jų čia yra. Jie nurodė tik pabėgėlių komitetą, daugiau nieko nežinojo.

Įžengęs į komiteto kambarį pamačiau savo mielą draugą Valiuką. Koks džiaugsmas sutikti tautietį, ir dar draugą, svetimoje šalyje. Pasirodo, ne jis vienas ten buvo – ir daugiau pabėgusiųjų. Išvardijo mūsų abiejų pažįstamus. Ir komitete yra pažįstamų, bet jis atsisakė pasakyti, kas tokie. Pamaniau, gal koks nors mano giminaitis arba buvusi simpatija. Iš Vilniaus mano simpatija nepabėgo, o iš Šiaulių apylinkės ar kitų sričių niekur nesutikau. Iš Panevėžio negalėjo pabėgti, būčiau matęs, nors stotyje ir neilgai buvau. Ilgai mane draugas intrigavo. Gal ten toji, kurią jis nori vesti? Neduosiu jam vesti, jei tai – mano simpatija. Neišėjau iš jo kabineto, kliudžiau dirbti. Pagaliau draugas sutiko. Pasibeldė į vienas duris, atsakė moteriškas negirdėtas balsas. Įėjęs pamačiau nepažįstamą jauną panelę. Labai graži, iš stuomens ir liemens puiki, bet ne mano simpatija. Bet iš už durų ar iš už užuolaidų pasirodė kita, mano išsvajotoji iš Panevėžio. „Kaip tu, širdele, čia atsiradai?“ – paklausiau. „Jūs, pone daktare, su manim negėrėte bruderšafto, tad prašau vadinti mane vardu ir ne tu, bet tamsta“, – iš pradžių atsakė ji. „Mano gėlyte, visas dienas vadinsiu tave tu, nes esi mano ir būsi iki grabo lentos“. Ji paprašė niekų nekalbėti, o aš vis klausinėjau, iš kur ji atsiradusi.

Valiuko paklausiau, gal žino kokią nors padorią valgyklą. Jo veidas nušvito. Metus išdirbęs advokatu nesusidėjo turto, o čia – maža valdininko alga, reikia taupyti. Lai sutaupo ir tų pietų grašius, pamaniau. Valiukas paprašė

pabūti dar pusvalandį, kol atliks visus darbus. Su mumis žadėjo eiti ir mano simpatijos draugė Rylytė. Ji net pragiedrėjo, kad galės pavalgyti, kiek tik norės. Pasilikęs vienas su gražuolėmis nežinojau, ką ir kaip kalbėti. Rylytė stengėsi mane atitraukti nuo simpatijos. Nesupratau, kodėl – kad mane išnaudotų ar kad prisiviliotų. Buvau atsargus, nes iš elgesio atrodė, tarsi norėtų suvilioti, po to atstumti ir kuo greičiau nusikratyti. Tai man nepatiko. Nekantraudamas laukiau Valiuko, o su savo simpatija nieko negalėjau pasikalbėti. Valiukas mus nuvedė į geriausią, švarią valgyklą, kur galima gauti šviežio maisto, ir netgi pigiau. Rylytė norėjo į restoraną, o man buvo tas pats. Norėjo netgi į tą restoraną, kur valgo karininkai, gailestingosios seserys, viršininkai ir kiti valdininkai, užimantys geras vietas. Mano simpatija palaikė mane. Rylytė nugalėjo Valiuką, tad nuėjome į restoraną. Ten buvo daug žmonių, uniformuotų ir neuniformuotų. Rylytė mums aiškino, kas jie tokie, kokias vietas užima, su kai kuriais ji sveikinosi. Pamaniau, kad tarp mūsų yra geras paukštis. Valgėme ir gėrėme, ką užsakė Rylytė. Valiukas irgi gėrė, o mes susilaikėme, nes man dar reikėjo eiti į Raudonojo Kryžiaus sandėlį atiduoti sąrašą. Rylytę pasikvietė kažkokie ponai ir ji liko restorane. Išėjus simpatijos paprašiau padėti surasti sandėlį. Ji prižadėjo. Valiukas pakvietė vėliau užeiti pas jį, net pasiūlė pernakvoti. Aš nudžiugau.

Eidami į sandėlį išsikalbėjome apie viską. Ji papasakojo, kaip ir kada išvažiavo iš Panevėžio. Motina su broliu išvyko už Volgos, į Kazanę, o čia ji viena. Vargšė liko be tėvų globos, man jos pagailo. Jaunas gražus žiedas pražus tarp burliokų, nebegrįš į savo tėvų žemę, tad pasisiūliau ją globoti iki grabo lentos. Mergina nieko neatsakė. Suradome Raudonojo Kryžiaus sandėlį, padaviau raštą, orderį ir reikalingų medžiagų sąrašą. Paprašiau, kad visa tai skubos tvarka nusiųstų į Molodečno stotį. Tarnautojai, pamatę, kad aš apsirengęs vasariškai, pasiūlė porą trumpų kailinukų. Tada aš susigriebiau, kad jie reikalingi ir kitiems gydytojams, seselėms, ūkvedžiui. Sąraše prirašiau ir juos. Savo kailinukus pasiėmiau su savimi. Grįždami pamatėme iškilmingą procesiją, sustojome pažiūrėti. Trys kariuomenės orkestrai, viena kolona karininkų, trys kolonos kadetų, didelė grupė generolų ir pulkininkų – taip pat rikiuotėje, katalikų kunigai ir pagaliau trijų porų arklių pakinkytas katafalkas, visas apklotas vainikais. Paskui sekė žmonių eilės. Sužinojau, kad čia laidojamas mano globotas didysis kunigaikštis. Prieš akis iškilo vaizdas, kaip rusų karininkas su revolveriu stovi priešais gulintį sunkiai sužeistą kunigaikštį ir nori jį nušauti. Iki šiol šio fakto negaliu užmiršti. Kai buvau tremtyje, teiravausi apie jo šeimą. Sužinojau nedaug – jis buvo kunigaikštis, tėvas į politiką nesikišo, rūpinosi šeima, rėmė mokslus, rašinėjo, ypač mėgo meną ir istoriją. Tremtyje teko girdėti, kad kai kurie lietuviai lankė jo pilaitę ir buvo gražiai priimti. Man neteko ten būti, nes vėlai apie tą vietovę sužinojau.

Savo globotinei papasakojau apie rusų kapitono pasikėsinimą nužudyti Bavarijos kunigaikštį, taip pat apie savo veiklą Vilniuje, Kėdainiuose, Baisogaloje, Gudžiūnuose, apie Panevėžį, kelionę nuo Vilniaus iki Molodečno. O ji pasakojo, kaip pabėgo iš Lietuvos į Vitebską ir kodėl išsiskyrė su šeima. Įtariau, kad pasakė ne tas tikrąsias priežastis – ar tik nebus koks nors ponas pakišęs kojos? Tai visai galėjo būti Valiukas arba Aukštuolis. Paklausiau, ar nebuvo pasižadėjusi kuriam nors berniukui. Atsakė neigiamai. Nuėjau pas Valiuką. Jis man patarė nevilioti nekaltų mergelių, vis tiek jos negausiu, nes ji turi Aukštuolį ir už manęs neis. Be to, anot jo, dar turėjo kažkokį kaukazietį. Paprašiau daugiau apie tai nekalbėti. Atsiguliau lovoje, o draugas – ant sofos. Mėgino dar kažką kalbėti, bet nenorėjau klausytis. Akyse stovėjo ji – graži mano mylimoji. Ryte atsibudau – akyse gruzinas su mano simpatija. Valiukas virė arbatą, bet pasiūliau geriau nueiti į stotį išgerti kavutės. Liepiau greičiau bėgti į stotį, kur daug lietuvių atvažiavo, juos reikia sutikti. Patikėjo manimi, bet jokių lietuvių stotyje nesimatė. Nuėję į bufetą papusryčiavome.

Paskui paprašiau parodyti miestą, o dar turėjau reikalų banke. Valiukui reikėjo į tarnybą, o Rylytė norėjo išsimiegoti. Pasiūliau savo simpatijai palydėti mane iki banko. Banke reikėjo gauti pinigų – personalui sumokėti algas už mėnesį. Padaviau Raudonojo Kryžiaus raštus ir man išmokėjo. Paprašiau personalui – septyniems gydytojams ir trisdešimčiai seselių – nors po vieną dešimtinę auksiniais. Kasininkas nuėjo pas banko valdytoją. Šis davė nurodymą išmokėti, tik reikėjo šiek tiek palaukti. Galiausiai gavau krūvą popierinių ir tris šimtus septyniasdešimt auksinių rublių.

Auksiniai pinigai Lietuvoje buvo išnykę. Turbūt nurodymas atėjo iš valdžios. Karą paskelbus pranyko auksas, auksiniai pinigai buvo išimti iš apyvartos. Eidamas iš banko dairiausi, kad kas nors neužpultų. Parėjęs popierinius pinigus išskirsčiau į dvi dalis, supakavau, surišau ir įsidėjau į vidines liemenės kišenes. Auksinius užsiuvau į kelnių kišenes. Vienus savo kailinukus palikau simpatijai, taip pat vieną auksinį ir visus sidabrinius, kuriuos turėjau. Pastaruosius ji pasidėjo tarp baltinių į komodą, kailinukus pasikabino, o auksinį įsidėjo į rankinuką, suvyniojusi į drobę. Dar turėjau laiko, nes traukiniai į frontą vyksta vakarais. Užėjome pailsėti į kavinę. Įsidrąsinau dar kartą paklausti, ar ji niekam nepasižadėjusi, ar neturi simpatijos. Ji viską neigė, o ar vyrai rodo jai simpatijas, – nepastebėjusi. „O ko nori kaukazietis, kad tave pradėjo lankyti?" – paklausiau. „Prilipo ir nežinau, kaip atsikratyti", – atsakė ji. „O sakyk, širdele, kokie tavo santykiai su Aukštuoliu?" „Susirašinėjame". „Ar gali parodyti man jo laiškus?" „Suplėšiau", – patikino ji.

Po pietų dar užėjau pas Valiuką. Ir vėl jis įrodinėjo, kad mergina už manęs netekės: „Geriau nesuk tu jai galvos ir važiuok namo". Velnias, ne draugas, pamaniau. Vėl nuėjau pas merginas, pakviečiau abi į kavinę. Draugė ten

rado pažįstamų ir nuėjo pas juos. Ačiū Dievui, pagalvojau. Apie dvi valandas dar praleidome sodelyje, net gavau jos bučkį. Linksmi grįžome, tačiau nuotaika greitai sugedo, nes pasižiūrėjusi į komodą ji neberado sidabrinių pinigų, prapuolė ir kailinukai. Prašiau jos nesikrimsti, žadėjau atiduoti savo antruosius kailinukus. Jos draugė vėliau pasisavino ir medicininės pagalbos dalykų – mat bendraudavo su karininkais, grafais ir net su kunigaikščiu, tad reikėjo pinigų parfumerijai. Simpatija mane palydėjo į stotį. Atsisveikinome kaip sužadėtiniai, pasibučiavome.

Sanitariniu traukiniu apie šeštą ar septintą valandą grįžau į tarnybą. Nuėjau į savo traukinio vagoną. Ir ką aš matau – posėdžių salėje daug žmonių, visų plaukai pasišiaušę, buteliai ant grindų sudaužyti, ant stalo gėrimai neišgerti, taurės sumestos į gėlių vazonus. Mano kabinoje guli kažkoks kariškis su lietpalčiu. Nuėjau į seselių vagoną – visos užsirakinusios, aplankiau ir sanitarus – visi guli su rūbais. Prikeliu vyriausiąjį iš jų, kad pakviestų ūkvedį. Nesulaukęs nuėjau pas jį pats. Įsakiau stoti, bet ūkvedys tik apsivertė į kitą pusę ir toliau miegojo.

Viską pranešiau komendantui. Jis jau žinojo, kas įvyko vakar ir užvakar – dvi naktis šventė įvairių įgulų karininkai su punkto personalu. Paprašiau atidaryti visas kabinas. Pirmojoje radome nuogas seseles ir karininkus įvairiose pozose, antrojoje – taip pat pusnuogiai. Trečiojoje veiksmas dar vyko, nenutrūko ir mums atėjus. Tik vienoje kabinoje nebuvo vyrų. Apžiūrėjęs kabinas komendantas visiems įsakė tučtuojaus eiti į tarnybą. Gydytojai atrodė blaivūs ir vėliau papasakojo, kokių orgijų čia būta. Man išvažiavus sužeistųjų buvo mažai, todėl visus tris profesorius iškvietė į kitus punktus. Ūkvedys Bitė atėjo svyruodamas ir niurzgėdamas. Liepiau išvalyti salę ir visus vagonus, o kai išsiblaivys – užeiti pas mane. Gydytojai pasakojo, kad kalčiausias ūkvedys, nes visą laiką nešė butelius ir užkandžius iš maisto sandėlio. Iš pradžių išrašė orderį spiritui, o gydytojai pasirašė, nes manė, kad jo jau trūksta. Karininkų dalyvavo daug ir įvairių rangų.

Ligonių atvežta mažai, nes vokiečiai buvo atmušti. Seserys susirūpinusios, sanitarai puskarininkiai išsigandę, ūkvedys taip ir nepasirodė. Su gydytojais svarstėme, ką daryti su personalu, juk Raudonąjį Kryžių pasieks žinia apie punkto orgijas. Reikia nuvykti į Minską ir Raudonojo Kryžiaus centro valdybai pranešti apie tarnautojų paleistuvystes. Išrašiau orderį savo traukinio kelionei kitą rytą šeštą valandą ryto į Minską. Vyks tik vagonai, skirti sanitarams, sanitarams puskarininkiams, virtuvei, vienas vagonas su paprastu maistu ir vienas – keleivinis antros klasės. Vakare sušaukiau pas save visą personalą, išskyrus ūkvedį ir sanitarus. Paklausiau, kas nori su manim važiuoti į Minską. „Čia turi pasilikti dešimt sesučių ir gydytojai. Mano kambaryje apgalvokite, o aš jums tuo metu išmokėsiu algą už vieną mėnesį“, – pasakiau.

Daviau pinigų ir į jų knygutes užrašiau, už kokį mėnesį moku. Taip pat padariau ir sesutėms. Jos visos norėjo vykti į Minską, bet prie ligonių ir operacinėje turėjo pasilikti dešimt seselių. Jas pasirinkau pats – tas, kurias radau su karininkais ne visai apsinuoginusias. Vėliau ir sanitarai bei ūkvedys gavo vieno mėnesio algą.

Iš ryto išvažiavau. Minske sutikau savo draugą daktarą Atkočiūną, kuris buvo komandiruotas prie kazokų divizijos. Per Minską vyko į užnugarį pailsėti. Minske sutikau ir kunigą Janauską iš Vabalninko. Pasirodo, jis tarnavo kažkuriam armijos korpuse kapelionu, gyveno viešbutyje, kurį užsakė korpuso štabas. Užėjau į Raudonojo Kryžiaus valdybą. Jie jau žinojo apie orgijas mano traukinyje, taip pat žinojo, kad tuo laiku buvau armijos vado išsiųstas į Vitebską. Pasiūliau atleisti kai kurias seseles ir palikti dešimt. Taip pat prašiau palikti du ar tris gydytojus, nes darbo mažėjo, frontas stabilizavosi. Jie sutiko.

Paskui nuėjau susipažinti su miestu ir susirasti viešbutį, kur apsistojęs kunigas Janauskas. Viešbutyje pilna štabo darbuotojų, civilių neįleido. Nenorėjau klaidžioti koridoriais, juk aš – ne štabo narys, ne karys, o gydytojas, tad paprašiau pakviesti kunigą Janauską. Nuėjome į jo prašmatnų kambarį, apstatytą gėlėmis ir visokiomis dovanomis. Pavalgę pietus su štabo nariais grįžome į jo kambarį, ilgai kalbėjomės. Jis papasakojo, kad man išvažiavus iš Vabalninko, jis po dviejų savaičių išvyko į kariuomenę kaip korpuso kapelionas.

Pernakvojęs išėjau į miestą, užsukau į brangenybių krautuvę. Nusipirkau auksu ir briliantais pagražintą laikrodėlį savo sužadėtinei už keturis šimtus penkiasdešimt rublių. Draugas mane palydėjo į stotį. Ūkvedžio nesimatė. Savo kabinoje radau raktus, bet vieno nebuvo. Apėjęs traukinį neradau ir vieno vagono. Pradėjau tardyti mašinistą, vagono palydovą ir ūkvedžio padėjėją – sanitarą. Pasirodo, ūkvedys, į vieną vagoną prisikrovęs gėrimų, baltinių, rūbų, išrašęs orderį ir už mane pasirašęs, prikabino vagoną prie kito traukinio ir išvyko. Komendantui pranešiau, kad mano ūkvedys pabėgo su valstybiniu turtu. Jis išsiuntinėjo telegramas į visas puses, bet atsakymo negavo. Po metų sužinojau, kad ūkvedys Bitė buvo paimtas į kariuomenę, o vėliau jau iš tolo jį mačiau apsivilkusį bolševikų uniformą Dorpate.

Grįžau į Molodečną. Gavome iš Vitebsko Raudonojo Kryžiaus sandėlio užsakytus daiktus, išskyrus vagoną, kuriame buvo sukrauti pikantiški produktai. Palikti gydytojai ir seselės dirbo išsijuosę, traukinyje – ramesnis poilsis, todėl ir energijos padaugėjo. Išdalijau iš Vitebsko banko gautus auksinius pinigus kaip dovaną už sąžiningą darbą.

Fronte vyko mūšiai, bet atrodė, kad rusai pasistūmėjo pirmyn. Gavau įsakymą persikelti į Polesės stotį, arčiau Smurgonių. Atvažiavome į Polesę, ten arti miškai ir frontas, gydytojo darbas nevargino, bet judėjimas buvo didelis. Fronto karininkai iš apkasų susirinkdavo į vagonus, jiems reikėdavo

pagaminti maisto. Be to, užsukdavo ir štabo narių pailsėti. Kartą atėjo valgyti ir kažkoks uniformuotas ponas. Pasirodo, jis – lietuvis, matininkas ar agronomas, pavarde Stungis, neseniai vedęs rusaitę ir norėtų gauti darbo mano traukinyje. Aš jį priėmiau ūkio vedėju. Vėliau išsikalbėjome – paaiškėjo, kad jis nori išsisukti nuo kariuomenės. Lietuvoje vėliau jį sutikau Klaipėdos krašte, viename stambiame ūkyje netoli Tauragės, prie pat buvusios sienos. Jis man papasakojo, kad buvo rangovas tiesiant plentą iš Kauno į Klaipėdą ir kad jo dukterys lanko Vytauto Didžiojo universitetą.

Vieną gražią dieną atėjo kažkoks tipas su ilga barzda, karininko uniforma ir pradėjo kalbėti apie Lietuvą, Vilnių, Kauną ir kad ten dažnai lankosi. Jis siūlė man aplankyti savo pažįstamus, užtikrino, kad kelias bus laisvas. Ir išvardijo kelis asmenis, kurie gyveno Vilniuje. Paskui dar pridūrė, kad mano sanitarai latviai vakarais eina į vokiečių užfrontę ir iš ryto grįžta į darbą. „Bet jie, – pasakė jis, – nelabai naudingi, čia reikalingi lietuviai. Tai pasakykite man, ar norite pamatyti Lietuvą?". Aš labai norėjau, bet bijojau per sieną eiti. Jam išėjus pagalvojau, kad esu apsuptas šnipų. Iš tikrųjų vakarais prapuldavo sanitarai, sanitarijos puskarininkiai. Kai kurie eidavo į frontą, neva į apkasus pagelbėti kareiviams šaudyti į priešą. Pasirodo, ėjo ne į apkasus, bet pašnipinėti arba parnešti surinktų žinių. Ypač didelis fronto mėgėjas buvo mano asmeninis sekretorius Valteris iš Jurbarko.

Vieną vakarą susirinkę karininkai pasiūlė drauge su jais nueiti į apkasus pažiūrėti, kaip vyksta mūšiai. Ėjau iškastais grioviais į fronto liniją. Kareiviai paleido šūvius, o priešas – šūvius ir degančias liepsnas į mūsų pusę. Aš neišlaikiau, bėgau uždusęs grioviais, kol išbėgau iš liepsnos lauko. Grįžau namo vienas, baisu fronte, daugiau pasižadėjau neiti. Stebėjausi, kaip tie jaunuoliai gali eiti savanoriais į frontą, kaip sanitarai gali pereiti į priešo pusę per ugnies liniją. Galvojau, kad tas barzdotas tipas tiria mane. Nutariau iš čia trauktis. Parašiau laišką į Minsko Raudonąjį Kryžių, kad darbo mažai, mums neapsimoka pasilikti Polesėje. Raudonasis Kryžius įsakė išvežti pabėgėlius iš fronto linijos ir nurodė, kuria kryptimi važiuoti ir kur juos išlaipinti. Man reikėjo prižiūrėti dešimt traukinių, kurie turėjo vykti į šiaurę.

Grįžęs į Molodečną nuėjau pas komendantą. Jis jau gavęs instrukcijas paruošti dešimt traukinių pabėgėlių evakuacijai į šiaurės Rusijos sritis ir instrukciją, kaip juos surinkti ir susodinti į traukinius. Mūsų personalo pareiga buvo juos aprūpinti, pamaitinti ir pranešinėti gubernatoriams atvykimo laiką.

Pabėgėliai rinkosi, traukiniai buvo pilni. Personalas apsirūpino vaistais, pirmosios pagalbos įrankiais. Traukinio vagonus padalijome į tris dalis. Savo ir maisto medžiagų bei alkoholio vagonus prikabinome prie pirmojo – mano – traukinio. Antrąjį – gydytojų vagoną – prie antrojo traukinio, seserų vagoną – prie trečiojo. Kiekviename traukinyje buvo gydytojas, viena sesutė,

sanitarijos puskarininkis ir du sanitarai. Kur neužteko gydytojų, paskyrėme dvi seseles, du sanitarus puskarininkius ir sanitarus.

Traukinys iš pradžių važiavo gana greitai, bet vėliau pradėjo važiuoti lėčiau, vietomis reikėjo ilgiau pasėdėti. Balagojos apylinkėse vietos drėgnos, todėl pritrūko medžių kurui, nežinojome, kada atvyksime į Tverę, kur turėjome išsodinti vieno traukinio pabėgėlius. Nusiunčiau telegramą Tverės gubernatoriui, kad atvyksta pabėgėliai iš fronto. Sustojus Tverės stotyje mūsų jau laukė pats gubernatorius, įvairūs valdininkai, popai ir minios žmonių su maisto virtuvėlėmis. Teiravosi, ar mes iš fronto, bučiavo rankas. Vienas popas priėjo prie manęs ir paprašė užeiti, nes jo „matuška" (popienė) jau laukia. „Ji tave myli, tu – iš fronto, galėsi su mano matuška pamiegoti", – pridūrė. Atsisakiau, bet popas nenusileido, dar bandė įkalbėti. Bet negalėjau sulaikyti traukinio ir atsisveikinau. Personalui pasakiau, kad nesiskubintų vykti į Molodečną, nes aš galiu atvažiuoti po savaitės. Ir kitų traukinių palydovams liepiau nesiskubinti, nes norėjau užsukti į Maskvą. Iki Tverės traukinys slinko palengva, o nuoTverės į Maskvą judėjo smarkiai.

Atvažiavome į Maskvą. Traukinyje palikau savo sekretorių ir sanitarus, o su kitais išėjome į miestą. Man rūpėjo aplankyti brolį kareivį, gulintį ligoninėje. Prieš paliekant Vilnių kolega daktaras Kalninsas pranešė, į kurią ligoninę Maskvoje jį nusiuntė. Užėjęs į ligoninės viršininko kabinetą paklausiau, ar yra ligoninėje M. Žilinskas, mano brolis, atvežtas iš Vilniaus. „Yra, jau ilgai guli, negalime nustatyti diagnozės – ar serga, ar simuliuoja", – pasakė jis ir nurodė palatos numerį. Brolis papasakojo apie gydymą ir kaip simuliuoja, kokius vaistus geria. Pasiteiravau, iš kur tuos vaistus gauna. Pasirodo, atneša brolis Petras (felčeris). Paėmiau adresą ir atsisveikinęs išėjau jo ieškoti. Tramvajus nuvežė į Maskvos užmiestį, į gražų mišką, kur stovėjo daug puikių vasarviečių. Eidamas miško alėjomis suradau vilą, kur gyveno mano brolis. Jis labai nustebo, kad visi broliai susirinko Maskvoje. Pasirodo, jis čia verčiasi felčerio praktika ir turi pasisekimą. Be to, tarnauja ir pas dr. Avižonį, gauna šiokią tokią algą. Pasilikau tris dienas. Per tą laiką jis aprodė man visą Maskvą. O dienos buvo šaltos. Nusipirkau veltinius, batus, baltinius ir daug kitų šiltų rūbų. Aplankęs dar kartą brolį ligoninėje ir padrąsinęs, kad vyresnysis gydytojas jo nesiųs į frontą, grįžau į traukinį.

Išvažiavau į Molodečną, sustodamas vienai ar dviem dienom Oršoje. Ten, palikęs savo padėjėjus, šokau į traukinį, vykstantį Vitebsko link. Tame mieste radau visą pabėgėlių komitetą, tarp jų ir savo draugę. Valiuko paprašiau ją atleisti nuo tarnybos vienai ar dviem dienoms.

Nuėjome į jos kambarį, pasibučiavome, nors ji ir nelabai norėjo. Padovanojau laikrodį su briliantais ir pakviečiau į miestą kavos išgerti. Ji sutiko, bet neturėjo šiltų rūbų, nenorėjo eiti su rudeniniu lietpalčiu. Kailinukus

išnešė Rylytė, ir ne tik kailinukus, bet ir pagalves, kitus daiktus. Daviau jai savo kailinukus ir megztinuką. Užsukome į krautuvę, jos paprašiau pasirinkti papuošalų. „Jeigu tu nesirinksi, aš parinksiu, o pirmiausia žiedus“, – pasakiau. Išrinkau ir užmoviau ant švelnių rankų pirštų du žiedus su briliantais. Vėliau užėjome į kavinę sušilti. Gėrėmė kavą su pyragaičiais. Paprašiau jos apžiūrėti laikrodėlį ir perskaityti, kam jis priklauso. Apžiūrėjo, perskaitė, buvo labai nustebusi, bet didelio džiaugsmo neparodė. Pasiteiravau, ko jai trūksta, nes norėjau merginą aprengti, kad būtų gražiausia. Bet ji atsakė visko turinti. Nuėjome į baltinių krautuvę. Ji rinkosi patalynę, naktinius ir dieninius baltinius, staltieses ir kitką, o aš – kojinaites ir kitokius naktinius bei dieninius rūbus. Ji man padavė išsirinktą suknelę. Dar nupirkome karakulinius kailinius. Už viską užmokėję išėjome su ryšuliais.

Grįžę namo jau radome mūsų laukiantį Valiuką. Paprašėme, kad pirma leistų mums susitvarkyti. Abu ryšulius palikau pas ją: „Kai važiuosi pas mane, atveši“. Ji sutiko. Apsidžiaugiau, kad mergina atvažiuos pas mane, vadinasi, ji jau mano. Visi nuėjome į stotį pavakarieniauti. Pavalgėme gerai, nes žinojau, kad mergina pusbadžiu gyvena. Į jos kišenę įdėjau šimtą rublių ir dešimt auksinių. Atsisveikinęs su Valiuku paprašiau ją globoti. Jis vis tiek įrodinėjo, kad ji nebus mano žmona. Nusiunčiau po velnių. Su savąja atsisveikinau kaip su sužadėtine.

Oršoje jau laukė mano traukinys, visi miegojo. Anksti rytą pasiekėme Molodečną, kur radome tris traukinius, grįžusius iš šiaurės rytų. Tą pačią dieną suriedėjo ir kiti traukiniai. Visas personalas buvo patenkintas, džiaugėsi vaišėmis. Kiti džiūgavo pamatę miestus, kurių nebuvo regėję.

Organizavome ir antrą kelionę. Ji ėjo pietryčių kryptimi. Vėl važiavau pro nemažai gubernijų, miestų, pro Voronežą Caricino link. Pakelyje pabėgėlius perdavėme gubernijų administratoriams. Savo traukinio pabėgėlius turėjau atiduoti Rostovo atamano – kazokų viršininko žinion. Nusiunčiau jam telegramą, kad priimtų iš fronto pabėgėlius. Atvažiavome į stotį, kur jau laukė popai, atvykę su ikonomis. Atamanas sveikinosi su mano štabu. Gailestingosios seselės – su raudonais kryžiais ant krūtinės, ūkvedys – su generalinio štabo antpečiais, sekretorius – su raudonu kryžiumi ant rankovės. Ant traukinio užrašyta – armijos priešakinio fronto pagalbos punktas, numeris vienuoliktas.

Lauke virė katilai, paruošti židiniai mėsai kepti, sklido paskerstų gyvulių kvapas, gardai prikišti kiaulių ir avių. Popai ir kiti kazokai teiravosi apie frontą: ar nematėme ten kazokų, ar buvo jų sužeistų, ar gerai kazokai muša. Daugiausia žmonės domėjosi atvežtais pabėgėliais, klausinėjo, ar nėra tarp jų kazokų. Jiems trūko vyrų, kad galėtų kurti šeimas. Deja, jų nerado tarp atvežtųjų. Visa publika iš perono perėjo į stoties galą. Ten prie stalų ir katilų susirinkusi dar didesnė minia. Juos vaišino, o kazokai pasidalijo pabėgėlius.

Atamanas pakvietė ir mus į vaišes. Ant stalų sudėta daug degtinės, dar daugiau vyno ir įvairių pikantiškų žuvies valgių. Vėl klausinėjo apie kazokus fronte. Mes juos, kaip karius, gyrėme. Kazokų bijojo vokiečiai, bėgo nuo jų. Visi gėrė už kazokus, reikėjo ir mums gerti, nes nepatogu, reikia pagerbti, nors ir nesinorėjo. Teiravosi apie atvežtųjų darbingumą, nes jiems reikia darbininkų. Žiema, o kviečių laukai stovi nenupjauti, malūnai neveikia, visi kazokai – seni ir jauni – fronte. Užuot dirbę laukuose, jaunieji kazokai jodinėja laukais ir kardais švaistosi – treniruojasi.

Pasibaigus vaišėms jie mums įteikė dovanų Kubanės kazokų vardu – nacionalinių gėrimų ir Volgos bei Kaspijos jūros konservų. Pareiškiau pageidavimą pamatyti Volgą. Jie patarė važiuoti į Cariciną, kuris netoli – trys ar keturios valandos kelio. Nutarėme ten nuvykti. Atsisveikinome, padėkojome už pabėgėlių priėmimą ir vaišes. Pirmuoju traukiniu – ekspresu išvažiavome į Cariciną.

Caricinas – didmiestis, bet gatvės daugiausia negrįstos, šaligatviai – irgi, reikėjo eiti per smėlį, namai – mūriniai ir dideli. Krautuvės irgi didelės, prekių daug – iš Kaukazo, Kubanės, Sibiro. Į akis krito Sibiro kailiai, Kaspijos jūros žuvys, Uralo kalnų brangakmeniai, sidabro dirbiniai, juodųjų ir raudonųjų ikrų statinės. Nuėjome prie Volgos. Ten pilna baržų, į kurias buvo kraunamos prekės. Laivai plaukė į šiaurę ir pietus. Kito Volgos kranto nesimatė, nors iki žiočių – apie septyniasdešimt kilometrų. Pavaikštinėję pakrantėmis grįžome į miestą. Prisipirkome kailių, įvairių suvenyrų, saldumynų. Paskui nuėjome į viešbutį pailsėti, nes nebuvo reikalo skubėti, galėjome ir pernakvoti.

Pietų metu prie manęs priėjęs jaunikaitis paklausė, ar mes iš fronto, kur mūsų gimtinė. Paaiškėjo, kad jo ir sesers gimtinė taip pat Lietuva. Jis papasakojo, kad senelis buvo ištremtas iš Lietuvos kaip „metežnikas“ (sukilėlis). Paprašiau jo atsisėsti, papietauti drauge ir papasakoti apie senelį. Jaunuolis jo neatsiminė, žinojo tik iš tėvo pasakojimų. Tėvas ir dabar kalba lietuviškai, o jis tik supranta, bet nekalba. Mokosi Kazanės universitete, ten vienas yra iš jo kaimo, toks pat lietuvis. Studijuoja mediciną. Pakviečiau jį baigus universitetą atvažiuoti į savo protėvių žemę. Jaunuolis papasakojo ir apie lietuviškus kaimus Volgos apylinkėse, paskui užsirašė mano pavardę ir atsisveikinome.

Pernakvoję viešbutyje iš ryto nuėjome į savo traukinį. Stotyje neradome nė vieno pabėgėlio, nei kiaulių, nei avių, nei židinių. Viskas išvalyta, tik palikta išmindyta žemė. Neskubėdami vykome į savo tarnybos vietą.

Grįžome į Molodečną, kiti užtruko ilgiau. Visus sukviečiau į traukinio vagonus. Kadangi Molodečno rajone nebuvo mūšių, su personalu nuvykau į Minską. Ten Raudonajam Kryžiui pranešiau apie atvykimą. Gydytojus, seseles, sanitarus puskarininkius ir sanitarus paėmė į rezervą. Mane paliko su viena sesute, dviem sanitarais puskarininkiais ir penkiais sanitarais prižiūrėti traukinį. Aš turėjau išvežioti rūbus, maistą, patalynę į Minsko apylinkes. To

ir norėjau, nes mano sužadėtinė prieš Kalėdas atvyko į Minską. Minske buvo susikūręs lietuvių komitetas, tad užėjau į jo namus Kolminsko gatvėje. Ten radau daktarę Alseikienę ir kunigą Borisevičių iš Baisogalos, daug kitų. Susipažinau su kunigu, jo sesutėmis, vėliau susidraugavome. Pasakiau, kad vesiu ir man reikalingas butas būsimai žmonai. Sužinoję, kad ji – mokytoja, labai nudžiugo, nes mokytojos jiems reikalingos. Minske išbuvau apie pusantro mėnesio, dvidešimt penktą vasario vėl išvykau į frontą, bet jau ne savo traukiniu. Per tą laiką mažai tedirbau, tik vieną kartą reikėjo apvažiuoti apylinkes ir išdalyti rūbus. Maitinomės gerai, nes traukinyje visko buvo, ypač pieno, žuvų konservų, sausainių, gėrimų.

Atvyko ir sužadėtinė, susitarėme, kada kelti vestuves. Kreipiausi į kunigą Borisevičių, o jis pasakė, kad be leidimo vestuvės negali įvykti. Klebonas patarė siųsti telegramą į Peterburgą ir laukti atsakymo. Už telegramą ir vestuvių apeigas padaviau šimtą rublių. Kalėdas abu praleidome mano traukinyje. Po Kalėdų, prieš pat Naujuosius metus, sutikome kunigą Borisevičių. Pasirodo, jis manęs ieško ir nori pasakyti, kad yra butas čia pat, netoli manęs, ir dar vyskupo leidimas kelti vestuves. Nutarėme susituokti trisdešimtą gruodžio, 1915-aisiais, pavojingiausiais man metais. Iš ryto nuėjome į bažnyčią, kunigas Borisevičius jau buvo klausykloje. Sužadėtinė pasuko tenai, aš galvojau apie jos nuodėmes – buvo jų ar nebuvo. Savo nuodėmes užmiršau, jų buvo, bet negalėjau atsiminti. Ją kunigas greitai paleido, vadinasi, švarutė, neturėjo nuodėmių. Priėjau ir aš, iškamantinėjo. Retai eidavau išpažinties. Arensburge katalikų visai nebuvo, Dorpate buvo lenkas kunigas, o Lietuvoje su dviem kunigais buvau susipykęs. Pasižadėjau daugiau nuodėmių nedaryti. Atkalbėjau atgailos maldas ir paprašiau Švč. Panelės mane ir mano žmoną globoti ateityje, rodyti nenuklystamą kelią.

Vakare į bažnyčią susirinko pabroliai ir pamergės, keturi klierikai (Valaitis ir kiti) ir vienas senas lietuvis, gyvenąs Minske (Steponavičius). Kunigas Borisevičius „davė šliūbą" (tuokė), perskaitė iš knygos priesaiką, o ten buvo žodžiai „Ar pasižadi jos klausyti?". Negalėjau ištarti „taip" – tylėjau. Jis pakartojo, bet vėl neatsakiau. Kaip galėjau klausyti, vyresnis būdamas, jaunutės merginos? Kunigas nuėjo į zakristiją. Paprašiau „klausyti" praleisti ir motyvavau, kodėl – ji turi klausyti, o aš turiu mylėti. Kunigas grįžo prie altoriaus ir šį kartą perskaitė „mylėti ir klausyti", o aš atsiduses pakartojau. Pagaliau sumainyti žiedai. Vargonų maršas buvo toks jausmingas, kad man ašaros pasirodė akyse. Taigi aš turiu mylėti ir jos klausyti – nebus gyvenimo. Su ta mintimi pasitraukiau nuo altoriaus. Nuėjome visi namo, kur niekas nelaukė.

Jaunoji šeimininkė paruošė vakarienę. Pasitenkinome arbata, paprastais valgiais iš mano sandėlio, carienės dovanų likučiais, sausainiais ir vynu. Vestuvės ir „puota" buvo baigta, svečiai išsiskirstė.

Prasidėjo naujas gyvenimas, nauji rūpesčiai. Butas – arti geležinkelio, mažiukas – dviejų kambarių ir virtuvės, lovų ir stalų nėra. Savo kambaryje turėjau frontui pritaikytą sudedamąją lovą. Pasiskolinau dar vieną, kėdžių ir su neštuvu parnešiau namo. Parnešiau ir kitus daiktus, įsigytus Vitebske, Maskvoje ir Caricine. Atidaviau savo maišelį su pinigais ir brangenybėmis. Mažas butukas man atrodė nelabai patogus. Daugiau patiko būti savo traukinyje, kur yra lovos, kėdės, stalai, gėlės, visi patogumai, valgis. Taigi eidavome į traukinį, retkarčiais aplankydavome namus ir pažįstamus, kurių vis daugėjo. Taip praleidome beveik du medaus mėnesius. Po Naujųjų metų atvažiuoja jos motina, bus jai linksmiau, nes aš kiekvienu metu galiu vėl būti pašauktas į frontą. 1916-aisiais dvidešimt šeštąją vasario gavau įsakymą vykti į trisdešimt šeštąjį punktą dirbti vyriausiuoju gydytoju.

Nuvažiavau į Vidžių apylinkę, esančią Zarasų apskrityje. Tas punktas buvo į rytus ir kiek į pietus nuo Zarasų, tarp ežerų. Prisistačiau generolienei – punkto viršininkei ir jos padėjėjui Kiškūnui. Viršininkė – nukauto generolo žmona – paprašė susipažinti su seselėmis kunigaikštytėmis, kunigaikštienėmis ir gydytojais. Parodė operacinę dvaro name. Ji menka, instrumentų beveik nėra, jų daugiau turėjau netgi praktikos metu. Ligonių nedaug, juos išveždavo suteikę pagalbą – dviračiais, sanitariniais vežimėliais į tolesnius punktus. Ligoniai plaukė į mūsų punktą, bet ne taip, kaip Gudžiūnuose ar Molodečne. Man čia kur kas lengviau, nes nereikia rūpintis ūkio ir fronto reikalais, turiu laiko pasimokyti jodinėti Sibiro arkliu.

Padėjėjas nuvedė į arklidę ir parodė mano arklį – jis nedidelis, iš Sibiro atvežtas, nemoka risčia bėgti, tik šuoliais arba eina iš lėto. Štai tau, buvau ūkininkas, iš ūkininko tapau gydytojas, iš gydytojo – mašinistas, iš mašinisto – raitelis, ir dar karo metu. Jaunystėje mokėjau joti be balno ant nuvargusių arklių, o dabar – ant balno ir dar ant arklio, kuris šuoliais bėga arba kaip vėžlys eina pirmyn. Jodinėjau vieną dieną, antrą, trečią po pusę valandos per dieną, rezultatas – negaliu atsisėsti, pritrynė sėdynę. Turėjau duoti dvi savaites poilsio sau ir arkliui, nes ir jam šiek tiek liemens viršūnę atmušiau.

Susigyvenome su ūkvedžiu ir seselėmis, nors jos aukštos kilmės, bet su manim elgėsi kaip su medicinos srities viršininku. Nė karto jos manęs nesunervino, žinoma, ir aš buvau jų atžvilgiu korektiškas.

Po mūšio frontas nutilo. Nežinau, ar rusai atmušė vokiečius, ar vokiečiai pasistūmėjo į rusų pusę. Atėjo įsakymas trauktis atgal. Praūžė Oranovskio korpuso kavalerija, o paskui ją ir mes, paėmę ligonius, išvažiavome. Vieną dieną jojau su palydovu, sušilau ir pradėjo skaudėti dešiniąją krūtinės pusę, pradėjau alpti. Sustojęs paprašiau savo palydovo padėti nulipti nuo arklio ir pakloti antklodę ant ežero ledo. Atsiguliau, kai šiek tiek pailsėjau, mane vėl užkėlė ant arklio. Jodamas kranto link pamačiau mažutį žiburėlį. Pasukau

ten, pasibeldžiau, įleido sena moterėlė. Paklausiau jos, ar katalikė, atsakė „taip“, netgi lietuvė. Paprašiau mane priimti, nes labai gėlė krūtinę. Ji ištraukė termometrą, pasimatavau temperatūrą – keturiasdešimt vienas laipsnis. Moteris greitai užkaitė vandens puodą, atnešė medaus stiklinę. Pripylė stiklinę virinto vandens, pridėjo medaus, kelis šaukštus aviečių su vienu gramu aspirino. Viską išgėriau. Paskui ji mane užklojo pūkine antklode, ir užmigau. Atsibudau tarsi visas vandenyje. Pasišaukiau senutę, ji mane nutrynė sausa drobe, pakeitė patalynę, pašildė baltinius krosnies liepsna. Dar apie dvi valandas gulėjau neužmigdamas. Nežinojau, kodėl mes traukiamės į užnugarį, kankino baimė. Nenorėjau patekti į vokiečių rankas, o labiausiai – palikti savo jaunąją žmoną vieną, o gal ir mažuliuką įpėdinį. Atsikėlęs sumokėjau senutei už gydymą, prieglaudą ir nujojau ieškoti savo punkto.

Nesulaukę manęs jie sustojo anksčiau nakvynei ir ilgiau ilsėjosi. Antrą ar trečią dieną pasiekėme generolo Oranovskio štabą. Korpuso divizijos išsiskirstė po miestą ir apylinkės kaimus. Paaiškėjo, kad korpusas, atlikęs savo žygius, pasitraukė poilsio. Dvaras priklausė kažkokiam Lietuvos didikui. Neilgai mes ten ilsėjomės. Po trijų dienų gavome įsakymą trauktis į pietus, prie Vidžių. Vykome taip pat arkliais, keliavome dvi dienas, apsistojome Komariškių dvare. Dvaras buvo įsikūręs gražioje vietoje ant kalno, pakalnė apaugusi pušų mišku, pačiame slėnyje – upelis, už jo – vėl pušynas. Dvaro spintose buvo palikta daug knygų – visos apie Lietuvos ir Lenkijos kilmę, istoriją, žygius ir panašiai. Laisvu laiku daug laiko praleisdavau vartydamas tomus. Jeigu galėčiau šitą visą knygyną parvežti į Vilnių, vežčiau per sieną arba palikčiau kur nors lietuviškoje klebonijoje, nes čia jos visos išnyks. Paėmiau penkis tomus, parsinešiau ir vežiojausi su savimi palei frontą. Parsivežiau į Dorpatą, o vėliau – ir į Lietuvą. Paskolinau dr. Spuduliui, ponios Kurkauskienės broliui, ir daugiau nebemačiau.

Susitvarkę priėmėme sužeistuosius, jų ir čia nedaug. Darbas nevargino, jį sėkmingai atlikome. Kartais darydavome amputacijas, dažniau gipsuodavome arba tvirtindavome galūnių kaulus. Buvo daug sergančiųjų avitaminoze. Jų nesiųsdavome į užfrontę, palikdavome čia, tarp pušų, nes oras gražus ir šiltas, temperatūra dienos metu – jau penkiolika laipsnių. Fronte žvalgybos tikslais pasirodė vokiečių lėktuvai ir iškart nukrito. Vokiečiai žuvo. Po šios tragedijos prasidėjo jų puolimas, kuris tęsėsi tris dienas. Trečią dieną, kai sumažėjo mūšių, viršininkės padėjėjas kalbino naktį vykti į frontą. Abudu išjojome raiti. Patekome į lygų lauką, nušviestą raketomis ar lempomis. Sustojome ant kalnelio, arkliai prunkštė, nenorėjo ten būti, kojomis mindė žolę. Iš žemės pasirodė žmogaus galva – jis paprašė mūsų pasišalinti. Paaiškinome, kad mes vietiniai, kaimo gaspadoriai, čia mūsų gryčios buvo, čia mes pasienyje gyvename. Mums bekalbant už nugarų pradėjo sprogineti artilerijos

šoviniai. Buvo pavojinga stovėti, bet matėme ir rusų artilerijos lizdus, jų šoviniai krito į vokiečių pusę, netoli mūsų. Pagalvojome, kad mus gali užmušti ir iš rusų artilerijos lizdų, nes jie juk nežino, kas esame. Pasukome arklius į namų pusę, ir jie bėgo kiek galėdami. Budintis sanitaras paėmė iš mūsų arklius, nuėjome miegoti. Rytojaus rytą atvežė apie dešimt kareivių, sužeistų artilerijos šovinių skeveldromis, ir du mirusius. Sužeistiesiems suteikėme pagalbą, o mirusius sanitarai palaidojo. Buvo ir kitų kareivių – iš apkasų, jų sužalojimai lengvesni. Kiekvieną dieną ligoniai buvo išvežami į užfrontės ligonines arba punktus.

Vieną dieną vaikštinėdami su padėjėju po parką nutarėme pasižvalgyti iš bokšto. Įlipę į jo viršūnę apžvelgėme dvaro apylinkes. Matėme gražius kalvotus laukus, tas vietas, kur buvome nujoję naktį į frontą. Gražūs miškai, o dar gražesnės už fronto linijos esančios bažnyčios. Jos turbūt lietuviškos, kaimai, matyt, irgi. Nusileidę žemyn grindyse pamatėme dureles ir nudžiugome, kad turbūt rasime dvaro sandėlius – vyno, degtinės, konjako ir panašiai. Mėginome jas pakelti, bet nesisekė, kažkas trukdė. Ko gero, buvo užrakintos, bet niekur nesimatė užrakto žymės. Atsinešėme kirvį ir pradėjome kapoti toje vietoje, kur kažkas kliudė jas pakelti. Padarėme plačią skylę, įkišau ten ranką, apgraibiau ir suradau sklastį. Jį patraukiau ir pradėjome kelti dureles. Pakėlę pamatėme žmogų su iškeltomis rankomis ir labai išsigandome. Pasirodo, tai nevietinis, nemoka rusiškai, supranta, bet blogai kalba lietuviškai. Man teko būti vertėju. Jis – šnipas ir tai prisipažįsta. Man žmogelio pagailo, nes jį vietoje pakars arba sušaudys. Viršininkės padėjėjas nutarė nusiųsti jį į štabą. Apginklavo šautuvais tris sanitarus ir nurodė jiems kelią. Du vedė, o trečias ėjo iš nugaros. Po kelių valandų grįžo nusiminę ir drebėdami papasakojo, kad žmogus einant per mišką pabėgo, jie šovė, bet nepataikė. Padėjėjas davė antausius visiems trims, šaukė, keikėsi, grasino sušaudymu ir panašiai. Ir paskyrė jiems bausmę – budėti visą savaitę naktimis. Padėjėjas manęs pasiteiravo, ką daryti. Atsakiau, kad irgi esu susirūpinęs, kaip šį įvykį užglaistyti. Blogai, reikėjo jį čia palaikyti tame pačiame rūsyje, užkalus dureles ir užvertus akmenimis. Kariškiai būtų atėję. Dabar gal reikėtų pranešti į štabą, bet gali mus visus sušaudyti. Pirmiausia nukentės generolienė, paskui – jos padėjėjas ir visa administracija. Arba reikia tylėti. Pasiūliau pasitarti su generoliene. Jie nutarė tylėti. Generolienė iš savo padėjėjo sužinojo, kad aš žinau visą istoriją, ir man tapo malonesnė – vakarais pradėjo kviesti pas save su seselėmis kavutės ar arbatėlės išgerti ir pajuokauti. Vadinasi, ji bijojo, kad kur nors neišsitarčiau apie nuotykį su šnipu.

Mano asistentai turėjo daugiau darbo negu aš. Jų pareiga – stebėti avitaminoze sergančius ligonius. Jų daug, keli šimtai, turi gerti, gydytojui matant, spanguolių sunką ir padėti man. Dirbome iki gegužės pabaigos. Gegužės

dvidešimtąją gavome įsakymą vykti į pietų pusę, į Narutį (Naročių), miestuką, apie dvidešimt varstų į rytus nuo Švenčionių. Narutyje radome karo ligoninę, o ten – tautietį gydytoją Kvedarą. Į šią ligoninę turėsime evakuoti savo ligonius. Narutyje mus sutiko komendanto padėjėjas ir pranešė apie kaimus, kur moterys apsikrėtusios venerine liga. Ir kad bus baudžiami tie kariai, kurie irgi apsikrės šiomis ligomis. Nuo Naručio pasukome rytų link. Sustojome drėgnoje vietoje, atvirame lygiame lauke, arti Naručio ežero, arti fronto. Išsikasėme bunkerius, padarėme langus, pastatėme operacinę, kurią užmaskavome aukšta ežero žole ir krūmų šakomis.

Pradėjome darbą. Į ligonines evakuodavome po trisdešimt keturiasdešimt sužeistųjų. Daug sergančiųjų avitaminoze, o jų laikyti net nebuvo vietos, be to, arti frontas, tad juos siųsdavome į nurodytus užfrontės punktus. Štabas dar atsiuntė dantų gydytoją. Dažnai bombarduodavo mūsų lauką, bet į bunkerius nepataikydavo. Bombarduodavo ir kaimą, kuris tirštai apgyvendintas kariais, bet gaisrų nė karto nesukėlė. Mūsų bunkeriai drėgni, po lietaus reikėdavo bristi vandeniu arba plaukti. Visi turėjome brezentinius maišus, į kuriuos įlindę atsiguldavome, o iš ryto su jais plaukiodavome. Gyvenimo sąlygos blogiausios, darbo daug, visi skundėsi. Kreipėmės į generolienę, kad mus perkeltų į kitą – aukštesnę ir sausesnę – vietą. Mėginau apsigyventi Narutyje – gavau kambarį ir kelias naktis nakvojau. Bet kankino rūpestis apie galimus naktinius įvykius, be to, ir kelionė varginanti – arkliu du kartus per dieną. Mes, gydytojai, ir viršininkės padėjėjas susitarėme apsigyventi toliau nuo punkto, už varsto, aukštesnėje vietoje, nedideliame miškelyje. Ten iškasėme žemę, iš plonų rąstukų pastatėme namuką, apipylėme žemėmis, apdėjome velėnomis. Galėjome jau be maišų pailsėti. Ankstesnius bunkerius užleidome sanitarams.

Netoli mūsų palapinių buvo žvalgybos punktas. Jie paleisdavo į orą balioną, kuris pakildavo gana aukštai ir galėjo sekti priešo judėjimą. Vieną kartą ir aš pakilau į orą. Jausmas keistas, krepšys juda, linguoja ore. Pažiūrėjau pro žiūroną į vakarų pusę – matyti ir miesteliai su bažnyčiomis, ir Švenčionys, atrodė, kad matau visą Lietuvą. Būčiau žiūrėjęs ir ilgiau, bet pasidarė negera ir paprašiau nuleisti ant žemės. Žvalgybos vadas taip ir padarė. Išlipau, bet ir žemė linguoja, ir aš svyruoju, atsisėdau ant kėdės – kėdė svyruoja, o mano akyse viskas žaliuoja. Po kelių minučių pasijutau geriau, atsistojęs padėkojau ir pasakiau, kad daugiau nebesikelsiu į padanges.

Kartą darbo metu punktą vizitavo korpuso vadas generolas su štabu. Generolas vadas paklausė, kur mane matęs. Pasirodo, jis dirbo Vilniuje, Gudžiūnuose, Molodečne, Minske. Atsakiau, kad ten buvau ir valgiau pietus viešbutyje su karininkais. „O ar pažįsti kunigą Janauską?“ „Taip, jis – mano draugas“, – atsakiau. „Jis yra ir mūsų korpuso kapelionas“. Paaiškėjo, kad su juo ir štabo karininkais susipažinau Minsko viešbutyje, kai nakvojau pas ku-

nigą Janauską ir buvau priverstas dalyvauti jų vakarienėje, kurios metu įvyko incidentas. Korpuso popas atsistojęs pasakė kalbą, užgaunančią Katalikų bažnyčią, lietuvius ir lenkus. Kunigas Janauskas griežtai užprotestavo ir pasakė įžeidimo nepakęsiąs, todėl mes išėjome. Kilo triukšmas, karininkai reikalavo popą atsiprašyti. Jis nesutiko, tada korpuso vadas paprašė išeiti. Popas išėjo, bet mūsų nuotaika sugedo.

Po vizitacijos korpuso vadas paprašė atvykti gydytojus ir seseles su generoliene papietauti. Nurodytu laiku išjojome, o moterys išvažiavo prie pat fronto. Prajojome nemažai tuščių apkasų, griovius, jungiančius apkasų linijas. Visur įrengti lizdai kulkosvaidžiams, kai kur užmaskuoti artilerijos pabūklai. Arčiau štabo būstinės – didelis kareivių ir karininkų judėjimas. Pagaliau atvykome. Valgis pašiūrėje buvo sukrautas ant stalų. Atėjo vadas ir jo palyda, taip pat ir fronto pamainos karininkas. Susėdome, pradėjome valgyti kažkokius minkštus pagaliukus. Gyvenime tokio maisto buvau neragavęs. Žiūrėjau, kaip mano kaimynai valgo, ir mokiausi iš jų. Nesisekė, tad kitos porcijos atsisakiau. Patarnautojas buvo patenkintas, o mano kaimynai prisivertė pilnas lėkštes. Vėliau paaiškėjo, kad valgėme šparagus. Antras patiekalas buvo viščiukai – tik kojytės ir krūtinė. Visi valgė su peiliais ir šakutėmis, nė vienas neėmė pirštais. Toliau – įvairių žuvų kepsniai be kaulų, kiti delikatesai. Prieš kiekvieną patiekalą reikėjo ištuštinti taures, o suvalgius – vėl išgerti. Galiausiai patiekė kavą ir arbatą su benediktinu. Visi buvo linksmi, nors fronte vyko mūšiai, už mūsų nugarų tratėjo kulkosvaidžiai, šaudė artilerijos pabūklai. Pasiteiravome, ar nėra sužeistųjų. Štabe žinių negauta, vadinasi, nebuvo. Išgėręs kavą pasiteiravau apie fronto liniją. Jie atsakė, kad už mūsų stovi baterijos, priekyje – kulkosvaidžiai, apkasuose – kareiviai su šautuvais. Daugiau negalėjo pasakyti, nes tai – karinė paslaptis. Po kiek laiko padėkojome ir atsisveikinome. Jodami kalbėjomės apie valgius ir gėrimus. Nusprendėme, kad jie maitinasi labai gerai, mes apie tokį maistą ir pasvajoti negalėjome.

Iš fronto radome atvykusius tik ligonius, sužeistųjų nebuvo. Juos išvežė į Naručio ligoninę. Su gydytojais nuėję į savo bunkerį kalbėjomės apie mūsų valgį. Padarėme išvadą, kad jis prastas, be vitaminų. Nutarėme gerti spanguolių sunką ir paprašyti, kad duotų daržovių ir vaisių, kuriuos valgo štabo nariai. Spanguolių sunkos davė, bet daržovių ir vaisių – ne. Seselės gavo vynuogių, apelsinų ir kitų gardumynų, be to, jos dažnai gaudavo siuntinių – tikriausiai giminaičiai atsiųsdavo. Kai buvau viršininkas, gaudavau daug ko, o ko negaudavau – pirkdavau, Raudonojo Kryžiaus valdyba sąskaitas pripažindavo.

Dirbome kiauras dienas. Nebuvo švenčių, o gyvenimo sąlygos bunkeryje sunkios, lėktuvai mėtė bombas į mūsų rajoną. Nors ir nieko nesužeidė, bet nervino. Dingo apetitas, visi buvome nepatenkinti. Atsiminėme gyvenimą

Zarasų, Vidžių apylinkėse. Visur valgis buvo prastas, bet geresnės gyvenimo sąlygos. Ypač gerai gyvenome Komariškėse, o čia, Narutyje, – kur kas prasčiau. Norėjosi pareikšti protestą ir išeiti iš tarnybos. Tik buvo gaila tų švelnių seselių, kurios stengėsi man padėti, buvo labai malonios, rūpestingos. Gavusios paketėlių mane pavaišindavo ir vynuogėmis, ir apelsinais, ir semga, unguriu. Viena net atrodė mane įsimylėjusi. Kai liepos mėnesį aštuonias dienas sirgau ir atsiguliau į lovą, ji dažnai sėdėdavo prie manęs valandomis, aplankydavo ir naktį. Keturias dienas išgulėjau bunkeryje, o ji mane prižiūrėjo. Paaiškėjus ligai paprašiau gydytojo parašyti generolienei raportą, kad susirgau ir kad mane nuvežtų į artimiausią stotį. Paprašiau sudėti ir mantą, nes nežinojau, ar pasveiksiu. Liepos dvyliktąją išvykau. Susirinko visas medicinos personalas. Su visais atsisveikinau, sesutėms pabučiavau per marlę rankas, o sesutė, kuri mane globojo, nedavė rankos. Mane paguldė ant neštuvų ir įkėlė į vežimą. Buvau visiškai silpnas, niekuo nesidomėjau, tik prieš mirtį norėjau savo mylimą žmoną pamatyti ir su ja atsisveikinti.

Nesupratau, kuriuo keliu ir kur važiavome. Kai kur arkliai sustodavo. Kartą pramerkęs akis pamačiau sesutę. „Dieve mano, kunigaikštytė veža mane“, – pagalvojau ir vėl užsimerkiau. Mačiau vokiečius Gudžiūnuose, studentus be ausų, pirštų, nosių, Baisogalos kavalerijos mūšius, Paliesių šnipus, Adamkevičių su kulka burnoje ir pragarą.

Atvažiavome į stotį. Pasirodė, kad buvau čia. Galbūt čia ta stotis, kur Stungį sutikau? Sesutei su ašaromis akyse pabučiavau rankas, padėkojau. Negirdėjau, ką ji kalbėjo. Nežinau, kaip mane įkėlė į vagoną, į kokį traukinį, kaip patekau į Vitebsko ligoninę. Tik po savaitės supratau, kad guliu ligoninėje, o prie lovos sėdi gydytojas ir stovi seselė su dideliu buteliu rankose, ruošiasi suleisti fiziologinį skiedinį. Tik kitą dieną jau pradėjau atsakinėti į gydytojo klausimus. Nežinau, valgiau ką nors ar ne, tik supratau, kad man leisdavo fiziologinį skiedinį. Po savaitės pradėjau valgyti džiūvėsius su arbata be cukraus, dar vartojau vaistus – salolą ir bismutą. Trečią savaitę jau gaudavau baltos išdžiovintos duonos su plonu sluoksniu riebalų. Ketvirtą savaitę sustiprėjau ir išėjau pas savo žmoną. Nerašiau laiško, kad susirgau, nes nenorėjau jos nervinti, nenorėjau, kad eitų manęs lankyti į užkrečiamųjų ligų ligoninę. Grįžau pasikeitęs ir suliesėjęs, bet pasakiau, kad prastas maistas, liga ir fronto atmosfera mane paveikė. Neilgai džiaugėmės – gavau raštą vykti į Vileikos apylinkes, į kažkurį fronto punktą. Atvykęs į Vileiką užėjau pasiklausti komendanto, kur yra tas punktas. Jis man žemėlapyje parodė tą vietovę. „O kaip aš galiu jį pasiekti?“ – paklausiau. „Ogi arkliais, duosiu vežiką ir po valandos jus nuveš“, – atsakė komendantas.

Nuėjau į miestą pažiūrėti bažnyčios, kurios du aukšti bokštai buvo matyti iš toli. Apžiūrėjau ją iš lauko, įėjau į vidų. Prie Švč. Panelės pasimeldžiau,

paprašiau globoti mano žmoną ir mane. Pasidarė lengviau, kad atlikau pareigą. Paskui nuėjau į stotį, kur jau laukė vežikas. Iš Vileikos pasukome vakarų link. Pervažiavome upeliuką. Sužinojau, kad jis vadinasi Vilnia. Kelias paprastas ir neprižiūrimas, ratai krypo, arkliai traukė sunkiai. Įvažiavome į mišką – kelias jau geresnis, lygesnis, arkliai galėjo bėgti. Maždaug po dviejų valandų pasiekėme punktą, kur radome du jaunus gydytojus, seseles, ūkio vedėją ir sanitarą. Jie mane džiaugsmingai sutiko, paruošė patalynę palapinėje. Trobesių nėra, aplink pušynėliai, oras sveikas, geras, sausas, seselės gražios, bet rimtos ir malonios. Nuėjau į operacinę apžiūrėti instrumentų. Jų daugiau ir įvairesnių negu trisdešimt šeštajame fronto punkte. Užsukau į palapines – ligonių yra, visi apžiūrėti.

Vakare atvyko apie dešimt sužeistųjų, kuriuos priėmė gydytojai ir sesutės. Aš tik žiūrėjau, kiek jie pripratę dirbti fronto sąlygomis. Atrodė, viskas sekasi gerai. Turėjo prasidėti mūšiai, jeigu štabas pareikalavo sustiprinti medicinos punktą šiame fronto ruože. Naktį vokiečių prožektoriai išraižė dangų – šviesų juostos apšvietė rusų pozicijas, ėjo kiaurai per miškus. Fronte buvo matyti pavienės labai šviesios liepsnelės, girdėti kulkosvaidžių ir šautuvų šūviai. Vadinasi, buvo ruošiamasi pulti. Savo personalui pasakiau, kad rytoj turime pasirengti darbui, o dabar geriau pailsėti. Atsiguliau palapinėje vienas. Buvo nuobodu, ėmė baimė, nors mano palapinė – šalia gydytojų ir ūkvedžio. Vis dėlto užmigau. Ryte, saulei dar nepakilus, šokau iš lovos. Baisus trenksmas pakėlė mus visus. Girdėjome nepertraukiamą kulkosvaidžių tratėjimą, artilerija taip pat griaudėjo. Čia pat matėme vokiečių artilerijos šovinių sprogimus, bet mūsų dar nesiekė. Pavalgėme ir pasiruošėme laukti sužeistųjų. Prieš pietus, apie dešimtą valandą, pradėjo nešti sužeistuosius, vos spėjome suteikti pagalbą. Vėl amputacijos, lūžių tvirtinimai, gipsas ir sunkūs vidurių sužalojimai. Paprašiau ūkvedžio, kad susisiektų su Vileikos komendantu ir paprašytų priemonių dešimčiai sužeistųjų išvežti. Paaiškėjo, kad to jis negali padaryti, nes nėra telefono laidų. Punkte yra penki vežimėliai, bet jie laikomi atsargai – punktui traukiantis sudėti visą turtą. Tačiau gyvybė brangesnė už bet kokį turtą, reikia išvežti sunkiai sužalotus karius. Juos išgabenome į Vileiką.

Bet vis tiek reikėjo susisiekti su štabu, kad duotų įsakymą sutvarkyti transportą, važiuojantį iš punkto į Vileiką. Teko su ūkvedžiu joti į štabą. Ten radome gydytoją, ir aš išdėsčiau motyvus, kodėl turėjau kreiptis į štabą. Gydytojas pasikalbėjo su viršininkais, štabo karininkas susisiekė su Vileikos komendantu ir davė įsakymą organizuoti transportą ligoniams pervežti iš mūsų punkto į Vileiką. Kitą dieną atvyko kariniai vežimai, kurie paėmė tik po du sužeistuosius. Taip ir dirbome be poilsio beveik visą mėnesį. Ar buvo šventė, ar paprasta diena – dienomis reikėjo dirbti, o naktimis budėti. Buvo gaila kolegų ir sesučių, visi išvargo, visiems atsibodo fronto gyvenimas.

Rugsėjo dešimtąją ar dvyliktąją frontas nutilo, sužeistųjų labai sumažėjo. Nuvykęs į štabą pasiteiravau, ar reikės skubiai papildyti pagalbos priemonių ir maisto atsargas. Sužinojau, kad galime pailsėti. Išvažiavau į Minską. Užėjau į Raudonojo Kryžiaus valdybą ir pranešiau, kad darbą atlikau, fronte ramu. Štabe pasakė, kad po mėnesio sunkaus darbo galime ilsėtis. Taigi 1916-ųjų rugsėjo dvyliktąją mane užrašė į rezervą. Grįžęs iš štabo susitvarkiau, atsisveikinau su visais draugais, padėkojau už pagalbą gydytojams ir sesutėms – iš visų punktų geriausioms, labiausiai pasišventusioms ir doriausioms. Nebenorėjau daugiau atsiskirti nuo šeimos, troškau pagyventi be baimės, be rūpesčių, žmonos globojamas. Bet man nepatiko mūsų butas, nes neužtikrino ramybės – arti stoties, arti geležinkelio ir jo tilto, arti karinių sandėlių. Ieškojau buto patogesnėje, saugesnėje vietoje, bet neradau. Teko pasilikti ten pat.

Susidarė lietuvių pabėgėlių kolonija su lietuvių komitetu, mokykla ir kunigais. Galėjome susieiti pasikalbėti, būti naudingi mūsų išeiviams. Lietuvių komitetui pritarus prie mokyklos lietuviams įrengiau ambulatoriją – toje pačioje Kolomenskajos gatvėje. Ir pradėjau dirbti.

Vieną gražią dieną, kai pas mus buvo susirinkę svečių, išgirdome čia pat trenksmą. Tuoj išbėgę į lauką pamatėme kelis lėktuvus virš mūsų namų – vėl nuaidėjo bombos sprogimas, vėl trenksmas. Visi parkrito ant žemės, o aš nubėgau į kambarį, kur buvo likusi žmona. Bėgdamas užkliuvau už slenksčio ir kritau visu ūgiu ant grindų. Žmona suriko, puolė prie manęs ir šaukėsi pagalbos. Laimei, nieko neatsitiko, atsistojau. Lėktuvai nuskrido. Šalia mūsų namų buvo sugriauti du namai, o gatvėse padarytos gilios duobės. Lėktuvai pasirodydavo vis dažniau, bet taikiniai jau buvo kitos miesto sritys, ypač štabo rajonas ir Svisločiaus upės tiltas. Tik šie taikiniai liko nepaliesti, nukentėjo įmonės ir aplinkiniai namai. Vėl ieškojau kito buto, bet ir šį kartą neradau.

Pradėjau dirbti ambulatorijoje. Žmona man šiek tiek padėjo. Ligoniai – lietuviai. Užeidavo kunigai Borisevičiai, pasikalbėdavome. Kartais apsilankydavo daktarė Alseikienė, jai perduodavau pacientus, sergančius akių ligomis. Vakarais su žmona apsilankydavome pas kunigus Borisevičius ir dvi jų seseris, lošdavome pokerį. Vietoj pinigų naudodavome degtukus. Ir vėliau mes su žmona palaikydavome draugiškus santykius su kunigais Borisevičiais. Abu – labai geri kunigai, ypač jaunesnysis, labai teisingi, dori, kultūringi. Taip pat ir jų sesutės malonios, kultūringos, be to, geros virėjos. Į kunigą Borisevičių, kuris vėliau tapo Telšių vyskupu, žiūrėjau kaip į Dievo pasirinktąjį, nes jis buvo tikras kunigas.

Rugsėjo dvidešimt pirmąją iš Raudonojo Kryžiaus gavau paskyrimą į užkrečiamųjų ligų ligoninę Minske. Vadinasi, lieku Minske su žmona. Nuėjau į ligoninę su Raudonojo Kryžiaus raštu, prisistačiau viršininkui. Jis mielai sutiko mane priimti, pasiteiravo, kas esu – lenkas ar lietuvis. Atsakiau, kad lietuvis,

baigęs Dorpato universitetą. „Ar pažįsti profesorių Zegevą (Ziganovą) Manteitelį?“ – paklausė. Atsakiau, kad ne tik pažįstu, bet ir dirbau jo klinikoje asistentu. Pasirodo, viršininkas irgi baigęs mokslus Dorpate, dirbo Dehio klinikoje asistentu. Vėliau abu apėjome visą ligoninę. Jis pavedė man sergančiuosius šiltinėmis – penkias palatas, dvi iš jų skirtos moterims. Pasiteiravau, kokia tvarka, kada prasideda vizitacijos, kada pertraukos ir kt. Vėliau jis supažindino su personalu. Trys gydytojai – latvis, estas ir rusas. Viršininkas – vokietis, prieš karą žiemą praktikavęs Rygoje, o vasarą – garsiame pajūrio kurorte. Vadinasi, Raudonojo Kryžiaus ligoninėje gydytojais dirbo penkių tautų atstovai, tad galėjome susikalbėti ne vien rusiškai. Sesutės daugiausia irgi buvo ne rusaitės.

Džiaugiausi nauja tarnyba. Galiausiai išdrįsau paklausti, kaip bus su maistu. Viršininkas atsakė, kad maitinsiuos čia, ligoninėje. Bet juk gyvenau su žmona mieste. „Tada maistą išsineši į namus“, – nusprendė jis. Puikiausios sąlygos. Parėjęs namo žmonai papasakojau, ką mačiau ir ką kalbėjome ligoninėje. Labai džiaugiausi ir pasiūliau nueiti į viešbutį pavalgyti arba išgerti kavutės su skaniais pyragaičiais. Po to nuskubėjau į ambulatoriją, per dvi valandas atlikau darbą. Dar užėjau pasakyti kunigams Borisevičiams, kad lieku Minske, užkrečiamųjų ligų ligoninėje. Su žmona nuėjome į bažnyčią, kur mus surišo visam gyvenimui, užsukome į senamiestį, kuriame buvo daug senovinės statybos namų, buvusių vienuolynų. Ta miesto dalis man priminė Kauno senamiestį. Nuėjome ir prie upės, kuri savo vandenis neša į Nemuną, vadinasi ir į Baltijos jūrą. Grįždami namo vėl užsukome į viešbučio restoraną išgerti kavutės su skaniais pyragaičiais. Sėdėdamas prie stalo nugirdau kariškių pokalbį. „Fronte mums nesiseka, nes rusų armijoje yra vokiečių karininkų, o dar įvairaus rango vokiečių šnipų centrinio generalinio štabo būstinėje“. Kiti atsakė, kad jau pradėta valyti, greitai rusų tarnyboje nebus nė vieno vokiečio. Kad jie mūsų neįtartų, iškart išėjome. Prie durų dar pasiteiravome, ar yra kunigas Janauskas. Sužinojome, kad nėra, bet dar čia tebegyvenąs. Eidami namo apžiūrinėjome langų vitrinose išdėliotas prekes, kalbėjomės, ko mums trūksta, ką reikia nusipirkti, kad namie būtų jaukiau. Žmona nenorėjo didelių patogumų, nes mūsų gyvenimas čia neamžinas, gal reikės bėgti ir patogumus palikti. „Tiesą ji sako, – vienas sau pagalvojau, – mano žmona taupi ir neišlaidi“.

Parėję namo ant stalo radome žmonos motinos paruoštą vakarienę. „Motute, pasakyk, kodėl išvažiavai taip toli į Rusijos gilumą, kur palikai savo sūnų?“ – susirūpinau. „Važiavau, nes vežė, važiavo daugiau žmonių. Mums įsakė išlipti – išlipome. Sūnus išvažiavo į Petrapilį mokytis technikos mokykloje, o iš ten drauge su kitais jaunuoliais užsirašė savanoriu į kariuomenę. Juos išvežė į pietų frontą – Kijevą. Gal buvo atvažiavęs ir į Minską. Kur jis yra dabar, nežinau“, – atsakė motina. Anksti nuėjome poilsio, nes kitą dieną

septintą ar aštuntą valandą turėjau būti ligoninėje. Sunkiai užmigau, nes rūpėjo, kaip pradėsiu darbą naujoje vietoje. Septintą valandą atsikėlęs išėjau. Iki ligoninės turėjau eiti apie pusvalandį. Aštuntą valandą jau buvau ligoninėje, susirinko ir kiti kolegos. Paprašiau vyriausiojo supažindinti su ligoniais. Kiekvienam ligoniui jis paaiškino, kad toliau juos globosiu aš. Susipažinęs su ligoniais pradėjau savarankiškai vizituoti iš naujo. Paėmęs perskaičiau pirmojo ligonio ligos istoriją trumpai į sąsiuvinį užsirašiau ligos eigą, gydymą ir savo pastabas. Priėjęs prie kito ligonio padariau tą patį ir taip toliau. Sveikstančių ligonių nereikėjo tirti, bet ir su jais pasikalbėjau, palinkėjau sveikatos. Daugiausia buvo sergančiųjų dėmėtąja ir pasikartojančiąja šiltine.

Darbas pirmą dieną užsitęsė iki vėlyvųjų pietų. Sesutės, dirbusios mano skyriuje, irgi išvargo, ragino mane eiti pietauti. Nors dar nebuvau iki galo užbaigęs darbo, paklausiau jų patarimo. Pietus radau padėtus savo kambaryje. Grįžau iš ligoninės su maistu, šeimininkės jį pašildė. Tai buvo puikūs pietūs iš trijų patiekalų. Pavalgęs nuėjau į ambulatoriją. Ant durų didelėmis raidėmis buvo užrašyta „Lietuvių ambulatorija". Priiminėjau ligonius. Per langą pamačiau stambų poną, kuris, pakėlęs aukštyn galvą, skaitė tą užrašą. Užėjęs prisistatė – Daugailis-Daugėla iš Siesikų. Atsisėdęs pradėjo pasakoti apie savo kilmę, o man buvo įdomu pasiklausyti, net pasiėmiau popieriaus užsirašyti. Bet jis mane sulaikė, prižadėjo atvykti kitą kartą su dokumentais, šiandien neturįs laiko. Išėmęs iš kišenės šimtinę padavė man, kad perduočiau Lietuvių komitetui. Apžiūrėjau visus ligonius, vaistininkas Batura pagamino vaistų.

Grįžęs į ligoninę vėl vizitavau ligonius. Paskui susipažinau su laboratorijos darbu ir vedėju. Jis – iš Rygos užkrečiamųjų ligų ligoninės. Galiausiai dar apėjau visas savo palatas, ilgiau užsibūdamas moterų skyriuje – patikrinau temperatūrą, pulsą, paklausiau apie savijautą, pasiteiravau, iš kur jos atvykusios. Pasirodė, visos jos – gailestingosios seserys, užsikrėtusios fronte. Mane lydėjusios seselės, kreipdamosi į ligones, jas titulavo baronienėmis, grafaitėmis, generolienėmis ir panašiai. Ant kiekvienos ligonės staliuko – įvairiausių brangių gėlių. Sveikstančiosios, susėdusios prie bendro stalo, žaidė kortomis ir užkandžiavo. Vyrų palatose užtikau ir keletą kolegų gydytojų iš fronto. Kolegų paprašiau literatūros apie ligas. Pasirodo, ligoninėje jos daug. Dalį palikau savo kambaryje, o vieną leidinį parsinešiau namo.

Kitą dieną jau geriau jaučiausi ir greičiau atlikau darbą, tik ilgiau užtrukau laboratorijoje. Iki pietų pertraukos suspėjau perskaityti straipsnį apie dėmėtąją šiltinę. Namo grįžau vėl su valgio katiliukais. Pavalgęs nuskubėjau į ambulatoriją, reikėjo ir Baturai duoti darbo. Paskui – vėl į ligoninę. Per popietinę vizitaciją sesutės mane informavo apie ligonių savijautą – pagerėjimą ar pablogėjimą. Prie sunkesnių ligonių ilgiau sustodavome, ieškodavome ligos priežasčių. Apėjęs visas palatas savo kambaryje skaičiau

apie abdominalinę šiltinę, jos variacijas, komplikacijas ir kitką. Po savaitės dviejų pradėjau pasitikėti savimi, jau nebebijojau, nesivaržiau net viršininko. Įgijau viršininko pasitikėjimą ir kitų kolegų simpatijas, susidraugavau su sesutėmis, kurias gerai pažinau ir iš gerosios, ir iš blogosios pusės. Bet visos savo pareigas atliko gerai, mane gerbė, nes buvo kilmingų šeimų dukros, baigusios aukštuosius mokslus. Kitų mano kolegų sesučių kilmės ir išsilavinimo nežinojau. Ir mano pacientės buvo patenkintos, mane pamilo. Kiekvieną dieną po vizitacijos jos kviesdavo mane paragauti skanėstų iš siuntinių ir net duodavo parsinešti namo. Įsidrąsinusios net nueidavo į mano kambarį ir ten padėdavo įvairiausių skanėstų.

Malonu buvo dirbti ligoninėje, kadangi žinojau, kad pacientai ir viršininkas patenkinti. Dirbau daug ir sąžiningai, kai būdavo kas nors neaišku, ieškodavau atsakymo knygose ar eidavau į laboratoriją. Nepastebėjau, kaip prabėgo trys mėnesiai. Antro mėnesio viduryje į ligoninę atvyko fronto chirurgas profesorius Zeigė von Manteitelis. Ligoninės viršininkas atvedė jį į mano kambarį. Pats išėjo, o Zeigė, uždaręs duris, pradėjo kalbėti: „Tavo palatoje guli gydytojas, atvežtas vakar vakare, pats vežiau. Tu jį prižiūrėk, kiek galėdamas ilgiau laikyk. Gydytojas neserga, simuliuoja, nes jo fronte ieško – jeigu nutvers, sušaudys kaip šnipą. Mes kartu operuodavome jo ligoninėje, galiu tavim pasitikėti. Dabar štabai šalina ir net areštuoja vokiečių kilmės karininkus. O šitas pokalbis tegul lieka tarp mudviejų". Tas ligonis, berods, von Siversas, į ligoninę buvo paguldytas kita pavarde. Nustatyta vidurių šiltinė. Bet kaip man nuslėpti nuo sesutės, juk ji žino šiltinės temperatūros kreivę? Vizituodamas tyriau visus organus, ieškojau aukštos temperatūros priežasties, bet neradau. Įdėjau termometrą ir paėjau šiek tiek toliau, bet pastebėjau, kad seselė pakeitė termometrą kitu, rodančiu aukštą temperatūrą. Supratau, kad sesutė žino tą paslaptį, ir daugiau jos darbo netikrinau.

Kai ligoninėje sumažėdavo ligonių, tas gydytojas atsikeldavo, griebdavo pieštukus, popierių ir piešdavo. Pasirodo, buvo labai geras menininkas. Vėliau jis man padovanojo tris paveikslus – Vileikos, Aušros Vartų ir Gedimino kalno vaizdus. Vileikos paveikslą parsivežiau į Lietuvą, o kiti dingo kelionėse. Kai grįžau į Dorpatą, profesorius Zeigė buvo nuvedęs mane į mano „paciento" pilaitę, kur pamačiau visus gražiausius jo kūrinius, vertus kabėti Ermitažo salėse, tarp garsiųjų menininkų kūrinių.

Kartą per mėnesį į ligoninę ateidavo sanitarinė komisija. Tai būdavo pačios baisiausios dienos. Komisija tikrindavo ligonius, kad jie ilgai be reikalo negulėtų, ypač fronto karius. O tas ligonis ir buvo fronto karys. Komisija pažiūrėdavo kiekvieno ligonio temperatūros kreivę. Jeigu ji teisinga, kaip ir turi būti sergant ta liga, eidavo toliau. Sesutė pakeitė von Siverso kreivę kita, iš kurios atrodė, kad ligonis atvykęs tik prieš savaitę. Komisija nieko nesuprato. Su

sesute apie tą ligonį nekalbėdavome, apsimesdavau, kad nieko nežinau. Ketvirto mėnesio viduryje jį išrašiau, nes sužinojau, kad ruošiama silpnesnių ligonių evakuacija į Volgos apylinkes, Saratovo guberniją. Laimingai jį išsiunčiau tolyn nuo fronto.

Pradėjau maitintis ligoninėje, nes po varginančio darbo būdavo sunku neštis maistą apie pusantro kilometro. Ligoninėje valgydavome erdvioje salėje, ant stalų pamerkta gėlių, sesutės be rūpesčio juokauja. Pavalgęs beveik tokią pačią porciją gaudavau ir savo žmonai. Po to įvykio su „ligoniu", 1917-ųjų sausį, iš Dorpato universiteto profesoriaus Zeigė gavau kvietimą užimti asistento vietą Chirurgijos klinikoje, atlyginimas – dvidešimt penki rubliai per mėnesį ir įvairūs priedai, iš viso aštuoniasdešimt rublių. Raudonajame Kryžiuje atlyginimas buvo keturi šimtai rublių. Didelis skirtumas, tačiau nenorėjau praleisti tokios progos. Žinojau, kaip sunku pakliūti į universiteto klinikas – neužteko būti gabiam, reikėjo dar turėti geras rekomendacijas. Daugybė kandidatų, parašę prašymus į universitetą, ilgai laukdavo savo eilės. Kiti daktarai dirbo sanitarais, kad galėtų stebėti operacijas. Su telegrama nuėjau į Raudonojo Kryžiaus valdybą. Valdybos pirmininkas, daktaras, pasakė: „Koks esate laimingas, kaip norėčiau būti jūsų vietoje". Nebuvo jokių kliūčių, tuojau atleido iš tarnybos.

Vėl Dorpato universitete

Atvykęs į Dorpato universiteto Chirurgijos kliniką radau tas pačias seseles ir žemesnį personalą, bet asistentai ir gydytojai buvo kiti. Galėjau pats pasirinkti padėjėjus. Pasirinkau Karolio Baerio anūką ir dar vieną daktarą Strausą, kuris buvo kilęs iš Lietuvos, vėliau praktikavo Pandėlyje, o vokiečių okupacijos metu, Lietuvoje ėjo vokiečių sanitarijos viršininko padėjėjo pareigas. Netrukus iš fronto grįžo profesorius Burdenko. Jis patarė negaišti ir laisvu nuo klinikos metu ruoštis moksliniam darbui. Man ta idėja buvo prie širdies, tad nieko nelaukdamas sėdau mokytis. Per šešis mėnesius išlaikiau dvidešimt du egzaminus. Pradėjau rinkti medžiagą mokslo darbui apie vėžio kilmę. Chirurgijos klinikos archyve peržiūrėjęs ligų istorijas, susiradau pakankamai medžiagos. Taip pat dirbau ir Patologijos institute, sisteminau reikalingą medžiagą.

Dirbau Dorpate, kai prasidėjo Rusijos revoliucija, buvo nuverstas caras. Iš pradžių žmonės džiaugėsi ir tikėjosi reformų, lengvatų, autonomijos, geresnio gyvenimo. Nors vyko karas, manyta, kad naujoji vyriausybė imsis priemonių greičiau ir garbingai jį užbaigti. Tačiau prasidėjo netvarka, neramumai. Kairiojo sparno agitatoriai ragino gyventojus sukilti prieš vyriausybę, prieš buržuaziją,

kurstė fronte kareivius, draskė karininkams antpečius. Tai baigėsi politiniu chaosu ir bolševikai paėmė valdžią į savo rankas. Universitete taip pat pairo tvarka, studentai savivaliavo, beveik nelankė studijų, ieškojo lengvatų. Latvių ir žydų kilmės studentai nuėjo į pirmąsias komunistų agitatorių gretas. Du mūsų tautiečiai – Rimša ir Rimšienė – buvo aktyvūs komunistai. Pavyzdžiui, kad parodytų savo skurdą, apsiaudavo ant vienos kojos batą, ant kitos – kaliošą. Labai veiklus ir agresyvus buvo gimnazistas iš Lietuvos Dvolaiskis, po revoliucijos gavęs diplomą. Tuo metu studijavę Karolis Požėla ir Leonardas Šernas priklausė kairiajam socialdemokratų sparnui, elgėsi labai korektiškai ir rimtai. Savo ekstremistus draugus agitatorius prilaikydavo, kad nedarytų skubių sprendimų, be atodairos negriautų esamos tvarkos.

Pradėjo areštuoti profesorius ir kitus darbuotojus. Areštavo profesorių Zeigę – apkaltino, kad savo bute laiko ginklus. Jisai turėjo įvairių kraštų, senovinių muziejinės vertės ginklų kolekciją. Daugiausia tai buvo aristokratų pacientų dovanos. Kai kurie eksponatai – iš Japonijos, Persijos, pagražinti dramblio kaulu ir brangakmeniais.

Areštuotiems, tariamiems revoliucijos priešams teisti buvo sudarytas liaudies teismas. Pirmininkavo Rimša, prokurorė – Rimšienė, kitų neprisimenu. Profesoriaus Zeigės areštu ir nepagrįstu kaltinimu visi piktinosi, net ir komunistams prijaučiantys studentai medikai. Klinikos tarnautojai tarėsi, ką daryti, kaip padėti, bet buvo bejėgiai. Vieną dieną neštuvais atnešė Dvolaiskį, sužeistą į kojos šeivikaulį. Apžiūrėję pasitarėme ir nusprendėme išnaudoti progą. Koją sutvarstėme, patį paguldėme į lovą sakydami, kad reikia operuoti, o chirurgo nėra, profesorius areštuotas, o mes tokių operacijų nedarome. Vakarinės vizitacijos metu jo lovą radome tuščią. O ryte vėl gulėjo lovoje ir vaitojo. Pasakė buvęs bolševikų centre ir, niekam nematant, rašalu sutepliojęs kaltinamąjį aktą. Nuėjome pažiūrėti, kaip teis mūsų profesorių. Prisirinko pilna salė. Rimšienė, apdriskusi proletarė, prokurorė, perskaitė kaltinamąjį aktą. Jai nesisekė, publika juokėsi. Pasigirdo telefono skambutis, vienas iš teismo narių pakėlė ragelį ir su kažkuo piktai kalbėjo. Vėliau sužinojome, kad tai mūsų pacientas prašė paleisti profesorių, nes jis mirsiąs be operacijos. Teismas tęsėsi ilgai, visi ginčijosi. Liudininkai įrodinėjo, kad tie ginklai nešaudo, jau pasenę, tinka tik papuošalams ir muziejui. Pagaliau teismas balsavo – dauguma pasisakė, kad profesorių reikia paleisti. Profesorius grįžo, sutvarkė Dvolaiskio koją. Kad būtų saugiau, jį ilgai laikėme klinikoje. Profesoriaus nervai buvo pairę, nebepakeldamas įtampos paprašė atleisti iš pareigų. Į jo vietą buvo paskirtas profesorius Burdenko – ukrainietis, politika nesidomintis, patyręs chirurgas. Pasirinkimas turbūt geras.

Profesoriui Zeigei klinikos patalpose suruošėme kuklias išleistuves. Prasidėjus kalboms įėjo susijaudinęs sargas ir pranešė, kad ginkluoti kareiviai

atėjo tikrinti klinikos. Išėjau į koridorių pasitikti. Keturi kareiviai su atkištais šautuvais įsakė pakelti aukštyn rankas. Apčiupinėjo, ar neturiu ginklo, paklausė, kur vyksta nelegalus susirinkimas. Pradėjau vedžioti po kliniką, praverdamas duris į palatas, operacines, kitas patalpas. Tik neatvedžiau prie kambario, kur vyko vaišės. Nieko įtartino neradę jie pasišalino. Išeidami dar pasakė, kad gavo pranešimą iš klinikos personalo. Žinojome, kas tai padarė – viena daktarė, prieš profesoriaus norą priimta į kliniką.

Kurį laiką buvo kalbama, kad Dorpato universitetą nori iškelti į Voronežą. Dabar, vokiečiams pasislinkus į priekį, pradėjo spausti klinikų ir institutų vedėjus, kad sudarytų iš asistentų komitetą ir įpareigotų juos rengti transportuojamo inventoriaus sąrašus. Tariausi su profesoriumi Burdenko, ką daryti dėl mūsų klinikos. Jisai pasakė: „Nematau jokio reikalo evakuoti". Dėl universiteto iškėlimo ėjo kova. Universiteto tarnautojai estai, vokiečiai ir vietiniai Pabaltijo gyventojai priešinosi, manė, kad tai – barbariškumas. Kiek prisimenu, iš Medicinos fakulteto tik Histologijos institutas išvežė savo laboratoriją, nes profesorius buvo rusas, visi kiti pasiliko kaip buvę.

Mokslas universitete sušlubavo, paskaitas mažai kas lankė. Egzaminai buvo kitokie, supaprastėjo reikalavimai. Kai kurie profesoriai pasitraukė arba negrįžo iš fronto, jų institutai ar klinikos buvo pavesti kitų katedrų vedėjams. Mano profesoriui buvo pavesta Akių klinika ir Akušerijos klinika. Studentai tuo pasinaudojo, ypač nediplomuoti gydytojai. Tarp jų buvo ir lietuvių – tai Šileika, Jaloveckas, Lašas, Domarkas ir kiti. Atėjo jie į Chirurgijos kliniką laikyti akių ligų egzamino. Burdenko manęs paklausė, ar išmanau akių ligas. Atsakiau, kad atmintinai esu išmokęs Lutkevičiaus akių ligų vadovą. Jis man liepė eiti jų egzaminuoti. Paklausinėjau vieną, antrą – abu nieko nežino. Profesoriui pasakiau, kad nė vienas studentas neatsako į klausimus, atrodo, net kurso neskaitę. „Kas jie pagal tautybę?" – paklausė profesorius. „Rusai, latviai, estai, lietuviai ir gruzinai", – atsakiau. „Paimk rusų ir studentų iš Kaukazo knygutes, jiems pasirašysiu, nes bus geri niekšams bolševikams gydyti. Tik žiūrėk, kad lietuviai, latviai ir estai nemokėdami nepraeitų nė vienas. Jų kraštai gaus autonomijas, gal bus ir nepriklausomos valstybės, reikės gerų specialistų". Labai nenorėjau egzaminuoti rusų ir kaukaziečių, paprašiau tą padaryti profesoriaus. Jis nuėjo, nieko neklausdamas pasirašė į knygutes ir egzaminų lapelius. Tas pat ir su ginekologija bei akušerija.

Profesorius Burdenko buvo didžiausias komunistų priešas, patriotas ukrainietis, pasiryžęs pasilikti Pabaltijyje. Vėliau beveik kiekvieną vakarą pas mane ateidavo, išliedavo viską, kas ant širdies gulėdavo. Kartais užsukdavo ir profesorius Zeigė. Vieną vakarą jis man pranešė žinias iš Lietuvos, neva lietuviai gerai gyvena, rengia vakarėlius kiekvieną sekmadienį, gerai valgo, geria alų ir degtinę. Vokiečių vyriausybė pripažino Lietuvos savarankiškumą. „Jei

iš tikrųjų taip yra, tai važiuosiu semestrą užbaigęs į savo nepriklausomą valstybę – Lietuvą“, – nusprendžiau.

Kitą dieną nuėjęs į Lietuvių studentų draugiją pranešiau, kad Lietuva jau nepriklausoma. Niekas netikėjo. Pasakiau, kad viską sužinojau iš tų žmonių, kurie buvo Lietuvoje ir neseniai grįžo. Visi svarstė, kas būtų geriau – ar gauti autonomiją, ar visišką nepriklausomybę. Tie, kurie norėjo autonomijos, abejojo, ar galėsime tarp didžiųjų valstybių išsilaikyti nepriklausomi. Draugijos nariai rinko atstovus į konferenciją Petrapilyje, kur reikėjo nutarti, kokios formos laisvės Lietuvai reikalauti. Susirinkimas išrinktus delegatus nusiuntė į Petrapilį.

Aš gerai pažinojau profesorių Zeigę – nors jis ir caro šeimos medikas, bet ištikimas vokietis ir palaikė ryšius su Vokietijos valdžia. Papasakojau ir profesoriui Gogeliui žinias iš Lietuvos, bet jis, regis, nepatikėjo. Tuo pačiu laiku iš Minsko atvažiavo mano šeima – žmona su dukrele ir savo motina. Žmona papasakojo, kaip jai pasisekė atvažiuoti per Petrapilį, ką matė stotyse ir miesto centre. Jos atvyko per patį revoliucijos įkarštį, kai Petrapilyje vyko pilietinis karas. Tik Dievui padedant jai pasisekė įlipti į traukinį, vykstantį į Dorpato pusę. Ir žmonai pasakiau apie Lietuvą, kad ji bus laisva ir nepriklausoma. Ji taip pat netikėjo. Tik vienas mano draugas patikėjo – Burdenko. Anot jo, visos Pabaltijo tautos bus nepriklausomos – ir Ukraina, ir Baltgudija, ir net Kaukazo tautos, nes tai – nepasisekusio karo pasekmės.

Žmonai ir dukrai atvažiavus suradau butą netoli klinikos, bet jų dažnai lankyti negalėjau. Visą laiką buvau užimtas ligoninėje, netgi vakarais ir naktimis. Apsilankydavau namuose tik kartą per savaitę. Vokiečių armija artėjo, rusų kariuomenė traukėsi Petrapilio link. Vokiečių būrys pasirodė jau ir Dorpate, užėmė rotušę ir ten įsitvirtino. Iš kiekvieno lango buvo iškišti kulkosvaidžių vamzdžiai. Kai per aikštę Jekaterinos tilto per Embacho upę link žygiavo rusų kariuomenė, jie atidengė ugnį ir visus išguldė. Kitas vokiečių būrys, įsitvirtinęs turgaus aikštės pakraštyje, taip pat išguldė rusų dalinį. Krūvos lavonų gulėjo aikštėse, bet niekas neleido prie jų prieiti. Gulėjo dieną ir naktį, vieną savaitę, antrą. Į Teismo medicinos rūmus buvo vežami vokiečių nušauti ūkininkai. Nesupratome, kam jie tai darė.

Vakare, po ligonių vizitacijos, atėjo pas mane Burdenko ir paklausė, ar gerai jaučiuosi. „Šuniškas jausmas, ko gero, jie mus sudraskys“, – atsakiau. „Taip, kam jie sušaudė nekaltus karius, jie bėga iš fronto, nes nusibodo kariauti, jie nori karą baigti. Juos sušaudytus laiko gatvėse, gali kilti epidemijos. Kam sušaudytus ūkininkus veža į Teismo medicinos institutą?“ – svarstė Burdenko.

Tuo metu atėjo profesorius Zeigė ir tuoj pradėjo kalbėti, kad reikia taip daryti: sušaudyti šimtą arba du šimtus kaltų ir nekaltų, tuomet įsivyraus krašte ramybė, nebebus pavojaus vokiečių armijai žygiuoti į Petrapilį. „O

kur jūsų asistentai Bär ir Krauzė?" – paklausė manęs. Atsakiau, kad, vokiečiams užėmus Dorpatą, jie dingo ir nebepasirodė. Profesorius Burdenko pradėjo įrodinėti, kad karių ir ūkininkų šaudymas gali pakenkti vokiečių armijai. „Juk patys vokiečių kariai supranta, kad toks įsakymas yra neteisėtas ir jiems žalingas. Lavonai gatvėse pavojingi ne tik krašto gyventojams, bet ir vokiečių įguloms bei armijai".

Šis pokalbis turbūt buvo perduotas vokiečių štabui, nes kitą dieną lavonai buvo sumesti į Embacho upę, o po dviejų ar trijų dienų pasirodė ir mano asistentai. Nieko neklausinėjau, nes jau žinojau iš profesoriaus Zeigės apie jų niekšiškus darbelius – naikino ūkininkus, savo krašto patriotus bei veikėjus.

Ir vėl profesorius Zeigė priminė man, kad sudaryta Lietuvos valdžia ir paskelbta nepriklausoma valstybė, o vokiečiai ją pripažino. „O kaip su Latvija ir Estija?" – paklausė Burdenko. Zeigė atsakė, kad tie kraštai vokiški, dar nenuspręsta, ar jie gaus autonomiją. Jos niekada nebuvo valstybės. Kas kita Lietuva – turi patirties ir moka valdyti kraštą. Išėjus Zeigei, profesorius Burdenko pasakė, kad jis – šnipas. „Norėjo ir mane suvokietinti, įpiršti savo „baronesą". Aš jos negaliu mylėti, santykių su ja neturiu, bet ji – gera šeimininkė ir man naudinga. Kalba vokiškai, net ir aš išmokau".

Po kelių dienų pasirodė vokiečių šiaurės fronto sanitarijos viršininkas, Berlyno universiteto profesorius. Jis drauge su profesoriumi Burdenko ir jo štabu vizitavo kliniką, domėjosi visais įrenginiais, visais ligoniais. Mūsų profesorius atsakinėjo ir dėstė visas gydymo teorijas bei metodus. Bibliotekoje peržiūrėjo knygas. Beveik visos jos – vokiečių mokslininkų, kurie po rusifikacijos išvyko į Vokietijos universitetus. Galiausiai profesoriui Burdenko buvo pasiūlyta užimti Berlyno universiteto Chirurgijos klinikos direktoriaus vietą. Burdenko vėl atėjo pas mane. „Sakyk, Jurij Adamovič, ką manai dėl Berlyno?" „Nežinau, ką jums patarti. Esate ukrainietis, Rusijoje visada būsite chirurgas ir profesorius, buvote fronto vyriausiasis chirurgas, jums siūlyta aukšta vieta – princo Oldenburgo, visos Rusijos vyriausiojo sanitarijos viršininko. Atsisakykite – nepatogu eiti pas buvusį priešą, manau, geriau pasilikti tėvynėje arba važiuoti į Lietuvą". Jis paklausė manęs ir kol kas pasiliko Dorpate.

Prasidėjus revoliucijai atidėjau savo mokslinio darbo medžiagą ir pasišvenčiau vien tik klinikos darbui, nors pašaliniai įvykiai trumpam ir jį nutraukė. Dirbau su profesoriais Zeige, Burdenko, ir savarankiškai – su savo padėjėjais. Per penkiolika mėnesių padariau daug operacijų ir kitokių klinikos darbų. Dvi operacijos nepasisekė. Viena – veido vėžio, išplitusio nuo vokų iki viršutinės lūpos. Reikėjo pašalinti odą nuo akių iki burnos drauge su nosimi, kurios ir žymės nebuvo. Narkozė – per išeinamąją žarną. Neatėjo į galvą, kad prieš operaciją reikia užkimšti iš ryklės pusės nosies kanalus. Pašalinau odą ir nosies kanalus, padariau veido plastiką ir nosį. Džiaugiausi

atlikęs operaciją, profesorius Zeigė gyrė mane ir džiaugėsi atliktu darbu. Ligonį nuvežė į palatą, sesutės paguldė į lovą, o jis ir toliau miegojo. Vakarinės vizitacijos metu vėlgi negalėjome jo prikelti. Pamaniau, kad gal daug nuskausminamųjų gavo. Bet iš ryto pulso jau nebeužčiuopiau, kūnas buvo sustingęs. Nuvežė į Patologijos institutą, padarė skrodimą ir rado kraujo bronchuose. Vadinasi, užduso – kraujas iš žaizdos palengva tekėjo į kvėpavimo takus ir juos užkimšo. Norėjau mesti ne tik chirurgiją, bet ir apskritai mediciną arba išvis baigti gyvenimą. Profesorius Zeigė mane ramino sakydamas, kad jis ir taip būtų miręs dėl užleisto vėžio, o man tai – pamoka. Antra nepasisekusi operacija – paprasta išvarža. Išstūmęs žarnos kilpą iš pilvaplėvės maišelio, jo šaknyje uždėjau siūlą. Nepastebėjau, kad mano asistentas tuo metu aukštai iškėlęs įtraukė šlapimo pūslės sienelę, ir dvigubai užrišau. Operacija padaryta, ligonis paguldytas į palatą. Vakarinės vizitacijos metu pamačiau, kad jis silpnas, šlapimas su krauju. Viską telefonu perdaviau profesoriui. Jis buvo užimtas, liepė vėl operuoti – atidaryti žaizdą ir žiūrėti, kuri arterija sužalota. Ligonį vėl nuvežė į operacinę. Nuėmiau siūlus, pasiekiau pilvaplėvės maišelio šaknį, kur buvo siūlė, ją nuėmiau, ir pasipylė kraujas su šlapimu. Suėmiau sieneles, susiuvau, sutvarkiau išardytą žaizdą. Ir vėl nuvežėme į palatą. Ligonis nemirė, bet išgulėjo ne keturias ar septynias dienas, bet visą mėnesį.

Pavasarį vokiečių kariai užsikrėtė „rusų liga" ir jų drausmė smuko, karinė disciplina palengva nyko, prasidėjo chuliganizmas. Mes, lietuviai, rengėmės į kelionę, studentai stengėsi išlaikyti egzaminus. Egzaminų reikalavimai sumažėjo, kai kurie profesoriai ir be egzaminų pasirašydavo į knygeles. Gal jie ir teisingai darė, nes gyvenimas išmokys, jeigu kurioje nors srityje turės tvirtus pamatus, arba, kaip sakė Burdenko, bolševikams gydyti bus geri.

Dorpato profesūra gavo žinių iš Maskvos, kad didieji mokslininkai areštuoti ir atiduoti teisman. Medicinos akademijos profesoriai išbėgiojo, liko tik seni ir pasaulinio vardo profesoriai. Ir Dorpato universiteto keturi medicinos profesoriai nepasirodė, karui baigiantis, baigę semestrą, išvažiavo arba pabėgo. Semestras pasibaigė anksčiau nei paprastai. Prieš išvažiuojant pasirodė mano brolis, apsivilkęs civiliais rūbais. Jis grižo iš kariuomenės, nes kareivių ir darbininkų atstovai nutarė nebekariauti. Su kitais paliko ginklus bei laivus ir iš Popovo salos išplaukė į Suomiją, o iš ten per Helsinkį ir Revelį pasiekė Dorpatą. Brolis greitai išvažiavo pas savo draugus, kurie apsiėmė jį pavežti iki Vilniaus.

Išleidau savo šeimą į Panevėžį dešimt dienų anksčiau, aprūpinau visais dokumentais ir rekomendacijomis. Žmona su dukra išvažiavo drauge su tada studentu Kuzma, profesoriaus Gogelio šeima ir kitais studentais. Rygoje juos visus nusiuntė į karantiną ir nugabeno į Liepoją, nors mano šeima turėjo

dokumentus, kad karantinas jau praeity. O paėmė todėl, kad sėdėjo su Kuzma, kuris tąsyk nešiojo ilgą barzdą ir plaukus iki pečių. Karantine jie išbuvo dvi savaites, ten mano duktė apsikrėtė difteritu, o atvažiavusi į Panevėžį susirgo.

Prieš išvažiuodamas savo rūbus atidaviau K. Požėlai ir Šernui, nes jie vargingai gyveno, pietus valgydavo tik tris kartus per savaitę ir visą laiką būdavo apdriskę. Jie nebuvo komunistai, su jais nedraugavo ir nesirodydavo tarp jų. Abu buvo socialistai-demokratai. Tuo laiku jie negrįžo į Lietuvą, Požėla sugrįžo su žemaičiu praporščiku Baltušiu, vedusiu žemaičių pulką per Šiaulius į Žemaitiją. Šernas negrįžo, nežinau, kur jis dingo.

1918-ųjų gegužės penktąją grįžau į Lietuvą. Sustojau Baisogaloje pas motiną tiktai vienai dienai. Jai pasakiau, kad brolis Petras dabar Minske, o Mykolas buvo užėjęs pas mane. Jis tarnavo ten, kur žiemą saulė nepasirodo, už vandenų, tarp ledų, *Popovo saloje į šiaurę nuo Suomijos krantų. Jis taip pat grįš.*

Šiauliuose

Šeduvoje sutikau dr. Mažylį ir abu vykome į Panevėžį. Jis davė skrybėlę ir švarką, nes mano rūbai buvo dulkėti ir susiglamžę. Tai padarė todėl, kad vokiečiai neprikibtų ir nenusiųstų į karantiną. Susiradau savo šeimą. Duktė sirgo, kaip man atrodo, difteritu, bet negalėjau *savo šeimos nario gydyti*. Daktaras Mažylis du kartus kviečiamas neatėjo. Tuojau žmona nuėjo pas kariškius gydytojus. Vienas jų metė darbą ir atskubėjo. Iškart paprašė manęs pasižiūrėti. Man buvo aišku, kad tai – difteritas. Jis patvirtino ir suleido serumo. Vėliau dar keturis kartus apsilankė. Buvau jam dėkingas, norėjau atsilyginti, bet jis atsisakė imti pinigus iš kolegos. Vis tiek įbrukau į kišenę nemažą honorarą.

Važinėti ir vaikščioti po miestą buvo pavojinga, nes nebuvau užsiregistravęs policijoje, vokiečiai galėjo sučiupti, tardyti ir nusiųsti į karantiną. Apsitvarkęs nuvažiavau į Vilnių. Ten užėjau į aukščiausiąją nepriklausomos Lietuvos valdžią – į Tarybą ir Prezidentūrą. Taryboje buvo rengiamas *pirmųjų* aštuoniolikos grįžusių emigrantų sutikimas. Paprašė ir mane dalyvauti. Dar pasiteiravau, kur čia būčiau reikalingas kaip gydytojas. Didžiojoje salėje sutikau ponią Smetonienę. Jai pasakiau, kad atvykau į Lietuvą prieš savaitę ir ieškau chirurgo vietos. Ponia pažadėjo tą reikalą sutvarkyti po pusvalandžio. Laukdamas jos sutikau daktarą Alekną, daktarą Ralį, advokatą Stašį, kunigą Tumą, Yčą ir kitus. Priėjo ir prekybininkas Vailokaitis, pakvietė užeiti pas jį. „Šiandien bus „rautas" – balius, turi būti apsivilkęs fraku arba vizitiniu kostiumu", – pridūrė. Prižadėjau atvykti, tik ne dabar, nes turėjau užeiti į vokiečių sanitarijos skyrių gauti leidimą dirbti gydytoju. Laukiau *ponios*

Smetonienės, nes ji prižadėjo eiti drauge. Kartu įėjome į sanitarijos skyriaus valdytojo kabinetą. Viršininkas, pamatęs ponią Smetonienę, tuoj atsistojo ir prisistatė. Aš padaviau dokumentus, diplomą ir profesorių Zeigės bei Burdenko rekomendacijas. Jis tuojau įsakė pagaminti leidimą dirbti Šiauliuose chirurgu. Visi kariškiai ponią Smetonienę titulavo prezidentiene. Atsimenu, Zeigė man pasakojo, kad yra Lietuvos valdžia, Smetona – prezidentas, vadinasi, profesorius palaikė ryšius su vokiečių vyriausybe. Padėkojau poniai prezidentienei ir ją palydėjęs atsisveikinau iki baliaus.

Nuėjau pas poną Vailokaitį. Jis jau vedęs mano buvusią simpatiją. Vailokaitis apvilko mane vakariniais rūbais, davė batus. Kai kas tiko, kai kas – ne, bet galop viską prisitaikiau. Baliuje dalyvavo ir vokiečių iš krašto civilinės valdžios, viršininkų. Visi baigę aukštuosius mokslus – politikai, teisininkai, gydytojai, administratoriai. Visi reiškė pagarbą prezidentui Smetonai ir prezidentienei, taip pat panelei Jadzei Chodakauskaitei (poniai Tubelienei). Visi buvo vadinami „ekscelencija". Prasidėjo šokiai. Aš buvau jauniausias iš atvykusiųjų ir turėjau pasisekimą. Visos merginos šokdino mane. Kunigas Tumas net paprašė, kad mergaitės nešokdintų daktaro Žilinsko: „Jis – ne jaunikis, jau vedęs labai gražią panelę, puikią lietuvaitę iš Panevėžio". Po jo kalbos nebešokau. Tik viena panelė Chodakauskaitė iš užuojautos mane pašokdino. Jai pasakiau, kad esu vedęs ir turiu dukterį.

Po šokių su Alekna, Raliu, Stašiu ir vienu kunigu iš Vilniaus lošėme kortomis. Taip pat pasikalbėjome, sužinojau, kaip buvo atkurta nepriklausomybė. Kalbėjomės ir apie Urachą, kaip būsimą Lietuvos karalių, nes buvo norinčiųjų jį pasodinti į Lietuvos sostą. Mums, atvykusiems į nepriklausomą Lietuvą, buvo aišku, kad be karalių ir imperatorių lengviau gyventi, nes žinojome, kaip Rusijos imperatoriaus sostas braškėjo. Taip bekalbant beveik naktis praėjo.

Visi išvargę nuėjo gulti, o aš rengiausi kelionei, palikau išeiginius rūbus. Nuėjęs į stotį laukiau traukinio, vykstančio į Šiaulius. Ten man reikės susirasti butą ir prisistatyti ligoninės direktoriui daktarui Zelleriui, Šiaulių apskrities viršininkui, o vėliau parsivežti iš Panevėžio savo šeimą. Sulaukęs traukinio nuvažiavau į Šiaulius. Prisistačiau Zelleriui, bet jis nebuvo labai patenkintas ir nenorėjo manęs priimti. Nuėjęs pas apskrities viršininką paprašiau mane užregistruoti, parodžiau paskyrimo dokumentą iš vokiečių krašto valdybos sanitarijos viršininko. Užėjau pas daktarą Petrą Avižonį pasiteirauti apie butą. Šiaulių miestas sunaikintas – vieni griuvėsiai, ypač centras, nuo stoties iki turgaus. Bet gavau butą priešais žydų gimnaziją. Butas keturių kambarių, antrame aukšte du kambariai užimti vokiečių pionierių bataliono karininkų.

Grįžau pas savo šeimą, atsivežiau ją į Šiaulius ir pradėjau dirbti. Greitai išplėtojau savo praktiką – gal dėl to, kad gydytojai dar nebuvo grįžę iš karo lauko, o buvę gydytojai – jau pasenę. Tik vienas daktaras Avižonis buvo

judrus, gerai išmanė mediciną, ypač akių ligas. Su juo susitarėme priiminėti ligonius pagal savo specialybę: aš siųsdavau sergančiuosius akių ligomis pas jį, o jis chirurginius ligonius – pas mane. Ligonius, sergančius kitomis ligomis, priiminėjome abudu pasikeisdami.

Chirurginius ligonius operacijai siųsdavau į ligoninę, kuriai vadovavo vokietis gydytojas Zelleris. Ten operuodavau padedant gydytojai, o gal studentei mokinei, kuri buvo Zellerio padėjėja ir simpatija. Ja nepasitikėjau ir visados kontroliuodavau. Tai jam nepatiko, bet turėdavau sunkesnius ligonius būtinai siųsti į ligoninę, o mažesnes operacijas stengdavausi daryti savo kabinete, žmonai padedant. Bet nieko neišėjo. Dariau operaciją – šalinau kaklo limfines liaukas. Žmona, jas paėmusi, apalpo. Ką daryti? Nuo ligonės negaliu atsitraukti, nors žaizda nekraujuoja, jau siuvu odą. Žmona guli, alsuoja gerai. Baigęs operaciją ją pakėliau ir nunešiau į lovą. O mano ligonė guli ramiai, pulsas geras, kvėpavimas – taip pat. Paėmiau ligonę nuo stalo ir paguldžiau į lovą. Paskui gavau neštuvus ir ją nugabenome pas kaimynę. Kasdien lankydavausi po du kartus, o septintą dieną ją išleidau namo. Po šios operacijos daugiau nebedirbau be tikro pagalbininko.

O toks atsirado – ką tik baigęs medicinos mokslus daktaras Kriščiūnas. Abu išplėtojome didelę praktiką. Ypač dažnai tekdavo važiuoti į kaimus, apylinkes ir miesčiukus: Meškuičius, Gruzdžius, Kuršėnus, Stačiūnus, Radviliškį, Kelmės link, net ir toliau – į Baisogalą, Šeduvą. Pirmą kartą aš važiavau, o kitus kartus – mano padėjėjas. Naktimis negalėjome lankyti kaimuose ligonių, nes atsirado labai daug banditų, ypač Gruzdžių, Kuršėnų apylinkėse. Vieną naktį pasibeldė į duris žmogus. Jo neįsileidau, atsisakiau važiuoti. Vengdavau važinėti naktimis su nepažįstamais žmonėmis. Bet jis labai prašė skubiai vykti pas sunkiai sužeistus belaisvius. Galiausiai sutikau važiuoti, bet su sąlyga, kad važiuotų ir daktaras Avižonis. Žmogus sutiko, nes gerai jį pažinojo. Pasiruošiau, pasiėmiau instrumentus ir sterilios perrišamosios medžiagos. Atvyko daktaras Avižonis. Jau aušo, tad greitai sėdome ir išvažiavome. Pasiekėme viensėdiją – kur pamatėme mūrinis namas, gražus sodas. Name – keturi sužeistieji, ne tik šoviniais, bet ir durtuvais. Vienas ypač sunkiai sužeistas į pilvą, sienelė išdraskyta, nugaroje – skylė, žarnos sudraskytos. Nusprendėme, kad vežti į ligoninę ir operuoti neapsimoka. Jis tą pačią dieną mirė. Labai gaila, nes buvo studentas, trečio kurso medikas, geras lietuvis, patriotas. Keturi vyrai gynėsi, atsišaudė, bet banditų buvo apie dvidešimt. Išlaužė duris ir viduje prasidėjo kova. Vienas mirė, kitiems sužaloti kaulai ir padarytos gilios žaizdos. Pastariesiems suteikėme pirmąją pagalbą ir grįžome namo. Akyse ilgai stovėjo kovos laukas, kovojusiųjų žaizdos.

Pasirodo, tą ūkininką užpuolė gauja vadinamųjų „plienščikų“ (belaisvių) – penkiolika ar septyniolika žmonių. Ūkininkas turėjo ginklų ir gynėsi, kol

baigėsi šoviniai. Tai pajutę banditai išlaužė duris ir beginklius subadė durtuvais. Paveikti tų įspūdžių ilgai kalbėjomės, kad vokiečiai mažai kovoja su tais „plienščikais", reikia ką nors daryti. Abu pasiryžome tuojau eiti pas apskrities šeimininką. Nuėję jam papasakojome apie ypač sunkų kaimiečių gyvenimą, kas mums, daktarams, buvo geriausiai žinoma. Nuolatinis banditų puldinėjimas, išplitusi beriamosios šiltinės epidemija ir nepaliaujamos okupacinės valdžios rekvizicijos neatsižvelgiant net į tas šeimas, kurių visi nariai serga. Kaip galėjo toks ūkininkas gaminti produktus, jeigu jo šeimoje net nebuvo sveikų žmonių ligoniams slaugyti? Prašėme rimčiau kovoti su banditais, sau leidimo laikyti ginklą ir sušvelninti rekvizicijų reikalavimus sergančioms šeimoms. To kovingumo impulso pagauti tuojau sušaukėme apskrities gydytojų suvažiavimą. Kiek atsimenu, dienotvarkėje buvome numatę gydytojų draugijos steigimo, kovos su šiltinės epidemija, rekvizicijų palengvinimo klausimus. Pirmą klausimą greit išsprendėme. Draugiją įsteigėme, daktarą Avižonį išrinkome pirmininku, o mane – sekretoriumi. Dėl šiltinės gerokai pasiginčijome ir daug naudos iš to turėjome. Susirinkimas pritarė mūsų apsilankymui pas vokiečių valdžios atstovą ir priėmė nutarimą dar kartą nueiti su suvažiavimo paruošta atitinkama rezoliucija.

Remdamiesi suvažiavimo nutarimu neatidėliodami įteikėme Arntsforsteheriui gydytojų pageidavimą. Rezultatas – daktarą Avižonį areštavo, mane iškvietė į ligoninę dr. Zelleris ir pagrasino stovykla. Neva gautas skundas, kad kurstau kaimiečius neduoti pyliavos. Tiesą pasakius, su kolegomis pamokydavome ūkininkus per daug produktų vokiečiams neatiduoti, daugiau išslapstyti ar patiems geriau suvalgyti. Teisinausi sakydamas, kad aš tik paskyriau ligoniams dietas, tai – kiekvieno gydytojo pareiga sergančiajam nurodyti maistą. Jis man griežtu tonu liepė nekalbėti apie gydytojo pareigas, o liautis žmones prieš valdžią kurstyti, nes gali blogai baigtis. Vėliau sužinojau, kad kažkoks šundaktaris su vokiečių pataikūnais įskundė iš keršto, nes pas jį sumažėjo ligonių.

Porą dienų sukau galvą, ką turėčiau daryti. Bijojau įklampinti daktarą Kriščiūną, kuris Šiauliuose gyveno neprisiregistravęs. Jis buvo tvirtas lietuvis patriotas, sielojosi dėl okupantų valdymo, bet dėl savo nelegalios padėties negalėjo dalyvauti viešajame gyvenime. Tad kalbėjomės ir laukėme, kada vokiečiai kraustysis iš Lietuvos. O tas laikas artėjo.

Prisiminiau savo apsilankymą Vilniuje, matytus aukštus okupacinės valdžios pareigūnus lietuvių Tarybos pokylyje, mąlonų ir pagarbų jų elgesį su ponu Smetona, ponios Smetonienės man padarytą paslaugą ir jai rodomą pagarbą vokiečių įstaigoje. Nejučia kilo savotiškų minčių. Žinojau, kad lietuvių Taryba turėjo mažos galios, Reichas nenorėjo pripažinti Lietuvos, tarp Lietuvos Tarybos ir okupacinės valdžios jautėsi trintis, tačiau man į galvą atėjo viena idėja, kurią norėjau išbandyti nelaukdamas teigiamų rezultatų. Pasiėmęs

Sveikatos skyriaus raštą ir profesoriaus Zeigės rekomendaciją, nuėjau pas apskrities viršininką. Pakišau jam tuos raštus sakydamas: „Pone, čia raštai, rodantys, kas esu, o atėjau štai kokiu reikalu. Pastaruoju metu vokiečių valdininkai pradėjo persekioti lietuvius gydytojus. Mes, Šiaulių apskrities gydytojai, savo suvažiavime priėmėme nutarimą geranoriškai bendradarbiauti su vokiečiais ir kartu kovoti su krašto negerovėmis. Bet kaip į tai pažiūrėjo vokiečiai? Daktaras Avižonis areštuotas, man daktaras Zelleris pagrasino stovykla. Taigi esame priversti pasiskųsti Tarybai, kad Vilniuje išspręstų tą reikalą". Perskaitęs mano raštus, išklausęs mano kalbos jis žodžio netaręs atsistojo, parodydamas, kad pokalbis baigtas. Nusilenkiau ir išėjau. Grįžęs namo pasakiau daktarui Kriščiūnui apie vizitą pas vokiečių apskrities viršininką ir sumanymą saugumo sumetimais kelioms dienoms dingti iš miesto. Manęs jau laukė ūkininkas vežti pas ligonį. Sėdau į vežimą ir išvažiavau į kaimą. Grįžęs po trijų dienų pamačiau, kad viskas ramu, manęs niekas neieškojo. Nuėjau aplinkiniais takeliais aplankyti ponios Avižonienės. Matau – daktaras Avižonis priiminėja ligonius. Nemaniau, kad mano įsikišimas kuo nors padėjo, bet nesigailėjau tą žygį padaręs. Jaučiau net kažkokį pasitenkinimą, priminęs okupantui apie tikruosius šeimininkus.

Prisimenu vieną epizodą iš besibaigiančios okupacijos metų. Antrame aukšte, virš mano buto, gyveno keli vokiečių karininkai. Mūsų pažintis buvo paviršutiniška, tik pasisveikindavome. Vieną naktį išgirdau smarkų beldimą į duris. Paklausiau, kas ten. Vokiškai atsakė, kad kaimynai iš viršaus, ir paprašė tuojau ateiti, nes jų draugas Fritzas negyvas. Užsimetęs rūbus nuėjau pažiūrėti. Tikrai – guli negyvas pamėlynavęs vokietis. Apžiūrėjęs supratau, kad mirė uždusęs. Dieną karininkų klube jiems suruošė išleistuves, nes jų dalinys turėjo grįžti į Vokietiją. Klube, matyt, paūžė, grįžo gerokai išgėrę, o vargšas Fritzas, nenusirengęs, net neatsisagstęs munduro apykaklės, įvirto į lovą ir užmigo. Naktį jam pasidarė bloga, bet apykaklė buvo užveržta, tad į kvėpavimo traktą įtraukė vėmalų ir užduso. Burna buvo pilna maisto, smarkiai dvokė alkoholiu. Konstatavau mirtį, parašiau mirties liudijimą ir patariau kreiptis į karinį daktarą dėl tolesnių formalumų.

Abu vokiečiai visai prablaivėjo ir susijaudinę dėkojo. Vienas jų priėjo prie supakuotų daiktų krūvos, paėmė kardą ir, duodamas man, pasakė: „Tai brangus kardas, priklausęs žymiam asmeniui. Mūsų miręs draugas jį brangino, norime atsidėkoti, tad paimkite jį". Kardas – su sidabro rankena, nusagstyta akmenukais, įdėklas su meniškai ornamentuota auksine monograma. Vėliau dar sugrįšiu prie to kardo.

Gyvenau Dvaro gatvėje, berods, Dirmeikienės namuose, prieš pat gimnaziją. Direktorius buvo Klupšas. Iš mokytojų prisimenu Murką, Bičiūną, Grybą, Brašiškį. Pastarieji du vėliau priklausė komunistų partijai. Vokiečiams

pradėjus kraustytis iš Lietuvos, atsirado daugiau butų. Nusisamdžiau sau didesnį priešais ligoninę, advokato Cimkausko namuose. Ten gyveno ir jo duktė, ponia Štendelienė. Nuostabu, kaip tas namas išliko sveikas, stovėjo vienas nepaliestas tarp griuvėsių.

Vokiečiams besikraustant, miesto veikėjai pradėjo organizuoti valdžią ir ruoštis rinkimams. Aktyviai veikė teisininkai Venclauskas, Lukauskas, Bugailiškis, Skipitis, daktaras Avižonis ir karininkas Kurkauskas, kuriam buvo pavesta organizuoti miliciją. Prieš rinkimus prasidėjo agitaciniai susirinkimai, per kuriuos išryškėjo politinis veikėjų veidas. Viename tokiame susirinkime buvo perskaitytas Lietuvos valdžios atsišaukimas, kuriame gyventojai buvo kviečiami stoti į besikuriančią kariuomenę ir ginklu ginti savo kraštą nuo priešų. Tas atsišaukimas turėjo didelės reikšmės. Neapsisprendę žmonės buvo padrąsinti, pajuto, kad lietuvių valdžia tvirtai pasiryžusi ginti savo kraštą, vertą paramos ir pagalbos. Šiaulių inteligentija gana greit susiorientavo. Vinco Mickevičiaus Kapsuko agentai nesnaudė. Nemažai lietuvių inteligentų jiems simpatizavo ir padėjo, nors patys nebuvo bolševikai. Kaimas buvo atsargus, jų širdys – už nepriklausomą Lietuvą, laukė, kada įsitvirtins lietuvių valdžia. Dvarininkai, šlėktelės, sulenkėję miesčionys tikėjo, kad Lietuva atiteks lenkams.

Pirmąją Šiaulių miesto valdžią sudarė kairieji, o užėjus bolševikams, lengvai persitvarkė į bolševikų. Tikri bolševikai buvo mokytojai Brašiškis, Dimša, Grybas. Atsirado karininkas Žemaitis, berods, jo tikra pavardė buvo Baltušis. Pasivadinęs žemaičių pulko vadu, suorganizavo Raudonosios armijos štabą, į kurį įėjo dvarininkas Janavičius, Štencelis, Rusteika ir kiti. Kodėl jie tada ėjo su raudonaisiais, nors patys nebuvo bolševikai? Manau, todėl, kad jie buvo lenkuojantys rusų armijos karininkai, nenorėjo susidėti su lietuviais, tikėjosi, kad galiausiai Lenkija laimės ir valdys Lietuvą. Tad, būdami bolševikų kariuomenėje, gal turėjo tikslą vėliau lenkams padėti. Išėjo kitaip, Lietuva ryžtingai išsikovojo nepriklausomybę, demokratiškais pagrindais kūrė respubliką. Iš pradžių buvę abejingi, žmonės, o tokių buvo apstu, pamatę, kad lietuviai rimtai demokratiškais pagrindais stato savo respublikos pamatus, pamažu vienas po kito pradėjo keisti savo nusistatymą, prisitaikyti, persiorientuoti ir stojo padėti. Tas pat įvyko ir su aukščiau minėtais vyrais, kurie vėliau nepriklausomoje Lietuvoje užėmė aukštas tarnybas ir atliko naudingus savo kraštui darbus.

Šiauliuose bolševikų valdžioje, be kitų, aktyviai dirbo ir teisininkai Venclauskas, Lukauskas, Bugailiškis ir karininkas Kurkauskas. Tik su Kurkausku galėdavau atvirai pasikalbėti. Jis buvo patriotiškai nusiteikęs, sielojosi ir buvo pasipiktinęs vietiniais veikėjais, kurie ėjo išvien su bolševikais. Viltis išsilaisvinti iš komunistų ir jam pavestas patriotinis darbas laikė jį Šiauliuose, kitaip būtų pabėgęs pas saviškius.

Pradėjus bolševikams šeimininkauti, nebuvo jokio noro su jais dirbti. Turėjome vilties išsilaisvinti, bet mažai gaudavome žinių, vadovavomės gandais, kas buvo daroma laisvoje Lietuvos dalyje. Norėjosi tikrų žinių, kaip galėtume padėti. Pasitarę nusprendėme nusiųsti moteris į žvalgybą. Mano žmona, Jadzė Banytė ir Stasė Pranculytė, persirengusios kaimietėmis, išvažiavo per frontą pas lietuvius. Tai buvo kovo mėnesį, važiavo rogėmis per užšalusį Rekyvos ežerą. Pirrniausia nuvyko į Pašiaušę pas Banius, o iš ten – į Raseinius. Važiuodamos per ežerą jos prasilenkė su rogėmis, judančiomis Šiaulių link. Pasirodo, jose važiavo raudonarmiečių štabo nariai ir gerai joms žinomas Šiaulių komisaras Janavičius. Jisai pažino mano žmoną. Rytojaus dieną atėjęs pas mane pareiškė: „Tai ką, daktare, išleidai savo žmoną pas baltuosius, sutikau išvažiuojančią". „Žmona išvažiavo į svečius, juk matote – maža dukrelė pasiliko", – atsakiau. „O kas daugiau su ja išvažiavo?" Šaltai atsakiau, kad mano pacientės ją pavežė. Nežinau, ar patikėjo, bet daugiau nieko neklausinėjo. Po to pokalbio gavau raštą iš miesto tarybos sumokėti trisdešimt tūkstančių kontribucijos. Žinojau, kad kiti gyventojai jau turėjo mokėti mokesčius, bet aš dar nebuvau gavęs pranešimo. Pinigų neturėjau. Pacientai, dažniausiai kaimiečiai, mokėdavo įvairiais maisto produktais, miestelėnai – ostmarkėmis. Nenorėdamas atidėlioti mokėjimo, kad neužsitraukčiau daugiau bėdos, surinkau visus pinigus, pasiėmiau visus, kiek turėjau, Kerenskio paskolos lakštus, kuriuos revoliucijos pradžioje tarnautojus vertė pirkti, ir nuėjau į miesto tarybą. Pasiteiravęs, kur mokami mokesčiai, nuėjau ten ir radau advokatą Venclauską. Paaiškinęs, kokiu klausimu atėjau, padaviau pinigus. Pavartęs juos ir pamatęs Kerenskio lakštus, viską metė ant stalo ir piktai sušuko: „Mokėk tik ostais!" Buvau nustebintas tokio aštraus tono. Bandžiau aiškinti kaip geram pažįstamui, bet kur tau – nedraugiškas tonas parodė, kad bergždžiai kalbu. Pasijutau įžeistas. Pažinojau advokatą Venclauską kaip malonų žmogų, gerą lietuvį, žinomą Šiaulių veikėją. Jo žmona, ponia Venclauskienė, globojo našlaičius, o aš buvau jų namų daktaras. Negalėjau suprasti tokio pasikeitimo priežasties. Taip pat buvau nusivylęs kolega daktaru Avižoniu ir net supykęs ant jo. Nuo studijų laikų jį pažinojau, buvome geri bičiuliai. Jis buvo geras akių ligų specialistas, rimtas, doras lietuvis. Užėjus bolševikams, puolė bendradarbiauti su jais. Būdamas socialdemokratas, tikėjo Kapsuku, važinėjo į Vilnių su juo tartis, norėjo sukurti socialdemokratinę Lietuvą. Įsitikinęs, kad Kapsukas yra tik „iškamša", tarnauja rusams ir komunizmui, skaudžiai nusivylęs, nutraukė bet kokius ryšius su jais ir griežtai smerkė parsidavėlius. Gerai žinojau, kad jis labai kentėjo dėl to savo žygio. Vėliau visai pasitraukė iš politinio gyvenimo, įsitraukė į kūrybinį darbą, pasišventė universitetui ir mokslui.

Ateidavo žinių, kad lietuvių kariuomenė artėja, mes džiūgavome ir laukėme išvadavimo. Tuo laiku buvo paplitusi tymų epidemija, turėjome daug

darbo. Kartą grįžęs kabinete radau belaukiančius du vyrukus. Paaiškėjo, kad tai lietuvių kariuomenės žvalgai, norėjo sužinoti padėtį. Juos pasiuntė pas mane, nes jeigu būtų sulaikyti, paaiškintų, kad važiuoja pas daktarą. Abu vyrukai tikrai buvo ligoniai, sirgo tuberkulioze. Jiems patariau neatidėlioti ir gulti į ligoninę. Bet vyrai nedavė man kalbėti, pasakojo, kaip išvaduosime Lietuvą, o tada ilsėsimės ir gydysimės. Juos pavedžiau Kurkausko globai, kuris ir buvo slaptasis vadavimo pareigūnas.

Dar tą pačią dieną pasigirdo artilerijos šūviai. Tai buvo vokiečių traukinys, nepastebimai priartėjęs prie pervažos. Pradėjo šaudyti į miestą. Atėjūnai bolševikai paskubomis ėmė kraustytis, o mūsiškiai – slapstytis. Nustojus šaudyti greitai nubėgome į buvusią komunistų būstinę, norėjome paimti jų dokumentus, bet nieko neradome. Vėl atidengė artilerijos ugnį. Nubėgome atgal, man reikėjo pasiekti namus, nes ten palikta dukra su bobute. Skersai pereiti plentą pavojinga, nes sviediniai galėjo nunešti mums galvas. Kurkauskas laimingesnis, galėjo per kiemus pasiekti namus, o man reikėjo pereiti skersai plentą. Ryžausi – šliaužte peršliaužti. Šiaip ne taip pasiekiau plento kraštą ir namų griuvėsius. Atsistojęs nubėgau tarp jų tiesiai į savo namus. Iš lėto įėjau per užpakalines duris. Tuo metu nuaidėjo sprogimas ir parkritau ant savo namų laiptų. Žmonos motina, Janavičienė (komisaro žmona) ir ponia Štoncelienė pribėgo prie manęs, bet nežinojo, ką daryti. Kiek pagulėjęs atsikėliau, nes nejutau skausmo. Motinai su dukra ir toms ponioms pasakiau būti prie virtuvės durų, kad greičiau išbėgtų, jei į namus pataikytų artilerijos sviedinys. Nuėjęs į kabinetą atsinešiau degtinės butelį. Jį išgėrėme, bet nepasigėrėme, nes visi buvome susinervinę. Daviau moterims po bromo tabletę nusiraminti, o pats išėjau į gatvę. Dar šaudė, bet jau toliau nuo mūsų, viskas pasistūmėjo Radviliškio link. Pamačiau gatvėje automobiliuką su vienu kareiviu ir kulkosvaidžiu, o šalia – Grybas, šaudantis į visas puses kaip išprotėjęs.

Miestą užėmė vokiečiai, pradėjo kratyti bolševikų butus. Kaip minėjau, anksčiau tame pačiame name gyvenau su Štonceliu. Jis jau buvo dingęs. Iškratė jo butą, atėjo ir pas mane. Versdami lovas po čiužiniu surado vokiečio dovanotą kardą. Žinoma, atėmė. Pakui užlipo ant aukšto ir palėpėje rado paslėptų ginklų bei šaudmenų. Sugrįžę pradėjo mane rimtai tardyti. Tačiau pasitelkus paso registracijos datą pavyko įrodyti, kad čia gyvenu trumpai, nieko nežinau, kada ginklai atsirado. Tad jie mane paliko ramybėje.

Po poros dienų atėjo į kabinetą nepažįstamas vyras – neva pacientas. Jau ruošiausi jį apžiūrėti, bet išgirdau klausimą, ar tikrai esu daktaras Jurgis Žilinskas. Paskui ištraukė iš užančio skudurą, o iš jo – laišką. Atplėšiau – tai buvo žmonos laiškas, kuriame ji mane kvietė atvykti į Kauną užimti Karo ligoninės chirurgo vietą. Taip pat prašė paraginti kitus gydytojus užsiregistruoti Karo sanitarijos skyriuje. Laiškas pasirašytas Karo sanitarijos viršininko

daktaro Vlado Ingelevičiaus. Šiauliuose buvo nepakenčiama atmosfera, tad nudžiugau gavęs tokį kvietimą, nes norėjau dirbti pagal savo specialybę. Iškart parašiau teigiamą atsakymą ir įteikiau pasiuntiniui. Paskui pranešiau daktarui Zilleriui, kad išvykstu, Jis labai nudžiugo. Nieko nelaukdamas nusiunčiau kurjerį į Baisogalą, savo tėviškę, su raštu, kad tuojau atvyktų brolis paimti mano dukros su žmonos motina. O aš pakavau instrumentus, medicinos inventorių, dukros rūbelius ir rašiau laiškus apylinkės lietuviams gydytojams Šileikai, Jaloveckui ir Atkočiūnui, kuris gydytoju dirbo netoli Panevėžio, Naujamiestyje. Juos visus pagal gautą raštą pakviečiau atvykti į Kauno sanitarijos biurą.

Kaunas. Nepriklausomos Lietuvos labui

Kaip pasiekti Kauną? Vykti per Rekyvos ežerą, tuo keliu, kuriuo išvyko žmona, pavojinga, nes ledas jau pradėjo minkštėti. Nežinojau, kokia padėtis geležinkelyje. Nuėjau į stotį. Stoties viršininkas pasakė, kad kelias iki Dotnuvos laisvas. Vokiečių šarvuotasis traukinys, kuris apšaudė Šiaulius, nuvyko iki Šeduvos ir ten, radęs rusų šarvuotąjį traukinį, jį prisikabino ir šią naktį pro Šiaulius išdūmė į Mažeikių pusę. Jis taip pat pranešė, kad vakare laukia traukinio.

Atvyko mano brolis su rogėmis. Sukroviau rūbus, įsodinau dukrą, bobutę ir jos išvažiavo į mano tėviškę, pas mano motiną. Pasilikau vienas Štoncelienės globoje. Ligonius priėmiau paskutinį kartą, tai jiems pranešiau, rekomenduodamas ateityje kreiptis į daktarą Avižonį, nors ir pykau ant jo, kad važiavo į Vilnių ir sutiko būti Kapsuko komisaru. Bet gydytojo pareigas jis ėjo sąžiningai. Aplankiau ligoninės ligonius, užėjau pas Zellerį ir paprašiau juos globoti. Dar atsisveikinau su kunigu klebonu Jasinkiu, nes jis buvo geras lietuvis ir visuomenininkas. Užbėgau ir pas Kurkauską, gerą lietuvį, veikėją, ir jo motiną, į mergaičių gimnazisčių bendrabutį aplankyti ligonių. Su gydytojais neatsisveikinau, nes jie pyko ant manęs, kad neva iš jų duoną atėmiau. Kiek teko sužinoti iš buvusių pacientų, mano bendrapavardis daktaras I. Žilinskas (pramintas Žilinsku su barzda, o aš – Žilinskas su kuprele) man išvykus buvo laimingiausias – visi mano pacientai perėjo į jo rankas. Anksčiau jie ėjo pas Žilinską, o dabar pradėjo eiti pas I. Žilinską. Neatsisveikinau ir su daktaru Avižoniu dėl aukščiau nurodytų priežasčių.

Vakare su bagažu atvažiavau į stotį. Keleivinis traukinys jau stovėjo. Sunešiau savo daiktus, atsisėdau ir laukiau, kada išvyksime. Laukiau valandą, dvi, tris, tačiau traukinys pajudėjo tik anksti rytą. Važiavome iš lėto, ilgai

stovėdavome stotyse, miškuose. Kauno stotį pasiekėme tik vakare. Pro langus pamačiau lietuvių savanorių būrius.

Pernakvojęs pas žmoną nuskubėjau pas daktarą Ingelevičių. Jis mane paskyrė į Karo ligoninę, kuri buvo įsikūrusi privačiame name Tolstojaus gatvėje, priešais miesto parką. Ten įsikūrusi ir komendantūra, tuo metu komendantas buvo Mikuckis. Ligoninės viršininkas – daktaras Pranas Sližys. Joje dar dirbo felčeris Vaclovas Jarošekas ir jauna gydytoja Liuda Tumaitė, kelios sesutės – Jadvyga Banytė, Pranculytė, Tallat-Kelpšienė, Stankevičienė, Toliušytė, Janavičiūtė, Kibartaitė, vaistininkas Valentinavičius. Ligoninėje buvo penkios salės ir vienas mažesnis kambarys, kurį paverčiau operacine. Be to, kieme stovėjo vokiečių pastatytas medinis barakas, kur vėliau įsikūrė Seimo rūmai. Jame buvo gydomi užkrečiamųjų ligų ligoniai. Kraštas išvargintas, dėl maisto stokos, blogų gyvenimo sąlygų karo metu nesiliovė beriamosios šiltinės epidemija.

Organizuodamas Chirurgijos skyrių pirmiausia turėjau supažindinti operacinės sesutes ir kitą personalą su aseptika ir sterilizacija, sekti jų darbą. Kadangi aparatūros operacijoms nebuvo ir negalėjome gauti, buvau priverstas naudoti savo aparatūrą ir instrumentus, o jų turėjau daug ir viską palikau ligoninei. Pirmoji operacija – dėl pūlingo vidinės ausies uždegimo (*mastoiditis*), antroji – vėl galvos operacija, trepanacija dėl smegenų apdangalų arterijos (*arteria meningei medialis*) sužalojimo, trečioji – trachėjos dėl difterito. Tokių atsakingų operacijų per dieną būdavo dvi ar trys. Kitas, smulkesnes, operacijas pavesdavau jaunesniajam personalui. Ypač geras padėjėjas buvo Vaclovas Jarošekas, gerai padėdavo ir gydytoja Tumaitė. Viršininkas daktaras Sližys į ligonių gydymą nesikišdavo.

Bet daugiausia rūpesčių turėjau dėl ligonio, sužeisto į stuburo smegenis. Jis nevaldė galūnių. Padariau gipso lovą, paguldžiau. Ligonis guli, niekuo nesiskundžia, o tėvai ir broliai, karininkai, nervinasi. Paėmė jį iš mano ligoninės ir nuvežė į Raudonojo Kryžiaus, tačiau po dviejų dienų pargabeno atgal. Vėl po dviejų dienų paėmė ir nuvežė į Rygą. Po dviejų savaičių grąžino. Dar jį vežė į Karaliaučių, bet ten niekuo negalėjo padėti, patarė grįžti atgal. Man buvo tikrai labai gaila, kad nieko nebegalima padaryti. Tai buvo gimnazistas, vienas iš geriausių patriotų savanorių. Kartą sesutė Tallat-Kelpšienė atsisakė purvinam ligoniui karininkui nuplauti veidą. Viršininkas, ir man pasakęs, kad neatlieka pareigų, ją išbarė ir atleido, nors ir buvo karininko žmona. Dar anksčiau jos palatoje buvo toks nuotykis. Karininkas iššoko per langą iš antro ar trečio aukšto, bet liko gyvas ir nesusižeidė – turbūt dėl to, kad krisdamas pateko ant telefono laidų. Ligoninėje per tą laiką vienas žmogus mirė nuo skarlatinos, kitas jau buvo atgabentas nebegyvas – kareivis mirė dėl nežinomų priežasčių, skrodimas nedavė reultatų. Diena iš dienos darbo daugėjo.

Kai buvo paskelbta pirmoji mobilizacija, Kaune dar nebuvo sudaryta komisija, tikrinsianti kareivių sveikatą. Trūko gydytojų, todėl ėjau ir kitas pareigas. Mane paskyrė naujokų sveikatos tikrinimo komisijos pirmininku. Iš pradžių gydytoja Tumaitė ir jos vyras Jarošekas dviese šiek tiek tikrindavo. Paskyrus mane sudarėme komisiją iš trijų asmenų: aš, gydytoja Tumaitė-Jarošekienė ir felčeris Jarošekas raštininko pareigoms eiti. Buvo nejauku – komisijoje viena moteris tarp sveikų, jaunų ir nuogų vyrų, todėl savo viršininko pareikalavau kuo greičiau į ligoninę pakviesti daktarus Šileiką ir Atkočiūną. Visi pašauktieji turėjo dirbti mano vadovaujamoje komisijoje. Jos būstinė buvo Lukšio gatvėje, apgriuvusiame name. Po rytinės vizitacijos nuėję į komisiją užtrukome iki sutemos. Pastebėjome, kad žydų tautybės jaunuolių beveik nepasirodydavo, o jeigu ateidavo, tai būdavo visai netinkami. Nežinojome, ar jie ateidavo už kitus, bet priimdavome norėdami parodyti, kad Lietuvos valdžios įsakymai šventi. Vienas žydų tautybės pilietis bruko pundelį rublių man į kišenę ir, rodydamas gydytojo diplomą, prašė jį atleisti. Apžiūrėjau – tinkamas, tad liepiau eiti pas karo sanitarijos viršininką. Pinigai manęs nesuviliojo. O jis vėliau taip pamėgo karo tarnybą, kad pakilo iki pulkininko ir juo tarnavo iki Lietuvos nepriklausomybės žlugimo. Būdavo ir taip, kad naktį ateidavo. Vieną kartą du džentelmenai paprašė juos atleisti – pripažinti netinkamais karo tarnybai. Pažiūrėjęs pasakiau: „Iš pažiūros jūs tinkate būti ne tik kareiviais, bet ir generolais". Jie siūlė man dvarą, apie tris šimtus dešimtinių žemės. Atsakiau, kad turėsiu galvoje. Kitą dieną paprašiau, kad juos apžiūrėtų Tumaitė-Jarošekienė. Ištyrusi ji man į ausį pasakė, kad jų lytiniai organai trumpi. Paprašiau užrašyti „tinkami". Abu sušuko, neva jų plokščios pėdos. Pažiūrėjęs dar kartą pasiūliau jiems bulves skusti, nes tik tam ir tinkami. „Neskutome ir neskusime", – atsakė jie ir išėjo. Iš pradžių, kuriantis valstybei, kitataučiai abejojo, ar Lietuva išsilaikys, tad vengė stoti į kariuomenę.

Karo ligoninės patalpos pasidarė per ankštos, atvyko daugiau gydytojų, bet neturėjome kur plėstis. Tas klausimas greitai savaime išsisprendė vokiečiams pasitraukus iš Kauno ir atlaisvinus tikrąją Karo ligoninę. Ligoninės viršininkas man pranešė, kad atvyko daktaras Šileika, Ingelevičius jį paskyrė Chirurgijos skyriaus ordinatoriumi. Kitą dieną persikraustėme į Karo ligoninę Vytauto gatvėje, priešais kapines. Chirurgijos skyrius įsikūrė antrame aukšte, Vidaus ligų – pirmame. Antruosiuose ligoninės rūmuose, priešais Karmelitų bažnyčią, įsikūrė Užkrečiamųjų ligų skyrius. Visas inventorius išvežtas, pusė lovų palikta, mūsų ligoniams, kol kas pakanka. Operacinė – be instrumentų ir aparatūros, viskas išvežta. Naudojome tuos pačius, kuriuos turėjome anoje mažoje ligoninėje. Pradėjo stigti lovų, operacinėje – aparatūros, autoklavų. Bet į pagalbą atėjo amerikiečiai. Viršininkas gavo aparatūros, instrumentų, perrišamosios medžiagos ir ūkio inventoriaus – lovų, rūbų, patalynės, baltinių ir kitko.

Daktaras Sližys nesikišo į gydymą, rūpinosi tik bendraisiais klausimais ir reprezentacija. Medicinos dalį teko man organizuoti. Be to, turėjau prižiūrėti ir gydytojos Tumaitės darbą, tikrinti jos diagnozes, nes rasdavau netikslumų. Pavyzdžiui, ligonis guli jos palatoje, nustatytas gripas. Jis nekalba ir nevaldo dešinės rankos. Atvykęs į ligoninę kalbėjo, bet sunkiai, ir sakė, kad kulka praėjo pro kairiąją galvos pusę, aukščiau ausies. Padarėme trepanaciją – atidarėme galvos kaulus. Nors žaizdos galvos paviršiuje nebuvo, radome kraujo pūsliukę ir ją pašalinome, atstūmę kaulo odos lopą. Ligonis po operacijos pradėjo kalbėti ir judėti, vėliau visiškai išgijo ir pasiprašė į kariuomenę.

Daugėjo ligonių, palengva didėjo ir personalo skaičius. Atėjus į ligoninę dirbti daktarui V. Šileikai, jam pavedžiau prižiūrėti Chirurgijos skyrių. Vidaus ligų skyrių prižiūrėjo daktaras B. Atkočiūnas, jo padėjėja liko ta pati Tumaitė. Daktaras J. Karuža įrengė Venerinių ligų skyrių. Operacinę pavedžiau Jarošekui, jis duodavo ir narkozes. Operacinės seselės – Kybartaitė, Jadvyga Banevičiūtė (Banytė) ir Taliušytė.

Sužeistųjų daugėjo, nes vyko kovos trijuose frontuose. Paplito venerinės ligos, tokiems ligoniams reikėjo atskirų patalpų. Labai trūko gailestingųjų seselių. Daktaras Sližys sumanė prie Karo ligoninės įsteigti gailestingųjų seserų kursus. Aš, kaip chirurgas, apsiėmiau dėstyti anatomiją ir chirurgiją. Kiti taip pat sutiko prisidėti, net pats ligoninės vedėjas dr. Sližys. Kiek mokinių buvo, neatsimenu, be ne mažiau kaip penkiolika. Visos išlaikė egzaminus dalyvaujant Raudonojo Kryžiaus atstovams. Be tų kursų, sanitarijos viršininkas sumanė įsteigti kursus sanitarijos puskarininkiams (felčeriams), tarp kurių sanitarais dirbo keli studentai medikai. Vėl juose dėsčiau anatomiją, pirmąją pagalbą ir chirurgiją.

Nors Karo ligoninėje turėjau daug pareigų, tačiau sanitarijos viršininkas neatleido manęs nuo sveikatos tikrinimo komisijos pirmininko darbo, kurio nemėgau. Kai kurie mobilizuoti asmenys vengdavo karo tarnybos, apsimesdavo sunkiais ligoniais, simuliuodavo arba mėgindavo papirkti gydytojus. Taip darydavo ne tik paprasti žmonės, bet ir baigę aukštąjį mokslą. Vienas gydytojas iš Žemaitijos man pasiūlė penkis šimtus ostmarkių, kad jį pripažinčiau netinkamu, be to, jis – ne chirurgas, o ginekologas. „O taip, mums tokių reikia, – pasakiau, – turime vedusių karininkų, jų žmonoms stinga ginekologų“. Jis teisinosi suklydęs, iš tikrųjų yra vaikų ligų specialistas. „Tamsta tinki, jei žmonų yra, tai bus ir vaikų“. Pagrasino man ir nepatenkintas išėjo. Kitas Žemaitijos gydytojas siūlė tūkstantį ostmarkių. Jis buvo pripažintas tinkamu, priimtas ir paliktas Kaune. Su juo kurį laiką draugavau.

Kai nustojau dirbti ligoninėje chirurgu ir sveikatos tikrinimo komisijos pirmininku, kartais tekdavo dalyvauti susidariusioje nuolatinėje oficialioje komisijoje kaip karo sanitarijos atstovui. Vieną dieną užėjau į Laisvės alėjoje,

Karininkų ramovėje, esančias komisijos patalpas. Nieko neradau, komisija dar nebuvo susirinkusi. Žiūriu – ant stalo guli blankai su įrašytais naujokų vardais ir iš anksto pasirašytais gydytojų. Juos surinkau ir paštu nusiunčiau savo viršininkui. Prasidėjo areštai, tardymas, teismai, gydytojams paskirti namų areštai. Po to tarp savo profesijos žmonių įsigijau amžinų priešų.

Ligoninėje sumažėjus darbo ir mane nusiuntė į Biržų, Pasvalio, Vaškų naujokų ėmimo komisijas. Pasvalyje pastebėjau, kad lenkų dvarininkai komisiją ignoruoja, jų vaikai nepasirodydavo komisijoje, girtuokliaudavo smuklėje. Policija ragino, bet jie neklausė. Komisija įsakė visus areštuoti ir pasodinti į daboklę. Po trijų dienų, komisijai baigiant darbą, policija atvedė tris lenkiokus. Visų rūbai sudraskyti, ypač nukentėjęs Kazakauskas, kurio ir ūsų plaukai buvo išrauti. Mat jie buvo uždaryti į bendrą daboklę, kur sėdėjo Pumpėnų ir Pasvalio padaužos. Šie ir atkeršijo dvarininko vaikams suplėšydami rūbus ir išraudami ūsus. Juos pripažinome tinkamais. Nuogų išleisti negalėjome, policija gavo rūbų iš lenkams pritariančio vaistininko ir juos paleido. Per tas darbo dienas Pasvalyje nuvažiavome pas ūkininkus, kurių vaikai buvo paimti į kariuomenę. Visi vaišino pasvaliečių alumi. Buvo skanu, išgėrėme nedaug, bet pasigėrėme. Nuo to laiko jau nebegerdavau alaus.

Pervažiavome į Biržus. Ten daktaras Kvedaras pasikvietė mane ir informavo apie savo praktiką. Pasisakė, kad yra išdavęs daug liudijimų neva pašauktieji į kariuomenę netinkami. Jie moka didelius pinigus – šimtus ir net tūkstančius už apžiūrėjimą ir liudijimą. „Gerai, – atsakiau jam, – aš būsiu tvarkytojas, nes esu kariuomenės sanitarijos atstovas ir pareigą atliksiu taip, kaip reikalauja įstatymai“.

Pradėjome darbą, sugaišome keturias ar penkias dienas. Sveikiausi vyrai – visi su liudijimais. Perskaitydavau, dėl ko netinka, ir pats tirdavau, pripažindavau tinkamais. Taip tęsėsi visas dienas, o paskutinę dieną policijos atstovas pranešė, kad daktarą Žilinską nori užmušti. Susirūpinau, bet nesusilpninau reikalavimų. Darbo pabaigoje paprašiau kapitono ar majoro Bagdonavičiaus mane apsaugoti, bet jis atsisakė. Aš esu pulkininkas, jis – komendantas ir kariuomenės atstovas, turėtų manęs paklausyti. Bet Bagdonavičius bijojo, kad pats nenukentėtų. Žinojau, kad daktaras Kvedaras neapgins, jis čia saviškis, išduodavo reikiamus liudijimus, galbūt mano, kad reikės grąžinti pinigus. Atidaręs langą iššokau ir dingau klebonijos sode, o vėliau apsistojau klebonijoje pas kunigą Kuprevičių. Pernakvojęs iš ryto atėjau numatytu laiku į komisijos būstinę, kur radau telegramą iš generolo Nagevičiaus, kad tučtuojau grįžčiau į Kauną. Grįžęs nuėjau į Karo sanitarijos valdybą, aplankiau generolą Nagevičių. Jis, mane pamatęs, atsiprašė, paaiškino padaręs klaidą. Sužinojau, kad gautas pranešimas, jog daktaras Žilinskas ima kyšius ir atleidžia sveikus žmones nuo karo prievolės. Generolas nepastebėjo, kad pranešimas iš

Šiaulių, kur yra kitas Žilinskas, – Ipolitas. „Taip, – pasakiau jam, – esu įsitikinęs, kad jis gali imti kyšius, nes Šiauliai yra centras, kur ir žalojami naujokai. Aš dirbau gydytoju Šiauliuose ir turėjau tokių gydytojų sužalotų pacientų – su dirbtinėmis išvaržomis, įšvirkštu skystuoju ir kietuoju parafinu arba su dirbtinėmis žaizdomis ir kitokių. Didžiausias žalojimų specialistas – dr. Šlapoberskis". Dar papasakojau, kaip rusų laikais valdžios gydytojai, gaudami mažus atlyginimus, laukdavo naujokų ėmimo arba mobilizacijos. Paminėjau vieną tokį gydytoją rusą, su kuriuo teko susitikti Vabalninke.

Praėjus mūšiams Radviliškio ir Šiaulių rajone, aprimo darbas ir ligoninėje. Gavau įsakymą vykti į Rytų frontą, į Zarasų rajoną. Lietuviai stūmė komunistus, padaugėjo sužeistų belaisvių, bet buvo ir lietuvių aukų. Važiuojant į Zarasus vėjas nupūtė kietą prancūziškos formos kepurę. Zarasuose užėjau į intendantūrą – ten man davė artileristo kepurę, kuri skyrėsi spalva. Štabe mane iškeikė, bet kai viską paaiškinau, pulkininkas atsiprašė.

Štabas nusiuntė mane į Dusetas, kur radau sužeistuosius, apžiūrėtus gailestingųjų seselių. Dusetose dirbo gydytojas Buzelis, bet jis negalėjo žiūrėti į žaizdas ir jokiu būdu nesutiko man asistuoti. Sužinojau, kad yra ketvirto kurso studentas su keliomis seselėmis, kurie gydo užkrečiamąsias ligas. Buvo nusiųstas raštas ir jis atvyko atsiųstas lenkų Mėlynojo Kryžiaus organizacijos Vilniuje. Sutiko padėti ir daktarui Buzeliui. Susipažinęs, pakalbinau vykti į Kauną ir baigti medicinos kursus. Jis sutiko, daviau savo adresą. Tris ar keturias dienas ten sugaišau teikdamas pagalbą ir organizuodamas ligoninės darbą.

Vykau atgal per Antalieptę, Sartų ežerą, per miesčiukus į vienkiemį, kur veikė dvi merginos, pasižymėjusios kare ir spaudoje. Jos taip pat buvo lietuviškų pobūvių organizatorės. Vėliau pro Pajėdų ūkį pasiekiau Duokiškį. Antalieptėje mane nustebino klebonas su savo gausiu knygų rinkiniu. Tai buvo teologijos, filosofijos, istorijos, lingvistikos knygos, tvarkingai sudėtos miegamajame, valgomajame, kabinete ir salone. Jis kalbėjo vokiečių, prancūzų, rusų, lenkų, lotynų ir sava kalbomis. Privažiavus Sartų ežero krantą, kitoje ežero pusėje iš Urbono namų išėjo kažkas pasitikti. Perplaukęs laiveliu į kitą krantą, kur stovėjo Urbonienė, išlipęs pasisveikinau ir padėkojau už laivelį. Ji nustebo dėl mano uniformos, mat laukė pulkininko Glovacko arba jo štabo narių, pasipuošusi auskarais ir žiedais su briliantais. Greitai paruošė arbatą ir įsakė mane pavežti iki patriotiškų merginų ūkio. Jai rūpėjo manęs atsikratyti, nes laukė rikiuotės karininkų. Duokiškyje, aplankęs kleboną, jau jo arkliais išvykau į Panemunėlio stotį.

Grįžęs į Kauną referavau viršininkui apie atliktą darbą ir pranešiau apie studentus Ūsą, Trečioką, Grigaitį ir kitus. Jis tuojau įsakė šiems studentams atvykti į Kauno stotį, į kariuomenę ir baigti medicinos kursą. Karo sanitarijos viršininkas labai stengėsi mobilizuoti visus, nebaigusius medicinos

mokslų, ir jam pasisekė. Kartu jis prisidėjo ir steigiant Aukštųjų kursų Medicinos skyrių.

Grįžęs į ligoninę ėjau vyr. ordinatoriaus ir chirurgo pareigas. Be to, gailestingųjų seserų ir sanitarijos puskarininkių kursuose dėsčiau anatomiją bei greitąją pagalbą. Studentams medikams skaičiau topografinės anatomijos, operacinės ir bendrosios chirurgijos paskaitas. Nelengvas darbas, nors neseniai buvau laikęs egzaminus medicinos daktaro laipsniui gauti. Bet vis dėlto primiršta, reikėjo sudaryti paskaitų schemą, todėl teko paskaitinėti knygas, daryti konspektus. O laiko nebuvo – komisijos, posėdžiai, darbas ligoninėje ir fronte. Ypač jaudino naujokų arba jau priimtųjų sveikatos tikrinimas. Priimti į kariuomenę nesveiką žmogų buvo profesinis, o atleisti sveiką – kriminalinis nusižengimas. Pačioje pradžioje du kartus nusižengiau priimdamas du tipus, kuriuos reikėjo atleisti. Bet jie atėjo už kitus, nenorėjusius pripažinti Lietuvos kariuomenės. Todėl laikiausi griežto nusistatymo. Tie du tipai buvo priimti, kad ligoniai daugiau neitų už sveikus. Nenusidėjau savo profesijai ir neėmiau kyšių – nė vienos kapeikos nepaėmiau, nors ne kartą siūlė. Kamauskas, kuris Laisvės alėjos ir Vilniaus gatvės sankryžoje dirbo auksakaliu, į namus man atnešė didelį paketą. Jame buvo sidabro virdulys, lėkštės, peiliai, šaukštai, šaukštukai, įvairūs puodukai. Neturėjau pinigų ir negalėjau nusipirkti. Jis pasiūlė imti už dyką, nes nori išvengti karo prievolės. Nesutikau ir pagrasinau, kad tuoj paskambinsiu ministrui A. Merkiui. Jis nusivylęs išėjo, iki vartelių padėjau tą dėžę nunešti. Kamauskas buvo priimtas, karinę prievolę atliko Panemunėje, pirkimo skyriuje. Po to man dėkojo, kad buvo pripažintas tinkamu, džiaugėsi išmokęs lietuvių kalbų, susipažinęs su karininkais, jų poniomis, po kariuomenės užsiėmė verslu.

Per pirmuosius metus Karo ligoninę aplankė įžymūs svečiai – pirmasis Lietuvos Respublikos prezidentas su šeima, ministerių kabineto atstovai, vyskupas Karevičius ir jo palydovai, Amerikos Raudonojo Kryžiaus atstovė ponia Korzonienė. Ji mūsų ligoninės Chirurgijos skyriuje dirbo apie dvi savaites – kaip savanorė gailestingoji sesuo. Buvo puiki, rūpestinga moteris, bet vargšė sirgo nepagydoma liga – dramblialige (*elephantiasis*), kuria užsikrėtė Japonijoje, anot jos, nuo ryžių. Jau vėliau ligoninę kartą aplankė prancūzų generolas Nissle ir trims mūsų sužeistiems kariams įteikė pasižymėjimo medalius. Vieną kandidatą numačiau sunkiai sužeistą vokiečių fronte, antrą – bolševikų, trečią – lenkų. Įteikdamas ordiną, vokiečių fronte sužeistajam su juo pasikalbėjo, pabučiavo jį, o lenkų ir rusų frontuose sužeistiesiems tik padavė nė žodžio netaręs. Parinkdami kareivius, sužeistus įvairiuose frontuose, norėjome parodyti, kiek sunkumų turi pakelti atsikurdama maža Lietuva, kad ji turi kovoti trimis frontais su trimis didelėmis valstybėmis. Generolas nesuprato tos sunkios mūsų padėties, buvo matyti, kad jis visai neišmano Lietuvos praeities ir mūsų šaliai nedraugiškas.

Neilgai teko dirbti ligoninėje. Bolševikams apleidus Vilnių, mane nusiuntė tenai, Antakalnyje organizuoti karo ligoninę. Nuvykau į Vilnių anksti rytą, apie aštuntą valandą jau buvau ligoninėje. Radau daktarą Jalovecką ir vieną gailestingąją seselę, vos pradėjusią eiti savo pareigas. Jos padedamas vizitavau ligonius. Man į akis krito vienas ligonis, paguldytas šalia kitų sužeistųjų ir sergančiųjų. Jo lape užrašyta „enteritis" (plonųjų žarnų gleivinės uždegimas). Pasakiau sesutei, kad surastų sanitarus ir su lova jį perneštų į kitas patalpas. Pasikviečiau daktarą Jalovecką ir pranešiau, kad ligoninėje tarp kitų paguldytas žmogus, sergantis cholera. „Duok telegramą sanitarijos viršininkui, pranešk raštu miesto gydytojui Alseikai, kad ištirtų, kur jis galėjo užsikrėsti", – liepiau. Gavęs pranešimą daktaras Alseika atvyko su užkrečiamųjų ligų specialistu ir pripažino, kad ligonis tikrai serga cholera. Jį tuoj išvežė į Užkrečiamųjų ligų ligoninę savo globai. Vėliau buvo rastas židinys, kur ligonis užsikrėtė.

Perėjau visas ligoninės patalpas. Jos tuščios – tik suirusios geležinės lovos ir netinkami stalai. Nėra baltinių, operacinių stalų, įrenginių, aparatūros, instrumentų. Personalo patalpose taip pat nėra inventoriaus, tik lovos. Čia pernakvojau tik vieną naktį. Nakvynė buvo nerami – durys be užraktų, aplink visą naktį girdėjosi šūviai, atrodė, lyg būčiau fronte. Atsikėlęs anksti rytą išėjau ieškoti buto. Jį radau Neries pakrantėje, Tiškevičiaus namuose. Čia prieš tai gyveno Kapsukas ir Aleksa. Sužinojęs, kad apsigyvenau bute, iš kurio buvo išvykusi jo nuomininkė, Tiškevičius mane perspėjo, kad čia gyveno grafaitė, kuri gali mane nušauti, nes labai karingai nusiteikusi. „Ji ir mane norėjo nušauti, – prisiminė jis, – dėl mano, kaip šeimininko, reikalavimų, bet nepataikė". To buto stalčiuose radau daug istorinės medžiagos, raštų su karališkais antspaudais ir parašais. Juos visus parsivežiau į Kauną ir atidaviau profesoriui Volteriui. Be to, dar radau būsimų Lietuvos ministerių komisarų sąrašus, kuriuos taip pat parsivežiau ir perdaviau Vidaus reikalų ministerijai. Buvo netgi machorkos, kurios rūkyti negalėjau.

Grįžęs į Kauną referavau sanitarijos viršininkui apie Antakalnio karo ligoninės būklę. Ir vėl dirbau Karo ligoninėje, vėl ėjau sveikatos tikrinimo komisijos pirmininko pareigas, skaičiau paskaitas sesutėms, sanitarijos puskarininkiams, studentams medikams, dalyvavau Aukštųjų kursų ir Medikų draugijos posėdžiuose. Įvykiai klostėsi greitai. Man daugiau neteko grįžti į Vilnių. Želigovskis jį užėmė, lenkų daliniai pradėjo veržtis į Lietuvą. Gavau sanitarijos viršininko įsakymą tuojau, per dešimt minučių, susiruošti vykti drauge su generolu žukausku ir pasirengti darbui. Nuvykus į divizijos štabą paaiškėjo, kad turėjo vykti mūšiai. Nuvažiavome į Širvintas – arčiau fronto. Radau iš Vilniaus pasitraukusias dvi sesutes ir felčerį su perrišamąja medžiaga ir sanitariniu vežimėliu. Paprašiau jį pasilikti ir organizuoti perrišimo punktą,

nes per toli sužeistuosius vežti į Ukmergę nesuteikus pirmosios pagalbos. Ukmergėje buvo ligoninė, be to, ir gimnazijoje paruoštos patalpos sužeistiesiems guldyti. Ligoniai buvo maitinami menkai, bet į pagalbą atėjo Ukmergės moterų būrelis, kurio vadovė – mokytoja Baronienė. Jos uoliai padėjo virtuvėje gaminti valgius, sunešdavo reikalingų produktų. Visiems sužeistiesiems, neišskiriant ir belaisvių lenkų, maisto porcijos buvo vienodos.

Vieną dieną į ligoninę atėjo penkios jaunos ponios ar panelės, lenkės dvarininkės. Vieną iš jų, Zarembaitę, pažinojau jau anksčiau. Jos manęs prašė leidimo aplankyti ligonius belaisvius, išdalyti jiems maistą bei sužinoti jų sveikatos būklę. Neleidau, maistą paprašiau nunešti poniai Baronienei, nes jos maistą valgė ir lenkai. Nesutikau, kad belaisviai maitintųsi geriau nei mūsų kariai. Zarembaitė pagrasino pasiskųsianti štabui. Paprašęs skųstis kariuomenės vadui arba prezidentui ir savo buvusiam simpatijai, paprašiau tuojau išsinešdinti ir į ligoninę kojos daugiau nekelti. Apie tą pokalbį pranešiau pulkininkui Adamkevičiui.

Atvyko generolas Nagevičius, Krupavičius ir kiti veikėjai susipažinti su situacija Ukmergėje, kur buvo bombarduojami ramūs gyventojai: jiems papasakojau apie sužeistuosius, ėjusius iš bažnyčios po pamaldų. Sužinota, kad lenkų kavalerijos pulkas ar divizija slenka į rytus nuo Ukmergės ir jau atsidūrusi Taujėnuose, kur norėjau persikraustyti su ligonine į Radvilų dvarą. Jie slinko į vakarus Kėdainių link ir, pasiekę Nevėžio upę, ties Šventybrasčiu, pasuko atgal, matyt, gavo įsakymą grįžti. Kitą dieną virš Ukmergės pasirodė lenkų lėktuvas. Pradėjo į jį šaudyti. Jis bombų nemėtė. Buvo kalbama, kad duos ženklą savo kavalerijai grįžti, nes prancūzai reikalavo sustabdyti mums sėkmingus mūšius.

Visų šventųjų dieną Ukmergėje vyko dideli atlaidai, žmonių daugybė. Sniego prisnigta, bet diena saulėta. Nuėjau į viešbutį, kur galėsiu susitikti su karininkais ir pasiteirauti apie frontą. Sutikau gydytoją Naglį su maišais. Jis buvo, berods, septintojo pulko gydytojas. „Kur bėgi, ką neši?“ – paklausiau. „Antklodes, – atsakė jis, – paėmiau iš Vilniaus Antakalnio ligoninės“. Norėjau jį sulaikyti, bet nepavyko. Pagrasinau apskųsti generolui Nagevičiui, tik jis nesiklausė, nes traukinys jau turėjo greitai išvykti į Jonavą. „Einam pas pulko vadą“, – paliepiau. Naglis nepakluso. Tada suėmiau jį už apykaklės. Tuo momentu abu kritome ant šaligatvio. Kažkokie žmonės mane kėlė, o kolega jau buvo nudūmęs. Pasigirdo didžiulis klyksmas. Supratau, kad nukrito bomba, būtina pagalba, o aš vienas. Puoliau į būrį, kur didžiausias susigrūdimas. Man į pagalbą atbėgo daktaras Karlinskas. Moterys mielai davė skarelių, skepetaičių, kad sustabdytume kraują. Perrišinėjome sužeistuosius ir greitai vežėme kaimiečių rogėmis į apskrities ligoninę, kuri jau buvo parengta laukiant mūšių. Nuvežėme apie keturiasdešimt žmonių. Kiti, lengviau

sužeisti, gavę pirmąją pagalbą buvo gydomi ambulatoriškai. Su paskutiniu ligoniu abu su Karlinsku nuskubėjome į ligoninę, kur prasidėjo darbas. Apie savaitę dirbome dieną ir naktį – operavome. Be civilių lenkų, sužeistų srogus bombai, iš fronto atvyko ir mūsų karių, ir belaisvių lenkų. Susirūpinau, kad trūksta gydytojų. Pagaliau atvyko gydytojas Jagminas – teisingas ir rūpestingas, bet lėtas žmogus, ne chirurgas. Bet ir tai gerai, galėjo perrišinėti, prižiūrėti sesučių darbą ir ligonių maitinimą. Nors suteikę pirmąją pagalbą ligonius ir perveždavome į Karo ligoninę Kaune, palatos netuštėjo. Vyko mūšiai Širvintų fronte, mūsų kariai nugalėjo priešą ir vos nepaėmė į nelaisvę jų vado generolo Želigovskio. Jo vairuotojas su automobiliu pateko į mūsų rankas. Jis buvo sunkiai sužeistas į pilvą. Generolui Želigovskiui pasisekė perplaukti Širvintos upę ir pabėgti, nes mūsų kariai pritrūko šovinių. Frontui nutilus sunkiai sužeistus kareivius pervežėme į Karo ligoninę, o lengviau sužeistuosius palikau globoti daktarams Jagminui ir Karlinskui. Grįžau į Kauną su sunkiai sužeistu generolo Želigovskio vairuotoju.

Dirbdamas Karo ligoninėje žinojau apie nebaigusius mokslų studentus medikus, dirbančius karo sanitarais. Karas ir suirutė Vokietijoje bei Rusijoje sutrukdė jiems užbaigti mokslą. Tai buvo ketvirto ir penkto kurso studentai. Mane persekiojo mintis, kaip jiems padėti. Kaip jau minėjau, prie Karo ligoninės turėjome suorganizavę gailestingųjų seselių, karo sanitarų kursus. Tad galvojau, kodėl gi negalėtume suorganizuoti medicinos studentams paskutinius du kursus ir sudaryti sąlygas užbaigti mokslą? Jau turėjome nemažai po karo grįžusių į savo kraštą rimtų gydytojų, kurie galėjo prie to prisidėti. Taip pat jau buvo gana gerai organizuotos Karo ligoninė ir Kauno miesto ligoninės, kur medikai galėjo įgyti patirties.

Su ta mintimi nuėjau pas karo sanitarijos viršininką dr. V. Nagevičių ir išdėsčiau savo idėją steigti medicinos kursus. Jis, išklausęs manęs, pagyrė: „Tikrai tokie kursai reikalingi ir jeigu pasisektų juos suorganizuoti, visi studentai medikai, dirbantys karo žinyboje, turės juos baigti". Tai mane padrąsino ir tuojau pradėjau tartis su daktarais M. Nasvyčiu, Žemguliu ir kitais. Visi domėjosi, suprato, kad reikia steigti tokius kursus, ir ieškojo būdų, kaip tai įgyvendinti.

Šiam užmojui buvo reikalingas autoritetas. Tai galėjo būti Medicinos draugija, ja remdamiesi turėtume veikti. Netrukus įsteigėme Medicinos draugiją, išrinkome valdybą. Vienas pirmųjų iškeltų klausimų – medicinos kursų steigimas. Nutarėme studentams medikams sudaryti trečią, ketvirtą ir penktą kursus. Apsvarstėme, pritarėme ir čia pat išrinkome tam vadovybę, pirmininku paskyrėme dr. M. Nasvytį, o aš buvau išrinktas sekretoriumi.

1920-ųjų pradžioje Aukštieji kursai pradėjo veikti. Pirmųjų lektorių branduolį sudarė: dr. P. Avižonis – dėstė akių ligas, dr. J. Alekna – ausų, gerklės ligas, dr. M. Nasvytis – vidaus ligas, dr. J. Karuža – odos ir venerines

ligas, dr. Žemgulis – fakultetinę chirurgiją, man pavedė bendrąją ir hospitalinę chirurgiją. Veikė ketvirtas ir penktas kursai. Aukštųjų medicinos kursų dekanas nuo įsikūrimo pradžios iki 1921-ųjų rudens buvo dr. M. Nasvytis, po jo – dr. P. Avižonis, man teko sekretoriaus pareigos. Tą patį rudenį pradėjo veikti pirmas ir antras kursai. Užsirašė nemažai norinčiųjų studijuoti mediciną. Pirmame kurse buvo dėstoma anatomija, biologija, chemija, fizika, dėstytojai – Čepinskas, Butkevičius, Ivanauskas, Purėnas. Tik anatomo nebuvo, iš bėdos kursą nutarėme paskirti chirurgui, nes jie geriau išmano anatomiją.

Nelengva skaityti anatomiją be objekto, be medžiagos, ypač pradėti be skeleto. Kitus organus galėjau gauti iš prozektoriumo. Mirė vienas darbuotojas, patarnaudavęs sanitarams ir prižiūrėdavęs svetimtaučių palatas. Lietuvoje giminių jis neturėjo. Padariau jo kūno skrodimą, visus organus išėmiau, užkonservavau, o kaulų sistemą sudėjau į autoklavą. Paskui parsinešęs juos namo sudėjau į didelį katilą, užpyliau šarmo ir iš naujo išviriau. Mano duktė, kuriai jau buvo apie aštuonerius metus, juos visus nuvalė. Tą pačią dieną pas mane atėjo Z. Žemaitis (vėliau matematikos profesorius) ir paklausė dukters, kur tėvelis. Ji atsakė, kad verda žmogaus kaulus. Žemaitis pagalvojo, kad iš proto išėjau. Paaiškinau, kad be skeleto negaliu pradėti anatomijos dėstyti. Pamatęs savo akimis įpusėtą darbą sušuko: „Broleli, dabar matau, ką žmogaus pasiryžimas gali“. Tas faktas buvo viešai pasakytas švenčiant universiteto sukaktį. Taigi jau turėjau visus žmogaus kaulus ir organus, galėjau pradėti pirmą medicinos kursą.

Karo ligoninės viršininkas dr. Sližys surengė kuklias vaišes, kurių metu padarė pranešimą apie nuveiktus darbus ir padarytą pažangą visose ligoninės srityse: yra prityrusių gydytojų, pasišventusių savo profesijai gailestingųjų sesučių ir kt. Ligoninės darbą organizuoti padėjo Amerikos Raudonasis Kryžius. Iš jo pranešimo paaiškėjo, kad Chirurgijos skyriuje padaryta daugiau kaip 360 didelių operacijų, lengvesnių – kur kas daugiau. Suorganizuoti visi skyriai: Chirurgijos, Vidaus, Užkrečiamųjų ligų, Venerinių ligų, Nervų, veikia vaistinė. Pavyzdžiui, Chirurgijos skyrius, be manęs, dar turi šiuos ordinatorius: dr. Šileiką, dr. Čeponį, dr. Stankų ir dr. Mickų. Gerai dirba felčeris Jarošekas, pavyzdingos operacinės sesutės Kibartaitė, Jonavičaitė, Banytė ir kitos.

Prieš 1922-ųjų vasario šešioliktąją gavome raštą iš švietimo ministerio Juodakio su prašymu numatyti ir pristatyti kandidatus į Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dėstytojus – penkis asmenis, kurie sugebėtų suorganizuoti Medicinos fakultetą. Susitarėme sušaukti platesnį pasitarimą, sukviesti Aukštųjų kursų dėstytojus, kurie turi ilgesnį gydytojo stažą arba mokslo laipsnį. Tarp Aukštųjų kursų lektorių tokių buvo nedaug – medicinos daktarai Avižonis, Jurgelionis, farmacijos magistras Raudonikis ir

veterinarijos mokslų magistras bakteriologas Gogelis. Dar trūko vieno kandidato. Susirinkę keturi kandidatai manęs paprašė pasišalinti iš pasitarimo, nes norėjo aptarti mano kandidatūrą. Po to pasikvietę pranešė, kad esu numatytas kaip penktasis kandidatas. Paklausiau, kuriai katedrai jie numatę mane skirti. „Anatomijos", – atsakė. „Aš – ne anatomas, nenorėčiau būti teoretikas ir turėti reikalų su lavonais, be to, neatsiklausęs žmonos negaliu duoti atsakymo". Tačiau Chirurgijos klinikai aš netinku, nes stažas per trumpas, atsiras dr. Hagentornas ir daugiau chirurgų. Universitetinės klinikos chirurgas turi būti labai patyręs, autoritetas visiems gydytojams, turėti ligonių pasitikėjimą. Aš to dar nepasiekiau. Bet man norėjosi dirbti, organizuoti, nes seniai apie tai galvojau. Su profesoriais Burdenko, Zeige kūrėme planus, rinkome kandidatus į būsimąjį Lietuvos universitetą. Žinojau, kad tarp kolegų nėra norinčio tapti anatomu. Be anatomijos negalima tęsti pirmo ir antro kurso, kur laikinai iš bėdos buvau paskirtas ją dėstyti. Pasitaręs su žmona nusprendžiau palikti chirurgiją ir pradėti dėstyti anatomiją, kad nesustotų darbas. Dekanui pranešiau, kad sutinku imtis Anatomijos katedros.

Atėjo Vasario 16-oji, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo šventė. Gimnazijos rūmuose numatyta iškilmingai paskelbti apie steigiamą universitetą. Prisirinko pilnutėlė salė: Aukštųjų kursų lektoriai, klausytojai, valdžios atstovai, visuomenės darbuotojai ir kiti. Švietimo ministeris perskaitė respublikos prezidento aktą apie Lietuvos universiteto įsteigimą. Laukiau, kada ministeris perskaitys Medicinos fakulteto organizacinio branduolio sudėtį. Galiausiai perskaitė, mano pavardės ten nebuvo, vietoje manęs įtrauktas V. Lašas. Man šis vyriausybės aktas nepatiko, nes šventai žiūrėjau į tą reikalą.

Gydytojas Lašas neturėjo medicinos stažo, baigęs kaip antro laipsnio gydytojas – mokėsi sutrumpintai ir dar karo metu, per bolševikų revoliuciją, kai diplomą buvo galima gauti ir be patikrinimo. Jis buvo Seimo narys, išrinktas valstiečių liaudininkų. Liaudininkai ir socialdemokratai sudarė bloką. Tarp socialdemokratų buvo ir profesorius V. Čepinskis. Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus posėdyje svarstant fiziologo kandidatūrą, jis parėmė mano pasiūlytą jauną gydytoją V. Lašą, nors ir be jokio medicinos stažo. Visi sutiko, nes neturėjo kito kandidato. Fiziologų, kaip ir anatomų, darbas mokslinis, nepelningas, todėl jų mažai arba visai nėra.

Mane kaip perkūnas trenkė. Juk aš ir stažą turiu, ir paskaitas skaitau, ir padedu organizuoti arba organizuoju visokius kursus. O Medicinos skyriaus komisijos patarimas mane skirti į branduolį atmestas. Kuo V. Lašas geresnis už mane? Nutariau išvažiuoti iš Kauno į Šiaulius arba grįžti į Karo ligoninę.

Kitą dieną nuėjau į institutą Mickevičiaus gatvėje pasiimti savo knygų ir instrumentų. Tuo metu pasirodė profesorius P. Avižonis, fakulteto dekanas, buvęs Aukštųjų kursų Medicinos fakulteto dekanas. Pamatęs mane susijaudinusį

ir supratęs, kad rengiuosi išvažiuoti, pradėjo įkalbinėti pasilikti. Papasakojo, kodėl Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus komisija vietoj manęs pasirinko V. Lašą. O buvo taip. Kai švietimo ministeriui Juodakiui buvo įteiktas kandidatų į fakulteto branduolį sąrašas, jis peržiūrėjęs patarė nesipriešinti, jei prezidentui vietoj Žilinsko pasiūlys V. Lašą, nes jis yra Steigiamojo Seimo narys ir fakultetas iš to daugiau laimės. „J. Žilinską pristatysite per Senatą tvirtinti anatomu ir laikinai histologu bei embriologu, tai yra, bus dvi katedros", – pridūrė. Profesorius Avižonis, rimtas žmogus ir mokslo pedantas, patarė neužsigauti, bet džiaugtis, kad esu ne valdžios paskirtas, o būsiu išrinktas fakulteto tarybos, patvirtintas Senato ir paskirtas švietimo ministerio. „Tai yra garbė, kad tokiu būdu nuo Vasario šešioliktosios patenki į profesūrą". Dar jis priminė, kaip profesoriai renkami ir paskiriami Dorpato bei kituose universitetuose. Paskirtieji dažniausiai būna pataikūnai karjeristai. Pavyzdžiui, Dorpato profesoriai rusifikacijos metu buvo mažai išsimokslinę rusifikatoriai juodašimčiai.

Bet mano ambicijos buvo viešai užgautos. Kodėl jaunas gydytojas, baigęs sutrumpintą medicinos kursą, apie metus dirbęs provincijos mieste, neprisidėjęs prie Aukštųjų kursų organizavimo, galėjo patekti į fakulteto branduolį? Juk aš jį pasiūliau, nes nebuvo kitų kandidatų į Aukštųjų kursų lektorius. Apie savaitę svyravau – pasilikti ar pasitraukti. Ašaros byrėdavo pasižiūrėjus į savo paskaitų užrašus – anatomijos, histologijos, embriologijos, taip pat į vertimus bei paveikslėlių kopijas. Kiek mano ir žmonos naktų nemiegota, kiek sveikatos sudėta, kol įsigijau žmogaus organus. Juos savo bute paruošdavau ir laikydavau, nes institute nebuvo kur. Paskaitas skaitydavau gimnazijoje, Laisvės alėjoje. Kiekvieną dieną žmogaus organus reikėjo neštis iš namų į gimnazijos rūmus. O kai dėsčiau apie kaulų sistemą, reikėjo visą skeletą pasislėpus nešti, kad nepamatytų policininkai ar kiti žmonės. Vieną kartą skeletą palikau gimnazijos salėje manydamas, kad daugiau paskaitų nebus, bet apsirikau. Pradėjo rinktis studentai, pamatė ant stalo skeletą ir išbėgiojo. Atėjęs profesorius Čepinskis iškvietė Aukštųjų kursų rektorių prof. Z. Žemaitį, kuris su sargais skeletą nunešė į rūsį. Paskui mane išbarė. „O kur turiu jį laikyti, nejaugi savo bute? Mano butas mažas, trys nedideli kambariai, vienas ir taip užverstas piešiniais ir žmonių kaulais", – teisinausi. Gimnazijos rūsyje skeletą apgraužė žiurkės, paskaitoms jau nebetiko. Reikėjo vėl skubiai rasti lavoną ir jį išpreparuoti. Skeletą nunešėme į viršų ir užrakinome viename kambaryje.

Nurodžiau tam tikslui prieš karą buvusios prieglaudos namus Mickevičiaus gatvėje, tuojau už kalėjimo. Nuėjome su profesoriumi Žemaičiu jų apžiūrėti. Nors tas namas ir netinkamas, bet laikinai – vienerius ar dvejus metus – tiks. Nuėję abu pas švietimo ministerį papasakojome apie sunkumus organizuojant institutą ir paprašėme, kad susitartų su vidaus reikalų ministeriu dėl tuščios prieglaudos perleidimo Aukštųjų kursų žinion. Juk

anatomijai dėstyti reikalingos atskiros patalpos lavonams laikyti, kambarys praktikos darbams, lavonams preparuoti, dar kambarys preparatams laikyti ir pagaliau didesnis kambarys paskaitoms skaityti. Švietimo ministeris parodė prielankumą ir pažadėjo padėti. Netrukus namas buvo paskirtas Medicinos skyriui ir galėjau organizuoti Anatomijos institutą.

Gavęs apleistą namą ir neturėdamas pinigų remontui, turėjau pats savo jėgomis jį aptvarkyti. Pats viską išvaliau, užkaliau grindyse skyles. Su Karo ligoninės sanitaru, preparatoriumi ir studentais nudažėme grindis ir sienas, sukalėme suolus, taburetes ir stalus lavonams padėti. Dar sukalėme dvi medines skrynias lavonams laikyti, gavome suolų studentams. Taip išdygo pirmasis Lietuvos anatomijos institutas Mickevičiaus gatvėje, kurio amžius buvo neilgas – apie 10 metų. Jo vietoje – Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos rūmai pastatyti, kur tilpo ir erdvus institutas. Taigi V. Lašas visai neprisidėjo prie organizavimo tais pirmaisiais sunkiais metais, bet vis tiek buvo paskirtas į branduolį, organizuosiantį fakultetą.

Savaitę svyravau – pasilikti ar išeiti į Karo ligoninę, kur mane kvietė sugrįžti. Tačiau gavau švietimo ministerio raštą – 1922-ųjų vasario 16 dieną esu paskirtas Medicinos fakulteto Anatomijos katedros ir laikinai – Histologijos bei Embriologijos katedrų docentu. Pagrindas – Lietuvos universiteto įsakymas Nr. 4. Nervai atslūgo, ūpas pakilo, nes įsakyme parašyta – vasario šešioliktoji.

Nusprendžiau vėl dirbti kaip ir anksčiau, bet darbo buvo daugiau, nes fakulteto taryba, be anatomijos ir histologijos paskaitų antram kursui, liepė skaityti topografinę anatomiją ir operacinę chirurgiją – trečiam. Be to, tam pačiam kursui iki patologo profesoriaus Vintelerio atvykimo teko skaityti ir patologinę anatomiją. Taip pat prižiūrėjau Odontologijos skyriaus darbus ir jam atstovavau fakultete, kol buvo išrinktas docentas Stančius. Šiam susirgus vėl turėjau atstovauti skyriui.

Buvo parinkti nauji profesoriai laisvoms katedroms – Buinevičius, Dzirnė, Boito, Landau, o vėliau – Dancekovas. Man buvo pavesta įvertinti jų darbus ir referuoti Medicinos fakulteto tarybos posėdyje. Universiteto Senato buvau išrinktas į universiteto Ūkio tarybą, pavesta prižiūrėti universiteto įstaigų, tarnautojų namų švarą, rūpintis jų rūbais ir sveikata, prižiūrėti smulkius namų remontus ir kt. Būdamas universiteto Ūkio taryboje išsirūpinau apie 25 tūkstančius litų lavoninės statybai. Praplėtėme ir suremontavome seną penkių kambarių namą. Instituto lavoninei pastatėme dviejų aukštų pastatą su rūsiu, kuriame tilpo baseinai lavonams, personalui – darbo kambariai, preparatų gaminimo laboratorija ir sargų butai.

Po karo į Lietuvą suvažiavę užsienyje mokslus baigę gydytojai norėjo čia pradėti praktiką. Lietuvos sveikatos departamentas pareikalavo iš jų laikyti

valstybinius egzaminus prie Medicinos fakulteto, kad įgytų teisę Lietuvoje verstis gydytojo praktika. Užsienyje baigę gydytojai daugiausia buvo ne lietuviai. Jie nenorėjo pripažinti Lietuvos universiteto autoriteto, priešinosi įsakymui laikyti egzaminus motyvuodami, kad jie baigę garsius universitetus, o čia reikalaujama laikyti egzaminus vos įsikūrusiame universitete. Man teko dalyvauti egzaminų komisijose, egzaminavusiose užsienyje baigusius gydytojus, kurių buvo nemažai. Egzaminuodavau rimčiau nei savo mokinius, nes šiuos pažinojau, daug kartų buvau tikrinęs jų žinias.

Atsimenu užsienyje baigusį gydytoją Šurą. Tris sesijas jis neišlaikė egzaminų iš smegenų ir nervų anatomijos. Ryžosi mėginti ketvirtą kartą. Smegenis išmanė, bet kitas sistemas pamiršo. Paskui išvažiavo iš Lietuvos, o po dešimt metų atsiuntė man linkėjimus ir dėkojo per profesorių Avižonį (kuris buvo deleguotas į Egipte vykusią mokslininkų konferenciją, pakelyje buvo sustojęs Palestinoje) už tai, kad mano reikalavimai buvo teisingi. Sakė, aš privertęs išmokti nervų sistemą ir tik dėl to jis tapęs nervų ir proto ligų profesoriumi.

Atsimenu ir kitą gydytoją, baigusį Šveicarijoje. Jis irgi neišlaikė egzamino, ypač menkai išmanė kvėpavimo organus. Patariau ateiti kitą sesiją. Žinoma, jis buvo nepatenkintas. Išvyko atgal į Šveicariją ir ten kalė sau į galvą anatomiją. Po vienerių metų grįžęs į Lietuvą vėl laikė egzaminus. Išlaikė labai gerai, tapo plaučių ligų specialistu ir sanatorijos direktoriumi. Bet jis buvo nedėkingas, man atkeršijo komunistams okupavus mūsų tėvynę – galbūt dėl to, kad jo žmona, irgi baigusi mediciną, taip pat neišlaikė egzaminų.

Dalyvavau anatomijos egzamine Jenos universiteto Anatomijos institute. Profesorius vis paklausdavo, ar studentas „auslenderis" (užsienietis), ar – Vokietijos pilietis. „Auslenderį" egzaminavo penkias minutes, o savą – dvidešimt ar net trisdešimt minučių. „Auslenderiui" duodavo lengvesnius klausimus, o saviškiui – sunkesnius. Vėl prisimenu, ką man atsakė profesorius Burdenko, kai pasakiau jam, kad studentai nepasirengę: „Jeigu jie – rusai, tai pasirašysiu, o jeigu – lietuviai, estai ar latviai, nepasirašysiu, bolševikams bus geri ir nemokšos gydytojai". Taip ir aš dariau, iš savųjų daugiau reikalavau. O jeigu kuris ruošdavosi išvažiuoti, būdavau jam geras ir be egzaminų praleisdavau. Saviškiai turi gerai išmanyti žmogų, turi būti geri gydytojai, kad žmonės jais džiaugtųsi ir pasitikėtų.

Bendrųjų egzaminų metu iš saviškių ir užsieniečių, iš giminių ir negiminių, net iš buvusių draugų reikalavau vienodai. Kaip pavyzdį galiu nurodyti profesorių V. Kuzmą. Kai dirbau Chirurgijos klinikoje Dorpate, jis buvo paskutinio kurso studentas, lankė kliniką ir buvo geras mano draugas. Bet, neišlaikęs visų egzaminų, grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti Chirurgijos ligoninėje. Egzaminus reikėjo išlaikyti. Anatomijos pas mane neišlaikė, nes buvo visai neskaitęs apie simpatinę ir parasimpatinę nervų sistemas. Jis ne tik neužsigavo,

bet, vėliau atėjęs pas mane į kabinetą, pasakė, kad nors jam gėda, bet turi prisipažinti, kad nespėjo paskaityti. Tuo tarpu senieji gydytojai, su kuriais jis dirbo Kauno miesto ligoninėje, dr. Staugaitis, dr. Grinius, pasipiktino, nes pirmą kartą girdėjo apie tokią nervų sistemą, o išmanyti simpatinę nervų sistemą būtina ir internui, ir chirurgui.

Kadangi visose katedrose buvo rimtai žiūrima į kandidatų pasirengimą, didelė dalis apeidavo šį įstatymą pasinaudojusi valdžios globa, kai kada jiems pasisekdavo. Bet tai iškildavo aikštėn, vėliau tokių „gydytojų" sumažėjo.

Pirmaisiais metais Medicinos fakultetas priėmė visus prašymą padavusius stojančiuosius. Per metus paaiškėjo, kad tą procesą reikia reguliuoti, nes buvo priimami invalidai, sergantieji džiova, nepagydomomis odos ligomis, daltonikai, astigmatikai, stiprūs trumparegiai ir toliaregiai, mažo ūgio žmonės. Fakulteto taryba tam sudarė sveikatos tikrinimo komisiją. Man per visą nepriklausomybės laiką teko būti jos pirmininku.

Pastebėjau, kad tarp miesto gyventojų atsirado daugiau daltonikų, astemikų, trumparegių, astigmatikų ir pan. Kreiptas dėmesys ir į kandidato higieną, dantų valymą, kūno švarą. Be to, miesto gyventojai mažesni. Taigi visi įstatymo paragrafai – miestelėnų nenaudai. Dar vėliau buvo įvestas atestatų konkursas, paskutiniais metais priimtų kandidatų procentas dar sumažėjo. Dalyvavau stipendijų paskirstymo ir mokesčio už mokslą atleidimo komisijoje – per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį teko būti jos pirmininku. Miesčionių vaikams buvo lengviau pasiekiamos pradžios mokyklos, gimnazijos ir universitetas nei kaimiečiams, nes mokymo įstaigos – čia pat, o jie gyvena su tėvais, kurie buvo labiau pasiturintys nei kaimiečiai, verslininkai. O verslas daugiausia buvo žydų rankose. Tarp jų paplito nuomonė, kad pirmininkas yra antisemitas. Toks nebuvau, lygiai traktavau visų tautybių studentus ir buvau jų užtarėjas. Kaip ir kitų kraštų universitetuose, pasitaikydavo peštynių tarp krikščionių ir žydų studentų. Medicinos fakultete kartą kilo nesusipratimas, kad mirę krikščionys duodami žydų tautybės studentams preparuoti. Krikščionys studentai piketuodavo ir neįsileisdavo žydų į Anatomijos institutą, bet man pasisekė nutraukti piketus. „Judiše štime" laikraštyje buvo aprašytas tas laikotarpis, straipsnio autorius man padėkojo – kaip užtarėjui ir žydų „prieteliui". Vėlesniais metais, man grįžtant iš Brazilijos laivu, priėjo Čilės Respublikos žydų organizacijos pirmininkas, keliavęs į Šveicariją, į tarptautinę konferenciją. Jis paklausė, ar aš iš tikrųjų esu Lietuvos profesorius anatomas. Paspaudė man ranką, dėkodamas už paramą žydams, dar pasakė, kad skaito „Judiše štime".

Jeigu būčiau antisemitas, nebūčiau priėmęs vienos gydytojos – žydaitės Kronikaitės į tarnybą Anatomijos institute. Priėmiau iš pasigailėjimo, nes kitam darbui ji netiko dėl savo kūno trūkumų – buvo maža, galva deformuota,

oda raukšlėta. Kaip laborantė buvo gera darbininkė, pagamino instituto muziejui daug eksponatų, taip pat permatomus kūno organus ir kitus dalykus pagal užsienio universitetų rekomendacijas, kurių gavau lankydamasis Vokietijoje, Vienoje, Romoje, San Paule. Jai pavedžiau balzamuoti lakūnų Dariaus ir Girėno sudarkytus kūnus, nes pasitikėjau. Bet vėliau ją reikėjo pašalinti.

Vieną vasarą Kronikaitė panoro važiuoti į Rusiją atostogų. Pritariau tam sumanymui ir patariau ta proga susipažinti su anatomijos preparatų gamyba, aplankyti anatomijos muziejus bei laboratorijas. Kadangi ji buvo neturtinga, o mačiau, kad domėjosi tais dalykais, tai išrūpinau komandiruotę su tūkstančiu litų. Tačiau mergina sugrįžo iš Rusijos pasikeitusi – pasidarė santūri, dirbo, bet mažai kuo domėjosi, nesigilino kaip anksčiau.

Gyvenau Laisvės alėjoje, priešais Rusijos atstovybę. Vieną gražią dieną ėjau po paskaitų namo ir pamačiau Kronikaitę, stovinčią kitoje gatves pusėje, priešais Raudonojo Kryžiaus ligoninę. Išvydusi mane ji perbėgo skersai gatvės ir pareiškė norinti pasikalbėti. Pasirodo, mergina sugalvojusi organizuoti anatomijos kursus studentams ir gydytojams kandidatams. Už kursinius egzaminus studentai mokėtų po penkis šimtus litų, o kandidatai už valstybinius – po tūkstantį. „O kiek tokių kandidatų būtų?" – paklausiau. „Apie dvidešimt ir tiek pat studentų". „Tai praturtėsite". „Ne, profesoriau, tamsta gausi atlyginimą, o kiek tamsta duosi, tiek pakaks". Dar paklausiau, kada jie atsilygins. Ji man atsakė, kad nors ir dabar.

Man dingtelėjo į galvą, kaip ji, neturtinga ir ištikima man, galėtų iškart pasiūlyti visus trisdešimt tūkstančių. Kažkas negerai, nejaugi jos tikslas – mane sukompromituoti? Susitvardęs pradėjau aiškinti, kad aš ir kiti mano padėjėjai neturime teisės imti atlyginimo iš studentų ir kandidatų už paruošimą egzaminams. Mes dirbame ir leidžiame kandidatams dirbti, visi turime jiems padėti, nes kandidatai moka už mokslą. „Kreipkitės į vyr. asistentus, jie su savo padėjėjais gal ir gali vakarais kandidatus tikrinti". Prie savo namų durų su ja atsisveikinau. Netoliese pamačiau kelias Rusijos ambasados žmogystas. Tuojau atėjo mintis, ar tik Kronikaitė neturi ryšių su ambasados žmonėmis, ar ne jie pasiūlė trisdešimt tūkstančių litų, kad mane sukompromituotų arba įtrauktų į savo tinklą? Ne valgis rūpėjo. Apie tą pokalbį paskambinęs pranešiau dekanui prof. Lašui. Jis patarė nesikarščiuoti, viską apsvarstyti. Kalbėdamas žiūrėjau pro langus, ar nepamatysiu Kronikaitės, einančios į rusų ambasadą. Negalėdamas nusiraminti dar paskambinau prof. Avižoniui ir paklausiau patarimo. Jis pasakė aiškiai – išvaryti.

Įtariau ir anksčiau, kad ji lankosi Rusijos pasiuntinybėje arba kad ją lanko kuris nors pasiuntinybės agentas. Ji gyveno Kalno gatvėje, netoli nuo ten.

Per visą gyvenimą tik du kartus buvau rusų pasiuntinybėje. Pirmą kartą – kai atvažiavo skaityti paskaitų garsus Maskvos mokslininkas profesorius

Pletniovas. Jo garbei rusų ministras atstovybėje surengė priėmimą ir pakvietė visus miesto gydytojus. Atėjau, kai visi jau buvo susirinkę. Pribėgęs prie manęs daktaras Koganas pasakė, kad ministras labiausiai džiaugėsi, jog aš atvykau, nes norėjo susipažinti. Pokalbį su Koganu perdaviau Avižoniui. Šis man patarė būti atsargiam ir negerti. Taigi priėmimo metu gėriau tik mineralinį vandenį. Tai pastebėjusios prisistatė dvi gražios ponios ir mėgino mane sugundyti, bet atsilaikiau. Nuėjau su jomis į gretimą salę, ponios atsisėdo kampe į minkštus fotelius, rūkė rusiškus papirosus ir pradėjo mane tarsi hipnotizuoti. Turbūt papirosuose buvo narkotikų, nes man pradėjo svaigti galva. Laimei, profesorius Avižonis rengėsi eiti namo ir mane išsivedė su savimi. Kiek teko girdėti, tos gražiosios ponios buvo rusų generolo grobikų bendrininkės.

Antrą kartą atstovybėje lankiausi po Pozdniako meilužės mirties. Lavoną palaidojau krematoriume, jis atsiuntė urną. Po to Pozdniakas pasikvietė mane ir asistentę daktarę Dobrovolskaitę. Kvietime buvo parašyta, kad dalyvaus Krėvė-Mickevičius ir visi trys Biržiškos. Asistentei leidau eiti, bet sužinojęs, kad dalyvaus minėti žmonės, ir pats susiruošiau. Ir vėl neragavau svaigiųjų gėrimų, pasitenkinau mineraliniu. Mano pažįstamus Viktorą ir Vaclovą jie išgėrę pradėjo atakuoti politiniais klausimais. Vienas iš drąsiausių buvo Viktoras Biržiška – išgirdęs klausimą trenkė pilną stiklinę į grindis ir, pagriebęs staltiesę, visą porcelianą bei gėrimų butelius nužėrė ant grindų. Visų kojos permirko alkoholiu. „Nieko tokio, – nuramino Pozdniakovas, – tuojau viskas bus sutvarkyta". Iš tikrųjų – greitai grindys buvo nusausintos, ant stalo pasirodė dar daugiau butelių, taurės vėl buvo pilnos.

Viktoras gėrė, bet atsisakė rūkyti rusiškus papirosus, kaip proletarų rūkalus, ir pasiėmė savus. Vėl rusai jo pradėjo klausinėti, šnipinėti. Jis išpylė savo gėrimą į lėkštę, baigė kalbėti ir abu laukėme, kada pakils Krėvė-Mickevičius. Supratau, kad šią įstaigą lankyti pavojinga, nes, atsakinėdamas į jų gudrius klausimus, gali padaryti savo kraštui žalos.

Kronikaite daugiau nebepasitikėjau. Niekam nesakydamas sekiau jos elgesį, stebėjau, su kuo labiau bendrauja. Anatomijos instituto langai iš vieno šono buvo nukreipti į Kauno kalėjimo pusę. Keletą kartų ją užklupau prie lango ženklais besikalbančią su kaliniais. Pastebėjusi mane mergina labai susijaudino, tačiau nieko jai nesakiau. Kronikaitės klausimą perdaviau Fakulteto tarybai svarstyti, bet buvo delsiama, o man tai kėlė susirūpinimą ir nerimą.

Vieną naktį visokios mintys lindo į galvą, negalėjau užmigti. Ypač persekiojo mintys, susijusios su Kronikaite ir komunistais. Vos užsnūdus pradėjo košmarai sapnuotis: mačiau žudynes ir pavojų, pradėjau šaukti per miegus. Žmona pažadino mane. Tą rytą atsikėliau anksti, jaučiau nemiegotos nakties nuovargį. Metai iš metų, kasdien iš ryto skaitydavau paskaitas niekuomet nepraleisdamas. Bet tą rytą pirmą kartą kilo mintis nenueiti, jaučiau

kažkokį nerimą. Buvau labai nervingas, namiškiai negalėjo įtikti. Žmona žiūrėjo į mane susirūpinusi ir klausė, ar nesergu. Piktai atrėžiau, kad paliktų mane ramybėje. Susirinkęs paskaitas, užrašus ir knygas, blogos nuotaikos išskubėjau iš namų. Prie instituto sutikau kažko laukiantį studentą Kasparą. Jo laikysena mano atžvilgiu buvo neaiški. Nekreipdamas dėmesio įžengiau į instituto koridorių. Ten nieko nebuvo, priėjau prie telefono, kuris kabėjo ant sienos, netoli durų. Paskambinau dekanui Lašui, dirbančiam tuose pačiuose rūmuose, ir pasakiau, kad pastaruoju metu jaučiu kažkokį nerimą, tarsi grėsmę, ir tai mane jaudina. „Jurgi, pasidarei labai nervingas ir visai be pagrindo įsivaizduoji pavojų", – atsakė profesorius. Bekalbant telefonu kažkas subraškėjo už nugaros. Atsisukęs išvydau tą patį studentą, kurį sutikau lauke, užsimojusį į mane peiliu. Staiga pasisukau į sieną, kad išvengčiau dūrio, bet susipainiojau į telefono laidą ir parkritau. Tada pradėjau gintis rankomis ir kojomis, o užpuolikas įnirtingai taikėsi man į krūtinę. Mūsų kovą išgirdo asistentas ir atbėgęs sugriebė užpuoliką už nugaros. Pasinaudojęs proga pašokau nuo žemės ir abu bandėme jį nuginkluoti. Bet aš buvau perdaug susijaudinęs. Matydamas, kad nesiseka jo įveikti, nubėgau į dekanatą šaukdamas pagalbos, liepdamas kviesti policiją ir užrakinti visas duris. Praeidami studentai pamatė asistento kovą su ginkluotu užpuoliku, norėjo padėti, bet jis ištrūko ir, įsimaišęs tarp kitų studentų, išbėgo į gatvę. Asistentas ir studentai vijosi, jis pasuko į Miško gatvę, kur buvo suimtas policijos. Pas jį rado peilį – durtuvą aštriais kraštais ir daugiau kaip šimtą litų.

Kasparas buvo neturtingas studentas, švelnių manierų. Jį atleisdavo nuo mokesčio už mokslą, gaudavo stipendiją. Tardant paaiškėjo, kad prieš tris mėnesius Kasparas buvo išlaikęs anatomijos egzaminą ir jokio keršto negalėjo būti. Personalas jam padėjo pasiruošti, tad daugiau nieko bendro su institutu neturėjo, nes viską buvo užbaigęs. Tad kokia pasikėsinimo priežastis, kieno paveiktas, prašomas ar papirktas jis tai darė? Įvyko teismas, Kasparą pripažino psichiškai nesveiku ir paguldė į Kalvarijos psichiatrijos ligoninę. Jis buvo neramus, klausinėjo, ar aš dar gyvas, grasino sunaikinti mane ir visą personalą. Bandė pabėgti, bet jam nepasisekė. Po kurio laiko jis ligoninėje pasikorė.

Tą dieną, kai įvyko pasikėsinimas, buvo paskirti topografinės anatomijos egzaminai. Pasiruošiau, pasikviečiau asistentus drauge egzaminuoti. Dėl visa ko kišenėje buvo ginklas, nors žmogaus ir negalėčiau užmušti. Egzaminai praėjo gerai. Reikalavimai tie patys – nei sunkesni, nei lengvesni. Žinoma, kaip ir anksčiau, dalis atkrito.

Fakulteto posėdyje iškėliau laborantės Kronikaitės klausimą. Profesorius Avižonis mane palaikė: „Ji – gydytoja odontologė, dirba Anatomijos instituto laboratorijoje, bet negali dirbti šioje srityje, nes yra tik 120 centimetrų

ūgio. Kas kita, jeigu ji būtų anatomė, o gydytoja, ir dar odontologe, netinka būti. Kaip pateko į medicinos fakultetą – nesuprantama".

Nepasisekus Kasparui manęs nužudyti, pasijuto įtampa. Vieną dieną Kronikaitė atėjo į kabinetą ir, laikydama rankas po chalatu, kažko manęs paklausė. Sekdamas jos judesius priėjau prie durų, lyg norėdamas išeiti, ir paprašiau jos atnešti laboratorijos užrašų knygą. Jai pasisukus tuojau uždariau duris ir užsirakinau. Ja daugiau nepasitikėjau. Laboratorijos knyga buvo labai vertinga, joje buvo surašyti per ilgus metus surankioti metodai, kaip gaminti paskaitoms preparatus, Anatomijos muziejui – eksponatus, kaip konservuoti lavonus anatomijos darbams, kaip balzamuoti. Tas visas žinias rinkau Karaliaučiaus, Berlyno, Jenos, Halės, Miuncheno, Leipcigo, Vienos, Romos ir net San Paulo anatomijos institutuose. Ir ta visa medžiaga man kainavo daug pinigų bei sveikatos. Leipcigo universiteto profesorius Spalteholzas padovanojo savo knygą, kurioje aprašyta, kaip daryti permatomus organus. Tie užrašai buvo Anatomijos instituto mokslo darbų pagrindas.

Į mano prašymą atnešti laboratorijos užrašų knygą Kronikaitė atsakė paieškosianti. Liepiau atnešti tuojau pat ir išlydėjau pro duris. Nuėjęs pas asistentą daktarą Paprocką paprašiau nė vieno žmogaus neįleisti į mano kabinetą: „Kiekvienas turi gauti jūsų leidimą arba pats palydėkite". Nuo tos dienos savo kabineto duris iš koridoriaus pusės laikiau užrakintas, o kas norėjo mane matyti, turėjo eiti per asistentų kabinetą.

Sugrįžusi Kronikaitė pasakė knygos neradusi. „Tuojau atnešk, – surikau trenkdamas kumščiu į stalą, – paskutinį kartą sakau". Ji man atsakė palikusi namie. „Eik tuojau namo ir po dvidešimt minučių grįžk". Tada Kronikaitė prisipažino knygą sudeginusi. Pareikalavau pasakyti, kur ir kuo sudegino. „Čia, Anatomijos institute, sieros rūgštimi", – atsakė ji. Neatsimenu, kuriam asistentui liepiau apžiūrėti sudegintą knygą. Asistentas nuėjo drauge su Kronikaite. Paaiškėjo, kad sudeginti keli lapai, bet neatrodė, kad sieros rūgštimi. Įtariau, kad Kronikaitė Maskvoje perdavė užsienyje surinktą literatūrą ir neskelbiamus užrašus apie mokslo priemonių gamybą. Juk tą vasarą drauge su kitais gydytojais buvo nuvykusi į Maskvą. Įtariau, kad sieros rūgšties turėjo ir atėjusi į kabinetą.

Iškart parašiau ilgą raportą valstybės prokurorui, kaltindamas gydytoją Kronikaitę, valstybės tarnautoją, už sąmoningą melavimą ir valstybės turto naikinimą. Raportą turėjo perskaityti mano viršininkas dekanas, tad jį tuojau ir nusiunčiau. Sukvietęs visą savo personalą pranešiau, kad gydytoja Kronikaitė atleista iš tarnybos, nes negaliu dirbti su nusikaltėle ir kyšių siūlytoja. Nuo tos dienos ji buvo atleista ir iš instituto, nors kurį laiką dar buvo laikoma fakulteto šeimos nare. Po to ji dingo, o rusų okupacijos metu vėl pasirodė – tapo Vilniaus srities komunistų partijos vykdomojo organo vicepirmininke.

Daug nemalonumų ji man pridarė. Dar dirbdama Anatomijos institute skleidė komunistinę dvasią ir ja nuodijo tarnautojus bei sargus. Iš pradžių visi buvę kariai savanoriai puikiai dirbo, nors ir sunkiomis sąlygomis, buvo patenkinti. Dabar, gaudami gerus atlyginimus, turėdami puikias darbo sąlygas, tapo nesukalbami, tiesiog priešai. Žinojau, kad pas ją rinkdavosi visi laisvamaniai, vadovaujami docento Kairiūkščio. Ten jie aptarinėdavo komunistų partijos reikalus, kažką organizuodavo, verbuodavo naujus narius.

Kitas nemalonumas – žmogžudystė Anatomijos institute. Jam besikuriant buvo reikalingas preparatorius, kuris galėtų gaminti preparatus paskaitoms ir studentų praktikos darbams. Jo ieškojau tarp sanitarų, felčerių. Niekas nenorėjo imtis tokios tarnybos, tad vargau neturėdamas specialisto. Vieną dieną atėjo vyras, pats ieškodamas tarnybos, pasakė dirbęs Odesos anatomijos institute. Neturėjo jokių dokumentų. Pasikalbėjęs su juo, pasakiau, kad prieš priimdamas noriu jį išbandyti. Liepiau surišti skeletą ir dar porą dalykų. Jis pavestą darbą greitai ir sumaniai atliko, tad priėmiau į tarnybą. Buvo sumanus, gabus, domėjosi naujais preparatų gaminimo būdais, atrodė sąžiningas ir paklusnus. Ištarnavo be priekaištų kelerius metus.

Vasaros atostogų metu dekanas mane pasikvietė į Kauną dėl nusikaltimo Anatomijos institute. Pasirodo, preparatorius Jonas nužudė savo jauną žmoną, sunaikino jos kūną lavonų virimo katile ir, išėmęs kaulus, paslėpė lavoninės palėpėje, po spaliais ir moliu. Tai buvo vasaros atostogų metas, studentai ir personalas atostogavo, jam niekas nekliudė. Prieš įmesdamas į katilą Jonas jai dar suleido kažkokių chemikalų. Negreit tas nusikaltimas buvo pastebėtas. Moters tėvai, negaudami iš jos žinios, pradėjo ieškoti ir viską išsiaiškino. Įvyko teismas, aš turėjau nustatyti, kokio žmogaus galėjo būti atrasti kaulai. Apžiūrėjęs ir išmatavęs nustačiau, kad tai – žemo ūgio jaunos moters kaulai. Tai atitiko jo žmonos aprašymą. Pagaliau Jonas pats prisipažino. Iš teismo sužinojau visą jo praeitį – nusikaltėlis, dezertyras, banko plėšikas ir pagaliau sadistas, savo žmonos žudikas. Buvo nuteistas iki gyvos galvos, bausmę pradėjo Kauno kalėjime, kuris buvo greta Anatomijos instituto. Tolesnis jo likimas man nežinomas.

Po metų sunkaus darbo Medicinos fakultetas nusiuntė mane pasitobulinti į Vokietijos universitetus. Kartu su chemijos docentu Butkevičiumi nuvykau į Karaliaučiaus universitetą. Užėję pas rektorių parodėme savo komandiruočių raštus. Jis maloniai sutiko mus priimti ir tuojau nusiuntė į atitinkamus institutus. Su rašteliu nuėjau į Anatomijos institutą, pas direktorių profesorių Keibelį. Sužinojęs, kad esu A. Rauberio mokinys, jis labai maloniai priėmė, aprodė visą institutą, nors ir buvo užimtas, turėjo eiti į paskaitas. Be to, supažindino su visu personalu, tarp kurių buvo ir vienas mano geras pažįstamas iš studijų laikų. Nusivedęs į paskaitą pasodino garbingoje vietoje, priešais studentų

pilną auditoriją. Studentams mane pristatė kaip Kauno universiteto docentą. Visi sutiko kaip svečią, pagerbė plojimais.

Po paskaitos profesorius Keibelis nusivedė mane į kabinetą ir papasakojo savo biografiją. Pasirodo, jis ilgai profesoriavęs Amerikoje ir tą laikotarpį laikąs geriausiu bei turiningiausiu. Vėliau papasakojo, kokia tragedija ištiko profesoriaus Rauberio mokinį profesorių Adoltį – jis pasikorė rankšluosčiu ant durų spynos, nes studentai jo neapkentė, buvo nusistatę prieš buvusį rusų universiteto profesorių, nors jis ir patriotas vokietis. Savaitę profesorius dar mėgino skaityti paskaitas, bet studentai jį nutraukdavo.

Vėliau profesorius Keibelis nusivedė mane į biblioteką ir davė darbo. „Peržiūrėk visas knygas ir išrink iš jų visa, kas parašyta apie Hisso raumenų pluoštelį. To pakaks habilitacijos darbui". Pradėjau ieškoti medžiagos. Peržiūrėjau dešimt tomų, bet apie Hisso raumenų pluoštelį neradau nė vieno darbo. Peržiūrėjau dar dešimt tomų. Vienas darbas buvo anatomijos vadovuose.

Kitą dieną klausiau paskaitų, dalyvavau histologijos praktikos darbuose kaip asistentas. Ir vėl rinkau medžiagą – peržiūrėjau jau daugiau tomų, pasidariau užrašus. Į biblioteką atėjęs Krauzė pradėjo kalbėti, kad, norint gauti mokslo laipsnį, tema tam netinkama. O paskui puolė įžeidinėti lietuvius, neva visi kilę iš „meškos ir šunų mišinio". Mano širdis virė, bet įtikinėjau save, kad svetimame krašte geriau patylėti. Taip ir kentėjau visą savaitę. Nors su juo jau nebekalbėdavau, vis tiek ateidavo kasdien ir mane visaip išvadindavo. Savaitės pabaigoje Krauzė pasakė, kad vokiečiai mus visus nutrins nuo žemės paviršiaus. Sugedo nuotaika, nesisekė toliau rinkti medžiagos.

Nuėjęs pas profesorių referavau apie surinktą medžiagą ir paklausiau, ar jos pakaks disertacijai parašyti ir apginti. „O ne, – atsakė jis, – reikės peržiūrėti visą medžiagą, išvardyti bibliotekos knygų tomus, o tam sugaišite mažiausiai tris mėnesius. Paskui reikės atlikti bandymus su gyvuliais – tai irgi užims ne mažiau kaip tris mėnesius". „Bet ir tema siaura. Galima parašyti straipsnių, bet tik teorijos, mano manymu, neužtenka. Ir mūsų fakulteto reikalavimai sunkesni nei vokiečių universitetų". Jis sutiko ir pasiūlė dirbti pas save. Dar pasakė galįs duoti ir kitų temų.

Profesoriui paskui papasakojau apie kolegą, kuris trukdo dirbti, įžeidinėja mane ir mano kraštą. Paprašiau duoti darbo ir nurodyti, kur galėčiau dirbti anatomijos, antropologijos srityje. Jis nurodė Miuncheno antropologijos institutą, kur dirbsiu su profesoriumi Martinu, ir Jenos antropologijos institutą – su profesoriumi Fischeriu.

Išvykau per Dancigo koridorių, nes lenkai nepraleido lietuvių, privalėjau plaukti laivu. Nuvykau į Pilau, o iš ten laivu turėjau keliauti į Bremeną. Įlipau į laivą, bet kajutės negavau, nes iš anksto nepasirūpinau, maniau, kad nereikės nakvoti laive. Išplaukus į atvirą jūrą bangos pradėjo mėtyti laivą.

Keliautojai susirgo jūros liga. Neturėjau vietos atsigulti, turėjau pasilikti ant denio, tad laikiausi už geležinių turėklų ir žiūrėjau į tolį, kad nepykintų. Matomumas mažėjo, užėjo didelis rūkas. Laivas sumažino greitį, keliauninkai kalbėjo, kad kompasas sugedo. Nuėjęs į valgyklą paprašiau arbatos su citrina. Gėriau iš lėto. Vienas Kauno pirklys manęs paklausė, ar žmogų dar gali pykinti, jeigu skrandis jau tuščias. „Taip", – atsakiau. „O išlipus iš laivo ar dar pykins?" „Nežinau, neteko dideliu laivu plaukti, bet man atrodo, kad ne". Čia pat jam pasidarė bloga ir nubėgo į denio viršų. Išėjau ir aš – jau buvo tamsu, per rūką nesupratau, ar laivas plaukia, ar stovi.

Ilgai stovėjau norėdamas pamatyti kranto šviesas. Paskui nusibodo, pavargo kojos, pasidarė šaltoka. Nusileidęs į apačią pajutau malonią šilumą. Į galvą atėjo mintis – čia gera nakvynei vieta, tad išsitiesęs užmigau. Nežinau, kiek miegojau, bet pailsėjau. Paskui vienas jūrininkas mane pamatė ir paprašė išeiti. Paaiškinau, kaip atsitiko, kad negavau kajutės. Jis pasiūlė savo kajutę, kur buvo du guoliai vienas virš kito. Apatiniame atsiguliau patogiai ir vėl užmigau.

Miegodamas pajutau, kad esu mėtomas aukštyn, kūnas atsimuša į aukštesnįjį guolį. Girdėjau, kaip vandens bangos muša laivą, tarsi nori jį pašokdinti, bet neįveikia. Laivas smailiuoju galu grimzta į gilumą, o tame gale – ir jūrininkų, ir mano nakvynės kajutės. Kiekvienas pasinėrimas man atrodė jau paskutinis. Pagalvojau, kad čia žūsiu, prašiau Dievo Motinos užtarimo ir pagalbos. Greitai, nors šokinėdamas nuo laivo mėtymo, apsivilkau ir išbėgau, laikydamasis turėklų, katilinės link. Iš ten pasikėliau laiptais į viršų ant denio ir horizonte pamačiau Vokietijos krantus. Šiaip taip apsiprausiau, pavalgiau, atsilyginau už kajutę ir išėjau į Vokietijos pajūrį. Tačiau kojos buvo netvirtos, galva sukosi.

Sėdęs į traukinį nuvažiavau per Štetiną į Berlyną. Sėdėjau patogiai, bet vis tiek atrodė, kad vagonas svyruoja. Ir kuo arčiau Berlyno, tuo labiau. Atvažiavęs į Berlyną nusisamdžiau vežiką, kuris mane nuvežė į atstovybę. Ji buvo uždaryta – Šv. Petro diena. Išėjus į gatvę atrodė, kad namai užgrius, nes svyravo, o man darėsi bloga. Policininko paklausiau, kur čia arti viešbutis. Pasukau nurodyta kryptimi. Viešbutyje paaiškėjo, kad nėra tuščių kambarių, bet kai parodžiau vizitinę kortelę, atsirado ir dvivietis, ir trivietis. Padėjėjas nuvedė į puikų kambarį, kur merginos jau klojo patalus. Paprašiau kibiro, nes pasidarė labai bloga. Paskui nusimetęs rūbus kritau į lovą ir užmigau.

Ryte nuėjau į Anatomijos institutą. Jis senos statybos, bet labai turtingas. Profesoriaus anatomo neradau, bet sutikau preparatorių, su kuriuo apėjau visą institutą. Jis man išaiškino, kaip gaminami eksponatai, o aš viską rašiausi į sąsiuvinį. Išeidamas sutikau profesorių Virchovą. Jis pavedžiojo po savo įstaigą – Embriologijos institutą. Pasakiau, kad mediciną esu baigęs Dorpate, kurį laiką dirbau su profesoriumi Rauberiu. „Gydžiau jį sergantį, –

pasakė Virchovas. – Rauberį mylėjo visi studentai, iškilmingai jį palaidojome. Profesorius buvo genijus, didelis mūsų, ypač mano viršininko Kebsono draugas. Gaila, kad viršininkas išvykęs, nes ruošiasi rašyti jo biografiją dešimties metų mirties proga". Paskui Virchovas pasiteiravo, kiek būsiu Berlyne. Pasakiau, kad šiandien išvažiuoju į Miuncheną pasitobulinti antropologijos ir anatomijos srityse. Jis man palinkėjo eiti savo mokytojo keliais.

Miunchene mane taip pat mielai priėmė profesorius Rudolfas Martinas, Antropologijos instituto direktorius. Jis nurodė darbo vietą tyrimo salėje, kur dirbo ir jo vyresnysis asistentas docentas, lieptas padėti man, jeigu ko nors nesuprasčiau. Padavė raktus nuo bibliotekos, kad galėčiau prireikus naudotis antropologine literatūra. Dar davė savo storą knygą ir nurodė, ką pirmiausia reikia išmokti. Docentui asistentui buvo įsakyta atnešti įrankius ir tyrimo medžiagas.

Su docentu susidraugavau. Paprašytas nupirkti instrumentus ir antropologijos vadovą, kad galėčiau namuose skaityti, jis nieko nelaukdamas išbėgo ir greitai grįžo su prašytais pirkiniais. Ir pats, paėmęs kaukolę, parodė visus taškus, paaiškino, kuriais instrumentais naudotis atliekant vieną ar kitą matavimą. Vėliau jau savarankiškai atlikdavau visus kaukolės linijinius ir apimties matavimus. Kelis kartus pakartojęs, paprašiau patikrinti. Asistentas, pertraukęs savo darbą, patikrino mano duomenis. Niekur neradęs klaidos stebėjosi, kad medikai teisingiau atlieka matavimus nei gamtininkai.

Tą pačią dieną išmokau atlikti linijinius viso žmogaus skeleto matavimus. Jis patikrino – ir vėl buvo gerai. Sužinojau, kad kitą dieną atvyks vienos mokyklos mokiniai antropologiniams tyrimams ir mokysis tirdami gyvą žmogų.

Vakare, uždarius institutą, pakviečiau kolegą užkąsti ir išgerti po stiklą alaus. Jis sutiko, bet į geriausią restoraną nenorėjo, nes ne jam reikės mokėti. Suvalgius po karbonadą, išgėrus po puodelį kavos ir po stiklą bavariško alaus, kolega tapo geriausiu draugu. Profesorius kitą dieną padėjo man susirasti literatūros. Pasiteiravęs, kokias kalbas moku, tuojau atnešė Barono antropologiją, Talko-Grincevičiaus, Buchanino, Čekanovskio darbus.

Kai susirinko mokiniai ir pradėjo matuoti, mane pakvietė padėti. Atėjęs profesorius patikrino, o pamatęs, kad matuoju savarankiškai, paprašė dirbti toliau. Jis ateidavo kasdien, patikrindavo, ką darau, ir nurodydavo, į ką kreipti dėmesį, su kokia literatūra susipažinti. Be to, domėjosi lietuvių, latvių ir estų kilme, nes jam buvo neaišku, kaip tos tautos atsirado prie Baltijos jūros, nes ji iš visų pusių apsupta kitokių tautų. Patarė man toliau tirti ir gilintis šioje srityje.

Išmokau tyrimų metodų, nusirašiau Barono knygos duomenis, nes Lietuvoje šios knygos neužtikau. Nusirašiau ir Talko-Grincevičiaus tomų išvadas, susijusias su lietuvių ir gretimoms tautoms, kitų autorių antropologinius ir archeologinius duomenis apie mūsų kraštą. Susipažinau ir su Amerikos mokslininku profesoriumi Boasu, kuris taip pat palinkėjo dirbti savo

tėvynei ir mokslui. Po Pirmojo pasaulinio karo Europoje jis lankė Antropologijos ir Archeologijos institutus bei muziejus.

Neapleidau anatomijos, histologijos ir embriologijos paskaitų, kurias skaitė Anatomijos instituto profesorius Rikertas, bei plastinės anatomijos – profesoriaus Neso. Institute susipažinau su lavonų konservavimu, preparatų rengimu ir su reagentais, reikalingais institutui. Dalį jų užsakiau nusiųsti į savo institutą, kad grįžęs namo tuojau galėčiau juos pritaikyti ir dirbti jų išbandytais metodais.

Artėjo mano komandiruotės pabaiga. Padėkojau profesoriui Martinui, o jo asistentą docentą pakviečiau vakarienės. Susitarėme ir toliau bendrauti. Jis nurodė kelis jaunus antropologus, su kuriais man reikėtų palaikyti ryšius, nes jie šiaurinėse Vokietijos srityse surado salas, kurių gyventojai, pagal antropologinius požymius, panašūs į Baltijos gyventojus. Dar patarė įsigyti Salterio darbus (taip ir padariau, užvažiavęs į Leipcigą). Širdingai atsisveikinau.

Grįždamas sustojau Jenoje, užėjau į Antropologijos institutą. Profesorius Fischeris – taip pat garsus Vokietijos mokslininkas antropologas. Su juo apėjome muziejų, tyrimo patalpas – laboratorijas. Nusipirkau du prietaisų komplektus ir profesoriaus antropologijos knygą. Kadangi turėjau mažai laiko, negalėjau visko smulkiai išsiaiškinti, bet vaizdą susidariau. Padėkojęs nuskubėjau į Anatomijos institutą.

Senas universitetas, senas institutas. Profesorius nuvedė, parodė viską, ką galima ir ko negalima rodyti. Apžiūrėjome visas instituto patalpas. Muziejus turtingas, pirmą kartą čia pamačiau egiptiečių ir šių dienų mumijas. Pastarosios buvo palėpėje, po stikliniu stogu. Tai Pirmojo pasaulinio karo belaisviai, mirę nuo bado ar nuo žaizdų. Lavonai laikomi 3 proc. alkoholio skiedinyje, kuriame – daugybė kirminų. Man tai padarė blogą įspūdį, tad padėkojęs išėjau. Užsukau į stiklo kontorą, užsisakiau reikalingus stiklus preparatams. Tą pačią dieną išvažiavau į Halę, kur susipažinau su įvairių preparatų gamyba. Už markę gavau visas žinias.

Leipcige iš profesoriaus už pinigą taip pat gavau informacijos, bet čia reikėjo susipažinti su permatomais preparatais. Turėjau užeiti pas profesorių Sfaltetivčą, nes mokiausi iš jo vadovų, taip pat turėjau sužinoti, kur reikia kreiptis norint gauti reikalingų reagentų permatomų preparatų gamybai. Adresus gavau.

Sugrįžęs namo tuojau pradėjau tvarkyti savo užrašus, pastabas apie aplankytas laboratorijas. Perrašydamas į tam skirtą sąsiuvinį pagal aplankytus institutus, į tą patį sąsiuvinį užrašydavau ir mūsų instituto laboratorijos tyrimo duomenis. Per septyniolika metų susidarė storas tomas. Bet jo likimas tragiškas – sunyko nuo sieros rūgšties arba atsidūrė Maskvoje, apie tai jau rašiau aukščiau. Kad neužmirščiau išmoktos antropologijos technikos, kitą

vasarą išvykau į provinciją – į Južintų, Dusetų, Kamajų apylinkes, vėliau į Pumpėnų, Vabalninko rajonus ir pagaliau – į Šeduvos, Šiaulių apylinkes bei Malovėnus. Raginėnų kaime iškasiau kelias kaukoles su akmeniniais kirvukais ir bronzos įrankiais, o Malovėnų kapinyne – apie dvidešimt kaukolių. Iš tos ekskursijos patyriau, kad vienam sunku daryti tyrimus, o vasarą žmonės užimti darbais. Todėl atliktas darbas menkas, bet džiaugiausi, kad mūsų institutas praturtėjo Lietuvos senovės liudininkais – kaukolėmis iš bronzos amžiaus ar dar senesnių laikų. Turėdamas tas iškasenas, taip pat ir užrašus, padarytus Miunchene iš Talko-Grincevičiaus, Barono ir kitų autorių, tyrinėjusių antropologiją, pradėjau rašyti darbą. Rašydamas apie Lietuvos gyventojų antropologiją rėmiausi Simono Daukanto istorija, o Latvijos gyventojų – Brensoko. Parašęs pirmąjį darbą atidaviau profesoriui Krėvei-Mickevičiui, kad įdėtų į žurnalą „Tauta ir žodis“. Perskaitęs jis sutiko spausdinti vėlesnėse žurnalo laidose, nes tuo metu turėjo daug savo fakulteto darbų.

Džiaugiausi, kad mano parašytas darbas spausdintinas. Toliau ieškodamas medžiagos naujam darbui padariau išvadą, kad man, kaip anatomui ir antropologui, reikia ją rinkti iš Lietuvos senovės ir lyginti su dabartine. Pirmajame darbe nukrypau į Simono Daukanto istoriją, o dabar, man atrodė, reikia susitelkti į archeologiją. Čia man padėjo profesorius Volteris, o vėliau – ir profesorius Puzinas.

Grįžęs į tėvynę pasiryžau eiti vokiečių seniai pramintais keliais. Įsitikinau, kad visi medikai turi susipažinti su vokiečių medicina ir išmokti kalbą. Tai nesunku, pradėjus mokytis nuo pirmo kurso. Anatomiją reikia mokytis iš vokiečių anatomijos vadovų. Iš kiekvieno studento reikalavau, kad jis savo bibliotekoje turėtų Rauberio, Kebsono anatomiją, kad, šiek tiek pramokę, galėtų gilintis ir į fiziologiją ar į kitas mokslo disciplinas. Tada studijų pabaigoje jie jau išmanytų visas medicinos mokslo šakas ir laisvai kalbėtų vokiškai.

Pasiekiau, kad Medicinos fakultetas reikalautų, jog kiekvienas studentas medikas mokėtų kurią nors svetimą kalbą (vokiečių, prancūzų, anglų). Taigi nemažai baigusiųjų, norėdami pasitobulinti, vykdavo į užsienį pas pasaulyje garsius mokslininkus. Gyvenimas parodė, kad svetimos kalbos mokėjimas tik palengvino jų buitį.

Nors ir pasisekė pastatyti lavoninę ir suremontuoti seną prieglaudos pastatą, kuriame buvo keturi kambariai, jis vis viena netiko Anatomijos ir histologijos institutui, nes buvo per mažas ir per tamsus. Šimtui studentų neįmanoma išbūti šešias valandas nevėdinamose patalpose. Fakulteto tarybos posėdžiuose ir universiteto Ūkio taryboje pradėjau kelti naujo Anatomijos instituto statybos klausimą. Atidaviau projektus – Miuncheno anatomijos instituto kopijas, tik, žinoma, mažesnes. Mane palaikė Teismo medicinos instituto vedėjas, irgi pateikęs savo projektą.

Medicinos fakulteto dekanas iškėlė klausimą ir dėl kitų katedrų statybos, nors jų patalpos buvo erdvesnės. Iš patalpomis suinteresuotų katedrų vedėjų išrinkta komisija turėjo pateikti planus ir sudaryti statybų sąmatas. Man buvo lengviau pateikti projektą, nes, būdamas Vokietijoje, padariau Miuncheno anatomijos instituto, taip pat naujo Karaliaučiaus instituto, kuriame buvo ir Histologijos bei Embriologijos katedros, planus.

Dekanas V. Lašas gavo valdžios sutikimą šioms statyboms, tik reikėjo suderinti visų institutų reikalavimus, sudaryti statybos planą ir sąmatą. Komisija derindama mano planą iškreipė – atskyrė anatomiją nuo histologijos ir sumažino grindų plotą. Po daugelio komisijos posėdžių su inžinieriais ir taisymų planas buvo priimtas. Ministerių kabinetas patvirtino galutinį rūmų planą ir statybos sąmatą, o švietimo ministeris paskyrė statybos komisiją, į kurią įėjo profesoriai Jodelė (pirmininkas), Lašas ir aš, taip pat statybos plano autorius architektas Dubeneckis. Statybos konkursą laimėjo rangovas Ilgovskis.

Pastatą buvo numatyta statyti Mickevičiaus gatvėje. Prasidėjo statybos, kertinį akmenį pašventino arkivyskupas ir valdžios atstovai. Mano pareiga buvo prižiūrėti statybas, nes ten buvo palikta neliečiama lavoninė su darbo kabinetais ir visu pirmojo Anatomijos instituto turtu. Statybos ėjo sparčiai, sklandžiai, ypač antrojo korpuso, kuriame turėjo įsikurti Anatomijos, Teismo medicinos ir Patologijos institutai su visomis katedromis. Iki mokslo pradžios buvo išmūrytos rūsio sienos, išcementuotos grindys ir uždėtos laikinos lubos, įstatyti laikini langai ir durys, nors sienos ir buvo netinkuotos. Pradėjau skaityti paskaitas ir su studentais atlikinėti praktikos darbus, nors buvo drėgna ir šalta, o virš lubų vyko pirmo, antro ir trečio aukšto statybos. Užbaigus sienas prasidėjo elektrikų, dailidžių darbai. Ūkio darbams panaudojau profesoriaus Rikerto, Miuncheno anatomijos instituto modelius. Taigi statybos buvo užbaigtos, sutvarkytas ir ūkio inventorius. Iš lavoninės nešėme muziejaus eksponatus, laboratorijoje tvarkėme chemikalus, mokslo medžiagas ir knygas.

Pastatas buvo pavadintas Medicinos rūmais. Juose įsikūrė Anatomijos, Histologijos ir embriologijos, Fiziologijos, Fiziologinės chemijos, Farmacijos, Farmakologijos, Teismo medicinos, Patologinės anatomijos katedros. Buvo ir dvi auditorijos: viena – šimto sėdimų vietų, antra – dviejų šimtų.

Anatomijos instituto muziejų aplankė daug vietinių ir užsienio svečių. Ypač gražiai Anatomijos institutą aprašė Kaune lankęsis Prancūzijos mokslininkas, vidaus ligų specialistas. Taip pat buvo atvykusi Švedijos žurnalistų ekskursija, Estijos profesorius, Amerikos lietuvių gydytojai.

Džiaugėmės gavę tinkamas patalpas. Beliko tik mokyti studentus, dirbti mokslinį darbą, ruošti savo įpėdinius, pavaduotojus, kuriems nebereikės rūpintis statybomis ir kitais klausimais. O profesoriai chirurgai, užkrečiamųjų ir venerinių ligų specialistai aimanavo, nes dirbo miesto ligoninėje, kuri visai

neatitiko tų dienų reikalavimų – pastatai seni, dviejų ar trijų šimtų metų. Taip pat skundėsi akių ir ausų ligų gydytojai. Apskritai mieste medicinos pagalba buvo menka.

Kažkuriais metais buvo priimtas Savivaldybių įstatymo pakeitimas, kuriuo remdamosi didelės organizacijos galėjo siųsti savo atstovus į savivaldybes. Kartą pas mane atėjo šaulių sąjungos savanorių kūrėjų ir Atsargos karininkų sąjungos atstovai ir paprašė, kad sutikčiau eiti į Kauno miesto savivaldybę. Pamaniau, kad galiu būti naudingas kaip gydytojas ir kaip švietimo atstovas, tad sutikau. Neatsimenu, į kurią Kauno miesto savivaldybę buvau paskirtas siekiant sudaryti lietuvių daugumą, kuri galėtų dirbti mūsų tautos labui.

Lietuvių frakcija ilgai nesurado tinkamo kandidato į burmistrus. Mažuma pasiūlė Joną Vileišį. Lietuvių frakcija jo kandidatūros nepalaikė, bet kodėl – negaliu pasakyti. Galiausiai kandidatuoti į burmistrus sutiko J. Vokietaitis.

Kitame posėdyje buvo renkamas burmistras ir viceburmistras, kandidatai – Vileišis ir Vokietaitis. Balsavimo rezultatai: Vokietaitis išrinktas burmistru vieno ar dviejų balsų persvara. Viceburmistru išrinktas Pikčilingis. Buvęs burmistras Vileišis užleido vietą naujajam burmistrui Vokietaičiui.

Pirmajame savivaldybės posėdyje buvo renkamos komisijos. Mane išrinko į Revizijos, Sveikatos ir Biudžeto komisijas. Pabuvęs kelis mėnesius Revizijos komisijoje, iš ten pasitraukiau, nes įsitikinau, kad kai kurie savivaldybės valdininkai nesąžiningi. Likau Sveikatos ir Biudžeto komisijose, nes rūpėjo naujų ligoninių, naujų mokyklų, maudyklių, baseinų, pirčių ir neturtingiesiems butų statybų reikalai.

Visus inžinierių Reisono ir Kairio projektus Biudžeto komisijos posėdžiuose gyniau, o jie visados pateikdavo didesnes sąmatas nei leisdavo biudžetas. Tad burmistras turėjo ieškoti papildomų pajamų ir jų surasdavo padidindamas mokesčius.

Pasitaręs su Statybos skyriaus viršininku ir jo padedamas, Sveikatos komisijos vardu iškėliau ligoninės statybos klausimą ir paprašiau tam reikalui skirti vieną milijoną litų. Nurodžiau statybos vietą – Vytauto kalne, šalia radijo stoties, arba inžinieriaus Petro Vileišio aikštėje. Visi miesto tarybos nariai tam pritarė. Sveikatos komisijai ir miesto Statybos skyriui pavesta nustatyti, kurioje vietoje turėtų būti statoma ligoninė, sudaryti jos planus ir pateikti sąmatą.

Kiek teko patirti, valstybės viršūnės norėtų, kad ligoninė būtų statoma užmiestyje, bet, kaip Medicinos fakulteto atstovas, buvau už tai, kad ji stovėtų ant kalno, priešais Akių ir ausų kliniką, tai yra Vytauto parke. Buvo sudaryti planai ir pateikti tvirtinti valdžiai. Valdžia šį projektą atmetė, pavedė statybos reikalais rūpintis švietimo ministerijai ir nurodė vietą – už forto ir Luko ligoninės, apie dešimt hektarų iki kalno pašlaitės.

Švietimo ministeris Statybos komisijai pavedė išrinkti vietą, pateikti planus ir sąmatą. Į komisiją paskyrė profesorių Juodelį (pirmininku), dekaną profesorių Lašą ir mane. Inžinieriaus P. Vileišio aikštėje, numatomos statybos vietoje, ištyrus podirvį paaiškėjo, kad žemė netinkama, nes rasta plaukiančio smėlio. Vytauto kalnas, kadangi arti radijo stoties, ligoninei taip pat netinkamas, be to, miesto gyventojai netektų poilsio vietos.

Suinteresuoti profesoriai – chirurgai, vidaus, nervų ir psichikos, vaikų, užkrečiamųjų, moterų ligų ir akušerijos specialistai jau pradėjo kurti savo planus, kur turėtų stovėti stalai, kėdės, prausyklos, lovos ir kitas inventorius palatose ir kitose patalpose. Komisija turėjo daug medžiagos – naujų klinikų iš viso pasaulio statybos planus. Juose buvo nurodyti visi reikalingi duomenys, apie kuriuos mums nebuvo žinoma. Su šia literatūra gerai susipažino dekanas.

Visi pateikė dar didesnius reikalavimus, o mums, komisijai, reikėjo kovoti už kambarių pločio ar ilgio metrus, kad neišeitume už sąmatos ribų. Praėjo daug laiko, kol susikalbėjome su įstaigų vedėjais, įvairių sričių specialistais, inžinieriais ir architektais, kol jau savame krašte ir užsienyje buvo galima skelbti statybos projektų planus. Nurodytu laiku klinikų statybos planus atsiuntė prancūzų architekto Kasano firma ir vietiniai inžinieriai Reisonas bei Belinskis. Komisija pripažino, kad prancūzų projektas tikslingesnis nei mūsiškis, bet pagal jį statybos viršytų numatytas sąmatas. Komisija pakvietė prezidentą, ministerį pirmininką, švietimo ministerį ir kitus į klinikų statybos projektų parodą. Prezidentas ir vyriausybė sutiko su statybos komisijos parinkimu.

1937-ųjų lapkričio 3 dieną Ministerių kabinetas patvirtino prancūzų planą ir statybos sąmatą, kuri iš pradžių buvo aštuoni milijonai litų, o vėliau su įranga pašoko iki šešiolikos milijonų. Ilgauskui buvo pavesti mūro, Balčiūnui – vandentiekio ir kanalizacijos, Gražuliui – elektros, Petrikui – staliaus darbai, centrinis šildymas, virtuvė, skalbyklos įrenginiai – vokiečių firmai. Klinikų įrenginiais, operacinėmis, rentgeno kabinetais, laboratorijomis rūpinosi irgi vokiečiai. Savivaldybė prisidėjo tik tuo, kad nuvedė vandentiekį ir sutvarkė kelius.

Taip buvo pastatyti didieji rūmai, kuriuose įsikūrė dvi Chirurgijos, dvi Vidaus ligų, Gimdymo ir moterų ligų bei Vaikų ligų klinikos. Tie rūmai požeminiu keliu buvo sujungti su kitais rūmais, kuriuose įsikūrė virtuvė, skalbykla, Užkrečiamųjų ligų, Nervų ir psichikos klinikos, taip pat Patologijos institutas. Pastatytos ir Vaikų ligų klinikos bei vaistinių rūmai.

Nors daug sugaišta, daug kilometrų išvaikštinėta ir daug nervų kainavo, bet tikslas pasiektas. Mano buvimas miesto taryboje pagreitino statybą, nes miestas buvo rimtai susirūpinęs ligoninių statymu. Kitu atveju, būtų buvę statomi pavieniai pastatai ir pagal išgales. Žinoma, gal ir rūmai būtų buvę

pradėti, bet neužbaigti. Sveikatos komisija, apžiūrėjusi bendruomenių butus barakuose, iškėlė klausimą statyti namus, kad šeimos turėtų atskiras patalpas. Ir tas projektas Biudžeto komisijoje buvo priimtas. Maudyklių ir pirčių klausimas taip pat išspręstas teigiamai.

Miesto gyventojų atstovų susirinkime buvau išrinktas ypatinguoju atstovu rinkti Respublikos prezidentą. Visos Lietuvos ypatingieji atstovai mane išrinko vicepirmininku, o pirmininku – advokatą S. Šilingą. Teko kalbėtis su žydų, lenkų tautybės ir Klaipėdos krašto atstovais. Pastarieji pareiškė gavę Klaipėdos krašto įgaliojimus.

Miesto gyventojų atstovai prezidentu rinks tik Antaną Smetoną, už kitus kandidatus nebalsuos. Provincijos atstovai – ūkininkai taip pat pasiuntė tokius atstovus, kurie rinks tik Antaną Smetoną, kad kaime būtų suvaldytas chuliganizmas. Ūkininkai jau nebeatsakingi už savo ūkius, nes jų laukuose pradėjo šeimininkauti svetimi žmonės – tamsūs gaivalai. Lietuvos ūkis nustojo klestėti. Balsavimas davė puikius rezultatus – prezidentu išrinktas Antanas Smetona. Garsiakalbiai apie tai skelbė, gatvėse tūkstančiai gyventojų sukėlė ovacijas ir gėlėmis apipylė į Seimo rūmus atvykusį naujai išrinktą prezidentą. Ypatingųjų atstovų akivaizdoje jis prisiekė tarnauti Lietuvai. Pagaliau ir aš buvau įtrauktas į nepatikimų mūsų valdžiai (Vidaus ministerijai) žmonių sąrašą. Tai buvo 1933-aisiais, tais metais sirgo kanauninkas Tumas-Vaižgantas. Jį gydę ir prižiūrėję gydytojai išleisdavo biuletenius apie ligos eigą. Lietuvos visuomenė susijaudinusi laukė jo išgijimo. Pagaliau nudžiugino paskutinis gydytojų pranešimas – ligonio temperatūra nukrito, savijauta pagerėjo. Tačiau vakare kanauninkas rašytojas Tumas-Vaižgantas mirė. Vidaus reikalų ministeris paskambino man su prašymu balzamuoti mirusįjį ir aš sutikau.

Anksti rytą iš instituto paėmiau įrankius ir su preparatoriumi nuėjome į velionio namus. Suleidau konservuojamosios medžiagos į kraujagysles, norėjau suleisti ir į kūno tuštumą. Kai švirkšto adata perdūrė krūtinės sienelę, per ją pasipylė pūlinga tiršta medžiaga. Išvalęs (tos medžiagos surinkau apie keturis litrus) išėmiau plaučius. Baigęs balzamuoti skystį ir plaučius parsinešiau į institutą. Išskyrus preparatorių ir vyresnįjį personalą, apie tai niekas nežinojo, o jų prašiau laikyti paslaptyje. Iš to, ką radau, buvo aišku, kad rašytojui buvo plaučių uždegimo komplikacija, kurios gydytojas nepastebėjo, kitaip būtų buvęs paskirtas kitoks gydymas. Aš labai susijaudinau, nes tai įvyko su žinomu ir visuomenės gerbiamu žmogumi. Ką daryti – nutylėti ar medicinos labui iškelti viešumon? Kelias dienas kamavausi, svyravau, kovojau su savimi. Sužinojau, kad po vienos ar dviejų savaičių įvyks Medicinos draugijos posėdis ir pasisiūliau padaryti pranešimą. Posėdyje nupasakojau, kokiu būdu Anatomijos institutas gauna lavonus. „Institutas negauna jokių dokumentų, todėl ir nežino jų vardo bei pavardės, kilmės vietos. Taip pat dažnai nežino ir

ligoninės. Šie mirusieji dažniausiai neturi giminių, jų lavonai atgabenami iš kalėjimų ir panašiai. Lavonas, apie kurį noriu kalbėti, yra nežinomo asmens. Anatomijos institutui šių organų savininkas atrodo buvęs neturtingas, nes jį gydė vienas gydytojas. Balzamuojant paaiškėjo, kad ligonis sirgo plaučių uždegimu. Štai čia jo plaučiai, o štai čia – pūlingas skystis, kurį radau krūtinės ląstoje. Mano manymu, jį gydęs gydytojas nepastebėjo komplikacijos, per daug pasitikėjo savimi. Jeigu jis būtų sušaukęs konsiliumą, galbūt šių organų savininkas dabar būtų gyvas ir gal net labai naudingas".

Posėdžio dalyviai man nedavė kalbėti ir reikalavo, kad pasakyčiau, kieno tie organai. Paaiškinau, kad negaliu pasakyti, nes lavonai institute bevardžiai. Prasidėjo diskusijos, kurios vėliau virto profesionaliu ginču. Susirinkime dalyvavo ir tas kolega internas, kuris gydė rašytoją. Jis greičiausiai suprato, apie ką kalbu, ir jam buvo labai nemalonu – visą laiką raudonavo, nervinosi, bet tylėjo. Gink Dieve, neturėjau tikslo jam pakenkti. Kiekvienas internas jautė įtarimą, prasidėjo ginčai, spėlionės, įtarė, kad tai galbūt kanauninko Tumo organai. Galiausiai teko išrinkti komisiją, kuri ištirtų, kuo sirgo organų savininkas ir dėl ko mirė. Internai paskelbė visuomenei, kad gydytojas kaltas dėl kanauninko Tumo mirties.

Vidaus reikalų ministeris buvo to gydytojo bičiulis, įsikišo į bylą. Prie mano kabineto pastatė agentą, o tas mane nervino. Grasino net teismu, neva man reikės padengti materialinius ir moralinius nuostolius, nes nepasakiau, kieno tai organai ir kas gydė. Jeigu būčiau pasakęs, taip pat būčiau nusidėjęs medicinos mokslui ir savo priesaikai. Komisija ištyrė, kam reikėjo – sužinojo, pats niekam nesakiau. Su kaltininku anksčiau gerai sugyvenau, o po kanauninko mirties nebepalaikėme glaudesnių santykių. Vėliau, kai jis atvyko į Ameriką, šiek tiek padėjau.

Lindbergui pirmą kartą perskridus Atlantą, daugeliui lakūnų kilo noras pabandyti pakartoti transatlantinį skrydį. Du mūsų Amerikos lietuviai lakūnai Darius ir Girėnas nutarė bandyti laimę ir išgarsinti Lietuvos vardą. Amerikos lietuviai entuziastingai parėmė idėją. Tuojau visose Amerikos lietuvių kolonijose prasidėjo rinkliavos – lėktuvui ir viskam, kas reikalinga tokiai svarbiai kelionei, įsigyti. Lėktuvą pavadino „Lituanica". Lakūnai rimtai ruošėsi kelionei ir pagaliau liepos viduryje išskrido.

Kitoje pusėje Atlanto, Lietuvoje, visa tauta irgi džiaugėsi lakūnų ryžtu bei drąsa. Ruošėsi labai iškilmingai juos sutikti ir pagerbti. Gavus pranešimą, kad lakūnai išskrido, iš viso krašto pradėjo važiuoti tautiečiai, norėjo savo akimis pamatyti tuos drąsuolius. Artėjant atskridimo laikui visi jaudinosi. Mūsų lėktuvai skraidė norėdami pasitikti, visi žvalgėsi į erdvę, ar ko nors nepamatys. Kiek pamenu, civiliai turėjo žinių, kad lėktuvas per Atlantą perskrido, tačiau, pagal apskaičiavimus, labai vėlavo. Kilo nerimas, spėlionės.

Pagaliau gauta liūdna žinia, kad Rytų Vokietijoje, netoli nuo Lietuvos, miške rasta sudužusi „Lituanica". Nuotaika sugedo, visa minia, laukusi lakūnų, nuliūdo. Nesulaukęs lėktuvo su dviem narsiais lakūnais ir sužinojęs, kad jie žuvo prūsų žemėje, netoli tėvynes, nuliūdęs išvykau atostogauti į savo ūkį. Bet atostogos buvo trumpos – septynios ar aštuonios dienos. Iš Ministerių tarybos paskambinęs viceministeris pulkininkas Štoncelis įsakė tuojau atvykti į Kauną ir nustatyti žuvusių lakūnų mirties priežastį, nes pasklido gandai, kad jie buvo pašauti. Atšauktas ir profesorius daktaras Oželis iš atostogų Palangoje. Apžiūroje turėjo dalyvauti ir valdžios atstovai.

Kitą dieną žuvę lakūnai jau buvo atgabenti į Medicinos rūmus, Teismo medicinos institutą, dviejuose ąžuoliniuose karstuose. Nuėjau į lavoninę laukti, kada mane pakvies dalyvauti apžiūroje. Netrukus atėjo užsienio reikalų ministeris Lozoraitis su aukštų pareigų palyda, vidaus ministerijos viceministeris Štoncelis ir kitas aukštas valdininkas, taip pat teismo medicinos profesorius daktaras Oželis.

Valdžios atstovai supažindino su gandais, kurie ėjo iš lūpų į lūpas, su Amerikos lietuvių spaudos pranešimais, kad lakūnai pašauti ar užmušti kosminiais spinduliais. Ir pranešė, kad vokiečių valdžia atsiuntė ultimatumą su reikalavimu paneigti tuos gandus. Iš pokalbio supratau, kad nepatogu ir pavojinga nutraukti gerus santykius su galingu kaimynu. Vadinasi, reikia neigti, kad lakūnai pašauti, net jeigu taip ir buvo. Turbūt ir mano kolega taip suprato.

Atidarėme vieną karstą – lavonas jau irstantis. Atidarėme antrą karstą – tas pat. Negalėjome padaryti išvadų. Patariau juos perkelti į Anatomijos instituto lavoninę, kad galėtume išvalyti, nuplauti ir tada susirinkti apžiūrai bei surašyti protokolą. Visi sutiko. Valdžios atstovai liepė lavonus balzamuoti – toks vyriausybės nurodymas. Lavonus nunešėme į Anatomijos instituto baseinus. Laborantui ir preparatoriui įsakiau atsargiai nuplauti ir neliesti gilių žaizdų, nenaudoti jokių instrumentų, o jeigu ką nors pastebės, tuojau man pranešti. Valymas užsitęsė apie dvi dienas. Kadangi lakūnų kūnai ilgai išbuvo šiltame ore, buvo gerokai pabrinkę – išpūsti. Į pilvaplėvės ir pleuros ertmes suleidau konservuojamosios medžiagos, kuri padeda pašalinti pūvančius riebalus ir kitas pūvančias medžiagas. Vėl grąžinau į baseiną. Po dviejų dienų išėmiau – lavonai jau suplonėję, gedimo procesas sustabdytas. Buvo galima kviesti komisiją ir surašyti protokolą.

Abiejų žuvusiųjų kūnai buvo padengti žaizdomis. Su laborantu ir preparatoriumi ieškojome šovinio žaizdų. Vieno lavono kelio sąnario srityje radome įtartinų žaizdų – iš apačios į vidų ir viršų. Tokios žaizdos būna šaunant iš nugaros ir priešakio. Atrodė, kad ta žaizda padaryta šovinio, nes medžio šaka ar metalo trosas būtų išplėšęs audinius. Antrame lavone taip pat rastos dvi žaizdos: pakaušio srityje – apvali žaizda, tokia pati ir iš kitos pusės.

Kitą dieną paprašiau atvykti daktarą Oželį, nes jis – komisijos narys ir Teismo medicinos instituto direktorius, jo nuomonė labai svarbi. Nors ir turėjau didelę praktiką – Pirmojo pasaulinio karo metu fronto linijose ir ligoninėse pro savo rankas praleidau tūkstančius sužeistųjų, tačiau norėjau, kad jis patvirtintų mano sprendimą ir bendrai surašytume protokolą. Oželis atvyko, bet žaizdų neapžiūrėjo, numojęs ranka išėjo. Netrukus jis ar kažkuris kitas valdininkas atnešė pasirašyti protokolą. Pamačiau profesoriaus Oželio parašą. Kas bus, tas bus, aš nepasirašysiu – nusprendžiau.

Pradėjau balzamuoti lavonus – konservuoti nepaprastu būdu, tai yra padaryti juos permatomus, kad būtų galima matyti kiekvieną kaulą, kraujagyslę, organą, o dar tikėjausi kur nors pamatyti šovinį. Balzamavimas užtruko ilgokai, išseko biudžetas. Vėl nuėjau pas profesorių Oželį ir paprašiau apžiūrėti lakūnų žaizdas, kurios gali būti šovinių padarytos. Jis tik nusijuokė ir neatėjo. Visą laiką buvau tikras, kad lakūnai pašauti – sprendžiau iš žaizdų. Gal ir galėjo jas padaryti koks nors geležinis trosas, bet, man atrodė, žaizda būtų išdraskyta. Gal vokiečiai, kurie tvarkė lakūnus, ištraukė tuos geležinius virbus, jeigu jie buvo lėktuvo sudėtyje? Kilo mintis panaudoti rentgeno aparatą, bet valstybinės klinikos nesutiko į rentgeno kabinetą priimti lavonų.

Savo klinikoje sutiko peršviesti daktaras Zachiras vienuoliktą ar dvyliktą valandą nakties. Su preparatoriumi operaciniu vežimėliu nuvežėme lavonus į jo rentgeno kabinetą. Peršvietę šovinių neradome. Bet vis tiek negalėjau tvirtinti, kad mūsų lakūnai nepašauti – juk kulkos galėjo praeiti. Kasdien stebėjau, kaip kinta žaizdos, užsirašinėjau visas pastabas ir motyvus, kad jie buvo pašauti. Dienoraštis užėmė penkiasdešimt puslapių

Buvęs karys savanoris, aš ir Lietuvos kūrimosi laikotarpiu nenutraukiau ryšių su kariais ir karininkais, išėjusiais į atsargą, dalyvavau 1923 m. kuriant Atsargos karininkų sąjungą, šešerius metus be pertraukos buvau jos pirmininkas. Iš tų pareigų pasitraukiau dėl laiko stokos ir nuovargio. Pirmininko vietą užleidau A. Merkiui, kai jis grįžo iš Klaipėdos. Man būnant pirmininku sąjunga praturtėjo, išeinant kasoje buvo apie 40 tūkstančių litų. Sąjunga buvo gavusi koncesiją steigti italų firmą „Laivo bendrovė“. Už tai ši firma sąjungai kasmet mokėjo nemažą pinigų sumą, be to, kasmet du sąjungos nariai galėjo nemokamai plaukti šios firmos laivais.

Pasinaudojau proga ir vieną vasarą nemokamai nuplaukiau į Braziliją. Tuo laiku buvo prasidėjusi lietuvių emigracija į tą šalį. Kelionės metu kaip tik ir teko keliauti su tokiais emigrantais. Stebėjau jų psichologiją ir laikyseną. Išvykę iš Kauno, jie nerodė nei džiaugsmo, nei liūdesio. Važiuodami vokiečių žeme, žiūrėdami į laukus, namus, gėrėjosi, o Lietuvą, savo tėvynę, peikė, niekino. Atvažiavę į Italiją, į Genujos miestą, ir gavę baltos duonos bei kiek tik nori raudonojo vyno, vėl pradėjo drėbti purvą ant mūsų valdžios. Sėdę į

laivą ir kelias dienas paplaukę, susirado mane ir pasiskundė, kad blogas maistas, negali valgyti baltos duonos ir gerti raudonojo vyno, o ir kito maisto negali valgyti be duonos. Vieni buvo įsidėję savos duonos, bet dauguma neturėjo. Klausinėjo, ar Brazilijoje sėja rugius, jeigu ne – jie grįš atgal.

Atplaukus į Santos uostą dingo trys mergaitės – tos pačios, kurios, važiuodamos iki Genujos, buvo prapuolusios ir atsiradusios – tai buvo išdykavimas. Šįkart tėvai labai susinervino. Tuojau sėdome į traukinį, kuris nuvežė į San Paulo miestą. Stotyje radome lietuvį policininką. Žmonės tuoj jį apsupo ir pradėjo klausinėti, kur yra tokia ir tokia gatvė, kur gyvena jų giminės ar draugai. Dalis buvo patenkinta atsakymais, o kiti negavo informacijos.

Nors ir buvo naktis, dvylikta valanda, nuėjome į policininko nurodytas vietas, ieškodami paminėtų gatvių. Nors ir galėjau važiuoti su vežiku ar nueiti į viešbutį, nuvykti į konsulatą pas konsulą Mačiulį, bet buvo gaila palikti savo tautiečius. Atėjome pėsti, nešdami maišus su savo turtu, į miesto centrą, į didelę aikštę, į kurią suėjo daug kelių. Automobilių ir žmonių eismas didelis, jį tvarkė raitoji ir paprasta policija. Visa aikštė apšviesta, grojo orkestras. Loterijos – beveik prie kiekvieno namo lango, daugelis skaitė laikraščius. Susėdome ant šaligatvių taip, kad nekliudytume žmonėms vaikščioti. Mums nerūpėjo aikštės grožis, brazilų temperamentas – norėjome surasti giminių, pažįstamų. Visi buvo nusiminę, nes nežinojo, kur praleisti pirmąją naktį. Gal čia, aikštėje, gal kur nuošaliau, kitoje aikštėje? Net paklausti neišdrįsome – nemokėjome ispanų kalbos.

Priėjęs kažkoks lietuvis pradėjo mus barti, neva kam atvažiavome, negi tikimės baltą duoną valgyti, ko važiuoti ten, kur darbo nėra. Jam nurimus pasiteiravome, kur gyvena Majus iš Tauragės. „Čia pat, – atsakė jis, – aš jums parodysiu". „O kokių organizacijų yra čia?" „Yra ponų organizacija, lietuvių draugija, kuriai nepriklausau". Galiausiai paklausėme, kur yra ta lietuvių draugija. Jis nurodė gatvę ir namo numerį. Pailsėję pakilome, padėkojome tam lietuviui ir nuėjome draugijos ieškoti.

Pakeliui užbėgau į Majo butą, bet jo neradau, durys buvo užrakintos. Suradome gatvę, ilgai ėjome iš vieno galo į kitą, kol pagaliau suradome ir namą. Antrame aukšte šviesu, girdėti muzika, šokiai ir lietuvių kalba. Paspaudęs skambutį pasitraukiau tolyn, užleisdamas vietą kitiems. Iš viršaus atbėgo vienas šokių dalyvis, atrakino duris ir paklausė, kas esame. Sužinojęs, kad mes – nauji emigrantai, pradėjo plūstis, ko čia atvažiavome ir ko norime. „Norime jūsų pagalbos, kad priimtumėte nakvynei", – paprašėme. Jis griežtai atsisakė ir jau norėjo uždaryti duris. Tai pamatęs paprašiau pakviesti draugijos pirmininką arba kurį nors valdybos narį.

Atėjo visas būrys lietuvių su valdyba priešakyje. Vienas iš jų mane su džiaugsmu atpažino. Paprašiau po koncerto leisti ant grindų pagulėti. Jie

sutiko ir užleido visą apatinį aukštą, kur buvo ir lovų. Nuėjęs į viršų, į valdybos kambarį, papasakojau, kokiu tikslu ir kaip atvažiavau į Braziliją, perdaviau Kauno naujienas ir kitką. O mano kelionės draugai apsitvarkę išnaudojo progą pasikalbėti apie giminių ir draugų gyvenamąsias vietas bei darbus.

Draugijos pirmininkas Eidrigevičius norėjo mane sulaikyti, kad pas jį pernakvočiau, bet atsisakiau, nes viešbutyje geriau pailsėsiu nei svetimoje šeimoje. Konsulas Mačiulis, sužinojęs, kad atvykau, pasikvietė pas save ir ten pernakvojau. Mus visus prikėlė ožkos, kurias šeimininkas varė per gatves ir prie kiekvieno namo sustodavo. Šeimininkas įsakydavo sustoti, kurią ožką reikėdavo melžti, tą pašaukdavo vardu, ji ateidavo, šeimininkas pamelždavo ir padėdavo pieną. Taip ir keliavo per gatves, kol visas pamelžė.

Pusryčių metu papasakojau, koks mano kelionės tikslas. Pirmučiausia – pailsėti, pakvėpuoti grynu vandenyno oru. Norėčiau susipažinti su Anatomijos institutu ir jo darbu, apžiūrėti kitas medicinos įstaigas, susipažinti su brazilų charakteriu, pastudijuoti, nors ir iš toli, negrų, indėnų, metisų ir lietuvių emigrantų gyvenimą. Ir apskritai susipažinti su Brazilija bei jos gamta. Daktaras Mačiulis prižadėjo viską parodyti pats, o jeigu bus užimtas, surasti kitą lietuvį, kuris pažįsta San Paulo miestą ir jo gyvenimą.

Mačiulis nuvežė mane į Anatomijos institutą. Jis – seno tipo, sienos ir lubos – iš stiklo, saulė kepina lavonus, šie preparuojami pagal europinį pavyzdį. Studentai – negrai ir baltieji, moterys ir vyrai. Muziejus menkas, laboratorijos mažos, kiti Medicinos fakulteto rūmai irgi nepatenkina milijoninio miesto poreikių. Bet San Paule statomi nauji milžiniški medicinos rūmai, statybos įrangą remia Rokfelerio fondas – aukoja keturiasdešimt milijonų reisų su sąlyga, kad valdžia pridės tiek pat. Reisas tuo metu buvo lygus vienam litui.

Konsulas mane nuvežė prie tų rūmų. Sužinojau, kad juos planuojant ir statant dalyvauja ir technikas – ponas Vagneris iš Šančių. Tuo metu Brazilijoje trūko technikų, inžinierių ir apskritai specialistų, todėl atvykėliai gana greitai gaudavo darbą ir iškildavo į aukštesnes vietas.

Buvau nuvežtas ir į civilizacijos nepaliestą mišką, kur yra garsusis Butentano institutas. Jame gaminamas serumas iš nuodingųjų gyvių. Aplankėme muziejų, kur išvydau visų rūšių gyvates ir kitus gyvūnus. Vienas iš jų krito į akis – uždarytas akliname stikliniame narve. Jis panašus į varlę, bet apaugęs samanų spalvos plaukais. Pakanka suduoti į stiklą pieštuku ir sienos bei lubos aprasoja taip, kad gyvūno nesimato. Labai nuodingas, jeigu smulkiausias lašelis patenka ant kūno paviršiaus – žmogus miršta, nes priešnuodžių dar nesurasta. Nuėjome į gyvačių lauką, aptvertą tankiu tinklu, o iš vidaus išcementuotas gilus griovys, pilnas vandens. Vidury lauko – gyvatės namukas.

Įėjo dresuotojas, apsiavęs ilgais geležiniais batais, sugavo gyvatę ir pademonstravo, kaip reikia paimti jos nuodų. Paskui pasukome į mišką. Medžiai stori, aukšti, šakos iš abiejų pusių leidžiasi žemyn – susidaro neapšviestas tunelis. Ant šakų šakelių rangosi gyvatės ir kiekviena, galvą nuleidusi žemyn, rodo liežuvį, dantis ir išleidžia garsą tarsi skambindama. Man pasidarė baisu, gausybė garsų ir vaizdų privertė grįžti.

Su ponia Mačiuliene aplankiau istorijos muziejų. Eksponatai – daugiausia iš kovos su ispanais dėl krašto nepriklausomybės. Dar buvome turgavietėje. Į akis krito krūvos apelsinų, bananų ir kitokių vaisių. Žmonės čia pat lupo bananus ar pjaustė ananasus ir žieves metė ant žemės. Įvairiausios papūgos ir kitokie paukščiai rėkė, švilpė ir leido kitokius garsus. Vėliau dar kelis kartus vienas apsilankiau šioje turgavietėje, ypač stebėjau negrų ir metisų elgesį.

Ponas Mačiulis pasiūlė užeiti pas ukrainiečius gydytojus, kurie suteiks žinių apie Brazilijos mediciną ir socialinę padėtį. Davė adresą ir telefono numerį.

Drauge su konsulu teko dalyvauti žymaus miesto gydytojo laidotuvėse ir uždėti ant jo kapo vainiką nuo Lietuvos. Laidotuvėse nedalyvavo moterys, net nebuvo įleidžiamos į kapines. Motina, žmona ir vaikai pasiliko namie. Brazilai stebisi, kad naujųjų emigrantų laidotuvėse dalyvauja moterys. Milijonieriai turi savo kapines, o paminklai turbūt visi atvežti iš Italijos ar Ispanijos. Mažesni turtuoliai taip pat turi atskiras kapines. Prasčiokų kapų nemačiau, tik girdėjau, kad jie būna kur nors laukuose.

Brazilijoje negalima įeiti į namus arba eiti pro vartelius nepaskambinus. Savininkas nėra atsakingas, gali ir nušauti, o policija nuveš arba į Anatomijos institutą, arba į laukus ir ten palaidos. Jeigu vyriškis ateina į namus, kai nėra šeimininko, šis grįžęs žmoną gali nušauti ir pranešti policijai, kad pasiimtų lavoną – tardymų nėra. Vyrai, išeidami į darbą, dažnai užrakina moteris namuose ir raktus pasiima su savimi. Baltąsias moteris, einančias į parduotuves arba turgų, lydi tarnai vyrai arba moterys juodukės.

Nuėjęs pas ukrainietį gydytoją paskambinau į jo butą vieną kartą, kiek vėliau – antrą, bet niekas neatidarė. Grįžau į vaistininko – lietuvio iš Kauno vaistinę, kur sužinojau, kad gydytojas ligonius priiminėja iki šeštos valandos. Iš vaistinės vėl paskambinau, gydytojas atsiliepė. Paprašiau priimti mane ir pasakiau, kad Lietuvos konsulas patarė kreiptis į jį medicinos ir socialiniais klausimais. Jis sutiko. Nuėjęs skambinau ilgai, bet niekas neįleido. Dar sykį paskambinęs išgirdau šunų lojimą, moters žingsnius. Įėjusį mane užpuolė šuo ir lodamas puolė ant kaklo. Iš kabineto išbėgo gydytojas, šuo mane paleido, o moteris, žinoma, pradėjo priekaištauti, kad įėjau į namus be leidimo.

Gydytojo kabinetas menkai apstatytas, bet atsisėsti yra kur. Pasakiau, kokiu tikslu atėjau. Jis pradėjo kalbėti apie save ir savo draugus ukrainiečius

gydytojus, pabėgusius po Pirmojo pasaulinio karo. „Be manęs, San Paule yra ir kitas gydytojas ukrainietis, buvęs draugas. Padirbęs čia metus ligoninėje, gavau leidimą verstis praktika. Turiu pacientų iš lietuvių, lenkų, ukrainiečių ir tikrų brazilų. Bet labai pasiilgau savo tėvynės, čia nevilioja papročiai. Tamsta matei sceną prie durų? žmona negali pasirodyti ten, kur yra nepažįstamas vyriškis. Turiu draugą gydytoją – iš universiteto suolo, iš vienos ligoninės. Abu vedę, sugyvenome gerai, užeidavome mes pas juos, jie pas mus, o dabar jau viskas pasikeitė. Vieną kartą užėjęs pas juos vyro neradau, žmona paprašė palaukti. Greitai jis atėjo ir puolė ant manęs su revolveriu rankose. Atsiprašiau ir prižadėjau daugiau pas juos neužeiti".

Mums bekalbant žmona pasibeldė į duris ir, šiek tiek jas pradariusi, įkišo padėklą su kava bei pyragaičiais, bet pati nepasirodė. Geriant kavą gydytojas man pateikė Brazilijos gyventojų – ligonių statistiką. Pasirodo, devyniasdešimt procentų brazilų serga sifiliu. Tą skaičių papildo atvykėliai – kurį laiką pagyvenę, jie irgi apsikrečia šia liga. Išplitusi prostitucija, prostitučių namai miesto centre ir periferijoje yra legalūs, susiskirstę pagal tautybes. Vedę vyrai žmonas užrakina, nes joms negalima iš namų išeiti vienoms arba ką nors pas save pasikviesti. O vyrai išeina, ir jos žino, kur. Taigi vyras yra viešpats, o žmona – šeimininkė ir vaikų auklėtoja. Nors gyvenimas palaidas, bet žmonės religingi. Bažnyčiose žmonės gula ant grindų kryžmai, meldžiasi, prašydami nuodėmių atleidimo.

Apsilankiau inžinieriaus Vagnerio šeimoje. Jie gyvena nuosavoje gražioje viloje. Maloni šeima, maloni žmona, dukteriai – aštuoniolika ar dvidešimt metų. Jie pasiūlė supažindinti mane su brazilų gyvenimu po šeštos valandos vakaro. Visi keturi sėdome į automobilį ir iš lėto išvažiavome į miesto gatves. Įvažiavome į plačią gražią gatvę, moterys užleido mašinos langų užuolaidas, kad žmonės jų nematytų. Vyrų – pilna gatvė, kaip Pasvalyje ar Veliuonoje per Petrines.

Grįžus pas Vagnerį mane pavaišino europietiškai, papasakojo, kaip sekasi jam ir kitiems lietuviams specialistams – inžinieriams, technikams ir amatininkams. Pasirodo, jiems sekasi gerai, net ir paprastiems vikresniems darbininkams, kurie moka skaityti ir rašyti bei yra pramokę vietinę kalbą. Susipažinęs su papročiais ir gavęs kitos informacijos, atsisveikinau.

Kitą dieną aplankiau San Paulo lietuvių laikraščio redakciją ir pas juos kelias dienas nakvojau. Redaktorius ir leidėjas buvo malonus ir daug papasakojo apie lietuvius emigrantus. Jų apskaičiavimu, Brazilijoje tuo laiku buvo apie dvidešimt tūkstančių lietuvių. Didžiausia kolonija – San Paulo valstijoje. Bet tarp tų lietuvių buvo nemažai pabėgusių valdininkėlių, savo tėvynėje padariusių nusižengimus. Jie ir čia nepritampa, o gyventi nori. Būna, kad žmonai leidžiama uždarbiauti arba vyrai mokosi gaudyti krokodilus, lupti jų

odas ir pardavinėti. Redaktorius papasakojo daug nuotykių, patirtų Lietuvoje ir Brazilijoje. Dar sužinojau, kad Brazilijos valdžia gaudo komunistus ir išveža į Atlanto salas, kad pasitaisytų. Su konsulu aplankėme naują lietuvių mokyklą Vola Zallina rajone, kur yra didžiausia lietuvių kolonija. Gavęs iš konsulo informacijos apie Rio de Žaneiro lietuvių koloniją, pavakary traukiniu išvykau į tą miestą. Atvažiavau anksti rytą. Kelionė buvo sunki. Apačioje guli prancūzas inžinierius, o aš – viršuje. Traukinys važiuoja greitai, tai į kalną, tai į pakalnę, tai sukasi į vieną, tai į kitą pusę. Pirmą kartą pajutau, kad juda mano žarnynas ir kiti organai. Negalėjau užmigti, išėjau į koridorių. Ten ilgame fotelyje sėdi vagonų palydovas negras ir rūko ilgą pypkę. Pasidarė nejauku, tad grįžau ir atsistojau prie lango, pro kurį matėsi kalnų pašlaitės. Galop pradėjo švisti, o traukinys – leistis į pakalnę. Oras pasikeitė – tapo karštas ir drėgnas. Laukai lygūs, aplink prisodinta medžių – turbūt apelsinmedžiai ar kiti vaismedžiai.

Pasiekėme Rio de Žaneirą. Šiek tiek pažinojau tą miestą, nes dar vykdamas į Braziliją, kai laivas sustojo dviem ar trims valandoms, su keliais keleiviais iš Šveicarijos ir Vokietijos pravažiavome pro gražiausias miesto alėjas ir pakrantes. Labai gražūs vaizdai žiūrint į jūrą – salelės, aukštos uolos. Į vieną aukščiausią uolą nutiestas metalinis trosas, kuriuo kyla vagonai nuo krantinės iki uolos viršūnės, o ten yra didelis, gražus ir brangus restoranas.

Pagrindinėje gatvėje parduotuvių vitrinos didelės, prabangios, bet didelės ir kainos. Atlanto įlankos pakrantėje turtuolių rezidencijos apsodintos egzotiškais medžiais ir gėlėmis. Rezidencijos paprastai su parkais, pastatytos puikiai ir originaliai, atspindėjo krašto statybų stilius – japonų, romėnų, gotikos, renesanso. Pavaikštinėjęs suradau Šiaulį, buvusį klaipėdietį. Įėjęs į dirbtuvę paklausiau vienos tarnautojos, ar jis čia dirba. Merginos kūnas pridengtas tik tam tikrose vietose, Šiaulys irgi tik su trumpomis, lengvomis kelnėmis. Pamatęs mane pažino, pasiūlė aprodyti viską, ką vertėtų pamatyti, ir nuėjo pranešti savo viršininkui, kad išeina su svečiu. Jis dirbo Panamos skrybėlių fabrike viršininko padėjėju, todėl ir galėjo išeiti.

Pirmiausia užsukome į geriausią kavinę. Joje pilna žmonių, kavą atneša mergaitės. Sužinojau, kad šioje kavinėje lankosi turtuoliai arba europiečiai. Mergaitės dirba tik iki šeštos valandos vakaro, o vėliau jau vyrų pamaina, bet kai kada atsiranda ir drąsuolių, kurios dirba po šeštos valandos. Anksčiau čia dirbo dvi geros, gražios lietuvaitės, mokėjusios kultūringai elgtis. Jos gavo vyrus – viena milijonierių, kita multimilijonierių. Mano gidas norėjo su jomis mane supažindinti, nes gerai pažinojo, padėjo įsikurti, bet pastebėjo, kad lietuvaitės jau virto poniomis.

Aplankiau Anatomijos institutą, kuris nesužavėjo turtingumu – tai ne Vokietijos ar Austrijos universitetai. Aplankėme kitas medicinos įstaigas,

tuberkuliozės sanatoriją, Šiaulys aprodė miestą. Užėjome išgerti kavos, bet jau į kitą kavinę, kur aptarnavo tik vyrai. Išgėriau penkis puodelius, nes jie labai maži, kaip „kleboniškos" taurės. Brazilams pakanka vieno ar dviejų puodelių, jie geria ilgai, po truputį, po keletą lašų. Kava labai skani.

Pastebėjau ne vieną, o daug žmonių be dantų arba tik su dviem dantimis, daug sklerotikų, kurie išsiskyrė nesąmoningais judesiais, rankų drebėjimu. Ir tokie klientai sėdėdavo ilgai, gerdami vieną puodeliuką. Tai ne piktnaudžiavimo kava, bet venerinių ligų pasekmė.

Apsistojau viešbutyje. Kambarys paprastas, lova paruošta, ant čiužinio patiesta paklodė, vietoj antklodės – taip pat paklodė. Visa lova padengta metaliniu tinklu. Atsigulęs užmigau ir net nepajutau, kaip atsirakinęs duris įėjo sanitarijos gydytojas. Jis pamatavo mano kūno temperatūrą ir parašė raštelį, kad esu sveikas. Kiekvieną atvykėlį iš svetur turi apžiūrėti gydytojas – išsiaiškinti, ar žmogus neužsikrėtęs maliarija. Jei taip, jis tuojau nugabenamas į atitinkamą ligoninę.

Antrą dieną aplankėme muziejus. Sunku net aprašyti, kokius didelius turtus slepia Brazilijos žemė. Norint tai išstudijuoti, reikia ne valandų, ne savaičių ir net ne mėnesių. Padariau išvadą, kad kraštas turtingas, daug neišsemiamų turtų, tai – ateities kraštas. Išeidami iš muziejaus susitikome lietuvaitę, kuri buvo ištekėjusi už multimilijonieriaus. Pasisveikinome, bet nesusipažinome, nes ji ėjo su savo vyru. Brazilai vyrai nemėgsta, kai jų žmonos bendrauja su svetimais vyrais.

Padėkojęs atsisveikinau su savo palydovu ir išvykau į stotį. Traukinyje vėl gulėjau antrame aukšte, o apačioje keleivis, kalbantis tik portugališkai, tad nesusikalbėjome. Matau – jis visiškai nusirengia ir prisidengia tik paklode. Pagalvojau, kad ir aš taip padarysiu. Nusirengęs atsiguliau taip, kad pro langą galėčiau matyti Brazilijos gamtą. Miegas neėmė, rūkiau braziliškas cigaretes, o berūkydamas užmigau. Po kiek laiko pajutau karštį, atsibudau – visur dūmai, pagalvė dega. Griebiau ją, suspaudžiau ir užgesinau. Pradaręs langą išleidau dūmus, o pagalvę išmečiau. Mano kaimynas knarkė ir nieko nejuto. Ėjau į tualetą, bet paspaudžiau ne tą mygtuką – pataikiau į svetimą kabiną, kur gulėjo dvi panelės, taip pat nuogos. Jos pradėjo šaukti, o aš atsiprašinėti kartodamas „pardon". Nuėjau į vagono koridorių, kurio gale sėdėjo negras, bet nieko nesakė.

Nutariau nebemiegoti, bet buvau išsitepęs, reikėjo nusiplauti. Nuėjau į prausyklą, paspaudžiau mygtuką ir pradėjau praustis. Nusiprausęs norėjau kraną užsukti, bet nepavyko. Ir taip spaudžiau, ir kitaip, o vanduo vis bėgo. Jau apsėmė batus, tad išbėgau į koridorių ir pašaukiau negrą. Atėjęs jis pasuko kraną ir vanduo nustojo bėgti. Nieko nesakęs negras išėjo, o aš, kai tik traukinys sustojo kažkokioje stotyje, pasiėmiau savo daiktus ir pasukau į bufetą.

Toliau važiuodamas visą laiką bijojau, kad manęs nenubaustų. San Paulo stotyje išlipau pro užpakalines duris.

Per mėnesį neįmanoma pažinti už Europą didesnio krašto ir jo gyventojų, bet pamačiau daug. Žinoma, būčiau turėjęs daugiau naudos, jeigu būčiau mokėjęs ispanų kalbą arba jei būčiau buvęs ne vienas. Be to, susisiekimas tarp miestų sunkus, o nuvykti giliau į kraštą negali rizikuoti ir net neįmanoma – ten neįeinamos džiunglės su įvairiausiais gyvūnais. Bet pamačiau įvairiausius žmonių tipus – indėnus, metisus, negrus. Prisižiūrėjau ir į negrų tipus bei kolonistus Viduržemio jūros gyventojus – ispanus, italus, bulgarus, graikus, rumunus.

Susidariau vaizdą, kad mūsų žmonėms reikėtų nuvykti į Braziliją – dėl jų papročių, higienos ir sanitarijos sąlygų, taip pat ir dėl klimato. Medicinos lygis, atrodo, žemas. Tuo laiku dar buvo galima gauti leidimą praktikuoti ir už kelis šimtus reisų arba padirbus pas kurį nors gydytoją asistentu. Tas kraštas turėtų vilioti biologus, žemės gelmių tyrinėtojus, amatininkus specialistus.

Padėkojau visiems, kas man padėjo, ir išvykau į Santos uostą. Pavežė konsulas ir ponia savo automobiliu. Pakelėje automobilis sugedo. Mes su ponia nuėjome pėsti, žiūrėdami į kelią bei apylinkes, kad neužliptume ant gyvatės ar kito nuodingo ir pikto gyvūno. Pataisytas automobilis mus pasivijo ir vėl nuvažiavome. Plokščiakalniu važiuoti nekaršta. Nusileidome pro rūkus į pakalnę, kur oras karštas ir drėgnas. Laukai vietomis dirbami, vietomis apaugę kažkokiais medžiais ir krūmais, duodančiais vaisius.

Laivas jau uoste. Užėjau pas kapitoną ir padaviau popierius. Jis paskyrė man pirmos klasės kabiną, bet paprašiau valgį skirti antros klasės, nes pirmosios maistą atneša į kabiną ir reikia duoti daugiau arbatpinigių. Jis sutiko. Atsisveikinau su konsulo šeima ir užlipau ant denio, kad galėčiau stebėti Brazilijos krantus. San Paule pirkau papūgą ir iš plaštakių sparnų padarytus paveikslus su šventųjų ir Brazilijos atvaizdais.

Laivas išplaukė. Ant denio daug žmonių. Laivas plaukė Brazilijos pakrantėmis į Rio de Žaneiro pusę. Matėsi balti kaip sniegas kalnai, vandens paviršiuje – aukšti uolų iškyšuliai. Išsimaudęs nuėjau gulti ir užmigau.

Ryte išėjęs ant denio pamačiau ilgą pakrantę, apšviestą ypatinga šviesa, o už miesto, ant kalno, – apšviestą statulą. Laivui priplaukus krantą dar kartą nuėjau į miestą. Norėjau nusipirkti konservuotų vaisių – dovanų namiškiams, bet kišenėje neradau pinigų. Nubėgau į laivą jų ir dokumentų ieškoti. Neradęs nusiminiau ir nežinojau, ką daryti. Ieškojau visur – nėra. Laivas pajudėjo ir išplaukė skersai Atlanto. Tik antrą dieną viską radau po pagalve. Pasirodo, tarnautojas, radęs piniginę ant stalo, pakišo po pagalve, kad kas nors nepaimtų. Gavęs laivo laikraštį skaičiau apie laivo keleivius, radau lenkų, rusų pavardes ir vardus, profesijas. O atėjęs pietauti išgirdau rusų kalbą.

Tai buvo grafas Tolstojus, garsaus rašytojo Levo Tolstojaus sūnus. Sėdėjo ir trys lenkės, kurios vyko į Samarą pas komunistus. Jos mane kalbino, akimis viliojo. Vengiau jas susitikti ir laukiau, kada laivą pradės mėtyti ir jos susirgs jūros liga. Neilgai reikėjo laukti – plaukiant per pusiaują bangos pradėjo laivą mėtyti. O aš tuo metu jaučiausi gerai, apetitu nesiskundžiau.

Susipažinau su viena rusų artiste, kuri kiekvieną vakarą dainuodavo „Volga, Volga, mat' radnaja", jos klausydavausi. Dar susipažinau su žydu iš Čilės, kuris buvo gimęs Lietuvoje, Vilniuje, ir šiek tiek mokėjo lietuviškai. Jis supažindino mane su žydų vadais ir verslininkais. Jis laivo laikraštėlyje rado mano pavardę ir titulą, todėl klausė, ar aš esu lietuvis, universiteto profesorius. Pasakojo pažįstąs Lietuvą ir turįs ten giminių, o važiuojąs į Šveicariją, į sionistų kongresą, vėliau galbūt pasuksiąs ir į Vilnių, o iš ten – į Palestiną. Padėkojo, kad gyniau žydų teises į mokslą.

Laive vyko baliai ir žaidimai. Laimėjau pirmąją premiją žaidime – numesti priešą nuo karties, sėdint ant tos pačios karties, ir pirmąją premiją kitame žaidime – išbandyti vyrų jėgą tempiant virvę. Buvau paskelbtas Lietuvos čempionu ir gavau du prizus.

Nusibodo plaukti, pasiilgau savo krašto, šeimos, savųjų. Nusiunčiau telegramą iš laivo, kad grįžtu. Laivas plaukė tarp Afrikos krantų ir Kanarų salų. Jau matėme krantą, pro šalį plaukė tų kraštų žvejų laiveliai. Juos mėtė bangos, atrodė, kad jūra juos prarys.

Galop laivas pasiekė Ispanijos krantą ir, neilgai užsibuvęs Kadizo uoste, pasuko į pietų rytus – Gibraltaro link. Plaukiant Gibraltaro sąsiauriu visas laivo personalas ir keleiviai išėjo ant denio ir su žiūronais stebėjo Afrikos Tanžero miestą ir Ispanijos krantus su anglų tvirtove Gibraltaru. Afrikos iškyšulys su Tanžero miestu ir tvirtove paprasta akimi buvo sunkiai matomas, o Gibraltarą įžiūrėjome ir be žiūronų. Vėliau jau plaukėme į šiaurės rytus pro Malagą, Kartageną, Valensiją. Pastarąją buvo galima stebėti tik su žiūronais. Sustojome Barselonos uoste. Čia laivas turėjo stovėti keturias valandas, todėl susidarė grupės, norinčios aplankyti tarptautinę parodą. Nuvykau ir aš su viena grupe. Nustebino fontanų eilės ir ispanų liaudies dirbiniai. Nuvažiavome pažiūrėti ir naujai statomos gotikos stiliaus katedros iš brangių Uralo kalnyno akmenų.

Paskui laivas pasuko Prancūzijos pietinio kranto link. Ties Villa France sustojo, gana daug keleivių persėdo į mažesnį laivą. Neilgai trukus pasiekėme Genują.

Mieste žmonai ir dukrai nupirkau dovanų – skaras, išsiuvinėtas gėlėmis, paskui papietavau gerame restorane. Grįžęs į viešbutį susimokėjau ir išvažiavau į stotį. Nusipirkau bilietą iki Kauno. Žiūrėdamas į priešais sėdintį keleivį mąsčiau, kad jis man kažkur matytas. Pradėjau jo klausinėti. Pasirodo, jį buvau sutikęs laive. Važiuoja į Berlyną, moka vokiečių, rusų ir daug kitų

kalbų. Laive buvo išrinktas „kunigu“, kuris krikštijo dešimt keleivių, pirmą kartą plaukusių per pusiaują. Papasakojo, kad daug kartų yra apkeliavęs visą pasaulį. Pamaniau, kad jis gali būti aferistas, vežiojasi didelius ir sunkius lagaminus. O gal juos veža savo žmonai? Paklausęs apie žmoną išgirdau, kad ji gyvena ne Berlyne, o Čilėje. Dar papasakojo, kur pasaulyje geriausia gyventi – Amerikoje, ypač Pietų, bet reikia mokėti gyventi. Sužinojęs, kas esu, jis nutilo ir pasidarė nelabai kalbus.

Kai pradėjo temti, jis patikrino lagaminus, išsitraukė geležinę piršto storumo lazdelę ir, pridėjęs skersai durų, pririšo, kad niekas jų neatidarytų. Paklausus, kam tai daro, atsakė, kad niekas nekliudytų miegoti. Pradėjau bijoti. Bet ko man bijoti, juk pinigų neturiu, liko apie šimtas litų, dvidešimt markių ir suvenyrai. Abu užmigome. Netoli Erfurto konduktorius mus prikėlė ir patikrinęs išėjo. Mano kaimynas pasižiūrėjo į lagaminus, paskui pradėjo kratyti kišenes. Dievuli mano, kiek jis tūkstančių dolerių vežasi: užpakalinėse kelnių kišenėse – tūkstantinės, šoninėse – šimtinės. Paklausus, kam tiek pinigų, jis atsakė esąs Čilės azoto įmonės atstovas, važiuojąs į Berlyno azoto fabriką, kur mėginsiąs papirkti fabrikantus. Priminiau, kad vokiečio nenupirksi už jokius pinigus. Jis atsakė juos puikiai pažįstąs. Netoli Berlyno jis dingo, o aš važiavau toliau, pasiekiau Eitkūnus ir laimingai grįžau į tėvynę, į savo ūkį Pakalniškiuose prie Šeduvos.

Iš Brazilijos parvežta papūga atnešė visai šeimai nelaimę. Susirgo žmona, tarnaitė ir aš. Ypač ilgai ir sunkiai sirgo žmona. Kai šiek tiek pasitaisė, reikėjo ją siųsti net į Italijos kurortus, kur ligoniai gydomi tyru oru. Reikėjo pasirinkti Turiną, San Remą, arba prancūzų Nicą. Lydima gydytojo ji nuvažiavo į Toriną, iš ten išvyko į San Remą. Išbuvusi kelis mėnesius persikėlė į Nicą, o namo grįžo tik po pusmečio.

Per Kalėdų atostogas nuvykau jos aplankyti ir radau pasitaisiusią. Po kelių dienų surengėme ekskursiją į Ventimigliją ir Mentoną. Aplankėme priešistorines gyvenvietes, urvussu palaidojimais. Primaldo kalnuose, aukščiau Ventimiglijos, yra Voronovo institutas ir zoologijos žvėrynas. Tuo metu institutui vadovavo rumunas daktaras Aleksandresko, kuris man padovanojo knygą apie eksperimentų rezultatus.

Apžiūrėjome žemės plyšius, susidariusius po žemės drebėjimo praėjusiame šimtmetyje. Aplankėme bažnyčias. Mentone, kaip ir San Reme, pilna žmonių, atvažiavusių iš tolimų kraštų pailsėti, atgauti sveikatą, pasigydyti, palošti ruletę, paišdykauti. Prancūzų pusėje galėjome gauti šiauriečių valgių ir gero vyno, italų pusėje – taip pat gero vyno, įvairių sūrių ir makaronų. Tuo laiku San Reme sveikatą taisė generolas Žukauskas, pulkininkas Mačiuika, viena mano mokinė ir dar kelios šeimos iš Lietuvos. Buvo vienas nuolatinis gyventojas kunigas Borodičanas, kuris turėjo savo vilą prie paties jūros kranto ir

savo nuosavą bažnyčią, mėgstamą šiauriečių ir italų. Jis – lietuvis, lietuviškai kalba, tarnavo Lenkijai ir ją apgaudinėjo, du kartus lankėsi Lietuvoje, bet tarp lietuvių kunigų neturėjo pasitikėjimo. Nepaisant to, į jo vilą persikėlė pulkininkas, generolas ir mano žmona, nes vieta buvo geriausia, tarp gėlių, prie jūros ir parko, kur simfoninis orkestras grojo kiaurą dieną. Palikau žmoną ne vieną, tarp savų – pulkininko Mačiuikos, generolo Žukausko ir studentės Opicaitės, o pats grįžau namo. Gailėjausi, kad nenukrypau iš kelio ir neaplankiau Romos bei kitų Italijos universitetų, nebuvau ir Vienos universitete. Jeigu kada nors būsiu Italijoje, būtinai turėsiu juos aplankyti, nes dirbdamas nuolat susiduriu su italų mokslininkų, ypač su Serdgi, darbais, taip pat ir su Vienos antropologijos instituto tyrinėtojų veikalais apie žmogaus kilmę, plitimą, kultūrą, paveldėjimą ir kitką.

Tik vėliau, 1938-aisiais, buvau priverstas vykti į Romą šeimos reikalais ir ta proga iš dalies savo norą patenkinau. Vieną naktį sapnavau savo dukrą, medicinos trečio kurso studentę, kuri ištekėjusi persikėlė gyventi į Romą ir toliau ten studijavo mediciną. Eidama Panevėžyje per Nevėžio upės lieptą įkrito ji į upę ir, užsikabinusi už ledo, plaukdama šaukėsi pagalbos. Atsibudau – širdis daužosi, pradėjau blaškytis. Žmonai papasakojau tą baisųjį sapną. Greitai atsikėlęs paskambinau į Romą, į Vileišių butą. Po penkiolikos minučių mane sujungė. Dukters vyro sesuo Rita Vileišytė, kuri buvo atvykusi su motina po Romą pasižvalgyti, pasakė, kad ją išvežė į ligoninę, ten ir vyras jau nuvykęs. Padėjau ragelį ir su žmona nutarėme važiuoti į Romą. Susirgo vienintelė dukra, motina ir tėvas turi vykti. Nors ten yra vyro motina, bet ji neturi motiniškos meilės. Penktą valandą ryto paskambinęs žentas pranešė, kad dukrai geriau. Pasakiau, kad rytoj šeštą valandą vakaro išvažiuojame su žmona į Romą. Stotyje mus sutiko dukters vyras ir tiesiai nuvykome į ligoninę. Pasirodo, dukrai buvo eklampsija, bet būklė gerėja, tad visi nurimome.

Turėjau progą aplankyti universiteto Anatomijos institutą, Anatomijos muziejuje pamačiau senų laikų eksponatus, padarytus žmogaus kūno tyrinėtojų prieš tris keturis šimtus metų, taip pat vėlyvesnius sausus preparatus, visų kraujagyslių, nervų išsišakojimą iki smulkiausių siūlelių, iki kapiliarų audiniuose. Ir aš mėginau padaryti tokius preparatus, vienas pasisekė, bet, neturėdamas lėšų, negalėjau jo išsaugoti – studentai, ruošdamiesi egzaminams, pieštukais ar pirštais išlaužė smulkias kraujagysles bei nervus.

Aplankiau muziejus ir istorines vietoves: Etruskų, Vatikano, Nacionalinį muziejus, katakombas, Šv. Petro kalėjimą, Šv. Petro, Šv. Jono ir daug kitų bažnyčių, popiežiaus sodą, vasaros rezidenciją, Koliziejų, Panteoną, kur palaidoti karaliai, Rafaelis, Mikelandželas, Kapitolijų, Siksto koplyčią ir daug kitų vietų. Įspūdis didelis. Bet norint pažinti Italiją, ypač jos meno turtus, reikia studijuoti ne savaitę ir ne mėnesį, o gal net visą amžių. Visuose mies-

tuose daug meno paminklų – Genujoje, Milane, Florencijoje, Venecijoje, Neapolyje, Pizoje ir kitur.

Dukters sveikatai pagerėjus palikau žmoną ir išvykau pro Veneciją į Vieną. Ten aplankiau turtingą Archeologijos muziejų, Antropologijos institutą ir Anatomijos instituto muziejų. Iš Archeologijos muziejaus eksponatų buvo matyti, kaip tobulėjo įvairių laikotarpių žmogaus kultūra, nes eksponatai susisteminti pagal laikotarpius. Viskas aišku, lengvai suprantama ir todėl vilioja. Antropologijos instituto personalas malonus, viską aprodė, net savo mokslo darbų padovanojo. Direktoriaus kabinete pasikalbėjome. Pasakiau, kad esu nelabai patenkintas kai kurių Vokietijos antropologų išvadomis apie lietuvių kilmę. „Taip, – atsakė jie, – bet jūs tirkite savo ir gretimas tautas. Mums žinoma, kad lietuviai priklauso rytų baltų rasei, bet iš kur ji kilusi – jūsų uždavinys nustatyti. Mes dabar sprendžiame paveldėjimo problemą". Ir parodė savo darbo rezultatus – nuotraukas. Taip pat paprašė mūsų tautiečių (vyrų ir moterų) nuotraukų muziejui. Direktorius mane pakvietė stoti į Austrijos antropologų draugiją. Padėkojęs sumokėjau nario mokestį – dešimt markių. Atsisveikinęs prižadėjau atsiųsti nuotraukų.

Galiausiai aplankiau Anatomijos instituto muziejų. Jame daug eksponatų, padarytų Italijoje, nes po jais – italų mokslininkų parašai. Visuose universitetuose, kuriuos aplankiau, pasiėmiau knygelių apie anatomijos studijų tvarką, kad galėčiau įrodyti, kiek valandų turi būti praktikos, per kurią studentas turi atlikti darbą, ir kiek valandų – teoriniams klausimams. Tai, pasirodo, labai svarbu, nes Anglijoje ir Amerikoje darbo valandos skaičiuojamos. Iš Vienos grįžau į tėvynę toliau dirbti.

Perskaičiau mūsų kaimynų latvių straipsnius Rygos laikraščiuose apie kuršių giminystę su latviais ir profesoriaus Primavo laišką, kuriame rašoma apie būtinybę antropologiškai ištirti Neringos ir Klaipėdos sričių gyventojus surengus bendrą ekspediciją. Supratau tą norą. Kodėl negaliu vienas tirti, juk mano tyrimo duomenimis galės naudotis ir kaimynai, ir visi kiti institutai, kurie domėsis mūsų kraštu. Kreipiausi į fakulteto tarybą paaiškindamas, kodėl iškilo toks reikalas. Taryba sutiko su mano idėja organizuoti šešių žmonių ekspediciją be latvių ir paprašė skirti lėšų. Ministerių kabinetas davė prašomą sumą. Su asistentais Žemaičiu, Kavoliu ir studente V. Žilinskaite išvykome į Klaipėdą. Ten prisistačiau gubernatoriui ponui Novakui, kuris patarė man kreiptis į Klaipėdos srities direktoriją. Direktorijos pirmininkas Janušaitis ir du kiti nariai sutiko, patarė dar paimti tris klaipėdiečius studentus Trakį, Hasę ir Purvinytę.

Išvažiavome į Preilą, apsistojome pas žvejus. Gyventojams pranešėme, kad tyrimai reikalingi mokslui. Tyrėme fizinę kūno būklę, tam tikrais instrumentais nustatinėjome kraujo grupes (tėvų ir vaikų), darėme nuotraukas, apžiūrėjome

odos, plaukų ir akių spalvą. Ypač dėmesį kreipėme į galvos konfigūraciją, akies rainelių ir plaukų spalvą bei ūgį, taip pat ir į kraujo grupę.

Preiloje ir Pervalkoje tyrimas sekėsi, pusėtinai – Juodkrantėje, tačiau nesisekė Nidoje. Mat arčiau sienos, vokiečiai agitavo nepasiduoti įkalbinėjimams. Žmonės bėgdavo nuo mūsų šaukdami: „Kraugeriai, jie nori mums įskiepyti lietuvių kraują!" Pasisekė ištirti tik apie penkiasdešimt žmonių. Nesitikėdami daugiau gauti medžiagos, išvykome į Klaipėdos miestą ir apylinkes.

Pirmiausia tyrėme jūros pakrantę, Girulių ir Karklėnų žvejus. Pasipriešinimo nejutome, net pats pastorius atėjo su žmona. Vėliau persikėlėme į kitą Klaipėdos pusę, į Vytautynės apylinkę, iš kur kilę ekspedicijos dalyviai Trakis ir Purvinytė. Šiame rajone gyveno daug lietuvių veikėjų – Brazdelinas, Zauniai ir kiti. Persikėlėme į Kintų apylinkę, kur gyveno žvejai. Juos ištyrę nuvykome į Šilutės, o vėliau – į Pagėgių apylinkes ir užbaigėme Jankų šeima.

Ekspedicija domėjosi vietiniais gyventojais – ūkininkais, žvejais, kad nebūtų atėjūnų priemaišų, vengė tirti miesto gyventojus. Bet mielai tyrė atvykusius iš Užnemunės, Tilžės apylinkės. Vos sužinoję apie mūsų darbą, jie ėjo per sieną, kad būtų ištirti. Taigi ten ištyrėme apie trisdešimt žmonių. Grįždami į Kauną sustojome Tauragėje, ištyrėme gimnazijos mokinius. Iš viso ekspedicijoje buvo ištirta apie aštuoni šimtai vyrų ir moterų, taip pat keli šimtai vaikų (tik kraujo grupės).

Daug anksčiau Anatomijos instituto personalas išsirūpino ministerijos leidimą ištirti Lietuvos kariuomenės karių fizinę būklę antropologiniu būdu. Man tai patarė daryti Miuncheno universiteto profesorius R. Martinas. Anot jo, geriausia medžiaga yra 20–25 metų vyrai, sveiki ir išmankštinti, ypač tam tinka kariai.

Pradėjau dirbti su savo patyrusiais asistentais, lankėmės Kauno įgulos kareivinėse. Karininkai ir karo gydytojai man padėjo dirbti, paskyrė patalpas. Karininkai atvesdavo savo kuopas ir prižiūrėdavo, kad visi būtų ištirti – ne tik eiliniai kareiviai, bet ir jaunesnieji karininkai. Jokių kliūčių, nesusipratimų nebuvo, darbas ėjo sparčiai, bet vis dėlto ilgai užtrukau – apie du semestrus. Ištyrėme karius pėstininkus, artilerijos, kavalerijos, aviacijos karius – daugiau kaip septynis tūkstančius sveikų lietuvių. Buvau dėkingas kariuomenės vadui, pulkų vadams, karo gydytojams ir kitiems karininkams. Ištyrėme ir Kauno kalėjimo kalinius iš visų Lietuvos apskričių.

Apie penkerius metus dirbau su savo asistentu daktaru Jerzemskiu, kol nustačiau matmenų ir kitų požymių vidurkius maksimumus, minimumus, nukrypimus, paklaidas ir kitką. Taip pat grupavau, lyginau įvairius požymius ir matmenis, norėdamas sužinoti, kiek procentų tarp lietuvių yra kitų žmonijos grupių priemaišų. Pasirodo, tarp lietuvių (baltų) Lietuvoje pasitaiko apie 0,01 proc. Šiaurinės rasės, dar mažiau mongolų (totorių) ir rytų tipo –

ypač Vilkaviškio, Tauragės ir Trakų apskrityse. Lietuva tirščiausiai apgyvendinta grynai baltų rasės. Tarp latvių baltų rasės žmonių procentas mažesnis, užtat ten daugiau šiauriečių tipo gyventojų. Tarp estų ir suomių yra daugiau šiauriečių ir mongolų tipų. Baltų tipas vyrauja Mažojoje Lietuvoje ir pietiniuose Baltijos jūros pakraščiuose, net iki Vyslos žočių, toliau į vakarus iki Jutlandijos. Baltų salelių yra Skandinavijoje, Airijoje ir į pietus nuo jos – apskritai visoje šiaurės Vokietijoje, Silezijos provincijoje ir rytų Gudijos pelkėtose vietovėse, tai yra Nemuno baseine.

Turėdamas savo darbo ir kitų kraštų duomenis (latvių, vokiečių – Krauzės, Saltorno, švedų – Lumbergo, lenkų – Cekanovskio, rusų – Bonako, prancūzų – Renjerio) įsitikinau, kad baltų rasės gyventojai yra seniausi, arba pirmieji, gyventojai prie Baltijos jūros, kad jie kilę iš urvinių Cro–Magnon žmonių. Tas tipas slinko į šiaurę paskui tirpstančius ledynus, nukrypo į rytus ir vakarus. Dalis persikėlė per Jutlandijos pusiasalį į pietinę Skandinavijos dalį, dalis nukrypo į vakarus, persikėlė į Airiją. O rytinė šaka plito tolyn į rytus ir šiaurę, užimdama plačius Europos plotus. Pagal prancūzų tyrinėtoją Renjerį, šioji šaka susimaišė su varginga žvejų grupe Narvos ir Ladogos srityse. Tik kur kas vėliau į tas sritis emigravo šiauriečių, iš pietų – mongolų, o iš rytų ir šiaurės – samosodų tipai. Lietuvos gyventojų dauguma yra baltų rasės.

1940-ieji

1940-ieji Baltijos valstybių istorijoje ateityje bus įvertinti kaip žiauriausi. Pasaulyje negirdėto teroro ir apgavystės keliu buvo atimta trijų valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – laisvė.

Lietuvių tauta praeityje turėjo plačią ir galingą valstybę. Ilgai merdėjusi, suskaldyta, priespaudą išgyvenusi lietuvių tauta po Pirmojo pasaulinio karo atgavo laisvę. Brangindama sunkiai iškovotą nepriklausomybę, visa tauta ėmėsi atkurti savo valstybę. Neilgai džiaugėmės laisve, sovietinis slibinas negailestingai ją užslopino. Tą žiaurų laikotarpį specialistai ir istorikai aprašys bei įvertins. Aš tik noriu atpasakoti skaudžius savo ir artimųjų išgyvenimus, kurie iliustruos tuos įvykius.

Lietuviams, išgyvenusiems Rusijos bolševikų revoliuciją 1917-aisiais ir rytinių Lietuvos sričių okupaciją, buvo žinomi jų tikslai, teroras, valdymo sistema. 1940-ųjų birželio pradžioje visa Lietuva nustebo ir susirūpino, kad mūsų delegacija, nuvažiavusi į Maskvą, buvo iš dalies sulaikyta ir vyriausybės atstovams Molotovas pranešė sovietų reikalavimus.

Kilo klausimas, kam tai daroma. Vieni manė, kad sovietai nori Pabaltijį apsaugoti nuo Hitlerio, kiti tikėjo, kad jie neturi ekspansijos tikslų. Tikėjo,

kad po tiek metų sovietinis režimas pasikeitė į gerąją pusę, teroras pranyko. Būdavo, susirenkame profesoriai ir pasikalbame apie savo tėvynės likimą. Dauguma jų džiaugėsi padaryta pažanga, nes tikėjo Rusijos rojumi. Man du kartus teko kalbėtis su Pozdniakovu ir jo vairuotoju, taip pat per priėmimą, surengtą jo garbei, – su generolo Jegorovo štabo nariais. Jie pasakė, kad dabar mažos tautos, tokios kaip kirgizai, totoriai, Pavolgio vokiečiai, yra nepriklausomos respublikos. Archangelsko sritis, kur būna ilgiausia žiema, o žemė apklota sniegu, dabar paversta į derlingus laukus ir taip toliau. Tie aiškinimai manęs neįtikino. Bet vėl galvojau, gal jie pasikeitė, gal tik laikinai okupuos, nepriklausomybės nepanaikins ir būsime kaip buvę laisvi.

Sovietiniams tankams riedant per Kauną vakarų link, dalis gyventojų – aukštesnieji valdininkai, karininkai – metė tarnybas ir skubiai pasišalino iš Lietuvos. Kiti, negavę pasų, slaptai bėgo per sieną ar pasislėpė kaimuose. Dalis tankų atsiskyrė ir susigrupavo priešais mano butą, prie sovietų ambasados, kur buvo apsistojęs Dekanozovas. Užėmęs miestą, okupantas tuojau šeimininkavo ir bankuose, radiofone, Karo ministerijoje, karo daliniuose. Atvykstančius sovietų tankus dalis gyventojų pasitiko su gėlėmis. Lietuviai bijojo pasirodyti gatvėse, tik matėsi valdininkai, kurie iš baimės ėjo į savo tarnybos vietas. Puikiai žinojau, kad man ir mano šeimai gresia pavojus. Kadangi žmona buvo ūkyje, Ukmergės apskrityje, išvažiavau pas ją, palikęs dukrą su vyru savo bute. Vietiniai valkatos ir mano trys samdiniai – šėrikas, kalvis ir vienas iš darbininkų – pradėjo valdyti ūkį.

Po poros dienų paskambinusi duktė pranešė, kad su žmona tuojau atvažiuočiau į Kauną. Išvažiavome pirmuoju autobusu. Gyvenome Karvelių namuose, Laisvės alėjoje, priešais sovietų pasiuntinybę. Atvažiavęs nustebau pamatęs pasiuntinybę apsuptą tankų ir sargybinių. Tuo metu pas įgaliotąjį jų ministerį Pozdniakovą apsistojo atvykę iš Maskvos komisarai su Dekanozovu priešakyje. Jis vadovavo Lietuvos okupacijai.

Namie radau dukterį Vitą ir jos vyrą, jie buvo susijaudinę ir rengėsi išvykti į užsienį. Tą pačią dieną susirinko visa Vileišių šeima aptarti, ką daryti. Mano žentas Petras Vileišis buvo nusistatęs išvykti, jo įsitikinimu, neprasminga pasilikti Lietuvoje ir laukti arešto, kuris patriotams lietuviams neišvengiamas. Kiti siūlė pasilikti motyvuodami, kad komunistų tvarka per dvidešimt metų pasikeitė ir kad išdavystė kraštą apleisti sunkiausią valandą. Dauguma smerkė tuos, kurie jau pabėgo – juk turime būti vieningi, kad atsispirtume priešui. Susijaudinęs žento brolis Kazys Vileišis, išeidamas iš šeimos susirinkimo pasakė, kad man, daktarui Deveniui ir broliui Petrui reikia bėgti. Aš taip pat buvau už tai, kad pasiliktų mano duktė, medicinos penkto kurso studentė. Buvau net paslėpęs jos pasą, bet matydamas, kad vyras pasirengęs vienas bėgti, grąžinau dokumentus. Galvojau,

gal jis nujaučia komunistų gyvenimą geriau už mane ir kitus, kad taip griežtai nusprendęs išvykti.

Nebėgau kartu su dukra, nes tikėjausi kaip nors ištverti sunkumus. Sunku palikti savo tėvų žemę, dėl kurios dirbau ir kūriau, gaila palikti savo institutą, gaila ūkio gyvulėlių, kuriuos auginau, gaila ir draugų.

Žentas Petras Vileišis rytojaus dieną nuėjo į savo tarnybą Užsienio ministerijoje ir parnešė žinių. Pasirodo, žymūs asmenys, partijų vadai, aukštieji karininkai bei vyriausybės nariai buvo areštuoti valdžios įstaigose ir naktį namuose. Su žmona išvažiavome į ūkį. Ūkvedys Petrauskas jau nesitarė su manimi – ieškojo draugystės tarp kumečių. Kas rytą ant durų rasdavau prilipdytą popiergalį su užrašu „Mirtis savininkui ir jo ūkvedžiui". Ūkvedys vėl pradėjo man pataikauti. Niekur nesikišome, nesirodėme žmonėms, tik telefonu pasikalbėdavome su parapijos kunigais ir skaitėme Kauno laikraščius, kur radau ir savo vardą. Buvau minimas beveik kiekviename laikraščio „Tarybų Lietuva" numeryje kaip visų negerovių Medicinos fakultete kaltininkas. O negerovės šios: sukurtos komisijos – Sveikatos tikrinimo (aš – pirmininkas), Studentų priėmimo (aš – tik komisijos narys), Stipendijų skirstymo ir atleidimo nuo mokesčio už mokslą (aš – pirmininkas), be to, dideli egzaminų reikalavimai, asistentų parinkimas katedroms, Medicinos fakulteto taryba ir taip toliau. Susidarė nuomonė, kad Žilinskas yra aršus antikomunistas, antisemitas, ir buožė. Visi šie kaltinimai buvo neteisingi ir skaudūs, viskas tikslingai iškraipyta ir perdėta. Nesijaučiau kaltas, nes buvau patriotas, mylėjau savo kraštą, tautą ir savo darbą. Sąžiningai dirbau atiduodamas visą širdį Medicinos fakultetui. Ne tik laikraščiai rašė apie mano nusikaltimus, bet ir radijas pradėjo plūsti. Buvo aišku, kas man grėsė. Pakeičiau nuomonę – reikia bėgti į užsienį, bet negaliu – gaila palikti tėvynę ir pradėtus darbus.

Po dviejų ar trijų savaičių vėlai vakare atvažiavo duktė su vyru, pasirengę bėgti per Latviją ir Estiją į Suomiją, kur amerikiečių laivas laukė Amerikos piliečių. Petras turėjo Amerikos vizas ir kitokius dokumentus iš pasiuntinybės. Mat Amerikos konsulas gyveno Vileišių namuose. Mačiau, kad duktė serga, jai aukšta temperatūra. Davęs vaistų paguldžiau ir ji užmigo. Iš ryto neatsibudo, o kelti ligonės negalėjau. Atsikėlė tik aštuntą ar devintą valandą ir automobiliu išvyko. Mes išvažiavome arkliais į Žeimius, o iš ten – į Kauną, kad likviduotume butą. Žeimiuose sustojome prie „Lietūkio" sandėlio atsiimti pinigų už anksčiau parduotus kviečius. Gavę tris tūkstančius litų nuėjome į stotį, kur laukė dukra su žentu. Sėdome į automobilį ir drauge nuvažiavome į Kauną.

Jie grįžo, nes rusų kariuomenė jau įžengė ir į Estiją, vadinasi, susisiekimo nebebuvo. Jie nutarė mėginti važiuoti per Eitkūnus. Išvyko tą pačią dieną, kai profesorius Voldemaras atvyko į Lietuvą.

Dukrą su vyru lydėjau iki sienos. Keliautojų buvo mažai, o į užsienį – tik jie vieni. Įėjo tikrintojai, vienas žandaras man pažįstamas. Paprašė dokumentų, bet aš neturėjau, nes tik lydėjau dukrą. Bet mano pažįstamas žandaras praleido. Traukinys pervažiavo sieną, taigi jie laimingai ir legaliai išvažiavo iš Lietuvos.

Traukinys iš Virbalio turėjo išvykti iš ryto, tad teko laukti visą naktį. Nenorėjau rodytis gatvėse, kad neįtartų, jog noriu pabėgti. Užėjęs į vaistinę paprašiau nakvynės. Sužinoję, kas esu ir kad palydėjau savo dukterį bei jos vyrą Petrą Vileišį, mielai sutiko. Pasirodo, vaistininkas – geras Jono Vileišio draugas. Jis papasakojo, *kaip prezidentas Antanas Smetona ir jo šeima su palydovais perėjo* sieną. Atsisveikindamas su savo numylėta tėvyne, kuriai jis pašventė visą savo gyvenimą, žengdamas paskutinį žingsnį suklupo, akyse pasirodė ašaros. Į pagalbą atėjo jo palydovai. Taip jis atsidūrė vokiečių žemėje.

Dar papasakojo, kaip profesorius Voldemaras grįžo iš Vakarų Europos valstybių gelbėti Lietuvos. Virbalio vaistininkas ir kiti kalbėjosi su profesoriumi, patarė jam grįžti atgal. Bet Voldemaras vis tikėjosi kaip nors išgelbėti nepriklausomą Lietuvą, nes pažįsta visus ministrus, ypač gerai bendravo su Paleckiu. Nepaklausė, išvyko į Kauną, kur jį sutiko enkavedistai ir nuvežė į kalėjimą. Iš ten jau nebeišėjo, o galbūt jį išvežė į sovietų kalėjimus. Grįžęs namo žmonai papasakojau, kad duktė Vita laiminga, nes jau už sienos. Jautėme, kad jie teisingai pasielgė, tačiau greitai įsitikinome, kad mano, žmonos ir Vileišių padėtis pablogėjo. „Tarybų Lietuvoje“ buvo paskelbta, kad Petras Vileišis, Užsienio reikalų ministerijos tarnautojas, su žmona pabėgo į užsienį. Jo adresu pasipylė nemalonūs, užgaunantys pranešimai, kurie kartojosi kasdien su įvairiais iškraipymais. Pagaliau paskelbė per spaudą ir radiją, kad visų išdavikų, pabėgusių į užsienį, turtas yra konfiskuojamas.

Nesmagu buvo išeiti į gatvę. Kiekvienas pažįstamas priėjęs klausė, ar iš tikrųjų pabėgo mano duktė su žentu. „Nepabėgo, – atsakydavau, – dukrą išvežė į Šveicariją gydytis“. Jei sakyčiau „pabėgo“, jie manytų – tai patriotai, o dar diplomatai, sunkiu tėvynei laiku atsižada jos ir išbėga į svetimus kraštus. Eidamas Laisvės alėja pamačiau savo gerą draugą Antaną Merkį. Žmonių arti nesimatė, tačiau dar iš tolo man liepė nesustoti. Tik praeidamas paklausė, ar tikrai Petras išvažiavo. Jam vienam pasakiau, kad pabėgo. Jis pritarė tokiam poelgiui, ir tai mane nuramino. Kiekvieną rytą išėjęs į gatvę ar užėjęs pas patikimą draugą sužinodavau vis naujų žinių apie areštus, dingimus, išvežimus ir pabėgimus. Niekas nežinojo, kas bus rytoj. Išvežė Merkį, jo ministerius, daugiau visuomenės veikėjų, partijos narių su šeimomis. Paleido iš kalėjimo saujelę komunistų, visokių valkatų, kriminalistų. Visi buvo garbinami kaip politiniai kaliniai. Jautėmės prislėgti, parblokšti.

Prie kalėjimo stovėdavo ilgos eilės moterų su ryšuliais maisto ir baltinių. Nemalonu buvo užeiti į savo institutą, nes pro langus matėsi kalėjimas su naujai užkaltais langais, kur sėdėjo nekalti, geri, ištikimi savo kraštui patriotai. Ten jie tardomi, mušami, o gal ir šaudomi.

Nutariau važiuoti į savo ūkį, bet gavau žinių, kad pavyzdingas ūkininkas daktaras M. Devenis, nors buvo senas Amerikos pilietis, netoli savo ūkio ant plento buvo areštuotas ir išvežtas į kalėjimą. Žmona su mažais vaikais liko viena. Elena Devenienė stengėsi išgelbėti vyrą per Amerikos pasiuntinybę, bet nepavyko, ji net negalėjo sužinoti, kur jis yra. Tačiau Amerikos pasiuntinybė stengėsi padėti poniai Devenienei ir vaikučiams išvažiuoti į Ameriką. Sovietų pasiuntinybė trukdė, delsė su viza. Po ilgo laukimo, jaudinimosi dėl savo likimo sovietų pasiuntinybė staiga vizą davė. Leido išvykti iš Lietuvos pasiėmus dvi pamainas baltinių bei rūbų ir kelis kilogramus maisto. Išvykti buvo numatyta tą pačią dieną apie šeštą valandą po pietų, traukiniu į Virbalį. Ponia manęs paprašė supakuoti daiktus pagal komisaro Pozdniakovo išduotą orderį. Tą darbą turėjau atlikti per valandą.

Šeštą valandą atvykome į stotį. Laukiamasis pilnas komunistų, visi žvalgosi, šnairuoja. Amerikos konsulo nėra, o jis iš Pozdniakovo turėjo paimti dokumentus ir pristatyti stotyje prieš šeštą valandą. Įtemptai laukėme, jaudinomės. Konsulas pasirodė tik kelios minutės prieš septynias. Visa salė sužiuro į jį, ponią Devenienę ir palydovus. Laimei, traukinys vėlavo vieną valandą, kitaip ji būtų pasilikusi, areštuota ir išvežta į Sibirą, nes salėje buvo beveik vieni komunistai, kurie laukė aukos. Grįžęs pernakvojau ir išvažiavau į ūkį. Ten nejauku, negaliu administruoti. Susidarė samdinių komitetas, pirmininku išrinko šėriką Gverzdį – komunistą. Bet iš namų neišvarė, nes valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko buvo įsakyta – savininkus kol kas palikti ūkyje, tik darbininkai patys juos valdo. Vakare, kai visi darbininkai dingdavo, eidavau pasivaikščioti. Vieną dieną vieškelyje pasirodė du rusų karininkai kariškomis uniformomis. Pasisveikinau, pasakiau, kas esu, ir pakviečiau užeiti. Kalbėjomės labai atsargiai. Žmona paruošė užkandžių, pastatė degtinės. Atėjo ūkvedys – galbūt patikrinti, su kuo kalbamės, nes gyveno už sienos. Raginau svečius, kaip pridera šeimininkui, užkandžiauti, tačiau jie atsikalbinėjo. Tik vėliau, kai su ūkvedžiu išgėrėme po du stikliukus, ir jie pradėjo gerti bei valgyti. Pasirodo, jie bijojo, nes įtarė, kad valgis ir gėrimas gali būti užnuodyti.

Vienas iš jų buvo kariškis kapitonas, o kitas – politrukas, taip pat kapitono rango. Po kelių taurelių pagyvėjo kalba. Į mano drąsius klausimus jie atsakinėjo rimtai, rodė didelę pagarbą. Politrukas aiškino, kad turiu teisę turėti namus ir žemės sklypą, kad valdžia neatims. „Bet jūs esate profesorius, būsite akademikas, gausite akademiko algą, turėsite namus. Kam jums

reikalinga žemė ir kam rūpintis žemės ūkio pažanga? Tam yra Ukraina, kuri gali aprūpinti visą Europą maistu", – dėstė jis. Atsakiau, kad man žemė pragyvenimui nereikalinga, tačiau esu valstiečio sūnus, užaugęs ir dirbęs ūkyje, prie žemės prisirišęs. Juk gerai turėti ūkį, kur vasarą dirbdamas gali fiziškai ir protiškai pailsėti. „Profesorius Burdenko, smegenų chirurgas ir akademikas, turi namus, automobilį ir vilą Kryme, kur pailsi. Ir jūs galėsite važiuoti į Krymą, turėsite vilą. Spjaukite, profesoriau, į viską – lai pasilieka jūsų žemė dirvonais, tegul liaudis dirba, vargsta, dvesia, kas jums, jausitės geriau. Sovietuose mokslo žmonės aukštai stovi". Ūkvedys Petrauskas visą tą komunistų melodiją girdėjo. Jiems išėjus pastebėjau, kad ūkvedys mums pasidarė geresnis, palankesnis. Kitą dieną taip pat elgėsi ir darbininkai. Matyt, ūkvedys jiems pranešė apie tą pokalbį, kad savininkams priklauso namai ir trisdešimt hektarų žemės. Mums pasidarė lengviau. Po kiek laiko Medicinos fakulteto dekanas telefonu liepė atvykti į Kauną tarnybos reikalais. Kitą dieną išvažiavau iš Pagirių autobusu. Nuėjau į Medicinos rūmus, dekanas pranešė, kad švietimo ministeris paskyrė mane komisijos, kuri turėjo rūpintis Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto turto perkraustymu į Kauno universitetą, pirmininku. Sudariau komisiją iš visų katedrų, kurios likviduojamos Vilniuje. Gavau raštus iš švietimo komisaro ir universiteto rektoriaus bei dekano. Pradėjome pakuoti knygas, brangius aparatus ir kitus instrumentus. Dekanui pasirodė, kad komisija dirba lėtai, todėl atsiuntė fakulteto kanceliarijos viršininką Čapliką, aišku, komunistą. Jis pradėjo dirbti savarankiškai – ne pagal komisijos nustatytą eilę ir tvarką, o kad tik greičiau.

Kitą dieną be dešimt minučių dvyliktą paskambino sveikatos ministeris daktaras Koganas ir įsakė ne vėliau kaip dvyliktą valandą ateiti į Sveikatos komisariatą pasiaiškinti. Paprašiau terminą pailginti dešimčia minučių, bet jis nesutiko. Turėjau bėgti, kad suspėčiau. Atbėgęs lygiai per septynias minutes pasibeldžiau į duris. O ministeris, pamatęs mane, suriko: „Išeik, netrukdyk, būsi pašauktas". Kabinete pamačiau profesorius iš Batoro universiteto, tarp jų ir anatomą profesorių Reicherį. Uždaręs duris išėjau į gretimą kambarį ir pusę valandos laukiau, besinervindamas surūkiau net dvidešimt papirosų. Galiausiai mane sargas pašaukė. Įėjęs pasisveikinau, bet ministeris nieko neatsakė ir nepakvietė atsisėsti. Pradėjo sakyti, kad esu kaltas – nusidėjau tarybinei tvarkai, neva kas man leido gadinti liaudies turtą, aparatus, mikroskopus, knygas. Mėginau pasiteisinti, bet jis liepė tylėti. Toliau aiškino, kad esu nusikaltęs prieš komunistinę santvarką, prieš liaudį, man gresia liaudies teismas ir taip toliau. Apie pusę valandos kalbėjo grasindamas ir prikišdamas man nebūtus nusikaltimus. Išsisėmęs sustojo. Paklausiau, ar galiu pasiaiškinti. Tada ištraukiau iš kišenės du dokumentus su švietimo ministerio ir rektoriaus bei dekano parašais. „Dėl daiktų gadinimo – netiesa, tai gali būti lenkų

profesorių ir jų personalo provokacija. Aš neprisiimu atsakomybės už pervežimą, nežinau, ar kanceliarijos viršininkas turi tam leidimą", – teisinausi. Nesupratau, ar įtikinau jį, bet daugiau manęs nebekaltino.

Eidamas pas savuosius į institutą nusprendžiau, kad skundą ministeriui parašė lenkų profesoriai, kurie niekaip negalėjo susitaikyti, kad Vilniuje organizuotas lietuvių universitetas. Taip pat padariau išvadą, kad man reikia pasitraukti iš komisijos.

Grįžęs į institutą pasikviečiau asistentą Šapauską, perdaviau jam dokumentus ir paprašiau atstovauti komisijoje vietoj manęs. Pasiryžau viską mesti ir dėl to, kad fakulteto kanceliarijos viršininkas Čaplikas viešai įpykęs pasakė, kad „tavo laikai pasibaigė, buvai Smetonos laikais fakultete vadas, o dabar bus kiti – dabar mūsų laikas". Bekalbant su Šapausku dėl turto pervežimo atbėgęs mano artimiausias asistentas pranešė, kad ateina kažkokie tipai su raudonais kaklaraiščiais. Nuskubėjau į Zakreto (Vingio) mišką. O vėliau iš vienos kito fakulteto įstaigos pašaukiau daktarą Šapauską prie telefono ir paklausiau, ko jie norėjo. Jis atsakė, kad ieškojo manęs. Pernakvojęs miške nuėjau į autobusų stotį ir išvažiavau Ukmergės link.

Iš Ukmergės trisdešimt penkis kilometrus nutariau eiti pėsčias, nes komitetas gali neduoti arklių. Nuvargau, bet parėjau. Ūkyje nėra tvarkos, jau paimti užraktai nuo svirno, javai vežami parduoti, o kur pinigai – valdžia gali mane apkaltinti. Galvijai išleisti į laukus, į dobilus, kelios karvės nustipo persiėdusios. Nuvažiavęs į valsčiaus valstybinį vykdomąjį komitetą papasakojau savo bėdas ir perspėjau, kad ne aš būsiu kaltas dėl ūkio priežiūros. Sužinojau, kad atsakys darbininkų komitetas. Paprašiau sudaryti komisiją ir perimti iš manęs visą turtą. Jie prižadėjo, bet be instrukcijų iš viršaus nieko nedarė. Grįžus namo žmona pranešė, kad reikia važiuoti į Kauną – kažkas įvyko mūsų bute, atrodo, kad įsilaužimas.

Nuvažiavome abu. Kaune sužinojome, kad enkavedistai įsilaužė į mūsų butą daryti kratos. Nežinau, ar ką nors rado, – nieko nelegalaus neturėjau, bet mano žentas buvo atsivežęs daug laiškų, fotografijų, gal ir svarbių dokumentų iš Romos. Sužinojome, kad butas ir kabinetas, kuriame buvo iš Romos pargabenti XVI šimtmečio muziejiniai baldai su Burbonų ženklais ir mano mokslo darbai, užantspauduoti.

Žmona nuėjo į komunistų partijos centrą pas vyriausiąjį komisarą Sniečkų ir paprašė leidimo įeiti į butą. Jis tylėjo. Paprašė nors buto inventorių atiduoti – jis vėl tylėjo. Sužinojome, kad daug pažįstamų ir draugų areštuoti ar išvežti į Sibirą. Buto jau nebeturėjome, tad grįžome į ūkį, nes iš ten dar niekas nevarė. Ūkyje paimti raktai nuo pieninės. Nuvažiavęs į Ukmergę užėjau į žemės tvarkymo skyrių ir paprašiau priimti iš manęs ūkį – Vaiškonių dvarą. Ūkyje yra pavyzdinga banda – keturiasdešimt penkios karvės ir

dešimt telyčių. Banda sumažėjo dėl dabartinės administracijos nerūpestingumo, kelios karvės parduotos, o kelios krito dobiluose. Prašiau atleisti mane nuo atsakomybės, nes turiu vykti į savo tiesioginę tarnybą – universitetą. Apskrities agronomas sutiko ir paskyrė komisiją, kurioje dalyvavo jis pats, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas, ūkio darbininkų atstovas ir rajono ūkių komisaras. Po trijų dienų atvyko visi minėti pareigūnai ir sudarė gyvojo bei negyvojo inventoriaus sąrašą. Surašė aktą ir pasirašė. Pasirašiau ir aš, kaip perdavėjas. Iš inventoriaus leido pasiimti tik vieną spintą ir aštuonias kėdes – tris odinius fotelius ir penkias paprastas kėdes, atgabentas iš Romos. Kitą dieną su tais baldais išvykau į Kauną. Juos ir nuslėptus paveikslus palikau pakely savo draugui.

Kaune nuėjau pas rektorių, kad padėtų atgauti butą. Jis parašė raštą Vidaus reikalų ministerijai, bet ten man atsakė, kad ne jie tą butą konfiskavo ir į tą reikalą nesikiša. Vėl pradėjau skaityti paskaitas. Mano asistentas Masalskis kiekvieną dieną ateidavo į kabinetą ir prašydavo priimti vieną studentą asistento padėjėju be atlyginimo. Atsisakinėjau, bet jis įrodinėjo, kad tas žmogus geras, bus naudingas, moka kalbų ir panašiai. Galiausiai sutikau. Vėliau paaiškėjo, kad jis buvo atsiųstas enkavedistų šnipinėti.

Medicinos fakulteto dekanas iš Vilniaus komunistų centro vykdomojo komiteto pirmininko gavo telegramą, kurioje buvo prašoma nusiųsti mane į Vilnių dalyvauti kasinėjimuose Jakaterinos paminklo vietoje, šalia Katedros. Tuojau išvažiavau. Komunistų centre mane sutiko malonus pirmininkas, gyrė naująją santvarką, patarė įstoti į komunistų partiją, neva dabar Lietuvoje rojus. Paprašiau, kad, be manęs, dar paskirtų teismo gydytoją Kauzą. Nuvykome į Katedros aikštę, kur Jakaterinos paminklo vietoje jau pradėta kasinėti. Vadovavo architektas Lenburgis, dalyvavo du Vilniaus archeologai, kariuomenės vadas ir armijos politrukas. Aplink duobes – daug žiūrovų, čia pat apklausinėjami senieji Vilniaus gyventojai. Pirmininkas pristatė daktarą Kauzą. Atkasėme vieną rūsį – o ten nesutrūniję kaulai, perpjauta kaukolė, šalia – muštukas cigaretėms su prancūzų firmos užrašu. Antrame rūsyje radome kaulus be vienos kojos, trečiame – termometrą ir taip pat perpjautą kaukolę, ketvirtame – kaulus ir šalia jų buteliuką su kažkokiais vaistais. Kadangi priešais katedrą, Pilies gatvės ir aikštės kampe esančiuose namuose, lenkams įeinant į Vilnių, buvo įrengta ligoninė, komisija padarė išvadą, kad kaulai yra lenkų karių. Kariuomenės vadas ir politrukas buvo nepatenkinti mūsų išvada. Jie norėjo, kad tai būtų komunistų pionierių, kovojusių už komunistų laisvę 1919 ar 1920 metais, palaikai. Iš žmonių pasakojimo paaiškėjo, kad čia buvopalaidoti keturi komunistai, Vytauto gimnazijos rūsyje sušaudyti lenkų karių. Vėliau jie buvo perkelti į Antakalnio ir žydų kapines. Generolas įsakė patikrinti, surasti tuos kapus ir atkasti.

Kitą dieną nuvykome į Antakalnio kapines. Ten, sargui padedant, suradome kapą, kur buvo palaidotas tas laisvės kovotojas. Atkasėme raudonai nudažytą karstą ir šalia – metalinį kryželį. Kaulai sveiki, rūbų nėra, iš kaulų aiškiai matyti, kad žmogus – vidutinio amžiaus. Nuvykome į žydų kapines, sargas nurodė kapus. Jie palaidoti ne pagal žydų ritualą, ant paminklo užrašai – tie patys, apie kuriuos kalbėjo žmonės. Politrukas pareikalavo atkasti. Radome raudonus karstus, išeiginius rūbus – kaip naujus. Politrukas paklausė, kodėl Antakalnio kapuose atkasti su kaulais, o čia be. Paaiškinau, kad pušų šaknys sunaikina kaulus, o lapuočiai, kaip Antakalnio slėnyje, kaulus dar labiau sukietina.

Neturėdamas savo buto apsistojau ponios Raupienės bute, viename kambaryje. Jos brolis, advokatas ir visuomenininkas, areštuotas ir pasodintas tardymui į kalėjimą. Pas ją rinkdavosi daug ponių, kurių vyrai buvo areštuoti ar jau išvežti į rytus, į vergų stovyklas. Jos bute mėginta areštuoti ir vieną gyventoją – kariškį, bet jam pasisekė pabėgti persivilkus moteriškais rūbais. Jis atsidūrė Žemaitijoje, iš ten pabėgo į Vokietiją ir apsistojo Karaliaučiuje. Nejauku – beveik kiekvieną naktį po dvyliktos valandos prasidėdavo enkavedistų tardymas telefonu – klausinėdavo, kodėl brolis areštuotas. Ir tai tęsėsi gana ilgai. Moteris – visuomenininkė, savo gyvenimą pašventusi varguomenei, labai kultūringa ir dosni, idealistė, negalinti nusižengti nei dorovei, nei įstatymams, o dabar kenčia, ją kamuoja ir naktimis.

Pabėgusio kapitono Puodžiaus kambaryje apsigyveno enkavedistas iš Maskvos, pasivadinęs Jermalovu. Jis kasdien išeidavo tardyti naujai areštuotų mūsų žmonių. Vieną kartą, jam išėjus į tarnybą, tarnaitė jo kambaryje apžiūrėjo stalčius ir rado pasą. Pasirodo, tai buvo Leibovičius iš Minsko, gimęs Vilniuje.

Sunku ir pavojinga gyventi viename bute su tokiu žmogumi. Norėjau rasti butelį arba kambarėlį, kur būtų ramiau, niekas nenervintų ir galėčiau nors naktį pailsėti. Bet niekur negausi, visur prikišta enkavedistų. Nors mesk tarnybą ir išvažiuok į kaimą. Bet kur? Į savo ūkį negaliu, jau atiduotas. Į tėviškę taip pat negaliu, nes ir ten yra parsidavėlių, gali dar greičiau pakliūti į enkavedistų rankas. Net mano sesuo ištekėjusi už mašinisto – komunisto.

Nuėjau pas profesorius Mažylį ir Kuzmą pasitarti, ką daryti. Pakely susitikau Liudą Girą ir jo paklausiau, kodėl spauda mane puola, kuo prasikaltau. „Tu per egzaminus spaudi žydus, esi antikomunistas“, – atsakė šis. Jo sūnus buvo medikas, bet pas mane nemėgino eiti į egzaminą, nes negalėjo pasiruošti ir metė mediciną. Tas susitikimas dar labiau mane sujaudino, bet nuėjęs pas Mažylį ir Kuzmą nusiraminau. Jie patarė atsikratyti visų komisijų ir išvažiuoti į Vilniaus universitetą – spauda nurims. Netgi apsiėmė pakalbėti su komisaru Venclova.

Pirmajame posėdyje paprašiau atleisti mane iš visų komisijų – studentų priėmimo, atestatų konkurso, sveikatos tikrinimo, stipendijų paskirstymo ir atleidimo nuo mokesčio už mokslą ir kitų. Fakulteto taryba sutiko ir vietoj manęs išrinko komunistą docentą Kairiūkštį.

Neilgai teko skaityti paskaitas Kauno universitete – komisaras Venclova mane paskyrė Anatomijos instituto Vilniuje vedėju. Šis institutas priklausė Gamtos fakultetui. Prieš išvykdamas paprašiau komisaro Venclovos paskirti asistentais daktarus A. Starkų ir Petukauską, bet jis nesutiko. „Jūs ir Starkus – antikomunistai, pasirink kitus", – motyvavo. Bet aš įrodinėjau, kad Vilniuje reikalingi išmanantys gydytojai. Kitų kandidatų neturėjau, tad vėl paprašiau savo kolegų Lašo, Mažylio ir Kuzmos, kad tarpininkautų.

Išvykimo dieną ryžausi užeiti į centrinį komunistų komitetą saugumą, kad leistų pasiimti iš savo buvusio buto šiltus rūbus. Vestibiulyje pasiteiravau, kur priiminėja komiteto pirmininkas. Kareiviai visur stovi su šautuvais rankose, stabdo ir reikalauja leidimo. Paklausiau, kur jį galima gauti. Jie nurodė apatiniame aukšte pirmininko langelį.

Telefonistė sujungė su pirmininku ir perdavė man telefoną. Pasakiau, kas esu ir ko noriu. Jis paklausė, kodėl bėgau, turėjau būti kalėjime. Atsakiau, kad nebėgau ir nebėgsiu. Jis vėl tą patį kartojo, neva mano vieta kalėjime. „Aš dirbu universitete, esu profesorius, švietimo ministras siunčia mane į Vilniaus universitetą". „Nekalbėkit, jūs bėgote. Šiandien negaliu priimti, ateikit pirmadienį – pažiūrėsime", – baigė pokalbį. Man iš susijaudinimo plaukai piestu atsistojo ir kepurė nukrito nuo galvos. Išsprukau iš ten ir nudūmiau į stotį. Į Vilnių išvykau vienas, nes reikėjo paruošti institutą darbui ir paskelbti darbo pradžią.

Į pirmąją paskaitą susirinko daug studentų. Be lietuvių ir lenkų, buvo žydų, gudų ir iš tolimų sričių atvykusių rusų – iš viso daugiau nei šimtas. Buvo ir įtartinų. Pirmoje paskaitoje išdėsčiau anatomijos istoriją, nurodžiau vadovus, kuriais reikės naudotis. Taip pat patariau išmokti lietuvių kalbą, kaip valstybinę, kad galėtų susikalbėti su pacientais, ir bent vieną svetimą kalbą – rusų arba vokiečių. Praktikos darbuose liepiau naudotis Charkovo universiteto anatomija rusų ar vokiečių kalbomis. Nurodžiau ir anatomijos vadovėlius lenkų kalba. Įžanginėje paskaitoje nepaminėjau šio mokslo tėvo – genialaus mokslininko Stalino.

Po paskaitos parėjau namo susirūpinęs, kad du trečdaliai nesupranta, apie ką paskaitos metu kalbu, nes nemoka lietuvių kalbos. Be to, į paskaitas ateina ir ne studentų – enkavedistų agentų. Naktį negalėjau užmigti, kai tik užmerkdavau akis, akyse stovėdavo nešvarūs daiktai, man grėsė pavojus susitepti, kovojau, bet vis tiek susitepiau. Atsikėlęs susidėjau daiktus ir laukiau, kada reikės eiti į darbą. Dar peržiūrėjau dviejų valandų paskaitos medžiagą. Institute paruošiau medžiagą rodyti ir vėl patikrinau paskaitą. Eidamas pas

studentus gavau laišką – kvietimą tuojau apsilankyti pas rektorių. Auditorijoje studentų prisirinko dar daugiau nei per pirmąją paskaitą.

Po paskaitos nuėjau pas universiteto rektorių profesorių Biržišką, o jis mane nusiuntė pas politinį prorektorių docentą Bulovą. Nueinu pas jį. Šis mane pradėjo egzaminuoti ir barti, kam reikalauju mokytis lietuvių kalbos, kodėl nieko nepaminėjau apie pasikeitusią krašto santvarką, nepasakiau tėvo J. Stalino nuopelnų. Liepė atšaukti savo reikalavimą. Teisinausi, kad nereikalavau, tik patariau mokytis lietuvių kalbos, kad suprastų, ką profesoriai kalbės savo paskaitose dabar ir vyresniuose kursuose ir kad vėliau susikalbėtų su pacientais. Jis ir vėl reikalavo tai atšaukti, be to, žadėjo dalyvauti mano paskaitoje. „Pasakyk, tamsta, arba parašyk", – liepė jis. „Kaip atšaukti, – teisinausi, – juk dauguma nesupranta lietuvių kalbos". „Gerai, aš pats parašysiu". Ir čia pat parašė šešis egzempliorius. Kitą dieną išklijavau šešis popieriukus auditorijoje ir koridoriuose. Paskaitos metu paprašiau visų paskaityti. Toliau jau ramiau dirbau institute. Nudžiugau, kai po kelių dienų atvyko daktaras Starkus. Bet tokiam studentų skaičiui nepakako vieno asistento, reikėtų mažiausiai keturių.

Gamtos fakulteto posėdyje paprašiau paskirti asistentu daktarą Petukauską. Dekanas profesorius Matulis, išsitraukęs iš stalčiaus popierių, pranešė, kad yra ir kitas kandidatas, jau dirbęs Anatomijos institute, tai – Kronikaitė. „Ji buvo pašalinta iš tarnybos kaip netinkama, – prieštaravau, – todėl negalim jos priimti į Vilniaus universitetą". Ginčijausi su dekanu ir netgi iškėliau klausimą – arba aš, arba Kronikaitė.

Kitame posėdyje vėl paprašiau apsvarstyti daktaro Petukausko kandidatūrą, o dekanas Matulis vėl palaikė Kronikaitę. Tą kartą išdėsčiau, kodėl Kauno medicinos fakultetas ją pašalino iš tarnybos, net iš laborantės vietos. O motyvai buvo kriminaliniai – mėginimas mane papirkti, kad pro pirštus žiūrėčiau į atsakymus egzaminų metu, buvo siūlyti tūkstančiai. Taip pat ji sunaikino laboratorijos darbų knygą ir kėsinosi į mano gyvybę. Po mano kalbos dekanas Matulis perskaitė jos prašymą. Ji prašo išrinkti ją vyriausiąja profesoriaus Žilinsko asistente, nes kelerius metus dirbo laborante Anatomijos institute. Ji gavusi komandiruotę į Maskvą ne trims, bet vienam mėnesiui, esanti žydė ir komunistė, o galiausiai dar prideda, kad švietimo ministras palaikąs jos kandidatūrą. „Draugas dekane, – pasakiau, – tai kam jūs leidžiate spręsti klausimą fakulteto taryboje, kodėl nepranešėte prieš ginčus?". Kronikaitė buvo išrinkta, man vienam susilaikius. Mano bičiulis nakvynei nusivedė mane į savo ligoninės palatą, kur be baimės pailsėjau ir atsikėlęs jaučiausi sveikesnis.

Kaune įvyko studentų susirinkimas. Susirinko komunistuojantys arba negabūs studentai, neišlaikę egzaminų. Jie surašė rezoliuciją, kad manęs negrąžintų į universiteto tarnybą.

Nuvykęs į Kauną užėjau pas dekaną Šapauską ir paprašiau parodyti tų studentų sąrašą. Šis atsisakė neva nežinąs, kur jis dingo. Žinojau skundo turinį iš vieno asistento, kuris dalyvavo studentų susirinkime, bet norėjau pasidaryti jo nuorašą ir sužinoti visas pavardes. Sąrašo nepavyko gauti ir vokiečių okupacijos metu.

Vengdamas susitikimų pasiekiau autobusų stotį ir išvykau Panevėžio link. Išlipau Truskavoje, užėjau į kleboniją, palaukiau sutemos ir naktį pėsčias pasukau į savo buvusį ūkį Vaiškonyse, kuris buvo apie dešimt kilometrų nuo Truskavos. Apie pirmą valandą nakties pasiekiau namus. Pasibeldžiau į ūkvedžio kambarį, jis atidarė langą ir tyliai įlipau, kad negirdėtų tarnaitė, kurios broliai pradėjo tarnauti komunistams. Tą pačią dieną nelauktai pas ūkvedį atvyko du kaimynai. Pasikalbėjome apie esamą padėtį, areštus, ūkininkų ir dvarų žemės likimą bei apie ateitį. Tą pačią dieną palikau buvusį savo ūkį, nes po kelių dienų turėjo būti kažkokie rinkimai.

Nuvažiavau į Vilnių, kur oficialiai gyvenau. Radau žmoną susirūpinusią ir planuojančią išvykti į Vokietiją. Ji kalbėjusi su Kulturferbandto pirmininku ir šis užtikrinęs, kad galėsime išvykti su vokiečių kilmės repatriantais, nes žmonos mergautinė pavardė vokiška – Frankaitė. Kulturferbandto pirmininkas per savo dukrą žadėjo pranešti laišku, kada prisistatyti. Jis pats negali, nes jį seka enkavedistai, be to, seka ir tuos, pas kuriuos lankosi Kulturferbandto nariai, ir tuos, kurie teiraujasi apie Repatriacijos komisijos buveinę.

Laukėme, kada mus pašauks. Tos dienos ir naktys buvo ilgos, kankinomės. Vietiniai vokiečiai siūlė mums parūpinti palydovus, padėsiančius pereiti sieną. Per sieną eiti pavojinga, mačiau daug karių Upynoje, Kaltinėnuose. Visi traukėsi prie sienos. Žinojome, koks likimas tų, kurie bėgo ir buvo sučiupti. Pats mačiau dantų gydytoją Kybartą, sunkvežimiu vežamą nežinia kur. Girdėjome, kad keli aukšto rango karininkai buvo pašauti ar išvežti.

Per sieną bėgti pavojinga, bet mes ryžomės ir pradėjome ieškoti kelių. Vieni siūlė sufalsifikuoti dokumentus, neva esame liuteronai. Kaip mes, seni lietuviai katalikai, tapsime vokiečiais ir liuteronais? Nors ir laikinai, vis tiek nejauku. Galop iš Repatriacijos komisijos atėjusi Kulturferbandto pirmininko dukrelė atnešė laiškelį. Drebėdami ėjome gatvėmis, kad kas nors nepamatytų, kur einame. Komisija dirbo Gedimino gatvės pradžioje, netoli Katedros. Ant laiptų susitikau universiteto tarnautoją, bet apsimečiau, kad nepažįstu. Iš komisijos išėjo inžinierius Krypas, taip pat nesikalbėjome. Įėjęs aš tylėjau, o žmona padavė dokumentą – neva ji vokiečių kilmės. Vienintelis dokumentas, kad ji yra vokiečių kilmės, – Bruklino bažnyčios išduoti metrikai, kur pažymėta lotyniškai – duktė Michaele Frank. Vokiečių komisija pripažino, kad ji – vokietė, bet rusų komisija pradėjo ginčytis, protestuoti – Frankas yra ispanas, gali būti ir prancūzas, nes ir pinigai vadinami frankais,

o ir kitose tautose yra Frankų. Liepė man parodyti savo dokumentus. Pareiškiau, kad esu ūkininko sūnus, tėvas valdė dvidešimt penkis hektarus žemės 2500 rublių vertės, – proletaras ūkininkas.

Apie pusę valandos ginčijosi. Vokiečių atstovai įrodinėjo, kad ispanų Frankas rašomas kitaip – Franco. Frankų ir Lietuvoje gyveno. Žmona tuojau padavė ištraukas iš laikraščių, kur kanauninko Tumo apie tai buvo rašyta remiantis Karaliaučiaus archyvo dokumentu. „O kokios jūs tikybos? Katalikė?" – paklausė rusas. Žmona patvirtino. „Baigta, negaliu sutikti su jūsų įrodinėjimais", – kaip kirviu nukirto rusas. Vokiečių komisija mus nusiuntė į vyriausiąją komisiją Kaune.

Grįžome susirūpinę, ką toliau daryti. Nuėjome į Kulturferbandtą pas Moliną. Ten vieni patarė bėgti per sieną, kiti – kreiptis į vyriausiąją komisiją, dar kiti – į tą pačią. Molinas pasakė, kad iš Lietuvos išveš apie aštuoniasdešimt procentų gyventojų, todėl reikia sufalsifikuoti dokumentus. Davė vieno Kauno advokato adresą, bet kartu pasiūlė dar sykį pabandyti laimę vyriausiojoje repatriacijos komisijoje Kaune. Po kiek laiko ten nuvykome. Radome jau daugiau pažįstamų veidų: prie vokiečių stalo kaip vertėjas ar patarėjas sėdi buvęs mano mokinys, o vėliau kažkokios vokiečių pramonės šakos atstovas-agentas, dažnai lankydavęsis institute. Jis referavo komisijos pirmininkui apie mane. Prie kito stalo, prie rusų komisijos pirmininko, sėdi taip pat mano mokinys. Jis taip pat referavo apie mane. Atidavėme dokumentus. Vokiečių komisija kovojo, bet rusai nenusileido. Paprašiau grąžinti pasus. „Kam jums pasas reikalingas?" – paklausė rusas. „O kaip aš galiu būti be paso, kur nakvynę gausiu?" „Eikite namo ir nakvokite". Žmona pasakė, kad mes gyvename Vilniuje. „Ar buvote Vilniaus repatriacijos komisijoje?" Atsakėme teigiamai. Peržiūrėję Vilniaus repatriacijos komisijos sąrašus mano pavardės nerado. Supykę paklausė, kur gyvenu. Savo ir Vilniaus komisijos sąrašo lape užsirašė mano adresą. Staiga išbalau, pasidarė bloga – supratau, kad padarėme klaidą.

Išeinant iš komisijos ponia Piragienė įbruko popierius su vokiečių reicho antspaudu ir paaiškino, kad mums dar reikia nueiti pas vyriausiąjį Pabaltijo repatriacijos komisijų pirmininką – generolą, kuris apsistojęs vokiškoje mokykloje, prie kapų.

Nuėjome. Jaunas uniformuotas berniukas paėmė lapelius ir nunešė pirmininkui. Jis tuojau mus priėmė. Išklausęs žmonos norų pradėjo klausinėti, braižyti kilmės medį. „Jokiu būdu rusai jūsų nesutiks išleisti. Jums belieka tik pereiti sieną. Jeigu norite, galite gauti du palydovus. Jeigu jie nebus areštuoti, vakare nusiųsiu pas jus". Nurodėme ponios Raupienės namus.

Į ponios Raupienės namus atėjo laiškas nuo mūsų dukters, kuri pasiekė Ameriką. Dar sužinojome pabėgusios į Klaipėdą ponios Gureckienės adresą.

Paaiškėjo, kad daug lietuvių per sieną pabėgo į Klaipėdos kraštą. Išsiaiškinome ir tuos asmenis, kurie perveda per sieną, bet tarp jų atsirasdavo ir komunistų agentų, kurie nuvesdavo tiesiai į komunistų rankas. O tokie pabėgėliai jau būdavo baudžiami ir naikinami.

Iš patikimų draugų sužinojome, kad Telšiuose yra punktas, kuriame gali nurodyti patikimus asmenis. Ten yra ir mano bičiulis. Nutariau važiuoti. Žmoną palikau globoti poniai Raupienei. Pasiekęs Tilžės–Šiaulių plentą, persėdau į autobusą, vykstantį į Šiaulius. Ten sužinojau, kada traukinys į Kretingą, ir išėjau į miestą. Prie bažnyčios susirinkusi minia. Priartėjau pasiklausyti, ką kalba pamokslininkas. O jis mini universitetą ir mano pavardę. Išgirdau, kad aš – perversmo dalyvis, su bendraminčiais rėmiau prezidentą Smetoną, buožių vaikus globojau, o skurdžių neapkenčiau ir neprileidau prie mokslo. Pasišalinau, nes nebegalėjau klausyti tokių įžeidimų ir melagysčių.

Buvo paraginta visiems įsigyti naujus pasus. Į pasą įrašė „lenkas", nors ir protestavau. „O gal ir gerai", – pagalvojau. Vyko balsavimas į Liaudies seimą. Pats nuėjau į rinkimų komisiją, nes žinojau, kad kitaip ateis į namus pasiimti. Be to, turėjome gauti pažymas, kad balsavome. Priėjęs prie urnų jau norėjau įmesti lapelį, bet man liepė eiti į raudonąjį kampą, apšviestą visokiomis spalvomis. Bet nenuėjau, tik įmečiau kandidatų lietuvių korteles, o kitas paslėpiau kišenėje. Parėjus namo mane išbarė mano mokinė, kuri stovėjo prie urnų. Ji gyveno gretimame kambaryje su tėvu gudu, Vilniaus miesto apylinkės gimnazijos direktoriumi. Mergina papasakojo, kad raudonajame kampe agentai slapta fotografuodavo rinkėjus.

Po kelių dienų į Vilnių atvažiavo mano buvusio ūkio ūkvedys perspėti, kad manęs atvyks tardyti. Valsčiaus vykdomojo komiteto atstovai atvažiavo pas jį į ūkį ir pasakė, kad čia buvo atvykęs profesorius Žilinskas ir surengė mitingą – suagitavo ūkininkus neiti balsuoti. Nė vienas valsčiaus ūkininkas nebalsavo. „O ką jūs atsakėte?" – paklausiau ūkvedžio. „Pasakiau, kad profesorius buvo atvykęs kelioms valandoms, bet jokio mitingo nebuvo. Buvo atėję pas mane du kaimynai ir rado profesorių. Kalbėjomės apie pavasarinę sėją ir laukų dirbimą. Tardė abu kaimynus, ir jie pasakė tą patį – kad kalbėjomės apie sėją ir šakniavaisius". Manęs niekas nematė – naktį atėjau ir naktį išvažiavau, dieną praleidau kambaryje, vakare langai buvo uždaryti langinėmis. Matyt, tarnaitė už sienos klausėsi ir pranešė per savo brolį komunistą valsčiaus vykdomajai tarybai. Ūkvedys atvežė du tūkstančius rublių už nelegaliai parduotus gyvulius ir maisto. Pinigų man trūko, banke padėti buvo konfiskuoti, jų vertė sumažėjo. Buvo sunku nusipirkti maisto, avalynės, rūbų.

Visą savaitę laukiau asistentų. Atvyko daktaras Petukauskas, o Kronikaitė, nors ir išrinkta, nepasirodė. Kalbėdamas apie Kronikaitės kandidatūrą pasakiau per daug teisybės, o ji – Vilniaus komunistų centro narė, užimanti

aukštas pareigas. Matulio provokacija ir mano atvirumas posėdžio metu pakenkė sveikatai. Turėjau savo pareigas pavesti vyriausiajam asistentui daktarui Starkui ir atsigulti į ligoninę. Direktoriaus daktaro Mogenio palatoje išgulėjau iki gruodžio vidurio. Grįžęs iš ligoninės perskaičiau vieną ar dvi paskaitas – užbaigiau semestrą.

Grįžęs namo radau iš Kauno atvykusią žmoną ir labai nudžiugau. Ji perskaitė man dukters laiškus, abu džiaugėmės. Bet nieko gero jai negalėjau pasakyti, taip pat ir ji man – tik liūdnas žinias. Naktis buvo košmariška, sapnavau baisius sapnus. Iš ryto gavau švietimo komisaro 1940-ųjų gruodžio 20 dienos raštą, kuriame buvo rašoma, kad „Jurgis Žilinskas – profesorius, katedros vedėjas, turintis daktaro laipsnį, tarnyboje paliekamas iki 1941 metų sausio mėnesio pirmos dienos". Perskaičiau kelis kartus, negalėdamas patikėti, kad po dešimt dienų būsiu laisvas. Užėjau pas rektorių profesorių M. Biržišką. Jis jau žinojo, kokiu reikalu atėjau. „Neliūdėk, – guodė, – dar grįši". Ir išvardijo darbuotojus, kurie nukentėjo – buvo pašalinti ar pažeminti pareigose. „Nueik pas politinį prorektorių, pas komisarą ir paklausk, kodėl pašalino", – patarė. Taip ir padariau. „Jūs esate nacionalistas", – išrėžė komisaras. „Bet anatomija yra internacionali, – pasakiau, – aš juk ne politiką dėstau". Nieko nepešęs nuėjau pas komisaro pavaduotoją. Jis piktai mane priėmė. Aiškino, kad yra daug skundų, pradėjo kišenėse ieškoti tų laiškų, bet nerado. „Jūs atleistas Liaudies komisarų tarybos gruodžio devintosios nutarimu, paragrafas trečias", – pridūrė.

Užsukęs į institutą pasikviečiau asistentus daktarus Starkų ir Petukauską ir pranešiau, kad esu atleistas, paprašiau prisiimti atsakomybę dėl instituto turto. Jų žinioje palikau ir savo biblioteką, bet perspėjau, kad joje yra daug literatūros apie komunistų, fašistų ir nacionalsocialistų santvarką, apie lietuvių kilmę ir jų gyvenamąsias vietas. Pastarąsias knygas paprašiau saugoti. Gruodžio dvidešimt devintąją visą vadovavimą perdaviau daktarui Starkui ir išvykau iš Vilniaus, palikęs vieną žmoną.

Kaune apsistojau pas profesorių Kuzmą, kuris paguldė mane į savo ligoninę. Kelias dienas pagulėjęs išvykau į Žemaitiją pas savo draugą kunigą I. Janauską. Pasiekęs Kaltinėnus užėjau į kleboniją. Klebonas Jankevičius – mano draugas nuo gimnazijos laikų, jo brolis daktaras Jankevičius – universiteto draugas. Klebonas pavalgydino mane ir papasakojo, kaip pasiekti bažnytkaimį, kur klebonauja kunigas Janauskas. Pasisiūlė pavežti, bet atsisakiau ir išėjau vienas.

Ėjau palengva, vengdamas susitikti su žmonėmis. Pavakary pasiekiau nuskurdusį bažnytkaimį. Klebonas apsidžiaugė, davė man Nikoduko vardą ir darbininko pareigas. Valgydavau su šeimyna, o vakarais su klebonu gerdavau arbatą ir lošdavau kortomis. Dienomis važiuodavau į mišką medžių kirsti, o

parsivežęs juos pjaudavau ir kapodavau. Be to, tvarkydavau varpinę ir skambindavau varpais.

Visas pareigas atlikdavau labai stropiai, kad niekas neįtartų, jog aš – „pavojingas" asmuo. Juolab kad avėjau ilgus aulinius batus, milo kelnes, suplyšusį švarką iki kelių, namų darbo kepurę, buvau apžėlęs barzda iki krūtinės – panašus į sovietinių kolūkių darbininką. Nuvežęs kleboną į kurią nors bažnyčią, neidavau pas kunigus, su kuriais neturėjau nieko bendra. Jie baliavodavo ir lošdavo kortomis, o aš su vežikais virtuvėje sėdėdavau ir klausydavau, ką kalba šeimininkė su savo padėjėjais.

Kartą labai norėjau valgyti, bet nevalgiau, nes klausiausi, apie ką jie lenkiškai kalbasi. Virėja, ragaudama sriubą ir mėsą, pasakė lenkiškai, kad sriuba surūgusi, o mėsa papuvusi. Šeimininkė liepė versti į kitą puodą, pavirti, o mėsą pakepti – vežikams bus gerai. Aš viską sekiau – samdiniams vežikams davė tą maistą, o tiems, kurie kunigų giminės, iš kito puodo. Nevalgiau, tik paprašiau arbatos, o šeimininkė supykusi išvadino mane dideliu ponu ir nedavė – neva kunigams neužtenka.

Vežikams pavalgius paprašiau šeimininkės, kad paklaustų klebono, ar greitai važiuos namo, bet ji atsisakė. Tada pats mėginau paklausti, nes norėjau išeiti į miestelį nusipirkti vaistų – streptomicino ir spirito kompresams. Prieš kelias dienas dirbdamas miške susižeidžiau. Medis krisdamas sutrenkė ir sužeidė viršugalvį. Nuėjęs į daržinėlę pakinkiau arklį į roges ir privažiavau prie paradinių durų. Išbėgo mano klebonas, pasakiau, kad nupirktų vaistų ir spirito ir kad važiuotume namo, nes aš negaluoju. Jis greitai atsisveikino su kunigais ir šeimininke. Visi nustebo, kad klebonas klauso vežiko. „Bet tas vežikas nėra paprastas – nevalgo ir protingai kalba, neatrodo, kad būtų tikras vežikas", – svarstė šeimininkė. Kad man nereikėtų rodytis vaistinėje, nuėjo klebonas, o aš grįžau į virtuvę sušilti. Pasirodė keli kunigai. Vienas, lenkas, kalbino mane. Buvo ir pažįstamų, bet manęs neatpažino, nes pasikeičiau – ilga barzda su ūsais, plaukus šukuodavau į priekį. Grįžo iš vaistinės klebonas ir tuojau išvažiavome namo. Jis papasakojo, ką šeimininkė apie mane sakė kunigams. Namie išgėriau vaistų, kelis stikliukus alkoholio, užsidėjau ant žaizdų kompresą ir atsiguliau. Karštis šiek tiek nukrito, galvos skausmas kaip ir praėjo. Bet teko gulėti tris dienas.

Vieną kartą, kai su šeimyna pavalgiau vakarienę ir apie devintą valandą nuėjau į klebono valgomąjį lošti kortomis, šeimininkė pranešė, kad atėjo seniūno brolis ir prašo jį priimti. Klebonas išėjo ir netrukus pasakė, kad du seniūnai po dvyliktos valandos ateis manęs patikrinti. Nesupratau, kodėl po dvyliktos valandos, bet jiems taip įsakyta. Nusprendžiau, kad jei seniūnai norės areštuoti – susidorosiu, ir sėdome lošti kortomis, kad neužmigtume. Lygiai penkios minutės po dvyliktos šeimininkė pranešė, kad atėjo du žmonės.

Klebonas juos pasikvietė į savo kabinetą. Per valgomąjį kambarį, kur aš sėdėjau, jie atsargiai ėjo su revolveriais rankose. Po kelių minučių klebonas pakvietė mane. Seniūnai revolverius laikė po stalu. Pasakiau, kad jų pareiga yra ne tikrinti, bet užregistruoti, aš kaltas, kad neužėjau pas seniūną. Jie atsakė atėję patikrinti, nes taip įsakė Tauragės milicija. Žinojau, kad ši milicija bjauri, per ją buvo suimta daug mūsų tautiečių. Iš dešinės kišenės (kairėje buvo antras, mirusio tautiečio, pasas) išsitraukiau pasą ir paklausiau, ar jie moka skaityti. Vienas atsakė mokąs. Padėjau pasą ant stalo, kad jis galėtų matyti. Perskaitęs, kas esu, prisiminė, kad aš gydžiau jį. Kitas irgi apsidžiaugė, kad tai aš pagydžiau jo apkurtusią dukrą. Abu pradėjo skaičiuoti, kiek žmonių šioje apylinkėje gydėsi pas mane. Paskui vienas iš jų pastebėjo, kad paso nuotraukoje esu be barzdos. „Jei žmona ar vaikai pamestų skutimosi peiliuką, ir tamsta būtum apaugęs, o vėliau gal ir patiktų senesniam būti", – paaiškinau. Jie dar sykį atsiprašė ir išėjo. Tarėmės, ką daryti, – pasilikti ar kraustytis. Šiandien nėra pavojaus, o rytoj jie praneš Tauragės milicijai. Ši patikrins Kaune, ar yra gydytojas Žilinskas. Ten ras Stasį Žilinską, ausų ir gerklės specialistą. Poryt praneš į Tauragę, kad Jurgis Žilinskas gyvena pas kleboną, tad reikia suimti. Naktį kamavo sapnas: ateina daug pacientų, o galiausiai – vėl seniūnai, milicija, raudoni kareiviai. Atsibudęs pagalvojau, kad reikia išvykti. Nėjau į bažnyčią, nes seniūnų žmonos ar dukterys atkreips dėmesį į mane ir praneš vyrams, kad jas ne tas Žilinskas gydė, arba pradės rinktis ligoniai. Po mišių pasitariau su klebonu ir paprašiau ateinančią naktį mane nuvežti aplinkiniais keliais Kaltinėnų link. Tą dieną nepasirodžiau, nėjau į darbą ir valgiau su klebonu, be to, oras buvo blogas, vėjas pustė sniegą. Svarstėme, kas galėjo pranešti milicijai. Tik ne klebonijos žmonės. Nusprendėme, kad mokyklos mokytojas – prijaučiantis komunistams, pirmas apylinkėje mokykloje įvedė privalomą rusų kalbos pamoką, pats jos nemokėdamas, mitinguose kalbėjo komunistines kalbas. Jį klebonijos tarnautojai dažnai matydavo prie klebonijos, nors į ją niekados neužsukdavo. Turbūt vakarais klausydavosi ir žiūrėdavo, ką mes veikiame.

Ankstų rytą išvažiavau aplinkiniais užpustytais keliais Kaltinėnų link. Likus penkiems kilometrams išlipau ir pėsčias nuėjau prie plento. Keli žmonės jau laukė autobuso, vykstančio Kauno link, nors jis turėjo būti po valandos. Norėjosi užeiti pas kleboną sušilti arba pas gydytoją. Bėgiojau, kad sušilčiau. Dėl pusnių autobusas vėlavo valandą.

Pakelėje sutikau Deltuvos kleboną Kazlauską. Jis į mane kreipėsi „profesoriau, daktare". Paprašiau to nedaryti. Jis perspėjo nesinešioti lazdos, nes gali įtarti ir palaikyti šnipu. Lazda tinka tik ubagui, o šitokia pavojinga, gali pamanyti, kad joje dokumentai. Lazdos neišmečiau, nes iš tikrųjų joje slėpiau popierinius pinigus.

Kaune užėjau pas J. Vileišį. Jis jau laukė manęs, nes norėjo pasakyti, kad negrįžčiau į universitetą – pavojinga. Buvo išvykęs Vincas Vileišis, o grįžusį jį areštavo ir su šeima išgabeno į Sibirą. „Tavo reikalai buvo svarstomi fakulteto taryboje. Nueik pas Lašą, jis tau pasakys, bet patariu negrįžti į Kauną". „Pas Lašą neisiu, jis tarnauja dviem dievams, kad tik būtų nauda", – atsakiau. Nutariau nueiti pas ištikimus profesorius Kuzmą, Gudavičių ar Mažylį. Jonas Vileišis papasakojo, kas dedasi Kaune ir visoje Lietuvoje, papasakojo ir apie vizitus daktaro Devenio reikalu pas tariamą Lietuvos prezidentą Paleckį. Parodė, kokią knygą skaito – tai sovietų penkmečio ataskaita. Atvertė tą vietą, kur kalbama apie gautą derlių, ir parodė, kiek milijonų tonų maisto pagaminta. „Vis dėlto yra skirtumas tarp prieškarinės produkcijos ir dabartinės – tai pažanga", – pridūrė. „Ar tamsta tiki, kad jie teisybę rašo, ar tiki, kad universitetas Kaune pastatytas sovietų, kaip rašoma Maskvos laikraščiuose, ar tiki, kad Lietuva džiaugėsi sulaukusi komunistų – visur melas", – ginčijausi. „Taip, teisybę sakai, daugiau nebeskaitysiu, – ir užvertė knygą. – žinai, bičiuli, pakeičiau savo nuomonę. Prezidentas Smetona vedė gerą Lietuvos politiką ir gerai, kad pabėgo, bet nesuprantu, kodėl nepabėgo visa valdžia. Prezidentas, pasitraukęs su visa valdžia, nepriklausomo Lietuvos vardu užsienyje galėtų kovoti už tėvynės laisvę. Aš, tamsta ir visi kiti tikėjome, kad komunistų taktika pasikeitė. Dabar bus taip, kaip su rusais ir ukrainiečiais, kurie dvidešimt metų laukė laisvės ir nesulaukė. Nesulauks dar dvidešimt metų. Aš pateisinu perversmą, padarytą tautininkų ir krikščionių demokratų, kitaip jau gal būtume anksčiau komunistų pavergti".

Atsisveikinęs nuėjau pas profesorių Gudavičių. Buvo jau vėlyvas laikas. Įsileidęs mane pasakė, kad pas jį gyvena komunistas A. Bulota. Bet vis tiek susėdome gerti arbatos. „Žinai, aš kovojau už tave, kovojo ir Mačiulis, ir Kuzma. Jau būtum grįžęs į Kauną dėstyti topografinės anatomijos, bet tas velnias Lašas pareikalavo atsiklausti komisaro Venclovos. Paklausiau apie kaltinimus. „Nueik pas dekaną ir sužinosi, tu, pagal jų skundą, esi nepatikimas, komunistų priešas". Atsisveikinęs išėjau ieškoti nakvynės. Ilgai vaikštinėti po Kauną buvo pavojinga, vietiniai gyventojai mane kaip nuluptą pažįsta. Reikia dingti iš čia, bet norėjau pasikalbėti su profesoriumi Kuzma. Pasukau senojo miesto link. Kuzma, pamatęs mane, liepė neliūdėti: „Mes gausime jums aukštą ir garbingą vietą – Smegenų instituto vedėjo Vilniuje, Mokslų akademijoje. Važiuoju į Maskvą, pamatysiu profesorių Burdenko, ir jis įsakys jums pavesti instituto veiklą organizuoti".

Grįžęs į Vilnių namo žmoną radau geros nuotaikos. Pasirodo, nuo gegužės pirmosios ją priėmė į Statistikos skyrių. „O jeigu būčiau norėjusi, būtų paskyrę Gailestingųjų seselių mokyklos vedėja. Liepė parašyti *curriculum vitae* – vardą, pavardę, kur gimiau, kada baigiau Medicinos fakulteto Odonto-

logijos skyrių, kiek laiko dirbau socialinėje srityje, pasirašyti ir nurodyti adresą. Parašiau, liepė ateiti pirmadienį". Žmona džiaugėsi, kad galės pasilikti savo bute, nes vienas nedirbantis žmogus negalėjo turėti nei vieno, nei dviejų kambarių.

Gegužės pirmąją visi valdininkai ir moksleiviai turėjo dalyvauti parade – prisijungti prie eisenos ir išklausyti prakalbą. Gatvės tuščios, tik pavakary nuėjome į Zakreto (Vingio) pušyną tyru oru pakvėpuoti. Bet ilgai nebuvome, nes sargas rakina duris, vėliau reikėtų prašyti, kad įleistų. Jo pareiga – kontroliuoti namo gyventojus.

Gegužės antrąją žmona išėjo į darbą, aš – į miestą, nes manęs jau niekas nebepažįsta, išskyrus profesorius, ir tai tik vyresnius. Užsukau į Sveikatos ministeriją. Gydytojų daug, ypač iš Kauno, Vilniaus, taip pat ir iš provincijų, visi su reikalais. Pasiteiravau, kaip sekasi, jie man trumpai atsakė: „Niekšai, neilgai taip bus, išbėgsime visi pasiutę". Vietoj komisaro Kogano paskirtas daktaras Girdzijauskas, bakteriologas. Jis mane priėmė maloniai, pažadėjo mane grąžinti į senąją vietą arba patikėti kurį nors sveikatos skyrių. Pasakiau, kad Akademijos prezidentas sutiko man pavesti Smegenų tyrimo institutą. Girdzijauskas tuoj puolė skambinti į komunistų partijos centrą, ar jie nesutiktų grąžinti manęs į Anatomijos institutą. Atsiliepė buvusi mano laborantė Kronikaitė. Išgirdusi prašymą pradėjo protestuoti, kad manęs negalima leisti dirbti su studentais, nes esu komunistų priešas, turiu didelę įtaką tarp buožių. Baigęs kalbėti Girdzijauskas apgailestavo, kad aš susidėjau su tautininkais. Atsakiau, kad nesu ir nebuvau šios partijos narys. „Pats, – pasakė jis, – rinkai Smetoną ir palaikei tautininkus". „Protestuodavau, jeigu tautininkų darbai būdavo negeri, – atsakiau, – lankydavau privačiai Merkį, nurodydavau, kuriuos įstatymus reikia keisti. Lankydavau ir Stulginskį, Smetoną, perspėdavau apie žmonių nuotaikas dėl vieno ar kito darbelio. Nurodžiau Dariaus ir Girėno mirties priežastį. Vyriausybė ir Užsienio ministerija norėjo tai pripažinti kaip paprastą katastrofą, o aš nepasirašiau akto. Arba kanauninko Tumo mirtis – koks buvo ministerijos spaudimas! Kai valdžia negerai ką nors darydavo, išdrįsdavau eiti ne tik pas ministerius, bet ir pas prezidentus". „Taip, žinau tas bylas, – pritarė Girdzijauskas. – Aš nebuvau komunistas ir nesu, nes priklausau socialdemokratų partijai. Ir man kai kurie komunistų darbai nepatinka. Čia dirbu kaip gydytojas. O jums padėsiu, kiek galėsiu. Norėtumėte būti Smegenų tyrimo instituto vedėjas, tik nežinau, koks atlyginimas. Aš jums pranešiu, o dabar, kolega, geriausia būtų išeiti". Padėkojęs atsisveikinau ir nuėjau pas žmoną. Ji buvo patenkinta išgirdusi apie mano pokalbį.

Gedimino gatvėje mane sustabdė docentas Kairiūkštis, dėstęs farmakologiją. Mane lydėdamas kalbėjo apie komunizmą. Norėjau nukreipti jo dėmesį į

kitas temas, o paskui ir išvis atsikratyti, bet nepavyko. Man reikėjo sukti į Sierakausko gatvę, bet nenorėjau jam parodyti, kur gyvenu. Pasukau į priešingą pusę, o jis vis lydėjo. Nuėjome iki krantinės ir vėl grįžome. Pavargau ir fiziškai, ir dvasiškai. Perėjęs skersai gatvės atsisėdau ant suolo – jis irgi. Galop paklausė, kur gyvenu. Atsakiau, kad čia, tai yra ant suolo. Paskui pradėjo mane tardyti, kokiais sumetimais įstojau į tautininkų partiją. „O ar jūs radote mano įstojimo į tautininkų partiją pareiškimą? Esu tikras, kad neradote, taip pat esu tikras, kad nerado ir komunistų pareigūnai, darę kratą mano bute arba partijos būstinėje". „O kodėl tu palaikei tautininkus?" – paklausė. „Palaikiau tuos jų žygius, kurie buvo naudingi mūsų tautai". „O kodėl tu žydus spaudei daugiau kaip lietuvius?" „Kolega, – atsakiau, – aš maniau, kad jūs – medikas, bet, pasirodo, esate prokuroras. Jeigu gydytojas baigs universitetą be pakankamų žinių, jis pridarys tautai daug žalos ir pats nukentės – praras žmonių pasitikėjimą. Ar gali būti, kad aš noriu, jog vieni būtų geresni gydytojai už kitus? Tai nesąmonė, nenoriu net kalbėti" Po to paprašiau palikti mane vieną ir nejaudinti panašiais klausimais.

Sekiau, kol jis dingo iš akių, tada pasukau į priešingą pusę ir kitomis gatvėmis grįžau namo. Žmonai papasakojau apie susitikimą su daktaru Kairiūkščiu. Pasikvietęs asistentus Starkų ir Petukauską taip pat pasakiau apie tą pokalbį, nes dar buvo kalbėta apie mano buvusius asistentus Kaune ir Vilniuje. „Ir jūsų vardai buvo minimi. Jis kaltino mane, kad remdavau tik tautininkus. Išvardijau nemažai asistentų, kurie nepriklausė Tautininkų partijai. Kairiūkštis nusijuokė, neva Antanas Starkus – perversmo dalyvis, o Petukauskas – generolo Nagevičiaus pusbernis". Supratau, kad ir jie pavojuje. Abu nakvodavo institute, bet niekas to nežinojo. Prieš daktarą Starkų buvo nusistatęs dekanas profesorius Lašas, kuris nė karto nepalaikė jo mokslinio darbo ir paskyrimo į Vilniaus universitetą asistentu. Daugiau simpatijos rodė jo draugui, taip pat buvusiam mano asistentui Jaržemskiui. Jį įkalbinėjo paimti į Vilnių, nes jis – chirurgas, išmano anatomiją. Sužinojome, kad švietimo komisaras kalbina Jaržemskį važiuoti į Vilnių vietoj Starkaus. „O kur Starkus bus komandiruojamas?" – galvojau sau vienas. Pavojus grėsė ir jam. Čia gali būti profesoriaus Lašo spaudimas. Galbūt jis nori nusikratyti Starkaus, rimto patologo ir mokslininko, o į jo vietą įkišti savo žmoną, taip pat patologę? Gali būti ir kita priežastis. Lašas buvo prieš Medicinos fakultetą Vilniuje. Kai Vilnius buvo grąžintas Lietuvai ir kai mes perėmėme universitetą, iškėliau klausimą, kad sostinėje turi likti Medicinos fakultetas. Lašas tris kartus per spaudą įtikinėjo, kad fakultetas Lietuvai nereikalingas. Buvo žinoma, kad jis turi Kaune namus, ir ne vienus, Spaudos fondo akcijų, Panevėžio apskrityje dvarelį. O gal jis ir jo žmona bijojo konkurencijos? Aptarę visus galimus pavojus išsiskirstėme.

Kitą dieną prastai apsirengęs išvykau į Radviliškį. Užėjau į ligoninę, direktoriui papasakojau, kas vyksta Vilniuje, Kaune ir provincijoje. Paskui sustojau Bagdonų dvare, kurio savininkas buvo Šeduvos vaistininkas Šeikus ir jo žmona Butkevičiūtė. Apsimečiau ubagu ir šeimininkės paprašiau valgyti. Ji pasiūlė eiti dirbti. „Visi darbininkai streikuoja, man vienai reikia visus darbus nudirbti. Štai tas vaikas iš prieglaudos atvestas, bet ūkio darbų nemoka". Paklausiau, koks būtų darbas. Ji jau paruošusi kibirus ėdalo kiaulėms. Paėmęs juos nunešiau, paskui drauge su šeimininke ir prieglaudos našlaičiu pašėriau ančiukus, arklius. „Matau, moki dirbti, būk pas mane, maisto duosiu", – pasiūlė. Taip ir pradėjau dirbti – šerti gyvulius, tvarkyti laukus, nes jai palikta trisdešimt hektarų žemės, o inventoriaus – kaip šimtui hektarų. Pasikalbėdavome su berniuku. Apsimečiau vargdieniu, šiek tiek pritariančiu komunizmui. Buvę kumečiai mane užjautė, todėl ten be baimės galėjau ilgiau pabūti.

Iš radijo pranešimų apie karo eigą ir iš pabėgėlių kalbų jautėsi, kad frontas susidarys rytuose. Galėjau dar gyventi ramiai, bet ilgiau nebeištvėriau, nes nieko nežinojau apie savo žmoną. Paėmiau atostogų, padėjėjas mane pavežė iki stoties. Kaune nuėjau pas profesorių Kuzmą Jis man pasakė: „Kalbėjausi su profesoriumi Burdenko, jis pritarė ir rekomenduoja tave į Smegenų tyrimo institutą direktoriumi. Buvau komisariate, komisaras, susipažinęs su ta rekomendacija, sutiko. Iškart parašė laišką Akademijos prezidentui profesoriui Krėvei-Mickevičiui, kad paskirtų mane Smegenų tyrimo instituto direktoriumi".

Išvažiavau į Vilnių. Vagone sutikau kelis savo mokinius – žydų tautybės jaunuolius. Jie mane atpažino, pradėjome kalbėtis. Pasakiau, kad mane atleido iš tarnybos, kodėl – nežinau, galbūt, kad daug reikalavau. O iš tikrųjų iš visų reikalavau vienodai, net iš savo artimųjų – žmona ir duktė ne iš karto išlaikė egzaminus. Kuo kalta mano žmona, kad jos niekas nepriima į tarnybą? „Kaip tai nepriima, – nusistebėjo jie, – lai ateina rytoj į komisariatą ir gaus tarnybą".

Vilniuje radau susirūpinusią žmoną, nes pas ją ateidavo komunistų pareigūnai tikrinti buto. Ji įrodinėdavo, kad vyras rašo anatomijos knygas ir mokslo darbus. „Aš mėginau, – pasakė žmona, – ieškoti tarnybos, bet komisaras, sužinojęs, kad esu profesoriaus žmona, nesutiko priimti į įstaigą, kur mokosi studentai". Žmonai pažadėjau tarnybą – papasakojau apie susitikimą su Sveikatos komisariato gydytojais. „Gal ir aš gausiu – rytoj einu į Akademiją", – ir parodžiau profesoriaus Kuzmos laiškus.

Iš ryto nuskubėjau pas Akademijos prezidentą Krėvę-Mickevičių. Perskaitęs profesoriaus Kuzmos laišką jis lenkiškai paklausė, kur dirbau. Atsakiau taip pat lenkų kalba – esu anatomas, dirbau Kaune ir Vilniuje. Pažiūrėjęs į

mane jis nustebo, kad nepažino, pakvietė sėstis. „Smegenų tyrimo institute etato, deja, neturime, bet tamstą galime priimti į Filologijos fakultetą, nes ten laisvos keturios katedros, nėra profesorių. Kad neužsigautų profesorius Matulis, nueikite pas jį ir pasakykite, kad aš priimčiau, jei jis sutiks". Išėjęs svarsčiau, kaip elgtis, juk jis – komunistas, pataikūnas. Bet bėdos verčiamas nuėjau. Profesoriui paaiškinau, kad Filologijos fakulteto dekanas sutiktų mane priimti į savo fakultetą ir pavesti vadovauti Smegenų tyrimo institutui bei dirbti mokslinį darbą. Jis atsakė: „Kam jums eiti į Filologijos fakultetą, jei galite dirbti Anatomijos katedroje asistentu". Pasijutau užgautas ir atsakiau, kad tuomet geriau dirbti sargu. Jis pradėjo rėkti: „Jūs dar nepersitvarkėte, vis dar smetoniškas, jei norite sargu dirbti. Sargus tvarko rektorius Biržišką, tai ir eikite pas jį". Neatsisveikinęs palikau jo kabinetą. Užėjęs į bažnytėlę ašarodamas prašiau Dievo Motinos padėti Lietuvai ir palengvinti vergiją. Namie žmonai viską papasakojau, o ji pasiūlė, jei negaučiau tarnybos, abiem vykti į kaimą.

Kitą dieną vėl lankiau bažnyčias, nepamiršau ir Aušros Vartų. Širdimi prašiau pagalbos, stiprybės areštuotiems, išvežtiems, kankinamiems ir apskritai visai tautai. Mačiau, kad kariai ir civiliai ėjo į zakristiją. Pasukau ir aš. Vieni prašė kunigo laikyti mišias už areštuotus, kiti – už brolius, dar kiti – už visą išvežtą šeimą. Kunigui daviau šimtą penkiasdešimt rublių. „Kam išlaidauji, – nusistebėjo jis, – pakaks ir dešimt" „Nepakaks, – susijaudinęs pasakau, – prašau melstis už tėvynę, už kenčiančią Lietuvą, tad paimkite visus šimtą penkiasdešimt" „Jūsų pavardė?" – paklausė. „Nežinomas profesorius", - atsakiau ir atsisveikinau. Išėjau nurimęs, nes jis mane palaimino.

Žinių gaudavau iš pažįstamų, radijo pranešimų ir iš pabėgėlių į Vokietiją. Tautiečiai rašė, kad greitai turi būti karas su rusais. Ir rusų generolai mūsų kariškiams sakydavo – žygiuosime per Vokietiją į Angliją, Prancūziją, o vėliau teks plaukti į Ameriką, visas pasaulis bus mūsų.

Daktaras Jaržemskis papasakojo, kaip vicekomisaras Žiugžda du kartus įkalbinėjo jį vykti į Vilniaus universitetą ir užimti Anatomijos instituto vedėjo vietą, tai yra pašalinti daktarą Starkų. Jaržemskis suprato, kad Starkui grėsė areštas. Areštuoti semestro gale nepatogu, nes studentai bus neužbaigę kurso. Jis prižadėjo nesutikti, net jeigu prašys ir trečią kartą.

Pernakvojęs ligoninės vedėjo bute, išvykau į tėviškės apylinkes. Iškart nuėjau į Bagdonų ūkį ir vėl pradėjau dirbti. Pasirodo, ūkyje buvo apsilankę milicininkai patikrinti žmogaus, kuris šėrė ponų kiaules, prižiūrėjo gyvulius, valė javus sėjai ir kitką. Tai sužinojęs naktį išėjau už dešimt kilometrų pas savo vyresniąją seserį ūkininkę. Jos vaikai – visi suaugę, visi turi atskirus didelius ūkius ir yra išsimokslinę. Viena duktė ištekėjusi už Baisogalos policijos nuovados viršininko, kita – vienuolė, jauniausiasis sūnus – inžinierius,

vyriausiasis baigęs gimnaziją mirė, o kiti dar lankė gimnazijas. Komunizmu neužsikrėtė – dideli patriotai. Sesuo gyveno su sūnumi ir marčia. Niekur nesirodydamas ir nieko nedirbdamas išbuvau neilgai, nes namai – prie kelio, dažnai apsilankydavo seniūnas – rusas komunistas. Be to, kiekvieną naktį po langais šmėžuodavo jaunų berniukų šešėliai – klausydavosi, apie ką kalbame. Todėl nuvykau dar už dviejų trijų kilometrų pas antrąjį sesers sūnų ir ten išbuvau ilgiau. Sodyba – prie Šušvės upės, netoli miškas ir toliau nuo didesnio kelio – už kilometro, apaugusi medžiais. Taigi ten buvo saugu. Mane vadino dėde Adomu. Niekas nežinojo mano profesijos, iš kur esu atvykęs, be to, buvau apsivilkęs prastais rūbais, užsiauginęs ilgą barzdą. Maistas ten buvo geras, miegojau minkštoje lovoje, eidavau į pirtį arba maudydavausi Šušvėje. Klausydavausi radijo, parsinešdavau žinių iš malūno žmonių. Žinojau jų nuotaikas – visos blogos.

Vieną kartą išdrįsau dviračiu nuvažiuoti Pašušvio ir Grinkiškio link. Grinkiškyje užėjau pas fotografą, buvusį policijos nuovados viršininką. Norėjau, kad mane nufotografuotų. Sumokėjau už keturias nuotraukas ir paprašiau jas perduoti ligoninės daktarui. Užėjęs į ligoninę sutikau vieną pažįstamą daktarę. Ji iš karto manęs nepažino, tik kai mirktelėjau. Pripuolusi prie manęs ji bučiavo rankas, vadino savo tėveliu. Visas personalas tai matė ir, žinoma, patikėjo, kad esu tėvelis iš Žemaitijos, iš Tauragės. Daktarė pranešė, kad šiandien atvyks mūsų karininkai, tad galėsiu gauti žinių. Pasirodo, jie čia ir gyvena, nes tiria Lietuvos žemės topografiją. Baigusi darbą ji aprodė buvusio dvaro parką ir apylinkes. Nors daug kartų buvau Grinkiškyje, bet tų vietų nemačiau. Dabar dvare įrengta ligoninė, sanitarijos punktas. Žinojau tik, kad dvaras yra Belazaro, kuris turi dvi ar tris labai religingas dukras. Vakare su karininkais teko pasikalbėti apie karo eigą, politiką ir sklindančius gandus. Paaiškėjo, kad Lietuvos padangėje pasirodo svetimi lėktuvai, kurie mėto lapelius – suteikia mums vilties ir nurodo, kaip reikia elgtis. Dar karininkas pasakė, kad jų grupėje yra vienas politrukas.

Kitą dieną išvykau jau geresnės nuotaikos. Pakelyje sustojau pailsėti ir pasikalbėti su vienu žmogumi. Tai pats gražaus dvaro savininkas. Jis nurodė, kaip rasti jo brolį Šušvės pakrantėse. Morkus, buvęs apskrities viršininkas, pradėjo mane barti, kam einu keliais, juk visi jie sekami, agentai viską mato. „Aš, – tęsė jisai, – dieną naktį praleidžiu pakrantėse, tik vienas mano brolis žino, kur esu. Sėdėk kur nors miške arba krūmuose, kad niekas, net šeima, nežinotų. Jau neilgai vargsime. Matai, Grinkiškyje lėktuvas išmetė daug lapelių su instrukcijomis". Grįžau ne namo, bet į pirtį, prie pat Šušvės, kad pro mažutį langelį iš tolo matyčiau namus ir kelią. Po pokalbio su Morkumi keisdavau nakvynės vietą – tai pirtyje, tai senų namų griuvėsiuose, tai bulvių „kapčiuose", tai kitur. Vietiniai gyventojai jau atvirai kalbėjosi, nors komunistai dar labiau ėmė sekti.

Užsimaniau vykti į Vilnių pas žmoną ir susisiekti su pogrindžiu – juk reikia veikti. Kaime prie alučio žmonės organizavosi naikinti priešus ir jų pataikūnus. Naikinti gyvybės negaliu – juk esu gydytojas, nors mūsų priešas pavojingesnis ir už bacilas. Paprašiau savo globėjo mane pavežti. Pusiaukely nuo trenksmo arklys metėsi į griovį, iškritome iš vežimo. Atsikėlę išgirdome – lėktuvas skrenda nuo Linkaičių į pietus. Nutarėme, kad tai – vokiečių lėktuvas. Važiuoti nebegalėjome, o aš turėjau būti kartu su žmona, kol per Vilnių praeis karo audra. Padėkojęs ir atsisveikinęs su savo sesers sūnumi nuėjau į mažą stotelę tarp Baisogalos ir Linkaičių. Traukiniu važiavau Vilniaus link. Pakelėje buvo matyti, kad judėjimas stotyse nepaprastas, daug kariškių – enkavedistų su šautuvais. Niekas nesuprato, kas atsitiko. Kaišiadoryse traukinį sustabdė, tikrino dokumentus. Iš kišenės išsitraukiau ne savo, bet mirusio amerikiečio – savo giminaičio Buivio – pasą – neužkliuvo.

Vilniuje judėjimas irgi didelis, pilna žmonių, kuriuos saugojo enkavedistai. Važiavo daug sunkvežimių su civiliais gyventojais, kuriuos irgi saugojo enkavedistai. Supratau, kad lietuviai vežami į sovietų darbo stovyklas – į Sibirą. Aplinkiniais keliais nuėjau namo. Žmona papasakojo, kad veža lietuvius, lenkus, žydus – daugiausia visuomenės veikėjus, valdininkus. Paprašiau jos eiti iš namų. Išėję išvydome, kaip keturi enkavedistai išveža Sveikatos komisariato buhalterį – komisaro dr. Girdzijausko giminaitį ir jo šeimą. Vadinasi, ir komisaras negali išgelbėti. Jį suėmė tarnybos metu savo kabinete. Mažesnėmis gatvėmis nuėjome į Užvingio mišką.

Ten ji papasakojo, kad apie dvi savaites slėpėsi pas savo draugę – karininko Jablonskio žmoną. Taip patarė žydė, namų, kuriuose gyvenome savininkė, nes nugirdusi, kad iš Galicijos atvyksta saugumo viršininkas, kuris vietinius gyventojus trems į katorgą. Tai vyks visuose naujai Rusijos pavergtuose kraštuose – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Dar pasakė, kad pas ją susirinks žydų organizacijų atstovai apsvarstyti, ką daryti – ar pasišalinti, ar pasilikti. Šeimininkė ir jos vyras – pramonininkai, jau seni žmonės, apie septyniasdešimt metų, politikoje nedalyvavo. Lietuviai jai daugiau prie širdies nei lenkai. Mes gerai sugyvenome – ji pasitikėjo mumis, o mes – gerbėme ją ir tikėjome.

Miške galvojome, ką daryti, kur naktį praleisti. Traukiniu vykti į kaimą pavojinga, traukinius tikrina. Nežinojome, kas vyksta kaimuose, gal irgi žmones tremia. Aš galėčiau ir miške pernakvoti, bet žmona apsivilkusi vasariniais rūbais, jai reikia kur nors prisiglausti. Temstant Čiurlionio gatve nuėjome pas profesorių Žemaitį. Paprašėme priimti nors ant grindų pernakvoti, bet jis nesutiko, nes irgi bijojo. Profesorius Šliževičius taip pat nepriėmė. Užėjome pas universiteto kanceliarijos valdininką Rakauską, kuris užleido kambarį. Paaiškėjo, kad observatorijos namų gyventojai, profesoriai Kodaitis, Šliževičius, Žemaitis ir Rakauskas, paeiliui naktimis ir dienomis budi – jeigu pasirodytų

sunkvežimis su enkavedistais, gyventojai išbėgtų į pašlaitę, kur jų nerastų. Rakauskas pažadėjo ir mus pažadinti, jeigu kiltų pavojus. Naktis buvo sunki, negalėjome užmigti. Ryte jis mums leido atsigabenti ir savo daiktus.

Žmona išėjo į darbą, o aš – į Anatomijos institutą pas dr. Starkų. Papasakojau jam apie kaimo gyventojų nuotaikas ir gandus, apie tai, ką kalbėjo komisaras Žiugžda su Jaržemskiu ir ką mačiau stotyje. „Atrodo, ir tau gresia didelis pavojus", – pasakiau. „Taip, žinau. Greitai bus karas – gali prasidėti kiekvienu momentu". „Duok, Dieve", – atsakiau jam ir išėjau. Užsukau į Sveikatos komisariatą – ten atrodė saugiau, žmonių buvo daug, sutikau nemažai gydytojų. Keli pasakė gerą žinią – tikrai bus karas. Komisaras Girdzijauskas jau manęs laukė. Padavė man savo pasirašytą raštą, kad esu skiriamas Smegenų tyrimo instituto direktoriumi, ir paaiškino, jog gavau komunistų centro leidimą. „Bet būk atsargus. Mano buhalterį paėmė tarnyboje ir su šeima išvežė", – patarė.

Gatvėje susitikau jaunąjį dr. Stonkų. Jis pasakė, kad jo tėvą dr. Stonkų areštavo, o jis iššokęs per antro aukšto langą ir pabėgęs. Prie universiteto mus aplenkė sunkvežimis, kuriame stovėjo inžinierius Tursa su keturiais ginkluotais enkavedistais. Privažiavęs aikštę priešais universitetą, sunkvežimis sustojo. Išlipę du enkavedistai nuėjo į universiteto biblioteką ir po kokių penkių minučių atsivedė ponią Tursienę. Kiti du enkavedistai ją įtraukė į sunkvežimį. O paskui nuvažiavo į namus paimti dviejų jų vaikučių.

Vaikščioti gatvėmis buvo nepatogu: vienas apdriskęs ir apžėlęs, kitas – miesčionis, bet norėjosi pasikalbėti. Jis gerai pažįsta miestą ir žino visas atokias vieteles. Nusivedė mane į namus, kur gyvena pati visuomenės padugnė. Pasirodo, ten gyvena ir neužsiregistravę jo giminaičiai, ir jo motina. Į tuos urvus neišdrįsta net enkavedistai vaikščioti ir žmonių medžioti. Pasikalbėję parašėme telegramą J. Vileišiui.

Išėjęs iš pašto vėl susitikau dr. Kairiūkštį. Jis vėl pradėjo mane tardyti, kur gyvenu, kur dirbu, iš ko gyvenu, juk šeštas mėnuo be darbo, be algos ir panašiai. Atsiprašiau, kad turiu reikalų, ir įsmukau į kažkokį kiemą. Iš ten atsidūriau kitoje gatvėje ir nudūmiau į kalną.

Rūpėjo pamatyti žmoną ir perspėti, kad neitų namo. Gatvėje mane atpažino P. Ruseckas, bet paprašė apsimesti, kad vienas kito nepažįstame. Dar patarė neiti namo ir nevaikščioti gatvėmis. Irgi jau žinojo, kad bus karas. Sargui nepastebint įėjau į namus, tuojau grįžo ir žmona. Paprašiau greitai ką nors paruošti valgyti ir pasišalinti iš namų. Bevalgydami pro langą išvydome sunkvežimį su enkavedistais. Žmona puolė rūšiuoti rūbus, kur jos, kur mano. Viską sudėjo į du lagaminus ir juos pažymėjo. Atbėgusi namų šeimininkė liepė slėptis rūsyje arba palėpėje, jie ten neis. Nubėgau į rūsį, bet pasirodė pavojinga, gal palėpėje geriau. Iš kitų namų išvedė vieną areštuotąją. Ji tempė

du lagaminus, namų sargai padėjo jai įlipti į sunkvežimį. Drebėdami sekėme, ar nesustos prie mūsų namų, bet sunkvežimis pasuko į Čiurlionio gatvę. Namų šeimininkė pasakė, kad išvežė ponią Mongirdienę, kuri buvo neseniai atvykusi į tą namą.

Susidėję daiktus išėjome iš namų. Žmonai pasakiau, kad Vileišytė-Tursienė ir jos šeima išvežti. Žmona gavusi žinią, kad pulkininkas Šarauskas, skautų vadas, areštuotas ir išvežtas ir kad enkavedistai teiravosi apie skaučių vadę. Kelias skautes jau apklausinėjo, bet jos nežinojo, kur ji gyvena, tik esą girdėjusios, kad ji su vyru jau išvežti. Eidami galvojome, kur nakvosime. Nėra kur, visi dreba, bijo būti išvežti, be to, mažai ką čia pažįstame. Pažįstami atsisakydavo priimti, net gatvėje nebenorėdavo susitikti. Neduok Dieve, enkavedistai rastų nepriregistruotą šeimą kitoje šeimoje, tai abi būtų kaltos ir abi išvežtų, dar labiau apkaltintų, gal net sušaudytų.

Nutarėme dar kartą kreiptis į ponus Rakauskus. Taip naktis vargome pas juos, bet šiek tiek atsigavome. Po antros nakties žmoną palydėjau į Sveikatos komisariatą. Prie universiteto pamačiau J. Vileišį su žmona sėdint automobilyje. Jis laukė manęs ir davė ženklą, kad prieičiau. Liepė sėstis į mašiną. Sužinojau, kad Tursai išvežti be maisto, be šiltų rūbų, be pinigų. Vileišis buvo Socialiniame skyriuje, kuriam vadovavo Vaineikienė ir Meškauskienė. Prašė, kad pasigailėtų mažų vaikų ir Tursienę paleistų. Jos atsakė, kad čia žmonės tankiai gyvena, o ten – platus ir geras gyvenimas.

Nuvažiavome į jų buvusį butą. Pasiėmę šiek tiek maisto – kruopų, miltų, cukraus, kelis indus – pasukome į Naująją Vilnią. Ten buvo išvežtųjų skirstymo ir vyrų atskyrimo nuo moterų bei vaikų punktas. Traukiniai visi prekiniai, langeliai uždaryti, saugo enkavedistai. Susirinkę žmonės iš toli stengiasi pamatyti savuosius, visi nori prieiti arčiau, kad galėtų pasikalbėti, bet jų neprileidžia. Bet man, kaip senam ir neva vargetai, pasisekė prasibrauti arčiau. Visuose traukiniuose girdėti patriotinės dainos, Lietuvos himnas, maldos, verksmas. Pasisekė paimti apie dešimt atsisveikinimo laiškų ir gal tiek pat atvirukų. Susigraudinęs grįžau prie minios. Tuo laiku iš Vilniaus atvyko dr. Ligeika. Pamatęs mus pasakė atvykęs atsisveikinti su Stasiu, Vilniaus miesto burmistru. Mes jau nužiūrėjome, kuriame vagone jis yra, taip pat radome ir Vileišytę-Tursienę su vaikais. Ji nežinojo, kur vyras. Per plyšelį susikalbėjome ženklais. Dr. Ligeika, stambus vyras, liepė eiti prie traukinio – negi enkavedistai išdrįs šauti. Visi puolėme kuo greičiausiai. Bet tuojau turėjome atsitraukti dar toliau nei pirma buvome. Dr. Ligeika su Vileišiu mėgino eiti prie enkavedistų pasikalbėti. Bet jie suriko „stok, pilvūze" ir atstatė šautuvus. Dar pagrasino tikrai nušausią, jei kas nors mėgins prisiartinti.

Nežinojome, ką daryti – tik stovėjome ir žiūrėjome į vagonus. Vileišiai dukrai vis tiek negalėjo nieko duoti, pasiėmė tik miltų ir kruopų, pinigų

neturėjo. Kiek pasitraukęs į šalį mąsčiau. Važinėjo visur po Europą, Ameriką, po kurortus, gaudavo dideles algas, prasiskolino daugiau kaip milijoną, o duktė su vaikais išvežama į Sibirą be grašio. Nusprendžiau duoti du tūkstančius rublių, sau pasilikau taip pat du tūkstančius, žmona dar tiek pat turėjo. Juos visus nešiojomės su savimi, jeigu nelaimė ištiktų ir išvežtų, – kad turėtume duonos kąsniui.

Tuo metu priėjo prie manęs sena vargana moterėlė ir paklausė, ar noriu pamatyti anūkus, dukterį. „Žinoma", – atsakiau. Ji nuėjo prie enkavedisto ir kažką pasakė. Sužinojau, kad leido atsisveikinti. Greitai pribėgau prie atsivežtų daiktų, paėmiau popieriaus, plunksnakotį, miltų, kruopų, puodą, savo du tūkstančius rublių ir nuėjau prie vagono. Enkavedistas jį atidarė, patikrinęs daiktus plunksnakotį išmetė. Pabučiavau visų vardu. Priėjo ir Vileišiai, bet arti jų neprileido, negalėjo net rankų paspausti. Grįžęs atgal padėkojau tai senai moteriškei. Tėvui ir motinai peržegnojus traukinį, išvykome į Vilnių.

Pirmoji kalbą pradėjo ponia Vileišienė. „Kam, profesoriau, davei du tūkstančius rublių, būtų užtekę ir tūkstančio, kitą tūkstantį būtum davęs mums, nes nė cento neturime, visi trys badaujame. Mano Rita gali valgyti tik viščiukus, baltą duoną ir daržoves". Įrodinėjau, kad Birutė Tursienė važiuoja į nežinią, kur neturės pažįstamų, kurie galėtų padėti. „Aš tamstos vietoje atiduočiau viską – ir auksą, ir kitas brangenybes, ir net savo gyvybę. Juk taip pat turiu dukterį", – pasakiau. Paskui jau nutilome iki Vilniaus. Jonas Vileišis padėkojo man už viską ir pasiteiravo, ar negalėčiau paskolinti pinigų. Daviau penkis šimtus rublių. Kai grįžome į savo butą, žmona papasakojo, kad šiandien jau mažiau matyti sunkvežimių, bet žmonės dar vežami. Pavalgę vėl išėjome iš namų. Matėme sunkvežimius su ginkluotais enkavedistais, bet nesimatė suimtųjų. Visus dvasininkus ir garsius visuomenininkus ar aukštesnio rango valdininkus vežė suguldytus, kad gyventojai išsigandę neišbėgiotų į miškus.

Temstant nuėjome melstis, prašyti Dievo ir Švč. Panelės, kad palengvintų vergiją. Bažnytėlėje Dominikonų gatvėje pamaldos vykdavo vakarais, kad enkavedistai neatpažintų valdininkų ir karių. Pastariesiems pasakyta – kas eina į bažnyčią, tas žemina kario garbę. Mes beveik kasdien eidavome į šią bažnyčią prašyti Dievo Motinos užtarimo ir gelbėti mūsų tėvynę nuo priešo baisaus. Nors susigraudindavau, bet širdyje pasidarydavo lengviau.

Žmona nakvojo pas kanceliarijos viršininką, o aš nuėjau į Gailestingųjų seserų kursų auditoriją ir išsitiesiau ant suolų. Kitą dieną miegojau vieno gydytojo bute. Trečią dieną žmona jau grįžo į mūsų butą, o aš pasukau į Anatomijos institutą. Atsinešiau radijo aparatą, pasiklausiau žinių ir užmigau. Bet miegas buvo neramus. Apie penktą ar šeštą valandą įjungęs aparatą pasukinėjau. Visur buvo aštriai kalbama, dažnai minimi žodžiai „komunistai, Stalinas, Molotovas". Prabilo ir pats Hitleris. Nesupratau, ar prasidėjo

karas, ar įvyko koks nors nesusipratimas. Nubėgęs į viršų pakėliau dr. Starkų ir liepiau klausytis radijo. Jis įsijungęs ir pasiklausęs suprato, kad tikrai prasidėjo karas ir vokiečiai jau žygiuoja per sieną. Norėjau žmonai pranešti, bet Starkus ir Petukauskas neleido – dar kas nors pamatys tokį susijaudinusį ir suims. Vis dėlto išsmukęs iš instituto nubėgau į savo butą ir viską papasakojau žmonai. Ji iš džiaugsmo pradėjo balsu verkti. Paskui išbėgo į koridorių ir atsivedė vieną panelę lietuvaitę, dirbusią Pieno centre. Abi susikabinusios verkė. Tuo metu atėjęs namų sargas pranešė, kad bus manevrai, paskelbtas aliarmas ir kad žmonės nesirodytų gatvėse.

Išbėgau į institutą ir paraginau kieme iškasti bunkerį. Pasirodę vokiečių lėktuvai užmiestyje sudaužė ir uždegė lėktuvų bazę, numetė kelias bombas prie Neries tilto. Mieste buvo didelis judėjimas, komunistai traukėsi, bet kalėjimuose nepaliko suimtųjų – vežė į stotį. Du sudaužyti šarvuoti sunkvežimiai stovėjo gatvėje netoli Geležinkelininkų rūmų. Ta gatve jie evakavo kalinius. Vilniaus gatvėje degė keli namai. Einantį Gedimino gatve nepažįstamas įstūmė mane į kiemą rėkdamas, kad paskelbtas aliarmas. Pasislėpiau krautuvėje, o kad iš ten neišprašytų, kažką pirkau. Antakalnyje buvo girdėti šūviai. Eidamas Lukiškių aikštės link pamačiau juodus dūmus. Enkavedistų buveinėje neramu, visas kvartalas jų pilnas, tad nerizikavau eiti pro šalį.

Vakare gavome žinią, kad vokiečiai į Vilnių įžygiuos rytoj. Kad paskutinę naktį ramiai išsimiegotume, nuėjome į institutą – gal Starkaus ar Petukausko kabinete ant sofos pasnausime. Gavome šautuvą ir revolverį. Su žmona įsitaisėme ant stalų prozektoriume. Bet nemiegojome – budėjome, kad komunistai neįsilaužtų į institutą norėdami ką nors pavogti, o gal ir mus išvežti.

Vokiečių okupacijos metai

Atsikėlę grįžome į savo butą. Nusikirpau barzdą, mečiau kasdien nešiotus rūbus, persivilkau. Rusų kareiviai Gedimino gatve traukė kanoles, vežė lietuviškas prekes autobusais, lengvaisiais automobiliais. Mačiau, kaip Liudas Gira šokinėjo aplink automobilį, kol susodino savo šeimą. Ir komisaras Žiugžda, palikęs savo sužeistą žmoną, sėdo į mašiną ir išdundėjo su kitais komisarais. Žinoma, galėjau juos nudėti, bet prisiminęs, kad esu gydytojas, nesiryžau ištraukti revolverio iš kišenės.

Nuėjome į Katedros aikštę. Kalne plevėsavo Lietuvos vėliava. Gedimino gatvėje daug žmonių, moterys apsirengusios tautiniais rūbais. Prie staliukų, ant šaligatvių laukė su gėlėmis, rūkalais, alumi. Nuo Katedros pusės atidundėjo motociklininkai. Pasigirdo plojimai, sveikinimai, buvo vaišinami

pirmieji vokiečių kariai. Bet jie sustojo neilgam – išgėrę, parūkę, apdovanoti gėlėmis dingo. Po jų pasirodė šarvuotos mašinos. Ir tuos karius žmonės sveikino, apipylė gėlėmis, vaišino. Visi motociklininkai ir šarvuočių vadai turėjo automatinius šautuvus ir radijo aparatus. Kažkas man sudavė per petį. Atsisukęs pamačiau kunigą Lipniūną, sveikinantį, kad likau gyvas ir neišvežtas. Dabar atpažino iš nugaros, o prieš kelis mėnesius net iš priekio nesuprato, kas esu. Tada buvau barzdotas, apžėlęs, sudriskęs, o dabar jau kitoks, nors ir sulysęs, ir pavargęs.

Taip buvo sutikti pirmieji vokiečių kariai – išlaisvintojai. Tarp jų mačiau ir kelis pažįstamus lietuvius. Vėliau paaiškėjo, kad tai buvę gestapo nariai ir vertėjai. Jų uždavinys – kovoti su komunistais provincijoje. Jie vietoje organizuodavo būrius. Nusprendžiau grąžinti ginklą ir grįžti prie savo pareigų bei šeimos. Juk esu gydytojas – neturiu teisės atimti gyvybės. Grąžinęs ginklą nuėjau prie Aušros Vartų. Padėkojau Dievo Motinai už globą, už tėvynės išlaisvinimą ir dar prašiau išlaisvinti išvežtuosius ir kankinamus kalėjimuose žmones.

Besimeldžiant toptelėjo į galvą, kad mano žmonos brolis gali būti išvežtas. Jis buvo komandiruotas į Vilnių dieną prieš masinį išvežimą. Atvykęs jis pasakė, kad jeigu mėgintų jį areštuoti ar išvežti, gyvas nepasiduotų, nudėtų kelis, o negalėdamas pasprukti paskutinę kulką paleistų sau.

Nuėjau patikrinti į jo butą. Šeimininkas lenkas nenorėjo įsileisti. Įtikinau, kad esu jo giminaitis, ir pagrasinau atsivesti komendantą, kad jį areštuotų. Sužinojau, kad žmonos brolis išvežtas, bet jo daiktai liko, pasiėmė tik vieną lagaminą. Jį išsivedė naktį atėję keturi enkavedistai. Tarnaitė įleido ir jie užklupo jį miegantį. Vėliau paaiškėjo, kad pats savininkas įleido enkavedistus. Parėjęs namo pranešiau žmonai, kad jos brolis karo gydytojas kapitonas Frankas išvežtas. Prasidėjo išvežtųjų registracija, aš užregistravau kapitoną Franką.

Iš Kauno man pranešė, kad pareikalauta mane grąžinti į Kauno universitetą ir išmesti profesorių Lašą. Bet nenorėjau ten grįžti – pasilikau Vilniuje. Dar prieš pavergiant Lietuvą buvau parašęs kelis straipsnius, kad Medicinos fakultetą reikia perkelti į Vilnių. Jaučiau, kad šio fakulteto Vilniuje šaknys jau prigijusios ir artimiausioje ateityje išleis stiebą su šakomis. Mano asistentai Starkus ir Petukauskas išvyko į Kauną.

Išvijus komunistus iš Lietuvos grįžau į savo buvusias pareigas. Laikinoji vyriausybė mane vėl patvirtino Vilniaus universiteto Anatomijos instituto vedėju ir dar pavedė organizuoti Smegenų tyrimo institutą prie Anatomijos katedros. Tai greitai padariau, nes institutas buvo Stepono Batoro universiteto Psichiatrijos klinikoje. Mano pareiga buvo paruošti vietą, pervežti visą turtą ir sustatyti brangią aparatūrą bei tyrimo medžiagas.

Vėliau dėl to instituto turto vos nepraradau gyvybės. 1943-iųjų vasario šešioliktąją pas mane atėjęs dr. Olševskis pareikalavo, kad eičiau į institutą ir duočiau

preparatų. Pareiškiau, kad šiandien man didelė šventė ir institutas uždarytas. Kitą dieną paskambinęs dr. Virkutis iš gestapo norėjo pasikalbėti apie vieną smegenų preparatą, kuris laikomas Smegenų tyrimo institute. Atvykęs jis pranešė, kad yra gestapo komendanto nutarimas mane sušaudyti. Įrodinėjau, kad esu nekaltas. Virkutis paklausė: „Profesoriau, tave sušaudys, kodėl neduodi smegenų preparatų vokiečių Smegenų tyrimo instituto direktoriui?". Ir parodė jo raštą bei smegenų pjūvio numerį. Raštas per gestapą adresuotas Smegenų tyrimo instituto vedėjui. Parašytas kultūringai, mandagiai, kaip profesorius rašo savo kolegai. Papasakojau, kad dr. Olševskis yra Lietuvos priešas, jis ne prašė, bet reikalavo paskolinti preparatą vokiečių Smegenų tyrimo institutui. Be to, vakar buvo mūsų šventė, todėl ir nėjau į institutą.

Karininkui išdėsčiau visą istoriją apie Stepono Batoro universiteto turto perėmimą iš lenkų profesorių. Šie nenorėjo perduoti, kai kuriuos brangesnius aparatus paslėpė. Krosnyse buvo rasta net sprogstamųjų, o laboratorijose – pavojingų medžiagų. Dr. Olševskis bendravo su komunistais, skundė mane komisarui, kad naikinu liaudies turtą, išmėtau mikroskopus, knygas ir panašiai. Po to komisaras pagrasino liaudies teismu. Dabar jis prisiplakė prie vokiečių saugumo organų, kad sukliudytų universiteto darbui. Paprašiau vokiečių pasiuntinio, kad apie dr. Olševskį informuotų ir kitus universiteto profesorius. Mat mums perėmus universitetą dalis profesorių liko be darbo. Nors jie, atrodo, buvo gavę algą už kelis mėnesius iš anksto, dalis Medicinos fakulteto profesorių aimanavo, kad neturi iš ko gyventi. Nuvykęs į Kauną pasakiau tuometiniam ministrui pirmininkui Merkiui apie profesūros padėtį. Jis liepė ištirti jų materialinę padėtį ir referuoti. Atvykęs į Vilnių užėjau pas profesorių Reichertą – anatomą, taip pat pas histologijos profesorių ir kitus teoretikus. Pasakiau, kad mane siuntė ministras pirmininkas pasiteirauti apie jų materialinę padėtį, nes Lietuvos valdžia susirūpinusi ir nori padėti. Kaip netekusiems darbo gali mokėti pašalpas – tokio dydžio kaip universiteto profesorių algos, tik be mokesčio už paskaitas. Anatomas ir histologijos profesorius pareiškė, kad tuojau negali atsakyti. Kitą dieną jie pasakė norintys dirbti kaip ir anksčiau. „Jūs galite dirbti mokslinį darbą, o į mokymą ir administracijos darbą nesikiškite", – pasakiau. Supratau, kad jiems ne mokslas rūpėjo, bet visai nutautinti pavergtą Lietuvos dalį ir trukdyti lietuvių profesorių darbui.

Dr. Virkutis nuvykęs pas komendantą pranešė, jog dr. Olševskis melavo. Tuo incidentas baigėsi. Dar paskambinęs dr. Virkutis pranešė, kad rytoj pas mane ateis vienas karininkas su vokiečių Smegenų tyrimo instituto raštu. Jam turėsiu duoti preparatų, kurie bus nusiųsti į Vokietiją. Kitą dieną atėjo karininkas, nelabai panašus į vokiečių karininkus. Parodė laišką, kuriame buvo nurodyta, ko ieškoti. Greitai suradome. Paėmiau vieną mikroskopinį

preparatą ir smegenis. Karininkas pradėjo kalbėti lietuviškai – pasirodo, jis buvęs Kelmės liuteronų bažnyčios kunigas. Po kiek laiko gavau padėkos laišką už suteiktą mokslo medžiagą – jau tiesiai adresuotą į Anatomijos institutą mano vardu.

Užėjau pas Vilniaus miesto lietuvių valdžią, kurios pirmininkas tuo metu buvo Žymantas, universiteto docentas, o sekretorius – Baliūnas, Teisės fakulteto docentas ar asistentas. Jiems papasakojau, kokią provokaciją surengė dr. Olševskis. Pasiteiravau, ar jis – ne komunistas. Baliūnas atsivertė storą knygą, į kurią buvo surašytos pavojingų komunistų, atėjūnų iš Lenkijos, veikiančių prieš Lietuvos įstatymus ir organizuojančių išvežimus pavardės, vardai ir adresai. Knygoje figūravo ir dr. Olševskio pavardė. Jis išvyko į Berlyną specializuotis ar tarnauti gestapui.

Tuo laiku žmona nuvyko į ūkį, bet jo neatgavo, nes buvęs ūkio vedėjas Petrauskas pranešė vokiečių administracijai, kad mes išvežti, ir ūkį persirašė savo vardu. Jis atsisakė grąžinti ūkį, net arklių nedavė. Žmona kalbėjo vokiškai, todėl nuvykusi į Ukmergę atgavo ūkį ir pranešė, kad galiu persigabenti turtą.

Persivežiau biblioteką ir baldus iš Vilniaus ir nuslėptą kitą inventorių iš Kėdainių. Daug kas buvo sugadinta arba išvis dingę. Buvęs ūkvedys savo reikalams sunaudojo daug ūkio reikmenų, net pardavė geriausias karves ir kai kuriuos arklius. Žmona atgavo sugriuvusį ūkį. Ūkvedys pabėgo prieš mano atvykimą, bet vokiečių administracija jam pavedė kito lietuvio – pabėgusio ar išvežto – ūkį valdyti.

Prasidėjo žydų nelaimės. Vokiečiai, žinodami, kad žydai turi pinigų, uždėjo jiems kontribucijas. Vilniuje miesto žydams kontribucija buvo penki milijonai rublių – auksu, platina, sidabru, brangenybėmis. Bet tos sumos sunešti nepasisekė. Mano šeimininkė savo dalį sumokėjo platina. Antra kontribucija paskirta su grasinimais bausti mirties bausme. Bet ir vėl numatyta suma nebuvo surinkta. Areštuotas būrys turtingesniųjų iš žydų bendruomenės – kaip užstatas. Ir vėl buvo renkama brangenybėmis ir pinigais – doleriais, zlotais, rubliais. Galiausiai žydus suvarė į getą. Kas rytą matydavau pro šalį žygiuojančius senesnio amžiaus vyrus ir moteris Paguliankos link su maišeliais ant nugaros. „Kur juos veda?" – paklausiau vieno vokiečių kareivio. Jis atsakė, kad dirbti. Man atrodo, neteisybę sakė. Vieną vakarą išėjau su žmona pasivaikščioti. Lukiškių gatve žygiavo žmonės, išrikiuoti po šešis. Seni vyrai ir moterys, kai kurie nešėsi vaikus. Daug ligotų. Išgirdau, kad juos irgi veda į darbą. Naktį į darbą ligonius? Kažkas negerai. Pasirodo, juos nuvedė į Lukiškių kalėjimo kiemą, iš kur kitą dieną išvežė į Pagulianką – ten vyko jų žudynės. Turėjo patys išsikasti gilų griovį, o paskui prie krašto sustoti ir laukti mirties. Kai kurie Paguliankos gyventojai nuo riksmo ir šaudymų paliko namus, bėgo į miestą. Į išvežtų žydų butus tuojau ateidavo vokiečių

gestapo tarnautojai ir su miesto pareigūnais apžiūrėdavo paliktus daiktus. Padarę kratas užantspauduodavo butus, o raktus perduodavo policijai. Vėliau policijos pareigūnai lankydavosi juose ir darydavo kratas, ieškodami paslėptų brangenybių. Mums buvo gaila jų, nekaltų, gerų piliečių, ypač vaikų, kurie negalėjo jokių nusikaltimų įvykdyti. Juos taip pat žudė, šaudė ar gyvus sumesdavo į duobes. Kilo noras kažkiek jiems padėti, nors vienai gerai šeimai. Bet buvo pavojinga. Vilniaus gestapo vadas išleido įsakymą karti tuos asmenis, kurie paims žydų turtą arba padės žydams, juos slėps. Vieną dieną įvairiose Vilniaus vietose buvo pakarti keturi piliečiai. Žmonės piktinosi.

Per Kalėdas nuvažiavau į ūkį. Naujųjų metų dieną buvo šalta – vėjas, sniegas, pustė. Atėjo moteris iš Kauno – gera pažįstama, su gražia keturiolikos metų mergaite. Abi sušalusios, jas pavežė medžiotojai iki mano miško, iš kur pėsčios ir atėjo. Pavaišinau alkoholiu, daviau aspirino. Ta ponia – gera mano žmonos pažįstama. Ji įteikė laišką nuo mergaitės motinos, kuri prašė dukrą priglausti, nes ji nesitiki išlikti gyva. Sugraudino mane tas laiškas ir mergaitę pasilikau. Mergaitė pabėgo iš Vilijampolės geto, perplaukė Nerį ir slapta atėjo pas tą gerą moterį, kuri sušildžiusi ją atvežė pas mane. Juk nežmoniška vaiką vėl atiduoti į velnio nasrus. Ji švariai kalba lietuviškai. Aš – gydytojas, tad turiu teisę krikštyti. Kelis kartus jau teko krikštyti naujas gyvybes. Bažnyčioje to daryti negalėjau – gali iškilti viešumon. Žmonos brolio pulkininko Franko duktė Rita mergaitę išmokė poterių, katekizmo, ji pradėjo lankyti bažnyčią. Gyveno pas mane kaip giminaitė. Bet kai ūkyje apsilankydavo vokiečiai, ją uždarydavau į dūmtraukį, kad nieko neįtartų.

Prieš pasitraukdamas paėmiau iš valsčiaus liudijimą, atstojantį pasą, ir ją pavadinau Elena Liucija Statkevičiūte. Su tuo pasu gyveno Vokietijoje, vėliau atvažiavo į Ameriką. Ji – našlaitė, nes tėvas ir motina Štuthofe buvo sudeginti krematoriume, o mes buvome jos globėjai.

***

1946-ųjų gegužės vienuoliktąją sėdau į laivą Bremeno uoste ir pirmuoju karo transportu su visa šeima išvykau į JAV. Iš tiesų norėjau važiuoti į Pietų Ameriką – Argentiną ar į kitą valstybę, nes tikėjausi ten gauti darbo pagal savo specialybę, bet mano duktė medikė Vileišienė nusiuntė rekomendacijas Amerikos konsulams su prašymu mus įleisti į JAV.

Laivu išplaukėme mano keturių žmonių šeima, inžinierius Varnas su žmona, ekonomistas Kemelis su žmona, keli lenkų kunigai iš Kaceto, dantų gydytojas Grilikas su sūnumi ir dar vienas gydytojas – mano mokinys. Iš tūkstančio keleivių 94 procentai buvo žydai ir 4 – kitų tautybių. Važiavau trečiąja klase su žydais, žmona su Rita – antrąja klase, o Liucija – taip pat

trečiąja klase su moterimis. Kartais pasikalbėdavau su gydytoju Griliku, kaip jis išliko gyvas ir nežuvo nuo nacių. Pasirodo, jis iš geto pabėgo ir prisijungė prie rusų ir lenkų partizanų. Su dantų gydytoju Griliku palošdavome šachmatais. Kalbėdavomės lietuviškai, aš jį vadindavau daktaru Griliku, o jis mane – profesoriumi Žilinsku.

1946-ųjų gegužės dvidešimtąją laivas atplaukė į Niujorko uostą. Atėjo pasitikti konsulato vicekonsulas su štabu. Pasakė, kad yra duktė su žentu ir dukrele, padėjo sutvarkyti formalumus ir nuėjome prie savųjų. Apėmė didelis džiaugsmas, bet kartu ir rūpestis, kaip mes, keturi žmonės, įsikursime. Mus padrąsino žentas ir duktė – gausite kokį tik norėsite darbą.

Niujorkas man nepatiko – dangoraižiai, didžiulis judėjimas, oras nekoks, gatvės atrodo neplaunamos, visur šiukšlynai. Bet išvažiavus iš miesto keliai labai gražūs, asfaltuoti, pakelės prižiūrėtos, nupjautos. Matėsi mediniai dažyti dviejų trijų aukštų namai ir kai kur – pavyzdingos fermos. Žmonės keliais važiuoja tik automobiliais. Įsivaizdavau, kad Amerika – dangoraižių kraštas, visas mūrinis. Pasirodo, Niujorke tik keli namai yra didesni kaip šimto metrų, visi kiti – kaip ir kituose Europos didmiesčiuose. Provincijoje namai daugiausia mediniai, labai gražūs, papuošti gėlėmis ir žydinčiais medeliais.

Atvažiavau į žento ir dukters rezidenciją. Tai dviejų aukštų namas prie upelio ir miško. O akmenų – kaip grūdų pasėta, visokio dydžio. Yra šiek tiek lysvelių, nedidelių, išravėtų ir braškėmis apsodintų. Šalia eina kelias į Medelberį (apie dvi mylios), Vaterburį (apie penkios mylios), Naugatuką (apie keturios mylios).

Ksavera Frankaitė-Žilinskienė

Trumpa autobiografija

Gimiau 1896 m. Amerikoje, Niujorko priemiestyje Brukline. Ankstyvoje vaikystėje tėvai grįžo į savo tėvynę Lietuvą. Apsigyveno Panevėžio apskrityje, paskui persikėlė į Panevėžio miestą. Ten augau, mokiausi ir dirbau. Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvą valdė Rusijos caras. Rusų kalba buvo vartojama įstaigose ir mokyklose. Panevėžyje buvo vienintelė mergaičių mokykla – Marijos progimnazija, kurią baigiau. Prie vyrų mokytojų seminarijos įsigijau mokytojos laipsnį. Mokytojavau Panevėžio parapijos „Saulės" pradžios mokykloje. Pirmajam pasauliniam karui prasidėjus, mokytojus vyrus mobilizavo į kariuomenę. Iš privačios mokyklos buvau perkelta į valdišką Sidabravo bažnytkaimio pradžios mokyklą vedėjos pareigoms.

Frontui artėjant, kazokai atsitraukdami varė gyventojus iš namų ir vežė į Rusiją. Su motina ir dešimtmečiu broliuku išvažiavome į Vitebską. Ten buvo kunigaikštytės Tatjanos komitetas, prie jo – skyrius lietuviams, nukentėjusiems nuo karo. To skyriaus vedėjas buvo advokatas Feliksas Valiukas. Jis mane pasamdė sekretorės pareigoms, bet visus kitus lietuvius ir mano motiną iš karo zonos išvežė į Kazanės guberniją.

Čia tarnaudama sutikau dr. Jurgį Žilinską, kurį pažinojau anksčiau Lietuvoje, ir už jo ištekėjau. Iš Vitebsko persikėliau į Minską, kur suorganizavau prie Lietuvių pabėgėlių komiteto mokyklą ir joje mokytojavau.

Rusų revoliucijos metu, 1917 m., persikėlėme gyventi į Estiją. Dorpato universitete mano vyras tarnavo Chirurgijos klinikoje asistentu. Čia pergyvenome Pirmojo pasaulinio karo pabaigos baisybes. Buvome žiauraus komunistinio perversmo liudininkai.

Nepaisant vidinės suirutės Rusijoje, karas dar vis tęsėsi. Vokiečiai žygiavo per visą Pabaltijį, užėmė Estiją. Po tam tikro laiko vokiečiai leido pabėgėliams iš užimtų teritorijų grįžti į gyvenamąsias vietas. Susidarė grupė norinčiųjų

grįžti į Lietuvą. Mano vyras negalėjo palikti tarnybos, bet man su maža dukrele ir mano motinai gavo leidimą. Mūsų grupėje buvo keli lietuviai studentai, tarp jų – medikas Vl. Kuzma, vėliau žymus Kauno chirurgas. Jis taip pat keliavo į Panevėžį, vyras jo paprašė mus pagloboti.

Atvažiavus traukiniui į Rygą, vokiečių karo pareigūnai stropiai tikrino dokumentus. Prie manęs itin kibo, kamantinėjo, nors, atrodė, dokumentai buvo tvarkingi. Mus pasiuntė dviem savaitėms į Liepoją, į karantiną. Čia mus maudė, išdezinfekavo rūbus ir išrašė „Entlausung schein" – „išutėliavimo" liudijimą. Važiavome į Panevėžį su palydovu kareiviu, kuris turėjo mūsų sąrašą ir dokumentus. Atvažiavus į Panevėžį vokiečių kariškiai paėmė dokumentus iš palydovo. Iš eilės pagal sąrašą leido eiti į stotį. Atėjus mano eilei, patikrino dokumentus ir paprašė stoti į šalį. Motiną su mergyte paleido eiti į stotį. Aš susijaudinau, paklausiau, kas yra. Vokietis gana griežtai pasakė, kad aš sužinosiu apie tai komendantūroje. Priėjo dr. Kuzma, ramino, kad čia turi būti koks nesusipratimas, kad jis per savo pažįstamus, kurie čia gyveno okupacijos metu, sužinos ir pagelbės.

Ginkluotas vokietis lydėjo mane Panevėžio gatvėmis pėsčią į komendantūrą. Kaip kokią kriminalistę. Paaiškėjo – buvau gimusi Amerikoje, vokiečiai tebekariavo su Jungtinėms Valstijomis. Pagal vokiečių įstatymus, gimę priešo šalyje svetimšaliai buvo gabenami į specialias stovyklas prie Karaliaučiaus. Dr. Kuzmos pastangomis buvau išvaduota pažinojusių mane prieš karą asmenų parašais.

Vyrui sugrįžus į Lietuvą gyvenome Šiauliuose, vyras vertėsi gydytojo praktika. Kurį laiką Šiaulių sritis buvo atskirta, iš pradžių bermontininkų, kurie buvo išstumti bolševikų, bandžiusių įvesti Lietuvoje komunistinę tvarką. Pagaliau lietuviai savanoriai įsibrovėlius išvijo už Lietuvos ribų ir prasidėjo visame krašte atstatymo darbas. Mes persikėlėme į Kauną, vyras įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, buvo paskirtas į Karo ligoninę chirurgo pareigoms.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais dauguma gyventojų džiaugėsi laisve ir kiek išgalėdami dirbo negalvodami apie atlyginimą. Įsijungiau ir aš į visuomeninę veiklą. Tuojau po karo susiorganizavo Moterų globos komitetas, kurio tikslas buvo globoti našlaičius. Šio komiteto pirmininkė buvo Doma Šleževičienė. Net keliolika metų darbavausi šitame komitete su dr. Alekna, Birute Novickiene, Liuda Raupiene ir kitais.

Dr. Alekna ir B. Navickienė pirmieji mane supažindino su skautų organizacija ir skatino į ją įstoti.

Atsidarius Aukštiesiems kursams įstojau į Medicinos fakulteto Odontologijos skyrių, kurį baigiau drauge su pirmąja laida. Užbaigusi universitetą, verčiausi praktika Kaune. Teko aktyviai spręsti įgytos profesijos reikalus. Prisidėjau prie Dantų gydytojų draugijos steigimo ir buvau

tos draugijos pirmininkė. Prisidėjau prie Dantų gydytojų suvažiavimų organizavimo ir kitos veiklos.

Laikui bėgant padaugėjo aukštuosius mokslus baigusių, specialybes įgijusių ir gerai savo profesijas išmanančių jaunų energingų moterų. Jos drauge su vyrais dirbo ir veržėsi į visas gyvenimo sritis. Tarnavo įvairiose ministerijose, įvairiose žinybose. Tačiau moterims nelengva buvo rungtyniauti su vyrais. Senu papratimu pirmenybė visur buvo vyrams.

Žinomų moterų veikėjų grupės iniciatyva iš įvairių moterų organizacijų atstovių buvo sudaryta Moterų taryba. Jos tikslas – ginti moterų reikalus ir teises, atstovauti tam reikalui moterim. Prie Moterų tarybos buvo įsteigtas Moterų klubas. Jo patalpose vyko susirinkimai, paskaitos, kursai, buvo skaitykla su įvairia spauda moterims. To klubo pirmininke išbuvau nuo jo įsteigimo iki okupacijos.

Užėjus bolševikams, mudu su vyru skubiai išvažiavome iš Kauno, kadangi žinojome, jog mums grėsė pavojus. Priklausėme tai visuomenės daliai, kuri dirbo Lietuvos nepriklausomybei ir kovojo su jos priešais. Tolimuose krašto užkampiuose, kur mūsų niekas nepažinojo, slapstėmės, iki vokiečiai užėmė Lietuvą. Visi mūsų daiktai ir baldai, taip pat mano kabinetas buvo konfiskuoti. Mūsų bute apgyvendino iš kalėjimo paleistus kriminalistus, kurie tuojau prisišliejo prie komunistų ir gavo atsakingas pareigas.

Vokiečiams traukiantis iš užimtų kraštų ir į Lietuvą besiveržiant rusams komunistams, pasitraukėme į Vakarus. Vokietijoje gyvenau Dresdene, dirbau pagal profesiją vokiečių daktaro kabinete. 1946 metais su pirmuoju pabėgėlių transportu atvykau į Jungtines Amerikos Valstijas. Apsigyvenau netoli Vaterburio pas Vileišius.

Paaiškėjus, kad svetimšaliui daktarui sunku gauti darbo pagal profesiją, skubiai nuėjau dirbti į fabriką kaip ir dauguma DP tautiečių. Ruberio fabrike išdirbau 13 metų. Tai buvo mano antrasis „universitetas". Čia aš pažinau kitokį gyvenimą, kitaip pradėjau žiūrėti į fizinio darbo žmones. Geriau supratau mūsų brolius ir seses, pirmųjų ateivių gyvenimą. Daugiausia tai buvo paprasti žmogeliai be mokslo, svetima, nesuprantama kalba jiems buvo sunki. Visi juos išnaudojo, stumdė, pajuokė. Mūsų tauta turi jais didžiuotis. Jie neišnyko, neištirpo amerikoniškame katile, jie išlaikė savo tapatybę. Susibūrė į organizacijas, pristatė bažnyčių, sukūrė spaudą ir nuolatos padėjo savo gimtajam kraštui. Mes, naujieji išeiviai, esame kartais linkę juos pažeminti, bet naudojamės jų darbo vaisiais ir einame jų anksčiau pramintais takais.

Su skaudama širdimi turiu prisipažinti, kad išeivijoje mažai galėjau prisidėti prie išeivių visuomeninio darbo. Seku spaudą, domiuosi išeivių kultūros, meno ir muzikos veikla. Ypač mane domina jaunimas, atsidėjusi seku veiklą.

Gyvenu pusmetį Konektikute pas dukrą, iš ten važinėju lankyti įdukrų ir anūkų. Amžius didėja, jėgos silpnėja. Žiemą praleidžiu Floridoje. Daug skaitau, truputį rašau. Turiu pamėgimą prie liaudies meno: kiek siuvinėju ir mezgu. Gan daug susirašinėju su savo senomis bičiulėmis Tėvynėje ir šiame krašte.

Vienas epizodas iš mano ankstyvojo gyvenimo

1987 m. lapkričio 1 d. pavakary nuvažiavome pas Bagdonus atsisveikinti su Rėda Tursaite, kuri buvo atvykusi iš Lietuvos aplankyti giminių ir rytojaus dieną turėjo važiuoti pas Dalią. Vitutė jau buvo atvežusi pluoštą nuotraukų iš kelionės su Rėda po vidurio Floridą. Bagdonai mus pavaišino skaniais tik ką iškeptais pyragaičiais ir iš švedų atvežta kava.

Besivaišinant prie stalo išėjo kalba apie rusų kalbą. Vitutė išsišoko ir pasakė: mano mama buvo rusų kalbos mokytoja. Tada aš paaiškinau, kad Pirmojo pasaulinio karo metu esu buvusi pradžios mokyklos mokytoja, carinėje Lietuvoje mokyklos buvo tik rusų kalba. Ir ta proga papasakojau, kaip tapau mokytoja.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui įvyko jaunų vyrų mobilizacija. Buvo mobilizuoti pradžios mokyklų mokytojai, kaimuose, bažnytkaimiuose užsidarė mokyklos. Valdžia susirūpino ir pradėjo paskubomis moteriškos lyties mokytojas rengti. Gavo vyresnių mergaičių, bebaigiančių ar baigusių vidurinį mokslą, sąrašus, pasiuntė į vyresn. mokytojų seminariją, kuri buvo Panevėžyje, aptarnaudavo net Kauno guberniją. Visai netikėtai aš ir Genė Peleckaitė buvome užverbuotos, tik dvi lietuvaitės, visos kitos buvo rusaitės. Baigus kursus, išlaikius reikiamus egzaminus, mus tuojau paskyrė po visą apskritį į uždaras mokyklas. Mane mokyklų inspektorius paskyrė į Sidabravo bažnytkaimį netoli Panevėžio, prie geležinkelio stoties. Paskyrė keturių skyrių mokyklos mokytoja ir vedėja. Aš labai nustebau ir bijojau, kad nesugebėsiu, esu be jokio patyrimo. Mano draugė buvo paskirta į didesnę mokyklą, kur vedėjas buvo senas mokytojas, o ji – padėjėja. Aš sakau ponui inspektoriui, kad abejoju, ar galėsiu būti vedėja, neturiu patyrimo, pati pradžios mokyklą lankiau tik dvejus metus, mane privačiai paruošė į gimnaziją. Jis sako: važiuosi ten, kur esi paskirta, ateitis parodys. Davė visas instrukcijas, kaip, kur ir kada važiuoti, kad seniūnas pasitiks, atveš nuo stoties prie mokyklos durų, duos raktus ir t.t.

Taigi paskirtą dieną išvykau traukiniu drebančia širdimi, galvodama ir planuodama pirmos tarnybos ir savarankiško gyvenimo pirmus žingsnius.

Mokyklos pastatas – ūkininko troba. Viename gale – keturių skyrių mokykla, su suolais ir staliukais su rašalinėmis. Didelė juoda lenta, kurioje kreida rašoma. Vaikai turėjo mažas lenteles, vadinamas grifelio lentelėmis, ant kurių buvo rašoma su grifeliu. Grifelis – pieštuko pavidalo, iš kažkokios baltos masės, užrašai buvo nušluostomi su skudurėliu. Be to, mokinys turėjo vieną sąsiuvinį plačiomis linijomis rašymui – kaligrafijai, arba rusiškai „dlia čistopisanija", kitas aritmetikai – su langučiais, vyresnieji skyriai turėjo sąsiuvinių ir viena linija. Labai reikalaudavo išmokyti švariai ir teisingai rašyti raides, mažąsias ir didžiąsias. Tokiu raštu, kaip amerikiečiai rašo ranka net baigę universitetą, rašantis mokinys anais laikais būtų neišlaikęs egzamino.

Atvažiavusi į mokyklą, išpakavau daiktus, sutvarkiau kambarį. Atvežtas knygas sudėjau ant lentynos. Šiokį tokį stalelį radau, improvizavau, paverčiau rašomuoju stalu. Tada aptvarkiau mokyklos kambarį. Prieš mano atvažiavimą langai ir medinių lentų grindys mokytojo kambaryje buvo išplauti. Mokyklos grindys – kieta žemė, kaip ir visų ūkininkų virtuvės, žemės suplūktos su moliu. Reikėdavo šluoti lapuota beržine ar kitokia šluota, kad nedulkėtų.

Pirmiausia nusprendžiau nueiti pas kunigą, nes Sidabravas – tai bažnytkaimis su nedidele bažnyčia. Nuėjusi prie klebonijos „paradnų" durų, pabarškinau kelis kartus. Po kurio laiko atsidarė durys, stovėjo žilas kunigas labai rimtu veidu. Pasisveikinau ir pasisakiau, kas aš esu. Kadangi aš nieko nepažįstu, tai noriu kunigo patarimo. Pirmiausia paskelbti iš sakyklos apie pradžios mokslo dieną, registraciją. Šaltai pažiūrėjęs į mane, pasakė: „Gerai, paskelbsiu. Prašau pas mane nevaikščioti, jei kartais ateisi, tai pro užpakalines duris". Mandagiai padėkojau, atsiprašiau už sutrukdymą ir pažadėjau daugiau netrukdyti ir nevarginti. Atsisveikinau ir išėjau. Nei jis mane į vidų kvietė, nei ranką padavė, buvau nustebusi ir tiesiog pasijaučiau liūdna, lyg nusikaltusi ir atstumta.

Laikui bėgant susipažinau su vaikų tėvais, visi buvo malonūs. Prieš mane dirbo mokytojas vyras, vyresnis, gerai su ūkininkais sugyveno. Aš – jauna mergina, bet buvau šiltai priimta. Susipažinau su Švagždžių šeima, buvo stambus ūkininkas, turėjo sūnų kunigą. Jo jauniausioji dukra Varutė mokėsi ketvirtame skyriuje, labai graži, miela mergaitė, labai gera mokinė. Tame skyriuje buvo tik 5 vaikai, be jos, dar 4 berniukai. Mokslo metų pabaigoje aš turėjau juos vežti į Smilgius, kur buvo didesnė mokykla, daugiau skyrių. Visos apylinkės kaimų mokyklos veždavo 4 skyrių baigimo egzaminams tą pačią dieną. Ta proga turiu paminėti ją dar esant gyvą, prieš porą metų Vašingtone mano dukra Rita ir jos dukra Veronika sudarė sąlygas mums pasimatyti ir keletą valandų pabendrauti, tai – dabartinė p. Budreckienė.

Nors vykdama į Sidabravo mokyklą jaudinausi, ar sugebėsiu, bet gyvenimas ir darbas ėjo gerai. Vaikai labai mieli, paklusnūs, mandagūs, nesugadinti, kaip dabar. Man labai patiko mokytojauti ir maniau, kad turėsiu pasiruošti mokytojos

karjerai. Tuo metu mano tėvelis buvo Amerikoje, jis turėjo planų atsiimti šeimą. Mane ir broliuką leisti Amerikoje į mokslą. Tėvelis, antrą kartą važiuodamas į Ameriką, pasiėmė su savim mano sesutę Onutę, sakydamas, kad jam bus linksmiau svetur turint vieną vaiką pas save. Manęs nevežė, nes aš mokiausi gimnazijoje, berods, 4-oje klasėje. Nenorėjo mokslo sutrukdyti. Pirmasis pasaulinis karas ir Rusijos revoliucija suardė visus mūsų planus ir gyvenimą.

Pradžios mokyklos būdavo kontroliuojamos apskrities inspektoriaus. Kartą ar du kartus per mokslo metus jis vizituodavo – dalyvaudavo pamokose ir tikrindavo, ar atliekama programa. Tad vieną šaltą dieną su daug sniego prie mokyklos privažiavo rogės, iš kurių išlipo dideliais kailiniais apsirengęs, veltiniais apsiavęs vyras ir įėjo į mokyklą. Pasirodo, tai – apskrities mokyklų inspektorius, tas pats, kuris mane pasamdė. Be abejo, išsigandau kaip šaltu vandeniu apipilta. Pasisveikinau, atsisukau į vaikus, daviau ženklą atsistoti ir pasveikinti poną inspektorių. Jisai pasveikino vaikus, apėjo aplink suolus. Žvilgtelėjo, ką jie daro. Mane paprašė tęsti pamoką, atsisėdo paskutiniame suole ir sekė pamokos eigą iki aš paėmusi skambutį paskambinau. Pertraukos metu pasikalbėjome. Klausė, kaip man patinka. Pasakiau, kad aš čia jaučiuosi gerai. Tėvai, vaikai malonūs, neturėjau jokių nemalonumų, vaikai geri, paklusnūs. Sako, Ksavera Michailovna, taip rusai vadindavo vardu ir tėvavardžiu, o labai jaudinaisi dėl Sidabravo mokyklos, dabar esi patenkinta. Paprašė knygos, į kurią rašydavo savo inspekcijos išvadą. Dar visą valandą sėdėjo ir žiūrėjo, kaip aš skiriu pamokas, pakaitomis užduodama kiekvienam skyriui darbą. Prieš išvykdamas paklausė, kur aš Kalėdas praleisiu, sakau, važiuosiu pas mamą. Tada, sako, Kalėdų metu bus Raudonojo Kryžiaus balius, pajamos bus skirtos Raudonajam Kryžiui, būtinai turiu nueiti, reikia palaikyti organizaciją.

Pasibaigus mokyklos valandoms, kai visi išėjo, greitai puoliau prie knygos į kurią inspektorius įrašė mano darbo įvertinimą. Buvau nustebusi ir laiminga dėl jo įvertinimo. Tai man davė ryžto ir energijos tolesniam mokytojos darbui. Minėjau, kad Sidabravo klebonas buvo man labai šaltas, kai aš nuėjau pas jį, tačiau apskritai jis nebuvo toks blogas, nors su juo daugiau neturėjau progos asmeniškai susitikti. Priklausiau chorui, kas sekmadienį giedodavau per mišias ir mišparus. Kartą, praėjus kelioms savaitėms, prie mokyklos po pamokų sustojo graži brička, pakinkyta labai puikiu arkliu. Atėjo vyras, pasisakė, kad yra zakristijonas, turi kas savaitę porą kartų pravažinėti kunigo klebono arklį, kad neužsistovėtų. Jis man pasakė, kada tą arklį važinėja su tuščia brička. Jis nori, kad panelė mokytoja pasivažinėtų, nes jinai vis viena ir vaikščioja viena po keliukus apie sodybą. Taigi man dažnai teko pasivažinėti, pasikalbėdavau su senu zakristijonu, ypač smagu būdavo važiuoti žiemą rogėmis. Aš dėkodavau klebonui už tą malonumą per zakristijoną, bet niekada nėjau į kleboniją ir niekados nerašiau jam.

Kalėdų atostogoms parvažiavau į Panevėžį pas mamą. Į tą Raudonojo Kryžiaus balių buvau nuėjusi. Sutikau daug pažįstamų, savo senų mokslo draugių ir draugų bei lietuvių visuomenininkų. Norėčiau pabrėžti, kad Raudonojo Kryžiaus balius buvo rusų, visur buvo šnekama rusų kalba. Mes, lietuviai, savo kalbą vartojome tarpusavyje, bet viešai turėjome kalbėti rusiškai. Tame baliuje sutikau p. Feliksą Valiuką, advokatą, kuris mane supažindino su daktaru Jurgiu Žilinsku, atvažiavusiu iš provincijos. Pasirodo, jie drauge lankė Dorpato universitetą. Valiukas gyveno Panevėžyje, advokatavo ir aktyviai lietuvių visuomenėje veikė. Kiek rusai toleravo. Dažniausiai lietuviai burdavosi į teatro grupes mėgėjų vaidinimams kokių nors švenčių proga. Viskas buvo rusų rankose. Pirmojo pasaulinio karo metu lietuviai turėjo vilčių dėl laisvės, Lietuvos prisikėlimo. Vilnius buvo lietuvių inteligentų veiklos centras, ir nemažai jų ten gyventa.

Mokslo metai baigėsi 4-o skyriaus egzaminais. Vežiau savo moksleivius į Smilgius. Čia dirbo vyresnio amžiaus mokytojas ir mano mokslo draugė Peleckaitė. Pasibaigus mokslo metams uždariau mokyklą, raktus atidaviau seniūnui ir sugrįžau į Panevėžį pas mamą. Praėjus kelioms dienoms gavau pakvietimą iš Mokytojų seminarijos, kad dalyvaučiau jų rengiamame metų baigimo vakarėlyje ir vaidinčiau, nes gerai žinojo, kad aš – nuolatinė lietuvių mėgėjų teatro vaidinimų dalyvė. Be abejo, aš sutikau ir, prisimenu, atlikau savo vaidmenį su pasisekimu.

Panevėžio mokytojų seminarijoje buvo keli lietuviai, vienas – gerai laisvoje Lietuvoje ir išeivijoje žinomas rašytojas Švaistas. Kitų neatsimenu. Neteko man grįžti į Sidabravą, nes vokiečiai pralaužė rusų frontą ir įsiveržė į rusų valdomą Lietuvą.

Prasidėjo rusų įstaigų evakuacija. Iš Kauno, kuris buvo gubernijos miestas, į Panevėžį buvo perkeltas vyriausiasis teismas su prokurorais, teisėjais ir advokatais. Pas mūsų panevėžiškį advokatą Feliksą Valiuką apsigyveno teisininkas Jonas Aukštuolis. Aš susipažinau su juo viename lietuvių renginyje, kuriame vaidinau. Matyt, Feliksas savo kolegai buvo kiek apie mane pasakojęs, nes mes greit susidraugavome. Jis buvo linksmas, geras šokėjas, labai iškalbus, daug įdomių savo gyvenimo nuotykių papasakojo. Jo pusbrolis buvo Martynas Yčas, Rusijos parlamento, Dūmos, narys ir labai veiklus bei didelis lietuvis patriotas. Kauno teismas greit buvo toliau į rytus iškeltas ir tarnautojai negalėjo sakyti kur, bet man Jonas pasakė, kad į Zarasus. Mūsų bičiulystė tęsėsi, dažnai atvykdavo į Panevėžį, bet greit ir netikėtai užsibaigė. Jo pusbrolio dėka Jonas buvo iš teismo paimtas kažkokiai misijai ir išsiųstas skubiai į Švediją. Jis atvyko kelioms valandoms su manim atsisveikinti ir pasitarti, kaip mes palaikysime ryšį. Davė porą adresų, bet nežinojo, ar ilgai Švedijoje bus. Tai buvo mūsų paskutinis pasimatymas ir atsisveikinimas. Abu buvome susijaudinę ir nuliūdę, bet turėjom vilčių ateičiai ir pasižadėjome būti ištikimi, rašyti ir susitikti kuo greičiau.

Iš skautų veiklos

Pradžioje 1935 m. Lietuvos skautų sąjunga pakeitė savo statutą. Sulig naujuoju statutu, buvo įsteigtos dvi skautų šakos – skaučių seserija ir skautų brolija. Kiekviena šaka galėjo savarankiškai tvarkytis ir veikti vadovaujamos atskirų vadovų. Persitvarkant Skautų sąjungai, tuometinė skaučių vadovė S. Čiurlionienė atsisakė iš pareigų. Nežinau, kuo pasiremdama. Lietuvos skautų sąjunga suteikė man didelę garbę pakvietusi užimti skaučių seserijos vadovės pareigas. Tai buvo man didelė staigmena, sukėlusi susirūpinimą.

Žinojau apie lordo Badeno Powelio įkurtą Skautų organizaciją tik paviršutiniškai. Skautų auklėjimo sistema, skautų įstatai, įgyvendinimo būdai skyrėsi nuo kitų jaunimo organizacijų. Skautavimas buvo patrauklus, kadangi beveik bežaidžiant, daugiausia gamtoje, nejučiomis jaunai sielai perduodama skautiškoji dvasia.

Nors pasiūlymas buvo labai viliojantis, tačiau, mano supratimu, turėjau atsisakyti. Aš nesu buvusi skautė, neturėjau skautiškojo patyrimo. Vyriausiosios vadovės pareigos labai rimtos ir atsakingos. Tuo reikalu susitikau su Čiurlioniene. Kai išdėsčiau jai savo nuomonę dėl siūlomų pareigų, jinai sakė, kad neatsisakyčiau paskubomis, bet pagalvočiau. Įtikinančiai paaiškino, kad skaučių seserija turi nemažai gerai pasiruošusių, visus skautiškos auklėjimo sistemos laipsnius perėjusių vadovių. Jų rankose – naujų narių auklėjimas ir skaučių vadovių rengimas. Svarbiausia, skaučių seserijai reikalingas autoritetas, būtent, vyresnis, žinomas visuomenei ir turintis pasitikėjimą žmogus, kuris visas vadoves suvienytų. Skaučių seserijos vadovė turės atstovauti skautėms krašte ir užsienyje, užmegzti glaudesnius ryšius su kitų kraštų skautėmis. Be to, sakė, mums, suaugusioms su visuomeninio darbo patyrimu, lengva greitai įsigilinti į Skautų sąjungos reikalus.

Užbaigdama pasikalbėjimą, pakvietė ateiti į skaučių sueigą ir tarti žodį apie skautybę. Mielai sutikau, tik paprašiau medžiagos apie skautus, nes nieko neturėjau. Kitą dieną skautės Mėga Barniškaitė, Elė Barščiauskaitė atskubėjo nešinos ryšuliu skautiškų knygelių įvairiomis kalbomis, nes mažai jų buvo lietuvių kalba. Tos dvi mielos, man brangios sesės buvo aršiausios sąmokslininkės įsivilioti mane į skaučių seseriją. Visą laiką buvo nuoširdžiausios mano bičiulės, puikios padėjėjos ir patarėjos skautų veikloje.

Skaučių sueiga įvyko, gerai prisimenu, Kauno senamiestyje, viename iš buvusio Lietuvos Seimo pastato kambarių. Iš gautos medžiagos pasiruošiau, prisiskaičiau, pasisėmiau vertingų žinių, pagilinau supratimą, kaip veikia skautų auklėjimo sistema, įsitikinau jos vertingumu. Iš tos skautiškos spaudos, mano nusistebėjimui, sužinojau, kaip plačiai skautai paplitę po visą

pasaulį. Kiekviename krašte skautai buvo globojami žymiausių krašto žmonių. Savo žodyje sueigoje visą tai pasakiau pabrėždama, kad įsitikinau teigiama skautybės įtaka jaunimui ir visa siela esu su tos organizacijos siekimais.

Skaučių vadovė Čiurlionienė, dėkodama už apsilankymą ir žodį, kalbėjo, jog iš mano tarto žodžio matyti, kad esu gerai susipažinusi su skautų idealais, taigi išlaikiau skautų egzaminą. Išklausiusi nuoširdžius ir įtikinančius žodžius, daviau sutikimą.

Kreipiausi į seses skautes prašydama man padėti dirbti naująjį darbą. Visos pasižadėjo ir niekados manęs neapvylė. Lietuvos skautų sąjunga pasiuntė mano kandidatūrą Lietuvos valstybės Prezidentui patvirtinti, nes jis buvo Skautų organizacijos globėjas.

Atlikus visus formalumus ir perėmus vadovės pareigas, pirmas sunkiausias uždavinys – skaučių seserijos vadijos sudarymo reikalas. Nepažinojau vadovių, neturėjau patyrimo, kurias kokioms pareigoms paskirti. Mano artimiausių patyrusių patarėjų dėka pasisekė sudaryti darbingą vadiją, į kurią įėjo stipriai pasirengusios pareigingos vadovės. Niekados nesigailėjau pasiėmusi sunkias atsakingas vadovės pareigas. Turėjome sunkumų, rūpesčių, bet niekuomet neturėjome tarpusavio nesusipratimų. Tai buvo idealisčių skaučių vadovių grupė. Su meile ir pagarba prisimenu visas savo praeities bendradarbes.

Praėjus kuriam laikui po vadijos sudarymo vieną vakarą netikėtai paskambino S. Čiurlionienė prašydama manęs tuojau atvykti į skaučių seserijos būstinę svarbiam reikalui ir būtinai su uniforma. Gyvenau netoliese, tad skubiausiai susiruošiau ir atėjau. Pasitiko mane uniformuotos skautės. Patalpos buvo išpuoštos, jautėsi kažkoks paslaptingumas, ir tai mane jaudino, bet nedrįsau klausinėti būdama naujokė skaučių šeimoje.

Sesės uždegė žvakes, užgesino šviesą, prieblandoje, žvakėms mirksint, šešėliams pasieniais mirgant vyriausioji skautė Čiurlionienė prabilo. Jautriais, gražiais žodžiais apibūdino šios sueigos tikslą ir svarbą pabrėždama, kad pasikvietė mane norėdamos suteikti progą duoti skautiškąjį įžodį, kad ne tik formaliai tapčiau skaučių šeimos nare.

Daviau įžodį. Užrišo žalią kaklaraištį, iki tol dėvėjau tautinio rašto juostelę. To netikėto įvykio buvau iki ašarų sujaudinta, net negalėjau tinkamai išreikšti savo džiaugsmo žodžiais. Taip aš tapau Skautų sąjungos nare.

1936 m birželio mėnesį įvyko tarptautinis skaučių vadovių suvažiavimas Stokholme, Švedijoje. Tame suvažiavime pirmą kartą atstovavau Lietuvos skaučių seserijai užsienyje. Mano palydovė buvo labai miela, kultūringa vadovė Elzė Rudienė, kuri vėliau, karo metu, žuvo Vokietijoje nuo bombų.

Stokholme susipažinau su pasaulio skaučių vade ledi Baden Powell. Pasisveikindama ji pasakė, kad prisimena Lietuvą, Palangos pušyną su skautų stovykla ant Baltijos jūros kranto ir labai nuoširdžius ir vaišingus lietuvius.

Ją lydėjo duktė Betsy B. Powell, kaip asmeninė sekretorė ir adjutantė. Ją turėjau progą arčiau pažinti. Nežinau, ar tai buvo sutapimas, ar koks parėdimas, aš jaučiau rodomą man ypatingą palankumą. Per visą suvažiavimo laiką, kai mus vežiojo rodyti miesto ar šiaip pietums, posėdžiams, mano vieta automobilyje buvo greta Betsy. Mes su ja suartėjome, nors jinai buvo jauna, gal apie 20 metų. Ji papasakojo apie savo gyvenimą, sužadėtinį ir artėjančias vestuves. Jos sužadėtinis buvo žymus britų pareigūnas Pietų Afrikoje. Mudvi susirašinėjome, ji prisiuntė iš Afrikos savo ir vyro, jų gyvenamojo namo ir aplinkumos nuotraukų.

Pirmą suvažiavimo dieną įvyko iškilmingas atidarymas. Dalyvavo Švedijos karalius, princas, princesės ir įvairūs aukšti pareigūnai. Viskas vyko labai iškilmingai. Čia pristatė visas atstoves. Atėjus mūsų eilei iššaukė: „Dr. Ksavera Žilinskas and Elze Rudys, Republic of Lithuania". Atsistojome ir nusilenkėme.

Švedijos skaučių organizacija buvo šio suvažiavimo šeimininkė. Stebėjau, kaip gerai suorganizuotas suvažiavimas. Atstovių buvo apstu iš visų kraštų – Europos, Afrikos, Šiaurės ir Pietų Amerikos. Nebuvo delegačių iš kraštų, kuriuose būta diktatūros: Rusijos, Vokietijos ir Italijos.

Švedų skaučių organizacijos princesė Sibilė delegatėms savo pilyje iškėlė pietus. Kitą dieną pietavome karalių rūmuose. Prieš vykstant pas karalių mus mokė, kaip pasisveikinti padarant reveransą. Visų akys buvo nukreiptos į karalių, kurio išvaizda atkreipė visų dėmesį. Tai buvo labai aukštas ir nepaprastai liesas vyras. Jo rūbai kabėjo lyg uždėti ant kaulų ir odos.

Trečią dieną nepaprastai puošnioje rotušėje mus vaišino Stokholmo burmistras. Po visų vaišių ir įžymybių rodymo visas delegates išvežė į Norvegijos pasienyje gražiame pušyne esančią vasarvietę. Apgyvendino po dvi ar daugiau mažyčiuose nameliuose iš apvalių rąstų. Mudvi su Elze negalėjome atsigrožėti nameliu ir atsidžiaugti stipriu pušų kvapu.

Čia prasidėjo tikrasis suvažiavimo darbas. Pradžioje alfabeto tvarka delegatės darė savo kraštų pranešimus. Nagrinėjo suvažiavimo programą ir rengė nutarimus. Vėliau sutrumpintos tų pranešimų ištraukos buvo atspausdintos tarptautinio biuro laikraštyje.

Klausiau su įdomumu tų pranešimų. Susipažinau su kitų kraštų skaučių veikla ir patyrimu auklėjimo srityje, tai man buvo labai naudinga žinoti. Tame suvažiavime susipažinau su Suomijos atstove. Tai buvo žilagalvė, simpatiška, aktyviai dalyvavusi suvažiavimo posėdžiuose moteris. Suomijos švietimo ministerijoje ji užėmė sporto direktorės postą. Su ja palaikiau draugiškus ryšius.

Dar noriu paminėti, kad būdama Švedijoje birželį turėjau progą pamatyti vadinamąsias baltąsias naktis. Kai pavasaris pereina į vasarą, birželio 21-ąją, kraštai arčiau šiaurės polio turi trumpas naktis ir vieną naktį saulė leidžiasi žemyn, žemyn, sustoja horizonte apie vidurnaktį ir vėl pamažėle pradeda

kilti aukštyn. Mes to gamtos reiškinio nematėme gyvendamos miške, bet rašėme laiškus prieblandoje be lempos šviesos.

Pasibaigus suvažiavimui grįždamos turėjome sustoti Danijoje. Ten vyko tarptautinė skaučių stovykla. Toje stovykloje Lietuvos skaučių seserijai atstovavo reprezentacinė skaučių skiltis. Parinkome puikiai pasiruošusias, svetimų kalbų mokančias mergaites. Jos labai gražiai pasirodė ir garsino mūsų kraštą. Prisimenu vieną iš tos grupės, Marytę Alseikaitę, vėliau Gimbutienę, dabar žinomą kaip archeologę.

Atstovavau skaučių seserijai su kitomis vadovėmis Latvijos skaučių šventėje, aplankiau Estijos skautes Taline ir pagaliau vizitavau Suomiją, kur turėjau seną bičiulę, Suomijos skaučių vadovę. Jinai mane supažindino su Suomijos skaučių veikla, aprodė nuostabaus šiaurės krašto gamtą ir jo sostinę Helsinkį. Pakviečiau aplankyti Lietuvą, ką jinai pasižadėjo artimiausioje ateityje padaryti.

Deja, įvyko suomių–rusų karas. Maža valstybė garbingai gynė savo nepriklausomybę kovodama su milžiniška kaimyne. Visi simpatizavo Suomijai ir bandė padėti materialiai. Lietuvos skaučių seserija pasiuntė mažą auką, 500 litų Suomijos skaučių reikalams. Gavome iš jų graudinančią padėką, apgailestavome, kad negalėjome daugiau pasiųsti iš savo menkų išteklių.

1937 m. pritarėme pasiūlymui surengti II tautinę stovyklą. Tuo reikalu lankiau viso krašto apskričių miestus, norėdama asmeniškai susipažinti su skaučių veiklą, organizacijų būkle. Mūsų narių skaičius sparčiai augo, skubėjome rengti naujas vadoves.

1938 m. vasarą gražiame Pažaislio pušyne surengėme II tautinę stovyklą. Šioje stovykloje turėjome skaučių atstovių iš kelių kraštų. Maždaug tuo pačiu laiku vyko tarptautinis skaučių vadovių suvažiavimas Šveicarijoje, Adelbodene, tarptautinėje skautų biuro buveinėje Swiss Chalet. Taigi aš antrą kartą dalyvavau tarptautiniame suvažiavime. Atstovavau Lietuvos skaučių seserijai pati viena, buvau trumpai, nes turėjau skubėti į Lietuvą, į II tautinės stovyklos atidarymą. Padariusi suvažiavime pranešimą apie seserijos veiklą, pakviečiau Tarptautinio biuro nares ir kitas atstoves atvykti į Lietuvą, į mūsų tautinę stovyklą. Kelios viešnios apsilankė, tarp jų – Tarptautinio biuro narė Rose Kerr.

Stovykla užsienio skautėms ir vadovėms patiko. Parinkta stovyklavietė, stovyklos papuošimas, įdomi, suprantama programa ir tvarka darė gerą įspūdį visiems lankytojams. Ačiū vadovių sumanumui ir pasiaukojimui, skaučių pasiruošimui, tėvų bei visuomenės pritarimui ir paramai. II tautinė stovykla turėjo didelį pasisekimą. Po tokios sėkmės sustiprėjome dvasia, atsirado energijos ir noro ateityje veikti, stiprėti ir augti.

Deja, neilgai džiaugėmės. 1940 m. į Lietuvą įsibrovė bolševikai. Uždarė Skautų sąjungą, atėmė turtą. Veikėjus ir vadovus areštavo, sumetė į kalėjimus ir net sušaudė. Man likimas buvo palankus. Mudu su vyru išlikome gyvi ir

išvengėme išvežimo. Atsitraukiant vokiečiams išvykome į Vokietiją, iš ten pasibaigus karui atvažiavome į JAV.

Prieš išvykdama buvau sukvietusi Vokietijoje artimiausias bendradarbes į Štutgartą atsisveikinimo sueigai. Persiskyrėme nežinodamos, ar kada susitiksime. Prašiau vadovių išeivijoje neapleisti skautybės, kiek sąlygos leis, veikti ir tuojau išsirinkti iš savo tarpo naują vadovę. Tuo pasibaigė mano ryšiai su Lietuvos skautų sąjunga.

Atvykusi į JAV, gyvenau nepalankiomis sąlygomis bet kokiam visuomeniniam darbui. 13 metų išdirbau fabrike, kad galėčiau išlaikyti savo šeimą.

1968 m. turėjau didelį malonumą apsilankiusi 50-ies metų sukaktuvinėje skautų stovykloje. Savo akimis pamačiau išeivijoje išaugusią lietuvišką skautiją. Čia aš dar kartą pajutau skautiškojo gyvenimo pulsą. Tarp senų vadovių ir priaugusio skautiškojo jaunimo išgyvenau didžiai jaudinančias valandas. Šitoje stovykloje skautų organizacija suteikė man garbę, buvau apdovanota Geležinio Vilko ordinu.

Dabar gyvenu monotonišką pensininkės gyvenimą. Stropiai spaudoje seku skautų organizacijos darbus. Gaunu laiškų iš Tėvynės ir senų bendradarbių, kurie paskaidrina gyvenimą, sužadina prisiminimus. Mintimis esu dažnai su sesėmis ir broliais, kurių širdyse dega skautiška ugnis pavergtam tėvų kraštui, kurie trokšta išliki tauriais lietuviais ir ateityje susijungti su atskirtais broliais ir seserimis.

Apie Jurgį Žilinską

Mano senelis Jurgis Žilinskas

Birutė Vileišytė

Pradėdama rašyti šiuos prisiminimus Naujųjų metų išvakarėse, su meile prisimenu, kad šiandieną yra mano senelių iš motinos pusės 86-oji vedybų sukaktis. Jurgis Žilinskas ir Ksavera Frankaitė susituokė Minske 1915 m. gruodžio mėn. 31 d. Labai didelį įspūdį man darė mano močiutės nuolatinis, neišblėstantis, nepaprastas atsidavimas ir ištikimybė savo vyrui ir jos atkaklus bei nuolatinis rūpestis išleisti jo autobiografiją. Prieš mirtį, 1991 m. rugsėjo mėnesį, ji dar rūpinosi, kad jos vyro knyga išvystų dienos šviesą. Nors vaikystėje aš ir ne visai suvokiau, kas tai per knyga, aiškiai prisimenu, kaip, pasiremdama beveik skautiška disciplina, ji dažnai neleisdavo sau pasimėgauti net kai kuriais paprasčiausiais gyvenimo malonumais, kad padirbėtų prie knygos. Kadangi aš pati buvau, taip sakant, amžina studente, pasinėrusia į savo doktorantūros studijas, nesuvokiau to nuolatinio rūpesčio svarbos, man kartais tai panėšėjo į jos asmenines lenktynes su laiku. Tik dabar, praėjus daugeliui metų, galų gale suvokiu savo močiutės atsidavimo reikšmę, šį jos karščiausią troškimą.

Mano močiutė paliko mano senelio raštus ir dalį savo korespondencijos bei raštų mano motinai Vitai Žilinskaitei-Vileišienei. Mano motina, 1995 m. besiruošdama palikti Floridos valstiją ir atsikelti pas mane į Malibu, Kalifornija, man parodė popierinę dėžę ir pasakė, kad reikia ją su savimi pasiimti. Tai buvo labai sunki dėžė ir aš ją išsiunčiau paštu. Tuo metu visai nesuvokiau, kas buvo toje dėžėje ir kokia atsakomybė užgrius mano pečius ją paėmus.

Tiesą sakant, kai dėžė paštu pasiekė mano namus Malibu, Kalifornijoje, ji buvo taip saugiai užklijuota, kad padėjau ją spintos gilumoje ir daugiau apie tai negalvojau. Kadangi mano motinos liga tapo labai rimta, atsirado kitokių rūpesčių. Tiktai prabėgus keleriems metams atsidariau tą dėžę, kad

pažiūrėčiau, kas joje. Su didele nuostaba pamačiau, kad dėžėje gulėjo du knygos dydžio rankraščiai, vienas – mano močiutės man gerai pažįstama kampuota rašysena, kitas – smulkesne, nepažįstama rašysena. Tas antrasis rankraštis ir tapo knyga, kurią dabar jūs laikote savo rankose.

Nežinodama, ar tie naujai atrasti rankraščiai yra verti dėmesio, kreipiausi į dr. K. Paulių Žygą, savo ilgametį artimą draugą ir mokslininką, kad jis įvertintų šią medžiagą. Kaip istorikas, jis man pasakė, kad šiems raštams būtina išvysti dienos šviesą. Laimei, jam pasisekė užsitikrinti labai atsidėjusių savo uošvių Ričardo Čiapo ir Genovaitės Čiapienės pagalbą. Jiems ėmus perrašinėti rankraščio tekstą į kompiuterį, darbas tapo šeimos projektu. Ištisus mėnesius jie tiksliai perrašinėjo originalų raštą, dažnai priversti pasinaudoti padidinamuoju stiklu ir padidintomis rašto kopijomis, kad perskaitytų mano senelio rašyseną. Paulius man patvirtino, kad senelis gerai rašė ir kad jo pasakojimas panašus į vaizdingą novelę. Jis taip pat mane įtikino, kad šis Lietuvos tarpukario istorijos dokumentas yra vertas publikacijos. Esame tikrai skolingi Žygų ir Čiapų šeimoms už jų pagalbą įgyvendinant projektą.

Norėčiau pareikšti savo ypatingą padėką Žilinskų šeimai Vilniuje už jų nuolatinę paramą, ypač Antanui ir Mindaugui, kurių atsidavimas atspindi jų didelę meilę savo dėdei ir senelio broliui. Ypatingas įvertinimo žodis ir mano tetai Ritai Frankaitei, kurios pasakojimas su daugiau smulkių faktų lyg ir kompensuoja senelio žodžių staigią pabaigą.

Mano šeimos istorija prasidėjo 1935 m. birželio mėn. 30 d., kai Kaune įvyko pasakiškos mano tėvų vestuvės. Laikraščio antraštė skelbė: „Vestuvės, kokių dar nebuvo Kaune". Kelerius metus po vestuvių mano tėvai gyveno Romoje, kur mano tėvas sugrįžo į savo diplomato postą, o mama tęsė Lietuvoje pradėtas medicinos studijas. 1940 m. birželio mėn. 15 d., prasidedant Antrajam pasauliniam karui, nepastovi ir pavojinga politinė situacija juos privertė palikti Romą. Mano močiutė buvo liepusi mamai pasiimti kailinius, net vidurvasaryje. Laimė, kad ji taip ir padarė, nes jiems prireikė parduoti tuos kailinius, kad užsimokėtų už kelionę laivu iš Lisabonos į Niujorką. Tuo metu mamai buvo 23, o tėvui – 34 metai. Jie apsistojo Čikagoje, mieste, kur aš gimiau tų pačių metų paskutinę spalio dieną.

Čikagoje pagyvenome tik trumpą laiką, kadangi mano tėvo sesuo, Alena Vileišytė-Devenienė, įtikino mano tėvus persikelti į Konektikuto valstiją, kur buvo daugiau perspektyvų. 1944 m. balandžio mėnesį gimė mano brolis Petras, po to mes greitai įsikraustėme į savo naujus namus Midleberyje, Konektikuto valstijoje.

Savo senelį prisimenu nuo 1946 m. pavasario. Man buvo penkeri su puse metų, kai mano tėvai ir aš mašina važiavome 80 mylių į Niujorko uostą, į

kurį atplaukdavo laivai iš anapus Atlanto. Pirmą kartą pamačiau savo senelius būtent tame jūrų uoste. Mano pirmas įspūdis – senelio balti ūsai ir jis rūko pypkę. Tą dieną sugrįžome į savo mažą namelį su seneliais ir dviem naujomis tetulėmis, Rita ir Liuce, kurias seneliai buvo įsivaikinę. Šios karo našlaitės baigė mokslus, ištekėjo ir pradėjo naujus gyvenimus Amerikoje.

Kurį laiką visi gyvenome mūsų kukliame dviejų aukštų mediniame name, kur buvo trys maži miegamieji, vienas vonios ir tualeto kambarys, palėpė ir rūsys. Be to, buvo dar ir salonėlis, valgomasis ir nemaža virtuvė. Mūsų namas stovėjo prie mažo kaimo kelio, netoli upių bei ežerų. Maždaug 100 ekerių miško žemės driekėsi už mūsų namo vakarop, per kalvas ir slėnelius. Pagyvenusių lenkų šeima gyveno skersai kelio nuo mūsų. Jie turėjo mažą ūkelį su keliomis karvėmis, vištomis ir porą arklių. Ta ponia lenkė prižiūrėdavo mus, kai tėvai buvo darbe. Vasarą mes jiems padėdavome šienauti. Mano tėvas dirbo du darbus: naktinėje pamainoje Scovilio žalvario gamybos fabrike ir baldų parduotuvėje. Vėliau jis tapo nekilnojamojo turto agentu. Mano mamutė dirbo netoliese, Bristolio precizinių instrumentų kompanijoje braižytoja.

Mano tėtukas, dr. Petras Jonas Vileišis, buvo baigęs teisės mokslus Sorbonos universitete Paryžiuje ir dirbo kaip Lietuvos diplomatas Italijoje, Romoje. Be abejo, jo atsiminimuose išliko gražių ir elegantiškų Prancūzijos ir Italijos sodų vaizdai, tad jis mėgino panašų sodą įkurti mūsų kieme. Jis pasodino apvalų gėlyną su daugybe spalvingų gėlių ir aptvėrė sodą šimtais bijūnų, kurie buvo jo džiaugsmas ir pasididžiavimas. Bėgant metams, ypač per Petro ir Povilo šventę, jis sukviesdavo pas mus visą lietuvių bendruomenę iš gretimų miestų į didelius gegužinės pobūvius. Mano tėtukas buvo dosnus ir negailėjo dovanų draugams – šampano ir tortų netrūkdavo. Bet labiausiai jis buvo žinomas dėl atsidavimo Lietuvos labui: darė viską, ką galėjo – skatino politikus paremti Lietuvą, statė afišas keliuose, ragino atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Mano senelis Žilinskas kitoje mūsų puošnaus sodo pusėje mums pasodino daržą. Vaiko akimis dar vis teberegiu senelį, aukštą, liesą, baltaplaukį vyrą. Besijuokiant jo mėlynos akys nušvisdavo. Jis mėgo dėvėti sulamdytas kepures ir palaidus rūbus, marškiniai būdavo ištraukti virš kelnių. Norėdamas pradėti auginti daržoves kaip galima anksčiau, jis visuomet sėklas pasėdavo anksti pavasarį, tik pradėjus tirpti sniegui, mažuose šiltnamiukuose, kuriuos sukaldavo iš senų langų stiklų. Jis augino svogūnus, agurkus, ridikus, bulves, pomidorus ir morkas. Daigeliams pakankamai subrendus, persodindavo juos darže tvarkingai išrikiuotomis lysvelėmis. Mūsų dideliam pasitenkinimui jis taip pat užveisė didelį avietyną, kuriame retkarčiais sutikdavome mažyčių žalių gyvačiukių, kurios buvo nenuodingos. Jis taip pat prisodino daugybę agrastų ir juodųjų serbentų krūmų.

Nuo pat pradžių vienas iš man paskirtų darbų buvo ravėti piktžoles. Nelabai noriai padėdavau darbuotis darže, bet močiutė mane išmokė, kaip atskirti piktžoles nuo senelio pasodintų daržovių daigelių. Žvelgdama į praeitį galiu pasakyti, kad nors vaikystėje man ir nepatiko ravėti, atrodo, kad dabartinė aistra sodininkystei ir gėlių auginimui gimė iš mano vaikiško padėjimo tėvui ir seneliams darbuotis sode.

Senelis buvo darbštus ir visuomet darbavosi lauke. Jis pastatė akmenų sienas, atremiančias gėlių lysves, ir aplink pievą bei mūsų žaidimo plotą, sukonstravo sūpuokles, lauko stalus ir krėslus, mums pastatydavo palapines iš antklodžių, pririštų prie stiebo, panašias į indėnų, kuriose stovyklaudavome karštomis vasaros naktimis. Kitoje mūsų nuosavybės dalyje buvo mažas tvartas gyvuliukams. Ten senelis laikė kelias vištas, triušių ir kelias kiaules. Nugirdusi pasakojimus, kad gyvuliai prabyla Kūčių naktį, atsimenu, išsėlinau iš namų į tvartą, kad juos išgirsčiau ir pamatyčiau.

Kitoje įvažiavimo į namus pusėje buvo garažas su keliais sandėliukais. Šiltesniais vasaros mėnesiais mano senelis nueidavo į vieną iš tų sandėliukų, kurį jis buvo sutvarkęs kaip savo mažą būstą su lova, kėde ir lempa, ir skaitydavo savo lietuviškus laikraščius. Ten jam turėjo būti maloni atmosfera, pasitraukus atokiau nuo to mažo namelio, kur mūsų buvo tiek daug. Dabar, kai man jau yra tekę kelis kartus aplankyti Lietuvą, manau, ta maža vasarinė užuovėja buvo panaši į kokį nors „sodo" namelį Vilniaus ar Kauno priemiestyje.

1948-aisiais, kai man jau buvo suėję aštuoneri metai, mano mamutė sugrįžo studijuoti medicinos. Vėliau sužinojau, kad, nors mano tėvas ir nenorėjo, mano dėdė dr. Mykolas Devenis ir mano senelis Jurgis Žilinskas paskatino ją baigti savo medicinos studijas. Mamutė įstojo į Vermonto valstijos universiteto Medicinos fakultetą. Tai buvo maždaug septynios ar aštuonios valandos kelio mašina nuo mūsų namų. Kitus maždaug penkerius metus seneliai mus prižiūrėjo. Brolis ir aš lankėme pradinę mokyklą. Nors karas jau buvo pasibaigęs, ekonomikos situacija dar tebebuvo sunki. Nors seneliai buvo abu gerai išsimokslinę, jie nemokėjo anglų kalbos pakankamai gerai, kad galėtų iš naujo pradėti viską. Jie dirbo, ką galėjo – fabrikuose, gretimame Naugatuko mieste, dažnai eidami ilgą kelią į savo darbo vietas. Mano senelis dirbo stiklo fabrike, o močiutė – sportinių batų fabrike. Jų gyvenimas nebuvo lengvas. Naujoji bendruomenė nebuvo itin svetinga ateiviams, iš jų dažnai buvo net pasityčiojama dėl akcento. Mano senelių ir tėvų pavyzdys man tapo svarbia gyvenimo pamoka. Niekas neturėtų būgštauti nors ir dėl menkiausio darbo. Kai prarandi viską gyvenime, nelieka nieko kito kaip savas pasiryžimas ir sunkus darbas, kuris padeda pradėti gyvenimą iš naujo.

Dar ir dabar atsimenu, kaip senelis rinko pirmąjį medaus derlių. Jis prižiūrėjo apie septynis bičių avilius, kurie stovėjo anapus jo pasodinto obelų

sodo vienoje mūsų kiemo dalyje. Vieną gražią popietę jis savo sandėliuko viduryje pastatė centrifugą. Ruošdamasis sukti medų, senelis mikliai pjaustė vaškinius korius nuo rėmų ilgu kreivu peiliu su dviguba rankena. Tada dėjo tuos korius į centrifugą. Mano broliui ir man buvo leidžiama kramtyti meduotą korį. Tai buvo lyg naminės gamybos kramtoma guma. Mes padėjome sukti tą centrifugą, kol nepradėjo rankų skaudėti. Centrifugos dugne buvo kranelis. Mano močiutė atsargiai pakišdavo po juo stiklainius ir pripildydavo tamsiai auksinio medaus.

Mano močiutė buvo taupi moteriškė ir labai išradinga kulinarė. Kaip visos geros lietuvės virėjos, ji gamino koldūnus ir šaltibarščius, bet turėjo ypatingą talentą virti vienkartines sriubas. Nors mes ir maldaudavome vėl išvirti tokią pat nuostabią kaip praėjusią savaitę sriubą, ji to nesugebėdavo pakartoti, nes ingredientai, kuriuos turėjo po ranka, nebebūdavo tokie patys. Vasarą ji ir senelis valgydavo rūgpienio sriubą, kurios aš negalėjau prisiversti valgyti. Šaltais žiemos vakarais ji mums išvirdavo itin mėgstamos pieniškos sriubos iš kopūstų, morkų ir bulvių. Net ir dabar žiemą išsiverdu šios sriubos ir su nostalgija prisimenu močiutę, besiruošiančią mūsų mažoje virtuvėlėje. Vienas iš močiutės palikimų mano mamutei ir man yra mūsų pomėgis išradingai gaminti maistą. Mes visos mėgome gaminti skanų maistą.

Senelis daug rūkė. Jo pirštai buvo pageltę nuo nikotino. Gaila, bet aš jam padėdavau prikimšti pypkę kvepiančio tabako ir net išmokau susukti cigaretes, tuo metu net nesuvokdama, kad tai nebuvo gerai sveikatai. Atsimenu, koks jis buvo geras dailininkas. Stovėdavau jam už nugaros žavėdamasi fantastiškais piešiniais tušu ar pieštuku, kuriuose nupiešti kreivaragiai velniukai su ožių barzdomis mažam vaikui suteikdavo nemažai baimės. Neabejoju, kad aš, kaip ir mano mamutė, paveldėjome iš jo talentą ir temperamentą.

Augdama menkai tenutuokiau apie savo senelių išgyvenimus paliekant jiems taip brangią Lietuvą. Bet jutau, kad jie ištrūko iš kažkokio blogio. Kai jų draugai mus aplankydavo, jie pasikalbėdavo lietuviškai apie savo karo metų išgyvenimus, kaip bėgo nuo pavojų. Visa tai skambėjo labai grėsmingai. Be abejo, tie, kurie pabėgo gelbėdami savo gyvybes, turbūt galvojo, kad tai bus tik laikinas gyvenamosios vietos pakeitimas. Jie išlaikė gyvą viltį sugrįžti. Kaip daug gyvenimų pasikeitė visam laikui ir kaip mažai kas galėjo tai įžvelgti. Klausydamasi savo senelių pasakojimų, aš, kaip vaikas, visuomet baimindavausi, kad komunistai kada nors ateis ir į Ameriką.

Vaikui toks pavojus atrodė realus, ypač kai lietuvių gegužinėse, kurios vykdavo sekmadieniais vietiniuose parkuose, kartais pakabindavo didelį namų darbo Stalino portretą. Vietoj Stalino ūsų būdavo priverta šimtai juodų siūlų. Jeigu duodavai auką Lietuvos laisvės labui, tai buvo galima išpešti vieną siūlą iš Stalino ūsų. Jeigu duodavai daug, galėdavai Stalinui sukelti daugiau skausmo.

1950-aisiais mano mamutė baigė medicinos mokslus. Visi nuvažiavome dalyvauti jos pabaigtuvėse. Mano senelis buvo labai patenkintas, kad jo dukra tapo gydytoja ir seka jo paties žingsniais. Ji sugrįžo namo, pradėjo savo medicinos praktiką Vaterburio mieste ir greitai tapo Lietuvos bendruomenės mėgstamiausia gydytoja, dirbo dar trisdešimt metų.

Mano motina pradėjo medicinos praktiką kaip tik tada, kai aš baigiau pradinę mokyklą ir buvau bepradedanti vidurinę mokyklą. Tada seneliai jau nusipirko nuosavą namą Vaterburio mieste Vilsono gatvėje. Kai jie išsikraustė, jų kambarys liko man. Deja, po kelerių metų senelis rimtai susirgo ir buvo priverstas atsigulti. Atsimenu, klausiau savo mamos, kodėl daktarai nesugeba jo išgelbėti. Jis susirgo plaučių vėžiu ir niekas jam jau nebegalėjo padėti. Man buvo 16 metų, kai senelis nebegalėjo kalbėti. Močiutė švelniai paprašydavo, kad jis jai paspaustų ranką. Jis spustelėdavo jai ranką, jis vis dar galėjo jai pabučiuoti rankas. Dabar, jau po 46 metų, gyvendama už 3000 mylių nuo vietos, kur užaugau, dažnai, guldydama savo mamutę vakarais, prisimenu savo senelį. Gyvenimas daugiaprasmiškai apėjo visą ratą. Dėl ligos mano mamutė nebegali kalbėti, bet žydromis akimis, kurios primena jūrą, ji įdėmiai žvelgia man į akis, bučiuodama mane labanakt.

Norėdama pagerbti savo močiutę, kuri troško tapti operos dainininke, bet tapo stomatologe, norėdama pagerbti savo senelį, anatomijos profesorių, mokslininką, nuotykingą keliautoją, kuris labiausiai mylėjo Lietuvą, ir norėdama pagerbti savo drąsius tėvus, kurie tiek daug paaukojo, kad mes galėtume užaugti laisvėje, aš be galo džiaugiuosi, kad mano senelio istorija išvys dienos šviesą po pusės šimtmečio nuo tada, kai buvo parašyta. Turiu vilties, kad tai nušvies bent mažą Lietuvos istorijos dalelę ir atskleis mano šeimos ypatingą meilę savo gimtajai šaliai. Tik norėčiau, kad prieš daug metų būčiau galėjusi užtikrinti savo močiutei, kad aš įsipareigoju išpildyti jos karščiausią troškimą.

Mūsų gyvenimas kartu

Rita Frankaitė

Beskaitant šiuos profesoriaus Jurgio Žilinsko prisiminimus, man ryškiai prieš akis iškilo ištisa grandinė vaikystės ir jaunystės vaizdų, kuriuose vyravo „tėtukas", sėdintis prie kokio nors pirmo pasitaikiusio staliuko ir susikaupęs ant įvairių popieriaus lakštų rašantis, trumpam pakeliantis galvą, giliai susimąstęs, kai kada patraukiantis kelis dūmus iš visuomet šalia laikomos pypkutės ir stropiai vėl rašantis toliau. „Tėtukas" buvo tikras „profesorius", išsiblaškęs, dažnai kur nors pamirštąs savo pypkutę ir net akinius, skubiai besišaukiantis mano, paaugliukės, pagalbos tų daiktelių ieškoti. Taigi aš daug metų, beveik dvidešimt, buvau ne tik šių memuarų rašymo liudininke, bet ir šeimos nare, aprašomo jo laikotarpio dalyve, bent jau nuo 1941-ųjų rudens iki pat jo mirties Amerikoje, 1957 m. kovo mėn. 15 d.

Aš – būtent ta Ksaveros Žilinskienės į Sibirą ištremto ir ten žuvusio brolio, kapitono Jono Franko dukra Rita, kurią dėdė Jurgis ir tetulė Ksavera įdukrino ir išaugino nuo šešerių metų amžiaus. Prieš tai dažnai lankydavausi pas juos ir savo močiutę Barborą Frankienę, kuri gyveno su jais jų dvaruose – Pakalniškiuose prie Šeduvos, o vėliau Vaiškoniuose prie Kėdainių. Dėdė Jurgis mane turbūt pažinojo nuo pat gimimo Kauno karo ligoninėje dienos, o aš jį prisimenu nuo pat mano atminties pradžios, greičiausiai nuo 2–3 metukų.

Su jais, kaip mamute ir tėtuku, vėliau ir dar su viena giminaite, kurią jie apgyvendino savo šeimoje ir išgelbėjo nuo nacių persekiojimo, gyvenau Lietuvoje, pasitraukiau į Vakarus, atvykau į Ameriką, kur apsigyvenome pas jų dukrą Vitutę.

Trumpai apibūdinsiu mūsų gyvenimą kartu suskirsčiusi jį į kelis laikotarpius: keleri metai Lietuvoje; bėgimas į Vakarus, Vokietija: Dresdenas, Ravensburgas, Štutgartas; kelionė į Ameriką; gyvenimas Amerikoje.

Lietuvoje. Prasidėjus vokiečių okupacijai, tetulė Ksavera Žilinskienė, mano tėvelio sesuo, kuri tuo metu gyveno Vilniuje kartu su savo vyru Jurgiu, profesoriaujančiu Vilniaus universitete, pranešė mano mamytei, kad mano tėvelis, kapitonas Jonas Frankas, buvo sovietų areštuotas ir išvežtas birželio 14-ą dieną. Tai reiškė, kad mamytė ir aš jo jau nebesulauksime grįžtančio pas mus į Šiaulius ir kad likome visiškai vienos. Mamytė labai sirgo, buvo paralyžiuota ir jau keleri metai gulėjo patale. Taip ir atsitiko, kad aš buvau perduota tetulės ir dėdės Žilinskų globon ir tapau jų įdukra, Rita Žilinskaite.

Graudžiai verkdama atsisveikinau su mamyte, nors ir ne visai suvokdama, kad ją iš viso tepamatysiu dar du ar tris sykius. Kelis mėnesius praleidau

Vilniuje, kol mano nauji tėveliai persikėlė į savo dvarą Vaiškoniuose, netoli Kėdainių.

Tėtukas labai rūpinosi mano mokslu. Išmokė mane pažinti laikrodžio valandas, daugybos, dalybos ir kitokias lenteles. Kas rytą prižiūrėdavo mano mankštą, išmokė jodinėti, patikrindavo visas pamokas kartu su manimi. Nors tuo metu jis mane baugino, nes atrodė griežtas ir sugebėjo gerai užmaskuoti savo nuostabų humoro jausmą, turiu pripažinti, kad puikiai sugebėjo mane daug ko išmokyti ir be galo didžiavosi mano sugebėjimais, kai man pasisekdavo.

Laikai buvo neramūs. Vokiečių karininkai dažnai atvykdavo išreikalauti duoklės. Mamutė, kuri neblogai šnekėjo vokiškai, gudriai sugebėdavo juos pavaišinti ir nugirdyti, kad ne taip uoliai rinktų tą duoklę. Man būdavo pavedama suorganizuoti visas savo drauges iš kumetyno ir kieme išdykauti bei kelti triukšmą, kad nuslėptume paršo, kuris buvo laikomas paslėptas didžiulės malkų piramidės viduryje mūsų kieme, kriuksėjimą. Mes gerai pasidarbuodavome ir paršelis nebūdavo konfiskuojamas. Vokiečių vizitai buvo itin pavojingi, nes mes slapstėme vieną penkiolikmetę, gražią „giminaitę", ir tai kėlė rimtą pavojų visai šeimai.

Tuo metu miškuose siautėjo ir plėšikavo ginkluotos gaujos, kurios iš ūkininkų pasisavindavo ką tik panorėjusios, o po to neretai juos ir nužudydavo. Turėjome kelis gerus šunis, tėtukas bei ūkvedys, kuris gyveno pas mus, buvo gerai ginkluoti. Atsimenu porą atvejų, kai tie vyrai bandė įsiveržti, bet jiems nepavyko. Kadangi jie reikalaudavo maisto, tėtukas ir ūkvedys mus, vaikus ir moteris (dvare buvo dar ir šeimininkė bei kelios tarnaitės), nusiųsdavo į rūkyklą, kuri buvo įtaisyta namo viduryje ir kurios akmens sienos buvo neperšaunamos, o vyrai per langelį išmesdavo tiems svečiams duonos, sūrio, lašinių ir kitko, tad jie eidavo sau ir nė sykio, ačiū Dievui, mums nepakenkė.

Tėtukas labai jaudinosi, kai kartą per savaitę jodavau į Pagirius į katekizmo pamokas pas mūsų parapijos kunigą. Jis mane mokė, kaip elgtis ir ką sakyti, jei kas nors mane sustabdytų. Viskas baigėsi sėkmingai ir aš buvau paruošta Pirmajai komunijai. Taigi toks buvo mūsų gyvenimas kaime. Atrodė, karas dar labai toli ir mes net kelis sykius aplankėme mano mamą Šiauliuose.

Tuojau po Stalingrado mūšio viskas apvirto aukštyn kojomis ir staiga karas prisiartino prie mūsų, žaibiškai greitai. Atsimenu, kaip buvo paruošti keli vežimai, daugiausia prikrauti reikalingiausių maisto produktų ir reikiamų drabužių. Tėvai kalbėjo, kad reikia pasitraukti iš mūšių zonos, nes vokiečiai užėmė visą dvarą ir ketino ten priešintis. Taigi patraukėme į Vakarus, galvodami, kad dar grįšime, kai mūšiai pasislinks kita kryptimi. Mūsų ištikimas šuo Aras kurį laiką mus lydėjo, bet paskui nubėgo namų link. Po kelių dienų, mūšiams šiek tiek aprimus, mūsų ūkvedys grįžo pažiūrėti, kas dvare darosi. Vokiečių kariai skerdė gyvulius, gamino sau valgyti ir vis bandė šerti Arą skaniais mėsgaliais,

tačiau mūsų ištikimasis Aras, „paskelbęs" bado streiką, gulėjo būdoje išsekęs, nieko nepriėmęs iš svetimų rankų, ir saugojo savo namus.

Taip ir nebesugrįžome į savo numylėtus Vaiškonius. Apsistojome kažkur prie sienos, vis dar vildamiesi, kad bus galima sugrįžti. Miegojome pas ūkininkus ant šieno ir bendravome su daug kitų žmonių, kurie tapo mūsų likimo draugais. Vokiečiai konfiskavo arklius vieną po kito ir nebeliko nei su kuo, nei kur važiuoti. Atėjo laikas trauktis per sieną, nes frontas vis artėjo. Kažkodėl tiksliai to neprisimenu. Atsimenu, kad perėjome pėstute per sieną, tempdami būtiniausius lagaminus. Tada keliavome traukiniu ir pirmą naktį nakvojome Šilutėje. Kitą dieną pradėjome gyvenimą Vokietijoje, karo sąlygomis.

Vokietija. Dresdenas. Pirmiausia apsigyvenome Dresdene pas senus šeimos pažįstamus ponus Gureckus, kurie buvo atvykę anksčiau. Jie mums užleido pusę savo buto. Mamutė greitai įsidarbino pas vokietį stomatologą, tėtukas – pas vokietį chirurgą Meiseno mieste, kuriame buvo karo lėktuvų gamykla, sesuo Liucė – dantų pastos fabrike, o man teko visas dienas praleisti vokiškoje mokykloje, kur ir valgydavau. Grįždavau tik pavakariu.

Maistui gaudavome talonus ir mamutei tekdavo labai taupyti, kad užtektų visai šeimai. Labai dažnai iš mažo gabalėlio kumpio ji išvirdavo skanią žirnių sriubą visai šeimai. Liucė iš jos taip pat išmoko taupiai gaminti maistą. Praėjus daug metų vis dar nenorėdavau net pažiūrėti į žirnių sriubą, taip man ji buvo įgrisusi.

Dresdene mūsų šeimai teko išgyventi nemažai bombardavimų. Per vieną tokį bombardavimą visi mokyklos vaikai buvo skubiai nuvesti į rūsį-slėptuvę po namu šalia mokyklos. Tą kartą smūgiai buvo nukreipti į rajoną, kuriame buvo ir mano mokykla, nes, pasirodė, tame rajone naciai Raudonojo Kryžiaus ženklais ant stogų buvo užmaskavę savo karinius objektus ir sandėlius. Skrisdami lėktuvai taikė po bombą į kiekvieną pastatą, bombos buvo ne bet kokios, daugiausia fosforinės. Vokiečių vaikai turėjo užsidėję dujokaukes. Kadangi aš buvau tik paprasta svetimšaliukė, dujokaukės neturėjau. Seselė Erika, kuri pažinojo ir labai gerbė mamutę, sudrėkino didelį rankšluostį ir juo apgaubė man veidą. Abi bombos, ačiū Dievui, pataikė tik į kiemą, bet namas, po kuriuo buvome prisiglaudę, mus visai užgriuvo, buvome atkasti tik po keturių valandų. Erika tada mane parvedė namo. Aplink degė daug pastatų ir ugniagesių bei policijos būriai stengėsi juos užgesinti. Mums teko eiti aplinkui, nes negalėjome praeiti pro degančius pastatus. Kai pagaliau parėjome, radome visą šeimą susėdusią aplink žvakę ir bekalbančią maldas už mane, „mirusiąją". Taigi visi išlikome gyvi, bet mano akys ilgam buvo pažeistos fosforo ar ko kito tame rūsyje, labai skaudėjo nuo šviesos. Jos iki šiol labai jautrios šviesai.

Dresdene mes bendravome su kitais lietuviais, pasimatydavome retkarčiais per lietuviškas mišias, kuriose visi su ašaromis akyse giedodavo „Marija, Marija". Prisimenu, kad vienas Kūčias valgėme kartu su keliomis lietuvių šeimomis, susidėję savo turimus produktus, dalijomės jais.

Frontas pradėjo greitai artėti, rusų kariuomenė – taip pat. Visi pabėgėliai ir kai kurie vietiniai panoro trauktis Vakarų link. Tai nebuvo taip paprasta, nes visi privalėjo tęsti savo darbą, ir negalima buvo kur nori išvažiuoti be leidimo. Žmonės puolė į paniką, kad nebesuspės pabėgti, nes rusai artinosi labai sparčiai. Žmonės kalbėjo, kad daug žmonių iš nacių vietinio elito buvo pasirengę nusinuodyti, nes jautėsi pakliuvę į beviltišką situaciją ne tik dėl artėjančios rusų kariuomenės, bet ir dėl kitų sąjungininkų, ateinančių iš Vakarų pusės.

Teko priimti labai sunkų sprendimą. Mamutė gavo leidimą išvykti, Liucė – taip pat, bet tėtukui užsispyręs nacis chirurgas neleido pasitraukti iš darbo. Taigi vieną vasario mėnesio vakarą tėtukas palydėjo mus tris į Dresdeno geležinkelio stotį kelionei į Vakarus. Stotis buvo sausakimša, joje – didžiausia žmonių minia su ryšuliais ir lagaminais, visi laukė traukinių į vakarus, nes frontas buvo jau labai arti. Daug žmonių, tarp jų ir pažįstamų lietuvių, sėdėjo ant grindų. Kartu su mumis trim laukė ir Jurgis bei Marija Gimbutai su mažyte dukrele. Traukinys labai vėlavo, o tėtukas nebegalėjo laukti, nes jam reikėjo suskubti į paskutinį vakaro traukinį atgal į Meiseną, kad nepavėluotų į darbą. Jis atsisveikino su mumis ir nuskubėjo, palikęs mus laukti traukinio. Kai traukinys atvažiavo, prisigrūdo daugybė žmonių, ir mes nešdamosi po vieną nedidelį lagaminą vos įlipome į paskutinį vagoną. Jeigu ne ponas Gimbutas, kuris buvo gana aukšto ūgio, gal ir nebūtų pavykę patekti į tą traukinį. Jis mane pakėlė ir tiesiog įstūmė paskui mamutę ir Liucę. Traukinys tuoj pat išdardėjo iš Dresdeno, o mes galvojome apie tėtuką, kurį likimas atskyrė nuo mūsų, ir labai rūpinomės, kad jis nepakliūtų į rusų okupaciją.

Didysis Dresdeno bombardavimas. Kelionė ir sustojimas Švabijoje – Giortbilde. Išvažiavus iš Dresdeno maždaug po pusvalandžio traukinys sustojo Saksonijos tarpukalnėje. Buvo paskelbtas oro pavojus, užgesintos visos šviesos, net įsakyta užgesinti cigaretes. Bombonešiai skrido virš mūsų, skambėdami dusliai, taip, kaip skamba pilnai prikrauti bombonešiai, o mums tai buvo labai pažįstamas garsas. Bombos pradėjo kristi visai netoliese, garsiai sprogdamos ir nušviesdamos nakties tamsą. Girdėjau žmones kalbant, kad bombarduojamas Dresdenas. Viskas tęsėsi maždaug valandą. Grįždami lėktuvai skrido lengvai, o tolumoje buvo matyti didžiulė ugnies pašvaistė. Neatsimenu, kad dar kada nors būčiau taip meldusis kaip tą valandą. Mūsų visų mintys sukosi apie tėtuką – ar spėjo jo traukinys išvažiuoti iš Dresdeno.

Giortbildas. Į Vakarus keliavome pro subombarduotų miestų griuvėsius. Atvažiavome netoli Šveicarijos sienos ir mūsų šeimai buvo nurodyta dirbti pas ūkininkus Giortbildo kaime, Ravensburgo apskrityje. Mamutė ir aš gyvenome pas ūkininkę našlę, o Liucė buvo paskirta pas kaimynus ūkininkus, kurie turėjo restoraną. Kaime gyveno daugiausia katalikai, jie buvo be galo pamaldūs ir su mumis elgėsi gražiai. Mamutės niekas nevertė dirbti sunkių darbų laukuose, ją pagarbiai vadino ponia daktare. Aš lankiau mokyklą netolimame miestelyje. Vieną dieną grįžtančią iš mokyklos mane apšaudė žemai skrendantis lėktuvas. Šokau kniūbsčia į griovį ir ten išgulėjau, kol viskas aprimo; paskui sužinojome, kad netoliese prancūzų lėktuvai pataikė į du žmones. Vakarų frontas visai priartėjo ir mes buvome okupuoti prancūzų bataliono, kurį sudarė kareiviai marokiečiai. Naciai buvo visus gyventojus labai prigąsdinę, visi bijojome. Kareiviams prisistačius prie sodybos durų, juos pasveikino mamutė su šypsena ir puikia prancūzų kalba pasakė: „Sveiki atvykę, aš – Amerikos pilietė, o čia yra mano šeima ir draugai". Juodaodis kareivis atidavė jai pagarbą tardamas „Bonjour, madame". Man įteikė šokolado plytelę.

Kai karo veiksmai aprimo, mamutė per kažką iš lietuvių sužinojo, kad tėtukas gyvas ir paguldytas į ligoninę Bavarijoje, Bambergo mieste, serga plaučių uždegimu. Bavarija buvo amerikiečių zonoje, taigi jai teko keliauti per prancūzų ir anglų zonas, kad jį pasiektų. Tais laikais tai buvo be galo sudėtinga ir vienai moteriai labai pavojinga kelionė. Mamutei niekuomet nestigo drąsos, ir jai tai puikiai pavyko. Ji susirado tėtuką ligoninėje ir slaugė jį, kol pasveiko.

Pasirodo, kad kitą dieną po Dresdeno bombardavimo jis sugrįžo ir apžiūrėjo lavonus, gulinčius stotyje, – ieškojo mūsų. Radęs apdegusios moteriškės lavoną su dviem mergaitėmis šalia, pamanė, kad mes žuvome. Paskutinę minutę prieš rusų atėjimą jam pavyko pabėgti į Vakarus, kur jį okupavo amerikiečių kariuomenė ir tuoj pat įdarbino savo karo ligoninėje chirurgu.

Ravensburgas. Galų gale pasveikęs tėtukas atvažiavo pas mus ir mes visi apsigyvenome Ravensburge, privačiame bute pas buvusius nacius. Ravensburge buvo daug lietuvių, ir man atsirado galimybė lankyti lietuvišką mokyklą, atidarytą subombarduotame restorane. Tarp mokytojų buvo Bernardas Brazdžionis, Gražina Tulauskaitė, jos vyras Babarskas ir Petras Babickas, visi – žinomi Lietuvos rašytojai. Tėtukas ir mamutė darbavosi UNRRA, kuri aprūpindavo maistu pabėgėlius. Daržoves pirkdavome turguje iš vokiečių. Kai kada anksti rytą mane pastatydavo į eilę turguje, kad spėčiau nupirkti šviežių daržovių, ypač kaliaropių, kurios patiko visai šeimai. Iš visų skanių maisto produktų, kuriuos mums išduodavo, man labiausiai įstrigo į atmintį didžiuliai šveicariško sūrio rutuliai.

Štutgartas, Bad Kanštadtas. Toliau siekdami savo tikslo pasiekti Ameriką, mes persikėlėme į Štutgarto priemiestį Bad Kanštadtą amerikiečių zonoje. Gyvenome pabėgėlių kvartale tarp lietuvių šeimų. Mūsų name gyveno ir dr. Kazys Vileišis su šeima, aš kartais prižiūrėdavau jų dukrelę Dangutę. Tai buvo Žilinskų žento Petro brolis. Pradėjau lankyti lietuvišką gimnaziją Niurtingene. Važinėdavau traukiniu ir gyvenau bendrabutyje, parvažiuodavau tik savaitgaliais. Gimnazijoje man labai patiko, mokslas sekėsi labai gerai. Tėtukas visuomet domėjosi mano mokslo rezultatais ir mane skatino. Grįžusi Velykų atostogų sužinojau, kad reikia pasiskiepyti nuo įvairų ligų ir ruoštis greitai išvykti į uostamiestį kelionei į Ameriką. Nebuvo laiko net sugrįžti į mokyklą ir atsisveikinti su draugais bei paimti savo daiktų.

Bremenhafenas ir laivas. Įsėdome į specialų traukinį, skirtą vien pabėgėliams nuvežti į Bremenhafeno uostą. Traukinyje buvo įvairių tautybių žmonių, tarp jų nemažai uniformuotų jugoslavų kariškių. Kelionės metu atėjo žinia, kad mirė JAV prezidentas Franklinas Ruzveltas. Bremene kelias savaites išbuvome pereinamoje stovykloje, kur maistas buvo gardus, bet negausus. Aš visą laiką norėjau valgyti, ir kiti šeimos nariai atiduodavo man dalį savo maisto porcijų.

Pagaliau mums pranešė, kad kitą dieną išplauksime į Ameriką. Tą naktį beveik nemiegojau. Džiaugiausi, kad pagaliau išvyksime į naują šalį, bet ir labai išgyvenau, kad niekuomet nebepamatysiu savo mamos ir Lietuvos. Ryte įlipome į laivą. Tai buvo didelis karinis laivas, ką tik atgabenęs iš Amerikos vokiečių karo belaisvius; dabar, grįždamas į Ameriką paimti kitų kalinių, jis vežė mus, pabėgėlius. Keleiviai buvo daugiausia žydai, neseniai paleisti iš Vokietijos koncentracijos stovyklų. Kadangi mamutė buvo JAV pilietė, mums buvo padaryta išimtis. Drauge keliavo viena estų ir viena latvių šeima, kurioms taip pat buvo padarytos kažkokios išimtys.

Kadangi tai buvo pirmasis pabėgėlių iš Vokietijos laivas į JAV, mums buvo surengta iškilminga atsisveikinimo ceremonija. Keliavome aštuonias paras. Mamutė su Liuce gerokai sirgo jūros liga, o man su tėtuku viskas sekėsi kuo puikiausiai. Nepraleidau nė vieno valgymo ir priaugau ko ne du kilogramus. Beišplaukiant iš Šiaurės jūros tėtukas pastebėjo dvi plūduriuojančias minas ir įspėjo laivo įgulą apie pavojų. Kol jie manevravo, kad išvengtų tų minų, visiems keleiviams buvo nurodyta susirinkti ant denio ir pasiruošti leistis į vandenį su gelbėjimo valtelėmis. Jos atrodė tokios mažos, kad mane apėmė baisus siaubas. Tėtukas mane guodė ir sakė, kad nereikia bijoti. Laimei, pavojus praėjo ir nebereikėjo lipti į tas valteles. Pasirodė, kad prieš dieną du laivai nuo tokių minų sprogo. Kelios kelionės dienos buvo baisiai miglotos, ir laivas kas kelias minutes vis pūtė signalą.

Niujorkas, Vaterburis. Atplaukėme anksti rytą, 1946 m. gegužės mėn. 20 d. Visi sukilome labai anksti, kad pamatytume Laisvės statulą. Laivas praplaukė pro statulą ir pagaliau sustojo Niujorko uoste. Netrukus prisistatė konsulas Anicetas Simutis. Jis sutvarkė formalumus ir paliudijo, kad už kiekvieno mūsų šeimos nario kelionę Vita ir Petras Vileišiai sumokėjo po 200 JAV dolerių, taigi iš viso 800 JAV dolerių. Vadinasi, mes neatvykome vien kaip pabėgėliai, nes mamutė turėjo buvusios Amerikos pilietės statusą ir paskui labai greitai atgavo pilietybę. Be to, už mūsų kelionę užmokėjo Vileišiai, jie taip pat užtikrino ir mūsų keturių aprūpinimą. Ponas Simutis mus palydėjo iki krante laukiančios Vileišių šeimos. Visi apsikabinę bučiavosi ir verkė džiaugsmo ašaromis. Be galo džiaugėsi pirmą kartą išvydę savo šešiametę anūkėlę Birutę, kurią svajojo pamatyti nuo pat jos gimimo. Sėdome į mašiną ir išskubėjome namo, į Vaterburį, ten mūsų laukė dvimetis Petriukas, kurį seneliai be galo troško kuo greičiau pamatyti.

Pamažu gyvenimas įėjo į naują vagą. Vitutė parūpino darbą Liucei savo darbovietėje. Mamutė įsidarbino sportbačių fabrike. Ji turėjo keltis apie 4 val. ryto, kad būtų darbe pusę šešių. Grįžusi iš sunkaus darbo, gamindavo vakarienę visai šeimai. Tėtukas liko namuose, rūpinosi Petriuku, mokė jį lietuvių kalbos ir prižiūrėjo Vileišių ūkelį. Jis pastatė gražią tvorą, sukalė gražias lauko kėdes, pastatė šiltnamius ir priaugindavo įvairiausių daržovių. Išaugino gražias gyvatvores iš lietuviškų rūtų ir šiaipjau augino įvairias gražias gėles. Ant upelio kranto pastatė gražų japonišką namelį, kuriame vasarą visa šeima vakarieniaudavo.

Kurį laiką tėtukas užsiėmė ir bitininkyste. Vitutė jam tas bites parsiuntė net iš Kanados. Turėjo apie septynis avilius bičių. Jam sekėsi gerai, ir mes turėjome pakankamai daug savo labai gardaus medaus. Bitės jam net negeldavo, o man, padedančiai jam sugauti spiečius, visuomet bent kartą įgeldavo. Po kiek laiko bitės apsirgo kažkokia liga ir teko kviestis Žemės ūkio departamento agentą jų patikrinti. Pasirodė, jos sirgo itin užkrečiama bičių liga ir buvo nurodyta jas visas sunaikinti, kad neapkrėstų kitų apylinkės bičių. Tai tėtuką iki ašarų sugraudino, nes jis buvo pamilęs savo bites, jos jam atstojo ryšį su numylėta Lietuva. Taigi bitės buvo sunaikintos, liko tik keli tušti aviliai. Nors Vita jam siūlė pradėti iš naujo, jis nebesiryžo įsigyti naujų bičių. Kurį laiką jis buvo įsidarbinęs stiklo fabrike ir dirbo sunkų fizinį darbą. Nemokant anglų kalbos buvo neįmanoma gauti kokį nors mokslinį darbą. Mamutė, kažkada puikiai mokėjusi aukšto lygio anglų kalbos variantą, patyrė, kad beveik neįmanoma buvo prisitaikyti su ta kalba fabriko aplinkoje. Bendradarbėms prasčiokėms toks britų kalbos variantas reiškė pernelyg didelį „pasipūtimą“. Taigi teko užmiršti tą variantą ir bandyti pritapti prie „fabriko kalbos“. Kadangi mamutė buvo be galo miela, maloni, paslaugi,

darbšti ir draugiška moteris, bendradarbės ją greitai pamilo, su kai kuriomis ji net artimai susidraugavo. Tos draugystės ypač pravertė, kai ji tapo našle ir išėjo į pensiją. Ji dirbo labai sunkiai, bet greitai, padarydavo ir net viršydavo normas. Kartą įvyko nelaimingas atsitikimas – sunkus presas nukritęs jai beveik sutraiškė vieną rankos pirštą. Pirštas sugijo ir tai perdaug netrukdė gyventi. Jau tada, suradęs laiko, tėtukas rašydavo savo memuarus.

Dažnai bendraudavome su ponų Devenių šeima. Jų sodyboje apistodavo nemažai ką tik atvykusių lietuvių, tarp jų ir daug įžymių. Tėtukas nuvažiuodavo padiskutuoti, papolitikuoti ir palošti kortomis su dr. Mykolu Deveniu ir jo svečiais broliais M. ir V. Biržiškomis bei kitais.

Jis visuomet domėjosi mūsų mokslais – Birutės pradinės mokyklos darbais, mano lotynų kalba, Liucės studijomis medicinos seserų kursuose. Tuo laiku Vita taip pat sugrįžo baigti medicinos studijų. Sėkmingai jas baigė po kelerių metų, vėliau tapo vidaus ligų specialiste. Tuo metu JAV dar nebuvo moterų gydytojų, ir jai teko labai sunkiai dirbti studijų metu, kad prasimuštų pro vyrų gretas. Tėtukas ją palaikė, skatino ir be galo ja didžiavosi. Taigi 1950 aisiais Vitutė baigė medicinos studijas, Liucė – medicinos seserų studijas, o aš – vidurinę mokyklą, man pasisekė laimėti stipendijas net į du koledžus.

Man bestudijuojant koledže ir nebegyvenant namie, nes vasarą ir per mokslo metus dirbau, kad papildyčiau savo koledžo stipendiją, tėvukai nusipirko nuosavą trijų aukštų namą Vaterburyje ir išsikėlė ten gyventi. Mamutė jau buvo pensininkė. Jie gyveno viename aukšte, o kitus du išnuomojo pažįstamų lietuvių šeimoms.

Baigusi studijas išsikėliau dirbti ir gyventi į Vašingtoną. Bendraudavome su šeima laiškais, telefonu. Kalėdoms ir Velykoms visuomet grįždavau į namus. Tėtukas pradėjo negaluoti. Jam buvo padaryta operacija, nes jį vargino peties skausmas. Paskui jis skundėsi, kodėl jo chirurgas neaplankąs. Sakydavo: „Lietuvoje mes taip nedarytume... Savo pacientą nuolat lankytume ir gerokai po operacijos..." Pasirodė, kad chirurgas, kuris jį operavo, surado toli paplitusį plaučių vėžį. Tėtukas buvo gydomas radiacija, bet niekuo nebuvo galima padėti. Apie jo tikrą būklę nebuvo daug kalbama. Mes visi buvome tos nuomonės, kad, pats būdamas tokio rango medikas, jis tikriausiai puikiai suvokė savo būklę, bet to niekam nesakė. Tą vasarą mamutė jautėsi labai pavargusi nuo tėtuko slaugymo, tad paprašė, kad dalį atostogų aš prižiūrėčiau tėtuką, kol ji su Vita ir, berods, su anūkais pailsės prie jūros.

Kartu praleidome apie 10 dienų. Dabar jau bendravome kaip du suaugusieji, o ne kaip vaikas su tėvu. Gaminau jam valgyti, palaikiau kompaniją. Daug šnekėjomės. Jis viskuo domėjosi. Labai norėjo, kad daugiau bendraučiau su lietuviais ir džiaugėsi, kai vakarais išeidavau su lietuviais draugais. Skaitydavo bent keturis įvairius lietuviškus laikraščius. Vis dar teberašė savo

memuarus. Tuo laiku jis tapo be galo kantrus ir švelnus, nors neprarado humoro jausmo. Pirmą kartą savo gyvenime susidraugavo su katinu, kurį kažkas padovanojo mamutei. Iki to laiko jis labai mėgo šunis ir tiesiog neapkentė kačių. Bet tas rudas ilgaplaukis katinas tapo jo draugu. Katinas užmigdavo atsigulęs ant jo kojų, ir tai jiems abiem buvo labai malonu. Po atostogų, sugrįžus mamutei, vėl išsiruošiau į Vašingtoną. Tėtukas užsispyrė būtinai mane palydėti laiptais ir nunešti mano lagaminą apačion net iki laukiančio taksi. Tą rudenį, kai pradėjau lankyti Džordžo Vašingtono universitetą, dekanas atsiuntė tėtukui oficialų laišką, kuriuo pranešė apie mano priėmimą. Kai parvažiavau namo, jis man parodė tą laišką su dideliu pasididžiavimu. Dar vienas Velykas sutikome šeimos ratelyje.

Grįžau į darbą, į Vašingtoną. Bet tėtuko sveikata staiga smarkiai pablogėjo, ir aš skubiai sugrįžau namo. Jis gulėjo lovoje ir dažnai net mamutės nepažindavo. Mane vis dėlto pažino ir su manimi trumpai pasišnekėjo. Pabuvau daugiau kaip savaitę, jo būklė šiek tiek nusistovėjo, ir vėl grįžau i darbą. Kovo 15 dieną, kai Vašingtone jau prasidėjo ankstyvas pavasaris, man paskambino Vitutė ir pranešė liūdną žinią: „Tėtukas pasimirė anksti šį rytą.“ Tuoj pat sėdau į traukinį ir sugrįžau į Vaterburį.

Laidotuvės buvo lietuviškos ir labai iškilmingos. Prie jo karsto stovėjo skautų garbės sargyba, atsisveikinti atėjo gausus būrys vietos ir kitų apylinkių lietuvių bei šeimos pažįstamų. Laidotuvės įvyko 1957 m. kovo mėn. 18 d. – per mano gimtadienį, prabėgus keleriems metams, tą dieną gimė jo pirmoji proanūkė, Onutė Vileišytė, taigi gyvenimas žengė pirmyn, bet taip gaila, kad jis tos mergytės nespėjo pamatyti.

Jį palaidojus, mums visiems buvo be galo liūdna, jo labai trūksta iki šiol. Jis buvo kupinas meilės savo tėvynei Lietuvai, ištikimybės šeimai ir kiekvienam jos nariui, savo principų ir stipraus atsakomybės jausmo. Viskuo domėjosi ir kitus skatino siekti kuo daugiau mokslo. Jo prisirišimas prie žemės leido jam dirbti juodus žemdirbio darbus su malonumu ir pasididžiavimu. Visuomet sekė lietuvių spaudą ir aktyviai dalyvavo visuomeniniame bei politiniame gyvenime. Labai palaikė lietuvybę, augino šeimą puoselėdamas lietuvišką dvasią ir ilgėdamasis Lietuvos.

Gyvendama jau beveik dešimt metų Lietuvoje, labai dažnai pagalvoju, kaip norėtųsi jam pasakyti, kad čia gyvenu ir pasidalyti su juo įspūdžiais. Be galo graudu ir gaila, kai pagalvoju, kad nei jis, nei mamutė nebesulaukė progos ir galimybės bent apsilankyti Lietuvoje, nors to laukė ir troško tiek daug metų. Jis taip troško kada nors sugrįžti į Lietuvą, kad, gavęs dovanų kokį rūbą ar šiltas pirštines, kepurę, padėdavo juos į saugią vietą sakydamas: „Pačėdysiu, kad parsivežčiau, kai sugrįšiu į Lietuvą“.

Prisiminimai apie dėdę Jurgį

Antanas Žilinskas

Mano prisiminimai apie dėdę Jurgį Žilinską jau nėra labai ryškūs, kai kurie apsinešę laiko dulkėmis, bet, kiek leidžia atmintis, pasistengsiu papasakoti tai, ką prisimenu iš savo vaikystės. Nežinau kodėl, bet kai buvau maždaug ketverių metų, mano tėtis su mama sudarė ryšulį rūbų, padėjo man apsirengti, įsodino į vežimą ir išvažiavo. Paaiškino, kad važiuojame į svečius pas dėdę Jurgį. Dėdė Jurgis Šeduvos valsčiuje, Pakalniškių gyvenvietėje, prie Daugyvenės upės, turėjo dvarelį. Nuo jo gimtinės, Januškonių kaimo, buvo apie 10–11 km. Pas dėdę mus maloniai priėmė, pasisvečiavome, mane užėmė dėdės duktė Vitutė, kuri buvo gerokai už mane vyresnė. Žaisdamas su Vitute įvairius žaidimus žiūriu – nebematyti kambaryje mano tėvų. Iš kambario į lauką buvo išeinama per tambūrą su dvigubomis durimis, vienos buvo atvertos, o kitos, su stiklinais rėmais, uždarytos. Pasižiūriu pro stiklines duris ir matau, kad tėvas su mama jau sėdi vežime ir greitai išvažiuoja palikdami mane. Pasidarė be galo liūdna, nebeįdomūs pasidarė jokie žaidimai bei kitokie Vitutės užėmimai.

Taip prasidėjo mano gyvenimas pas dėdę Jurgį Žilinską. Per atostogas, vasaromis, gyvendavome Pakalniškiuose, o žiemą – Kaune. Po kurio laiko teko priprasti prie naujų gyvenimo sąlygų ir naujos tvarkos. Pakalniškiuose daugiausia laiko man skirdavo Vitutė, ji buvo geriausia mano draugė ir mokytoja. Karštomis vasaros dienomis eidavome su ja į Daugyvenę maudytis. Aš plaukti nemokėjau, tai Vitutė paimdavo mane, užsidėdavo ant nugaros ir plaukydavo, toks maudymosi būdas man labai patiko. Nuo rudens būdavo kur kas nuobodžiau, nes dėdė nuo ankstyvo ryto išeidavo į darbą ir grįždavo tik visai vakare. Vitutė buvo užsiėmusi mokslais, o dėdienė vos ne kas dieną priiminėdavo ligonius savo bute, kur viename iš kambarių buvo įrengtas stomatologijos kabinetas. Sekmadieniais dienotvarkė pasikeisdavo: pirmoje dienos pusėje dažnai eidavome į „Soborą" (bažnyčią Laisvės alėjoje), o po pietų pasivaikščioti į Botanikos sodą, vakarais – į Karo muziejaus sodelį ar kur kitur. Ypač būdavo gražu Karo muziejaus sodelyje, kur pakėlus vėliavą prie Laisvės paminklo buvo giedamas Lietuvos himnas, o vėliau grodavo karo veteranų dūdų orkestras. Visados daug žmonių, jausdavosi patriotinės nuotaikos. Neretai nueidavome į centrines kapines, nes Vytauto prospekte buvo palaidotas dėdės Jurgio brolis Petras. (Pokariu, kai šios kapinės buvo naikinamos, Petro Žilinsko palaikus perkėlėme į Baisogalos senąsias kapines ir palaidojome prie jo tėvų.) Aplankydavome ir pažįstamų kapus.

Kai jis būdavo užsiėmęs darbais, netekdavo ir man nuobodžiauti. Dar Pakalniškiuose, jeigu būdavo laiko, dėdienės motina Frankienė mane pradėjo mokyti

poterių, turėdavome paskui ją kartoti ir taip mokytis, o gyvenant Kaune nupirko pradžiamokslio knygutes ir pradėjo mokyti pažinti raides, vėliau – skaityti. Mokė visi, ir Vitutė, ir dėdienė, ir dėdė. Griežčiausias buvo dėdė, ką jis užduodavo, stengdavosi atrasti laiko ir patikrinti, ar aš įvykdžiau užduotį, ir vargas būdavo, jei būdavau neatlikęs užduoties – pradėdavo barti, o kartais panaudodavo ir diržą. Todėl ne tik pažinti raides, bet ir skaityti išmokau anksti.

Dėdė visuomet dalyvaudavo tautinėse šventėse ir jų renginiuose. Buvo Vasario 16-oji, prieš išeidamas į šventę pasišaukė mane ir sako: „Žinai, Antanuk, šiandien yra didelė mūsų tautos šventė, kiekviena tauta turi savo himną, tai štai tau duodu Lietuvos himno tekstą ir pasistenk iki vakaro išmokti". Na ir išmokau. Iš ryškesnių įvykių reikėtų paminėti tai, kad 1933 m. liepos mėnesį visi kartu vykome į aerouostą pasitikti sugrįžtančių Dariaus ir Girėno, tuomet dėdė aiškino, kad iš Amerikos išskrido mūsų lakūnai didvyriai, kurie, pagal skridimo laiką, jau netrukus turi pasirodyti čia, gali pavėluoti, lauksime, kol sulauksim, nes jie užsimojo atlikti didelį žygdarbį – perskristi Atlantą. Ir laukėme, laukėme, o žmonių daugybė, o lėktuvo kaip nėra, taip nėra, žmonės pradėjo spėlioti gal kas sugedo, gal blogos oro sąlygos ir kt. Pradėjo temti, minia ėmė skirstytis, nuotaika prislėgta. Rodosi, kitą dieną atėjo žinia, kad lakūnai, perskridę Atlantą, netoli Lietuvos, Vokietijoje, žuvo.

Kartais, eidami į priėmimus ar svečius, pasiimdavo ir mane, tokiais atvejais žinodavau, kad ten bus ir daugiau vaikų, kad nebus nuobodu, tik nemaloni būdavo pati pradžia – pristatymas, susipažinimas. Atvykę kartą į svečius, sveikindamiesi su svečiais ar šeimininkais, dėdė ir dėdienė kartu pristatė ir mane, kaip sūnėną Antanuką, keli suaugę dėdės padavė ir man ranką, o vienas pareiškė, kad malonu sveikintis su Antanu, nes jis irgi esąs Antanas, sako, tai pasakyk, kuo tu būsi užaugęs, Antanuk. Aš tylėjau, o tada dėdė Jurgis mane subarė, ko tyli, nieko nesakai, tavęs Lietuvos prezidentas klausia, – įstengiau atsakyti, kad nežinau.

Pasijausdavau drąsesnis papuolęs į vaikų būrį, ypač jei tarp jų būdavo pažįstamų, su kuriais jau buvo tekę anksčiau susitikti. 1933 metų pabaigoje atvyko į ligoninę gydytis mano mama. Operaciją darė daktaras Kuzma, po operacijos mama mirė, nes buvo nustatyta, kad per vėlu – paskutinės stadijos vėžys.

Tą dieną atėjo dėdė ir pasakė: „Antanuk, greitai renkis, važiuosi atsisveikinti su mama, kuri mirė". Nuvažiavom į ligoninę. Mamos jau nemačiau, ji buvo uždaryta karste, o karstas tvirtinamas prie automobilio vežti į Baisogalos kapines. Daug mąsčiau ir prisiminiau, kaip, dar gyvenant pas tėvus, mama verpdavo siūlus, sukdama ratelį, o mes, vaikai, prašydavome pasekti pasaką. Ji sekdavo pasakas, bet liūdnai užbaigdavo sakydama: „Vaikeliai, aš greitai mirsiu". O mes vienu balsu prašydavome: „Mamyte, nemirk, nedaryk to". Ir tik vėliau supratau, kad ligą ji jautė seniai, bet kaimo žmogus neįstengė palikti aibės darbų ir turėjo išeiti iš gyvenimo sulaukęs vos 33 metų.

Toliau gyvenimas tekėjo kaip ir anksčiau, su dėde matydavausi anksti rytą, gaudavau naujas užduotis, vakarais užduotis retai tikrindavo. Jau mokėjau skaityti. Vitutė parodė knygų spintą, kur sudėtos knygos, tarp jų ir pasakų knygutės, ir pasiūlė pasirinkti norimą knygelę ir skaityti. Ir skaitydavau, su malonumu skaitydavau. Pastebėjo dėdė su dėdiene mano didelį susidomėjimą pasakų knygomis, pradėjo riboti skaitymą, mokyti aritmetikos, kuri iš pradžių sekėsi labai prastai, bet vėliau pradėjau orientuotis.

Apmąstydamas savo pragyventą pas dėdę laikotarpį nesijaučiu geru auklėtiniu, nes neretai iškildavo įvairių incidentų – tai kieme žaisdamas su vaikais, kurie mėgdavo mane, svetimą atvykėlį, pravardžiuoti, bandydavau nenusileisti ir net apsikuldavome, tai vėl kas nors. O nuskriaustų vaikų motinos ateidavo pas dėdę ar dėdienę skųstis, po to likdavau kaltas ir gaudavau nuo dėdės diržo. Jeigu Vitutė būdavo namie, visuomet mane užstodavo ir net pridengdavo nuo diržo smūgių, ne vieną kartą dėl mano kaltės ir ji yra nukentėjusi.

Laikas slinko, Vitutė susipažino su kažkokiu vyriškiu, kuris vis dažniau pas ją pradėjo lankytis. Su Vitute vis rečiau besimatydavau, nes ji buvo labai užimta ir mokslais, ir draugyste su savo būsimuoju sužadėtiniu. Galop ši draugystė su Petru Vileišiu baigėsi vedybomis ir Vitutė išvyko į Italiją. Jai išvykus pajutau, kad netekau didelio, mielo ir artimo draugo. Namuose įsivyravo kažkoks nykumas, man rodėsi, kad tai pajuto visi.

Aš, kaip ir anksčiau, iš dėdės ar dėdienės gaudavau užduotis, ką turiu daryti, kaip planuoti dieną, kada išeiti į kiemą ar Žaliakalnio parką. Dėdė įspėdavo: „Žinok, Antanuk, teks rudenį eiti į mokyklą, neleisk laiko veltui". Namuose nesijaučiau svetimas, nestokojau nei dėdės, nei dėdienės dėmesio, aplinka buvo draugiška. Dėdė savo žmoną vadino Ksavute, o ši vyrą – Jurgučiu, aš būdavau vadinamas Antanuku. Namuose visada dvelkė patriotiškumo jausmas ir pagarba vienas kitam.

Turėjau nemažai įvairių žaislų, tačiau progininiais atvejais, kai nueidavom į žaislų parduotuvę, paklausdavo: „Tai ką norėtum, kad nupirkčiau?" Parodydavau pirštu kokį lėktuvėlį ar kitą žaisliuką, o dėdė pažiūrėdavo ir sakydavo: „Matai, Antanuk, tu pasirinkai vokišką lėktuvėlį, o greta štai yra tikras lietuviškas, pirksime jį".

Pas dėdę gyvenau daugiau kaip trejus metus. Vieną rytą, perskaitęs dienos paštą, dėdė su dėdiene apie kažką ilgai kalbėjosi. Po kiek laiko pasikvietė mane ir sako: „Antanuk, štai čia lagaminas, susidėk visus savo daiktus, rytoj važiuosi į Januškonius pas tėvą". Tuo mano dienos pas dėdę ir baigėsi, kodėl jis priėmė tokį sprendimą, man nebuvo aišku, jaučiau, kad tikriausiai dėl mano paties kaltės.

Žinoma, tėviškėje, Januškoniuose, buvau džiaugsmingai sutiktas sesers, brolio bei tėvo, tik nesidžiaugė pamotė, viešai pareiškusi nepasitenkinimą.

Čia dienotvarkė iš pagrindų pasikeitė, buvau pradėtas mokyti dirbti ūkio darbus, nuo paprasčiausių – ganyti karves.

Ilgą laiko dėdės Jurgio neteko matyti. Bėgo dienos, keitėsi metų laikai, ir štai vieną vakarą pasibeldė į langą kažkoks barzdotas senas žmogus. Tėvas, matyt, atpažino, įsileido į vidų ir ėmė su juo glėbesčiuotis bei bučiuotis. Dėdę Jurgį pažinau tik tada, kai ėmė sveikintis su kitais šeimos nariais. Tokį pamačiau pirmą kartą – kaimiškai apsirengusį, pražilusį, su ilga žila barzda ir lazda rankose. Tai buvo 1940 metai. Pagyveno pas mus savaitę. Nenustygdavo be kokio darbo ar užsiėmimo, rytais klausdavo tėvo: „Ką, Mykolai, darysime šiandien, ką tau padėti?" Jei neduodavo darbo, pats susirasdavo: genėjo sodą, valė šulinį ir vis sakydavo, kad joks geras darbas žmogaus nežemina. Bet gal po savaitės pradėjo į jį pagalbos kreiptis ligoniai. Supratęs, kad aplinkiniai jau žino, jog jis slapstosi pas brolį, profesorius vakare išėjo pas vyresnę savo seserį Buivienę ir jos vaikus. Nuo to laiko prie sovietinės okupacijos Januškoniuose daugiau nesirodė.

Vokiečių okupacijos laikotarpiu vasarą tėvas neretai nuvažiuodavo į Vaiškonius. Vaiškonių ūkis buvo gerai tvarkomas. Tėvas pasikeisdavo geresnių rūšių javų sėklų, atsiveždavo veislinių telyčaičių. Ūkį tvarkė agronomas, o jis tik pasisvečiuodavo, papolitikuodavo.

Kartą, tai buvo, berods, 1941 m., dėdė Jurgis užvažiavo pas tėvą ir pasakojo, kad važiuoja iš Šeduvos. Šeduvoje lankėsi vokiečių administracijoje ir prašė, kad padarytų išimtį ir paleistų iš geto gydytoją Paturskį, buvusį jo studentą. Gydytojas Paturskis buvo žydų tautybės, bet išsiskyrė iš kitų darbštumu ir gabumais, dėl to buvo labai vertinamas kaip geras gydytojas. Bet nepavyko vokiečių įkalbėti. Dėl to dėdė labai apgailestavo, jis labai vertino darbščius ir gabius studentus ir jei tokie studentai turėdavo materialinių sunkumų, stengdavosi jiems kiek išgalėdamas padėti, neretai ir pats asmeniškai materialiai paremdavo.

Atvykęs pas tėvą dėdė Jurgis visada pasiteiraudavo apie kaimo naujienas, kaip gyvena kaimynai, ypač jo amžininkai, kuriuos pažinojo dar nuo vaikystės. Pavalgęs pietus visada mėgdavo pagulėti ant didžiulio kaimiško suolo – nuo užstalės vos ne per visą kambarį. Tai buvo iš storos drebulės pagamintas didžiulis suolas. „Mykolai, – sakydavo, – tai nepaprastas tavo suolas. Niekada iki šiol nesu pajautęs, kad medis būtų toks šiltas, minkštas ir taip greitai pašalintų nuovargį." Paskutinį kartą į Vaiškonius buvome nuvykę 1944 m. vasaros pradžioje. Artėjo fronto linija, vokiečiai traukėsi, suaktyvėjo komunistuojantys aktyvistai. Nuotaika slogi. Mes vis vaikščiojom po parką. Kitiems atsilikus, ėjome su dėde dviese. Dėdė tuo kartu atsidusęs kreipėsi į mane kaip į suaugusį žmogų: „Matai, Antanuk, dirbi, dirbi, tikėjausi ramiai čia sulaukti senatvės, viską, ką per gyvenimą uždirbau, investavau į šį ūkį,

susikūriau normalias gyvenimo sąlygas, ir še tau, greitai, kas čia įsigyta, užgyventa, viską teks palikti likimo valiai ir išvažiuoti, nes už gero mėnesio čia jau gali šeimininkauti bolševikai. Siūliau tavo tėvui pasiimti, kas jam reikalinga iš daiktų, bet ir jis atsisakė imti, nes ir jis nežino, kokia dalia laukia užėjus bolševikams". Maždaug po savaitės atvažiavo dėdė su vežimu. Pabuvę kelias dienas pas mus Januškoniuose, vieną ankstų rytą susirengė į kelionę ir išvažiavo: dėdė Jurgis, dėdienė Ksavera, Rita Frankaitė, Liucija, pabėgusi iš geto, ir pusbrolis Justas Buivis. Jau buvo girdėti artėjančio fronto garsai, o dar po poros savaičių vėl buvome „išlaisvinti".

Ilgam ryšys su dėde Jurgiu ir jo šeima buvo nutrūkęs. Tik praėjus staliniam laikotarpiui pavyko sužinoti jų adresą ir laiškais atkurti ryšį su JAV gyvenančiais dėde Jurgiu ir jo šeima. Dėdė Jurgis labai apgailestavo dėl mūsų tėvo ir jo brolio žūties, kurį 1945 m. sausio 26 d. žiauriai nukankino Šeduvos valsčiaus tarybiniai aktyvistai, teiravęsi ir dėdės Jurgio, kur jis yra, miške ar pabėgęs į užsienį.

Paskutinį laišką iš dėdės Jurgio gavome 1956 m. Dėdė Jurgis labai džiaugėsi mūsų pirmagimiu ir linkėjo mūsų sūneliui sveikatos, didelės sėkmės gyvenime ir išaugti doru Lietuvos piliečiu. Tai buvo paskutinis jo laiškas, paskutinis jo palinkėjimas.

1957 m. mirus dėdei Jurgiui, susirašinėjome su jo žmona Ksavera. Iš jos sužinojau, kad mano vyresniajam broliui Petrui sunkiai susižeidus galvą (jis tapo beveik kurčias), tėvas kategoriškai pareikalavo, kad aš būčiau grąžintas į namus, nes nebus kam ūkininkauti.

Dėdienės laiškai buvo nuoširdūs, draugiški, pamokantys bei paguodžiantys. Ji be galo džiaugėsi, kad sulaukėme Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Laiškuose rašė, kad gyvena viltimi dar kartą aplankyti Lietuvą, bet to padaryti taip ir nespėjo.

Nugalėjęs lemtį

Ksavera Rūtelė Žičkytė

Jurgis Žilinskas, karo chirurgas, pulkininkas, anatomijos profesorius, siekė išaukštinti ne tik lietuvio sielą, bet ir kūną. Nebuvo žmogaus, kuris būtų daugiau nuveikęs lietuvių antropologijai, etnogenezei, anatomijai. Tačiau šio žmogaus vardas buvo ištrintas iš universitetų istorijos, enciklopedijų. Studentai, besimokantys anatomijos iš Jurgio Žilinsko vadovėlių, nebuvo supažindinami su jų autoriumi, jo asmenybe ir idėjomis.

Jurgis Žilinskas skaudžiai išgyveno savąją užmarštį. Jau prieš mirtį, silpnumo valandą emigracijoje, jis parašė tokius žodžius:

„Brangus kolega, sujaudintas tapau gavęs Tavo laišką. Vienintelis senas draugas prisiminė mane gimimo ir vardinių dieną. Atleisk man, kad aš tavęs nepasveikinau. Visi kiti draugai ir kolegos nutylėjo. O visgi aš padirbėjau Lietuvai jos kūrimosi metu, Aukštuose kursuose ir universitete. Taip pat ir visuomeniniame darbe. Tau, kolega, dėkoju ir linkiu sveikatos ir sulaukti tų laikų, kada galėsime sugrįžti į Tėvynę. Bet aš jau nustojau vilties. Aš jau peržengiau 70 metų. Pradedu abejoti, turbūt neteks jos pamatyti".

Jis nežinojo, kad jaunoji karta, peržiūrėdama Lietuvos tarpukario istoriją, jau negalės nutylėti Jurgio Žilinsko asmenybės, negalės nesižavėti jo drąsa ir šiuolaikiškumu. Jis nežinojo, kad jo atsiminimai bus pripažinti nacionaline vertybe ir išleisti atskira knyga. Jis nežinojo, kad jo darbai visuomet liks gyvu priekaištu pilkiems, pilietinių tikslų neišreiškiantiems stebėtojams.

Jis kalba apie Januškonių laukus, nupjautas pievas ir žvaigždėtas naktis ant apkrautų šieno vežimų. Daug kartų savo prisiminimuose jis rašo: „Jau artėjome prie Baisogalos stoties, mačiau tėviškės, Januškonių, žiburius."

Su dėkingumu jis prisimena Duokiškio kleboną, savo pirmąjį asistentą. Jis prisimena ir Duokiškio krašto gimdyves, išgelbėtas gyvybes ir jų dėkingumą.

Jis prisimena ir savo gyvenimo moterį Ksaverą Frankaitę. Ją, jaunutę, labai gražią, jis pamatė Panevėžyje koncerto metu. Tai buvo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Savo nuostabiu balsu ir grožiu mokytoja iš Sidabravo užkariavo daktaro širdį. Niekas tada nebūtų patikėjęs, kad ši mergaitė bus kada viena garbingiausių tarpukario Lietuvos moterų. Ji bus paties prezidento sūnaus krikštamotė, visos Lietuvos skaučių vadė. Nebūtų patikėję, kad ir emigracijoje Ksavera reprezentuos, šalia prof. Igno Končiaus, Marijos Gimbutienės, Amerikos lietuvių skautiją.

Pirmojo pasaulinio karo metais Jurgis Žilinskas – pilnas romantikos ir humanistinių idealų. Jo ligoninėje – traukinyje puiki tvarka, jis pats – aukšto rango kariškis, traukinio viršininkas, vaikšto po frontą kaip po savo kiemą.

Už mūšiuose sužeistų karių gelbėjimą prie Baisogalos iš Peterburgo atvykusi komisija jam įteikia garbingą šv. Stanislovo ordiną. Tačiau jis turi savo principus, savo teisingumo supratimą. Po mūšio prie Baisogalos jis paleidžia į laisvę du vokiečius belaisvius, paprašo vokiečių tik pagailėti jo gimtojo krašto, Baisogalos. Jurgį Žilinską labai jaudina kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. Prie jų prisidėdamas jaučiasi atliekąs tikrąją savo gyvenimo misiją.

Jis aprašo mūšius Širvintų fronte. Jam labai malonu prisiminti, kad grįždamas į Kauną vežė sunkiai sužeistą Želigovskio vairuotoją. „Mes būtume paėmę į nelaisvę ir patį Želigovskį, – rašo jis, – tik jis spėjo perplaukti upę, o mums pritrūko šovinių".

Jis jaučiasi labai stiprus. Jam atrodo įveikiamos visos gyvenimo kliūtys. Už pilietiškumą Jurgis Žilinskas pagerbiamas kovotojo savanorio už Lietuvos nepriklausomybę medaliu, Gedimino III laipsnio, Vyčio ordinais.

Dariaus ir Girėno byla. Vyčio ordinas Jurgiui Žilinskui buvo įteiktas už nuopelnus Kauno universitetui. Tačiau jis labai nenoriai prisimena savo darbą su mirusiaisiais. Šie prisiminimai jam teikia vien skausmą. Gęstanti sąmonė suranda džiaugsmą tik tarp gyvųjų. Tačiau vienas jo darbo epizodas neduoda jam ramybės ir priešmirtinėmis valandomis.

Jis dėkingas likimui, kad jam buvo patikėta ištirti lakūnų Dariaus ir Girėno žūties priežastis. Ir prieš mirtį jam rūpi, ar išliko jo labai išsami darbo ataskaita, ar sužinojo tautiečiai tikrąsias lakūnų žūties priežastis?

Jis rašo: „Paskelbus, kad lakūnai žuvo, aš nusiminęs išvykau į ūkį. Tačiau atostogos buvo labai trumpos. Paskambino iš Ministrų tarybos Stoncelis. Jis įsakė tuojau atvykti į Kauną ir ištirti lakūnų mirties priežastį." Komisijai vadovavęs valdžios atstovas pareiškė, kad būtina paneigti Amerikos lietuvių spaudos pranešimus, jog lakūnai buvo pašauti. Žilinskas žuvusiųjų kūnus parsivežė į Anatomijos institutą. Mėnesį tyrinėjo žaizdas ir nustatė, „kad kūnai sužaloti, daug žaizdų, bet jos apvalios. Žaizdos susisiekia. Atrodytų, kad jos yra šovinių padarytos".

Jurgis Žilinskas ir prieš mirtį neabejojo savo išvadų teisingumu. Jis turėjo didelę chirurgo praktiką karo fronte ir ligoninėse. Per savo rankas buvo praleidęs tūkstančius sužeistųjų. Tačiau jis norėjo, kad išvadas patvirtintų ir profesorius Oželis. Reikėjo pasirašyti bendrą protokolą. Tada išvados galėjo padaryti įtaką politikams.

Ekspertizės išvados buvo ne tik lakūnų, bet ir pačios tautos garbės reikalas. Jei lakūnai pašauti – vienas vertinimas. Jei nukrito – kitas. Su didele nuoskauda Jurgis Žilinskas rašo: „Oželis atėjo, neapžiūrėjo žaizdų, mojo ranka ir išėjo." Netrukus Žilinskas gavo protokolą, kurį privalėjo pasirašyti. Jame buvo teigiama, kad lakūnai žuvo avarijos metu. Tą protokolą buvo pasirašęs

profesorius Oželis. „Kas bus, tas bus, aš nepasirašysiu, – rašo Žilinskas, – ir nepasirašiau".

Lakūnai savo skrydžiu norėjo pašlovinti savo mažą Tėvynę. Į pavargusio žmogaus sąmonę šie protokolo žodžiai įsirėžė kaip viena didžiausių savo tautiečių išdavystė.

Nuo visų savo negandų Jurgis Žilinskas gydėsi gamtoje. Jam patiko ir jo ūkis prie Šeduvos, senojo barono Ropo žemė, tvenkinys, patiko ir sraunūs Daugyvenės vandenys, kvepiančios pievos, prie upės svyrantys gluosniai, šalia akmenų Daugyvenėje snaudžiančios vėgėlės.

Šalia jo ūkio, Šeduvoje, gyveno ir studijų Dorpate draugas Velbutas, jo sesuo medikė Velbutaitė-Milvydienė. Čia gyveno ir dirbo visame krašte gerbiamas, jo mylimiausias studentas žydų tautybės gydytojas Paturskis. Čia gyveno ir astronomijos kursą Dorpate išklausęs jo senas bičiulis pašto viršininkas Petras Žičkis. Su juo Jurgis Žilinskas mėgo vakaroti. Su juo buvo atviriausias.

Tą vasarą jis gyveno ekspertizės įspūdžiais. Kaip karys jis negalėjo taikytis su pralaimėjimu. Ne kartą sakė: „Nelaiminga tauta, kuri negali apginti savo orumo. Nelaimingi šitokioje tautoje gimę didvyriai." Už stropią ekspertizę negavo jokių apdovanojimų. Tačiau ir savosios mirties akivaizdoje jis džiaugėsi išlaikęs principingumą, atvirai sakęs tiesą.

Žydai. Dirbdamas šauktinių komisijose, Medicinos fakultete, Jurgis Žilinskas dažnai pykosi su žydų pirkliais. Jį įžeisdavo jų noras dovanomis suminkštinti jo širdį. Gyvenimo pabaigoje jis pats abejojo tokiu savo principingumu.

Jis dėkojo Dievui, kad pagelbsti jam išlikti žmogumi. Vokiečių okupacijos metais jam, kaip ilgamečiam atsargos karininkų bendrijos pirmininkui, buvusiam karininkui, buvo įteiktas vardinis ginklas. Tačiau šį ginklą Jurgis Žilinskas grąžino vokiečiams. Jis – gydytojas. Jo pareiga – gydyti, gelbėti, o ne žudyti. Sužinojęs, kad į Šeduvos žydų getą uždarytas jo mylimiausias studentas gydytojas Paturskis, jis vyksta į Panevėžį, Šeduvą. Jo balso gestapas neišgirsta. Tada sugalvojama kitaip gelbėti pasmerktuosius. Kunigas prelatas Karosas iškilmingai Šeduvos bažnyčioje pakrikštija garbingiausias žydų šeimas. Tačiau ir tai nepadeda. Su kitais žydais Paturskis sušaudomas Liaudiškių miške. Kelerius metus iš po žemių sunkiasi kruvinos putos.

Jurgis Žilinskas nori padėti bent vienai žydų šeimai. Jam nepakeliamas žiaurus elgesys. Į jo dvarą Vaiškoniuose užklysta iš Vilijampolės geto pabėgusi žydų tautybės mergaitė. „Nežmoniška buvo, – rašo Žilinskas, – atiduoti vaiką velniui į nasrus. Gyveno pas mane kaip giminaitė, bet, kai apsilankydavo vokiečiai, uždarydavome ją į dūmtraukį, nes buvo nešpėtna ir gerai mokėjo vokiškai."

Namuose buvo ir kita giminaitė. Artėjant frontui Jurgis Žilinskas su jomis pasitraukia į Vokietiją.

Epilogas. 1946 metais jis su savosiomis augintinėmis sėkmingai pasiekia Jungtines Amerikos Valstijas. Čia Jurgio Žilinsko laukia dar viena nesėkmė. Sugriūva jo mylimos dukters Vitos asmeninis gyvenimas. Jo gyvenimo viltis lieka anūkai.

Mažytėje fermoje jis nurenka nuo lauko akmenis, veisia bites, sodina gėles. Vakarais ant virtuvinio stalo anūkams piešia linksmus velniukus ir pasakoja apie Januškonių rūkuose skęstančius Šušvės vėžius. Tačiau jis greit pastebi, kad anūkai vis atsainiau klausosi jo pasakojimų. Juos domina kiti reikalai, kiti pasilinksminimai.

Tada jis ant popieriaus skiaučių ima užrašinėti savo mintis. Jis tiki, kad bent jos sugrįš į Tėvynę. Atsiminimuose nėra vietos svarbiausiems Lietuvai nuveiktiems darbams. Jis nekalba nei apie lietuvių antropologiją, nei anatomiją. Jis neprisimena ir džiugių valandų, praleistų pilnose studentų auditorijose. Universitetinė Jurgio Žilinsko veikla lieka skaudžiausia vieta iki pat jo mirties. Jis neprisimena savęs – jauno ir žavaus profesoriaus. Skaldydamas akmenis, raižydamas veidrodžių stiklus, kepdamas duoną, jis dėkoja likimui už nuostabią moterį Ksaverą. Ji visada buvo šalia. Ji niekada neapvylė jo kaip kitos gyvenime puoselėtos iliuzijos ir vertybės.

Mirė Jurgis Žilinskas 1957 m. kovo 15 dieną. Jo laidotuvės buvo iškilmingos, atsisveikinti su juo susirinko būrys vietos ir kitų apylinkių lietuvių, šeimos pažįstamų ir draugų.

Vienintelė iš jo šeimos į Lietuvą grįžo jo augintinė Rita. Gimtinės labui ji nuveikė daug gražių darbų. Į Lietuvą grįžo ir Jurgio Žilinsko prisiminimai. Naujajai lietuvių kartai jie yra tikra principingumo, ištikimybės savo Tėvynei pamoka. Mūsų parašyti žodžiai apie Jurgį Žilinską tevirsta gėlėmis, nuo kraštiečių padėtomis ant jo kapo paminklinio akmens.

Profesorius Jurgis Žilinskas

Jadvyga Dobrovolskaitė-Tiknienė
(1912–2003)

Tarpukariu Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto katedrose dirbo po du asistentus, nepriklausomai nuo susidariusio darbo krūvio. Studentai mokėsi iš A. Rauberio ir A. Rauberio-Kopscho vadovėlių. Vadovėlius studentai galėjo nusipirkti už 131 Lt Karvelio knygyne Laisvės alėjoje (pinigus reikėdavo sumokėti per penkerius metus arba pabaigus studijas). Tik kai kurie kolokviumai buvo vertinami pažymiais, o šiaip asistentas parašydavo tik išlaikymo datą. Jos buvo griežtai fiksuotos – jei studentas per semestrą laiku neišlaikydavo kolokviumo, perlaikymo tekdavo laukti visus metus. Dėl tokios tvarkos atsirasdavo „amžinų studentų".

V kurso medikai ateidavo į prozektoriumą ir padėdavo I–II kurso studentams rengtis kolokviumams. Tokie studentai buvo vadinami subasistentais. Jie visi buvo gerai besimokantys: Artūras Jurgutis, Romualdas Masalskis, Napalys Girdvainis, Petras Balsevičius, Enrikas Tarnauskas, J. Meškauskas, Mikužis ir kt. Už tą darbą profesorius pasirašydavo jiems valstybinį anatomijos egzaminą.

Kiekvienai profesoriaus paskaitai buvo kruopščiai rengiama medžiaga, daugiausia – piešiniai. Jie buvo perpiešiami iš Rauberio-Kopscho vadovėlio, nes pats profesorius šį vadovėlį mėgo ir juo naudojosi. A. Rauberį, puikų anatomijos žinovą ir pedagogą, profesorius labai gerbė, jo portretas kabėjo J. Žilinsko kabinete. Prof. J. Žilinskas paskaitose konspektų nenaudojo, tačiau prieš eidamas į auditoriją kiekvieną paskaitą būtinai perskaitydavo. Labai susinervindavo, jei dėl kokių nors priežasčių to padaryti negalėdavo.

Studentų anatomijos pratybos prozektoriume tuo metu tęsdavosi tris semestrus. Darbai vykdavo kasdien nuo 16 iki 19 val. Preparatai buvo išdėliojami ant 12 mokomųjų stalų. Pratyboms vienu metu buvo skiriama 12 lavonų. Kiekvienas asistentas mokydavo studentus prie šešių stalų. Čia reikėdavo laikyti ir kolokviumus. Apie kiekvieną stalą mokėsi aštuoni studentai medikai ir šeši studentai stomatologai (odontologai). Prozektoriumas visuomet buvo pilnas žmonių, nors studentų niekas netikrino, pratybos nebuvo privalomos.

Buvo laikoma 19 valstybinių egzaminų. Profesorius egzaminuodavo kiekvieną mėnesį – laikančius kursinį, valstybinius egzaminus studentus bei gydytojus, gavusius diplomą užsienyje (pastarieji daugiausia būdavo žydų tautybės, mokslus baigę Vokietijos, Prancūzijos, Italijos universitetuose). Profesoriui padėdavo ir asistentai, kurie, įvertinę anatomijos žinias, apie tai pranešdavo profesoriui. Egzamino biliete būdavo penki klausimai. Jei

egzaminuojamasis neatsakydavo, profesorius liepdavo atsisėsti prie lango ir dar pagalvoti. Neatsakius reikėdavo ateiti kitą kartą. Egzaminą galėjai laikyti kiek nori kartų, svarbu, kad išmoktum. Egzaminuodavo profesorius labai reikliai. Iš pirmo karto egzamino neišlaikė nei jo dukra Vita, nei žmona, kuri studijavo odontologiją. Dėl šios profesoriaus savybės kai kurie žydų tautybės studentai apkaltino jį antisemitizmu.

Siekdami parengti aukštos kvalifikacijos specialistus, studentus medikus per egzaminus ar gydytojus per valstybinius egzaminus „spausdavo" ne tik Lietuvos universiteto, bet ir kitų pasaulio universitetų dėstytojai. Todėl daug gydytojų, parengtų Vytauto Didžiojo universitete, „prasimušė" ir sėkmingai dirba JAV. Daugelis Anatomijos katedros asistentų ilgainiui pereidavo į Chirurgijos katedrą. Tarp jų buvo prof. Juozas Jaržemskas, Antanas Aleknavičius, Antanas Paprockas, L. Domijonaitis, Jonas Kaveckas ir kt. Laisvalaikiu profesorius mėgdavo sulošti šachmatų partiją. Būdavo geros nuotaikos, jei išlošdavo, o dažniausiai išlošdavo.

Su prof. J. Žilinsku man teko dirbti dešimt metų. 1940 m. prieš pat mokslo metus sovietinės valdžios potvarkiu profesorius buvo perkeltas į Vilniaus universitetą Anatomijos katedros vedėju. Nuvykome kartu, padėjau supakuoti ir pervežti Kaunan Stepono Batoro universiteto Anatomijos katedros turtą. Prof. J. Žilinskui išvykus iš Kauno, ryšiai su juo nutrūko.

1946 m. jis persikėlė į JAV. Apsigyveno dukros Vitos Žilinskaitės-Vileišienės ūkyje, su žmona padėjo auginti anūkus ir tvarkė ūkį. Žmona Ksavera dirbo fabrike darbininke, o profesorius uždarbiaudavo namuose. Tuo metu dirbo sunkius ūkio darbus, nes darbo pagal specialybę niekur negavo. Priežastis – nemokėjo anglų kalbos (labai gerai mokėjo prancūzų, vokiečių, estų ir rusų kalbas). Po aštuonerių tokio darbo metų gavo mažiausią JAV pašalpą – 37 dolerius.

1953 m. Niujorko Lietuvos gydytojų draugijos visuotiniame susirinkime J. Žilinskas (kartu su V. Tumėniene ir P. Gudu-Gudavičiumi) buvo išrinktas draugijos Garbės daktaru ir įpareigotas parašyti atsiminimus. Visą laiką svajojo grįžti į Lietuvą. Savo asmeninę tragediją apibūdino žodžiais: „Esu ąžuolas nulaužtomis šakomis".

Su profesoriaus dukra Vita Žilinskaite-Vileišiene pradėjau susirašinėti po profesoriaus mirties. Iš laiškų sužinojusi apie jo skausmingą gyvenimo atkarpą Amerikoje, labai išgyvenau, kad negalėjau jam padėti sunkiu gyvenimo laikotarpiu.

Iš J. Tiknienės asmeninio archyvo.
Parašyta apie 1990 m.

Profesorius Jurgis Žilinskas – lietuviškosios anatomijos ir antropologijos kūrėjas

Rimvydas Stropus

Kauno medicinos universiteto Anatomijos instituto profesorius

Anatomijos mokslo pradžia atkurtoje Lietuvos valstybėje glaudžiai susijusi su Kauno universiteto įkūrimu. Kaip žinia, kitose šalyse aukštojo mokslo nespėję baigti studentai medikai 1919 m. rugsėjo 12 d. įvykusiame susirinkime *nutarė prašyti* Sveikatos departamento ir Kauno medicinos draugijos organizuoti kursus studijoms baigti. Kauno medicinos draugija sudarė komisiją (gydytojai J. Alekna, M. Nasvytis, J. Staugaitis, J. Žilinskas ir trys studentai) medicinos kursų programai, sąmatai ir memorandumui Lietuvos vyriausybei parengti. Netrukus, tų pačių metų gruodžio mėnesį, minėta draugija apsvarstė ir priėmė „Medicinos kursų prie Kauno medicinos draugijos" įstatus, kuriuos 1920 m. sausio 5 d. patvirtino Švietimo ministerija. Tuo pat metu grupė švietimo entuziastų rūpinosi Aukštųjų kursų įvairių sričių, taip pat ir medicinos, specialistams rengti organizavimu. Medicinos kursų įsteigimas paspartino ir Aukštųjų kursų įsteigimą. Jų iškilmingo atidarymo posėdis įvyko 1920 m. sausio 27 d. dabartinės Kauno Maironio vidurinės mokyklos salėje. Pirmoji medicinos skyriaus paskaita įvyko 1920 m. sausio 29 d. Tai buvo Jurgio Žilinsko anatomijos paskaita 133 pirmojo semestro klausytojams. Mes, anatomai, šią datą minime kaip anatomijos Kaune gimimo dieną, su didele pagarba mename profesorių J. Žilinską, ne tik kaip gydytoją, anatomą ir antropologą, bet ir kaip aktyvų visuomenininką, Lietuvos patriotą. Jis daug prisidėjo prie Kauno medicinos draugijos, Aukštųjų kursų ir Kauno universiteto įkūrimo.

Prof. J. Žilinskas buvo patvirtintas Aukštųjų kursų Medicinos skyriaus anatomijos ir operacinės chirurgijos lektoriumi ir juo dirbo iki 1922 m. Preparatus anatomijai dėstyti jis ruošdavo namuose. Jo mokinys prof. Selezijus Pavilonis savo prisiminimuose rašo, kad, kol buvo dėstoma osteologija, atsinešti kauliniai preparatai nesukeldavo ypatingų problemų. Tačiau pradėjus dėstyti raumenų anatomiją atnešti namuose pagaminti preparatai, kartais paliekami ir darbo vietoje, ėmė kelti „Aušros" gimnazijos vadovybės nepasitenkinimą. Todėl 1921 m. buvo surastas apleistas mūrinis namas A. Mickevičiaus gatvėje, nr. 7. Čia įkūrtas anatomikumas su auditorija ir prozektoriumu. Vėliau, 1923 m., prie šio pastato kieme buvo pastatytas antras namas, kuriame buvo įrengti katedros vedėjo ir asistento kambariai, čia buvo pradėtas kurti Anatomijos muziejus. Minėto namo vietoje 1932 m. buvo pastatyti Medicinos fakulteto rūmai.

1922 m. vasario mėnesį, Aukštųjų kursų pagrindu įsteigus Kauno universitetą, J. Žilinskas buvo išrinktas Medicinos fakulteto Anatomijos instituto vadovu. 1922 m. jam buvo suteiktas docento, o 1923 m. – profesoriaus vardas. Instituto vadovo pareigos atskleidė jo puikų sugebėjimą gerai organizuoti žmogaus anatomijos studijas. Jis be galo rūpinosi studijų vaizdumo gerinimu. To siekė visą kolektyvą, taip pat ir studentus mobilizuodamas anatominių preparatų gamybai. Per trumpą laiką Anatomijos muziejuje buvo sukomplektuoti studijoms reikalingi preparatai. Begalinio rūpesčio dėka jam pavyko labai gerai suplanuoti ir įrengti Anatomijos katedros patalpas naujai pastatytuose Medicinos fakulteto rūmuose. Specialiai buvo suprojektuota erdvi salė Anatomijos muziejui, kuris vėliau buvo nuolat papildomas unikaliais kaulinių skeletų, korozinių ir praskaidrintų preparatų kolekcijomis, jos turi didžiulę vertę ir šių dienų anatomijos studijoms.

Prof. J. Žilinskas daug dėmesio skyrė anatomijos dėstymui. Iš pradžių, be anatomijos, dar dėstė histologiją ir embriologiją. Jis kruopščiai ruošdavosi paskaitoms, į tą darbą įtraukdamas asistentus. Studentai mokėsi iš vokiško Rauberio-Kopscho anatomijos vadovo. Lietuviško vadovėlio nebuvo, todėl jis dėjo daug pastangų, kad būtų išleisti anatomijos vadovėliai lietuvių kalba ir tuo pat metu sukurtas lietuviškas anatomijos vardynas. Jis parašė kelias anatomijos knygas: „Neurologijos paskaitos" (1925), „Splanchnologija" (1934). Sukūręs geras sąlygas anatomijos studijoms, prof. J. Žilinskas buvo be galo reiklus vertindamas studentų anatomijos žinias. Apie tai sklandė ne viena anekdotiška istorija. Tačiau dauguma vyresniosios kartos gydytojų teigia, kad žmogaus anatomiją ir dabar gerai išmanantys vien dėl to, kad egzaminą išlaikė pas profesorių J. Žilinską.

Mokslo srityje prof. J. Žilinskas plėtojo etninės antropologijos tyrimus. Dauguma jo darbų skirti kraniologijai. Jie buvo atlikti ryšium su vykdomais archeologiniais Lietuvos piliakalnių ir kapinynų tyrinėjimais. J. Žilinskas daktaro disertacijoje „Lietuvių kaukolės dėžė" (1927) pateikė įvairių amžių 204 kaukolių kraniometrinių tyrimų rezultatus, turėdamas tikslą nustatyti lietuvių kaukolės praeities, dabarties ir ateities tipus. Kartu su asistentu R. Masalskiu 1937 m. paskelbė senojo geležies amžiaus Lietuvos gyventojų kaukolių studiją. Kraniometrinių tyrimų pagrindu autoriai daro išvadą, kad pirmieji dolichocefaliniai Pabaltijo gyventojai buvo kromanjono rasės ainiai. Tarp paskelbtų kraniologinių darbų ištirtos medžiagos gausumu ir reikšme lietuvių antropologijai paminėtina plačios apimties J. Žilinsko ir A. Jurgučio studija „Crania Lithuanica" (1939). Šioje mokslinėje monografijoje apibendrinti XVIII–XIX a. iškastinių (206 vyrų, 91 moters) ir XX a. (211 vyrų, 71 moters) kaukolių kraniometrinių tyrimų rezultatai. Kiekvienai kaukolei nustatyti 83 požymiai statistiškai gerai apdoroti. Lygindami įvairių

amžių kaukolių kraniometrinius požymius, autoriai daro išvadą, kad mūsų amžiaus lietuvio kaukolė pasižymi vidutinio pločio veidu, vidutinio aukščio orbitomis, siaura nosimi, vidutinio pločio viršutiniu žandikauliu, plačia ir vidutinio aukščio smegenine. Iškastinių kaukolių smegeninė yra siauresnė, veidas žemesnis ir platesnis. Pastebėtą lietuvių kaukolės brachikranizacijos tendenciją, t.y. smegeninės išilginių matavimų mažėjimą, autoriai traktuoja kaip evoliucijos rezultatą. Norėdamas apibendrinti lietuvius somatologijos aspektu, J. Žilinskas su bendradarbiais (J. Jaržemsku, K. Nekvedavičiumi, J. Statkevičiumi) ėmėsi didelio darbo – ištirti Lietuvos gyventojus pagal plačią antropometrinių ir somatoskopinių požymių skalę. Tuo tikslu buvo ištirti 5011 karių (21–22 metų) ir 1006 Mažosios Lietuvos gyventojai. Tiriamieji buvo suskirstyti į žemaičių, aukštaičių, suvalkiečių ir Mažosios Lietuvos grupes. Kaupiama medžiaga buvo statistiškai apdorojama, tačiau šis darbas nebuvo baigtas rašyti. Kai kurie duomenys buvo pateikti monografijoje „Crania Lithuanica".

Prof. J. Žilinskas domėjosi ir kitais antropologijai aktualiais klausimais. 1935 m. jis tyrinėjo Klaipėdos krašto ir Rytprūsių gyventojų kraujo grupes ir priėjo išvadą, kad jų kraujo grupių pasiskirstymas yra artimesnis Didžiosios Lietuvos lietuviams negu vokiečiams. Jis kartu su R. Masalskiu 1936 m., turėdamas tikslą patikslinti kraujo grupių paveldimumą, ištyrė 140 šeimų su 925 vaikais ir 584 mokinių kraujo grupes, su J. Dobrovolskaite-Tikniene 1940 m. ištyrė 225 studenčių medikių menstruacijų variacijas, nustatydami menarchės laiką lietuvėms – 14–17 m.

Net po daugelio metų sklaidant bei skaitant prof. J. Žilinsko mokslines publikacijas maloniai nuteikia aiškios tyrimo tikslų bei uždavinių formuluotės, tyrimo metodų pagrįstumas, geras statistinis rezultatų apdorojimas, logiškos išvados. Tačiau kai kurios jo mokslinės išvados ar teoriniai samprotavimai, ypač pirmosiose publikacijose, yra nepakankamai pagrįsti arba padaryti dėl tuo metu tarp antropologų vyravusių tendencijų. Pavyzdžiui, darbe „Lietuvių protėviai" (1937) J. Žilinskas savo išvadas Lietuvių etnogenezės klausimu stengiasi pagrįsti ne tik savo kraniologiniais tyrimo rezultatais, bet ir archeologijos, etnografijos bei istorijos duomenimis. Tačiau, nebūdamas šių mokslų specialistas, neišvengė paviršutiniškų sprendimų. Anot jo mokinio prof. S. Pavilonio, pirmame darbe „Lietuvių kaukolės dėžė" J. Žilinskas, paveiktas vokiečių antropologų, plėtoja rasistinę teoriją skelbdamas socialdarvinistinę mintį, kad kultūros pažanga yra susijusi su žmogaus evoliucija (smegenų veiklos, jų dydžio ir formos, kaukolės dydžio ir formos tobulėjimu), bet ne su visuomenės vystymusi; kad vyksta rasių bei tautų atranka ir kad kultūringų tautų kaukolė ir smegenys yra išsirutuliojusios kur kas geriau negu laukinių tautų. Vėlesniuose veikaluose, ypač

rašytuose su bendradarbiais (A. Jurgučiu, R. Masalskiu), jis atsisakė rasistinės asmenų, tautų ir rasių nelygybės skelbimo, o kai kuriuose darbuose galima rasti ir antirasistinių pasisakymų. Matyt, tai buvo susiję, pirma, su Medicinos fakulteto bendradarbių pareikšta aštria kritika, antra, su tuo, kad darėsi vis akivaizdesnė vokiečių rasistų grobuoniškoji esmė, kurie baltų, slavų ir mongolų rasių tautas statė į žemesnes žmonijos kategorijas, iškeldami šiaurės rasės ypatumus į aukštesnes tobulumo atžvilgiu.

Kauno anatomų antirasistinę poziciją viešai paskelbė prof. J. Žilinsko mokinys A. Jurgutis. Straipsnyje „Antropologijos krizė" (1938), kritikuodamas kai kurių lietuvių visuomenės atstovų rasizmo garbinimą, jis rašo: „Ta proga visiems jiems priminsime, kad šalia madniųjų nemoksliškų rasistinių pasakų, kurias kuria ir skleidžia įvairiausio plauko mėgėjai – ne specialistai, apskritai, kiekvienas, kas tik netingi, egzistuoja ir antropologija – mokslas apie žmonių giminę ir žmonių skirtumus, kuris, pabrėžiu, yra mokslas; o mokslas, kaip žinome, yra tiesos ieškojimas. Rasistinių pasakų kūrėjai tiesos neieško. Jie siekia kitų tikslų. Reikėtų mokytis pasakas skirti nuo mokslo".

Prof. J. Žilinsko pedagoginė ir mokslinė veikla Kauno universiteto Anatomijos institute buvo nutraukta sovietinės valdžios. 1940 m. jis buvo perkeltas į Vilniaus universitetą, o paskui visai atleistas. Vokiečių okupacijos metais vėl grįžo dėstyti į Vilniaus universitetą, o 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos ir 1946 m. atvyko į JAV, kur apsigyveno Vaterburyje pas savo dukterį gydytoją Vitą. Jo artimieji tvirtina, kad prof. J. Žilinskas gyveno viltimi grįžti į Lietuvą, tam reikalui taupydavęs gautą geresnį daiktą. Labai gaila, kad sunki liga šią viltį sužlugdė.

Prof. J. Žilinsko mokiniai (doc. A. Jurgutis, doc. J. Dobrovolskaitė-Tiknienė, prof. S. Pavilonis) prisimena jį kaip mokėjusį uždegti darbui ir nemėgstantį pataikūnų, labai darbštų ir reiklų sau bei kitiems, kaip sąžiningą ir nuoseklų, savo specialybei atsidavusį žmogų, mokytoją ir mokslininką. Prof. S. Pavilonis (1996), rašydamas apie savo mokytojo kūrybinį palikimą, prof. J. Žilinską pavadino lietuviškosios anatomijos ir antropologijos kūrėju. Deja, sovietmečiu šio mokslininko asmenybė ir veikla, kaip ir daugelio kitų į Vakarus pasitraukusių profesorių, kai kurių partinių ir administracinių lyderių buvo vertinama nepalankiai.

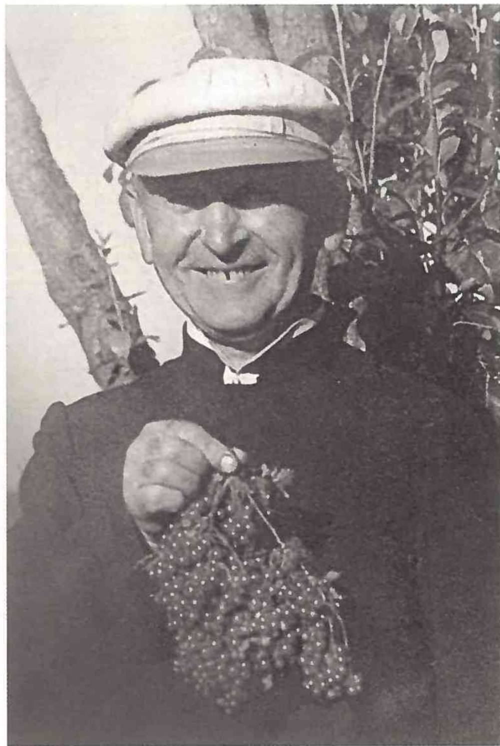
Prof. J. Žilinsko mokiniai ne tik išsaugojo apie jį gerus prisiminimus, bet ir pratęsė jo mokslinius darbus. Pokariu antropologinius tyrimus Vilniaus universitete tęsė daugiametis Anatomijos katedros vedėjas prof. S. Pavilonis, o Kaune – Teismo medicinos katedros vedėjas prof. Jonas Vytautas Nainys. Pradėtas kurti Žmogaus anatomijos muziejus, jo mokinių ir vėlesnės kartos anatomų pastangomis globojamas ir nuolatos papildomas naujais eksponatais, tapo reikšmingu prof. J. Žilinsko pradėtų darbų paminklu.

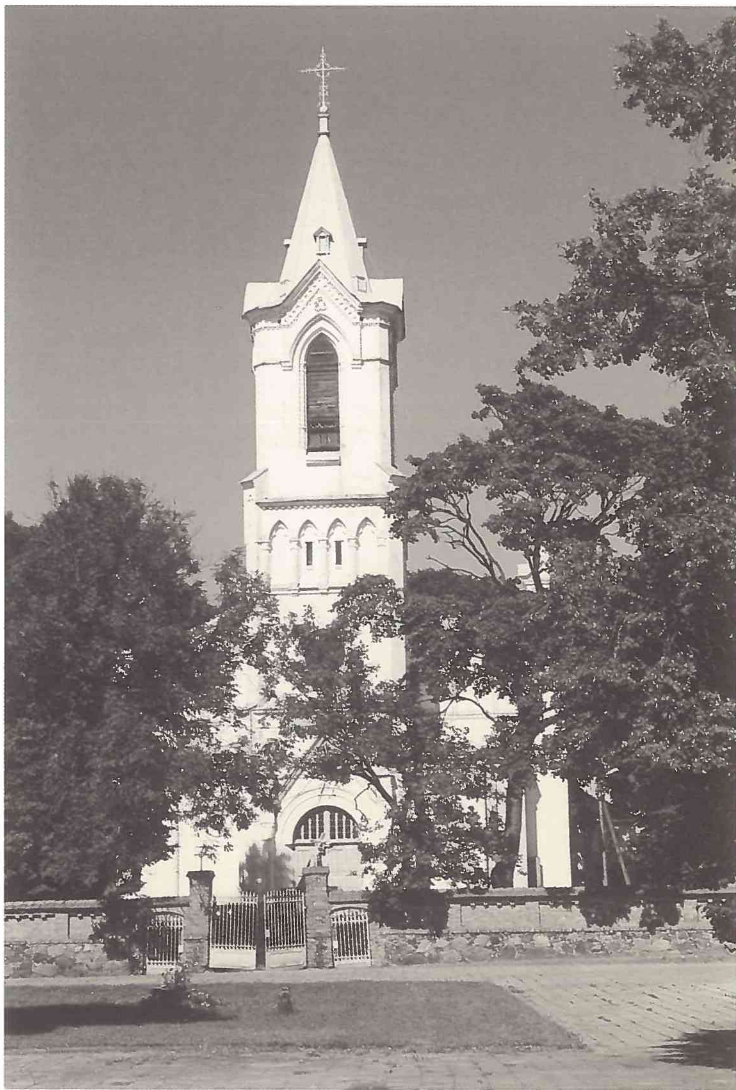
Jurgio Žilinsko motina Agota Kuprytė-Žilinskienė ir vyriausias brolis Mykolas su šeima tėviškėje Januškonių kaime, Baisogalos valsčiuje. XX a. 3 deš. pr.

Jurgio Žilinsko vyresnysis brolis Petras.
XX a. 3–4 deš.

Jurgio Žilinsko motinos brolis kunigas
Konstantinas Kuprys.
XX a. 2–3 deš.

Baisogalos Švč. Trejybės bažnyčia, kurią dažnai lankė
Jurgis Žilinskas.

Jurgis Žilinskas Vilniuje 1914 m. vasarą.

Ksavera Frankaitė
Pirmojo pasaulinio karo metais.

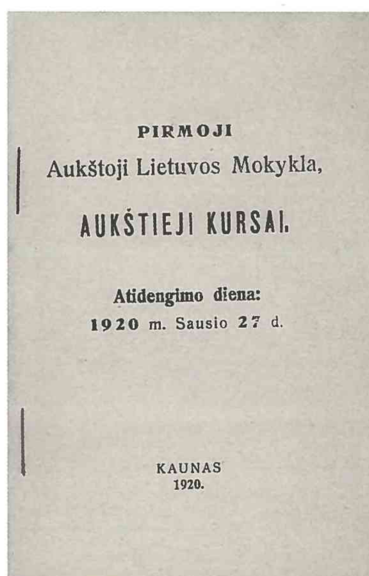
Gimė 1896 m. rugpjūčio 27 d. JAV, Niujorko priemiestyje Brukline. Dar vaikystėje su tėvais atvyko į Lietuvą ir apsigyveno Panevėžyje. Baigė Panevėžio gimnaziją ir mokytojų seminariją. Dirbo Panevėžio „Saulės" ir Sidabravo mokyklose pradinių klasių mokytoja. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, traukėsi nuo fronto. Vitebske susitiko su karo chirurgu Jurgiu Žilinsku, kurį pažinojo dar Lietuvoje. 1915 m. susituokė. Nuo 1919 m. gyveno Kaune. 1926 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto odontologijos studijas, dirbo dantų gydytoja. Daug laiko skyrė visuomeninei veiklai – buvo Lietuvių moterų globos komiteto iždininkė, kaip Lietuvių moterų tarybos narė suorganizavo kultūros klubą „Seklyčia" ir jam pirmininkavo. 1935–1940 m. buvo Lietuvos skaučių seserijos vyriausioji vadė. 1944 m. kartu su vyru ir įdukromis pasitraukė į Vokietiją,1946 m. atvyko į JAV. Gyveno Vaterburio mieste, Konektikuto valstijoje, nuo 1980 m. – Floridoje. Mirė 1992 m. rugsėjo 23 d. Floridoje, Deitona Byče. Palaidota Vaterburio kapinėse greta vyro.

Jurgis Žilinskas su žmona Ksavera Frankaite-Žilinskiene.
Apie 1917 m.

Karo ligoninės gydytojas pulkininkas leitenantas Jurgis Žilinskas. 1919–1920 m.

PIRMOJI
Aukštoji Lietuvos Mokykla,

AUKŠTIEJI KURSAI.

Atidengimo diena:
1920 m. Sausio 27 d.

KAUNAS
1920.

Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai. Atidengimo diena: 1920 m. sausio 27 d.
Kaunas: Br. Gurvičių spaustuvė, 1920.
Buvo atidaryti Humanitarinis, Teisių, Matematikos fizikos, Gamtos, Technikos ir Medicinos skyriai. Pastarajame mokslas truko 10 semestrų.
Jurgis Žilinskas skaitė žmogaus anatomijos paskaitas.

Jurgis Žilinskas prie Aukštųjų kursų Anatomikumo pastato Kaune, A. Mickevičiaus g. 7.
1920–1921 m.

Histologijos paskaita Anatomikumo auditorijoje.
Iš dešinės ketvirtas – Jurgis Žilinskas, aštunta – asistentė Ida Kronikaitė.
Kaunas, XX a. 3 deš.

Lietuvos Respublika

Š. M.

UNIVERSITAS

1922 m. IV m. 6 d.

339 №

KAUNAS

Ponui Medicinos Fakulteto docentui Jurgiui Žilinskui.

Švietimo Ministerija remdamosi fakulteto tarybos nutarimu š. m. kovo 26 d. ir dekanų tarybos jo patvirtinimu š. m. kovo 28 d., pareiškia š. m. bal. 6 d. rašto 2900 num., kad ji nerandanti kliūčių pavesti Tamstai e. t. profesoriaus pareigas.

Rektorius Profes. J. Š[illegible]

Rašt. Vedėjas: Dr [illegible]

Švietimo ministerijos įsakymas,
kuriuo Jurgiui Žilinskui pavedamos profesoriaus pareigos.
Kaunas, 1922 m. balandžio 6 d.

NUORAŠAS.
Viešai neskelbiamas, tik tarnybos reikalais.

Įsakymas Kariuomenei

75 Nr.

Kaunas. 1921 m. Balandžio mėn. 8 d.

Rikiuotės skyrius.

1 §.

Skelbiamas žiniai ir pildymui Respublikos Prezidento š. m. balandžio mėn. 7 dienos įsakymas:
„1 §. 1919 m IX 13. ir 1920 m. I. 28. Vyriausybės Įstatymais remiantis sekantieji karininkai pakeliami laipsnyje vyresniškumo:

PĖSTININKŲ:

Iš vyresniojo leitenanto į kapitono:

Generalinio Štabo Rikiuotės skyriaus Sudėties Dalies Viršininkas Jurgis **Bobelis** nuo 1921 metų balandžio mėn. 1 dienos,
Generalinio Štabo Žvalgybos skyriaus Liūdas **Žukauskas** nuo 1921 metų vasario mėn. 27 dienos,
Mokomojo bataliono Valerijonas **Snarskis** nuo 1920 metų balandžio mėn. 14 dienos.

ARTILERIJOS:

Iš leitenanto į vyresniojo leitenanto:

Artilerijos skyriaus Stasys **Bernatavičius** nuo 1921 metų sausio mėn. 30 dienos.
„2 §. 5-jo pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio KEISTUČIO pulko leitenantas Karolis **Bakšys** iš kariuomenės paleidžiamas.
Pasirašė: E. Respublikos Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskas, Krašto Apsaugos Ministeris Pulkininkas Leitenantas Žukas, Generalinio Štabo Viršininkas Pulkininkas Kleščinskas.

2 §.

Skelbiamas žiniai ir pildymui Respublikos Prezidento š. m. balandžio mėn. 7 dienos įsakymas:
„1 §. 1919 m. IX. 13. ir 1920 m. I. 28. Vyriausybės Įstatymais remiantis nustatomi laipsniai sekantiems karininkams ir karo gydytojams vyresniškumo:

PĖSTININKŲ:

Majoro:

Intendantūros skyriaus Jonui **Acukui** nuo 1919 metų balandžio mėn. 14 dienos.

Vyresniojo Leitenanto:

Atsargos bataliono Ciprijonui **Pupeikai** nuo 1919 metų gegužės mėn. 25 dienos.

INŽINERIJOS:

Kapitono:

Inžinerijos bataliono Kostui **Kirėjevui** nuo 1919 metų gegužės mėn. 5 dienos.

Vyresniojo Leitenanto:

Inžinerijos bataliono Vladui **Sidaravičiui** nuo 1917 metų gruodžio mėn. 8 dienos.

SANITARIJOS-GYDYTOJAI:

Majoro:

2-jo atskiro lazarėto Jonui **Tekoriui** nuo 1919 metų rugsėjo mėn. 15 dienos.

Kapitono:

Kauno miesto komendantūros Vincui **Paliokui** nuo 1918 metų gruodžio mėn. 24 dienos,
Armijos evakuacijos punkto Vytautui **Šileikai** nuo 1920 metų gruodžio mėn. 13 dienos.

Vyresniojo Leitenanto:

1-os lauko ligoninės Vladui **Jaloveckui** nuo 1918 metų gegužės mėn. 12 dienos,
3-jo pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio VYTAUTO pulko Ignui **Nevroniui** nuo 1919 metų kovo mėn. 30 dienos,
6-jo pėstininkų Pilėnų Kunigaikščio MARGIO pulko Lazarui **Finkelšteinui** nuo 1919 metų rugpiūčio mėn. 6 dienos.

Leitenanto:

1-os artilerijos brigados Juozui **Stasiunui** nuo 1918 metų gegužės mėn. 10 dienos.

Prezidento Aleksandro Stulginskio įsakymas,
kuriuo iš kariuomenės paleidžiamas karo ligoninės gydytojas pulkininkas leitenantas
Jurgis Žilinskas. Kaunas, 1921 m. balandžio 8 d.

VETERINARIJOS-GYDYTOJAI:

Majoro:

Intendantūros Transporto Alfonsui **Skačkauskui** nuo 1917 metų vasario mėn. 10 dienos.

Kapitono:

Armijos Veterinarijos ligoninės Pranui **Kvederui** nuo 1918 metų liepos mėn. 3 dienos.

Vyresniojo Leitenanto:

3-os pėstininkų divizijos Broniui **Šikeriui** nuo 1920 metų rugpiūčio mėn. 10 dienos.

„2 §. 1919 m. IX. 13. ir 1920 m. I. 28. Vyriausybės Įstatymais remiantis sekantieji karininkai pakeliami laipsnyje:

PĖSTININKŲ:

Iš vyresniojo leitenanto į kapitono:

1-os pėstininkų divizijos štabo Juozas **Lanskaronskis** vyresniškumo nuo 1921 metų sausio mėn. 29 dienos,

Biržų miesto komendantūros Antanas **Mikelevičius**—nuo 1920 metų vasario mėn. 17 dienos,

Kretingos miesto komendantūros Antanas **Elsbergas**—nuo 1920 metų vasario mėn. 13 dienos.

ARTILERIJOS:

Iš majoro į pulkininko leitenanto:

1-os artilerijos brigados Petras **Bytautas**.

Iš vyresniojo leitenanto į kapitono:

1-os artilerijos brigados Alvinas **Gailius** vyresniškumo nuo 1921 metų vasario mėn. 17 dienos.

„3 §. 5-jo pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio KEISTUČIO pulko vyresnysis puskarininkis Algirdas **Sliesoraitis** už atsižymėjimą mūšiuose pakeliamas į pėstininkų leitenanto laipsnį vyresniškumo nuo 1920 metų spalių mėn. 27 d.

„24 §. Pakeliami į pėstininkų leitenanto laipsnį vyresniškumo:

Generalinio Štabo Žvalgybos skyriaus viršila Alfonsas **Urbonas** nuo š. m. kovo mėn. 14 dien.,

Drausmės kuopos puskarininkis Jonas **Petraitis** nuo š. m. kovo mėn. 16 dienos.

„5 §. Iš kariuomenės paleidžiami:

12-jo pėstininkų Kauno pulko vyresnysis leitenantas Viktoras **Rukšta**,

Oro laivyno vyresnysis leitenantas Otto **Rahn**,

1-os artilerijos brigados vyresnysis leitenantas Kazys **Rimkevičius**,

Karo ligoninės gydytojas pulkininkas leitenantas Jurgis **Žilinskas**.

Pasirašė: E. Respublikos Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskas, Krašto Apsaugos Ministeris Pulkininkas Leitenantas Žukas, Generalinio Štabo Viršininkas Pulkininkas Kleščinskas.

3 §.

~~Skelbiamas žiniai ir pildymui Respublikos Prezidento š. m. balandžio mėn. 7 dienos įsakymas~~

„1 §. 1919 m. IX 13. ir 1920 m. I. 28. Vyriausybės įstatymais remiantis nustatomi laipsniai sekantiems karininkams vyresniškumo:

INŽINERIJOS:

Leitenanto:

Elektro-Technikos bataliono Antanui **Golšteinui** nuo 1919 metų sausio mėn. 17 dienos.

„2 §. 1919 m. IX. 13. ir 1920 m. I. 28. Vyriausybės Įstatymais remiantis sekantieji karininkai ir karo gydytojai pakeliami laipsnyje vyresniškumo:

PĖSTININKŲ:

Iš vyresniojo leitenanto į kapitono:

8-jo pėstininkų Kauno Kunigaikščio VAIDATO pulko: Arturas **Janavičius** nuo 1920 metų gruodžio mėn. 24 dienos, Antanas **Petrauskas** nuo 192? metų sausio mėn. 6 dienos.

SANITARIJOS-GYDYTOJAI:

Iš leitenanto į vyresniojo leitenanto:

1-os pėstininkų divizijos Vytautas **Jurevičius** nuo 1920 metų spalių mėn. 21 dienos.

„3 §. Iš kariuomenės paleidžiami:

Vietinės Kariuomenės Brigados Štabo kapitonas Pranas **Giedravičius**,

Atsargos prie Kauno miesto komendantūros vyresnysis leitenantas Petras **Liudavičius**.

„4 §. Buvusiojo Antrojo pėstininkų atsargos bataliono kapitoną Miką **Lankšaitį** skaityti nuo 1919 metų lapkričio mėn. 25 dienos iš kariuomenės atleistu, kaipo reikalingą Vidaus Reikalų Ministerijai.

Pasirašė: E. Respublikos Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskas, Krašto Apsaugos Ministeris Pulkininkas Leitenantas Žukas, Generalinio Štabo Viršininkas Pulkininkas Kleščinskas.

Pasirašė: Krašto Apsaugos Ministeris
ir e. Vyriausiojo Kariuomenės Vado pareigas
Pulkininkas Leitenantas **ŽUKAS**.

Generalinio Štabo Viršininkas
Pulkininkas **KLEŠČINSKAS**.

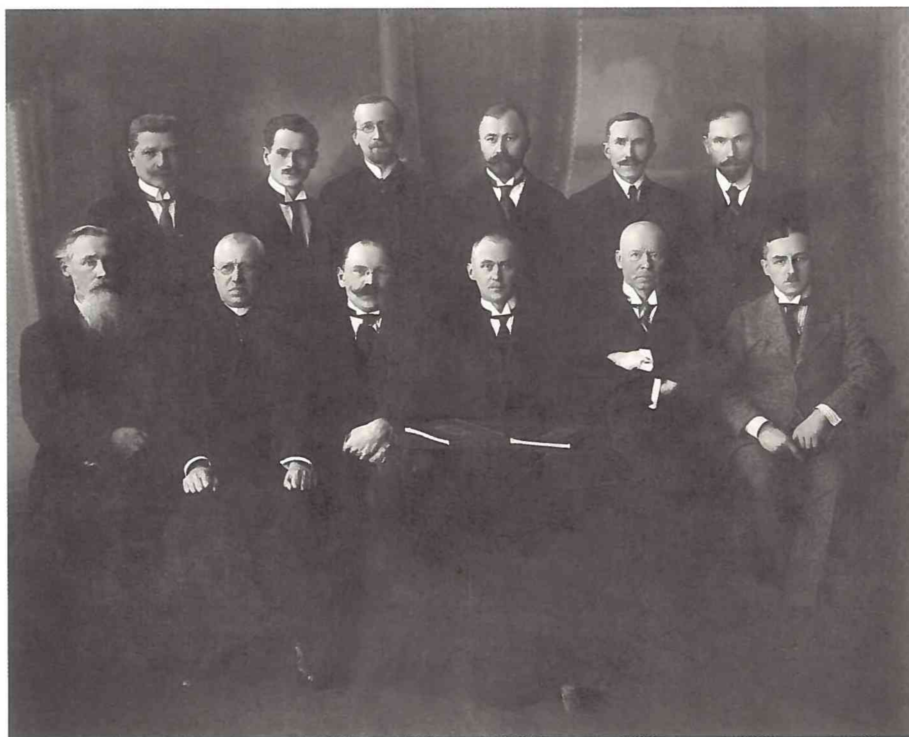
Su originalu sulinka:
Krašto Apsaugos Ministerio
Kancelerijos Viršininkas
Kapitonas KUBILIUS.

Lietuvos universiteto dėstytojai. 1923 m. vasario 16 d. Iš kairės pirmoje eilėje: Alfonsas Moravskis, Pranciškus Būčys, Jonas Mačiulis-Maironis, Adomas Dambrauskas-Jakštas, Juozapas Skvireckas, Vincas Čepinskis, Jonas Šimkus, Blažiejus Čėsnys, Pranas Jodelė, Petras Avižonis, Mykolas Biržiška, Petras Leonas, Zigmas Žemaitis, Liudas Vailionis; antroje eilėje: Morkus Morkelis, Mečislovas Reinys, Juozas Meškauskas, Pranas Kuraitis, Antanas Alekna, Kazimieras Paltarokas, Pranas Dovydaitis, Juozas Tumas-Vaižgantas, Vanda Tumėnienė, Antanas Purėnas, Leonas Gogelis, Jurgis Žilinskas, Jonas Šimoliūnas, Kazimieras Šaulys; trečioje eilėje: Juozas Eretas, Stasys Šalkauskis, Augustinas Voldemaras, Valerijonas Verbickas, Antanas Kriščiukaitis, Kazimieras Vasiliauskas, Matas Šalčius, Eduardas Volteris, Juozas Bagdonas, Steponas Kolupaila, Pranas Mažylis, Antanas Jurgeliūnas, Vladas Lašas, penkioliktas – Pranas Augustaitis; ketvirtoje eilėje: Filypas Butkevičius, Izidorius Tamošaitis, Mykolas Songaila, Platonas Jankauskas, Tadas Ivanauskas, Silvestras Grinkevičius, Jeronimas Šliogeris, M. Kareckis, Viktoras Jungferis, Janina Lašienė, Hansas Boitas, Vaclovas Biržiška, Simonas Beliackinas, Jonas Mačys, Mykolas Römeris; penktoje eilėje: Bernardas Kodaitis, Konstantinas Regelis, Vladas Dubas, penktas – Juozas Blažys, Vladas Kuzma, Povilas Stančius, Kazys Oželis; šeštoje eilėje: D. Regelytė, Marija Arcimavičienė-Rudzinskaitė, Eber Landau, penktas – Petras Šalčius, Julijonas Gravrogkas.

Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Medicinos skyriaus I laida. 1925 m.
Iš kairės pirmoje eilėje profesoriai: Vincas Čepinskis, Tadas Ivanauskas, Kazimieras Buinevičius, Antanas Jurgeliūnas,Petras Avižonis, dekanas Vladas Lašas, Petras Raudonikis, Jurgis Žilinskas, Hansas Boitas, Eber Landau, Leonas Gogelis; antroje eilėje profesoriai: Filypas Butkevičius, Emilis Vinteleris, Petras Radzvickas, Juozas Bagdonas, Jurgis Karuža, docentai: Pranas Mažylis, Vanda Tumėnienė, Juozas Blažys, Liudas Vailionis, Bronius Sipavičius.

Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto dėstytojai. XX a. 3 deš.
Iš kairės sėdi: Petras Raudonikis, Juozas Bagdonas, Vladas Lašas, Petras Avižonis,
šeštas – Hansas Boitas; stovi: Jonas Šimoliūnas, Jurgis Žilinskas, Emilis Vinteleris,
Pranas Mažylis, Antanas Jurgeliūnas, Leonas Gogelis.

SUB AUSPICIIS

SENATUS POPULIQUE LITUANI

VIR

CLARISSIMUS ET ILLUSTRISSIMUS

MICHAEL BIRŽIŠKA

LITTERARUM LITUANARUM HISTORIAE PROFESSOR ORDINARIUS PUBLICUS

LITUANAE UNIVERSITATIS RECTOR MAGNIFICUS

EX DECRETO ORDINIS MEDICORUM PRAESIDENTE AMPLISSIMO ET SPECTATISSIMO H. T. DECANO

LADISLAO LAŠAS

FISIOLOGIAE PROFESSORE EXTRAORDINARIO PUBLICO

VIRUM DOCTISSIMUM

GEORGIUM ŽILINSKAS

EX JANUŠKONIAI

LADISLAO LAŠAS

FISIOLOGIAE PROFESSORE EXTRAORDINARIO PUBLICO

VIRUM DOCTISSIMUM

GEORGIUM ŽILINSKAS

EX JANUŠKONIAI

POSTQUAM HIC EXAMINA RIGOROSA **MAGNA CUM LAUDE**

SUPERAVIT

ET DISSERTATIONEM QUAE INSCRIBITUR „LIETUVIŲ KAUKOLĖS DĖŽĖ" RITE

DEFENDERIT

MEDICINAE DOCTOREM

DECLARAVIT

DOCTORISQUE IURA HONORES PRIVILEGIA

CONCESSIT

QUOD FELIX FAUSTUMQUE SIT

CAUNAE IN LITUANIA A. D. XV CAL. IUNIAS MCMXXVII.

M. BIRŽIŠKA
H. T. RECTOR

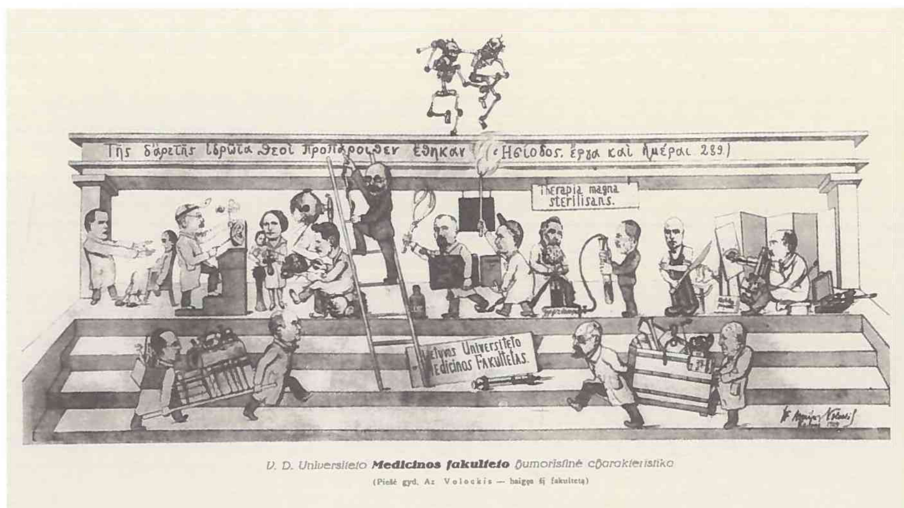
L. LAŠAS.
H. T. DECANUS.

L. S

Jurgio Žilinsko medicinos daktaro diplomas.
Kaunas, 1927 m. birželio 15 d.

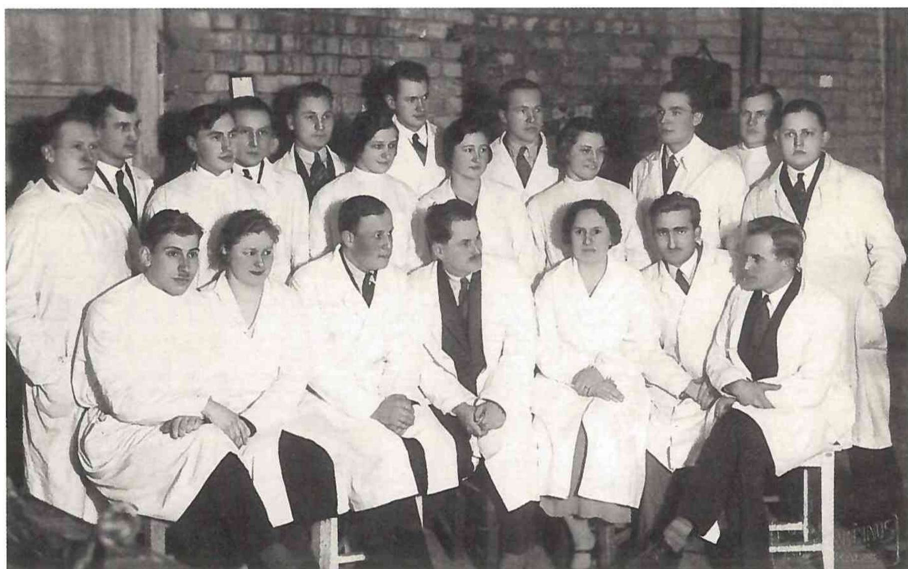
Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Odontologijos skyriaus V laida. 1929 m.
Iš kairės pirmoje eilėje: prof. Jurgis Karuža, prof. Juozas Bagdonas, dekanas Vladas Lašas, rektorius Pranas Jodelė, doc. Povilas Stančius, prof. Jurgis Žilinskas ir Petras Raudonikis; antroje eilėje: prof. Petras Radzvickas, prof. Eber Landau, prof. Vincas Čepinskis, dantų gydytoja Žemaitienė, dantų gydytojos asistentė Ona Mikuckaitė, dantų gydytoja Pšegockienė, prof. Emilis Vinteleris, prof. Aleksandras Hagentornas, prof. Tadas Ivanauskas; trečioje eilėje: prof. Petras Juodakis, doc. Vladas Kuzma, prof. Antanas Jurgeliūnas, doc. Liudas Vailionis, prof. Filypas Butkevičius.

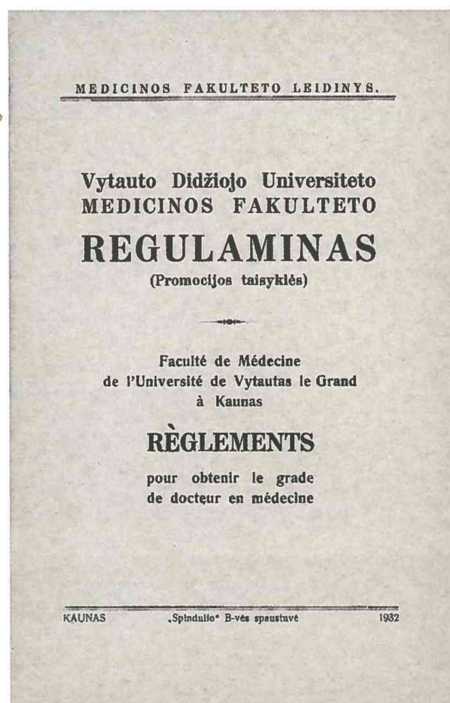
Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto humoristinė charakteristika.
Iš kairės pirmoje eilėje: Emilis Vinteleris, Jurgis Karuža, Kazimieras Buinevičius, Juozas Bagdonas; antroje eilėje: Juozas Blažys, Petras Radzvickas, Vanda Tumėnienė, Jurgis Žilinskas, dekanas Vladas Lašas, Pranas Mažylis, Petras Avižonis, Petras Raudonikis, Antanas Jurgeliūnas, Aleksandras Hagentornas ir Eber Landau.
Piešė gydytojas Azerijus Volockis, 1929 m.

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto profesoriai. 1930 m.
Iš kairės sėdi: Eber Landau, Petras Raudonikis, Kazimieras Buinevičius, Vanda Tumėnienė, Jurgis Karuža, Juozas Bagdonas, Vladas Lašas; stovi: Jurgis Žilinskas, Juozas Blažys, Pranas Mažylis, Petras Avižonis, Antanas Jurgeliūnas, Emilis Vinteleris.

Jurgis Žilinskas (sėdi viduryje) tarp Anatomijos instituto darbuotojų ir studentų dar nebaigtuose statyti Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto rūmuose. 1931–1932 m.

MEDICINOS FAKULTETO LEIDINYS.

Vytauto Didžiojo Universiteto
MEDICINOS FAKULTETO
REGULAMINAS
(Promocijos taisyklės)

Faculté de Médecine
de l'Université de Vytautas le Grand
à Kaunas

RÈGLEMENTS
pour obtenir le grade
de docteur en médecine

KAUNAS „Spindulio" B-vės spaustuvė 1932

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto regulaminas (Promocijos taisyklės).
Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1932.

1

Darius Girenas.

Visa Lietuva džiaugėsi ~~drąsa~~ Dariaus ir Girėno drąsa ir ryžtingumu perskristi Atlantą. Sekiame spaudoje pasiruošymą kelionei ir tą entuziazmą amerikos lietuvių renkant aukas, ruošiant parengimus, sudarant materialę [pagrindą] pusę tai kelionei įgyvendyti. Lietuviai tikėjosi išgarsinimo Lietuvos vardo plačiame pasaulyje tokiu drąsiu žygiu.

2

Tokie gandai kenkia Lietuvos Vokietijos geriems santikiams. Vokietijos atstovas Lietuvai atsilankė [illegible] Užsienio Reikalų ministerijoje ir pareikalavo tuojaus atšaukti."
Nenoromis peršasi išvada – reikia paneigti. Taip aš supratau, neabejoju, taip suprato kiti.

3.

Tas padėjo. Lavonai suplonėjo, puvimo procesas sustojo. Matėsi kūnai padengti žaizdomis. Viename lavone kelio sąnaryje apvalios gylios žaizdos atrodo įtartinos. Antro lavono dvi [pakaušio] žaizdos pakaušio srityje. Paprašiau prof. Ozelį, jis teismo medecinos specialistas, jis mano svarbi. Atėjęs išklausė mane, neapžiūrėjęs mojo ranka ir išėjo.
Atnešė man apžiūrėjimo lakūnų protokolą pasirašyti, ~~bet~~ Prof. Ozelio parašas jau būvo padėtas. Aš ~~pasakiau~~, ~~aš~~ nepasirašiau. ~~nes turiu abejonių~~
Balzamavimas užtruko ilgoką laiką. Turėjau progos apžiūrėti lavonus. Daleiskime geležies [armaturos] gabalai, ~~geleži~~ plieninis trosas sužeidė, ~~todėl~~ tik žaizdos išraskytos, bet tos apvalios gylios žaizdos man kėlė abejonių. Ir vėl bandžiau su prof. Ozeliu kalbėtis, jis tik pasijuokė iš manęs.
Mintis persekiojo patikrinti panaudojus Rentgeną. Bet kur tai gali atlikti? Nei viena ligoninė nepriims lavonų rentgenuoti ir kiekvienas žygis sukels kalbų ir nemalonumų.
Slaptai susitinku su D-ru Zacharinu, kuris turėjo [privačią] ~~savo~~ ligoninę. Konfidencialiai pasikalbame tuo reikalu ir sutinka man leisti peršviesti lakūnus. Sutariame laiką, 11–12 nakty. Su preparatorium ant operacijinio vežimo nusivežiau ~~iš~~ į Rentgeno kabinetą ir peršviečiau. Šovinių neradau. Kulkos galėjo kiaurai praeiti. ~~Bet~~ Gal ir geležinis trosas galėjo kiaurai pralisti. Tvirtinti, kad lakūnai pašauti, negaliu.
Anatomijos institute paslikto lakūnų balzamacijos smulkus dienoraštis. Ten sužymėtos visos pastabos, pasikeitimai ir motyvai.

Jurgio Žilinsko atsiminimų rankraščio fragmentas apie Dariaus ir Girėno palaikų balzamavimą.

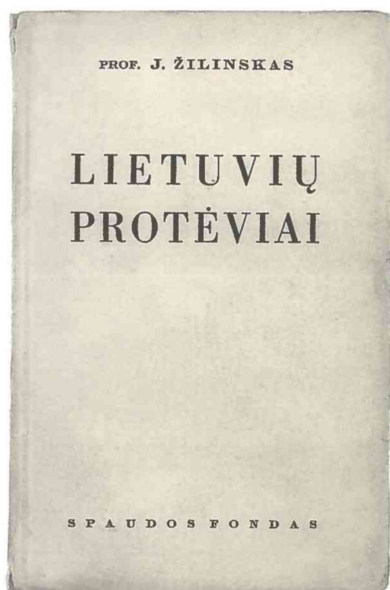
Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dekanato posėdis. 1934 m.
Iš kairės sėdi: antras – Pranas Jodelė, trečias – dekanas Vladas Lašas, ketvirtas – Jurgis Žilinskas.

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto Medicinos skyriaus XI laida. 1935 m.
Iš kairės pirmoje eilėje profesoriai: Antanas Jurgeliūnas, Kazimieras Buinevičius, Juozas Bagdonas, Petras Raudonikis, dekanas Vladas Lašas, rektorius Mykolas Römeris, Petras Avižonis, Pranas Mažylis, Aleksandras Hagentornas, Emilis Viteleris; doc. Juozas Blažys; antroje eilėje: doc. Liudas Vailionis, privatdoc. Vincas Kanauka, doc. Kazys Oželis, prof. Pranciškus Šivickis, prof. Petras Juodakis, prof. Jurgis Karuža, prof. Ignas Končius, prof. Jurgis Žilinskas, prof. Vanda Tumėnienė, prof. Eber Landau, prof. Kazys Sleževičius, doc. Jonas Zubkus, doc. Vladas Kuzma, lektorius Benediktas Šiaulis.

Vytauto Didžiojo universiteto Anatomijos instituto darbuotojai. 1938 m.
Iš kairės sėdi: asistentai Regina Sruogienė ir Romualdas Masalskis,
katedros vedėjas Jurgis Žilinskas, medicinos mokslų daktaras Blažiejus Abraitis,
asistentė Jadvyga Dobrovolskaitė.

Jurgis Žilinskas, *Lietuvių protėviai.*
Kaunas: Spaudos fondas, 1937.

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dėstytojai ir I kurso studentai naujuose Medicinos fakulteto rūmuose. 1938 m.
Antroje eilėje ketvirtas – Anatomijos katedros vedėjas Jurgis Žilinskas, penktas – prorektorius Pranas Jodelė.

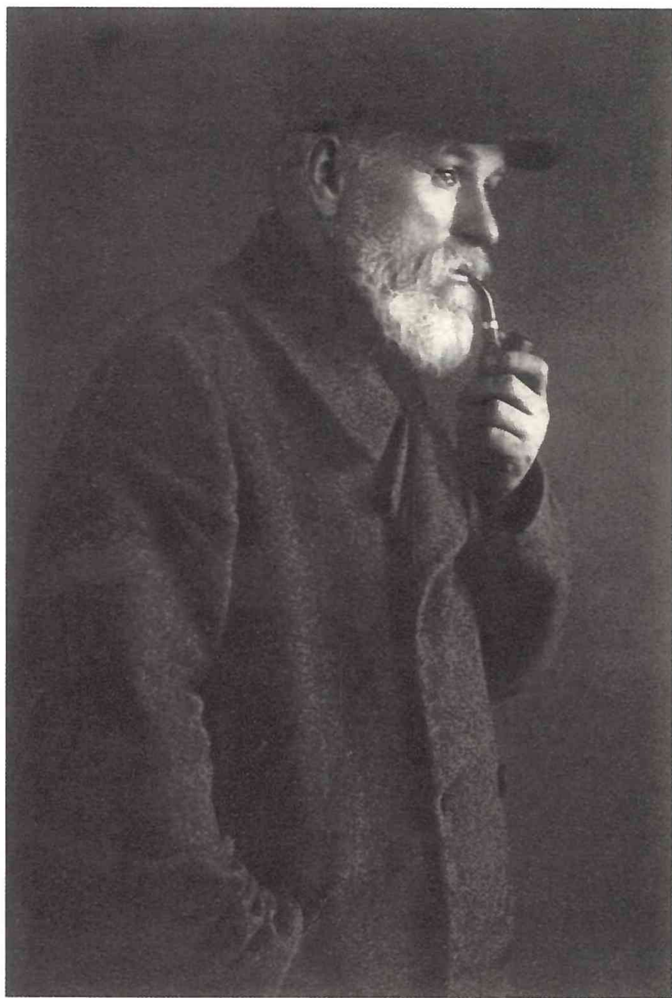
Jurgio Žilinsko autošaržas
pagal dail. Juozo Olinardo Penčylos 1939 m. šaržą.

Jurgis Žilinskas.
XX a. 4 deš.

Jurgio Žilinsko dukra
Vita Žilinskaitė-Vileišienė.
XX a. 4 deš.

Jurgis Žilinskas per pirmąją sovietų okupaciją 1940–1941 m.

VAIŠKONIŲ dvaro,Pagirio v.,Ukmergės apskr.,
gyvo ir negyvo inventoriaus perdavimo-priėmimo

A K T A S.

Buvusių savininkų atstovas ŽILINSKAS Jurgis perduoda Vaiškonių dvaro žemę su trobesiais ir inventoriumi:

Gyvasis inventorius

1)Arklių devyniolika(19)
2)Karvių trisdešimts šešios(36)
3)Bulių vienas(1)
4)Veršių du (2)
5)Kiaulių (34)

Negyvas inventorius

1)Akėčios traktorinės dvejos(2)
2)Plūgų vienvagių septyni(7)
3)Akėčių zig-zag šešios(6)
4)Plūgų dvivagių keturi(4)
5)Henkmo vienos(1)
6)Dravskų penki(5)
7)Javų sėjama mašina viena(1)
8)Dobilų sėjama mašina viena(1)
9)Kaurikų du (2)
10)Purintuvų trys(3)
11)Javapjūvių dvi(2)
12)Šienapjūvių viena(1)
13)Arklinis grėblys vienas(1)
14)Kuliamoji mašina viena(1)
15)Fuktelių du(2)
16)Gyvatukas vienas(1)
17)Arpas vienas(1)
18)Akėčių dobilams lengvų šešių pal.
19)Akėčios medinės keturių pelų
20)Akselinė mašina viena(1)
21)Burokams smulkinti mašina viena(1)
22)Ratų porinių šeši(6)
23)Ratų vienkinkių keturi(4)
24)Ratlankių apie 60 vienetų
25)Bulviakasė viena(1)
26)Tekinių nekaustytų aštuoni(8)
27Rogės porinės dešimts(10) iš jų
šešios tinka važiavimui,o keturios
pusiau apkaustytos
28)Rogės vienkinkės trys(3)
29)Disel motoras Blackston 22 j.vienas(1)
30)Šiuselis vienas(1)
31) Šutintuvas vienas(1)
32)Bidonai pienui aštuoni(8)
33)Purkštuvai sodui šešiolika(16)
34)Kalvė:bormašina,šrubštokas,priekalas,dumtuvės, du kūjai,ir kitas smulkus inventorius
35)Kibirų aštuoni(8) iš jų penkios
(5) milžtuvės.
36)Koštuvas pienui vienas(1)
37)Pavalkų dvidešimts(20),iš jų odinių šešiolika (16) ir keturi(4) drob.
38)Išeiginė plekė su vadelėmis ir avinasriais viena(1)
39)Išeiginės porinės vadžios pusodinės vienos (1)
40)Avinasrių odinių dvilika(12)
41)Avinasrių kitokių septyni(7)
42)Vadžių porinių pusodinių šešios(6)
43)Vadžių vienk.virvinių trejos(3)
44)Vežimams priveržti virvės šešios)
45)Pirmagalių vežimams priveržti retežinių šeši(6)
46)Antkakliai retežiniai šeši(6)
47)Rugių 136 centneriai
48)Kviečių 90 centnerių
49)Avižų apie 25 centn.
50)Vikių apie 20 centn.
51)Miežių apie tris(3)centn.
52)Statinės vandeniui vežti ant ratų dvi(2)
53)Karukai poriniai keturi(4)

1940 m. sovietų valdžios konfiskuoto Jurgio Žilinsko
Vaiškonių dvaro inventoriaus perdavimo aktas.

54)Šmirgelis(kalvėje)vienas (1).
55)Šienapiūvė sena nevartojama viena(1)
56)Ėdžių karvėms vienuolika(11)
57)Šakės bulvėms geležinės vienos(1)
58)Šakės " " vienos(1)
59)Suolai baltai dažyti su atramomis keturi(4)
60)Loviai mediniai mėsai sūdyti du(2)
61)Statinės geležinės dvi(2)didelės dvi(2) mažos
62)Štankietų ąžuolinių tvoroms apie dvidešimts penkias(25)kapas
63)Obelaičių ir kriaušaičių apie du tūkstančius(2000)
64)Statinės medinės dvi(2)
65)Zuperio šeši maišai (6)
66)Insektame langų didelių šimtas dvidešimts(120) ir mažesnių dešimts(10) visi su stiklais
67)Salietros trys (3)maišai
68)Gracas takeliams arklinis vienas(1)
69)Geležies atvalios trys (3)centneriai
70)Maišų javams trisdešimts(30)
71)Svarstyklės dešimtainės su svarsčiais vienos (1)
72)Alyvos keturiasdešimts penki (45) kg.
73)Gazolio apie dvidešimt (20) kg.
74)Laistytuvai trys (3)
75)Kauptukai šeši (6)
76)Šakės geležinės 4 pirštų vienos 1()
77)Grėblis geležinis vienas (1)
78)Linų nemintų penki (5) cnt.
79)Arklio oda viena (1)
80)Kalakutai bronziniai trys (3)
81)Antys Pekino penkios (5)
82)Vištos šešios (6)

BALDAI.

1)Kamoda viena 1()
2)Stasliukai penki (5) maži.
3)Spintos trys (3)
4)Spintos-bufetai dvi /2/
5)Gėlėms staliukai trys (3)
6)Vaistinei spinta viena (1)
7)Lova geležinė (viena) (1)
8)Staliukas-praustivas vienas 1()
9)Sofkos dvi (2)
10)Lovos medinės trys (3)
11)Paveikslai trys (3)
12)Rašomasis stalas vienas(1(
13)Didelis stalas vienas(1)
14)Staliukai apvalūs du (2)
15)Suoliukas be atramos vienas (1)
16)Stalas valgomasis ąžuolinis 1
17)Kėdžių keturiolika (14)
18)Suolai virtuvei trys (3)
19)Skrynės miltams dvi (2)
20)Kabkyklės drabužiams trys (3)
21)Kašalinė kabinetenė medinė 1
22)Smulkus virtuvės inventorius, pagal atskirą sarašą,kurį pavedama sudaryti ūkio vedėjui su komisaru.

Ekspertas agronomas

Pagirio valsč.Ž.ū.komisijos
Pirmininkas

Vaiškonių dvaro komiteto
Pirmininkas

Akte išvardytą turtą perduodu

Priimame

Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto Medicinos skyriaus XIX laida. 1943 m. Iš kairės pirmoje eilėje profesoriai: Tadas Ivanauskas, Liudas Vailionis, Vladas Lašas, Vanda Tumėnienė, Vincas Kanauka, prorektorius Bronius Sidaravičius, rektorius Julijonas Gravrogkas, Vladas Kuzma, Jonas Zubkus, Kazys Oželis, Pranas Mažylis, Ignas Končius, Jonas Šopauskas; antroje eilėje: adjunktas Vladas Kairiūkštis, vyresn. asistentas Algirdas Maciūnas, adjunktas Vytautas Avižonis, doc. Antanas Starkus, adjunktas Jonas Elvikis, dekanas Juozas Meškauskas, prof. Blažiejus Abraitis, prof. Jurgis Žilinskas, doc. Juozas Ciplijauskas, adjunktas Viktoras Vaičiūnas, prof. Emilis Vinteleris; trečioje eilėje: adjunktas K. Juozapavičius, doc. Jonas Kairiūkštis, vyresn. asistentas Juozas Mačys.

2

ŽYMĖS
SIGNALEMENT

Žmonos — *Femme*

Užsiėmimas / *Profession*: Univ. prof., gydytojas / prof. de l'université, médecin

Gimimo vieta ir laikas / *Lieu et date de naissance*: Baisogala / 28.IV.1885 / arr. de Kėdainiai

Gyvenamoji vieta / *Domicile*: Ravensburg

Šeimos padėtis / *État civil*: vedęs — marié

Veidas / *Visage*: apvalus — ovale

Akių spalva / *Couleur des yeux*: pilk.-mėl. — gris-bleus

Plaukų spalva / *Coul. des cheveux*: žili — gris

Ypat. žymės / *Signes particul.*

VAIKAI — *ENFANTS*

Vardai / *Nom* — Amžius / *Age* — Lytis / *Sexe*

3

Žmona — *Femme*

Atvaizdas

Lietuvos Generalinis Konsulatas

Paso savininko parašas / *Signature du titulaire*

ir jo žmonos / *et de sa femme*

Dokumentai, kuriais pasirėmus pasas duotas: Vid. pasas Nr. 6161

Vokietijos Reicho užsienio pasas,
išduotas Jurgiui Žilinskui Dresdene 1944 m. spalio 18 d.

2

ŽYMĖS
Personal descriptions
Signalements

Užsiėmimas / Profession / Profession: Universiteto profesorius / Professor / Professeur de l'université

Gimimo vieta ir laikas / Place and date of birth / Lieu et date de naissance: 1884.IV.23 d. Januškoniai / Lithuania

Gyvenamoji vieta / Place of residence / Domicile: Ravensburg

Šeimos padėtis / Family status / Etat civil: vedęs / married / marié

Veidas / Face / Visage: pailgas / oval / ovale

Akių spalva / Colour of eyes / Couleur des yeux: mėlynos / blue / bleu

Plaukų spalva / Colour of hair / Couleur des cheveux: žili / grey / gris

Ypatingos žymės / Particular marks / Signes particuliers

Vaikai	*Children*	*Enfants*
Vardai	Amžius	Lytis
Names	Age	Sex
Noms	Age	Sexe

3

Consulat de Lituanie en Württemberg

Paso savininko parašas / *Signature of bearer* / *Signature du titulaire*

Dokumentai, kuriais pasirėmus pasas duotas.

Vidaus pasas Nr. 6161

Lietuvos Respublikos užsienio pasas,
išduotas Jurgiui Žilinskui Viurtemberge 1945 m. gegužės 20 d.

Lithuanian citizen

MILITARY GOVERNMENT OF GERMANY

TEMPORARY REGISTRATION — Zeitweilige Registrierungskarte

Name / Name: Jurgis Žilinskas — Alter / Age: 60 — Geschlecht / Sex: man

Ständige Adresse / Permanent Address: Vilnius (Lithuania) — Beruf / Occupation: Prof. Med. Doctor

Jetzige Adresse / Present Address: Bug 51, near Bamberg

Der Inhaber dieser Karte ist als Einwohner von der Stadt Lkr. Bamberg vorschriftsmäßig registriert und ist es ihm oder ihr strengstens verboten, sich von diesem Platz zu entfernen. Zuwiderhandlung dieser Maßnahme führt zu sofortigem Arrest. Der Inhaber dieses Scheines muß diesen Ausweis stets bei sich führen.

The holder of this card is duly registered as a resident of the town of Lkr. Bamberg ________ and is prohibited from leaving the place designated. Violation of this restriction lead to immediate arrest. Registrant will at all times have this paper on his person.

Legitimations Nummer / Identity Card Number

Unterschrift des Inhabers / Signature of Holder

Right Index Finger

Albert P. Mazjo
Albert P. Mazjo
0-1324079 Mil Gov Officer 1st Lt Inf
Name and Rank

July 20 1945
Datum der Ausstellung / Date of Issue

(Dies ist kein Personal-Ausweis und erlaubt keine Vorrechte).
(This is not an identity document and allows no privileges).

23. Juli 1945

Laikinosios registracijos Vokietijoje lapas,
išduotas Jurgiui Žilinskui Vokietijoje 1945 m. liepos 23 d.

On certifie par le présent que M
This is to certify that

(Nom)
(Name) ŽILINSKAS Prof.Dr.Med.

(Prénom)
(Christian name) JURGIS

né
born 23.IV.1884. à Januškoniai, Lith

No. du document d'identité
Documents of identity Nr. 214313/6161.

est un ressortissant LITHUANIEN
is a LITHUANIAN citizen

Les Autorités Militaires et Civiles Alliées sont priées de bien vouloir lui prêter en cas de besoin aide et protection.
The Allied Military and Civil Authorities are hereby requested kindly to give to the above mentioned person, in case of need, aid and protection.

(Signature)

Délégué des Lithuaniens
Lithuanian Delegate

№ 122

Ravensburg
Le 16. Août, 1945

Jurgio Žilinsko pilietybę liudijantis sertifikatas,
išduotas Ravensburge 1945 m. rugpjūčio 16 d.

PERSONENBESCHREIBUNG

Staatsangehörigkeit: Ungekl. fr. Litauen
Beruf: Professor der Anatomie
Geburtsort: Baisogola Kr. Kedainiai
Geburtstag: 23. April 1884
Wohnsitz oder Aufenthaltsort:
Gestalt: mittel
Gesicht: oval
Farbe der Augen: blaugrau
Farbe des Haares: grau
Besondere Kennzeichen: fehlen

Nr. 63739 B/43

Unterschrift des Inhabers
Jurgis Žilinskas

Nr. 63739 B/43

Lietuvos Respublikos užsienio pasas,
išduotas Jurgiui Žilinskui Ciuriche 1945 m. gruodžio 28 d.

CERTIFICATE OF IDENTITY ~~IN LIEU~~ OF PASSPORT   02212

U. S. Consulate General, Stuttgart, Germany

Date April 22, 1946

1. This is to certify that Jurgis ZILINSKAS (name in full), born at Lithuania (country), Kedainiai (town), Kiedainiai (district), on 23rd (day) of April (month), 1885 (year), Male (sex), Married (marital status)

Ksavera ZILINSKAS (nee Frank) (given & maiden name of wife), intends to immigrate to United States

2. He (~~she~~) will be accompanied by No one

(Here list all family members by name, birthplace & date, together with citizenship of each)

3. His (~~her~~) occupation is Doctor

4. DESCRIPTION

Height 5 ft. 8 in.

Hair gray Eyes blue

Distinguishing marks or features:

None

[signature]

(Signature)

5. He (~~she~~) solemnly declares that he has never committed nor has he been convicted of any crime except as follows None

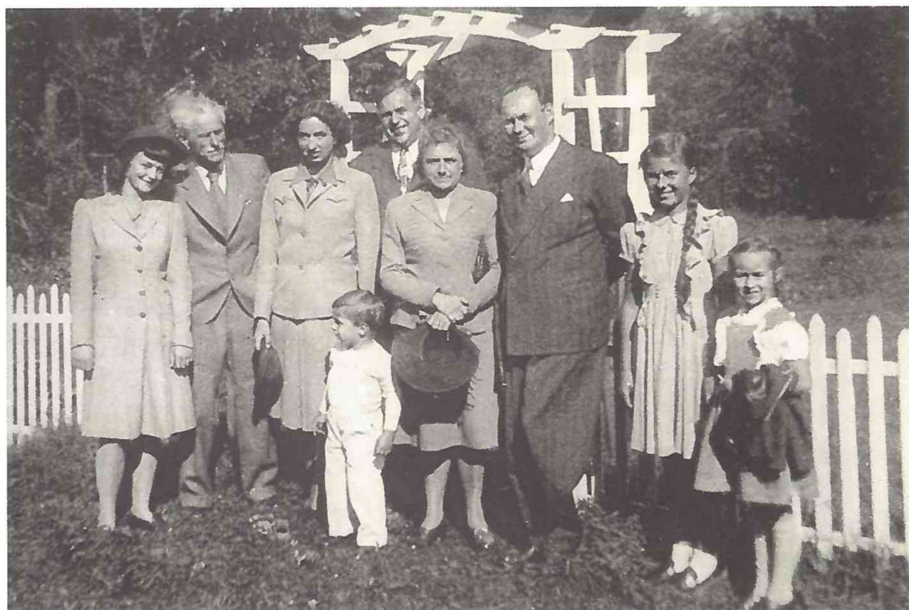
6. He is unable to produce birth certificate, marriage license, divorce papers and / or police record for the following reason(s) not available

~~I hereby certify that the above are true facts, proper photograph and description of~~
I hereby c[redacted], to the best of my knowledge and belief, that the above statements, photograph and description of [signature] are true and correct.
Signature of applicant

~~(Signature of applicant)~~

[signature]
(Signature of consul)
W. Courtlandt Rhodes
April 22, 1946
(Date)

Jurgio Žilinsko pilietybę liudijantis sertifikatas,
išduotas vietoje paso Štutgarte 1946 m. balandžio 22 d.
Su šiuo asmens dokumentu Jurgis Žilinskas atvyko į JAV.

Jurgis ir Ksavera Žilinskai, atvykę į JAV. Iš kairės: šeimos augintinė Liucija Statkevičiūtė, Jurgis Žilinskas, dukra Vita Žilinskaitė-Vileišienė, anūkas Petras Jonas Vileišis, žentas Petras Vileišis, Ksavera Frankaitė-Žilinskienė, korespondentas, šeimos augintinė Rita Frankaitė-Žilinskaitė, anūkė Birutė Ona Vileišytė. Midleburis, Konektikutas, 1946 m.

Jurgis Žilinskas dukters Vitos Žilinskaitės-Vileišienės namuose. Vaterburis, Konektikutas, 1946 m. gegužė.

Jurgio ir Ksaveros Žilinskų šeima. Iš kairės: šeimos augintinė Rita Frankaitė-Žilinskaitė, Ksavera Frankaitė-Žilinskienė, šeimos augintinė Liucija Statkevičiūtė, Jurgis Žilinskas, anūkė Birutė Ona Vileišytė, dukra Vita Žilinskaitė-Vileišienė ir anūkas Petras Jonas Vileišis. Masačiusetso valstija, 1947 m.

Jurgio Žilinsko brolio Mykolo sūnus Antanas Žilinskas. Vilnius, apie 1960 m.

Jurgio ir Ksaveros Žilinskų krikšto dukra Ksavera Rūtelė Žičkytė. Vilnius, apie 1960 m.

Jurgio Žilinsko Vaiškonių dvaras. Kėdainių raj., 2002 m.

Jurgio Žilinsko tėviškės vieta.

Žilinskų šeimos kapavietė Baisogalos senosiose kapinėse.
Prie kryžiaus Jurgio Žilinsko sesuo Jadvyga.
XX a. 6–7 deš.

Atnaujinta Žilinskų šeimos kapavietė Baisogalos senosiose kapinėse. 2002 m.
Palaidoti: tėvas Adomas Žilinskas, motina Agota Kuprytė-Žilinskienė, sesuo Jadvyga,vyresnysis brolis Petras, vyriausias brolis Mykolas, sušaudytas stribų 1945 m., jo žmona Karolina Žilinskienė.

1978 m.

Brangioji Rūta
ir šeima.

Kalėdų šventės
teatneša tyro
džiaugsmo ir
Naujieji Metai
stiprybės ir vilties!

Mintyse skrajoju
Tėvynės padangėje.
Norėčiau dar kartą pamatyti, bet mažai vilties.
Bučiuoja.
Jūsų Ksavera Žilinskienė

Ksaveros Žilinskienės laiškas krikšto dukrai
Ksaverai Rūtelei Žičkytei.
1978 m.

Jurgio Žilinsko kūrybinis palikimas

1. Žilinskas J. Neurologijos paskaitos universiteto studentams. Kaunas, 1925, 1 d. 136 p.
2. Žilinskas J. Lietuvių kaukolės dėžė. Kaunas, 1927. 134 p.
3. Žilinskas J. Akmens periodo (mesolithicum–neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje, jo kilmė ir jojo ainiai. Kaunas, 1931. 36 p.
4. Žilinskas J. Dantų padaugėjimas, sumažėjimas ir jų persitvarkymas, sąryšis su kramtomosios muskulatūros darbo mažėjimu lietuvių tarpe // Medicina. 1931, 2, p. 82–102.
5. Žilinskas J. Serologinis Mažosios Lietuvos gyventojų (ir kitų baltų rasės tautų) giminiškumas // Medicina. 1935, p. 333–400.
6. Žilinskas J. Splanchnologija. Kaunas, 1934. 118 p.
7. Žilinskas J., Girdvainis N. Lietuvių vyro ir moters dubuo // VDU Med. Fakulteto darbai. 1936, 3, p. 249–288.
8. Žilinskas J., Masalskis R. Kraujo grupių pavaldumas (tėvų–vaikų kraujo savumai) ir suaugusiųjų–vaikų kraujo grupių relacijos // VDU Med. fak. darbai. 1936, 3, p. 187–223.
9. Žilinskas J. Lietuvos protėviai. Kaunas, 1932. 143 p.
10. Žilinskas J., Masalskis R. Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija (kaukolės dėžės evoliucija ir rasinė priklausomybė). Kaunas, 1937. 195 p.
11. Žilinskas J. Mitimas ir kramtomasis aparatas evoliucijos eigoje // Medicina. 1938, 6, p. 473–486.
12. Žilinskas J. Lęšio paskaitų klausimu // VDU Med. fak. darbai. 1939, 6, p. 87–89.
13. Žilinskas J., Jurgutis A. Crania Lithuanica: XX amžiaus ir iškastinės lietuvių kaukolės. Kaunas, 1939. 168 p.
14. Žilinskas J., Dobrovolskaitė J. Lietuvių mergaičių mėnesinių variacijos V. D. Universiteto studenčių medikių tyrimo duomenimis // Kauno universiteto Med. fak. darbai. 1940, 6, p. 108–162.
15. Žilinskas J., Masalskis R. Cerebrum. Kaunas, 1944.

Jurgis Žilinskas – žymus anatomas ir antropologas

Gintautas Česnys

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, Histologijos ir antropologijos katedros profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys ekspertas

Profesorius Jurgis Žilinskas didžiausią savo kūrybinio gyvenimo dalį atidavė Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetui, daug padarė jį organizuodamas ir plėtodamas Anatomijos katedrą, kuri tada vadinosi institutu. Būdamas geras organizatorius, jis reiškėsi ir kaip mokslininkas – anatomas ir antropologas.

Įkūrus Medicinos fakultetą, visai nebuvo lietuviškų anatomijos vadovėlių, studentams reikėjo skaityti vokiečių arba rusų kalbomis. Nebuvo nė lietuviško anatomijos vardyno. Profesorius ėmė lopyti šias anatomijos studijų spragas, leido atskiras vadovėlio dalis. Pirmiausia pasirodė jo „Neurologijos paskaitos" (1923), po to „Osteologijos ir sindesmologijos vadovėlis" (1931) ir pagaliau „Splanchnologija" (1934). Tai reikia laikyti labai dideliu darbu, nes ištisas originalus lietuviškas anatomijos vadovėlis aukštųjų medicinos mokyklų studentams, parašytas grupės Vilniaus ir Kauno anatomų, pasirodė tik gerokai po Antrojo pasaulinio karo – 1972 m.

J. Žilinskas savo mokomuosiuose leidiniuose vartojo lotynišką vardyną, bet daug kur jau ieškojo ir terminų lietuviškų atitikmenų. Taigi jo pastangos yra vertingos tolesnei lietuviško anatomijos vardyno raidai.

Profesorius pradėjo ir sistemingus lietuvių antropologinius tyrinėjimus. Gal tai daryti jį paskatino Tartu universiteto, kuriame jis studijavo, antropologinė tradicija, pradėta Liudvigo Štidos (Stieda), beje, vadovavusio ir pirmajai disertacijai iš lietuvių antropologijos (I. Brennsohn, 1883). Gal susikaupus Lietuvos archeologų iškastinei medžiagai kilo reikalas ištirti iš įvairių vietų ir įvairialaikes kaukoles. Pirmasis šios rūšies J. Žilinsko darbas buvo jo disertacija „Lietuvių kaukolės dėžė" (1927), kurioje aprašyta 117 XX a. ir 87 IV–XIX a. kaukolės. Rešketoje ir Kirsnoje rastas kaukoles jis išnagrinėjo darbe „Akmens periodo (mesolithicum–neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje, jo kilmė ir jojo ainiai" (1931), o Eigulių, Raginėnų, Pajuostės, Lepšių ir Tirkšlių radinius – publikacijoje „Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija" (su R. Masalskiu, 1932). Apibendrinant visą sukauptą kraniologinę medžiagą, paskelbta „Crania Lithuanica: XX amžiaus ir iškastinės lietuvių kaukolės" (su A. Jurgučiu, 1939) ir „Lietuvių protėviai" (1937). Pastaroji knyga tais pačiais metais išėjo ir prancūzų kalba. Taigi J. Ži-

linskas yra šiuolaikinės lietuvių kraniologijos ir jos taikymo etnogenezės (tautos kilmės) problemoms spręsti pradininkas. Jo tradicija prof. Selezijaus Pavilonio dėka perėjo į Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedrą ir čia toliau puoselėjama.

J. Žilinskui rūpėjo ir kiti lietuvių antropologijos klausimai. Pažymėtini jo darbai „Dantų padaugėjimas, sumažėjimas ir jų persitvarkymas, sąryšis su kramtomosios muskulatūros darbo mažėjimu lietuvių tarpe" (1931) ir „Mitimas ir kramtomasis aparatas evoliucijos eigoje" (1938), kuriuose nagrinėjami teoriniai veido morfologijos klausimai. Kitų skeleto dalių variacijas jis nagrinėjo straipsnyje „Lietuvių vyro ir moteris dubuo" (su N. Girdvainiu, 1936).

Mokslininkas pradėjo ir įvairiopus gyvų žmonių antropologinius tyrinėjimus. Jau minėtoje „Crania Lithuanica" buvo paskelbti 5011 lietuvių naujokų ir 1006 Mažosios Lietuvos gyventojų kūno matmenys. Taigi jo užsimota išsamūs somatologiniai tyrinėjimai. Serologinėms (kraujo) ypatybėms nušviesti skirti jo straipsniai „Serologinis Mažosios Lietuvos gyventojų (ir kitų baltų rasės tautų) giminingumas" (1935), „Baltijos jūros pakrančių gyventojų giminingumas" (1935) ir „Kraujo grupių pavaldumas: tėvų–vaikų ir suaugusiųjų–vaikų kraujo grupių relacijos" (su R. Masalskiu, 1936). Remtasi 140 šeimų, 584 mokinių ir 1543 Mažosios Lietuvos gyventojų kraujo analizėmis. J. Žilinskas pradėjo ir lietuvių augimo ir brendimo (auksologijos) tyrinėjimus – kartu su J. Dobrovolskaite paskelbė straipsnį „Lietuvių mergaičių mėnesinių variacijos V. D. Universiteto studenčių medikių tyrimo duomenimis" (1940), bet karas sutrukdė juos išplėtoti. Vėliau lietuvių auksologijos mokyklą sukūrė Vilniuje S. Pavilonis.

Taigi prof. J. Žilinskas pasidarbavo mūsų anatomijos didaktikai ir terminijai, buvo daugelio moderniosios lietuvių antropologijos krypčių pradininkas ir įkvėpėjas.

Turinys